

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

P&T's historie

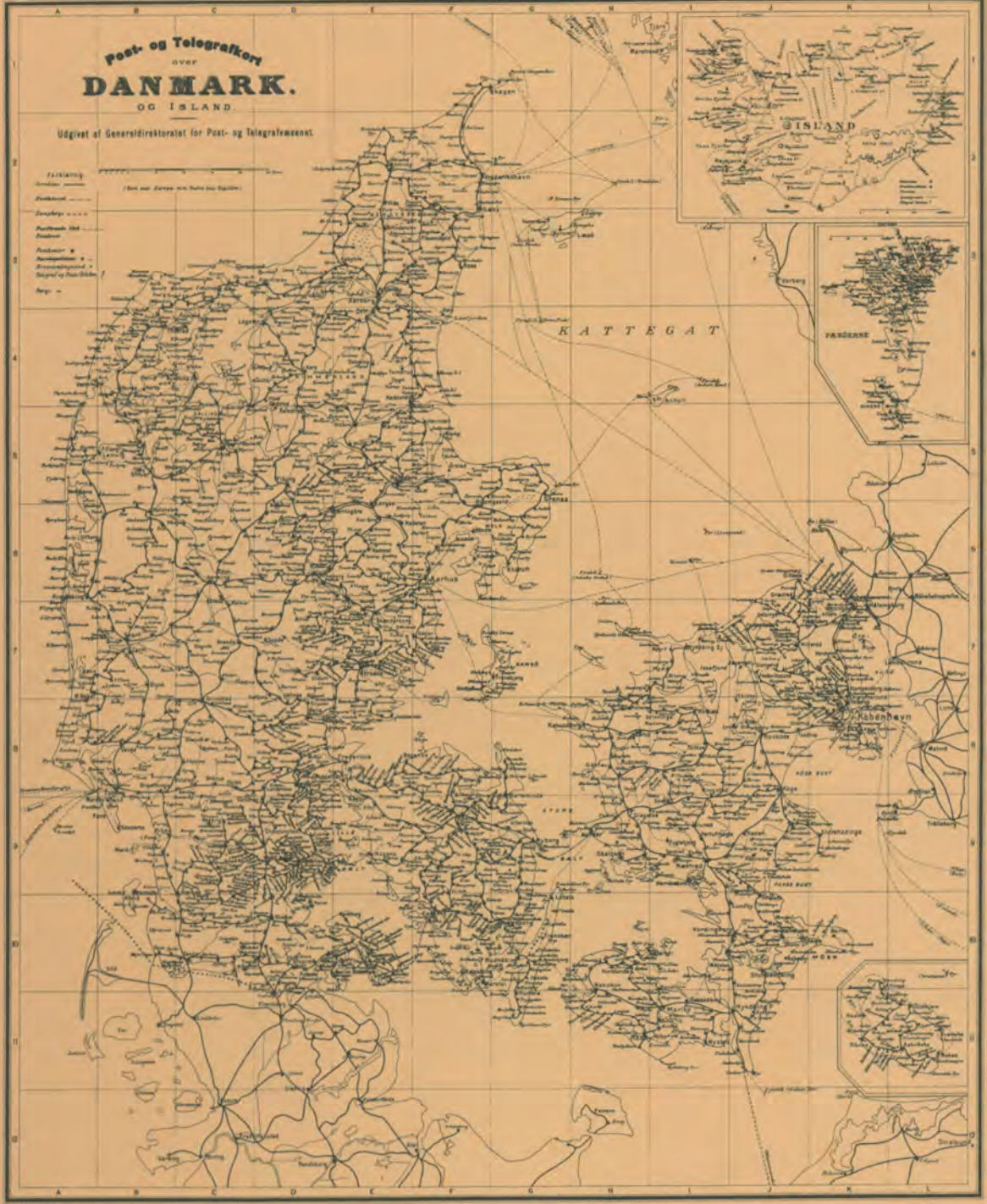
1927-1960

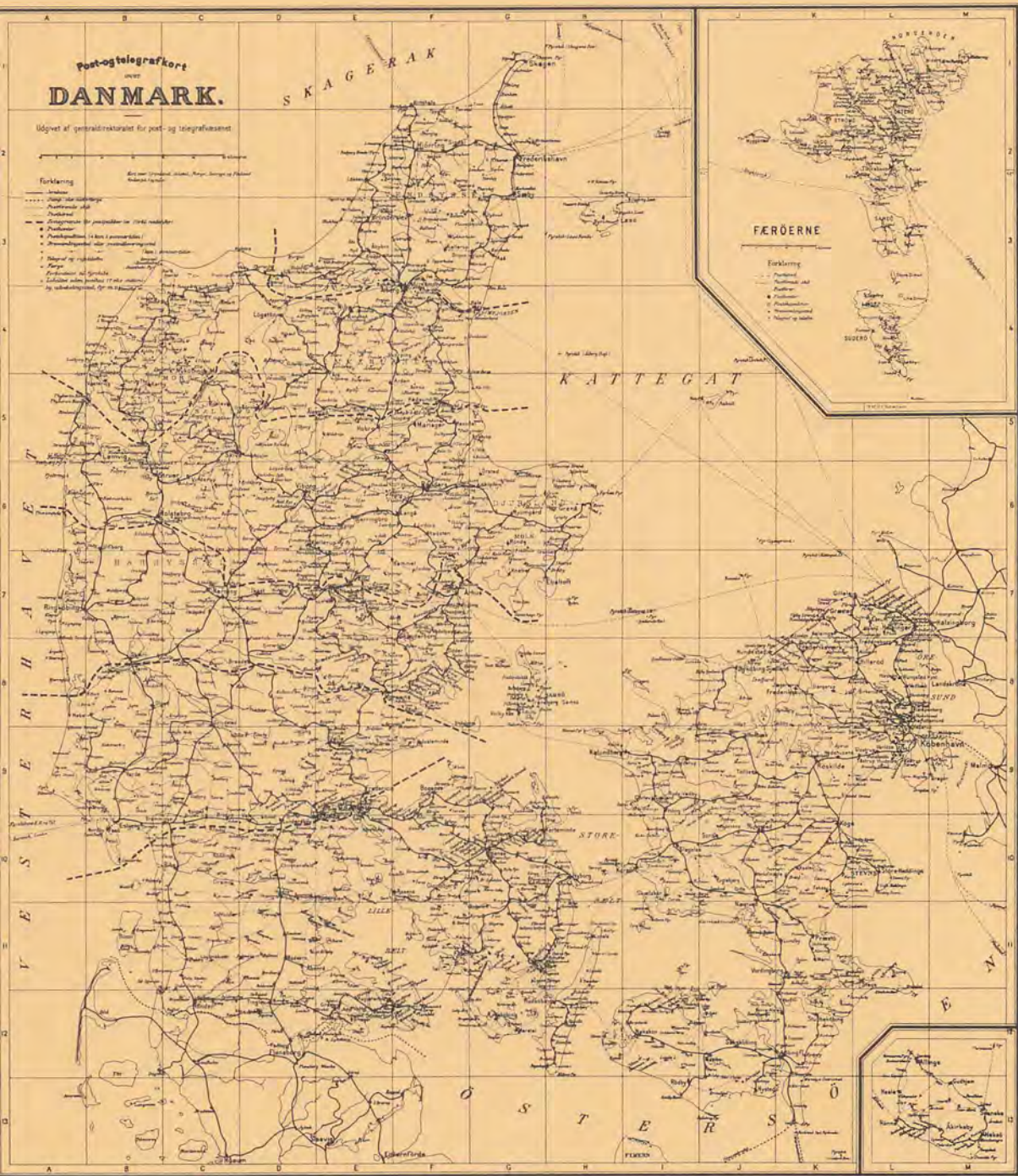
Post- og Telegrafkort
OVER
DANMARK.
OG ISLAND.

Udgivet af Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet.

- FÆLLESLEGE
Landskaber (Bort set, Læseren vil have den tydelige.)
Fæstebælt
Landskaber
Fæstebælt
Fæstebælt
Fæstebælt
Fæstebælt
Fæstebælt

1928 Kablingeniørtjenesten		
1929 Billedtelegrafi		
1931 Postbanegården indvies	1930 Republik i Spanien	
1933 Første torsdagskoncert	1933 Hitler rigskansler	1932 Roosevelt præsident i USA
1934 Sender i Herstedvester		
1936 Første automatcentral på Møn	1936 Francos oprør i Spanien	1935 Italien overfalder Etiopien
1938 Grønlandske frimærker	1938 Hitler tager Østrig	1936 Moskvaprocesserne
1940 Postgiro i Vester Voldgade	1939 Hitler ind i Polen	1938 Mødet i München
	1941 Tyskland angriber Sovjet	1939 Verdenskrig
	1942 Stalingrad	1941 Pearl Harbor
	1944 Invasion af Normandiet	1942 El Alamein
	1945 Jaltakonferencen	1945 Tyskland og Japan kapitulerer
1947 Koaksialkabel til Holland	1947 Marshallhjælp	
1948 Radiokonference i København		1948 Statskup i Tjekkoslaviet
1949 Aerogrammer		
1950 Nyt uniformsreglement	1950 Koreakrigen	
1951 Første fjernsynsudsendelser		1952 Eisenhower præsident i USA
	1953 Våbenstilstand i Korea	1953 Stalin dør
	1954 England rømmer Suez	
	1956 Opstand i Ungarn	1955 Vesttyskland i NATO
	1957 Den første satellit	1956 Suez-aktionen
1958 Radio Mercur		1958 Fællesmarkedet i kraft
1959 Radiolov	1959 Castro på Cuba	1959 de Gaulle præsident
		1960 Sovjet nedskyder spionfly

**Næringsporto (10 ere indtil 3 kg, 30 ere over 3-5 kg)
gælder for pakker, der befordres:**

- a inden for Sjælland, Møn og Lolland-Falster
med omliggende øer.
 - b — — Bornholm
 - c — — Fyn med omliggende øer
 - d Jylland og med nærmest omliggende øer i Ø. havet.
- Der gælder for næringsporto for pakker, der afleveres
indsendes og adresseret på samme tidspunkt i samme
måltid eller i to indsendelser. Næringsportofradet kan kun
ansøges om det posttidspunkt, der er posttidspunkt for dem.

Inkluderes her Fyn med omliggende øer og de til
sværgeste øer i Jylland indvandrede næringsporto.

Landskabet har samme næringsporto som Frederiksborg,
Ålborg og Grenå og Sønder med Århus.

De til de nærmest omliggende øer kan næringsporto kun
den indsendelse, hvorved de nærmest omliggende øer.

Post og Tele under samme tag

KONGELIG

R IX

POST OG

TELEGRAF

P&Ts HISTORIE 1927-1960

BENT BLÜDNIKOW

Post og Tele
under samme tag

© Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet, København 1993

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

ISBN 87-89299-34-5 (bd. 1-5)

87-89299-03-5 (bd. 4)

Redaktionskomité:

Generaldirektør Helge Israelsen

Vicegeneraldirektør Arne Nielsen

Vicegeneraldirektør Ib Lønberg

Afdelingschef Christian Kofoed-Enevoldsen

Overpostinspektør K.F. Knudsen

Overpostinspektør P.K. Lund

Telechef H.P. Hansen

Overkontrollør A. Morell Nielsen

Redaktionsudvalg:

Overpostinspektør K.F. Knudsen

Overpostinspektør P.K. Lund

Professor, dr.oecon. Hans Chr. Johansen

Museumskonsulent, dr.phil. Anders Monrad Møller

Telegrafinspektør John Hansen

Grafisk tilrettelægning: Jens Lorentzen

Kort og grafik: Johs. Frederiksen

Billedredaktion: Forfatteren og Anders Monrad Møller

Indholdsfortegnelse

Indledning · 11

Sammenslutningen af Post og Tele

En ubehagelig overraskelse 13

Kommissioner, kommissioner og atter kommissioner 14

Et kapløb med tiden 17

Sammenslutningens årsager 18

Sammenslutningens vedtagelse 20

Brudte løfter ? 23

Konsekvenser 32

Et fælles bomærke 34

Tema: C.I. Mondrup 38

Teleaktiviteter

Overtelegrafinspektoratet · 41

Overtelegrafbestyreren 41

Overtelegrafinspektoratet oprettes 43

Samarbejdet med Det Store Nordiske Telegraf-Selskab · 47

Telegraftjenesten · 49

Fjernskrivemaskinen 49

Telexnettet 51

Billedtelegrafi 54

Lykønskningstelegrammer 54

Telegrafekspeditionen 57

Telegrammernes stagnation 60

Teletjenesten og kunderne 60

Rigstelefonen · 63
Navneændring 63
Fjernledningsnettet 63
Manuelle rigscentraler 64
Straksekspeditionen og nyt telefonhus 66
Selvvalg 69

Statstelefonen · 71
De små lokalcentraler 71
Møns telefon 72
Automatiseringen af Møn 74
Sønderjyllands telefon 76
Automatiseringen i Sønderjylland 78
Tinglevsagen 83
Statstelefonen under den 2. verdenskrig 86
Efterkrigstiden 90

Radiotjenesten · 93
Radiokommunikationens begyndelse 93
Blåvand radio 93
Skagen Kystradiostation 95
Lytteforhold og Kalundborgsenderen 98
Københavns sender 100
Studier 101
Kortbølgesenderen i Skamlebæk 102
Provinsen 104
Stærekassen 105
Det nye radiohus 108
Radiofonien under krigen 109
Tekniske forbedringer 110
Luftfartens radiotjeneste 111
Arbejdsdeling 111
Radio Mercur 112
Fjernsynsforsøg 114
Radiospredningslov 118

Kabel- og Forstærkertjenesten · 123
Nye kabeltyper 123
Tema: Kabelbisser 128
Bærefrekvenskabler 131
Søkablet Danmark-Holland 131
Forstærkerstationer 135
Kabelingeniørtjenesten og kabelskibe 136

Telefontilsynet og telefonselskaber ·	139
Telefontilsynet etableres	139
Kampen for en statslig enhedstelefon	144
Århus-udvalgene	148
»Konkordatets« tilblivelse	149
Kampen om rigscentralerne	151
Centralen i Nykøbing Falster	153
Oprøret i Telefontilsynet	154
Samarbejdet	155
Telegraflaboratoriet	159
Tele og samfundet	160
Sammenfatning ·	161

Posten skal ud

Generaldirektoratet ·	165
Distriktsmyndigheder og postmestre ·	167
Overpostinspektoraterne	167
Postmestre	169
Postbefordring ·	171
Færgerier og skibsruter	171
<i>Tema: Fanøforbindelsen</i>	176
Luftpostvæsenet	178
Luftpost anno 1931	179
Isvintre	180
Luftpostvæsenets betydning	182
Jernbanepostvæsenet	185
Aftalen fra 1933	187
Jernbaneposten under besættelsen	189
Tiden efter krigen	196
Postbanegården	199
Postkørsel	201
<i>Tema: Biler</i>	202
Cyklen	204
Konklusion	206
Forstad og by ·	209
Lyngby og Tornby	209
Forstaden vokser	209
Landliv	210

Internationalt samarbejde · 215
Verdenspostforeningen 215
Mod et fælles Europa 216
Internationalt telesamarbejde 218
De danske repræsentanter 219
Norden 221

Posten og publikum

Frimærker og poststempler · 223
Dagligseriefrimærker 223
Posten trykker selv 225
Skarp kritik og kriminel tiltale 227
Særfrimærker 229
Velgørehedsmærker 234
Tema: Frimærkeskitser 238
Andre frigørelsesmidler 240
Julemærker 241
Stempler 242
Tema: Sådan bliver et frimærke til! 246

Uniformer og brevkasser · 249
Uniformer 249
Brevkasser 254

Postgiro · 255
Den svære begyndelse 255
Postgiroen og publikum 256
Gunstig udvikling 258
Lidt sjov 259
Øget selvstændighed 260
Tema: En postsparekasse? 262

Nybygninger · 265
Posthuse 265
Forstærkerstationer og telefonhuse 274
Indretning af postkontorer 276

Reklame · 279
De første forsøg 279
Lav prioritering 280

Postrøverier · 283
Kawabanden 283
Posthustyven 285
Den forsvundne gerningsmand 285

Faglige forhold

Fagforeninger · 289
Et fælles forbund 289
Sammenslutningen 290
Følen på tænderne 292
Lønningskommissionen 293
Splittelse 294
Slid og lav løn 299
Disciplin og undervisning 302
Landpostbudene 306
Landpostbud fortæller 308
Postarbejderne 310
»Al magt til ekstrabudene« 312
Verdenskrisen og bedre tider 314
Forbedringer 316
Besættelsestiden 317
Revision af lønningsloven 318
Samarbejdsudvalget 319
Lønningskommissionen af 1954 320
Strejke? 320

Kvinder · 323
»Det kræver en stærk fysik« 323
Kontorassistenter 324
Endnu et slag for kontoristerne 325
Beretninger 326
Den uændrede situation 331

Besættelse og retsopgør

- Besættelsen den 9. april 1940 333
- Telegrafcensur 336
- Besættelse 339
- Postcensur 341
- Den daglige post under besættelsen 347
- Tema: Forbindelsen til Nordatlanten 350*
- Samarbejdet mellem P&T og besættelsesmagten 352
- Kamp over radioen 354
- Ny generaldirektør og den europæiske postunion 354
- Undtagelsestilstand 360
- Telefon- og telegrafcensur 363
- Tema: Aflytning og illegalitet 366*
- Generalstrejke 368
- Nye strejker 376
- Tyskerne strammer grebet 379
- Modstand og illegalt arbejde 380
- Hemmelig forbindelse 381
- Sabotage i censuren 382
- Befrielse og retsopgør 383
- Konklusion 389

Post- og Telegrafvæsenets udvikling i tal

- Portoindtægter og brevforsendelser 391
- Aviser, ugeblade og pakker 396
- Telegrammer 397
- Telefonen 399
- Indtægter og udgifter 401
- Personaleudgifter 404
- Posthuse, telegrafstationer og anlægskapital 407
- Generelle konklusioner 410

- Noter · 415
- Kilde- og litteraturfortegnelse · 427
- Billedfortegnelse · 432
- Figurer og tabeller · 433
- Register · 434

Indledning

I 1927 blev Postvæsenet og Telegrafvæsenet sammensluttet i én etat. I dette binds første afsnit beskrives sammenslutningens forløb, og årsagerne til den søges klarlagt.

Vi lever i et kommunikationssamfund. Hver dag bruger vi telefonen, ser fjernsyn, hører radio eller anvender på anden måde det net af kabler, radiobølger og andre systemer, der bringer os informationer og sætter os i kontakt med andre mennesker.

Vi tager det nærmest som en selvfølge uden at tænke særligt over, at denne informationsformidling og kommunikation er noget relativt nyt, skabt ved en lang række tekniske nyskabelser i dette århundrede. Det foreliggende bind af Post- og Telegrafvæsenets historie fra 1927 til 1960 fortæller ikke mindst om etats andel i at bringe Danmark ind i den moderne kommunikationstidsalder. På alle felter bidrog P&T med at introducere den ny teknik og viden. Den gamle telegraf fik snart for alvor arvtagere og konkurrenter i form af ikke alene telefonen, men også af telex og radiokommunikation. For at opbygge dette netværk af kommunikationsmidler krævedes kabler, forstærkerstationer, sendestationer og meget andet. I andet afsnit gennemgås Telegraftjenestens, Rigestelefonens, Statstelefonens, Radiotjenestens og Kabel- og Forstærkertjenestens udvikling, hvortil knytter sig en omtale af det i en lang periode temmelig ømtålelige forhold mellem P&T og de koncessionerede telefonselskaber.

Medens telekommunikationen teknisk revolutioneredes og kom til at forandre samfundet, gik det mere roligt med den postale del af etats arbejde. Breve, pakker, aviser og andet blev bragt ud til kunderne stort set uden anvendelse af ny teknik. Såvel bilen som flyvemaskinen var taget i brug et stykke tid før 1927. I tredje del beskrives under titlen »Posten skal ud« administrationen i Post- og Telegrafvæsenet, postbefordringen og det internationale post- og telesamarbejde.

Ethvert barn i landet kender postbudets røde jakke, og de fleste mennesker har stiftet bekendtskab med Post- og Telegrafvæsenet ved ærinde på posthuse og kender i alt fald fra modtagne breve til de små, firkantede og takkede frigørelsesmidler. I fjerde del, »Posten og publikum«, behandles en række af de publikumsvendte træk af Post- og Telegrafvæsenets virke, herunder det, som uundgåeligt betød overskrifter i dagspressen. Hvilke frimærker ud-

*Fra året, da Post og Telegraf blev til
P&T. Juleposten på Pakkepostkontoret i
København i 1927.*

kom? Hvad er et poststempel? Hvad blev der af gerningsmanden til det store postrøveri i 1959? Hvordan så etatens uniformer ud? De er blandt de spørgsmål, kapitlet forsøger at give svar på.

Ingen stor etat kan fungere uden trofaste og tilfredse medarbejdere. I kampen for gode arbejdsforhold spillede fagforeningerne en væsentlig rolle i denne periode. I det femte afsnit, »Faglige forhold«, fortælles om deres virke og ordet gives til en række medarbejdere, der beretter om deres liv i etatens tjeneste. Et særligt kapitel skildrer kvindernes forhold.

Den mest skelsættende politiske begivenhed i perioden var Danmarks besættelse 1940-1945. Den tids betydning for Post- og Telegrafvæsenet beskrives i sjette del, »Besættelse og retsopgør«, hvor der gengives en række hidtil ukendte skildringer af de intense dage under strejkerne i 1944 og fortælles om det illegale arbejde, der blev udført af ansatte i P&T.

I det sidste afsnit, »Post- og Telegrafvæsenets udvikling i tal«, beskrives afsluttende og sammenfattende en række tendenser for perioden som helhed.

Sammenslutningen af Post og Tele

En ubehagelig overraskelse

Det var en ubehagelig overraskelse, der ventede de telegraffolk, der havde købt dagbladet »Politiken« den 16. januar 1927. På forsiden bragte bladet en stor artikel under overskriften: »Skal post og telegraf slås sammen?«. Det var tilsyneladende ikke et påhit af en tilfældig journalist, men landets minister for Offentlige Arbejder, der var ophavsmand til ideen. Den nyvalgte venstreminister J. Stensballe fortalte i artiklen, at han overvejede en sammenslutning af de to etater, men at planen i ministeriet foreløbig kun var på skrivebordsstadiet.

Politikens journalist havde åbenbart sat sig for at bringe planen videre end til skrivebordet. Hans artikel var en hyldest til ministerens tanke; selv om journalisten var så forsigtig, at han lagde ordene i munden på en pensioneret telegrafmand, der nu var overgået til det private erhvervsliv. Telegrafvæsenet blev af denne anonyme forretningsmand kaldt et af verdenskrigens store fallitboer, der i høj grad trængte til at blive likvideret.

Der var ifølge artiklen ikke ende på elendigheden inden for Telegrafvæsenet. Taksterne var alt for høje. Administrationen var for dyr. De lokale telegrafstationer var for omkostningstunge. Personalepolitikken var hovedløs, idet man havde ansat for mange folk, der ikke kunne fyres, og nu tyngede økonomien. Ledelsen havde ikke skåret ind til benet, da indtjeningen efter krigen blev dårligere og nødvendiggjorde besparelser.

Journalisten slog til lyd for en fuldstændig sammenslutning af de to væsener, således at de lokale telegrafstationer blev lagt ind under postmestrenes ledelse, og at Telegrafdirektoratet så at sige blev opslugt af Postvæsenet.

Det var noget af en mundfuld at sluge for telegraffolkene den morgen i januar 1927.

Kommissioner, kommissioner og atter kommissioner

Tanken om at sammenslutte Telegrafvæsenet og Postvæsenet burde måske ikke være kommet som en overraskelse for telegrafpersonalet. Allerede i 1800-tallet, i den farverige telegrafdirektør Peter Fabers tid, var tanken om en sammenlægning af de to etater blevet fremsat.¹ Peter Faber havde energisk afværget planen.

Så sent som i 1911 var ideen atter dukket op. Under finanslovsdebatten i Rigsdagen var sammenslutningsplanen blevet fremlagt, men inden den kunne blive virkeliggjort, var verdenskrigen kommet og havde hindret realiseringen, men også gjort den mindre presserende.² Efter krigen blev det derimod klart, at noget måtte der gøres ved Telegrafvæsenet.

Under krigsårene var antallet af telegrammer nemlig kraftigt øget. Det neutrale Danmark lå politisk og geografisk centralt placeret, og det gav sig udtryk i telegramaktiviteten. Arbejdspresset kunne ikke klares af det faste personale, og man måtte derfor ansætte flere folk. Udgifterne steg, men det gjorde indtægterne også; og der var derfor ikke umiddelbar grund til bekymring over Telegrafens fremtid.

Her i landet var man endnu lige efter krigen optændt af en omsiggribende optimisme. Man forventede, at fredstidens økonomiske aktiviteter nu ville komme ikke mindst Danmark til gavn. Telegrafdirektør Meyer udtalte således i marts 1919: »Fremtiden vil stille yderligere krav, idet det kan forventes, at trafikken, gennem hovedstadens fremtidige stilling som centrum for de baltiske lande og som mellemed mellem central- og vestmagterne, vil stige stærkt«. ³

Ingen anede da, at efterkrigstiden ville bringe nød og økonomisk stilstand. Også Danmark blev snart efter ramt af tilbageslaget, hvis dramatiske højdepunkt blev Landmandsbankens ruin i 1922-23.

I Telegrafdirektoratet kunne man lige så lidt som i resten af samfundet vide, at de gunstige tider var ved at være forbi. Man ansatte flere år efter krigen stadig nye folk, selv om der hverken var arbejdsmæssig eller økonomisk begrundelse for at gøre det.⁴ Den emsige, men velorienterede journalist fra »Politiken«, havde i sin artikel haft fat i problemets kerne: »De nyansatte var i vid udstrækning ikke timebetalte, der kunne afskediges, men fastansatte, der havde krav på pension. Det var endvidere lykkedes personalet at tilkæmpe sig en række fordelagtige aftaler med direktoratet, som nu tyngede etatens finanser. Der var truffet aftale om en række særlige tillæg, om kort arbejdsdag og en række andre goder«.

Den traditionelle telegraf, her repræsenteret ved morseafdelingen i det internationale knudepunkt, Fredericia telegrafstation. Billedet stammer fra 1932.

Efter krigen dykkede telegramtrafikken; finansåret 1919-20 viste et betydeligt underskud, og man frygtede endda, at næste finansår ville blive værre.

Den venstregering, der under Niels Neergaards ledelse fra 1920 havde magten i Danmark, var indstillet på at klare sig ud af krisen ved hjælp af nedskæringer og fri konkurrence. For at øge denne konkurrence afviklede regeringen de pris- og varereguleringer, der havde præget tiden under verdenskrigen. Nedskæringerne ramte ikke mindst den offentlige sektor.

Allerede i 1917 havde en lønningkommission fremsat forslag om, at der skulle spares penge gennem et samarbejde mellem Telegrafvæsenet, Postvæsenet og Jernbanevæsenet. Tanken var, at postforretninger kunne udføres på jernbanestationer og telegrafopgaver ved posthuse.⁵ På den måde kunne der spares mandskab, husleje og energi. Ideen blev videreudviklet, da ministeren for Offentlige Arbejder i 1919 nedsatte en »Kommission ang. Forening af Post-, Jernbane- og Telegraftjeneste«. Som et resultat af kommissionens arbejde gennemførtes der i perioden 1920-23 en midlertidig ordning, således at Postvæsenet varetog udførelsen af telegrafopgaver såsom indlevering og udbringning af telegrammer mod et fast årligt beløb.⁶ Fra april 1923 blev

ordningen permanent, og postmestrene fik et honorar som telegrafekspeditører.

Det næste skridt, myndighederne tog over for Telegrafvæsenet, var – ikke særlig originalt – at sætte et udvalg i verden, som man navngav »Udvalget ang. Besparelser i Telegrafvæsenets Drift«. Allerede i april 1921, fire måneder efter nedsættelsen, barslede udvalget med en betænkning, der indeholdt en række forslag til nedskæringer og modernisering. Nedskæringerne skulle give over én million kr. i besparelse, og heri indgik reduktion af personalet som en væsentlig ingrediens.

Udvalget bestod af repræsentanter fra Telegrafvæsenets ledelse, dets personalegrupper og de politiske partier. Blandt de stærke personer i udvalget var Telegrafdirektoratets aldrende direktør, Meyer, og partiet Venstres Hagbart Berg, der som postekspedient havde ganske god indsigt i problemerne. Udvalgets forslag var vidtgående. Man anbefalede et samarbejde mellem Postvæsenet og Telegrafvæsenet og pegede på, at 106 telegrafstationer faktisk allerede blev bestyret af posttjenestemænd.

Man foreslog endvidere, at væsenets styrelsesform blev ændret, således at direktoratet reelt, og ikke bare formelt, fik sin egen generaldirektør. Under den eksisterende ordning sad Telegrafvæsenets generaldirektør i ministeriet, medens den daglige ledelse blev varetaget af en direktør. Ved at udnævne en generaldirektør som den egentlige leder af etaten håbede man at styrke dens selvstændighed, samtidig med at man skar et led bort mellem etatens leder og ministeren.⁷

Der var stort set enighed i udvalget om, at nedskæringerne var nødvendige. Ligeledes lykkedes det at opnå tilslutning til en række konstruktive initiativer, der ville øge indtjeningen. Det var såmænd alt sammen meget godt; lige bortset fra, at direktør Meyer udtalte, at han ikke var enig med resten af udvalget i en række af spareforslagene, og at han i øvrigt tvivlede på, at de optimistiske økonomiske vurderinger var holdbare.⁸ Planen havde fået en alt for tidlig fødsel.

Ud over at nedsætte kommissioner og udvalg, der specielt granskede mulighederne for besparelser i Telegrafvæsenet og Postvæsenet, forsøgte regeringen også generelt at vurdere den offentlige administrations forhold for at reducere udgifterne. Det skete bl.a. ved nedsættelse af endnu en kommission under Statsministeriet. Der var ingen grund til at skjule hensigten, så den kom til verden med det barske navn »Sparekommissionen af 21. Februar 1921«. Det var sparekommissionens opgave at se på antallet af tjenestemænd, deres tjenestetider og på en lang række af udgifterne til tjenestemændene. I løbet af 1921-22 udsendte

Hagbart Berg (1874-1936), politiker og postembedsmand. Han blev ansat i Postvæsenet i Lemvig 1891, postekspedient sammesteds ti år senere, postmester i Bjerringbro 1921, i Ringkøbing 1926 og senest i Slagelse fra 1932. I årene 1918-24 og 1926-29 medlem af Folketinget for Venstre, i den sidste periode som gruppeformand.

kommissionen fire fyldige betænkninger, der indeholdt forslag om bl.a. nedsat betaling for særlige ydelser, nedgang i løn efter særligt mange sygedage og om forlængelse af tjenestetiden.

Forslagene omfattede også Telegrafvæsenet og Postvæsenet, og sparekommissionen havde et godt øje til telegrafpersonalets syv timers arbejdsdag. Efter forhandlinger med først statsministeren og derefter med ministeren for Offentlige Arbejder måtte personalet acceptere en otte timers arbejdsdag.

J.K. Ingeholm, der havde været formand for telegraftjenestemændenes faglige organisation, skrev senere bittert: »Den krise, som det danske samfund i mange år kom til at lide under, fik naturligvis særlig uheldssvangre følger for tjenestemændene. Regeringen satte alt ind på at spare, hvor spares kunne, og det kan ikke virke overraskende, at man først og fremmest havde opmærksomheden henvendt på tjenestemændene. At disse havde båret krigstidens byrder fremfor andre samfundsklasser og først fornyelig havde fået mulighed for at genrejse sine tilbageblevne økonomiske forhold, kom ikke i betragtning«. ⁹

Et kapløb med tiden

Under regeringens nedskæringspolitik ændrede forholdene sig for Telegrafvæsenet. Ved udgangen af 1922 fratrådte både telegrafdirektør Meyer og væsenets officielle leder, departementschef og generaldirektør Nordlien. Nu besluttede ministeren sig til at benytte sig af situationen og gennemføre den plan om ændring af Telegrafvæsenets styrelse, der var blevet fremsat i 1921. Telegrafdirektoratet blev omdannet til et generaldirektorat med kontorchef T.F. Krarup fra ministeriet for Offentlige Arbejder som generaldirektør. I 1925 fik etaten en egentlig styrelseslov, og generaldirektøren fik tre afdelingschefer under sig. ¹⁰

Etatens økonomi udviklede sig samtidig i gunstig retning. I perioden 1923-27 udviste væsenet et samlet overskud på 2,5 million kr. ¹¹ Det lykkedes desuden ledelsen at nedbringe antallet af ansatte. Spørgsmålet var blot, om det var nok, og om bedringen var kommet tids nok, for regeringens krav til de store etater blev stadig skrapere. Ved finanslovvedtagelsen 1925-26 gennemførtes et krav om forretningsmæssig drift af statsvirksomheder. Disse skulle nu fremvise en forrentning på 5 % af den investerede kapital og yderligere forøget afskrivning på anlægsværdien.

Telegrafvæsenet var tilsyneladende på vej mod bedre tider, og med styrelsesloven fra 1925 havde væsenet fået en ny struktur,

som de politiske partier stod bag. Forude lå en eksplosiv teknisk udvikling, som ville stille store krav.

Alt i alt havde telegraffolkene en lyserød tro på fremtiden, til de om morgenen den 16. januar 1927 åbnede avisen og læste, at deres etats selvstændige virke skulle ophøre.

Sammenslutningens årsager

Der var roligt et stykke tid, efter at »Politiken« på forsiden havde bragt nyheden om sammenslutningen. Telegraffolkene troede i første omgang, at der måtte være tale om en løst plan, der ikke

Johannes Petersen Stensballe (1874-1956), cand. polyt., 1914-26 driftsbestyrer for de fynske privatbaner, siden teknisk direktør. Fra 1920 til 1953 medlem af Landstinget for partiet Venstre, trafikminister 1926-29 og således den politisk ansvarlige for sammenlægningen af de to etater.

T.F. Krarup (1868-1928) er allerede truffet i det foregående bind - side 337. Han var generaldirektør for Telegrafvæsenet i den korte periode fra 1923 til 1927.

kunne tages alvorligt. Generaldirektør T.F. Krarup forholdt sig passiv, hvilket faldt mange telegraffolk for brystet.¹²

Også generaldirektør Christen I. Mondrup i Postvæsenet forholdt sig tavs, men i Telegrafstaten gik rygten, at planen nok var udklækket af den dygtige Mondrup, der havde gode politiske forbindelser til venstreminister J. Stensballe og folketingsmedlemmet Hagbart Berg.¹³ Ingen papirer kan dog bekræfte, at denne mistanke om konspiration har noget på sig.

Der var da også nok af reelle grunde til, at politikerne kunne ønske en sammenlægning:

På trods af besparelser i Telegrafvæsenet var der en udbredt opfattelse af, at der kunne spares endnu mere på personaleudgifterne. Både i administrationen i København og på de lokale telegrafstationer var der for mange ansatte. Postvæsenet havde vist større evne til at skære hårdt, end ledelsen i Telegrafvæsenet havde evnet. Det var således lykkedes postledelsen at nedbringe personalet med 1446 personer fra oktober 1920 til marts 1927.¹⁴ I nogenlunde samme periode var det »kun« lykkedes Telegrafvæsenet at formindske sit personale med 400.

Der havde vist sig gode muligheder for et udgiftsbesparende samarbejde mellem Postvæsenet og Telegrafvæsenet. På en lang række lokale stationer udførte postmestrene allerede telegrafopgaver. I 1926 var der desuden truffet aftale mellem de to etater om et udvidet samarbejde, således at Postvæsenet kunne overtage overtalligt personale fra Telegrafvæsenet. Endvidere var det besluttet, at de to væsener i særligt travle tider kunne låne personale fra hinanden.¹⁵ Disse praktiske arrangementer måtte være et vink til politikerne om, at man kunne gå videre ad denne vej.

For en forholdsvis lille etat som Telegrafvæsenet var der tale om et »for stort hoved«, som samtiden udtrykte det. En generaldirektør og tre afdelingschefer var en tung lønudgift. I modsætning til Telegrafvæsenet havde det større postområde kun to afdelingschefer.

Det var ikke lykkedes Telegrafstaten at nedbringe taksterne tilstrækkeligt. Der var en vis utilfredshed at spore i erhvervskredse, der ønskede et lavere takstniveau. Der var også et krav om bedre service, bl.a. i form af længere åbningstider på telegrafstationerne. Det kunne muligvis opnås ved at slå dem sammen med de lokale posthuse.

Endelig havde Telegrafvæsenet ikke forudset og udnyttet udviklingen af telefonen. Medens telegramaktiviteten faldt, steg antallet af telefonsamtaler. Telegrafvæsenets forsinkede reaktion over for det nye tekniske gennembrud gik ganske vist helt tilbage til 1870'erne og 1880'erne, men nu gav det for alvor bagslag. Det

var på telefonområdet, der var store penge at tjene, men Statstelefonen havde ikke mulighed for at udnytte telefonens udbredelse til økonomisk gevinst. Det ville ganske vist være uretfærdigt at lægge hele skylden for dette på Telegrafvæsenets ledelse. Politikerne måtte tage ansvaret for de love, der havde bragt de private telefonselskaber så indbringende aftaler. Men uanset skyldsspørgsmålet udnyttedes forholdet i angrebene på Telegrafvæsenet. »Politiken«, der førte an i kritikken, skrev således: »Den nuværende ordning med et selvstændigt telegrafvæsen er nemlig ret dyr, fordi rammerne er alt for store til det, der nu er at bestille. Ulykken for det danske telegrafvæsen er, at det ikke som udenlandske telegrafvæsenere sikrede sig telefonen. Hovedskylden ligger hos de højreregeringer, der sad for styret, da telefonen kom op. Da lod man de private selskaber bemægtige sig alle de fede lokale bidder, Telegrafvæsenet beholdt kun den mindst lønnende trafik«. ¹⁶

Med disse motiver syntes beslutningen om sammenslutningen truffet, endnu inden telegraffolkene havde erkendt situationens alvor.

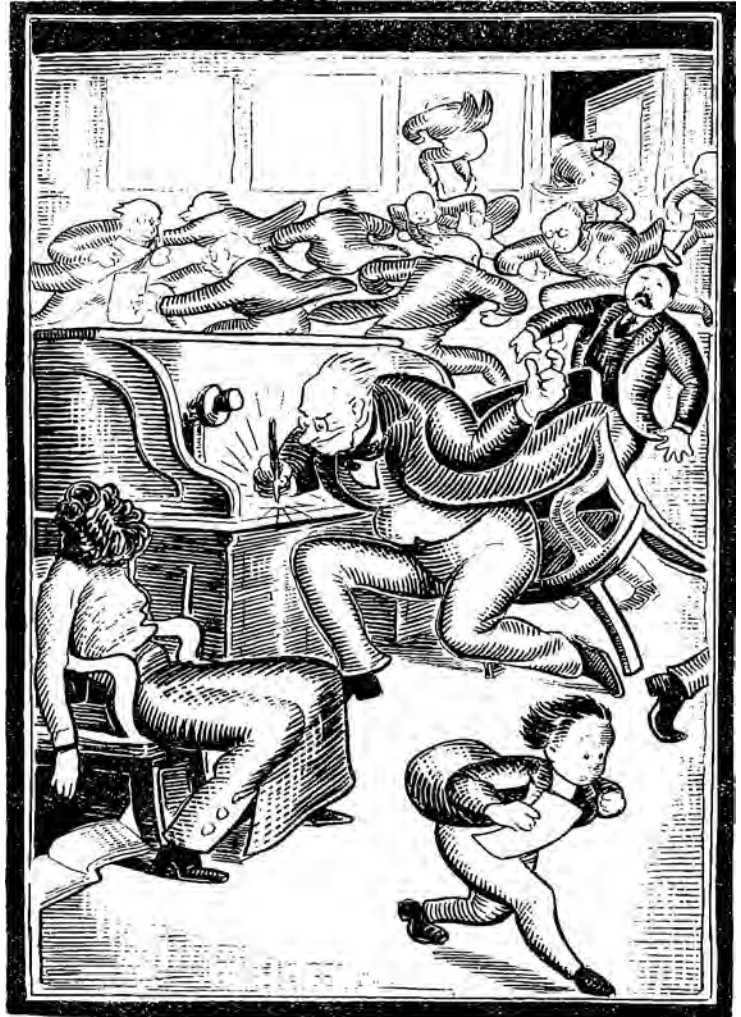
Sammenslutningens vedtagelse

I slutningen af januar 1927 bad minister J. Stensballe Telegrafvæsenet udarbejde en vurdering af etatens spareindsats. Der blev svaret, at man siden 1923 havde skåret 382 stillinger væk, men det blev medgivet, at der i ledelsen som overalt i væsenet var mere personale end nødvendigt. Det blev foreslået, at mindre telegrafstationer overgik til Postvæsenet. Desuden fremsatte man den plan at afskedige gifte kvinder. Tanken var, at arbejdsløshed for gifte kvinder ikke ville være så katastrofal som for mænd og enlige kvinder. Spørgsmålet om en eventuel sammenslutning af de to etater blev ikke nævnt. ¹⁷

Den 4. marts 1927 var det atter »Politiken«, der kunne bringe nyheder til torvs. Der ville nu i Rigsdagen blive fremlagt et lovforslag om sammenslutningen. ¹⁸ Senere i marts måned kunne bladets velinformede journalist desuden berette, at generaldirektøren for de to etater efter sammenlægningen ville blive generaldirektør C.I. Mondrup fra Postvæsenet. Journalisten vidste også, at antallet af afdelingschefer efter sammenslutningen ville blive reduceret fra fem til tre. ¹⁹ Nogen i ministeriet syntes at have lækket oplysninger til »Politiken«.

Først nu reagerede Telegrafvæsenet. Det var imidlertid ikke generaldirektør Krarup, der tog initiativet, men tjenestemænde-

Den satiriske tegning blev bragt i Dansk Telegrafstidende fra sammenlægningsåret 1927. Postvæsenets valgsprog var »Tro og agtsom«. Telegraffolkene synes i denne situation at have formuleret et andet for deres kolleger. Undermeden står anført: »Lynsnar, men sikker?«.

nes fagforening, Dansk Telegrafforening, under ledelse af Jens Sund. Foreningen henvendte sig i marts til minister Stensballe, som over for deputationen bekræftede, at han ville fremlægge et lovforslag om de to etaters sammenlægning. Deputationen fremførte argumenter mod sammenslutningen, og navnlig gav man udtryk for stor betænkelighed ved, at Telegrafvæsenet skulle blive opslugt af Postetaten. Men ministeren svarede, at der ikke var nogen grund til frygt, og han afviste bestemt at undlade at fremsætte sit lovforslag.²⁰

Sagen gik derfor sin gang. I sin forelæggelsestale i Folketinget den 23. marts 1927 sagde J. Stensballe, at erhvervene forlangte

takstnedsættelser, men at dette kun kunne ske gennem besparelser i administrationen.²¹ Stensballe fremhævede den udgiftsreduktion, der ville ske gennem sammenlægning af telegrafstationer og posthuse og gennem formindskelsen af ledelsen med en generaldirektør og to afdelingschefer. Ministeren mente, at der kunne spares ca. 1,5 million kr. ved sammenslutningen. Den lov, Stensballe fremsatte, var ganske kortfattet. Den fastslog, at Post- og Telegrafvæsenet styredes af en generaldirektør, der som departementschef stod umiddelbart under ministeren for Offentlige Arbejder. Loven åbnede mulighed for ansættelse af indtil tre afdelingschefer, men lod ministeren afgøre deres myndighedsområde.

Lovforslaget mødte stor velvilje fra samtlige partier. Flere ordførere havde dog mindre forbehold. Således var den tidligere minister for offentlige arbejder, socialdemokraten J. Friis-Skotte, bekymret over udsigten til afskedigelser blandt telegrafpersonalet og gav udtryk for, at man helt burde undgå fyringer. Der blev desuden fra flere partiers side lagt vægt på, at de to etaters personale blev ligestillet efter sammenslutningen.

Efter denne velvillige førstebehandling blev lovforslaget henvist til udvalgsarbejde. De to store personaleorganisationer i Telegrafvæsenet, Dansk Telegrafforening og Foreningen af Kontorister og Telefonister ved Telegrafvæsenet, foretog i april en henvendelse til udvalget. Det fremgik her, at personaleorganisationerne havde erkendt, at sammenslutningen var uundgåelig, men at de frygtede for konsekvenserne for telegrafpersonalet. Hvad ville der ske med dettes avancementsmuligheder? Ville alle nye stillinger på de lokale post- og telegrafstationer blive besat af postfolk? Ville afskedigelser kun gå ud over telegrafpersonalet? I brevet til udvalget skrev telegraforganisationerne: »Sluttelig skal man endnu en gang så indtrængende som muligt tillade sig at anmode det ærede udvalg om at medvirke til, at sammenslutningen ikke bliver ensidigt postalt præget, men gennemføres under lige hensyn til begge sider. I modsat fald slås der nemt meget i stykker«.²²

Telegraffolkernes henvendelse gjorde indtryk på udvalgets medlemmer. Ved andenbehandlingen i Folketinget sagde Venstres Hagbart Berg, at man ikke måtte træde Telegrafvæsenets interesser for nær. Forudsætningen for lovens vedtagelse var, sagde Berg, at personalet gik ind under fælles styre på lige vilkår. Han gav på udvalgets vegne tillige udtryk for, at man skulle undgå fyringer af faguddannet personale. Den socialdemokratiske Friis-Skotte tilføjede, at han håbede, at man helt kunne undgå fyringer, idet han samtidig indrømmede, at kun et mindretal i udvalget stod bag ham i dette spørgsmål. Den konservative ordfører, H.F.

Ulrichsen, mente derimod, at en kraftig reduktion af personalet ville blive nødvendig, men han foreslog, at det blev gjort ved at nedsætte de gifte kvinders arbejdstid til det halve. Som svar på disse indlæg, fastholdt Stensballe, at fyringer ville blive nødvendige.²³

Lovforslaget gik også glat igennem Landstinget, og den 30. maj 1927 blev lov nr. 110 om styrelsen af Post- og Telegrafvæsenet vedtaget og trådte i kraft den 1. juni 1927.

Brudte løfter?

Af ministeriets arkivsag vedrørende sammenslutningen fremgår det, at generaldirektør C.I. Mondrup i marts 1927 var blevet spurgt, om han havde kommentarer til lovforslaget. Det havde han, men det var kun en petitesse, og han kunne i øvrigt fuldt ud gå ind for dets ordlyd.²⁴ Derimod er der ikke et ord i sagen fra generaldirektør T.F. Krarup. Det er muligvis et tilfælde, men det stemmer godt overens med hans påfaldende passive rolle i sags-

*Fra tiden lige inden sammenslutningen.
Her Banegårdspostkontoret i Central-
postbygningen den 15. december 1926.
Juleposten i god tid!*

forløbet. Hvorfor Krarup holdt sig i baggrunden under hele processen, er et mysterium, som arkivalierne ikke afdækker, men måske har han anet, at tingene var afgjort, og at generaldirektør Mondrup allerede på et tidligt tidspunkt var udset til at blive den nye leder af Post- og Telegrafvæsenet. Det blev under alle omstændigheder Mondrup, der blev udpeget, og Krarup blev pensioneret.

Nu forestod der et stort arbejde med at få sammenslutningen til at fungere og med at få gennemført besparelserne. Generaldirektør Mondrup lagde ud med i dagbladet »København« at fremføre, at masseafskedigelse ikke kunne undgås, og at disse ville omfatte fastansatte tjenestemænd under 30 år, der ikke var pensionsberettigede.²⁵

Næste skridt var en landsdækkende undersøgelse af de lokale telegrafstationer. Hvilke skulle nedlægges? Et udvalg sammensat af såvel telegraf- som postfolk drog fra by til by for at se nærmere på mulighederne.

Nedskæringerne kom hurtigt. Pr. 1. juli 1927 modtog 240 kontorister opsigelsesvarsel med besked om, at de kunne forblive i

Omkarteringspostkontoret i 1927. I kælderen under Centralpostbygningen kontrolleres pakke- og brevsække.

tjenesten på halv tid. Kontoristerne var hovedsagelig Telegrafvæsenets kvindelige personale. Der blev dog givet dem løfte om, at de kunne gå på fuld tid igen efter tre år.²⁶

Det vakte bitterhed i Telegrafvæsenet, at ledelsen bestemte, at alle telegraffolk under 30 år skulle gennemgå et postkursus, der skulle afsluttes med en postfagprøve. Det øgede fornemmelsen af, at Telegrafstaten var blevet opslugt af Postvæsenet. Postfolkene blev nemlig ikke påtvunget noget kursus i telegrafteknik. De kunne ganske vist frivilligt vælge at tage et sådant, men det var ikke obligatorisk og afsluttedes ikke med en prøve. Ydermere opdagede telegrafpersonalet, at deres gunstige særordninger ikke blev accepteret af den nye ledelse, hvilket hovedsagelig drejede sig om tjenestetids- og ferieregler.²⁷

Sammenlægningerne foregik ikke uden sværdslag. I mange byer var man ikke glade for at se telegrafstationerne forsvinde. Speciel opmærksomhed vakte nedlæggelsen af telegrafstationen i Randers. I september 1927 havde sammenlægningen omfattet Struer, Hobro, Thisted, Hjørring og Varde. Randers var den hidtil største telegrafstation, der blev truet. Det socialdemokratiske medlem af Folketinget, Robert Lundberg, spurgte minister Stensballe om de foreløbige resultater. Lundberg var nemlig af den opfattelse, at de ikke var opmuntrende, fordi besparelserne havde været små og udgifterne større end ventet. Han mente endvidere, at sammenlægningerne foregik alt for hastigt, og bad ministeren tage det mere roligt. Minister Stensballe afviste indvendingerne og fremhævede, at de foreløbige erfaringer netop viste, at sammenlægningen skulle gennemføres hurtigt.²⁸

Også generaldirektør Mondrup fastholdt, at planen skulle realiseres i en fart og mente, at der inden den 1. april 1928 ville være sammenlagt 40 kontorer.²⁹

Det endte med, at alle landets posthuse og telegrafstationer blev sammenlagt med undtagelse af hovedtelegrafstationen i København og telegrafstationerne i Fredericia og Århus. Kun i tre tilfælde blev det telegrafbestyreren, der overtog ledelsen, og disse tre bestyrere fik titel af postmestre. Denne udvikling øgede telegrafpersonalets fornemmelse af, at sammenslutningen ikke skete på lige vilkår for de to etater. Den fornemmelse kom stærkt til udtryk i forbindelse med det forhenværende telegrafpersonales formindskede advancementsmuligheder. Postfolkene stod sig nemlig bedst i konkurrencen om den nye etats ledende stillinger, da de egentlige telegrafstillinger blev kraftigt beskåret. Først med normeringslove i slutningen af 1930'erne rådede man delvis bod herpå og oprettede en række overordnede stillinger for telegrafpersonalet.³⁰

Dansk Telegrafforening fulgte udviklingen med megen bitterhed, men havde ingen mulighed for at gribe ind. Foreningen havde følelsen af, at »en sejrende magt dikterede de besejrede sine betingelser«. ³¹ Telegraffolkene måtte acceptere udviklingen, og i maj 1929 sammensluttede tjenestemændene for de to etater deres organisationer i Dansk Post- og Telegrafforening, hvis formand blev telegrafmanden Jens Sund.

Telegrafforbundet, der omfattede det tekniske personale og andre personalegrupper, ønskede en tid efter sammenslutningen at bevare sin selvstændighed over for Postforbundet. Men udviklingen umuliggjorde det hurtigt, idet flere personalegrupper forsvandt fra Telegrafforbundet. Derfor fremsattes ved årskongressen i 1928 forslag om Telegrafforbundets optagelse i Dansk Postforbund, hvilket skete den 1. januar 1930. ³²

Det lykkedes faktisk at spare ganske betydelige summer, ikke mindst på personalekontoen. I 1929 kunne det gøres op således: en generaldirektør, to afdelingschefer, en kontorchef, en telegrafinspektør, 48 telegrafbestyrere, en hovedkasserer, en undertelegrafbestyrer, tre fuldmægtige, en arkivformand og otte overtelegrafbude (33). ³³

Som følge af sammenslutningen blev åbningstiden for en del af de store postkontorer uden for København forlænget med ½ time, hvorved man forsøgte at tilgodese kravet om bedre service. Det lykkedes også efterhånden at nedbringe taksterne. Således androg nedsættelserne i 1931 i alt 20-25 %.

Flere år efter sammenslutningen, da generaldirektør Mondrup foretog en samlet vurdering af dens årsager og konsekvenser, lagde han speciel vægt på offentlighedens krav om takstnedsættelser og personalereduktioner. ³⁴

Spørgsmålet melder sig, om minister Stensballe og generaldirektør Mondrup brød løftet til telegraforganisationerne om, at de to etaters personale skulle stilles lige ved sammenslutningen. Det kan der ikke svares entydigt på, for fusionen *måtte* betyde indgreb i Telegrafstaten, og det stod klart for alle, også for telegraffolkene, at der var en personalemæssig overkapacitet i Telegrafvæsenet. På den anden side oplevede telegraffolkene – ikke helt uden grund – sammenslutningen som et brud på løftet om lige behandling. Men uden sammenlægningen ville Telegrafvæsenets personale muligvis være blevet reduceret med endnu større tal end tilfældet blev. Det var et udtryk for kompromisvilje, at ledelsen tilbød de gifte kvinder at komme på fuld tid igen efter tre år. Fusionen ramte det overordnede personale hårdest, hvor især generaldirektøren, de to afdelingschefer, den ene kontorchef og de 48 telegrafbestyrere talte tungt. Men dette indgreb var i god overensstem-

I 1931 gav sparebeholdningerne sig udtryk i et kontant tilskud på 3000 kr til 90 afskedigede kvindelige tjenestemænd, og det fandt man hurtigt ud af at kalde for »medgift«. Hvor mange, der reelt indgik i den hellige ægtestand ved denne lejlighed, skal være usagt, men situationen måtte uundgåeligt inspirere vittighedstegnere. Her ses generaldirektør Mondrup i »Dagens Nyheder« som en fristende Mefisto under overskriften: »Staten giver Medgift«.

melse med planen om at beskære Telegrafvæsenets »for store hoved«.

Bitterheden hos Telegrafvæsenets tjenestemænd holdt sig i mange år. Så sent som i 1977 kunne en fagforeningsveteran fra Telegrafvæsenet skrive: »... for Telegrafvæsenets personale var sammenslutningen en katastrofe. Sammenslutningen, der nærmest fik karakter af en opslugning af Telegrafvæsenet, blev gennemført på en så brutal og hensynsløs måde, at man i dag næppe kan forestille sig, hvorledes det overhovedet var muligt ved et par pennestrøg helt at ignorere personalets protester«. ³⁵

Hvordan erindrede den almindelige telegrafmedarbejder sig disse begivenheder? Den senere postmester F.R. Dupont skrev i 1970 oplevelsen ned: »I begyndelsen af april 1931 kom overrassistent Lauritz Pedersen fra telegrafbestyrerens kontor på Fredericia Telegrafstation hen til mig, slog mig let på skulderen og sagde: »Jeg har lige set, at De fra 1. maj er forflyttet til Aalborg –

altså postkontoret«... Jeg ringede til min kone Irene: »Skat« sagde jeg »du er også forflyttet til Aalborg – vi må tage det roligt«.

Det var hårde ord fra Generaldirektoratet, især i betragtning af, at vi var i gang med at indrette lejlighed og havde fastsat bryllup i maj måned, men jeg måtte se virkelighedsnært på tingene. Sammenslutningen mellem Telegrafvæsenet og Postvæsenet var jo forlængst en kendsgerning. Efter det store rush under verdenskrigen og de nærmest følgende år var kabeltelegrafene stærkt på retur, og ville man overleve, stod der post på spisesedlen.

Stundom går tankerne tilbage til storhedstiden på Fredericia Telegrafstation. Fra Store Nordiskes kabelforbindelser strømmede transitlegrammerne ind og ud. Det knitrede og sang i telegrafapparaterne. Der blev råbt på »klister og papir« – og vi unge, der lige netop i sidste øjeblik i 1920 var sluset ind i Telegrafvæsenet, smuttede som »omdelere« mellem de mange borde med stab-

Endnu ti år efter sammenslutningen var der murren i geledderne, en murren, der var tilstrækkelig kraftig til at sætte sig spor i dagspressen. Generaldirektør Mondrup var nok kendt i offentligheden, men dog ikke mere, end at han for en sikkerheds skyld fik sat sit navn på tasken på tegningen i »Politiken«. Teksten lyder: »Sikke det summer derinde! Der er da vel ikke noget i Vejen?«.

ler af telegrammer. Særlig stærkt skulle det gå, når der blev annonceret stats- eller iltelegram.

Det var vel noget af et chock at skulle omstille sig til Postvæsenet, for også metoderne og tonen var anderledes. Alene det at gå til indøvelse som en slags elev og nogenlunde finde ud af, hvad sagen i det hele taget drejede sig om, kunne nok få det til at gibbe i een.

Jernbaneposten kom dengang ca. kl. 6 om morgenen med det meste af posten, og at denne blev sorteret og var færdig til udgang kl. 7 var et helt mareridt, men at det skete på slaget, skulle daværende overkontrollør Thorvald Petersen nok sørge for. Efter kl. 7.15 var samme i øvrigt et ganske rart menneske.

Der kunne også for det gamle postpersonale være overgangsvanskeligheder i telegrafanliggender. Jeg husker en aften ved 21-tiden, hvor jeg gjorde mig et ærinde på postkontoret, og hvor der var telegrafvagt til kl. 22. En ældre overassistent havde tilsyneladende noget besvær med en kunde, der absolut ville sende et gavetelegram. Næste morgen spurgte jeg ham, hvordan han klarede den sag. På godt Aalborg-jysk svarede han : »Aahrr – jeg fik ham godt nok snakket fra det...«. ³⁶

Vi skal møde andre erindringer her og i senere kapitler i denne fremstilling. De blev skrevet af mennesker, der ofte tilbragte hele deres arbejdsliv i Post- og Telegrafvæsenets tjeneste. Alene af den grund, er de ikke altid repræsentative, fordi de, der tidligt forlod etaten, ikke skrev deres oplevelser ned. Der er tale om erindringer, der i sig selv er subjektive og som måske ikke dækker andre medarbejderes erfaringer. Men sådan er kilderne til historien; fyldt med ofte modstridende opfattelser af fortiden.

Gik det dårligt for de tidligere telegrafmedarbejdere? En del gled ud af etaten, fordi de ikke kunne tilpasse sig de nye forhold, mens andre klarede sig fint. Et eksempel på det sidste er M.A. Toftgaard Nielsen, der endte som jernbanepostmester. Vi skal her følge ham så at sige fra vuggen til pensionsalderen. Erindringen er nedskrevet i 1974, hvad man godt kan aflæse af det dengang mere optimistiske syn på moderne unge menneskers fremtidsmuligheder:

»Min mor har fortalt mig, at der var snestorm, da jeg blev født 2. juledag 1904. Til gengæld har jeg ikke mærket meget til det, der kaldes livets storme, idet mit liv har formet sig i rolig rytme uden større sorger og bekymringer.

På mødrenes side nedstammer jeg fra bønder og fra fædrenes fra søfolk, en god kombination har det altid forekommet mig. Jeg kom til verden helt ude vester på, i Nørre Nebel, ikke langt fra Vesterhavet. Vi boede der til 1912, så jeg fik prøvet at gå i en

rigtig gammeldags landsbyskole; samme skole hvor både min farfar og min far havde fået deres skolegang.

Vi flyttede til Esbjerg i 1912, og her fik jeg størsteparten af min skolegang. Esbjerg var dengang kendt for at have et moderne skolevæsen. Jeg fik min realeksamen, da jeg var 15 år og 4 måneder, og jeg husker, at jeg var meget ked af, at skoletiden var slut.

På den tid i 1920'erne var forholdene for unge mennesker væsentlig anderledes end i dag, hvor unge stort set selv kan afgøre, hvad de vil være. Den gang måtte man tage, hvad der var at få. Jeg søgte stilling mange steder uden resultat, indtil det endelig lykkedes at komme ind som elev i Telegrafvæsenet.

Jeg var ikke særlig begejstret ved tanken om en stilling i statens tjeneste, fordi jeg vidste, at jeg derved afskar mig fra nogensinde at komme til udlandet. Jeg mødte i skolelokalerne på loftet over den gamle telegrafstation i den daværende jernbanestationsbygning i Oldenborggade i Fredericia 17. maj 1920 og indledte den gerning, som skulle vare i omkring 54 år.

Efter afslutning af telegrafkursets 1. del forflyttedes jeg til Esbjerg telegrafstation, hvor jeg blev til 1. maj 1928, hvor jeg efter Postvæsenets og Telegrafvæsenets sammenslutning forflyttedes til Slagelse postkontor.

Vi var mange unge mennesker på telegrafstationen i Esbjerg, og der var et storartet kammeratskab. Det var en meget lykkelig tid. Vore vagter var skiftevis formiddags og eftermiddags, hvilket passede mig særdeles godt, da det gav god tid til at drive sejl-sport.

Når man er opvokset ved havet, er det helt forfærdeligt pludselig at skulle bo inde i landet, så Slagelse var ikke just sagen for mig. Jeg længtes sådan efter at se vand, at jeg så ofte det kunne lade sig gøre tog ud til et højdepunkt, hvor jeg stående oppe på ryggen af en bænk netop kunne skimte Storebælt.

Til alt held blev jeg allerede efter en måneds forløb igen forflyttet, denne gang til Roskilde, hvor jeg befandt mig meget bedre. Det var dengang man fik at vide, at man var forflyttet tre dage før man skulle møde på det nye tjenestested. Vi blev ikke vænnet til blødsødenhed.

I Roskilde gik størsteparten af fritiden med at lege radioamatør. Det var spændende at kunne komme i radiokontakt med amatører over det meste af kloden. Jeg fik min postale uddannelse i Roskilde, og selv om jeg kom fra det, som man kaldte den lille intelligente etat (Telegrafdirektoratet), syntes jeg, at Postvæsenet rummede mange spændende ting.

I 1931 lykkedes det min forlovede, der også var assistent i Post- og Telegrafvæsenet, og jeg at blive forflyttede til København,

M.A. Toffgaard Nielsen, f. 1904, ansat 1920, fuldmægtig i Generaldirektoratet 1945, senest jernbanepostmester i Fredericia, her fotograferet som ekspeditionssekretær i 1952.

hvorved der åbnede sig mulighed for giftermål. Det første år i København gjorde jeg tjeneste på Hovedtelegrafkontoret. Derefter blev jeg afløser ved overpostmesterembedet. På den tid havde man så mange assistenter, at vi i lange perioder måtte gå i overpakmestertjeneste. Jeg tror, at det var ganske sundt for os at få lov til at anskue tjenesten fra postbudpersonalets side.

I 1933 blev jeg sendt på afløsning i Generaldirektoratet, og det blev indledningen til en lang årrække i administrationen. Jeg begyndte i 4. ekspeditionskontor, hvor alle internationale forretninger for både post og tele var samlet. Arne Krog hed ekspeditionssekretæren, og han var en helt vidunderlig læremester. Da alle postforretninger, såvel inden- som udenlandske, blev samlet i 3. ekspeditionskontor, blev Krog kontorchef, og jeg fulgte med. Det var spændende år, bl.a. fordi luftpostbefordringen da rigtig begyndte at tage fart.

Det var på den tid almindeligt, at man blev hængende i Generaldirektoratet, selv om der var en regel om, at man kun måtte være tjenestegørende der som assistent i seks år. Det kom derfor som en bombe for mig, at jeg skulle være en af de første, der blev offer for seks års reglen. Begrundelsen var, at man ønskede en vis vekselvirkning mellem driften og administrationen. Og den idé, vil jeg idag gerne erkende, er helt rigtig.

Jeg blev igen afløser hos overpostmesteren, men kom derefter i 1942, noget mod min vilje, til Postgirokontoret, hvis daværende chef Kjems, absolut ville have mig ansat. Jeg var under det meste af krigen i Postgirokontoret, og jeg blev efterhånden meget glad for at være der, selv om jeg stadig længtes tilbage til Generaldirektoratet.

Da krigen sluttede blev jeg udnævnt til fuldmægtig i Generaldirektoratets 3. ekspeditionskontor og kunne tage fat på den vældige opgave at få det internationale postvæsen til at fungere igen. Det var en spændende opgave at være med til at løse. I 1951 rykkede jeg over til 5. ekspeditionskontor som ekspeditionssekretær.

Tingene må have været lettere at få til at glide dengang, for i dag kan man næsten ikke forstå, at man kunne gabe over et arbejdsfelt, der omfattede luftpost, avisvæsen, brevtakst, reklame, plakater og frimærkeudstillinger. Det skal der mange folk til at passe i dag.

I 1956 gik turen tilbage til overpostmesterembedet, men denne gang som postinspektør og de sidste år som souschef.³⁷

Konsekvenser

Selv om sammenslutningen skete under telegraffolkernes protester, kunne ingen afvise, at den medførte væsentlige besparelser. Det kunne i hvert fald konstateres, at Post- og Telegrafvæsenets overskud efter sammenslutningen voksede fra år til år. Fra et bruttooverskud i 1927-28 på lidt over 3 millioner kr til ca. 9,5 millioner kr i 1939-40.

Ved sammenslutningen var der i selve de to generaldirektorer 256 tjenestemænd. I løbet af et år var dette tal formindsket med 42 %.

Som en konsekvens af sammenslutningen udstedte ministeren den 8. november 1927 nye bestemmelser for Generaldirektoratet, hvorved etaten blev inddelt i tre afdelinger, hver ledet af en afdelingschef. Man fastholdt embedet som overpostmester for København og inddelingen af landet i fire overinspektorer – hidtil havde de været betegnet som overpostinspektorer, og det kom de i øvrigt til at hedde igen efter tre års forløb. De fire overinspektorer var underlagt en overpostinspektørs tilsyn i Generaldirektoratet. Endvidere blev landet opdelt i tre ingeniørdistrikter. De nærmere regler for overpostmesteren, overinspektorerne, overtelegrafbestyreren for København, overpostinspektøren i Generaldirektoratet og distriktsingeniørerne blev udstedt af ministeren den 3. januar 1928.

Der skete ikke ændringer i overpostmesterens og overinspektorerne virke ud over, at sidstnævnte nu fik telegrafsagerne ind under deres arbejdsområde. De fire overinspektorer fik hver en telegrafkyndig tjenestemand tilknyttet deres embeder.

Overtelegrafbestyreren havde ledelsen af Hovedtelegrafstationen i København, der omfattede tre kontorer. Under hans ansvar hørte tillige radiomodtagerstationen på Amager.

De tre ingeniørdistrikter var opdelt geografisk i 1. ingeniørdistrikt omfattende Sjælland, Lolland, Falster og Bornholm. Hovedkontoret lå i København. 2. ingeniørdistrikt bestod af Fyn med omliggende øer og Sydjylland. Distriktets kontor lå i Aabenraa. Endelig bestod 3. ingeniørdistrikt af Jylland nord for Vejle og Varde, samt Samsø og Læsø. Dette distrikts kontor lå i Århus. Hvert af disse distrikter blev ledet af en distriktsingeniør, som var ansvarlig over for chefen for Generaldirektoratets tekniske Afdeling.

Den tekniske tjeneste, der altså hørte under 3. afdeling, bestod af fire kontorer, der alle hørte hjemme i København. Disse var Kabelingeniørtjenesten, Radioingeniørtjenesten, Telegraflaboratoriet og værkstederne. Den øverst ansvarlige for disse kontorer var chefen for 3. afdeling.

Sammenslutningen til et P&T har næppe umiddelbart været mærkbar for eksempelvis landpostbud O.T.A. Kristensen, Horne, som blev fotograferet omkring 1932. Han fortsatte blot på sin cykel med tasken over skulderen.

De fire over(post)inspektørdistrikter havde eksisteret siden 1916. 1. distrikt omfattede Sjælland (uden København) med omliggende øer, Lolland, Falster og Bornholm. Kontoret lå i København. 2. distrikt bestod af Fyn med omliggende øer og Jylland syd for Vejle-Varde. Kontoret var placeret i Odense. 3. distrikt udgjordes af Midtjylland nord for 2. distrikt indtil en grænse ved Randers, Langå, Viborg og Struer. Dette distrikts kontor lå i

Århus. Endelig bestod 4. distrikt af Nordjylland nord for 3. distrikt med kontor i Aalborg.

Sammenslutningen medførte ingen ændringer i distrikternes geografiske inddeling.³⁸

Et fælles bomærke

Et forenet Post- og Telegrafvæsen måtte have et fælles bomærke. Telegrafvæsenet havde de første mange år ikke haft et fast mærke, men omkring 1900 havde man anvendt en krone og to pile, der skulle symbolisere lynstråler. Samtidig anvendtes også en krone med bogstaverne DST, og fra kronen udgik lynstråler som symbol for de elektriske signaler. Postvæsenets gamle kendingsmærke havde været et posthorn, men ofte gengivet i afvigende versioner.

Var der noget mere logisk end at kombinere de to mærker og lade lynstrålerne udgå fra posthornet? Det var i hvert fald den idé, postmester A. Blom tog op allerede oktober 1927. Blom, der også var en ganske god tegner, fremlagde tre forslag. Han kombinerede et af de gamle posthorn med telegrafens lynstråler, og så indsatte han forskellige symboler i posthornets midteråbning. Han tegnede henholdsvis en stjerne, Thorshammeren, og endelig et andet gammelt nordisk symbol: Hagekorset.³⁹

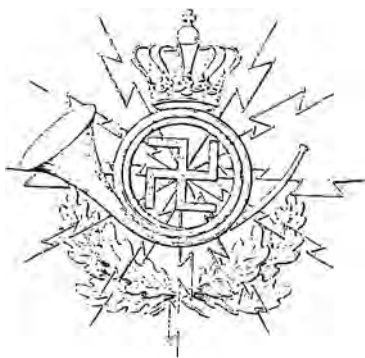
Der kom ikke umiddelbart noget ud af Bloms forslag, men i Generaldirektoratet arbejdede man samtidig på projektet. Resultatet blev et posthorn med en krone foroven og lynstråler, der

Den danske Statstelegraf – DST – havde inden sammenlægningen et bomærke, som kunne ses i denne udformning: Kraftige lyn udgående fra et kronet skjold. Se også den uniformerede embedsmand i øverste højre hjørne på side 252.

Postens bomærke i den ældre udgave med det blødt svungne posthorn over korslagte grene.

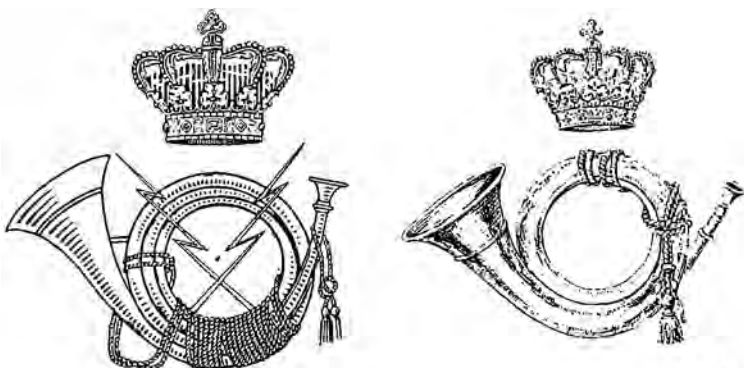
Et af A. Bloms udkast med den gammel-nordiske inspiration, derefter udgaven med de spinkle lyn anvendt 1928-33, og til højre hornet, som medførte de mange protester – se side 36.

I »Berlingske Tidende« gav »Lynet, der blev væk« anledning til vers af »Ærbødigt«, som håbede, at telegraffolkene snart igen ville få »om ikke et forsøvel, saa et forzinket Lyn!«.

udgik fra posthornet. Mærket anvendtes fra marts 1928 til efteråret 1933, men til alles utilfredshed. Det var ikke smukt tegnet og virkede uharmonisk.⁴⁰

Da Statsministeriet og Det kongelige Akademi for de skønne Kunster derfor i 1934 opfordrede statslige institutioner til at sørge for, at rigsvåben og kongekrone blev gengivet på smuk og kunstnerisk forsvarlig måde på pengesedler, frimærker og mønter, greb Generaldirektoratet chancen. Man bad tegneren C.O. Ehlers om at udarbejde forslag til et posthorn, der kunne erstatte de mange forskellige typer, der fandtes i etaten, og som blev brugt lidt tilfældigt. Posthornet skulle bruges på alle tryksager, uniformer og alt materiel og dermed i realiteten være etatsens bomærke.⁴¹

Der fandtes to hovedtyper af posthorn. Den ene var med dobbelte vindinger, og denne type var blevet bestemt ved kongelig

Ovenfor telegrafbestyrer Svend Jørgensen i Fredericia, der i 1937 udarbejdede det her viste forslag. På næste side ses Gunnar Biilmann Petersens horn i den version, som i 1939 blev godkendt af Kunstakademiet.

resolution af den 14. december 1889 i et uniformsreglement. Der var også en udgave med enkelt vinding, som anvendtes til postbudenens huer og bl.a. til omdelingsmærker for adresseløse forsendelser. På de fleste posthorn var der tillige bånd og kvaster, men disse fandtes i mange former og farver.

Ehlers udarbejdede to forslag, som han baserede på et forlæg fra 1818. Den ene tegning var med dobbelt vinding, bånd og kvaster samt kronen placeret oven over hornet. På den anden tegning var der kun en enkelt vinding. Derimod var der stadig kvaster og bånd på, og såvel Akademiet som Statsministeriet udtrykte en vis betænkelighed over disse, for i lille format ville de kun kunne anes som sorte klatter.

Valget faldt da på det enkle horn. Væk var Telegrafens lynstråler og pile. Der gik ikke lang tid, så indfandt protesterne sig. Dansk Post- og Telegrafforening protesterede over, at man havde fjernet Telegrafens symboler. Foreningen skrev, at dens medlemmer opfattede ændringen som en unødigt tilsidesættelse, og at sagen blev anset som værende af største betydning.

Fra telegrafbestyrer Svend Jørgensen i Fredericia modtog generaldirektør Mondrup et brev, hvori han foreslog Mondrup at genoptage Telegrafens pile. Jørgensen vedlagde endda en teg-

ning, som han havde fået udarbejdet, hvor posthornet var kombineret med pilene.

Så igangsattes et større arbejde med at finde et fælles symbol. Der blev skrevet til 30 lande for at få ideer til et nyt, fælles mærke, og korrespondancen i sagen voksede støt. En noget trætt generaldirektør bemærkede i 1938 på et møde, at nu måtte det snart være slut med al den ballade om et etatsmærke, nu ville han se nogle resultater.⁴² Og resultatet kom i maj 1938 i form af en tegning, der lå temmelig nær telegrafbestyrer Jørgensens fremsendte forslag. Et enkelt posthorn med to pile og en krone foroven. Tegningen var udført af arkitekt G. Biilmann Petersen, og den vakte anerkendelse overalt. Det kongelige Akademi for de skønne Kunster og Statsministeriet godkendte etatsmærket i juli 1939.

Konkret til Akademiet for de skønne Kunster d. 29 Juni 1939.

G. Biilmann Petersen

J.A.B. Krogh og C.I. Mondrup ved afrejsen til Buenos Aires i 1939.

C. I. Mondrup

Da rygterne om en sammenslutning mellem Postvæsenet og Telegrafvæsenet bredte sig i løbet af 1927, var det en almindelig antagelse, at Christen Iversen Mondrup (1871-1949) ville blive generaldirektør for den nye fælles etat. For C.I. Mondrup var kendt som en dynamisk og dygtig embedsmand og tillige en leder, der havde sine medarbejders tillid.

Mondrup havde en lang tilknytning til Postvæsenet. Allerede i 1888 var han som ganske ung blevet elev i etaten i Ulstrup i Jylland. I 1895 blev han assistent i Finansministeriets postrevision, hvorefter han begyndte at læse med henblik på en universitetsuddannelse. I 1905 blev han cand. polit., hvorved han kunne stige i graderne i Finansministeriet. I 1908 blev han fuldmægtig og i 1910 ekspeditionssekretær. Fra revisionen gik han til Posten, da han i 1911 blev postinspektør i Overpostinspektoratet for Nørrejylland, og i 1916 udnævntes han til overpostinspektør i 3. distrikt (Århus).

I dagspressen havde man et godt øje til Mondrups syv uger lange færd i det fremmede. Under overskriften »Pligtens Ofre« digtede »Erbødigt« i »Berlingske Tidende« om alle de trængsler, den stakkels generaldirektør nu skulle gennemgå.

Da Postvæsenet efter Genforeningen stod over for at skulle varetage de sønderjydske postsager, blev C.I. Mondrup leder af overtagelsesforretningerne. Han klarede efter sigende denne opgave som postkommissionær til alles tilfredshed. Da generaldirektør V. Kiørboe gik af i 1922, var C.I. Mondrup det naturlige valg som hans efterfølger. Kiørboe skal have anbefalet ham over for sin minister med ordene: »Han er vist ikke altid rigtig flittig, men han er så klog, så klog«.

Det var Mondrups store fortjeneste at forene de to etater til én og ruste den til at møde tidens store udfordringer. Det offentlige stillede krav om rationaliseringer og besparelser, publikum krævede bedre service og lavere takster og man stod overfor en teknisk revolution på det teletekniske område. I det store og hele lykkedes det Mondrup at opnå gode resultater.

Alle erindringer om Mondrup skildrer ham som en venlig og besindig mand. Han forhandlede sig gerne frem til

kompromis, og han forsøgte inden for tidens snævre rammer at lade de ansatte få en vis medindflydelse.

Erindringer og avisartikler tillader os også at få et billede af Mondrup som lidt af en levemand, der stod fjent fra tidens opfattelse af embedsmanden som en grå og kedelig person. Der var fest, når Mondrup var til stede. Denne trang til festivitas og hans manglende nøjsomhed gav mange anledninger til historier om hans person og til satiriske avistegninger. Det er nok muligt, at han ikke var så nøje-regnende med repræsentationsudgifterne, men han sørgede for at holde etatens økonomi i orden.

Muligvis kom C.I. Mondrup til at sidde for længe som generaldirektør. I de sidste år af hans embedstid burde Post- og Telegrafvæsenet måske være moderniseret mere, end tilfældet blev. Da han gik af i 1941, kunne man ane en vis utålmodighed med ham hos bl.a. ministeren for Offentlige Arbejder. Men han efterlod sig i al væsentligt et indtryk af en kompetent og vellidt leder.

*C.I. Mondrup malet i 1944
af August Tørstleff.*

I 1939 blev der installeret fjernskrivere i salen i Købmagergade, hvor wheatstoneapparaterne tidligere havde været opstillet. Se også side 52.

Teleaktiviteter

Overtelegrafinspektoratet

Overtelegrafbestyreren

Der var næppe mange i 1927 – med undtagelse af enkelte telegraf-folk – der forudså teleområdets eksplosive vækst. Havde politikerne vidst, at teleaktiviteterne skulle blive af så afgørende betydning for samfundet, så ville de måske slet ikke have besluttet en sammenslutning af Telegrafvæsenet og Postvæsenet, men opret-holdt en helt selvstændig telegrafetat.

Post- og Telegrafvæsenets teleaktiviteter omfattede følgende områder:

1. Telegrafen. Efter sammenslutningen i 1927 fandtes der kun selvstændige telegrafstationer i de store byer. Telegrafen var i det hele taget trængt af mange konkurrerende kommunikationsmidler, ikke mindst telefonen.

2. Rigstelefonen. Navnet Rigstelefonen opstod under den 2. verdenskrig. Tidligere var alle Post- og Telegrafvæsenets telefonaktiviteter blevet benævnt Statstelefonen. Men i daglig tale brugtes betegnelsen Rigstelefonen om telefontrafikken mellem landsdelene og de private selskabers områder og tillige om Danmarks telefonforbindelse med udlandet.

3) Statstelefonen. Post- og Telegrafvæsenet havde en række lokale områder under sig, nemlig Sønderjylland, Møn, Skagen og en række småøer.

4) Radiotelegrafi, radiotelefonti og radiofoni. Den trådløse telegrafi sørgede for telegrammer og telefoni til skibe. Under radiotelegrafiens aktiviteter var skibsradiosens kyststationer. Radiofonien arbejdsområde omfattede statsradiofonibygningen i København, hvorfra udsendelser blev sendt via en række radiostationer rundt om i landet. Post- og Telegrafvæsenet havde ansvaret for den tekniske drift i statsradiofonibygningen og desuden det fulde ansvar for de øvrige radiostationer.

5) Kabel- og Forstærkertjenesten. Det blev en afgørende forudsætning for kommunikationen, at landet havde et moderne kabelnet med dertil hørende forstærkerstationer. Den hurtige udvikling

og de store investeringer gjorde det nødvendigt med en særlig tjeneste inden for Post- og Telegrafvæsenet.

Efter sammenslutningen i 1927 var tilsynet med telegrafstationerne uden for København blevet overdraget overinspektørerne, der som tidligere nævnt i 1931 fik deres oprindelige benævnelse tilbage: Overpostinspektører. Kun i København var en ledende stilling som overtelegrafbestyrer blevet bibeholdt. Han havde ledelsen af Hovedtelegrafstationen, der lå i Købmagergade. Hovedtelegrafstationen omfattede tre kontorer, nemlig telegraf-, telefon- og regnskabskontoret. Desuden havde han ansvaret for radiomodtagerstationen på Amager samt stationen i Kastrup lufthavn. Det var overtelegrafbestyrerens opgave at afholde inspektion og kasseeftersyn, og han havde en høj grad af selvstændighed inden for sit område.

Overtelegrafbestyreren var A. Abrahamsen, der var blevet udnævnt i 1922. Da Abrahamsen afgik med pension ved udgangen af marts 1935, besluttede man at nedlægge embedet. Det betød, at overtelegrafbestyrerens forretninger blev lagt ind under overpostmesteren i København. Telegrafkontorerne fik derefter samme stilling i forhold til overpostmesteren som de københavnske postkontorer.¹

Telegrafbygningen i Fredericia eller, som de fleste nok ville have sagt det: Fredericia Banegård. Den blev opført i 1868 og Telegraften rykkede ind på første sal tre år senere. Fotografiet er fra 1944.

Overtelegrafinspektoratet oprettes

Sammenslutningen i 1927 havde konsekvenser for administrationen så sent som i slutningen af 1930'erne. De yngre telegraffolk, der havde været under 30 år ved sammenslutningen, fik postuddannelse og klarede sig på lige fod med det oprindelige postpersonale. Værre stod det til med de lidt ældre telegraffolk, der ikke havde modtaget nogen postuddannelse og derfor ikke havde store chancer for advancement. Deres fastlåste situation medførte, at tjenestemændenes fagforening, Dansk Post- og Telegrafforening, foreslog, at man til normeringslovforslaget 1938/39 skulle genoprette seks telegrafbestyrerstillinger i provinsen.²

Foreningens forslag blev i april 1938 positivt modtaget af generaldirektør Mondrup og medførte oprettelse af et telegrafkontor i Odense og i de efterfølgende år stillinger som stationsbestyrer i Nykøbing Falster, Kolding, Esbjerg, Aalborg og Sønderborg.

Generaldirektør Mondrup foreslog, at der oprettedes en stilling som overtelegrafinspektør, og at alle selvstændige telegrafkontorer skulle lægges ind under dette nye embede. Mondrups forslag var ikke blot motiveret af hensynet til de lidt ældre telegraffolk. Det stod i slutningen af 1930'erne klart for alle, at teleområdet havde fremtiden for sig, og at det gjaldt om at styrke teleaktiviteterne såvel administrativt som teknisk. I juli 1938 bad Mondrup derfor etatens telegrafledere om at fremlægge deres forslag til, hvad et nyt telegrafinspektorat skulle indeholde.

Der fremkom to forslag. Den ene plan gik ud på at gøre embedet til en del af Generaldirektoratets daværende struktur. Den anden plan sigtede derimod på at gøre stillingen selvstændig og ligestille den med overpostinspektørerne.

Det blev det sidste forslag, der sejrede. Med normeringsloven for 1939 blev ønsket om en overtelegrafinspektørstilling imødekommet og besat med lederen af telegrafkontoret i Århus, P. Abrahamsen. Han var søn af den tidligere overtelegrafbestyrer. Det blev Abrahamsens opgave at føre tilsyn med telegraf- og telefondriften, herunder radiovirksomheden.³

Overpostmesteren i København bevarede ansvaret for de københavnske telekontorer, men tilsynet skulle nu alene udføres af Overtelegrafinspektoratet. Desuden skulle inspektoratet foretage inspektion og kasseeftersyn ved københavnske postkontorer vedrørende telegraf- og telefonaktiviteterne. Alle sager vedrørende personalet, såvel i København som i provinsen, forblev imidlertid hos de postale distriktsmyndigheder.

En egentlig instruks for overtelegrafinspektøren blev først udfærdiget i maj 1940, hvori det blev slået fast, at overtelegrafin-

Poul Abrahamsen (1889-1967), ansat i Telegrafvæsenet 1906, fuldmægtig i Generaldirektoratet 1921, overtelegrafkontrollør 1931, telegrafbestyrer i Århus 1932, overtelegrafbestyrer fra 1939.

spektøren var leder for driftspersonalet ved telegrafkontorerne og ved lokaltefontjenesten. Denne lederfunktion omfattede også personalet på postkontorerne, der var beskæftiget med telegraf- og telefonsager.⁴

Det viste sig, at overtelegrafinspektørens kompetence ikke var så let at etablere. Rigstelefonkontoret i København gik ofte direkte til generaldirektør Mondrup uden om P. Abrahamsen, og da denne klagede til Mondrup, fik han ikke nogen entydig støtte.⁵ Faktisk fastholdt Mondrup Rigstelefonens ret til at gå uden om P. Abrahamsen.

I henhold til sin instruks kunne Abrahamsen lade sine folk foretage inspektion af telegraf- og tefontjenesten på postkontorerne. Det skete dog ikke i de første år, men senere gennemførtes tre inspektionsbesøg. Det gik ikke stille af. Abrahamsen måtte stille hos generaldirektøren, hvor han i meget direkte vendinger fik at vide, at den slags skulle han ikke forsøge sig med igen. Da Abrahamsen fremførte, at det faktisk stod i hans stillingsbeskrivelse, fik han besked på, at postkontorerne blev overrendt af så mange instanser, og at inspektoratets tilsyn bare ville være til besvær. Så holdt inspektionerne op.

Telegraflokalet i Slagelse post- og telegrafbygning, fotograferet 1935. Det var forholdsvis nyindrettet, idet huset stammede fra 1932. Se også side 268.

Der er visse forhold, der tyder på, at Overtelegrafinspektoratet ikke var blevet en fast bestanddel af Generaldirektoratets organisation. Da P. Abrahamsen gik af i 1956, blev stillingen ikke umiddelbart genopslået. Den daværende generaldirektør K.J. Jensen, hævdede endda, at den fremadskridende automatisering af landets telefonvæsen snart ville overflødiggøre embedet. K.J. Jensens vision var, at med automatiseringen ville alt blive klaret af kunderne selv, og at der ikke ville blive behov for Post- og Telegrafvæsenets indgriben. Der var dog røster, der talte for at bevare embedet. De argumenterede med, at teleområdet var i rivende udvikling, og at der nu mere end nogensinde var behov for et sted, hvor al driftsteknisk ekspertise kunne samles. Overtelegrafinspektoratet skulle kunne yde teknisk og anden assistance. K.J. Jensen lod sig overbevise og stillingen blev genopslået.⁶

I takt med at Post- og Telegrafvæsenets manuelle telestationer blev nedlagt, forsvandt behovet for inspektions- og tilsynsvirksomhed. Nu blev det i højere grad sager vedrørende forhandlinger med de private telefonselskaber og Det Store Nordiske Telegraf-Selskab, der optog Overtelegrafinspektoratet. Det var inspektoratet, der havde ansvaret for løsningen af de mange tekniske problemer for driftstjenesten, der opstod i kølvandet på udviklingen af nye telekommunikationsmidler.

Samarbejdet med Det Store Nordiske Telegraf-Selskab

Post- og Telegrafvæsenet havde i mange år samarbejdet med Det Store Nordiske Telegraf-Selskab. Siden 1800-tallets midte havde telegraf-selskabet specialiseret sig i telegrafi over hele verden. Telegrafvæsenet havde i 1925 indgået en overenskomst med Det Store Nordiske Telegraf-Selskab, der betød, at selskabets undersøiske kabler, der landede på danske kyster, skulle betjenes af Telegrafdirektoratets personale på direktoratets stationer.⁷

Det var telegrafstationen i Fredericia, der var knudepunkt i den internationale telegraftrafik. Gennem Det Store Nordiske Telegraf-Selskab blev Danmark forbundet med udlandet enten gennem telegrafforbindelser eller radiostationer. Da Fredericia var transitstation for forbindelsen mellem vest og øst, skaffede overenskomsten Danmark store indtægter.

I februar 1941 blev overenskomsten med Store Nordiske Telegraf-Selskab fornyet og udvidet med en aftale om oprettelse og udvidelse af Post- og Telegrafvæsenets radioanlæg.

Det største samarbejdsprojekt, Post- og Telegrafvæsenet udførte med Det Store Nordiske Telegraf-Selskab, var etableringen af et kabelanlæg København-Rønne-Polen, som blev fuldendt i 1960.⁸ Samarbejdet omfattede imidlertid kun strækningen Bornholm-Polen, og selskabet overdrog efter nogle år vederlagsfrit sin andel til P&T.

Man havde skabt radioforbindelse mellem København og Rønne allerede i 1923, men telefonsamtalernes kvalitet var dårlig. Forholdene var blevet noget bedre, da man i 1931 etablerede et søkabel fra Rønne til Ystad. Derfra gik et kabel gennem Sverige til København. Behovet for telefonsamtaler efter den 2. verdenskrig gjorde forbindelsen utilstrækkelig, og kabelteknikken i 1950'erne gjorde det muligt at satse på et nyt kabel til Bornholm og Polen, der samtidig skulle dirigere telefontrafikken mellem Polen og Vesteuropa gennem København. Med en bevilling på 8,9 millioner kr. givet af Folketinget i 1957 begyndte Post- og Telegrafvæsenet forhandlinger med Det Store Nordiske Telegraf-

Kabelafdelingen på Fredericia Telegrafstation i 1932.

Selskab og de polske myndigheder. Resultatet blev en overenskomst om anlæg af de nye kabler og fælleseje af disse. Projektet var af anelig størrelse. Kabellængden mellem København og Rønne var ca. 200 km., og der skulle indsættes ni undersøiske forstærkere. Kabellængden mellem Rønne og Polen var ca. 130 km. og med tre undersøiske forstærkere.⁹

Den første danske fjernskriver, Morkrum-tryktelegraf, Teletype, forsøgsvis i anvendelse fra oktober 1924, se også bind 3 side 366-367.

Telegraftjenesten

Fjernskrivemaskinen

Fra 1800-tallets slutning blev den elektriske telegraf udsat for hård konkurrence. Det var først og fremmest telefonen, der vandt indpas i den almindelige danskers hjem og henviste telegraferen til forretningsverdenen.

For at styrke telegrafien forsøgte man at forbedre teknikken ved at automatisere betjeningen af morseapparaterne og det efterfølgende arbejde med at oversætte morsesystemets kodesprog. Første skridt henimod automatiseringen var indførelse af det såkaldte Creed-system. Systemet virkede ved hjælp af en modtagerperforator, der omsatte de indkomne signaler til hulskrift på en papirstrimmel. Strimlen gik dernæst gennem en printer, som kunne skrive teksten ud på normalsprog.

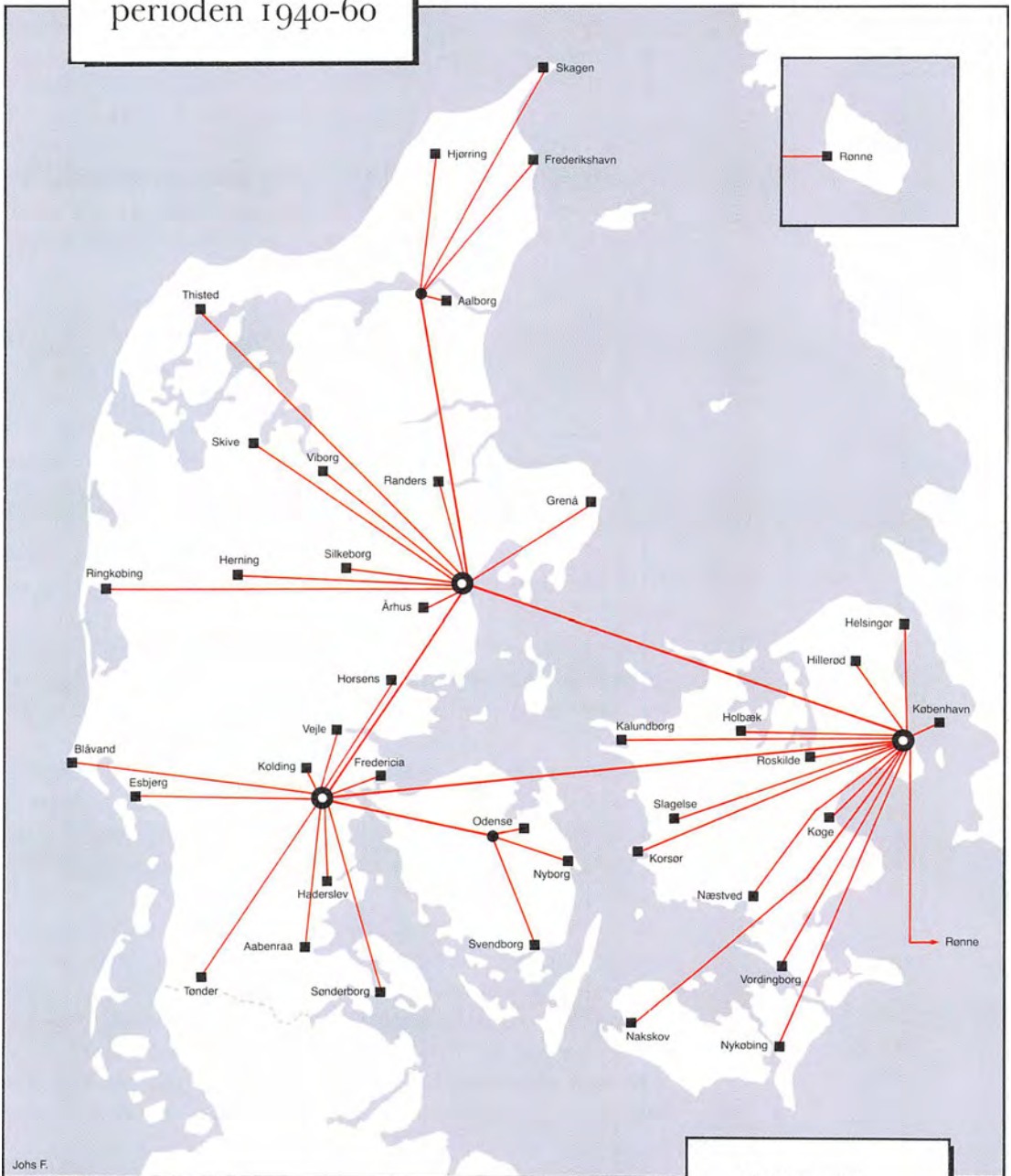
Creed-systemet var en så stor succes, at en tysk udgave i 1920/21 blev indsat på forbindelsen mellem København, Hamborg og Berlin.¹⁰

Denne nye, automatiske telegraf blev kaldt tryktelegraf, og systemet blev efterhånden også anvendt til udveksling af telegrammer mellem Hovedtelegrafstationen i København og større firmaer.

Tryktelegraferen var forløberen for fjernskrivemaskinen. Fjernskrivemaskinen var en amerikansk opfindelse, der blev skaffet til Danmark i 1924.¹¹ På fjernskrivemaskinen blev teksten trykt på en papirstrimmel, der derefter blev indklæbet linievis på telegramblanketten.

Efter de første primitive forsøg kom der i årene efter Postvæsenets og Telegrafvæsenets sammenslutning en lang række nye typer fjernskrivemaskiner. Det betød, at man efterhånden opgav anvendelsen af morseapparaterne og telegrafsystemet Wheatstone. Således blev Wheatstone-forbindelsen forandret til fjernskriverforbindelse mellem Fredericia og Oslo i 1937, mellem København og London i 1952 og mellem København og Paris i 1954.¹²

Telegrafnettet i perioden 1940-60

Johs F.

Telexnettet

Fjernskrivemaskinerne blev starten på telexnettet. Da de automatiske fjernskrivecentraler var etableret 1937/40, kunne private tegne abonnement på tilslutning til centralerne. Dette system kaldtes Fjernskrivertjenesten indtil 1948, da det skiftede navn til Telextjenesten. Ordet »telex« blev afledt af de engelske ord teleprinter exchange. Telexnettets etablering begyndte i 1930, da der blev oprettet en telegraferingsafdeling på Hovedtelegrafkontoret i København. I første fase var afdelingen baseret på større private virksomheder. Kommunikationen foregik via Hovedtelegrafstationen, idet de forskellige virksomheders maskiner ikke kunne sættes i indbyrdes forbindelse.

En afgørende forudsætning for systemets videre succes kom til i 1934, da man på et møde i Prag blev enige om et fælles telegrafalfabet og andre fælles regler for international telegrafkommunikation.¹³

For at telegrafien skulle forløbe effektivt var ledningssystemet en anden afgørende forudsætning. Man havde hurtigt efter telefonens udbredelse fundet på at udnytte telefonledningerne til telegrafi. Det gav imidlertid problemer med at få kredsløb nok. Løsningen var en overgang at lade telegrafsignalerne ligge under telefonens laveste frekvens. Denne måde at samle flere signaler i ledningerne på kaldtes compositetelegrafi.

I forbindelse med udskiftningen af luftledninger med kabler blev der fundet metoder til at give plads til telegrafien i kredsløbene. Det skete ved fremkomsten af tonetelegrafi, hvor hver telegrafforbindelse fremførtes af sin egen identificerbare signaltone. Denne teknik tillod, at flere telegrafforbindelser kunne samles på samme telefontrådpar. Teknikken blev kaldt multiplekstelegrafi eller tonetelegrafi og blev introduceret i Danmark i 1938. Metoden billiggjorde telegrafien og forbedrede muligheden for at konkurrere med telefonen.

I starten afvikledes samskrivningen mellem fjernskrivemaskinerne manuelt på Hovedtelegrafstationen i København. I 1936 blev der her oprettet en fjernskrivecentral, hvor telegrammer kunne ind- og udtelefoneres, og hvor kunderne kunne få kontakt med hinanden. Udviklingen gik hurtigt, og allerede året efter åbnede den første fuldautomatiske fjernskrivecentral i Kolding.¹⁴ Centralen blev i første fase ikke anvendt til almindelig abonnenttrafik, men til telegraftrafik mellem telegrafkontorer i Jylland, Fyn og hovedtelegrafstationen i København.

Da erfaringerne fra Kolding var gunstige, besluttedes det at oprette en central i København. Nu tillod teknikken desuden, at

private abonnenter blev tilsluttet.¹⁵ Centralen blev installeret på Hovedtelegrafstationen i København og taget i brug i februar 1940. Dermed var Danmark blevet det første land i verden, der automatiserede telegraftjenesten. Samtidig var centralen i Kolding også blevet moderniseret således, at den kunne betjene privatkunder.

Telexnettet blev en succes for Post- og Telegrafvæsenet og kom hurtigt til at spille en dominerende rolle i den internationale trafik. Det var billigt, og desuden var det en stor fordel for forretningsverdenen, at man undgik sproglige forviklinger og misforståelser, som kunne være resultatet af en telefonsamtale.

De sproglige problemer var naturligvis langt mindre ved indenlandsk korrespondance. Alligevel kom telex hurtigt efter den 2. verdenskrig til at få meget stor betydning også inden for landets grænser.

Men fordi det var en billig korrespondanceform og fordi brugerkredsen forblev begrænset, kom telexindtægterne aldrig til at

Fjernskriverafdelingen på Hovedtelegrafkontoret i 1947.

spille en så stor rolle som telegram- eller telefonindtægterne. Efter krigen lå telexindtægterne gennemgående på 1/10 af telefonafgifterne og også væsentligt under telegramindtægterne.¹⁶

I 1943 etableredes en ny hovedcentral i Århus, og efter krigen åbnede man en række undercentraler, der betjente mindre kredse af lokale kunder.

Ikke mindst behovet for bedre udlandsbetjening gjorde, at udlandssektionen på Københavns hovedtelegrafstation blev moderniseret i 1951. Fra 1956 kunne danske kunder ved selvvalg etablere forbindelse med abonnenter i Tyskland, Belgien, Finland, Schweiz, Sverige og fra 1959 Østrig.

Kontakten til USA blev skabt i 1951 via Holland, og fra 1956 blev der etableret en direkte forbindelse med Amerika for telex via kortbølgeforsendelse over Skamlebæk og Lyngby Radio.¹⁷ Fra USA blev der knyttet forbindelse med kunder i Canada og Sydamerika.

Samme sal fem år senere. »Det danske fjernskrive-net« ses i form af et Danmarkskort, opsat i 1950. Lysende lamper viser, hvilke stationer, der er optaget.

Telexnettet kunne desuden nå ud til skibe over Lyngby Radio.

I forbindelse med udbygningen af Telextjenesten oprettedes særtjenester for bl.a. politiet, forsvaret, civilforsvaret, Meteorologisk Institut og andre institutioner, der havde behov for hurtige og mange informationer. Et eksempel på en stor kunde var Ritzaus Bureau, der fik telexforbindelse til et stort antal lokalredaktioner.¹⁸

Tabel 1: Telexnettets abonnental 1937/38-1960

1937/38	18	1953	620
1942/43	54	1957	1277
1947/48	144	1960	1675

Den kraftige udvikling af telexnettet i årene omkring 1950 fremgår af tabel 1. Da kunderne til telexnettet efterhånden kunne få forbindelse ved selvvalg, blev telextjenesten i Post- og Telegrafvæsenets regi efterhånden af meget lille betydning.

Billedtelegrafi

En anden specialitet inden for telegrafien var billedtelegrafien. Allerede i 1929 blev offentligheden tilbudt at telegrafere billeder, som blev overført fotoelektronisk. Efter overførslen skulle de fremkaldes og sendes til modtageren med bud. Systemet var dyrt og sygnede efterhånden hen. Men der lå en fremsynet ide bag denne elektroniske billedoverførsel. I virkeligheden foregreb man den moderne telefaxmaskine.

Lykønskningstelegrammer

Den traditionelle telegrafs største indtægtskilde var efterhånden lykønskningskorrespondancen. Særlig ved konfirmationer herskede der stor travlhed, når de festlige lykønskningstelegrammer blev indtelefoneret og afsendt i huj og hast. Det havde stor betydning for disse telegrammers udbredelse, at Komiteen for Kræftens Bekæmpelse fik andel af salget.¹⁹

Indtelefoneringen af telegrammer fandt sted til Hovedtelegrafstationen i København. Indtelefoneringsafdelingen var i 1950 normeret til 60 pladser, og i det daglige var der 30-35 personer.²⁰ I 1950 modtog Hovedtelegrafstationen 300 telegrammer på hverdage, ca. 4000 på lørdage og på konfirmationsdage op til 14.000.²¹

Den 5. februar 1929 sendtes det øverste fotografi ad elektronisk vej fra Berlin til København. Nederst er resultatet gengivet. Nok er den unge »Hausfrau« blevet lidt sløret i konturerne, men ellers er resultatet da absolut acceptabelt.

Det indtelefonerede telegram blev nedskrevet på blanket ved hjælp af skrivemaskine og derpå lagt på et transportbånd. Ved første stop på båndet fik telegrammet påstemplet nummer og antallet af ord blev talt. Så gik det videre i processen med rørpost til stationens centralafdeling.

Centralafdelingen var stationens hjerte, hvor trafikken fordeltes til de sidste afdelinger i behandlingskæden. Transportbåndet

ekspederede hovedparten af telegrammerne til fjernskrivemaskineafdelingen og et mindre antal til Wheatstoneafdelingen og radiotelegrafiafdelingen.

Når telegrammerne var blevet afsendt, bestod den sidste del af arbejdet i at få besørget dem. Det skete ved forbindelsen til fjernskrivemaskiner på post- og telegrafkontorerne rundt om i landet. Posthuse der ikke havde fjernskrivere fik telefoneret telegrammet. Så tilbagestod blot afleveringen med bud. På Hovedtelegrafstationen var der også bude, der bragte telegrammerne ud i det indre København.

Konfirmationstelegrammerne antog efterhånden så stort et omfang, at der blev oprettet en særlig tjeneste til at klare opgaverne på de søndage, hvor ledningerne glødede for at få bragt lykønskninger ud. Konfirmationerne faldt to gange om året, og på de dage måtte der antages mere personale for at klare arbejdspresset. Hver konfirmand fik i 1950 i gennemsnit syv telegrammer, og der anvendtes i København 14 motorcykelbude for at udbringe lykønskningstelegrammerne.²²

Det udaterede fotografi fra Hovedtelegrafkontoret bærer blot titlen: »En Konfirmationsdag«.

Telegrafekspeditionen

Fra gammel tid havde der eksisteret et nært samarbejde mellem Post- og Telegrafvæsenet og Statsbanerne og privatbanerne. Man kan til en vis grad sige, at Statsbanerne og privatbanerne havde udførelsen af telegrafforretningerne i koncession.

Man skelnede mellem telegrafkontorer og telegrafekspeditioner. Kontorerne havde faguddannet personale, medens ekspeditionerne blev ledet af ikke-faguddannet personale. I Post- og Telegrafvæsenet inddelte man stationerne i »stationer 1«, »stationer 2« og »stationer 3«. »Stationer 1« var telegrafkontorer, medens »2« og »3« var telegrafekspeditioner uden for banelinierne. De var administrativt og budgetmæssigt underlagt et telegrafkontor. Forskellen mellem »stationer 2« og »stationer 3« var, at medens »2« og »3« begge ekspederede telegrammer til og fra indlandet, Norge, Sverige og Tyskland, så ekspederede »stationer 3« kun telegrammer affattet på dansk.

For at komplicere sagerne yderligere inddelte man jernbanekspeditionerne i 4a, 4b, 4c og 4d. 4a og 4c var statsbanestationer, medens 4b og 4d var privatstationer. Medens 4a og 4b havde samme funktioner som telegrafkontorerne, så ekspederede 4c og 4d kun telegrammer med indlandet, Island, Norge og Sverige.

Det var Statsbanerne og privatbanerne, der såvel administrativt som regnskabsmæssigt havde ansvaret for jernbanetelegrafekspeditionerne. I praksis betød det, at banerne beholdt afgifterne for indleverede telegrammer og påtog sig udbringningen af ankomne telegrammer.

Først den 1. september 1964 ophørte samarbejdet med Statsbanerne og privatbanerne. En af årsagerne var ændrede økonomiske forhold. Flere og flere telegrammer blev efterhånden indtelefoneret eller indtelexeret. Derved mindskedes banernes indtjening betydeligt, således at de ikke mere havde den store interesse i samarbejdet.

Det var nu heller ikke en helt heldig ordning, for jernbanetelegrafekspeditionens område var ikke altid sammenfaldende med postområderne. Man tog så ekstra takst for udbringning til telegrafdistriktet, hvis dette lå udenfor postdistriktet. Dette skabte usikkerhed og utilfredshed.

Der fandtes også telegrafekspeditioner uden postekspedition og uden for jernbanenettet. Disse »rene« telegrafekspeditioner lå på telefoncentralerne. I 1920'erne overtog de private telefonselskaber en del af disse telegrafekspeditioner, men endnu i 1960'erne var der en række telegrafekspeditioner på øerne.

Da telegraftjenesten skulle sørge for hurtig kommunikation til

Forslag til en plakat for at sikre Telegrafens omsætning på de store dage. Den blev tegnet i 1934 af medhjælper V.G. Ottosen, Horsens. Bemærk posthornet med de spinkle lyn.

STATSTELEGRAFENS LYKØNSKNINGSTELEGRAMMER

udbringes samme eller en følgende Dag efter Ønske.
Festblanketter og Mapper fra 50 Øre til 5 Kr. foruden Ordtaaksten.

Ordtaakst:
for de første 10 Ord: Bylegrammer 75 Øre, Landstelegrammer 1 Kr. og for hvert følgende Ord 5 Øre hhv. 10 Øre mere.
Ved Indtelefonering forlang:
•Statstelegrafens

LYK 9
Dobbeltblanket
1 Kr.

Map 2 - 3 Kr.
Mappe med Indlæg og Kunstbilag

Bruger De Statstelegrafens Festblanketter, støtter De Kampen mod Kræften.

LYK 1
50
Øre

27572

Map 1 - 2 Kr.
Mappe med Indlæg

LYK 2 - Dobbeltblanket - 1 Kr.

1937 103712 00448

Fra 1937 stammer denne reklametryksag, hvis for- og bagside viser de forskellige festblanketers udseende. Statstelegrafens lykønskningstelegrammer lå, som det ses, i et prisleje fra 50 øre for den billigste blanket op til 5 kr for den dyre mappe med indlagt radering i farvetryk.

enhver tid, lagde man stor vægt på lange åbningstider. Op til den 2. verdenskrig var der normalt åbent på hverdage mellem 8.00 og 21.00. På søndage var der ligeledes åbent det meste af dagen. Efterhånden som lønningerne tyngede budgetterne mere og mere, forsøgte man at indskrænke åbningstiderne. Det kunne man bl.a., fordi indtelefoneringen af telegrammerne erstattede den personlige henvendelse. I 1959 accepterede man også indtelefonering fra mønttelefoner.

I midten af 1930'erne, da den traditionelle telegraf endnu var af stor betydning for kommunikationen, var der telegrafforbindelse med ca. 225 jernbanestationer med morseekspektion. Desuden

STATSTELEGRAFENS LYKØNSKNINGSTELEGRAMMER

(se tillige foran)

DEN DANSKE STATSTELEGRAF

LYK 4
Dobbeltblanket
1 Kr.

Bruger De Statstelegrafens Festsblanketter.

DEN DANSKE STATSTELEGRAF

LYK 5
Dobbeltblanket
1 Kr. 50 Øre

støtter De Kampen mod Kræften

DEN DANSKE STATSTELEGRAF

MAP 3
Mappe med Indlæg
samt farvetrykt Rødering
5 Kr.

DEN DANSKE STATSTELEGRAF

LYK 8 - Dobbeltblanket - 1 Kr. 50 Øre

LYK 7 - Dobbeltblanket - 1 Kr.

F. E. Bording Offset

fandtes der ca. 80 postkontorer og ca. 560 telegrafekspeditioner, hvormed der afvikledes telegrammer pr. telefon. Morseforbindelsen til postkontorerne foregik gennem selvstændige forbindelser til hvert enkelt. Forbindelsen til jernbanetelegrafekspeditionerne skete via postkontoret, der kunne koble sig ind på jernbanens kommunikation.

Med fjernskrivernetts opståen mindskedes morseforbindelserne og telegrafekspeditionerne. De mange telegrafkontorer og -ekspeditioner blev delvist erstattet af fjernskriverstationer, dog afvikledes fortsat telegrammer pr. telefon til de posthuse, der ikke fik fjernskriver.

Telegrammernes stagnation

På trods af successen med lykønskningstelegrammerne var den traditionelle telegramtrafik som vist i tabel 2 for nedadgående.²³

Tabel 2: Telegramtrafik 1931-1957 (1000 stk.)

	til indland	til udland	transit
1931	992	987	403
1938	907	742	372
1944	2021	211	781
1946	2240	795	804
1957	509	273	55

Med udgangen af 1950'erne lukkedes en række af de traditionelle telegramsteder. Man centraliserede telegraftjenesten. I 1950'erne havde der været ca. 40 kontorer i provinsen med fjernskrivemaskiner, nemlig de kontorer der tillige havde rigstelefoncentraler.²⁴ Da rigstelefoncentralerne forsvandt ved automatiseringen af telefontjenesten, blev telegraftjenesten centraliseret inden for hvert telefonområde. Oversøiske telegrammer gik direkte til København, hvorved man sparede transit ekspeditionen inden for landet.

Det var næsten symbolsk for udviklingen, at Fredericia Telegrafstation, der havde spillet så afgørende en rolle i telegrafens storhedstid, blev lukket i 1962.

Teletjenesten og kunderne

Telegraftjenesten var på en vis måde en eksklusiv tjeneste, der først og fremmest blev benyttet af forretningsverdenen, hvor hurtig kommunikation var en nødvendighed. Private kunder anvendte kun Telegrafaf, hvis en vigtig besked skulle hurtigt frem – samt til lykønskninger.

Op til den 2. verdenskrig var personaleudgifterne trods alt ikke mere tyngende, end at man kunne holde et stort antal telegrafstationer åbne for trafik på hverdage fra tidlig morgen til ca. kl. 21.00 om aftenen. På søndage var der også åbent.

Efter krigen indskrænkedes åbningstiderne, dels fordi lønningerne blev mere belastende, dels – og hovedsageligt – fordi en stor del af telegrammerne efterhånden kunne indleveres pr. telefon eller pr. telex.

Marts 1952. Et telegram bringes ud. Ellers, som det retteligt bør formuleres: det afleveres på adressatens bopæl.

Udleveringen af telegrammerne ændrede længe ikke karakter. I telegrafens barndom var den sket pr. gående bud. Da cyklen blev et almindeligt transportmiddel, blev den taget i anvendelse. Betalingen for et telegram dækkede i begyndelsen også udbringning inden for et bydistrikt og på landet inden for et område, der defineredes som to kilometer ad farbar vej fra stationen. Dette område blev betegnet »indre ekspresdistrikt«, medens området uden for var »ydre ekspresdistrikt«. Der skulle betales ekstra for at bringe telegrammer til det »ydre« distrikt. Under den 2. verdenskrig kunne man ofte ikke garantere, at telegrammer blev bragt ud over det »indre« distrikt, og mange blev overgivet til postbesørgelse.

I København blev alle kontorer med omdeling efter 1927 tillige udbringningskontorer for telegrammer.

Telegrafens havde foruden forretningsverdenen andre vigtige kunder. Den var bindeled mellem ministerier og danske ambassader. Der var desuden et nært samarbejde mellem militæret og Post- og Telegrafvæsenet. Vejrtilstanden var en anden stor samarbejdspartner, idet vejrforudsigelser skete på baggrund af telegrafiske meldinger fra og til Meteorologisk Institut. Derved fik Telegrafens ikke mindst betydning for skibsfartens og senere luftfartens sikkerhed. Pressen var interesseret i Telegrafens som en hurtig og sikker budbringer af nyhedsstof. Fra Post- og Telegrafvæsenets side var man indstillet på at give pressen privilegier i form af lav takst for at sikre sig denne store kunde.

Rigstelefonkontoret i Købmagergade. Her ses ekspeditionspladser for radiotelefoniforbindelserne til Thorshavn, New York og Reykjavik.

Rigstelefonen

Navneændring

Rigstelefonen blev oprindelig benævnt Statstelefonen. Da navneskiftet til Rigstelefonen fandt sted under besættelsen, troede mange, at tyskerne stod bag det nye navn, som mindede om betegnelsen Reich (Rige). Det var imidlertid ikke tilfældet. Navneændringen skyldtes, at kunderne i København, der da var halvautomatiseret, kunne dreje sig frem til centralen ved at bruge bogstaver. Man ville nu gøre det muligt at dreje sig frem til »Statstelefonen«. Imidlertid var bogstavkombinationen ST allerede optaget, medens RI var en ledig mulighed, hvorfor navnet blev til Rigstelefonen.

Et net af rigstelefoncentraler etableredes fra århundredets begyndelse på lokale telegrafstationer. Man oprettede ligeledes på dette tidspunkt forbindelse med Norge og Sverige. Kredsløbene blev fremført som luftledninger langs veje og jernbaner. Stangrækkerne blev anvendt af såvel telegraf som telefon, men ledningerne var i begyndelsen adskilte. Telegrafledningerne var normalt lavet af ståltråd, medens telefonledningerne var bronzetråd.

Fjernledningsnettet

Det store problem for al telefonkommunikation var dæmpningen over lange distancer. Problemet blev delvist overvundet, da man i begyndelsen af 1920'erne begyndte at anvende telefonforstærkere.

Med baggrund i telefonforstærkeren blev det muligt at benytte underjordiske kabler over lange strækninger. Den første telefonkabelforbindelse blev lagt i 1926 og gik over Nykøbing F. – Gedser – Warnemünde. Snart blev andre kabler lagt, ofte i samarbejde med de private telefonselskaber.²⁵

Ledningsnettet blev yderligere forbedret med bærefrekvensteknikken efter den 2. verdenskrig (se side 131). Nu blev det muligt i højere grad at imødekomme det stadigt stigende behov for telefonforbindelser.

Manuelle rigscentraler

Først fra 1930'erne kom der rigstelefonekspedition på en række postkontorer. I de større byer baseredes Rigstelefonen på den såkaldte anmelderduplex. Det betød, at telefonledningerne udelukkende blev brugt til samtaler, medens ekspeditionen mellem telefonistinderne foregik pr. telegraf. Morsenøglen var indbygget i ekspeditionsbordet, og morseapparatet stod på bordet. Over telegraflinien anmeldtes samtalerne, og fra den anden ende meddelte telefonistinden, hvorvidt abonnenten var til stede eller ej.

Dette besværlige system blev afskaffet i 1934, hvorefter telefonistinden brugte telefonledningen.

I 1936 blev rigstelefonekspeditionen nedlagt på en række små postkontorer og kun bibeholdt i ca. 40 større provinsbyer.²⁶

Med udbygningen af fjernkablerne blev der indrettet manuelle rigscentraler i mange byer. De manuelle rigscentraler fik vekslerbord, hvorfra kunderne kunne viderestilles.

Det var en noget langsommelig proces at ringe op til f.eks. sin

Århus rigscentral fotograferet den 13. marts 1931.

moster i den anden ende af landet. Fra lokalcentralen blev abonnenten stillet ind til den manuelle rigstelefoncentral. Her blev samtalen noteret, hvorefter abonnenten kunne lægge røret på og begynde at vente. På centralen blev en kupon videresendt til den ekspeditionsplads, hvor fjernledningen var tilkoblet. Telefonistinden på pladsen kaldte derefter telefonistinden på modtagercentralen, som skabte forbindelsen til mosteren i sit eget lokalområde. Hvis telefonistinden fik kontakt, kunne samtalen klarmeldes. Så blev der ringet tilbage til samtalebestilleren, og forbindelsen blev etableret.

Denne langsomme, besværlige og uøkonomiske metode var bl.a. forårsaget af det ringe antal ledninger. I flere år efter den 2. verdenskrig var der lange ventetider på samtaler. Visse steder kunne det tage op til flere timer at komme igennem. Efterhånden blev man klar over, at ankomstekspeditionen på modtagercentralen var unødvendig, og man lod Rigstelefonen gå uden om ankomstekspeditionen og direkte til de private telefonselskabers lokalcentral.

Rigstelefonkontoret i Købmagergade i 1958 umiddelbart før, man begyndte udflytningen til Borups Allé. Til venstre bestillingsbokse, til højre vagtchefen strategisk velplaceret.

Straksekspeditionen og nyt telefonhus

Efter den 2. verdenskrig, da ledningsnettet blev udvidet, var det rigscentralernes tur til at blive moderniseret. Første trin på vejen var indførelse af straksekspedition. Metoden betød, at samtalen via centralen direkte kunne stilles videre uden tilbageringning til bestilleren.

Første gang, den nye teknik benyttedes, var ved åbningen af en ny automatisk rigscentral i Aalborg i 1949. Her var de tidligere ekspeditionsborde med snore afløst af borde, hvor opkald blev ekspederet ved tastaturvalg på et automatisk anlæg.

I byer, hvor de lokale telefonselskaber havde automatiseret centralerne, opstod en ny mulighed for forbedret service ved fjernvalg. Det betød, at telefonistinderne kunne vælge sig frem til modtageabonnenten ved at bruge specielle fjernvalgsledninger. Derfor blev systemet kaldt halvautomatisk ekspedition, fordi det altså stadig var nødvendigt med en telefonistinde.

Rigstelefonkontoret i 1958. Ved disse borde ekspederedes om dagen blandt andet sørg- og bilradioforbindelser.

I 1949 blev dette system sat i værk i København. Det fungerede i praksis således, at telefonistinderne på de fleste centraler uden for Sjælland nu kunne dreje sig ind i det københavnske område.

Det halvautomatiske system blev også indført for udlandsekspeditionerne. Således blev der oprettet halvautomatiske telefonkredsløb fra København til Stockholm, Oslo og Amsterdam. Det betød at telefonistinderne i København direkte kunne dreje sig frem til abonnenten i disse byer.

Der opstod i løbet af 1950'erne et nært samarbejde mellem Post- og Telegrafvæsenet og de private telefonselskaber. Stort set blev arbejdsdelingen, at de tre store private telefonselskaber etablerede automatiske telefonanlæg fælles for mellemby og rigstelefontrafikken, medens Post- og Telegrafvæsenet påtog sig at anlægge og vedligeholde en række kabler og forstærkerstationer.

Efter åbningen af den automatiske central i Aalborg ombygges også Kolding central i 1951 til straksekspedition, men i Kolding bevarede man den manuelle snorebetjente funktion ved bor-

Telefonhuset i Borups Allé, som det så ud i 1953.

dene. Fra 1954 til 1958 ombyggedes samtlige rigscentraler til straksekspedition.

For at fuldføre straksekspeditionen var det nødvendigt, at København fik en moderne central, der kunne klare transit ekspeditioner. Rigstelefonens central i København holdt fra 1922 til 1958 til på Postgården i Købmagergade og bar navnet Interurbancentralen (mellembyscentralen). Centralen undergik mange tekniske forandringer i disse år. Af stor betydning var indførelsen af demiautomatiske centraler i København i 1943, hvorved kunderne havde mulighed for selv at vælge sig frem til Rigstelefonen. Indtil da skete alle forbindelser gennem manuel opsætning på centralen.

For at skabe plads til nye borde i centralen måtte man flere gange bygge om. Det lykkedes i slutningen af 1950'erne at skabe plads til 170 ekspeditionspladser, hvoraf 110 anvendtes til indlandstrafik og 60 til udlandstrafik.²⁷

Også KTAS havde problemer med at skabe plads til den stærkt stigende trafik. Selskabets central havde til huse i telefonhuset i Nørregade fra 1910 til 1958.²⁸ Efter krigen stod det klart, at man måtte skabe en løsning, der kunne klare afviklingen mel-

Det nyindrettede rigstelefonkontor i Borups Allé fotograferet i 1959.

lem de nye fuldautomatiske centraler, der skød frem, og Københavns demiautomatiske system samt trafikken mellem de fuldautomatiske centraler indbyrdes. KTAS og P&T dannede et fælles udvalg, der nåede til den konklusion, at det økonomisk set bedst kunne betale sig at have ét stort hus, hvor såvel Rigstelefonen som KTAS kunne placere deres central. Man skelede også til Århus, hvor JTAS og Post- og Telegrafvæsenet havde fundet sammen om et fælles hus til centralerne. Udvalget afgav i 1948 betænkning, der pegede på Borups Allé som et fordelagtigt sted at placere et nyt hus.²⁹ Udvalgets betænkning blev godkendt af ledelserne i P&T og KTAS, og man enedes om, at KTAS skulle påtage sig opførelsen af bygningen.

I juni 1949 traf man aftale med Københavns kommune om overtagelse af en grund ved Borups Allé, og i juni 1953 stod bygningen færdig. Rigstelefonens afdeling blev sat i drift i 1958, mens udlandscentralen måtte vente til begyndelsen af 1959. I øverste etage fik P&Ts telegraflaboratorium til huse.

Udviklingen inden for mikrobølgeområdet medførte, at Post- og Telegrafvæsenet i 1957/58 byggede et 82 meter højt radiokædetårn på huset, der derved blev knudepunkt for såvel uden- som indenlandske radiokæder for fjernsyn og telefoni.

Straksekspeditionen medførte en kraftig stigning i kundetilgangen på 35 % og derefter en årlig tilvækst på 15-20 %.³⁰

Fællesanlæggene i Århus og København blev i 1959 fulgt op med et fællesanlæg i Odense og i 1960 i Aalborg.

Selvvalg

I 1950 havde Post- og Telegrafvæsenet og de private telefonselskaber indgået en aftale om telefonområdet, formuleret i det såkaldte »Konkordat«, (se side 149). Det betød bl.a., at kunderne skulle have mulighed for selvvalg af rigssamtaler.

Det blev også resultatet, da kunder i Sønderjylland og i Århus fra maj 1955 kunne dreje sig direkte frem til abonnenter i København. Senere i 1955 fik også abonnenter i Nykøbing Falster mulighed for selvvalg til København. Fra juni 1958 blev der selvvalg fra København til resten af landet, og senere på året blev der generelt selvvalg overalt for kunder under automatiserede centraler. Det kunne lade sig gøre, fordi centralerne i Århus, Odense og København nu stod færdigmoderniseret og kunne varetage rigs- og mellembysamtaler automatisk.

Statstelefonen

De små lokalcentraler

Statstelefonen var statens lokale telefonvirksomhed. Det var statens opgave at etablere telefon i tyndt befolkede områder, hvor de private selskaber ikke havde lyst og vilje eller økonomiske muligheder for at drive telefonvirksomhed. I 1885 etableredes således centraler i Fjaltring, Harboøre, Klitmøller og Nymindegab, og i de følgende år kom yderligere 32 centraler til. Lokalcentralerne var med til at sætte deres præg på byerne, men lige fra århundredets begyndelse var der en bevægelse henimod at nedlægge disse små centraler og slutte telefonvæsenet sammen i større enheder.

Hulsig statstelefon var et eksempel på en statstelefonstation, der ikke i længden forblev på statens hænder. Stationen var blevet oprettet i 1911.³¹ Første bestyrer var skrædder Emanuel Nielsen. I 1919 overtog Kristine Høgenhaven stillingen, indtil JTAS den 1. april 1956 overtog stationen og dens 34 abonnenter.

Det skete også, at Post- og Telegrafvæsenet måtte overtage ikke-rentable private telefonstationer, som tilfældet var med Skagen telefoncentral. I 1956 afgav Post- og Telegrafvæsenet stationen til JTAS.³²

Bestyreren af en station var som oftest en lokal borger. Således var Petra Marie Thuren Jensen blevet bestyrer for Statstelefonen i Østerby i Jylland i 1928. Stationen blev overtaget af JTAS i 1952, men Petra Jensen fortsatte sit hverv, indtil automatiseringen i 1972 satte hende fra bestillingen.³³

Det var ikke sjældent, at stillingen som bestyrer forblev i familien, som tilfældet var det med stationen på Tunø. Den var blevet oprettet i 1895, og den første kendte bestyrer var Chresten Kjeldsen. Han efterfulgtes af sønnen Theodor Kjeldsen, og endelig blev Theodors svigersøn Svend Dommergaard bestyrer. I 1952 havde stationen 20 abonnenter og blev da overtaget af JTAS. Først i 1974 mistede Dommergaard sit arbejde på grund af automatiseringen.³⁴

Foruden Sønderjylland, Møn og Skagen/Hulsig var de sidste statstelefonstationer placeret på Christiansø, Sejerø, Tunø, Anholt, Læsø, Hesselø og Sprogø. Også disse ø-stationer blev i løbet af 1950'erne overdraget til telefonselskaberne.

Kabelstang ved Brøns i Sønderjylland. Endnu i 1951 kunne en sådan stang have den ekstra funktion at være basis for en storkerede.

Møns telefon

Det var en langt større opgave, Post- og Telegrafvæsenet påtog sig på Møn end i de små statstelefonområder. I 1885 havde bl.a. redaktør H.J. Jensen stået bag oprettelsen af Møns Telefonselskab. H.J. Jensen redigerede Møns Folkeblad i Stege, men kombinerede dette arbejde med rollen som bestyrer på telefoncentralen.³⁵ I 1886 overtog han telefonselskabets aktier og blev enejer. Han begyndte med 40 abonnenter og indkøbte et centralbord til manuel betjening af ca. 50 numre.

På taget af Jensens ejendom i Lille Kirkestræde blev der placeret et tagstativ med de karakteristiske porcelænsisolatorer. H.J. Jensen var en radikal ildsjæl, der ønskede at bekæmpe al hykleri og falskhed, ikke bare på den lille ø, men i hele landet. Den ildhu bragte ham ofte i ubehagelige konflikter med indflydelsesrige personer, og i 1896 forlod han øen. Så blev hans søn Jens Kr. Jensen kaldt hjem fra København for at overtage ledelsen af bladet og telefonen.

Statstelefoncentralen i Vrist fotograferet i august 1927. Var det ikke på grund af stængerne og de mange isolatorer, ville man ikke kunne gætte, at dette ganske almindelige hus også tjente særlige formål.

Efter vedtagelsen af loven om telegraf- og telefonforholdene i 1897 fik Jens Kr. Jensen koncession på telefonvæsenet på Møn, og den fik han forlænget i 1919.

Allerede i 1897 var der blevet oprettet en rigstelefoncentral i Stege med forbindelse til resten af Møn og Sjælland. Jensen jr. sørgede for, at der blev etableret en forbindelse mellem rigscentralen og hans egen station, således at hans abonnenter kunne ringe til hele landet.

Møns telefonvæsen rådede over fire manuelle centraler i henholdsvis Borre, Damme, Damsholte og Stege. Tilstrømningen af abonnenter gik over forventning. Abonnenterne havde ubegrænset samtaleret over hele øen. Dog skulle der betales ekstra efter stationens åbningstid, som sluttede kl. 21.00. Centralerne havde imidlertid svarpligt uden for åbningstiderne, men da måtte man belave sig på lang ventetid.

Stativet på Jensens hus blev efterhånden overbelastet af de mange luftledninger. For at undgå nedstyrtninger besluttede man i 1917 at nedlægge hovedforbindelserne i jordkabler. Man beholdt luftledningerne mellem centralerne og fjerntliggende abonnenter. Det var simpelthen for dyrt at lægge alle ledninger i jorden. Først efter Postvæsenets og Telegrafvæsenets sammenslut-

Nedlæggelse af jordkabel i Stege mellem telefoncentral og postkontor i 1927.

ning i 1927 kom der skred i den tekniske udvikling på øen. Rigscentralen blev flyttet til byens nye postkontor, der var blevet bygget i 1925. Man benyttede sig af lejligheden og fik lagt et fælleskabel mellem Stege telefoncentral og postkontoret.

Automatiseringen af Møn

Da automatiseringen nærmede sig Møn, indledte Jens Kr. Jensen i 1931 forhandlinger med staten om overtagelse af Møns Telefonselskab, da dette private selskab ikke økonomisk kunne klare omstillingen til automatik. Forhandlingerne ledte til Post- og Telegrafvæsenets overtagelse af Møns Telefonselskab i januar 1932 mod et beløb på ca. 1/2 million kr. Personalet, der bestod af en telefonmester, to montører, to liniearbejdere, en centralbestyrer og 11 telefondamer, beholdt deres arbejde.³⁶

Dermed var Møn et statstelefonområde under teknisk ansvar af lederen af 1. ingeniørdistrikt. Den daglige ledelse varetog den stedlige postmester. Kort tid efter overtagelsen omlagde Post- og Telegrafvæsenet hele Steges ledningsnet til kabler.

Post- og Telegrafvæsenet gik også snart i gang med at forbedre ledningsforholdene og nedgrave nye kabler på resten af øen. Det var nødvendiggjort af automatiseringen. I 1936 åbnede den første

Stanglager ved Stege, fotograferet i 1941.

Stege 1941, en telefonarbejder er klar til at rykke ud for at rette fejl, og til højre ses facaden på den nye automatcentral.

automatiske central i Busemarken ved Borre på Østmøn. Det betød, at abonnenterne i Busemarken kunne ringe til hinanden uden hjælp af en telefondame. Men skulle de ringe til andre områder på Møn, var en sådan stadig påkrævet.

Automatiseringen gav anledning til bekymring for beboerne på øen. Post- og Telegrafvæsenet havde sat tællere op på centralen, og samtalerne kostede ekstra for hvert tredje minut, man ringede uden for sit eget centralområde. Tidligere havde man som nævnt kunne ringe frit over hele øen, og nu frygtede abonnenterne, at de lange samtaler ville få deres regninger til at stige radikalt. En anden bekymring skyldtes telefondamernes forsvinden. Normalt havde man fået en velkendt stemme i røret, når man ringede. Det var af stor betydning i et lokalsamfund, at man havde en person, der kendte alle abonnenter. Nu skulle denne assistance forsvinde.

Telefonpersonalet var også selv bekymret over fremtiden, for de vidste ikke, om de var sikret arbejde. Ledelsen i Post- og Telegrafvæsenet lovede dem dog beskæftigelse, og medens nogle fik job på Hovedtelegrafkontoret i København, endte andre på postkontorerne i Køge og Næstved.³⁷

I september 1939 blev automatcentralerne i Borre og Stege åbnet, og i februar 1941 blev centralen i Damme fuldautomatisk. Dette var medvirkende til, at antallet af abonnenter voksede fra 1600 til over 2100. Automatiseringen på Møn var det første eksempel på et helt net af automatiske centraler, der fungerede

sammen. Beboerne kunne med fire cifre få en hvilken som helst abonnent på ledningen på et hvilken som helst tidspunkt. Samtaler ud over Møn blev derimod stadig ekspederet manuelt fra rigscentralen i Stege, der først blev nedlagt i 1964.

I september 1957 blev Møn tilsluttet det nationale net af automatcentraler, så man kunne dreje sig til abonnenter uden for øen. Abonnenterne fik ved denne lejlighed otte cifre i deres numre.

Automatiseringen kostede Post- og Telegrafvæsenet store summer, ca. 2 millioner kr. Men gennem dette arbejde fik man betydningsfulde erfaringer, der bl.a. anvendtes, da telefonnettet i Sønderjylland automatiseredes.

Sønderjyllands telefon

Ved Genforeningen i 1920 overtog Telegrafvæsenet hele telefonvæsenet i Sønderjylland. Der forestod et stort genrejsningsarbejde, for det var i dårlig forfatning. Telefonnettet havde dels tilhørt det tyske Rigspostvæsen og dels Haderslev Amts Jernbaner. Det tyske Rigspostvæsen havde haft 53 centraler med 2770 abonnenter, medens Haderslev amts Jernbaner havde haft 750 abonnenter fordelt på 23 centraler.³⁸

Da området var tysk, havde man benyttet tyske produkter, hovedsagelig leveret af firmaet Siemens. Det tyske materiellager havde ligget i Kiel, og herfra havde man rekvireret alt, lige fra telefonstænger til telefonapparater. Efter 1920 var Telegrafvæsenet nødsaget til at skifte det tyske materiel ud. Dels var vekslerborde, apparater og andet materiel nedslidt, dels havde verdenskrigen betydet en teknisk udvikling, således at telefonanlæggene var umoderne.

Der var kun én moderne central i området, og det var i Sønderborg, hvor man havde anskaffet vekslerborde af den nyeste type, der benyttede blinkesystem i stedet for klapper. Tidligere havde en klap markeret, om der stadig var forbindelse. Var klappen oppe var forbindelsen fri, og når klappen faldt ned, skulle telefonistinden skabe ny forbindelse. I Sønderborg var klapperne udskiftet med lamper, der gav mere sikker betjening og var behageligt støjfrie. Det var karakteristisk for de tyske vekslerborde, at når telefonistinden skulle ringe fra vekslerbordet, skulle hun skabe en strøm ved at dreje et håndsving. Det er klart, at der blev drejet meget i løbet af en dag, og at dette var en belastning for kvinderne ved bordene. Med danskernes overtagelse blev disse håndsving erstattet af en nøgle, der skulle trykkes ned for at skabe strøm.

De tyske Siemens vekslerborde blev efterhånden udskiftet med danske borde fra Emil Møllers telefonfabrik eller fra Telegrafvæsenets egne værksteder. Der blev dog også importeret såvel borde som apparater fra L.M. Ericssons fabrik i Sverige.³⁹

Det var ikke blot vekslerborde og telefonapparater, der skulle udskiftes; også stangrækker, kabler og ledninger måtte fornyes. I de eksisterende stangrækker var telefontrådene af jern eller kobber med begrænset kapacitet. Et af de få jordkabler i området gik fra Kolding over den gamle grænse ned til Flensborg. Telegrafvæsenet begyndte i 1924 at nedlægge nye jordkabler. For at forbinde Sønderjylland med de andre landsdele nedlagdes dette år også et søkabel mellem Fynshav og Bøjden. Det var dog stadig stangrækkerne, der dominerede, og de sås som et karakteristisk træk i landskabet. Fra hver eneste abonnent gik en forbindelse til nærmeste central via stangrækken. Fra abonnentens lokale central gik forbindelsen videre til nærmeste købstad, hvor alle landcentralernes ledninger blev samlet, og herfra gik ledningsnettet videre til næste by.

Med de daværende luftledninger var det muligt at telefonere over afstande på 1000-1500 km, men driftssikkerheden var ikke den bedste. Derfor beholdt man morsetelegrafforbindelsen, således at man var sikker på kontakt i en nødsituation. Men stang-

Kabelarbejde ved Tønder 1935. Når linien gik langs jernbanen, var transporten frem og tilbage naturligvis på skinner.

rækkernes dage var talte, for jordkablernes udvikling havde udkonkurreret luftledningerne. Problemet var, at telefontalen blev dæmpet over store afstande. Dette tekniske problem var delvist blevet afhjulpet med franskmændens Pupins opfindelse, idet han havde indsat spoler med regelmæssige mellemrum i kablerne. Pupins kabler var dyre at fremstille og blev hovedsagelig kun brugt, hvor man var nødsaget til at føre kablerne under vand eller i byer. Under den 1. verdenskrig havde man imidlertid indført elektronrøret, og i løbet af 1920'erne mestrede man teknikken så godt, at man kunne indskyde elektronrørforstærkere på et kabel. Hvis man indsatte disse forstærkere for hver 100 km, kunne der tales over store afstande næsten uden taledæmpning. Ganske vist var det dyrt at lave disse kabler, men til gengæld blev driftssikkerheden forbedret, da de havde en længere levetid, og endelig undgik man alle problemerne med luftledningerne, når de blev overiset eller storme havde lagt telefonpælene ned.⁴⁰

Da man omkring 1930 besluttede, at der skulle lægges fjernkabler mellem de større danske byer og videre til Tyskland, kom Sønderjylland med i udviklingen. I 1931 lagde man et jordkabel fra Kolding ned gennem Sønderjylland til grænsen. Kablet mellem Kolding og Aabenraa og herfra til Sønderborg blev lagt af Post- og Telegrafvæsenets folk, medens selve gravearbejdet blev udført af lokale arbejdere. Kablerne blev lagt 50-80 cm. ned i jorden. De ankom til Sønderjylland på vældige tromler, hver med 250-500 meter kabel. Hver tromle vejede op til 3 tons.⁴¹

I 1935 lagde man det næste store kabel mellem Tønder og Aabenraa og op gennem 1930'erne etableredes flere mellembyskabler; således blev Aabenraa og Gråsten forbundet samt Haderslev og Gram. Efterhånden som jordkablerne blev lagt, forsvandt de smukke stangrækker, selv om de sidste holdt sig indtil anden halvdel af 1960'erne.

Det var afgørende for telefonnettets effektivitet, at materieldepotet fungerede tilfredsstillende. Det tyske depot havde som nævnt ligget i Kiel, men danskerne oprettede et nyt i Aabenraa, hvor også administrationen fik til huse.

Automatiseringen i Sønderjylland

Allerede i 1897 havde tyskerne luftet tanken om at udskifte de manuelle vekslorborde med automatiserede. De tyske planer var dog effektivt blevet bremset af den 1. verdenskrig, og efter krigen var der så mange andre problemer, der trængte sig på.

Omkring 1925 rejstes sagen imidlertid på ny. Det var ikke helt

uden forbindelse med det sårbare forhold til den tyske nabo. Politiet og militæret havde en stor interesse i automatiske anlæg, for derved kunne man føre samtaler, hvor risikoen for aflytning ikke var så stor. Men der var også andre argumenter for automatiseringen. På de små centraler ville den betyde en effektiv døgn-tjeneste, og endelig ville man i længden spare penge på personale-kontoen.⁴²

Det var distriktsingeniør S.A. Petersen, der blev sat til at udarbejde en undersøgelse af muligheden for at automatisere hele Sønderjylland. Undersøgelsen førte til en beslutning om at påbegynde automatiseringen i 1929 med Padborg central. I 1931 automatiseredes Fårhus, Kollund og Kruså centraler, som nu udgjorde en netgruppe, hvor abonnenten selv kunne vælge nummeret. Skulle abonnenten ringe ud over netgruppen, skulle forbindelsen først knyttes gennem en udvekslingscentral, som lå i Aabenraa.

Det var ikke tilfældigt, at netop Padborg central var med i den første automatisering. Padborg var som grænseby blevet lidt af et knudepunkt for såvel post- som jernbanetrafikken, og i 1928 var der blevet bygget en stor bygning, der både rummede jernbanestationen og posthuset.

På dette tidspunkt var animositeten imod tyskerne på så stor afstand, at man besluttede at bruge Siemens automatcentraler. Siemens havde fået opstillet automatcentraler i flere europæiske storbyer, og denne erfaring talte tungt for Generaldirektoratet.

De nye centraler kunne uden problemer tilsluttes det eksisterende ledningsnet. Det var selvfølgelig en kolossal omvæltning for abonnenterne. De tidligere telefoner skulle betjenes med et håndsving, men nu kom den nødvendige elektricitet fra batterier på centralerne eller fra de lokale elværker. De nye telefonapparater havde nummerskive og var produceret af firmaet Standard Electric, der var et datterselskab af det amerikanske ITT.⁴³ Årsagen til, at det danske Standard Electric blev hovedleverandør af såvel automat- som demiautomatcentraler, lå til dels i det politiske indgreb ved oprettelsen af Valutacentralen i begyndelsen af 1930'erne. Man ønskede dansk fabrikation og med støtte fra staten og KTAS, som ejede en aktiepost i firmaet, blev Standard Electrics fabrik i Rådmandsgade i København oprettet.

Der opstod dog samme problem i Sønderjylland som på Møn. Abonnenterne klagede i begyndelsen over, at tidligere tiders assistance og hyggelige samtaler med telefonistinden nu var forsvundet.

Med overtagelsen af telefonvæsenet og med de tekniske forbedringer, der blev indført, voksede abonnenttallet hastigt. Allerede i 1928 var det firdoblet i forhold til 1920.⁴⁴ Særlig partstelefonen

var en stor succes, og over 10.000 apparater var blevet installeret. Partstelefonen havde fået sit navn, fordi flere abonnenter havde part i samme telefon, og på denne måde kunne udgifterne reduceres for den enkelte kunde.

Beretningen om Statstelefonen i Sønderjylland er imidlertid ikke udelukkende en succeshistorie, men afspejler også telefonvæsenets tætte tilknytning til landets generelle økonomi på godt og ondt. Efter den 1. verdenskrig havde de færreste landmænd haft mulighed for at investere i deres landbrug, hvorfor de fleste sønderjyske brug var urentable. Allerede i 1928 ramte krisen her landmændene hårdt, og mange gik fallit og måtte opgive deres telefonabonnement, således at der i 1929 var 300 færre abonnenter end året før.⁴⁵

Endnu i 1932 var abonnenttallet ikke kommet op på 1928-niveauet, og samme år rantes Sønderjylland af den verdenskrise, der var begyndt i New York. Den økonomiske depression berørte ikke blot landmændene, men også byernes befolkning. Post- og Telegrafvæsenet måtte opleve, at 600 abonnenter opsagde deres

Statstelefonens vægapparater, som man inden automatiseringen kunne finde dem på Møn og i Sønderjylland.

telefon. Først ved 1930'ernes slutning, hvor økonomien var ved at komme på fode igen, kom abonnenttallet over niveauet i 1928. Automatiseringen spillede endnu ingen stor rolle, men under den 2. verdenskrig blev der en kraftig tilgang af automatiserede kunder. Også den manuelle telefon fik mange nye abonnenter, således at man i 1945 havde 16.093 kunder i Sønderjylland.⁴⁶

I slutningen af 1930'erne var Tinglev og Padborg netgrupper blevet automatiseret. Det var S.A. Petersens afløser, cand.polyt. Dan Jørgensen, der kom til at stå for dette arbejde. Dan Jørgensen havde været med til at automatisere telefonvæsenet på Møn og var derfor vel rustet til at tage sig af Sønderjylland. Tinglev blev den anden netgruppe efter Padborg, der automatiseredes. Inden for deres egen netgruppe kunne Tinglev-abonnenterne ringe direkte til hinanden, men uden for netgruppen skulle en telefonistinde i Aabenraa manuelt ekspedere samtalen.

Centralen og resten af materiellet blev ligesom apparaterne leveret af firmaet Standard Electric. Problemet med Standard Electric's system, som kaldtes 7 D, var, at det kun kunne fungere under absolut støvfrie forhold og under stabil temperatur. Dette gjorde selvfølgelig systemet sårbart, selv om man prøvede at gardere sig ved at bygge et specielt hus til centralen.⁴⁷

Automatiseringen af Aabenraa blev først fuldført i 1941. Centralen kunne ved fuld belastning klare 79 samtaler på én gang, og så havde man indført en helt ny opfindelse, idet abonnenterne

Automattelefonapparat fra 1936.

kunne dreje 03 og få telefonvagt på nummeret. Kunderne var stadig henvist til kun at benytte automatikken inden for Padborg, Tinglev og Aabenraa områder. Det betød selvfølgelig, at udviklingsmulighederne var begrænsede. Ingen havde sikret sig, at Sønderjyllands automatik kunne fungere sammen med resten af landets telefonsystemer.

Nogle af dem, der blev hårdest ramt af den tekniske udvikling, var telefonistinderne. I kølvandet på automatiseringen mistede mange arbejdet. En telefonistinde fra Sønderborg beretter om tiden ved Statstelefonen: »Først på sommeren i 1934 gik jeg ind til postmester M.O. Ræder og spurgte, om jeg kunne få arbejde ved telefonvæsenet. Han forklarede mig, at der var lang venteliste, men i september samme år fik jeg at vide, at jeg kunne begynde.

Jeg skulle møde kl. 7 den første dag, og først skulle jeg til postmesteren for at underskrive tavshedsløftet. Samtidig fik jeg en formaningstale om, hvordan jeg skulle opføre mig. Så blev jeg hentet af kontrolløren. Nu skulle jeg gennemgå 52 dages indlæring. I denne periode fik jeg 2,50 kr. om dagen. Efter indlæringen blev man afløser, indtil der blev en ledig stilling ved centralen, hvorefter man kunne fastansættes. I afløsertiden var vi sikret en månedsløn på 50 kr.

Arbejdsdagen foregik således, at vi mødte på skiftevagt, og så sad vi på en fast plads i hele arbejdstiden kun afbrudt af mindre pauser – et kvarter til kaffe og 25 minutter til middag. Centraldamerne blev overvåget af en kontrollør.

Vi var 18 damer på vagt ad gangen, og inden automatiseringen var der borde for hver af de store centraler, som vi havde forbindelse med. Kundebetjeningen lærte vi ved øvelse, og blev kunderne for grove, stillede vi ind til kontrolløren. Men vi var heller ikke altid for søde. Blev det for hektisk, så kunne vi finde på at hive alle snørerne ud, så forbindelserne blev afbrudt, hvilket naturligvis gav telefonstorm. Det måtte kontrolløren naturligvis helst ikke opdage.

Kontrolløren kunne godt være striks. Når telefondamerne sad og talte sammen, hvis der f.eks. ikke var så meget at lave, kunne han godt sige: »Nu ikke så megen snak her i hovedforretningstiden«.

Jeg havde hørt, at automatiseringen skulle komme, men jeg var heldig at blive sat til kontorarbejde, mens andre blev sendt til København eller blot holdt op. Post- og Telegrafvæsenet havde jo ingen forpligtelser, da alle var ansat på den betingelse, at de kunne afskediges ved automatisering. Mange centraldamer fik plads i det private erhvervsliv. Det var ikke så vanskeligt at få arbejde den gang.⁴⁸

Tinglevsagen

Efter Sønderjyllands genforening med Danmark var der et tysk mindretal tilbage i landsdelen. Der herskede stor mistænksomhed mellem de to befolkningsgrupper, hvilket også fik konsekvenser for telefonvæsenets udvikling. Det var således ikke nogen tilfældighed, at Tinglev central som en af de første blev automatiseret.

Det var i dette område, den såkaldte Tinglevsag opstod. Liniemontør S.S. Jespersen havde været ansat i den tyske telefонтjeneste i en årrække. Før den 1. verdenskrig havde han været udstationeret i Tysk Sydvestafrika som telefonmedarbejder. I 1920 var han kommet i dansk tjeneste og var hurtig blevet involveret i fagforeningsarbejde i Dansk Telegrafforbund. Han var socialdemokrat, og det var ikke uden betydning for sagens opståen.

I 1922 blev Jespersen udnævnt til montør med tjenestested i Tinglev, og da Tinglev central i 1923 skulle flyttes til posthuset, opfordrede den daværende postmester i byen Jespersens kone til at søge stillingen som centralbestyrer. Forudsætningen var blot, at Jespersen byggede et hus med privatbolig til sig selv og med plads til centralen. Det sagde S.S. Jespersen ja til, og han opførte et stort hus under den forudsætning, at hans kone fik indtægt som udlejer og bestyrer af centralen.⁴⁹

I forbindelse med sammenslutningen af Postvæsenet og Telegrafvæsenet i 1927 frygtede Jespersen, at centralen skulle nedlægges, og han fik 142 abonnenter til at underskrive en adresse om centralens bevarelse. Der skete ingen nedlæggelse, men måske havde sagen givet Jespersen interesse for det offentlige liv, for i 1929 blev han indvalgt i Tinglev sogneråd på den socialdemokratiske liste. I en vanskelig politisk balanceakt blev han endda udnævnt til sognerådsformand i 1931, bl.a. valgt med det tyske mindretals stemmer.

Der var grupper i det lille samfund, som så skævt til Jespersens succes og hans afhængighed af det tyske mindretal. Jespersen var ikke blot sognerådsformand, men også næstformand i sygekassen og havde andre tillidsposter. I 1931 blev der rettet mistanke mod formanden for sygekassen for at have begået regnskabsmæssige uregelmæssigheder. Formanden var dr. Alnor, der var kendt i området som primus motor i det tyske mindretal. Den politiske opposition benyttede sagen til at rette kritik mod Jespersen, der som næstformand burde have haft indsigt i disse forhold, men bagved lå også animositeten mod det tyske mindretal.

Sygekassesagen kom op på landsplan, og såvel Sygekassedirektoratet som Socialministeriet blev inddraget i forløbet. Heldigvis for Jespersen klarede han dog frisag og fik valgt en ny formand.

Striden var dermed ikke slut. Der var stadig folk i Tinglev, som ønskede at fjerne Jespersen fra hans mange magtfulde hverv og at mindske det tyske mindretals indflydelse. I 1932 modtog Generaldirektoratet en klage fra en kreds af borgere, der angreb Jespersens virke i Tinglev. Borgerne klagede over, at hans kone kunne følge med i deres samtaler, så de måtte afstå fra at tale om vigtige emner over telefonnettet. Borgerne lagde ikke skjul på, at de frygtede for, at Jespersens samarbejde med det tyske mindretal repræsenterede en fare, og de foreslog, at telefoncentralen blev flyttet til posthuset.⁵⁰

Det fremgik af overpostinspektør V. Steenstrups redegørelse for intrigen i 1932, at den spændte politiske situation spillede en hovedrolle i sagsforløbet: »Sagen er den, at Jespersen i de seneste år er kommet stærkt med i det offentlige liv i kommunen, og han er ved sit samarbejde med tyskerne i byen kommet i et skarpt modsætningsforhold til de fleste af andragendets underskrivere, der har dansk nationale interesser«.⁵¹

Da Post- og Telegrafvæsenet alvorligt overvejede at flytte centralen for at skaffe ro i Tinglev, tilbød Jespersen, at han ville nedlægge sine offentlige hverv mod at beholde centralen. Dette accepterede såvel Generaldirektoratet som Ministeriet for Offentlige Arbejder. Så langt så godt, lige indtil Jespersen fandt ud af, at han alligevel ikke ville nedlægge sine offentlige hverv. Dette bragte hans modstandere frem igen, og de gjorde sagen yderligere spændt ved at antyde, at minister Friis-Skotte ikke ville gøre noget ved sagen, fordi han også var socialdemokrat.⁵²

Post- og Telegrafvæsenets tjenstlige undersøgelse mandede ikke ud i nogen entydig konklusion, men indeholdt dog muligheden for, at Jespersen havde videregivet oplysninger fra telefonsamtaler til Jydske Tidende. Ministeriet for Offentlige Arbejder ville i første omgang ikke gøre mere ved sagen og henlagde den, lige indtil en tidligere telefonistinde i et brev til ministeriet direkte beskyldte Jespersen for at have allyttet telefonsamtaler, medens hun var ansat på centralen.⁵³

Efterhånden var sagen vokset fra at være en relativt lille lokal sag til at være en principalsag på landsplan. Det hang sammen med, at den politiske situation i Sønderjylland ikke var blevet afklaret efter Genforeningen. Ved Folketingsvalget i 1929 var antallet af tyske stemmer således steget, og da verdenskrisen også ramte Sønderjylland, var der mange, der fiskede i rørte vande. Den tyske fascisme havde tillige gjort indtryk på elementer i Sønderjylland, og som grænsekommune var Tinglev særligt sårbar.

Det var derfor ikke underligt, at Tinglevsagen forplantede sig

Mod det Undermineringsarbejde der fra en vis Side læres imod vor

Sogneraadformand **S. S. Jespersen**

afholdes der O n s d a g Aften Kl. 8

paa „Tinglevhus“

Protestmøde

hvor **alle** Mænd og Kvinder bedes give Mødel

Fleere Indbydere.

Fra K. C. Frønes, Tinglev Regnskaber

til hovedstadsaviserne. I Nationaltidende skrev den kendte skribent og journalist Franz von Jessen om Tinglevsagen, og affæren bredte sig tillige til tyske aviser.⁵⁴ Fra Post- og Telegrafvæsenets side var spørgsmålet, hvorvidt man kunne regne med, at tjenestemænd var loyale over for den danske stat. Det var nu mest rygter, som drev hovedstadspressen og rigsdagsmedlemmer til at forværre den allerede spændte situation gennem artikler om faren for illoyale embedsmænd. Aviserne skrev, at Jespersen havde udført landsskadelig virksomhed, og at der skulle rejses disciplinærsag mod Jespersen og hans kone.⁵⁵

Og det var rigtigt nok. Generaldirektoratet indledte atter en undersøgelse, der skulle afklare sagens rette sammenhæng. Jespersen havde engageret en advokat fra Tønder, der ikke lå på den lade side. Han fremskaffede breve fra den tidligere telefonistinde, der nu fremstod som anklagerens hovedvidne. Disse breve viste, at telefonistinden ønskede sit gamle arbejde på centralen tilbage, og at Jespersens modstandere havde lovet, at det kunne hun få, hvis det lykkedes at blive af med S.S. Jespersen.

Forhøret endte med Jespersens frifindelse, men ikke uden en reprimande. Det tjenstlige forhør konkluderede: »Jespersen er utvivlsomt kommet for langt ud, idet hans sognerådsformandsvirke er blevet ham altfor omfattende, og det må derfor være rigtigt at stille ham valget imellem at opgive sit hverv som sognerådsformand eller blive forflyttet andetsteds... At telefoncentralen må flyttes til postkontoret snarest muligt er ganske åbenbart. Utryghed er der nu engang«. ⁵⁶

Jespersens modstandere havde ikke opgivet kampen, og Jespersen syntes fast besluttet på at gå til angreb. I april 1933 indkaldte han til et stort offentligt møde til støtte for sin sag. 500 borgere mødte op for at bevidne sognerådsformand Jespersen deres støtte. Ifølge Tinglev politimester forløb det således: »Mødet blev indledt med en tale af formanden for de socialdemokratiske foreninger i Tønder amt, som gjorde sig til talsmand for, at den forfølgelse, der nu overgik Jespersen, var en politisk forfølgelse, og han mente, at grænsen for det tilladelige nu var overskredet. Han foreslog, at Jespersens modstandere blev frosset ud af byen. Han oplæste en resolution, hvori det udtaltes, at en forsamling på 500 mennesker udtalte deres harmfulde protest mod angrebene på Jespersen. Det blev aftalt, at protesten skulle sendes til Statsministeriet, Ministeriet for Offentlige Arbejder, Post- og Telegrafvæsenet og kredsens folketingsmand. Herefter blev det foreslået, at Jespersen blev hentet. Efter at Jespersen kom til stede, blev der spurgt, hvorledes sagen lå, og hvem der var angriberne. Jespersen

fik ordet, men udtalte kun ganske kort, at han som tjenestemand havde tavshedspligt. Mødet fik i øvrigt et roligt forløb og herefter var der fælles kaffebord«. ⁵⁷

Balladen fik den konsekvens, at man i juni 1933 foreslog, at Tinglev central blev automatiseret, hvilket betød, at Jespersen og hans kone mistede centralen i 1935 og måtte flytte. Jespersen fortsatte sin politiske virksomhed. I 1935 blev han indvalgt i Tønder Amtsråd for Socialdemokratiet, hvor han sad i ni år. Samtidig var han fællestillidsmand for samtlige sønderjydske telefon teknikere.

Tinglevsagen gav anledning til, at Justitsministeriet udbad sig politirapporter om grænseegnens statsansatte. Man ville sikre sig, at navnlig de, der tidligere havde været i tysk tjeneste, var nationalt sindet. ⁵⁸

Statstelefonen under den 2. verdenskrig

Spændingen under Tinglevsagen var kun begyndelsen til, hvad der skulle komme. Da den 2. verdenskrig brød ud i 1939, fik det snart betydning for Post- og Telegrafvæsenets virksomhed. Ikke mindst i Sønderjylland frygtede man for fremtiden. Frygten var velbegrundet. Kontrollør Lodberg var chef for telefoncentralen i Aabenraa, og han beskrev den 9. april 1940 på denne måde: »Den 9. april klokken 4.00 om morgenen alarmerede centralen: »Tyskerne er gået over grænsen«. Jeg mødte omgående til tjeneste sammen med kontrollør Nielsen, og vi alarmerede postmesteren og vore nabokontorer og tilkaldte yderligere mandskab. Hen imod klokken 7.00 hørte vi, at der kæmpedes umiddelbart syd for byen, og ca. 5 minutter i 7.00 larmede motorvogne gennem gaderne. Postkontoret blev besat. Fra postkontoret ringedes efter vagtchefen. Der stod en Hauptmann i samtale med postmesteren. Hauptmanden meddelte, at han omgående skulle have nogle telefonsamtaler og beordrede mig til at ledsage ham op i telefonlokalet. Han tog for en sikkerheds skyld 5-6 soldater med sig. Damerne så forfærdede på dette optog – alle gjorde sig vel de skrækkeligste tanker om, hvad der kunne ske. Hauptmanden slog sig ned ved vagtchefens skrivebord og forlangte en samtale med de danske myndigheder i Viborg – »Aber soforrrt«. Under samtalen fik han at vide, at Danmark havde opgivet kampen. »Herrlich«, udbrød han og meddelte med kommandorøst, at kampen var indstillet. Der bliver nu ikke mere skyderi, og ekspeditionen kan fortsættes. »Guten Morgen«, hvorefter han forsvandt. Han efterlod seks mand til bevogtning af centralen. Travlheden ved telefonbordene var nu ganske overvældende«. ⁵⁹

Sådan blev Statstelefonen underlagt tysk myndighed. Ikke alle steder gik det så stilfærdigt til som i Aabenraa. I Kværs trængte tyskerne ind på telefoncentralen og gav bestyreren ordre til at standse al ekspedition. Hvis den blev genoptaget uden tilladelse, ville bestyreren blive skudt. Den tyske befalingsmand fastholdt denne ordre i et par dage, og man kunne fra centralen i Aabenraa ikke komme i forbindelse med Kværs. Først da man fik fat i en anden tysk befalingsmand, lykkedes det at genoprette forbindelsen.⁶⁰

For den indenlandske telefontrafik fik besættelsen ikke stor betydning, men udenrigstrafikken blev underlagt en lang række tyske bestemmelser. Alle ordrer til det sønderjydske telefonvæsen blev varetaget af et kontor i København, der gennem det danske ministerium sendte besked til Sønderjylland, om hvad der skulle udføres eller leveres.

Generelt var forholdet mellem den tyske besættelsesmagt og Statstelefonen høflig, forretningsmæssig og relativt gnidningsfri. Men efterhånden som krigen skred frem, skærpedes modsætningsforholdene mellem tyskerne og den danske befolkning. Det blev derfor nødvendigt at beskytte telefoncentralerne mod angreb. I Haderslev sikrede man således den nye automatcentral, der var blevet åbnet i 1943. Den blev omgivet med sandsække, og tre bevæbnede vagter fra Haderslev politi bevogtede den. Der blev dog ikke foretaget sabotage mod centralen.

I december 1943 havde tyskerne forlangt at få et maskingevær placeret på taget af Haderslev central til værn mod engelske flyangreb. Fra Post- og Telegrafvæsenets side protesterede man mod tyskernes ordre, fordi maskingeværreden ville gøre stedet til et oplagt bombemål. Det nyttede imidlertid ikke. Maskingeværet kom op på taget, men englændernes flyangreb udeblev.

Det var nok lidt overraskende for telefonfolkene, at krigen betød en stigning i telefontrafikken, og abonnenttallet steg støt. Forklaringen var muligvis, at sønderjyderne på grund af vareknapheden havde færre købemuligheder end tidligere og derfor valgte at ofre flere penge på telefonen. Det har muligvis også spillet ind, at telefonvæsenet i løbet af krigen fik automatiseret flere af de sidste områder. Således blev Aabenraa netgruppe udbygget, og centralen i Haderslev blev som nævnt åbnet i 1943. Udbygningen af det automatiske telefonnet betød større muligheder for selvvalg og en mere effektiv betjening, hvilket sikkert påvirkede befolkningens lyst til at få sig en telefon.

I løbet af foråret 1944 vendte krigslykken afgørende, og antallet af sabotageaktioner over hele landet steg. I Sønderjylland blev højspændingsmaster og telefonmaster ramt af frihedskæmpernes

sabotage. Tyskerne havde et fjernkabel, der skabte forbindelse mellem Rom og Narvik. Modstandsbevægelsen prøvede at sabotere dette ved at sprænge centralen i Christiansfeld i luften. Uheldigvis var centralen i Christiansfeld *ikke* koblet på det tyske kabel, og den eneste virkning af aktionen var, at kunderne inden for Christiansfelds telefoncentrals område var uden telefonforbindelse et godt stykke tid. Sabotagen blev udført af en lokal sabotørgruppe, og en af deltagerne berettede senere:

»Hele aktionen omkring sprængningen af centralen, som lå på posthuset, var en kæmpefejl. Vi havde fået forholdsordre om, at vi skulle lamme alt, hvad der hed telefonforbindelser og hovedsageligt lamme det tyske fjernkabel mellem Rom og Narvik. Tyskerne havde lagt et kabel ned langs den nuværende A3 hovedvej. Dette kabel kunne ajourføre de tyske fronter hele tiden. Det tyske kabel kunne delvis kobles over på det danske kabel et stykke af vejen, havde vi fået at vide.

I 1944 blev den sønderjyske modstandsbevægelse højalarmeret, fordi de allierede ville camouflere den kommende invasion, og derfor blev vi bedt om at gå i aktion. Vi troede, at det tyske kabel gik ind over centralen i Christiansfeld, og derfor ville vi sprænge den. Ud over at sabotere centralen, havde vi planlagt at sprænge det tyske kabel nord og syd for byen. Syd for byen havde de imidlertid ikke sprængstof, men slog en pig gennem kablet og hældte saltsyre i hullet. Jeg og en anden skulle tage os af sprængningen nord for byen, nærmere betegnet ved Høkkelbjerg.

Jeg huskede, hvor kablerne var gravet ned, og vi kunne derfor i delvis skjul grave os ind til dem sidelæns fra en grøft, indtil vi havde blotlagt dem. Så kom vi sprængstof rundt om og en times sprængblyant og luskede hjem.

Imens var tre mand brudt ind i posthusets kælder. Her havde de lagt sprængstof bag kablerne og ydermere lagt en del eksemplarer af den nazistiske avis »Fædrelandet« rundt om sprængstoffet. Så blev der sat en halvtimes sprængblyant i, og to af de tre deltagere forsvandt. Den tredie blev indtil fem minutter, før sprængningen skulle ske. Han alarmerede på det tidspunkt den vagthavende centraldame, som lå og sov. Da hun fik at vide, at hun skulle ud med det samme, begyndte hun at trække strømper på, men kom så i tanke om, at den vist var gal. Hun nåede lige ud af døren, inden sprængladningen gik af fire minutter for tidligt.

Både postmesteren og centralbestyreren boede i huset. Sidstnævnte blev slynget ud af sengen, da sprængstoffet gik af. Virkningen for den tyske værnemagt var minimal. Christiansfeld central kunne ikke kobles på det tyske kabel, men til gengæld blev forbindelsen med en tysk lyttepost afbrudt.

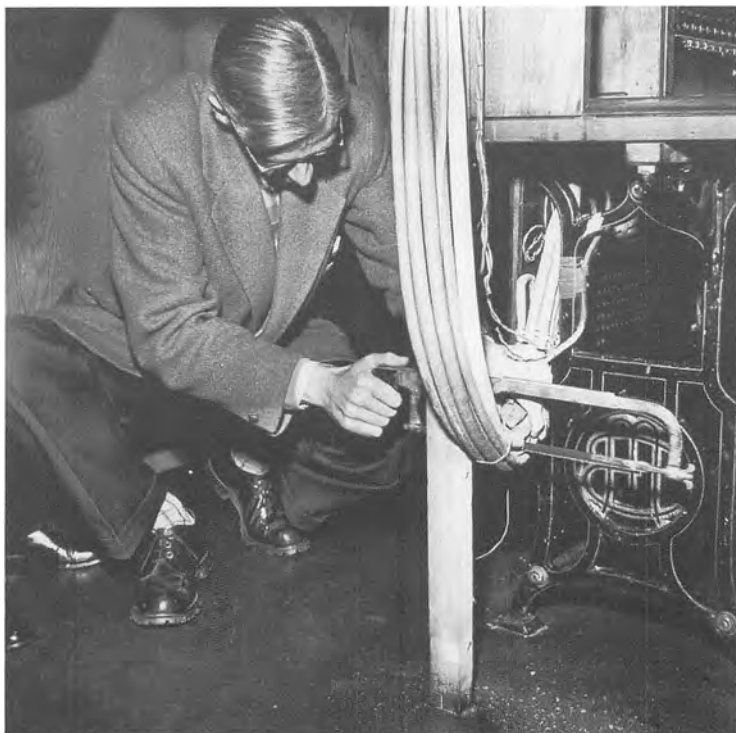
Den misforståede aktion i Christiansfeld i sommeren 1944 anrettede betydelig skade på telefoncentralen, som dette billede dokumenterer.

En af os var elektriker og havde mastesko. Han ville gøre det ekstra godt, så han klatrede op i en telefonmast og klippede alle telefontrådene over, så de lå i et virvar.

Den gang var jeg murerlærling, og sjovt nok blev jeg sat til at reparere den ødelagte kælder. Vi blev ikke taget dengang, men samme år i juli blev gruppen taget, og vi endte alle i Neuen-gamme koncentrationslejr«. ⁶¹

Tyskerne fik lagt flere kabler i Sønderjylland under krigen. Ingen af disse blev ramt af sabotage, og efter krigen kunne Danmark overtage dem. Tyskerne var længere fremme teknisk end det sønderjydske telefonvæsen, og de kabler, der blev lagt, var bærefrekvenskabler, som ellers var ukendte i Sønderjylland. Tyskerne byggede også forstærkerstationer i Kolding, Århus, Aalborg, Frederikshavn og Hirtshals. Den tyske teknik var så god, at kablerne blev brugt mange år efter krigen.

Den manuelle central i Christiansfeld erstattedes af den nye automatiske den 25. januar 1956. Telegrafmester E. Zeuner anvendte en nedstryger, da de gamle kabler ved den lejlighed blev klippet fra.

Efterkrigstiden

Der var stadig lang vej, før Sønderjylland havde et effektivt, fuldautomatiseret telefonsystem. I 1945 havde Statstelefonen 16.000 abonnenter, hvoraf 5.500 var automatiseret. Der var en venteliste med 3.100 bestillinger på telefoner, som på grund af mangel var vanskelige at efterkomme.⁶² Forholdene efter krigen besværliggjorde også færdiggørelsen af den automatiske telefoncentral i Sønderborg, der først blev taget i brug i 1949. Kabelnettet skulle udvides for at klare de mange nye telefonabonnenter, og det besluttedes at anvende bærefrekvensteknikken. Man kan sammenligne bærefrekvensteknikken med anvendelsen af en radio. På radioen drejer man på en knap for at søge den frekvens, hvor stationen formodes at ligge. I bærefrekvensteknikken lægges samtalen ind på en bestemt frekvens, og således kan man stable en masse samtaler ovenpå hinanden på forskellige frekvenser. Fysisk set var der ikke forskel på de gamle Pupinkabler og de nye bærefrekvenskabler, men det var der til gengæld på de elektriske egenskaber. I de gamle kabler kunne man kun overføre hørbare frekvenser, mens bærefrekvenssystemet kunne overføre langt højere frekvenser. Systemet betød dog, at man måtte lægge kabler i

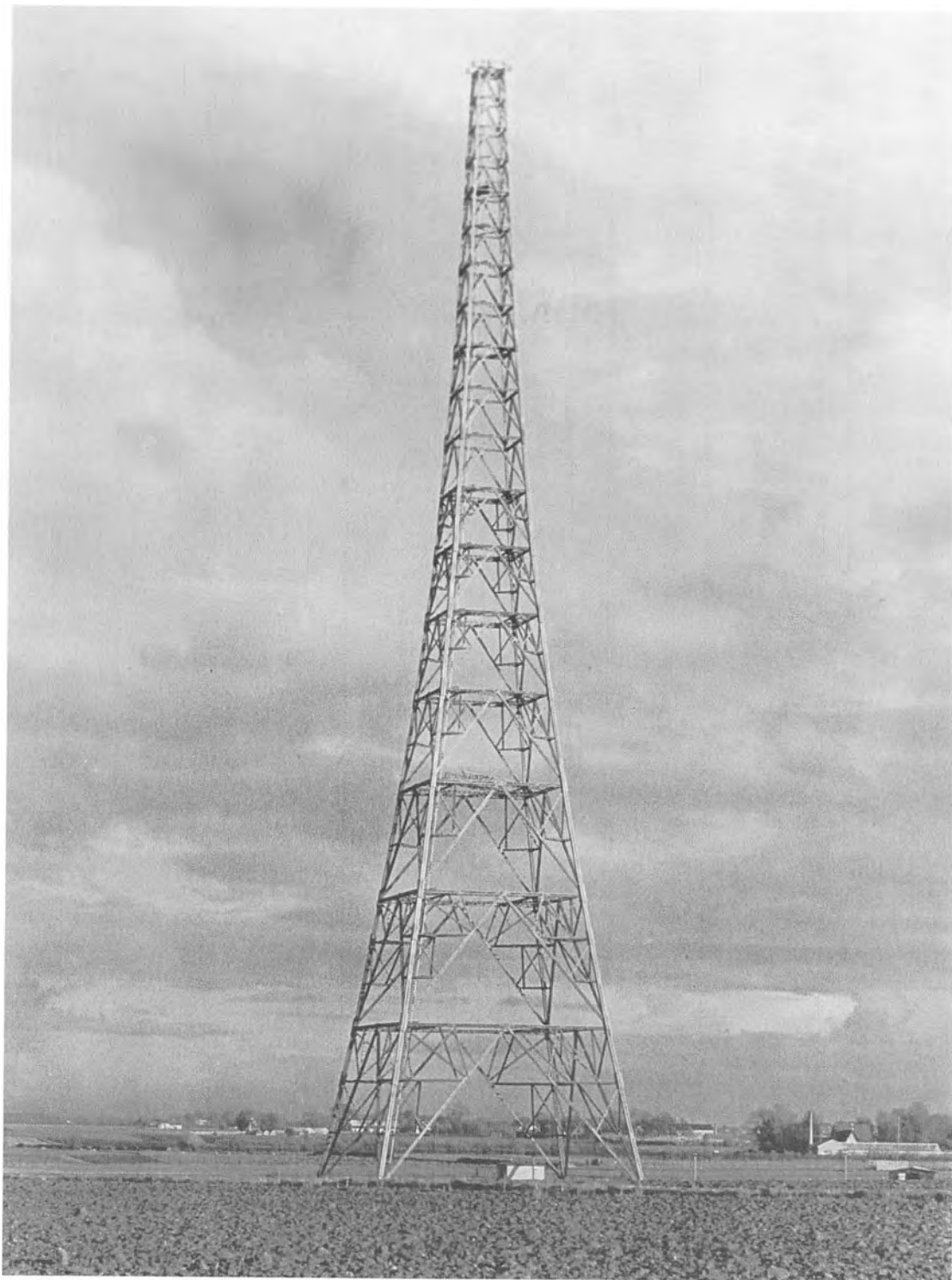
begge transmissionsretninger, fordi de høje frekvenser ellers havde en tendens til at springe mellem de to retninger og skabe fænomenet »overhøring«. Men ulempen med at lægge to kabler var betydelig mindre end den store fordel, der lå i, at man nu kunne transmittere mange flere samtaler i samme kabel.

Etableringen af bærefrekvensnettet skete i samarbejde med telefonselskaberne, hvor man i Telefonsynets samarbejdsudvalg tilrettelagde projektet. I årene 1951-53 blev der lagt en lang række kabler, hvis udgift beløb sig til 100 millioner kr. Heraf betalte Post- og Telegrafvæsenet 40 millioner kr.

Det største skridt på vejen mod et fuldt moderne telefonsystem var det automatiske mellembysvalg, der blev indført i 1948 i Sønderjylland. Det var det første sted i Danmark, hvor kunden havde selvvalg på mellembysnettet. I 1949 var 9400 abonnenter af Sønderjyllands ialt 19.500 blevet automatiseret.

Udviklingen af telefonnettet i Sønderjylland lyder som en succes, hvilket ikke er hele sandheden. Det viste sig, at de Standard Electrics centraler, som fortsat benyttedes, ikke var så moderne og effektive, som L.M. Ericssons. JTAS havde fået installeret L.M. Ericssons koordinatvælgercentraler, der var langt bedre end centralerne i Sønderjylland. Situationen var ved at blive kritisk i løbet af 1950'erne, for hvis samarbejdet med telefonselskaberne skulle resultere i et landsdækkende system, så skulle Sønderjyllands 7 D centraler kunne kobles sammen med telefonselskabernes. Det medførte en række møder mellem Post- og Telegrafvæsenet og Standard Electric, der efter at have kigget grundigt på L.M. Ericssons patenter udviklede deres egen centraltype: X-1000.

Det hidtidige system i Sønderjylland havde bestået af et system med roterende vælgere, drevet af aksler og elektromotorer. Ulempen var, at hele maskineriet var i gang fra morgen til aften uanset hvor mange kunder, der ringede. Det nye koordinatvælgersystem fungerede ved færre, små bevægelser, hvor hele maskineriet normalt var i stilstand. Det skabte mindre slid, og samtidig var anlægget meget hurtigere end det gamle. Første central med den nye teknik blev Haderslev, der fik det indbygget til brug i 1956. Frem til 1960 blev der taget yderligere ni nye centraler af typen X-1000 i brug.

Radiotjenesten

Radiokommunikationens begyndelse

Det blev Post- og Telegrafvæsenet, der fik til opgave at sørge for radiokommunikation i Danmark.⁶³

Fra århundredets start var Danmark med i første række, hvad angik teknisk udvikling og praktisk anvendelse af forskningen inden for radioteknikken. Det blev snart klart, at man kunne bruge denne kommunikationsform til skibe, som man ikke havde trådforbindelse med. I 1901 installerede man radiosendere på Blåvand fyr og på fyrskibene *Vyl* og *Horns Rev*.⁶⁴

På baggrund af den hurtige udvikling fik Danmark den 19. april 1907 en radiolov (nr. 99), der gav staten eneret til anlæg og drift af trådløse telegrafer. Dermed blev Telegrafdirektoratet centralt placeret i udviklingen af radiokommunikation, og direktoratet overtog Blåvand Radio i 1914 og Lyngby Radio i 1917-18.

Blåvand Radio

Fra den lille primitive station, der var blevet oprettet i 1901, udviklede Blåvand Radio sig efter Telegrafdirektoratets overtagelse til at være en effektiv station med moderne udstyr. Hovedopgaverne var trafikafvikling og radioforbindelse med skibe i området, således at evt. nødstedte kunne undsættes.⁶⁵

I 1927 blev der oprettet en station i Thyborøn, og redningsskibe på Vestkysten fik installeret skibsradio. Da Postvæsenet og Telegrafvæsenet blev sammensluttet, blev Blåvand Radio til en telegrafekspedition underlagt postkontoret i Varde. Man anvendte indtil 1928 en gammel såkaldt gnistsender, men den blev da udskiftet med en moderne rørsender, der kunne sende både telegrafi og telefoni.⁶⁶

Fiskerne blev hurtigt klar over fordelene ved den trådløse kommunikation. Ikke alene var deres sikkerhed blevet forbedret, men de kunne også via Blåvand Radio få meddelelser, bl.a. om fiskerieroteringer. I 1929 havde ni Esbjergkuttere installeret radio, og antallet voksede hastigt.⁶⁷

Det kneb med at få stationen ordentligt bemanded. Blåvand var Nordsøens mest trafikerede radio, men stationens lille bemanning på fire personer gjorde, at der i døgnvagten kun var en enkelt på

*Antennetårnet i Herstedvester i 1930'rne
– højden var 125 meter.*

Blåvand Radio, som stationen så ud indtil 1938.

vagt. Dette forhold, mente personalet, var uansvarligt og man søgte flere gange at få Post- og Telegrafvæsenet til at bevilge yderligere en mand ansat, men uden resultat.

Der skulle en ulykke til, før det blev indset, at bemanningen var for lille. I december måned 1935 var Blåvand blevet ringet op fra Esbjerg Havn. Kutteren *Dagny* havde flere gange forsøgt at kalde stationen uden at få svar, men den var blevet hørt af andre skibe i området. Katastrofen var komplet: Kutteren blev fundet næste dag som vrug, og besætningens fire mand var druknet. Man undersøgte, hvorfor Blåvand Radio ikke havde hørt kutterens nødråb, og konkluderede, at den vagthavende havde været optaget af andre ekspeditioner. Det var ikke hans fejl, men undersøgelsen viste, at en enkelt mand ikke var nok på en vagt. Sagen bevirkede, at stationen fik den en ekstra mand.⁶⁸

Den hidtidige station i Blåvand var da blevet utidssvarende, og i 1938 fik man en ny. Masterne var blevet højere, og mere moderne udstyr var blevet indkøbt. Det var også på høje tid, for kort før indvielsen af den nye station slog lynet ned i den gamle.

Dagnys forlis og andre dramatiske redningsaktioner ved Blåvand station bevirkede, at stationen blev landskendt. I 1938 indspillede filmen »Blåvand melder storm« med Osvald Helmuth i hovedrollen. Filmen var en hyldest til den modige indsats for at redde søfolk.

Krigen betød ændrede forhold. Allerede den 10. april 1940 var tyskerne på Blåvand. Stationen blev lukket for offentlig kommunikation, og besættelsesmagten anvendte senderen til eget brug. Personalet blev sat fra bestillingen, men skulle dog være til stede

*Den nye station i Blåvand blev indviet
den 12. oktober 1938.*

for eventuelt at hjælpe med teknikken. I oktober 1940 var der på stedet 14 tyskere beskæftiget, en bedre bemanning end danskerne nogensinde havde haft.⁶⁹

Stationen var et bombemål for engelske flyvere. I slutningen af 1941 var det ved at gå galt. Tre bomber fra et engelsk fly eksploderede i nærheden, men der skete ingen skade. Derimod blev der opstillet antiluftkanoner. Telegrafbestyreren spillede kispus med tyskerne og klagede gang på gang over deres adfærd og overtrædelse af reglementer. Han protesterede også, da tyskerne i 1942 byggede 10-12 barakker til indkvartering af de mange soldater i området. I juli 1943 overtog tyskerne officielt Blåvand Radio.⁷⁰

Efterkrigstiden betød en stærk øgning af radiotrafikken på Blåvand. I sidste halvdel af 1945 blev der gennemført 2541 samtaler. Det var det gode fiskeri, der var årsagen til opsvinget. Antallet af fiskeskuttere steg, og coasterflåden udvikledes, efter at Marshallhjælpen satte gang i investeringerne.⁷¹

Den store fiskerflåde betød også, at der ofte blev brug for stationens indsats i nødsituationer på havet. Arbejdet krævede et tæt samarbejde med Søværnskommandoen, og op gennem 1950'erne blev Post- og Telegrafvæsenet medvirkende i mange redningsaktioner på havet.

Skagen Kystradiostation

Blåvand Radio havde det problem, at den ikke var stærk nok til med sikkerhed at kunne skabe forbindelse til skibe i Skagerrak.

Der blev derfor i løbet af 1930'erne større og større behov for at placere en station i Nordjylland. Første tanke var at etablere en i Hirtshals, men hensynet til udbredelsesforholdet i Kattegat gjorde, at man foretrak Skagen.

For at reducere anlægsudgifterne og opnå den mest økonomiske drift, blev det besluttet i vid udstrækning at benytte post- og telegrafbygningen i Skagen. Man lavede en nybygning til post- og telegrafhuset og erhvervede en grund nord for byen til sendeantennen og en anden i nærheden til modtageantennen. Alt var klart til åbning i juni 1940, men de ekstraordinære forhold gjorde, at man udskød åbningen til september 1945.

En af de medarbejdere, der sluttede sin karriere på en af Vestkystens radiostationer, var A. Lind, der efter 43 års tjeneste blev leder af Skagen Radio. Her fortæller han om sin tid i Post- og Telegrafvæsenet: »Da jeg den 1. september 1936 begyndte som elev i Post- og Telegrafvæsenet var det til mine forældres store tilfredshed. De havde altid ønsket »noget fast« for mig. Selv blev jeg først efterhånden glad for (af og til mellemfornøjet med) Post- og Telegrafvæsenet og det specielle liv i etaten. Dengang så man jo ikke klart frem til pensionsalderen og anede heller ikke, at det skulle blive muligt at holde op i 60 års alderen med en førtidspensionering.

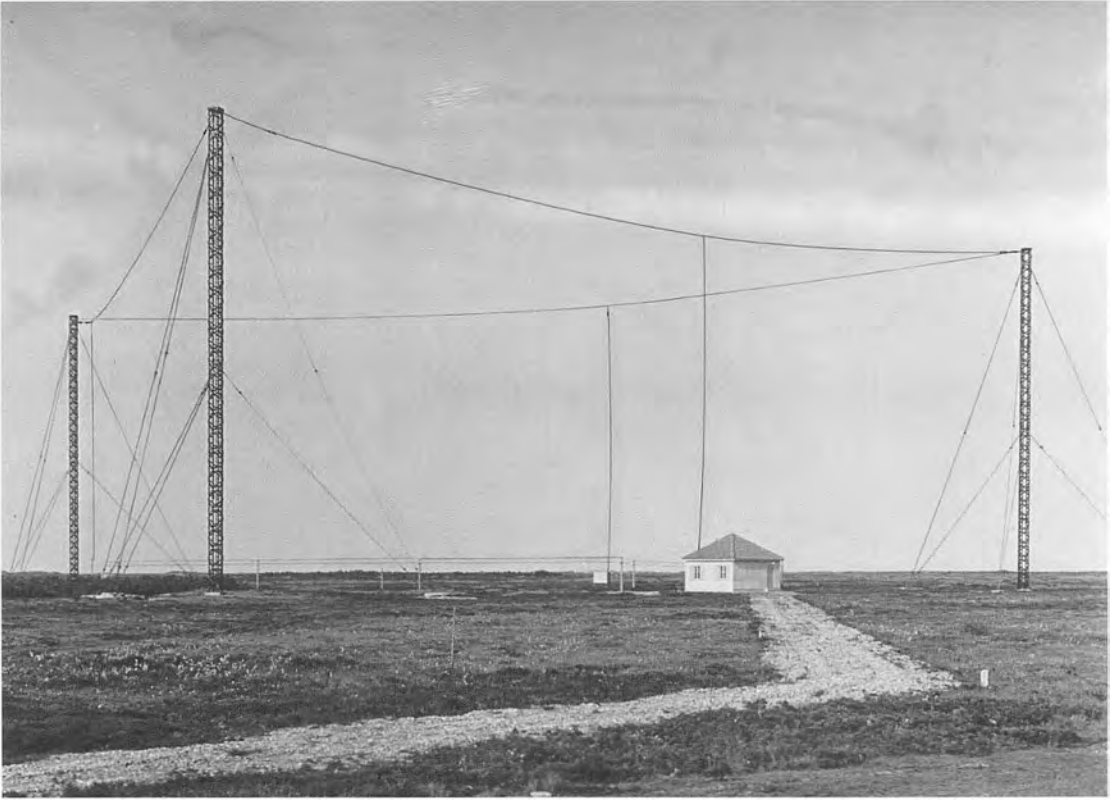
Min elevtid begyndte ved postkontoret i Tåstrup, hvor man mere følte sig som arbejdskraft end egentlig lærling. Bedre var 2. års elevtid i Roskilde, hvor uddannelsen var sat i system. På kursus i København under 1. dels eksamen var jeg med til det sidste hold af elever, der var til eksamen i morse. De følgende elever fik fjernskriverbetjening i stedet.

Læreren i teknik foreslog, at jeg skulle søge særlig teknisk uddannelse. Jeg tror nok, at jeg følte mig bæret, men for en postelev dengang kunne det godt føles som »at købe katten i sækken«, så jeg skrev ikke ansøgning.

Overgangen til tele skete senere i form af »tvangsudskrivning« til særlig telegrafuddannelse. Jeg var ellers efter eget ønske kommet til Svendborg postkontor, hvor jeg var meget glad for at være. Vi var en slags brikker, vort personalekontor flyttede rundt med. Vi blev i hvert fald ikke spurgt. Skrivelsen til det foresatte postkontor lød kort og godt: »NN er forflyttet til Århus telegrafstation til særlig telegrafuddannelse«.

Senere i tidens løb er jeg imidlertid blevet klar over, at tele var en bedre hylde for mig end post, så jeg må indrømme, at personalekontorets disposition blev til mit eget bedste.

En tid vekslede jeg mellem post og tele. Den 9. april 1940 var jeg på Fredericia Telegrafstation. Det gav meget stof til eftertan-

Skagen Radio med senderantenner og bygning til de fjernbetjente sendere, som den så ud i 1941. I virkeligheden åbnede stationen på grund af krigen først den 1. september 1945.

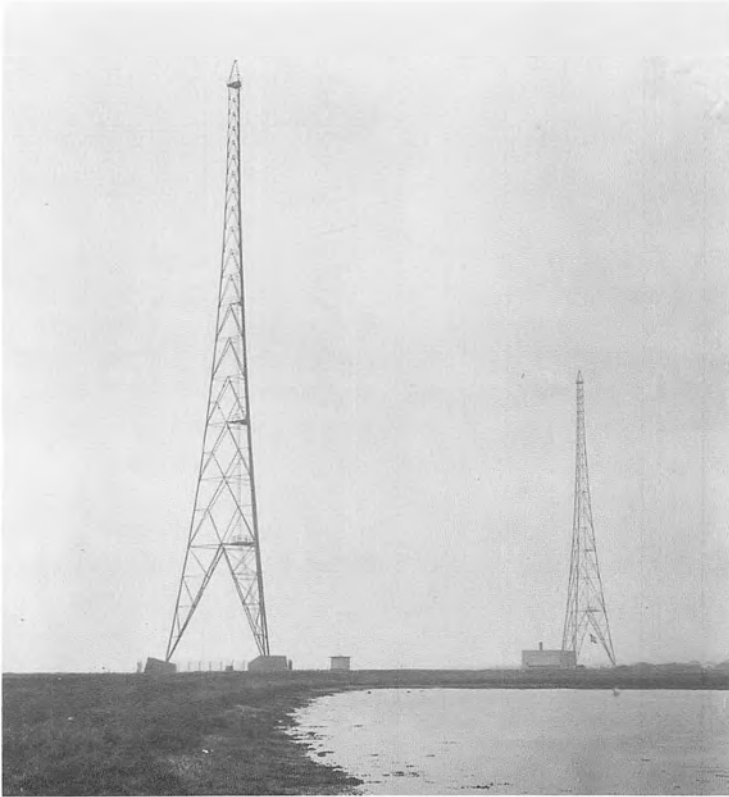
ke, at de tyske telegraftropper tidligt om morgenen ikke alene kunne finde frem til telegrafstationen, men også til de liniestel, hvor bl.a. alle udenlandske forbindelser kunne afbrydes.

Afløsningstjenesten førte mig til Nordborg, Tinglev, Vamdrup og Kolding inden min radiouddannelse sluttede i København i 1940. På grund af den tyske besættelse var der ikke radioarbejde til de ca. 10 nyuddannede radiofolk, så vi blev fordelt til Hovedtelegrafkontoret og Statstelefonkontoret.

Efter 1½ års militærtjeneste blev jeg sendt til Skagen, hvor der var et postkontor med både post, telegraf og telefon. Så var det jo bekvemt med en afløser, der havde prøvet lidt af hvert.

Krigsårene var på mange måder strenge. Jeg skal ikke beklage mig, da vi alt taget i betragtning slap nådigt gennem krigen, men meget arbejde ud over det normale, lav løn og manglende brændsel sidder alligevel i hukommelsen.

Efter krigen kom jeg til Lyngby Radio, hvor vi trods mange forsøg var 3/4 år om at få en lejlighed, og det var endda heldigt. I mere end seks år var jeg på stationen. I de år begyndte jeg at interessere mig for fagforeningsspørgsmål.

Kalundborg Radio, antagelig fotograferet umiddelbart efter opførelsen i 1927. Stationsbygningen ses i baggrunden til højre.

Efterhånden kunne jeg, som så mange andre, ikke rigtig sove om dagen efter nattjeneste, så da chancen bød sig, søgte jeg i 1952 administrativt arbejde i Radioingeniørtjenesten. Det blev 13 lærerige år under skiftende chefer.

I den tid udvidede Radioingeniørtjenesten sig voldsomt og FM, radiokæder og TV bredte sig over landet, samtidig med at piratsendere dukkede op både til lands og til vands.

Skagen kaldte endnu en gang. Bestyrerstillingen blev ledig i 1966, og havet, naturen og befolkningen her trak så voldsomt, at jeg forlod stillingen i Radioingeniørtjenesten og blev bestyrer«. ⁷²

Lytteforhold og Kalundborgsenderen

Indtil 1927 havde man foruden Lyngby Radio anvendt en række militære sendestationer til radiofonisens formål, men senderne var ikke tilstrækkelig stærke. I november 1925 havde Telegrafdirektoratet oprettet Sorø Radio, der forbedrede sendemulighederne noget, men ikke afgørende. Der blev ofte klaget over modtageforhol-

dene. Ikke mindst lyttere i København var plaget af forstyrrelser fra kystradioen København Radio, der sendte fra Orlogsværftet.⁷³

Det var derfor afgørende for den fortsatte udvikling, at landet blev dækket effektivt af radiosendere. Det blev Telegrafdirektoratet, der udarbejdede planerne om en ny, stor sender. I marts 1926 ansøgte ministeriet om 1/2 million kr til bygningen af denne, der var påtænkt placeret i Kalundborg.

Tingene skete hurtigt, for allerede den 30. marts 1926 blev pengene bevilget af Folketingets finansudvalg, og Telegrafdirektoratet kunne derefter købe området Gisseløre af Kalundborg kommune til opførelse af en sender.⁷⁴

Det skete naturligvis ikke uden ballade. Naturfredningsfor-

Kalundborg Radio, den nyopførte stationsbygning fotograferet i 1927 og senderhallen på et billede fra 1933.

eningen satte sig i bevægelse og protesterede mod den nye sender, der med sin højde, mente foreningen, ville ødelægge naturen. Eller, som det manende hed i protestskrivelsen: »... anlægget (vil) med sine mægtige tårne og store maskinbygninger virke aldeles knusende og skæmmende for den historiske, smukke gamle kirke og hele byens landskabelige beliggenhed«. ⁷⁵

Protesten blev ikke taget til følge, og efter meget grundige undersøgelser valgte man i oktober 1926 at bede Standard Electric i Oslo om at levere en røsender. Den skulle udelukkende anvendes til radiospredning og ikke til telegrafi.

Gisseløre var valgt, fordi senderen kom til at ligge centralt i landet, og strøm nemt kunne tilføres fra Kalundborg by. Det var afgørende, at tangen gav usædvanlig gode forhold for sendeantennen. Stationens to trebenede tårne var 105 meter høje og blev leveret af Nakskov Skibsværft. Senderen havde en antenneeffekt på 7,5 kW og havde et dækningsområde for krystalmodtagere på 100-150 km.

De samlede omkostninger beløb sig til ca. 600.000, da stationen officielt kunne åbnes i august 1927. Det var indsatsen værd, for den nye station gav lytterne en stærkt forbedret kvalitet. ⁷⁶

Der blev dog også problemer, da stærke udenlandske sendere kunne genere Kalundborgs transmissioner. En kraftig sender i Oslo og en tysk i Heilsberg virkede forstyrrende på Kalundborgsenderens udsendelser til Nordjylland og Bornholm. Løsningen blev, at Post- og Telegrafvæsenet byggede en endnu kraftigere sender i Kalundborg, der blev taget i brug i juli 1933, og den gamle sender indgik derefter som reserve. ⁷⁷

Københavns sender

Man havde indtil 1927 haft en sender i København i Jorcks Passage, men den var ikke tidssvarende. Samtidig udløb det gamle lejemål, og det besluttedes derfor at finde et nyt sted for senderen. Denne beslutning faldt sammen med sammenslutningen af Postvæsenet og Telegrafvæsenet, og da Telegrafvæsenets og Radiorådets administration dermed flyttede til Centralpostbygningen, var det naturligt, at senderen også fik plads i denne bygning. ⁷⁸

En ny sendestation kunne indvies på øverste etage i Centralpostbygningen den 1. januar 1928. To master på bygningen med en højde på 27 meter gav længere rækkevidde end den gamle sender i Jorcks Passage. Med senderne i Kalundborg og i København kunne man dække ca. 55 % af lytterne og godt 30 % af Danmarks areal. ⁷⁹ Lytterantallet var baseret på antallet af kry-

stalapparater, men der foregik i disse år en overgang til såkaldte lampemodtagere, der gav mulighed for også at opfange udenlandske stationer.

Lyden, der kom ud til lytterne, var ikke altid lige naturtro. Det var kammersanger Emil Holm, der personligt placerede musikinstrumenter og personer foran mikrofonen. Men Holm kunne ikke gøre meget ved, at strygere og klaver blev udvisket i lydbilledet.⁸⁰

Som for Kalundborgs sender opstod i begyndelsen af 1930'erne det problem, at udenlandske sendere generede den københavnske. Da stationen ikke kunne udvides i Centralpostbygningens tagetage, besluttede man at flytte senderen uden for København. Man valgte Herstedvester, og anlægget her stod parat til indvielse den 15. januar 1934.⁸¹

De mange forstyrrelser skabte et behov for internationale aftaler om brugen af frekvensområder. På grund af en række bestemmelser fra radiofonikonferencen i Montreux i 1939, måtte Herstedvestersenderen skifte frekvens og fik derved formindsket dækningsområdet.⁸²

Studier

Man havde siden december 1923 benyttet et talestudie på Hovedtelegrafstationen på hjørnet af Købmagergade og Løvstræde til radioudsendelser. Det var et lille bitte lokale på 2,5 gange 3,5 meter.

Lokalerne var ikke velegnede, og stigningen i antallet af sendetimer og det større krav til lyd kvalitet krævede bedre studieforhold. I september 1927 kastede man blikket på nogle lokaler i Axelborg på Vesterbrogade. Men alle var klar over, at dette måtte være en midlertidig løsning, og at radiofonien måtte have sin egen bygning.

Ministeren for Offentlige Arbejder, J. Stensballe, nedsatte derfor i oktober 1927 et udvalg, der skulle undersøge mulighederne for at finde et nyt studie til radiofonien. Udvalgets bud var et kombineret teater- og radiohus, og den 6. december 1927 fremsatte Stensballe forslag om bygning af et hus til Statsradiofonien, der skulle omfatte en scene, der skulle udlejes til dens nabo, Det kgl. Teater.⁸³

Stensballes forslag blev vedtaget af Folketinget i marts 1928. Byggeriet begyndte, og huset skulle få navnet Stærekassen på grund af sit ydre. I mellemtiden lejede man lokalerne i Axelborg for tre år og begyndte udsendelserne herfra i maj 1928. Det var dog ikke ideelle forhold. Foredragsstudiet befandt sig tæt ved

herretoiletet, hvad der tydeligt kunne høres i udsendelserne. Man klarede dog senere dette problem ved simpelthen at aflukke toiletet, når der sendtes. Det var imidlertid ved at gå galt, da dirigenten Egisto Tango kort før en udsendelse var gået på toiletet og var blevet låst inde. Hans nødråb var nok til at hidkalde hjælp, og koncerten blev gennemført.⁸⁴

Kortbølgesenderen i Skamlebæk

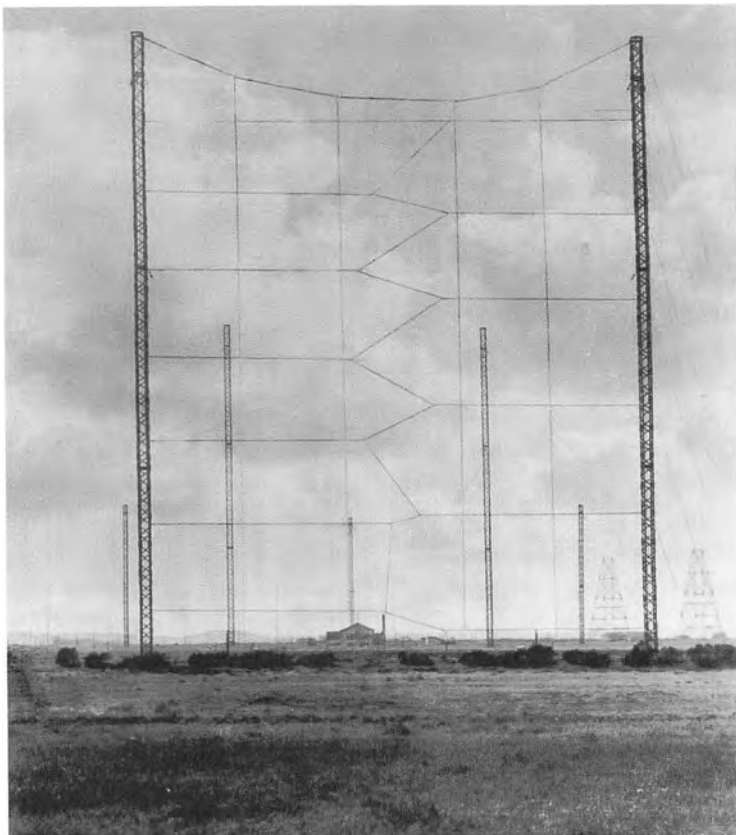
Kortbølger havde i en årrække været anvendt af radioamatører, hovedsagelig til korrespondance med andre amatører ude omkring i verden.

I slutningen af 1920'erne drøftede man internationalt muligheden for at benytte kortbølgerne til at transmittere radiofoniudsendelser. De private radioklubber begyndte i 1928 at udsende musik på deres kortbølgesendere, hvilket ikke var i overensstemmelse med deres sendetilladelse. Men klubbernes initiativ gav anledning til, at Radiorådet bad Post- og Telegrafvæsenet undersøge muligheden for at etablere en kortbølgesender.

I 1929 blev en sådan opstillet på Lyngby Radio. Udsendelserne kunne aflyttes over det meste af Europa, og særlig for skibe i oversøisk fart var den af stor betydning.

I 1931 flyttedes kortbølgesenderen til Skamlebæk ved Sejerøbugten. Her blev efterhånden de fleste af Post- og Telegrafvæsenets sendere samlet.⁸⁵

For oven retningsantenner til kortbølgeudsendelser, Skamlebæk Radio 1937, for neden et billede af senderhallen, som den så ud i 1940.

Senderen blev fornyet i 1937, og man forbedrede sendeforholdene yderligere ved specielle antennemaster på 100 m. Men til trods for denne indsats klagede mange danskere i udlandet over det svage signal, de modtog. Post- og Telegrafvæsenet fremsatte derfor forslag om at bygge en ny sender i Herstedvester, men på grund af krigen blev denne plan først realiseret senere. Den 30. september 1948 indviede Kong Frederik 9. i Herstedvester en ny 50 kW kortbølgesender for radiofoniudsendelser til danske skibe og til udlandet.

Provinsen

Det var i København, at radiofoniens udvikling var længst fremme, hvilket stillede provinsen i en vanskelig situation. Lytterforeninger i Jylland og Fyn rejste snart krav om at få oprettet studier, således at de selv kunne lave udsendelser. Radiorådet var på grund af udgifterne meget tilbageholdende. Derimod var Post- og Telegrafvæsenet mere imødekommende, og i august 1927 vedtog man at oprette talestudier i Århus, Odense, Aalborg, Esbjerg og Aabenraa. Studierne fik til huse i posthusene, og Post- og Telegrafvæsenet stod for den tekniske drift og lejede lokalerne ud til Statsradiofonien.⁸⁶

Flere talestudier kom til. I 1931 fik Randers og Nykøbing F. studier, og i 1936 var det Skives tur.

Provinsens forhold blev også styrket gennem etableringen af kabler i stedet for luftledninger til telefoni. Der etableredes trans-

Talestudiet, som det blev indrettet i post- og telegrafbygningen i Esbjerg, antagelig fotograferet i 1927.

*Kay Christiansen (1891-1937), cand.-
polyt., arbejdede i USA 1919-23, inge-
niør i Statstelegrafvæsenet 1923, fra
1928 chef for Post- og Telegrafvæsenets
tekniske afdeling.*

missionssteder flere steder i landet, og i 1928 var antallet af sådanne ca. 40. I alle telefonkabler blev der efterhånden medtaget specielle radiofoniledninger. Radiofoniledningsnettet benyttedes hovedsagelig til at bringe indenlandske og udenlandske transmissioner til radiofonibygningen eller fra denne til udlandet.⁸⁷

Et andet initiativ var en transportabel transmissionssender, som Post- og Telegrafvæsenet fik bygget i 1930, monteret på en Ford T. Bilen kunne køres hen til det sted, hvorfra man ønskede en transmission. På bilen var anbragt en 8 meter høj mast, og aktionsradius var ca. 15 km. I 1932 blev Ford T bilen udskiftet med en Bedford lastbil, der bedre kunne bære det tunge udstyr.⁸⁸

Stærekassen

Stærekassen skulle løse radiofoniens plads- og sendeproblemer, men allerede da den stod færdig, viste bygningen sig ude af stand til at indfri forventningerne.⁸⁹ Arealet var for lille, så man måtte erhverve en naboejendom og fortsætte lejemålet i Axelborg for at få tilstrækkelig plads.

Lydisoleringen viste sig også at være dårlig. Lyden forplantede sig fra det ene rum til det andet, og man satte ingeniør Waldemar Oelsner til at være ansvarlig for en ombygning, der skulle sikre en bedre isolering.

Opgaven blev ikke løst tilfredsstillende, for lyden forplantede sig stadig. Waldemar Oelsner modtog 60.000 kr for sit arbejde, men var utilfreds med beløbets størrelse og søgte byggeudvalget.

Statsradiofonien havde overtaget Stærekassen, men det var Post- og Telegrafvæsenet, der stod for den tekniske drift, herunder akustikken. Det medførte store investeringer i forbedringer af materialer og pladsforhold, men der var fortsat utilfredshed med forholdene. De ansvarlige for driften var Post- og Telegrafvæsenets Radioingeniørtjeneste, som var blevet oprettet ved sammenlutningen i 1927.⁹⁰

I juni 1933 bad Det kgl. Teater om at få opsagt sit lejemål, og Statsradiofonien overtog hele Stærekassen. Der var stadig stor utilfredshed med bygningen, og overingeniør Kay Christiansen kunne fremlægge undersøgelser, foretaget af Post- og Telegrafvæsenet, der viste, at man aldrig, selv efter ombygning, ville kunne opnå tilfredsstillende akustiske forhold. Radiorådets konklusion var derefter, at man skulle bygge et nyt radiohus.⁹¹

Det var lidt af et chok for ministeren, efter at hans ministerium havde postet 4,5 million kr. i Stærekassen. Et udvalg blev nedsat,

Øverst soliststudiet i Størekassen 1932, nederst et udateret billede, der viser telegrafingeniør Fr. Heegaard ved afspilningsapparatet for grammofoonplader. Frederik Heegaard (1898-1979) var cand. polyt. og blev ansat i Statstelegrafvæsenet i 1926, han blev telegrafingeniør ved Radioingeniørtjenesten i 1931, kontorchef i Generaldirektoratet for P&T fra 1935, chef for Radiofonitjenesten fra 1937. I 1950 overgik han til Statsradiofonien (Danmarks Radio) som afdelingschef og var teknisk direktør sammesteds fra 1964-68. Heegaard var således med hele vejen igennem fra de tidlige radioforsøg til fjernsynets indførelse. Hans store interesse for musik havde væsentlig betydning ved indrettelsen af koncertsalen i Radiohuset i Rosenørns Allé.

Det rullende Postkontor blev indført i 1936. Ideen var, at man i denne bus kunne sende telegrammer og føre statstelefon-samtaler – antennerne på taget forklarer, hvordan det kunne lade sig gøre. Bussen trillede det år blandt andet rundt til dyrskuer i det norske, den blev stillet op i Skagen og på Grenå strand. En køreplan fra 1939 fortæller om tilstedeværelse ved regattaer, byjubiler og markeder – altid naturligvis i samarbejde med den lokale postmester, som i god tid fik besked om, at bussen ville dukke op. Akvarellen synes at være forlæg til et postkort.

og det konkluderede, at Kay Christiansen havde ret: Bygningen egnede sig ikke til radiofoni. Så var der ikke andet at gøre for ministeren end at acceptere, at Stærkassen var en midlertidig løsning. Han nedsatte nu en kommission, bl.a. med overingeniør Kay Christiansen som medlem, som skulle finde en løsning. Kommissionens forslag var, at man erhvervede en byggegrund på Rosenørns Allé og byggede en helt ny radiofonibygning, der foruden radio også skulle kunne rumme tidens nye elektroniske legteøj: Fjernsynet.⁹²

Planen blev modtaget med kritik i pressen. Man fandt omkostningerne for høje og et påtænkt fjernsynstårn overflødigt. Radiorådet bøjede sig for kritikken, skar budgettet ned og fjernede fjernsynstårnet fra arkitekttegningerne. I maj 1936 kunne man påbegynde byggeriet på Rosenørns Allé.

Medens byggeriet stod på, fortsatte udsendelserne fra Stærkassen. I 1937 gik Emil Holm af som leder og blev erstattet af F.E. Jensen, der havde en fortid i Post- og Telegrafvæsenet. Samtidig ændredes Statsradiofoniens struktur, hvilket også fik indflydelse på P&T, hvor en særlig Radiofonitjeneste blev oprettet, hvis chef blev telegrafingeniør Fr. Heegaard.

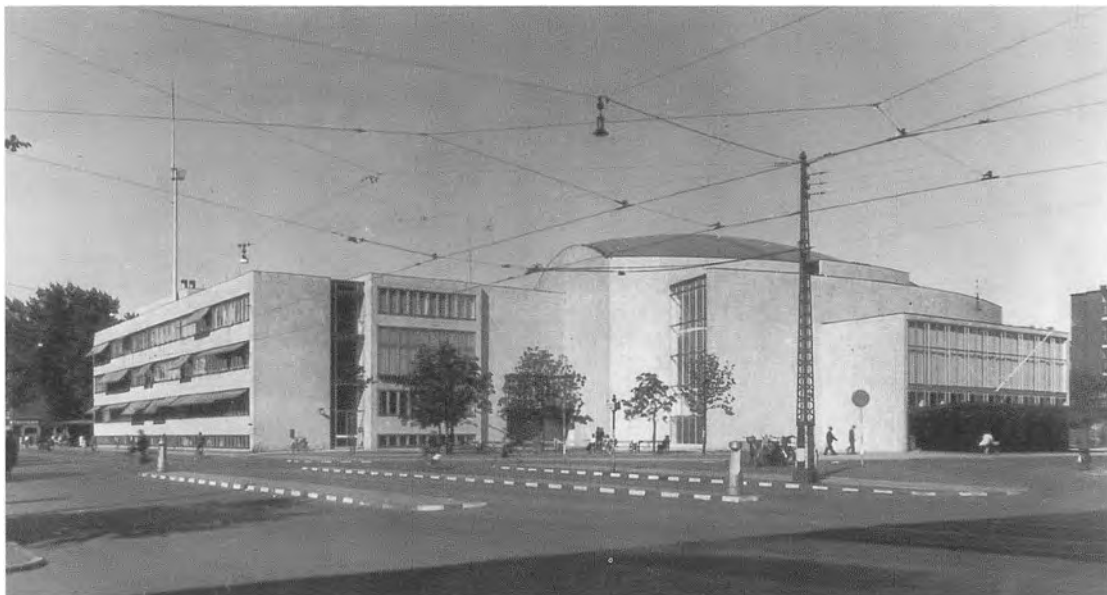
Det nye radiohus

Post- og Telegrafvæsenet kom til at spille en central rolle i planlægningen og bygningen af det nye radiohus. P&T havde længe været ansvarlig for radiofoniens tekniske drift under ledelse af overingeniør Kay Christiansen. Da han afgik ved døden i 1937, overtog telegrafingeniør Fr. Heegaard ledelsen af Den tekniske Kommission, der havde tilsyn med og ledelsen af byggeriets tekniske del.⁹³

Den grund, man havde erhvervet, var den gamle ladegård. Det var her, den svenske konge Karl 10. Gustav var rykket frem mod byen i 1658, og endnu i 1937 kunne man se rester af en bastion. Det var også en kendt sag, at området senere var blevet brugt til massegrave under pestepidemier.⁹⁴

Det rullende Postkontor, som nok må betegnes som P&Ts mest opsigtsvækkende reklamepåfund i tiden før verdenskrigen, er her fotograferet i juni 1936 før den første tur rundt i landet. Bemærk brevkassen indbygget i siden af vognen.

Radiohuset i Rosenørns Allé, som det så ud i 1947.

I løbet af 1938 og 1939 arbejdedes der med at støbe fundamentet og bygge huset. Installationsarbejdet med det radiotekniske udstyr begyndte i sommeren 1940, og Radiofonitjenesten flyttede ind i huset i juni 1941.

Fra det nye radiohus gik signalerne til Centralpostbygningen og derfra videre til radiofoni- og forstærkerstationerne.

Radiofonien under krigen

Stærekassen blev besat kl. 8 om morgenen den 9. april 1940. Radioudsendelserne fra Kalundborg og Herstedvester fortsatte stort set uændret, medens kortbølgeudsendelserne hurtigt blev standset af tyskerne.⁹⁵

Statsradiofonien fik i juli 1940 Undervisningsministeriet som ressortministerium, hvorimod det tekniske område forblev hos Post- og Telegrafvæsenet i Ministeriet for Offentlige Arbejder.

Den tekniske udvikling inden for radiofonien stillede hele tiden nye krav til P&T. Lytterne krævede bedre udsendelser, og Post- og Telegrafvæsenet måtte levere de tekniske løsninger, der gjorde dette muligt. Før krigen havde man eksperimenteret med den såkaldte frekvensmodulation, der gav en bedre lyd, renset for støj. Kort sagt indebar teknikken, at man i stedet for at lade radiobølgernes amplitude variere, varierede frekvensen. Post- og Telegrafvæsenet kunne i løbet af foråret 1941 stille forslag om en

sender, der var konstrueret til den nye teknik og dermed kunne give lytterne adgang til FM-radio. P&T fremstillede selv senderen, der blev opstillet på selve Radiohuset.

Den relativt selvstændige status, som radiofonien havde haft, sluttede brat, da regeringen gik af den 29. august 1943, og der blev indført undtagelsestilstand. Tyske tropper besatte Radiohuset, og Radiorådet nedlagde sig selv. Tyske teknikere overtog husets funktioner. Mangel på elektricitet og reservedele vanskeliggjorde i nogen grad udsendelserne.

Nu forsøgte tyskerne også i højere grad end tidligere at bruge radiofonien til at forstyrre engelske udsendelser ved at opstille støjsendere rundt om i landet. Således byggede de støjsendere i København, Århus, Odense, Aalborg og en række andre provinsbyer.⁹⁶

Man frygtede, at tyskerne ved befrielsen ville forsøge at ødelægge Radiohuset og radiostationerne. Det blev heldigvis ikke tilfældet. Tyskerne forlod dem frivilligt.

Tekniske forbedringer

Efterkrigstiden bød på flere tekniske fremskridt, ikke mindst på FM-området. Ved Bellahøj i København blev opstillet en FM-antenne 66 meter over havets overflade, og fra 1947 sendte den radiosignaler.

I 1948 foreslog Radiorådet, at man oprettede en ekstra radio-kanal (program 2), og Post- og Telegrafvæsenet blev bedt om at undersøge de tekniske muligheder. Det krævede omfattende undersøgelser af sendeforhold. Post- og Telegrafvæsenets Radioingeniørtjeneste udførte 3000 målinger for at kortlægge forholdene. Undersøgelserne ledte frem til en plan, udarbejdet af P&T, der omfattede nybyggede radiofonistationer til en værdi af ca. 6,6 millioner kr.⁹⁷

I august 1949 gav Folketingets finansudvalg sin godkendelse til at iværksatte planerne om den ekstra kanal. Post- og Telegrafvæsenets vision var, at program 1 skulle sendes som hidtil via langbølger samt over Herstedvester via mellembølger, medens den nye kanal alene skulle benytte sig af mellembølger. Det krævede, at en ny sender blev placeret ved Kalundborgsenderen på den yderste spids af Gisseløre. En anden mellembølgesender blev placeret i Skive. Byggearbejdet i Kalundborg og Skive var færdigt i sommeren 1951, og den 15. juli kunne Post- og Telegrafvæsenet overtage Skivesenderen.⁹⁸

Det blev af afgørende betydning for radiofonien, at telefonvæsenet fra 1940 havde påbegyndt etableringen af kabelforbindelser

med bærefrekvens (BFU, Bærefrekvens på upupiniserede kabler). Dette system muliggjorde, at langt flere signaler kunne overføres gennem kablerne. Ikke mindst i perioden 1953-55 blev der lagt mange bærefrekvenskabler, således at Danmark stort set blev dækket. Radiotransmissionen kunne overføres gennem bærefrekvenskablerne, og Post- og Telegrafvæsenet lejede sine kredsløb ud til Statsradiofonien.

Luftfartens radiotjeneste

Blandt de mange opgaver, Post- og Telegrafvæsenet påtog sig, var radiotelegraf- og radiotelefonforbindelser med flyvemaskiner. Luftfartstjenesten tog sin begyndelse i 1927 med en sender på Lyngby Radio, der blev styret automatisk fra Kastrup Lufthavn.⁹⁹

I 1931 flyttedes senderen til Skamlebæk Radio, hvor man nogenlunde samtidig satte en ny sender i drift til brug for vejrmeldinger for lufthavne og flyvemaskiner. Da luftfarten under og efter den 2. verdenskrig blev udvidet, blev der oprettet en sender i Kastrup Lufthavn og en i Tårnby.

Senderen i Tårnby blev i 1953 overflyttet til en ny bygning, som Post- og Telegrafvæsenet lod opføre ved Kongelunden på Amager. Denne nye sender blev den centrale sendestation for telefon- og telegrafforbindelse mellem fly og lufthavne.

Arbejdsdeling

Lige siden 1925 havde Post- og Telegrafvæsenet varetaget den tekniske drift af radiofonien. Da opgaverne voksede, rejstes i 1947 spørgsmålet, om Statsradiofonien burde have sin egen tekniske tjeneste.

Man skaffede sig tekniske medarbejdere gennem Post- og Telegrafvæsenet, men i slutningen af 1947 var det blevet vanskeligt at få uddannet teknisk personale, hvilket øgede Statsradiofonis interesse i at få sin egen tekniske afdeling.¹⁰⁰

På et møde i Radiorådet i januar 1948 besluttedes det at organisere en sådan afdeling, og i september samme år sluttede man en ny overenskomst med Post- og Telegrafvæsenet, der betød, at personalet i radiofonitjenesten skulle overgå til Statsradiofonien. Afdelingen oprettedes den 1. april 1950 med Fr. Heegaard som leder. Radiofonistationerne og radiofoniledningssystemet forblev dog under Post- og Telegrafvæsenet.

Radio Mercur

De to programmer fra Radiohuset var ikke nok til at tilfredsstille danskernes radiohunger, specielt ikke da radiofonien manglede tilstrækkeligt mod til at give ny pop-præget musik plads i programfladen.

Det var baggrunden for, at Danmarks Radio i 1958 fik en konkurrent på halsen i form af en illegal FM-sender ved navn Radio Mercur. Senderen var installeret på skibet *Cheeta Mercur*, der lå i Øresund ca. 7 km fra den danske kyst.

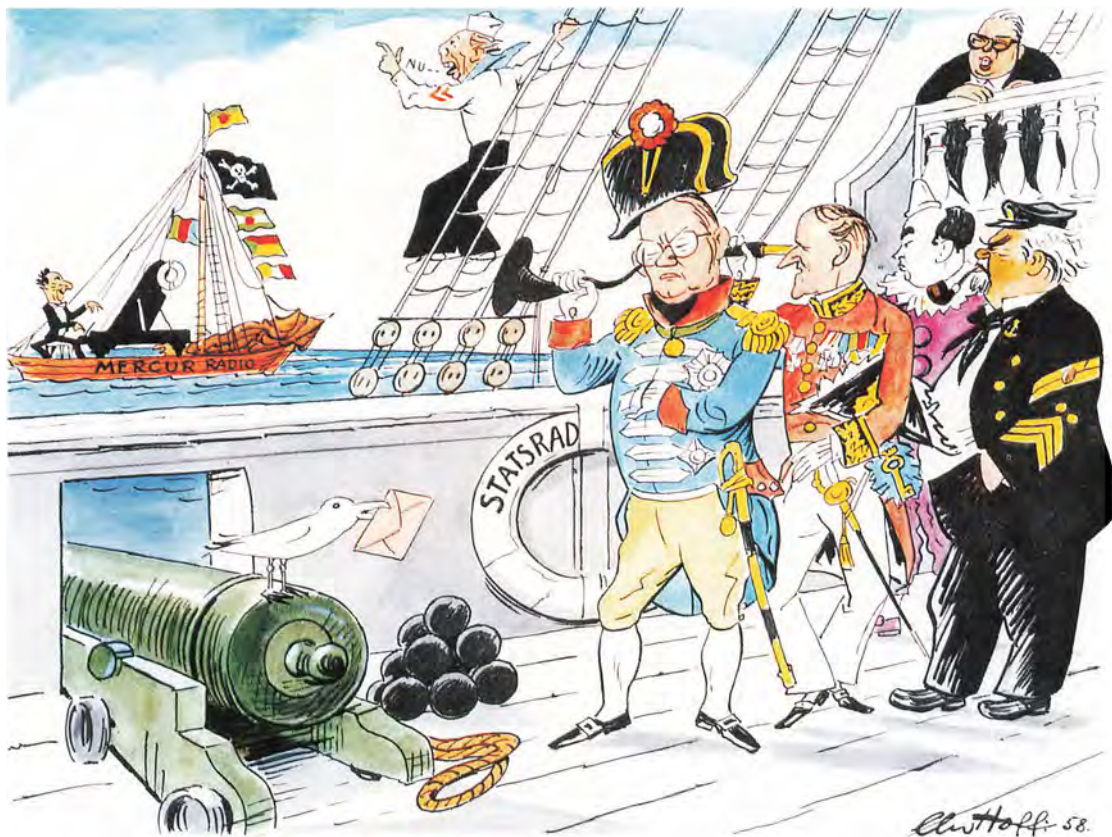
Merkur var den romerske pendant til den græske gudeverdens Hermes, budbringeren. Denne var gud for pottemagere, vejene, de handlende – og tyvene. Set fra Post- og Telegrafvæsenets synspunkt var skibets ejere rene frekvenstyve. Men umiddelbart var der ikke så meget at gøre ved sagen. Ganske vist havde Statsradiofonien monopol på at sende radioudsendelser, og Danmark var tillige forpligtet af internationale aftaler til ikke at tillade radioudsendelser fra søen på frekvenser, der ikke var tildelt landet. Men på den anden side var Danmark forpligtet til at respektere havenes frihed, og da radiosenderen lå i internationalt farvand, var det juridisk set svært at få ram på senderen.

Statsradiofonien pressede på for at få sat en stopper for udsendelserne, men de fortsatte. Skibet sejlede under Panamas flag, og her havde Danmark en mulighed for standse aktiviteten gennem en klage til Panamas regering. Det skete også, men skibet hejste i stedet for fribytternes sorte flag.¹⁰¹

Fra borgerlig politisk hold nød Radio Mercur en vis popularitet, fordi man længe havde ønsket at bryde statsmonopolet. Blandt lytterne var Radio Mercur en sikker succes. Når Danmarks Radio søndag formiddag sendte højmesse, skruede ca. 62 % af lytterne i Københavnsområdet op for Radio Mercur.¹⁰² Post- og Telegrafvæsenet var i en vanskelig situation, for der var ingen tvivl om, at man var nødsaget til at forsøge at standse Radio Mercur, men derved risikerede man at gøre sig upopulær i offentligheden. P&T havde gennem internationale aftaler om brugen af frekvensområder skrevet under på, at udsendelser fra skibe på havet var forbudt. Bestemmelsen var forårsaget af knapheden på radiofrekvenser, hvor man ikke ville risikere at frekvenspirater sendte udsendelser på allerede benyttede frekvenser.

Generaldirektør K.J. Jensen og hans højre hånd i radiosager, Gunnar Pedersen, så det som deres opgave at få standset Radio Mercur.¹⁰³

Det skulle imidlertid vise sig sværere, end man først havde troet. Samtidig gav Mercurs bagmænd udtryk for, at radioudsen-

Piratradioen i Øresund optog i allerhøjeste grad sindene. I Blæksprutten for 1958 var det Statsradiofonisens folk, som på dækket af deres egen skude observerer de ubudne gæster i eteren. Radiodirektør F.E. Jensen (1891-1961), tidligere ansat i P&T, varierer her Admiral Nelsons berømmelige gestus – hørerøret for det døve øre. Gunnar Nu er ivrigt råbende sprunget op i vantet, mens Victor Borge spiller uførtroet videre.

delserne blot var en begyndelse. Til en avis udtalte en af radioens initiativtagere: »Vi prøver at bryde et statsmonopol, for hvorfor skal der ikke være æterfrihed lige så vel som der er pressefrihed? Det er vores plan, at får vi nogensinde en fod på jorden, står der en fjernsynsstation klar det følgende år.«¹⁰⁴

I sommeren 1958 var skibet *Cheeta Mercur* udsat for en mindre påsejling, og da man samtidig ønskede at udstyre skibet med en ny sender, sejlede det ind til Stege havn. Post- og Telegrafvæsenet udsendte en tremands spiongruppe, hvis opgave det var at finde ud af, hvad type sendeudstyr, der var tale om, og i det hele taget finde oplysninger. Bortset fra nogle fotografier var det dog et magert resultat, gruppen kom hjem med. Bagmændene bag skibet holdt godt på skibets hemmeligheder, og ingen vidste, hvem der egentlig stod finansielt bag.¹⁰⁵

Da *Cheeta Mercur* sejlede ud fra Stege havn, forsøgte Post- og Telegrafvæsenet at stoppe skibet, men heller ikke dette indgreb lykkedes, og radioskibet lagde sig atter roligt i internationalt farvand.

Der var møder med skibets bagmænd hos såvel ministeren som hos generaldirektøren. Her blev initiativtagerne identificeret som Ib Fogh og Per Jansen, men de var sandsynligvis stråmænd for andre kapitalinteresser. De to mænd forsikrede Post- og Telegrafvæsenet om, at man ikke ville sende politiske udsendelser og ikke ville forstyrre Post- og Telegrafvæsenets frekvenser, men disse forsikringer var ikke tilstrækkelige for K.J. Jensen og Gunnar Pedersen.¹⁰⁶

Fra Post- og Telegrafvæsenets side indrømmede man, at skibets udsendelser ikke havde givet anledning til væsentlige forstyrrelser, men man fastholdt, at det kunne give alvorlige problemer senere, og at det kunne give præcedens for flere senderes opståen, hvis man lod dette passere.¹⁰⁷

Forudsætningen for at gribe ind og konfiskere skibet var, at det var dansk ejet. Og det var umuligt for politiet at finde ud af ejerskabsforholdet. Kammeradvokaten måtte derfor fraråde Post- og Telegrafvæsenet, at man konfiskerede skibet og rejste sag mod bagmændene.¹⁰⁸ Også Udenrigsministeriets juridiske rådgiver, professor Max Sørensen, frarådede indgreb, for de politiske komplikationer ville være for farlige, hvis Danmark inter文enerede i internationalt farvand.¹⁰⁹

Der var ikke andet for Post- og Telegrafvæsenet at gøre end at lade skibet sende og så foreslå ministeren, at man fik vedtaget en ny radiolov, der forbød sendere, der sendte i modstrid med internationale kommunikationslove.¹¹⁰

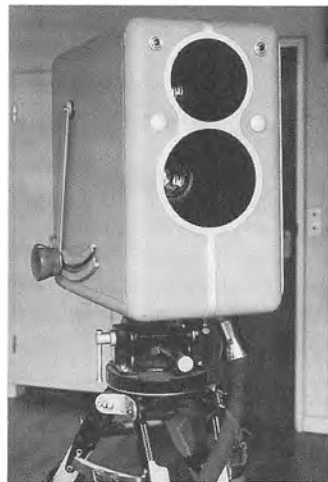
Politikerne var stærkt delte i spørgsmålet om Radio Mercurs skæbne. Morten Lange fra Socialistisk Folkeparti sagde, at skibets udsendelser var fine, fordi de pressede Danmarks Radio til at lave bedre udsendelser. Socialdemokratiets K.B. Andersen var derimod bekymret over sammenblandingen af kultur og reklamer. Og den konservative Poul Møller gjorde ikke overraskende sagen principiel ved at udtale: »Vi er modstandere af statsmonopol, og under alle omstændigheder er vi tilhængere af, at Radio Mercur går tørskoet i land og under dansk flag«.¹¹¹

Først i 1962 fik politikerne gennem lovgivning bremset Radio Mercur (læs herom i bd. 5).

Fjernsynsforsøg

Man havde gjort sig overvejelser om de tekniske muligheder for fjernsyn allerede i 1880'erne, men der skulle gå lang tid, før de kunne udnyttes til kommerciel kommunikation. Først i 1926 udvikledes et brugbart fjernsynsapparat. I løbet af 1929 fik såvel

Et TV-kamera, som det så ud i 1949.

En TV-optagelse i 1949. Med cerui i hånd fr. Heegaard. Bemærk trappestigen, som bærer projektøren.

England som Tyskland forsøgsudsendelser. Den første fremvisning af television i Danmark fandt sted, da dagbladet »Politiken« i november 1932 foranstaltede en prøveudsendelse bl.a. med sangeren Carl Brisson.¹¹²

Mange tekniske forsøg skulle til, før man udviklede et brugbart apparat, hvor katodestrålerør dannede billede på skærmen. I England sendte man fra 1936 dagligt udsendelser, indtil krigen satte en stopper for dem. Efter krigen var det ikke mindst USA, der var i spidsen for udviklingen.

Fjernsynssignalerne skulle sendes via radiobølger, og dermed var Post- og Telegrafvæsenet atter en uundværlig del af det nye elektroniske legetøj. Men det gik langsomt. Efter krigen var der ikke tilstrækkelige ressourcer til at investere i det dyre tekniske

udstyr. Først i januar 1947 blev sagen for alvor drøftet i Radiorådets forretningsudvalg. De første prøveoptagelser med fransk og engelsk hjælp fandt sted i 1947 og 1948. Men det var Post- og Telegrafvæsenet, der fik til opgave at undersøge mulighederne for at skaffe et fast sendeudstyr til Danmark. I foråret 1948 accepterede Radiorådet et tilbud på tv-udstyr fra det hollandske firma Philips A/S.

I foråret 1949 blev udstyret installeret i Radiohuset, og den 1. juni 1949 kunne man begynde de første prøveudsendelser. Der blev sendt hver dag, undtagen søndag og mandag. Men der skulle endnu gå et stykke tid, før der kunne sendes oftere. På et møde i Radiorådet i september 1950 udså man nemlig konkrete udsendelsesplaner med henvisning til landets økonomiske situation. Også fra politisk side var der bekymring for udgifterne. Så sent som i foråret 1951 indstillede undervisningsminister Flemming Hvidberg, at planerne blev udsået. Imidlertid gav undervisningsministeren og finansminister Thorkild Kristensen efter for et voldsomt offentligt pres, således at dansk fjernsyn kunne tage sin begyndelse i oktober 1951.¹¹³

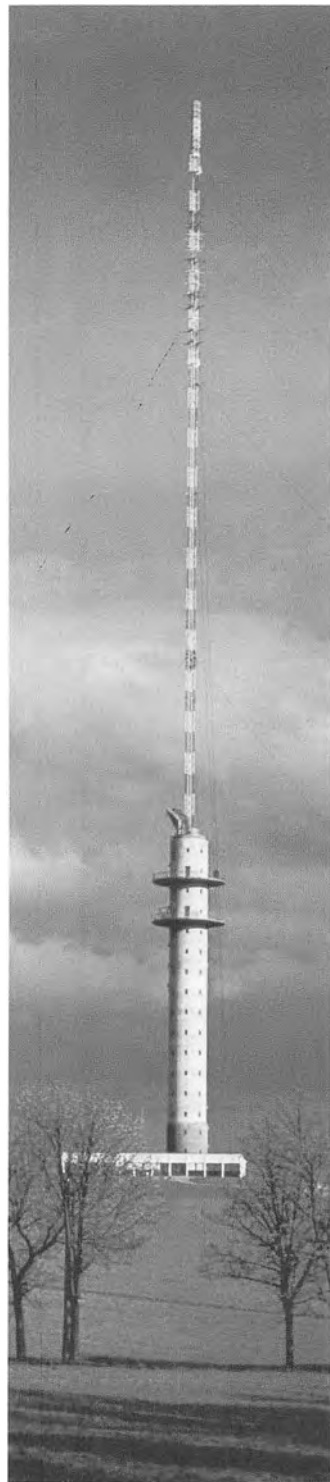
Der blev sendt en time tre aftener om ugen, og licensen blev 50 kr. om året. Post- og Telegrafvæsenet fremstillede selv nye fjernsynsantennor til Radiohuset, og de blev installeret i marts 1952.

P&T havde i maj 1951 fremlagt en plan for, hvorledes Danmark kunne få et landsdækkende fjernsyn. Men først i maj 1953 fremsendte Radiorådet den til undervisningsministeren. Planen gik ud på at oprette en radiokæde fra København over Sjælland til Odense og Århus og videre til Sønderjylland og Vest- og Nordjylland. Da Julius Bomholt blev undervisningsminister i september 1953, blev der sat ekstra skub i planerne, og i Folketinget blev der i december 1953 givet generel tilslutning til etablering af tv-sendere.

Første led var bygning af nye tv-stationer i København og Århus. Man satsede på en kæde af stationer, der skulle føre signalerne til Århusenderen. Desuden skulle der bygges stationer i Næstved, Sønderjylland, Vestjylland, Nordjylland og på Fyn.¹¹⁴

Den nye station lige uden for København valgte man at lægge i Gladsaxe, og den blev indviet i maj 1955. I maj 1956 blev Post- og Telegrafvæsenet færdig med Århusenderen, og i 1957 blev Rangstrupsenderen i Sønderjylland taget i brug. I januar 1957 gav Folketingets finansudvalg tilladelse til den videre udbygning af tv-stationsnettet, således at Aalborg, Holstebro, Næstved, Fyn og Bornholm alle fik sendere i de følgende år frem til 1960.¹¹⁵

Tv-stationerne fik billedfremføringen via en mikrobølgekæde. I begyndelsen var det Gladsaxesenderen, der sørgede for signalets

Radiokædenettet i Danmark 1960

Radiokædetårnet på Søsterhøj ved Århus, opført 1958 med en højde af 65 plus 135 meter.

udsendelse, men fra oktober 1958 blev tv-signalerne befordret med radiokæde fra telefonhuset på Borups Allé, hvor der opførtes et 82 meter højt tårn.

Radiokædenettet skulle vise sig at være af stor betydning for landets kommunikation, og ikke blot på grund af fjernsynet. Det

blev tillige grundlaget for på en hurtig og billig måde at skabe telefonforbindelser. Telefonforbindelse mellem Århus og København blev således etableret gennem radiokædens bredbånd, som var langt billigere at etablere og benytte end kabler. Senere blev der også etableret telefoniske forbindelser mellem København og Kolding gennem radiokæden.¹¹⁶

Radiospredningslov

Efterkrigstiden betød en hastig udvikling for radioområdet. I oktober 1947 åbnedes en direkte radioforbindelse mellem Danmark og USA under anvendelse af de første anlæg med enkeltsidebåndsteknik med sendere i Skamlebæk og modtagere på Lyngby Radio. I august 1950 etablerede Post- og Telegrafvæsenet den første offentlige Bilradiotjeneste i København ved benyttelse af frekvenser i VHF-området. På grund af den benyttede komplicerede teknik, og deraf følgende manglende driftssikkerhed, slog tjenesten ikke rigtigt an. I 1953 blev den første danske radiokædeforbindelse taget i brug mellem København og Skamlebæk.

Udviklingen inden for radio og fjernsyn medførte et behov for en ny radiolov. I efteråret 1955 nedsatte undervisningsminister Julius Bomholt et udvalg, der skulle fremkomme med forslag til en sådan. I oktober 1958 kom udvalgets betænkning, og den 3. juni 1959 trådte loven i kraft. Den bevirkede bl.a., at Statsradiofonien ændrede navn til Danmarks Radio.

Den nye radiolov faldt sammen med en nyordning af forholdet mellem Statsradiofonien og Post- og Telegrafvæsenet, hvormed fjernsynets sendestationer og ledningsnet blev omfattet af aftalen. P&T havde gennem samarbejdet med Statsradiofonien været med til at fremme den tekniske udvikling af radioen, men havde ikke haft noget at gøre med programpolitikken, som var det, der først og fremmest optog offentligheden. Et indtryk af Post- og Telegrafvæsenets engagement i Statsradiofonien får man i Gunnar E.R. Bramslevs erindringer. Heri fortæller han om sit arbejde med en lang række af statens telegraf- og radioaktiviteter.

»Jeg er født i 1904 i Roskilde. Min far var lærer i fysik og matematik ved katedralskolen og havde en stor samling bøger om disse emner stående på sine reoler. Det var utvivlsomt medvirkende til, at jeg allerede fra drengeårene havde en levende interesse for fysik og teknik.

Det blev efterhånden elektroteknikken, som optog mig mest, bl.a. fordi den egnede sig til simple og billige eksperimenter, og det var naturligt, at jeg følte mig særlig tiltrukket af den nyeste

*Gunnar E.R. Bramslev (1904-81),
cand. polyt., fra 1957-72 afdelingsingeniør i P&T.*

opfindelse på dette felt, nemlig den »trådløse« telegraf. Det var ganske vist dengang forbudt private at installere radiomodtagere, men interessen var for stor og apparaterne for simple til, at dette kunne afholde mig fra at eksperimentere. For at komme på lovens grund indsendte jeg en ansøgning til Telegrafdirektoratet om tilladelse til at foretage forsøg med radiomodtagning, og jeg blev anmodet om at fjerne de installerede apparater. Hermed var jeg slået ud for en tid, men radiointeressen forblev dog usvækket.

Efter studentereksamen påbegyndte jeg en uddannelse til elektroingeniør på Polyteknisk Lærestalt, hvor jeg naturligvis valgte telegrafi og telefoni som speciale og derved kom til at nyde godt af undervisningen hos datidens store mester, professor P.O. Pedersen.

I 1928 bestod jeg eksamen som civilingeniør... og efter en studierejse til England begyndte jeg 1. oktober 1930 i Radioingeniørtjenesten med telegrafingeniør F.C. Wamberg som chef. På dette tidspunkt var Skamlebæk Radio netop blevet færdigbygget, og for mig forestod nu nogle interessante arbejdsår med at indrette Lyngby Radio som modtagerstation og udvikle de til driften egnede modtagere. Derefter fulgte så anlægsarbejderne på nye radiostationer slag i slag, først radiostationerne i Kalundborg og København, dernæst moderniseringen af kystradiotjenesten ved indførelse af telefontjeneste til mindre skibe, hvad der nødvendiggjorde udvidelse af stationen i Blåvand og oprettelse af en helt ny station i Skagen.

I den spændte storpolitiske atmosfære i 1938-39 avancerede jeg til telegrafingeniør, idet jeg søgte og fik bestyrerstillingen på Skamlebæk station. Herved kom jeg over i driften, og som så mange andre post- og telegraffjenestemænd kom jeg til at opleve d. 9. april omtrent fra første time, idet jeg tidligt om morgenen telefonisk var blevet underrettet om, hvad der var i gære. Ved ottetiden kunne jeg fra mine vinduer se en lastvogn nærme sig med de første tyske soldater.

Ordren lød på standsning af al radiotraffic, og vi skulle straks skaffe indkvartering til en officer og seks soldater. Efterhånden kom der lidt radiotraffic til skibe igang, men et kedeligt kapitel fra besættelsesårene var, da værnemagten forlangte, at de sendere, der egnede sig til det, skulle benyttes som støjsendere for at generere aflytning i Danmark af de engelske nyhedsprogrammer. Det var ubehagelig beskæftigelse for personalet at holde disse sendere i gang, men vi fandt kun få »egnede« sendere og undgik at få nogen egentlig folkestemning imod os.

Efter krigen steg aktiviteten på radioområdet stærkt, og efter et års forløb blev jeg forflyttet til Radioingeniørtjenesten i Køben-

På strækningen København – Sdr. Højrup – Kolding opførtes i 1956 det 61 meter høje tårn i Lerbjerg.

havn, fra 1949 som telegrafingeniør og fra 1957 som afdelingsingeniør. I årene 1948-55 ledede jeg afdelingen for radiofonianlæg, hvor hovedopgaven var opførelse af stationer for det nye radio-program 2, herunder bygningen af de første FM- og tv-stationer.

Efter chefskiftet i 1955, hvor F.C.Wamberg blev afløst af K. Svenningsen, kom jeg tilbage til mit gamle område, der hovedsagelig omfattede de maritime radiotjenester. Her var der også mange nye opgaver, der pressede sig på. Kyststationerne blev for første gang udrustet med moderne pejleapparater, der siden har hjulpet mange skibe i vanskelige situationer, og Lyngby Radio, der nu havde fungeret som modtagerstation i samme bygning i over 30 år, skulle moderniseres. Det førte til oprettelse af en helt ny modtagerstation i Reersø, der blev indviet i 1964, og til en ny

stationsbygning i Lyngby, hvorfra de fleste modtagere i Reersø kan fjernbetjenes«. ¹¹⁷

Post- og Telegrafvæsenets overføring af information var i en stadig udvikling, hvor tekniske nyskabelser hele tiden krævede nye initiativer fra ledelsen. I en artikel til tidsskriftet *Teleteknik* (1960) gav den nye leder af Post- og Telegrafvæsenet, Gunnar Pedersen, denne udfordring ord ved at skrive: »Telegrafvæsenet er... ikke bundet til en specifik teknik, som tilfældet f.eks. er ved et jernbanevæsen, der er begrænset til de transportere, der kører på stålskinne, og derfor er underkastet de konjunkturer, der bevirkes af den tekniske udvikling i form af motorisering, flyvning, og hvad fremtiden i øvrigt kan byde på inden for dette felt. For et televæsen er forholdene gunstigere. F.eks. kan en omlægning fra brug af kobberledninger til radiokredsløb finde sted, når det er passende ud fra en helhedsbetragtning, uden at dette giver anledning til betydelige strukturændringer til skade for personale og økonomi. Man står derfor frit og uhildet i valg af den mest velegnede teknik... Telegrafvæsenet voksede op til en meget betydelig faktor for senere at måtte se telefonen trænge ind og tage førerpladsen. Vi er måske nået til det tidspunkt, hvor telefonen er ved at se sin dominerende stilling rokket gennem fremkomsten af moderne telegrafsystemer som fjernskrivetjenesten fra abonnent til abonnent... og gennem indførelsen af datatransmission... Der har lige siden begyndelsen været konkurrence mellem radio og kabler for de lange forbindelser. Fremkomsten af kortbølgeteknikken i 1920'erne gav radioen en afgjort fordel frem for kablerne. Og fremkomsten af undersøiske forstærkere for ca. 15 år siden har givet kablerne en renaissance. Måske vil rumstationerne atter vende billedet i løbet af 1960'erne. Tiden vil vise, hvad resultatet bliver«.

Med disse bemærkninger ramte Gunnar Pedersen det centrale i Post- og Telegrafvæsenets situation, nemlig at der uafbrudt var en indbyrdes konkurrence mellem kommunikationsmidlerne, der udfordrede ledelsen til nye investeringer og satsninger, uden sikkerhed for, hvilket kommunikationsmiddel, der ville være bedst i sidste ende.

Kablet fra Ystad landes ved Renne i 1931.

Kabel- og Forstærkertjenesten

Nye kabeltyper

Bortset fra søkabler anvendtes i århundredets begyndelse næsten udelukkende luftledninger. Det eneste sted, hvor der benyttedes kabler i jord, var ved indføringen i byerne.¹¹⁸

Først i 1922 brød man med luftledningernes eneret, idet man nedlagde et kabel langs jernbanen fra København til Roskilde. Der var dog i virkeligheden tale om et forlænget indføringskabel og ikke om et egentligt fjernkabel.¹¹⁹ Kablet mellem København og Roskilde var blevet nødvendigt, fordi luftledningerne ikke mere kunne klare det store antal forbindelser. Det var et såkaldt Krarupkabel, opkaldt efter telegrafingeniør C.E. Krarup, der i 1902 havde fået nedlagt et søkabel med en jertrådsbevikling om kobberlederne. Krarupkablet bevirkede en væsentlig reduktion af dæmpningen over store afstande.

Krarupkablet havde den fordel, at det kunne forbindes direkte med luftledningerne. Ulempen ved kablet var faren for magnetisering af jertrådsbeviklingen ved lynnedslag i luftledningerne. Sådanne nedslag skete hyppigt og gav anledning til ændringer i kablets egenskaber, hvilket nødvendiggjorde dyre reparationer.

Telegrafvæsenet var langt fremme i den tekniske udvikling af Krarupkablet. Da dette kabel imidlertid blev udkonkurreret af det såkaldte Pupinkabel, var det de private telefonselskaber, der førte an i forskningen og først benyttede sig af den nye kabeltype. Det skyldtes, at Pupinkablet var specielt velegnet over korte afstande. Da telefonselskaberne havde brug for mange korte forbindelser i og mellem byerne, vandt Pupinkablet hurtigt indpas og erstattede efterhånden luftledningerne. Telegrafvæsenet var imidlertid hæmmet af, at luftledningerne over lange afstande endnu var kablerne teknisk overlegne i transmissionsmæssig henseende. Derfor bevarede man luftledningerne, og da overgangen fra luftledningerne til Krarupkabler var betydeligt lettere at etablere end mellem luftledninger og Pupinkabler, var der endnu en grund til at fastholde Krarupkablet.¹²⁰ Derfor kom Post- og Telegrafvæsenet til at halte noget efter i den vigtige udvikling inden for kabeltyper.

Imidlertid vandt Pupinkablerne støt frem, og ikke mindst for søkablernes vedkommende viste de hurtigt deres overlegenhed.

Da Telegrafvæsenet i 1920 skulle lægge tre kabler over Storebælt, blev alle tre Pupinkabler.

Pupinkablets store svaghed var, at det dæmpede samtalen over store afstande. Først da forstærkerteknikken blev indført gennem introduktionen af elektronrøret, blev dette kables fordele lysende klare. Man blev nu i stand til at indskyde forstærkere med passende mellemrum på kablet og dermed eliminere dæmpningen. Pupinkablernes store styrke over for luftledningerne var ikke mindst deres driftssikkerhed. Der var ofte noget i vejen med luftledningerne, når der var faldet sne, når der var isslag eller lynet var slået ned.

Den første nye type forstærkerdrevet Pupinkabel var et fælles dansk-tysk kabel fra Gedser til Warnemünde med tilslutning til Nykøbing Falster på dansk side lagt i 1931. I Nykøbing Falster byggede Post- og Telegrafvæsenet en forstærkerstation, og herfra førtes kredsløbene videre til København i luftledninger.

Samme år blev der lagt et kabel mellem Nykøbing Falster og Rostock i Tyskland. Kablet var 46 km langt. I 1931 blev også Danmark og Sverige forbundet gennem en række søkabler fra København til Malmø, og Bornholm fik et kabel mellem Rønne og Ystad.

Luftledningerne mellem Nykøbing Falster og København var en midlertidig løsning, og i 1931 blev der lagt et fjernkabel mel-

Der pløjes kabelrende ved nedlægningen af jordkabel mellem København og Nykøbing F. i 1931.

Fra nedlægningen af kablet mellem København og Nykøbing F. Foran tromlen ses fra venstre montør H. P. Isaksen, telegrafmester H. Pedersen, kontorchef A. C. Gottlieb, en ukendt, og derefter ingeniørerne N. E. Holmblad og Møllerhøj.

lem de to byer. Man var fra Post- og Telegrafvæsenets side klar over, at denne forbindelse blot var begyndelsen til et omfattende nyt kabelnet over hele landet. For at sikre sig at dette fremtidige net kunne bruges i europæisk sammenhæng, forhandlede man sig frem til ensartede regler i det internationale telesamarbejde.¹²¹

Kablet Nykøbing Falster-København blev lagt i samarbejde med KTAS, der til gengæld kunne udnytte det til en række ledningsforgreninger, bl.a. fra Køge til Vordingborg. Det var det første eksempel på et tæt samarbejde mellem P&T og et af de private telefonselskaber, men det skulle langt fra blive det sidste.

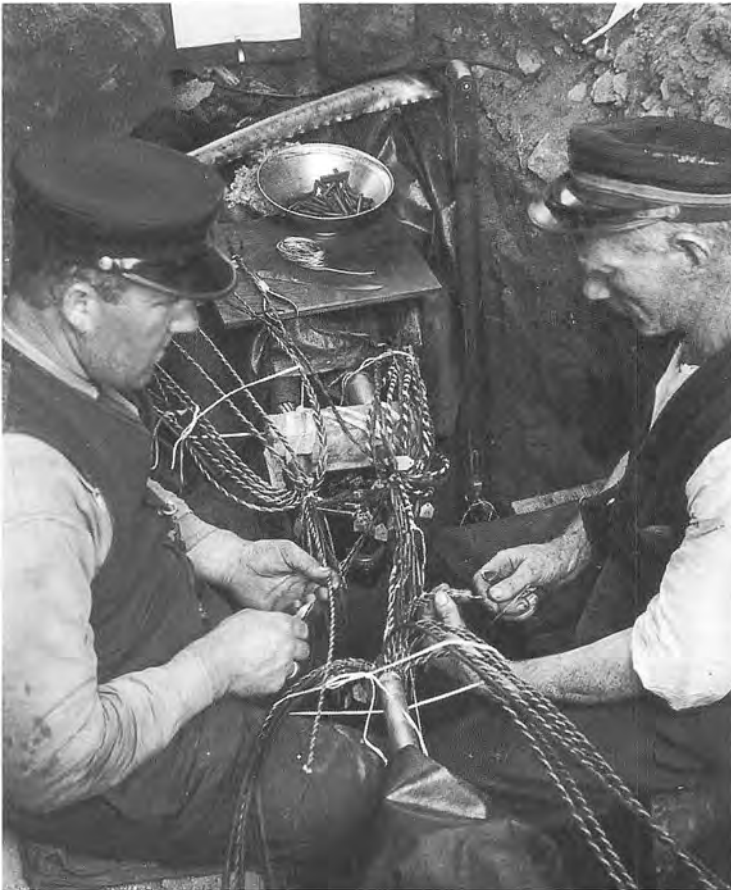
Ved nedlægningen af Pupinkablet Nykøbing Falster-København havde man købt kablerne i udlandet, men nu satsede man på dansk fabrikation. Nordiske Kabel- og Trådfabrikker fik til opgave på licens fra det engelske firma Standard Telephones and Cables at levere kablerne. Dette forsøg blev en succes, og fremover blev Post- og Telegrafvæsenets kabler leveret af Nordiske Kabel- og Trådfabrikker.

I tiåret fra 1931 blev fjernkabelnettet i Danmark skabt. Hovedlinierne mellem Danmarks vigtigste byer blev omlagt fra luftledninger til kabelforbindelser, og mange af de smukke, karakteristiske luftledninger forsvandt. Der blev etableret forstærkerstationer i Aalborg, Skive, Herning, Århus, Gandrup, Randers, Kolding, Nyborg, Korsør, Kalundborg og København.¹²²

Ligesom jernbanebisserne, der er gået over i Danmarkshistorien, fordi de energisk hamrede jernbaneskiner gennem hele landet, således skabte kabelbisserne i disse år et nyt transportnet; blot under jorden.

Besættelsestiden medførte en standsning i den videre udbygning af systemet. Den eneste forbindelse, der blev anlagt under besættelsen, var København-Kalundborg-Århus, som dog først kom i funktion efter krigen.

Tyskerne etablerede selv et stort ledningsnet. Det havde militært sigte og blev derfor ofte lagt i områder, hvor der ikke civilt var brug for det. Tyskernes landkabler var almindelige Pupinkabler, og Post- og Telegrafvæsenet havde givet anvisning på, hvor de skulle lægges.¹²³ Tyskernes tilstedeværelse i Danmark medførte dog også introduktion af ny teknik. Allerede i april 1940 blev der fra tysk side rettet henvendelse til Generaldirektoratet

Indsplidsning af Pupinkabel i et spolepunkt, kabelanlægget Roskilde-Svinninge 1932.

Fjernkabelnettet Papirkabler 1945

Johs F.

Figur 3. Kilde: Teleteknik 1959.

om et samarbejde omkring kablet Kolding-Flensborg. Generaldirektoratet accepterede tilbuddet og kablet blev ført ind til centralerne i Haderslev og Aabenraa. Dette kabel var et aluminiumkabel istedet for af kobber. Også det tyske bærefrekvensudstyr til anvendelse på luftledninger blev i en årrække anvendt af Post- og Telegrafvæsenet.

Med spader i hånd. Fra nedlægningen af kablet København-Nykøbing F. i 1930.

Giv Agt! Kabelarbejde. Nedlægningen af fjernkabel på Fyn i 1933. De drabeligt udseende personer i skindfrakker er kabelmålere, der benyttede motorcykler.

Der trækkes kabel fra tromle. Her ved nedlægningen i 1940 tværs over Søerne i København frem til det nye radiohus.

Kabelbisser

I dette århundrede blev Danmark forsynet med jordkabler på kryds og tværs. For at det moderne telekommunikationssystem skulle fungere måtte landet kunne sende de elektriske signaler gennem kabler. Langs landevejene kunne danskerne se telte, store kabeltromler og travle arbejdsmænd, der masede med at få kablerne trukket af tromlerne, lagt ned i gravne render og endelig splidset.

Normalt gravede man kabler ned i 60 cm dybde, men koaksialkablerne, der blev lagt efter krigen, blev gravet ned i 80 cm - 100 cm dybde, for at undgå frostskafer. For at effektivisere gravearbejdet anskaffede man i 1949 en gravemaskine. Først i 1950'erne blev kablerne mekanisk pløjet i jorden med »kabelplove«. Man havde også tidligere anvendt kabelplove, men da kunne ploven endnu ikke komme tilstrækkeligt dybt ned i forhold til kravet til koaksialkablerne – se også illustrationerne side 124 og 132.

Bærefrekvensnettet i Danmark 1953

Johs F.

Bærefrekvenskabler

I løbet af 1930'erne indførte Post- og Telegrafvæsenet bærefrekvensteknikken, men først efter krigen blev den taget i brug. Kablet mellem København, Århus og Aalborg var det første, hvor den nye teknik blev anvendt.

I løbet af 1940'erne gik man væk fra Pupinkablerne og benyttede bærefrekvensteknikken. Internationalt enedes man om et 12 kanalssystem, således at man kunne fremføre 12 gange så mange forbindelser som tidligere.

I de første bærefrekvenskabler var der en teknisk øvre grænse for, hvor mange forbindelser der kunne presses ud af bæresystemet, fordi der var risiko for krydstale, det vil sige, at en samtale kunne høres i en anden kundes forbindelse. Indførelsen af *koaksialkabler* (BfC, Bærefrekvens på koaksialkabler), som havde en langt større kapacitet end bærefrekvenskablet, løste også overhøringsproblemet. Koaksialkablet består af et kobberrør med en koaksial inderleder fastholdt af tynde isolationsskiver. I et sådant koaksialkabel kunne man transmittere langt højere frekvenser end tidligere og derfor ved hjælp af bærefrekvensteknikken »stable« flere frekvenser og dermed skaffe flere forbindelser.

Man benyttede første gang koaksialkablet, da man efter krigen skulle etablere forbindelser syd for grænsen. Med oprettelsen af Østzonen efter krigen var det blevet nødvendigt at skaffe sig forbindelser uden om den østtyske besættelseszone. Post- og Telegrafvæsenet var klar over, at hvis Danmark skulle placere sig centralt internationalt som transitland, så måtte der lægges nye effektive kabler såvel syd som nord for Danmark.

Søkablet Danmark-Holland

For at placere Danmark som et vigtigt transitland for telekommunikation og forbedre kabelforbindelserne med udlandet skulle der etableres et søkabel mellem Holland og Danmark. Det var det største projekt af den art, Post- og Telegrafvæsenet endnu havde kastet sig ud i.

Før og under krigen var langt de fleste teleforbindelser gået gennem Tyskland, men efter krigen var forholdene i Vesttyskland så kaotiske, at man ikke vovede at træffe aftaler om kabler gennem landet.¹²⁴

Behovet for en effektiv forbindelse til det sydlige Europa voksede, fordi Norge og Sverige havde et stort behov for transitforbindelser og ønskede at bruge Danmark som transitland. Det traf sig

Ovenfor koaksialkabel fra 1946.

Til venstre:

Figur 4. Kilde: Teleteknik 1953.

så heldigt, at Holland allerede i 1945 havde henvendt sig til Danmark for at undersøge mulighederne for en kabelforbindelse mellem de to lande.

Efter forhåndsforhandlinger med hollænderne, andre interesserede lande og Den internationale rådgivende Telefonkomité (CCIF) så udsigterne til projektets gennemførelse lyse ud. Bl.a. Belgien, England, Frankrig, Sverige og Norge havde givet udtryk for interesse i projektets gennemførelse og i den fremtidige brug af forbindelsen. Den internationale rådgivende Telefonkomité så projektet som et led i genopbygningen af et europæisk kabelnet.

I 1947 kunne Post- og Telegrafvæsenet ansøge Finansudvalget om 19 millioner kr. til dette projekt, som indebar mange fordele set fra en dansk synsvinkel. Kablet til Holland og dets forgreninger i Danmark ville kraftigt forbedre det danske net og give dansk arbejde. Men måske vigtigst var det, at transitindtægterne efter Post- og Telegrafvæsenets beregninger ville være fuldt tilstrækkelige til at forrente og afskrive 10 millioner kr, hvilket var det beløb af de 19 millioner kr., som skulle indgå i projektet i udenlandsk valuta.¹²⁵

Finansudvalget tiltrådte bevillingen i marts 1947, og arbejdet gik hurtigt i gang. Kablerne blev leveret af det engelske firma Submarine Cables Ltd.¹²⁶ Udlægningen var uproblematisk på de lave vanddybder i Nordsøen. Resten af strækningen var mere krævende, og Post- og Telegrafvæsenet måtte forberede arbejdet med stor præcision. Forinden skulle farvandet dog minestryges, og først da kunne det danske kabelskib *C.E. Krarup* og de hollandske skibe begynde selve kabeludlægningen. Foretagendet var

Kabelrendemaskine i arbejde i 1950 ved nedlæggelsen af koaksialkablet Danmark-Holland.

Ubemandet forstærkerstation i Tjæreby ved koaksialkablet Danmark-Holland, fotografi fra 1951.

velsignet af godt vejr, og udlægningen gik efter planen, således at den ikke tog mere end 11 dage.

Der blev indsat to forstærkere i hvert kabel. Kablerne kunne overføre 36 telefonkanaler på hvert system. På land blev kablet lagt i 0,8 meters dybde og fremført langs landevejen. Ved Lillebælt valgte man at gå over broen. En vanskelig del af arbejdet var kabelsplidsningen, hvor de enkelte dele blev koblet sammen. Det var præcisionsarbejde udført af post- og telegraffolk, ofte i dybe splidsehuller. Disse huller måtte i fugtigt vejr pumpes tørre.

Ved Storebælt besluttede man at føre kablet i land på Sprogø, hvor der blev bygget en ubemandet forstærkerstation.¹²⁷ Der blev i forbindelse med kablet tegnet og bygget ti nye bygninger af Post- og Telegrafvæsenet til såvel ubemandede som bemandede forstærkerstationer.¹²⁸ I København, Odense og Kolding placerede man forstærkerne i de allerede bestående bygninger. De små, ubemandede stationer fik alle samme udseende. Da husene skulle stå i den fri natur, satsede man på at gøre dem så lidt fremtrædende som muligt. De blev forsynet med skråtage, og som udvendig beklædning gav man dem grovpuds i grå farve.

Forbindelsen mellem Holland og Danmark blev 1951/52 fulgt op med etableringen af et koaksialkabel fra København til Malmø, og det blev senere ført videre til Stockholm.¹²⁹

Koaksialkablet til Holland blev også starten på udbygningen af bærefrekvensnettet i Danmark. Fra 1951 etablerede Post- og Te-

Kabelforbindelsen København - Rømø - Leeuwarden

legrafvæsenet i nært samarbejde med de private telefonselskaber et net af kabler, hvor forbindelsen mellem Kolding og København indgik som en integreret del. Udbygningen fortsatte op gennem 1950'erne, bl.a. nødvendiggjort af det voksende antal telefonabonnenter og telefonautomatiseringen, således at kabelnettet i 1950'erne var parat til at blive en del af den moderne kommunikationsverden.¹³⁰

Som et led i udbygningen i 1950'erne vendte man i 1956 tilbage til kabelforbindelsen med Holland og skabte en ny forbindelse mellem Esbjerg og Den Helder (405 km). Desuden blev den ene kabelforbindelse i det gamle anlæg udbygget til at kunne tage 120

Figur 5. Kilde: Teleteknik 1954.

telefonforbindelser.¹³¹ Samme år blev også forbindelsen til Norge forbedret, idet der blev lagt et søkabel mellem Thisted og Kristianssand. Endelig blev søkablet mellem Hirtshals og Arendal i Norge udbygget, og på dansk jord blev kablet videreført til Hjørning.

Forstærkerstationer

Kabelnettets udvikling og succes var tæt forbundet med forstærkerstationernes udvikling. Den første af disse blev indviet, da Pupinkablet mellem Nykøbing Falster og Rostock blev lagt.¹³² Den næste blev etableret i København, da kablerne til Nykøbing Falster og Malmø kom til.

Hver ny kabelstrækning fik nu sin forstærkerstation: Kolding i 1931, Århus og Aalborg i 1932, Korsør og Nyborg i 1933. Dertil kom mindre forstærkerstationer i Kalundborg, Skive og Herning. Forstærkeranlæggene gennemgik i 1930'erne en hastig forbedring, hvor ikke mindst pladsbesparelse spillede en stor rolle. Komponenterne blev mindre, stellerne mere funktionelle, strømforbruget blev reduceret, og elektronrørene fik længere levetid. Derimod skete der ikke principielle ændringer af forstærkertyperne.¹³³

I begyndelsen benyttede man snorforstærkeranlæg. Det var forstærkere, der kunne indskydes i forbindelsen mellem ledningerne, således at den samlede dæmpning blev holdt nede. Snorforstærkeranlægget blev betjent manuelt fra specielle forstærkerborde. Det var ikke en god løsning, bl.a. fordi det ofte gav forvrængningsproblemer. I stedet gik man over til »endeforstærkere«, hvor hver ledning i endepunkterne var forsynet med en fast indkoblet forstærker, hvis forstærkningsgrad kunne reguleres med dæmpningsled. Dette system gjorde forvrængningen mindre.

Ubemandet mellemforstærkerstation, typebyggeri fra 1953 til 48-kanalers Bfu-kabel.

Bærefrekvensteknikken betød, at nye udfordringer måtte tages op. Nu blev afstandene meget større, og man udviklede ubemandede forstærkerstationer placeret uden for byerne.

Man havde frem til 1945 benyttet det tyske Siemens og Halske anlæg til de danske stationer, men efter krigen gik man over til engelsk udstyr fra Standard Electric.

Jo længere afstande, jo flere forstærkerstationer var det nødvendigt at anlægge. På den 325 km lange strækning mellem Rømø og København var der 35 forstærkerstationer. De fleste af disse var ubemandede, og man havde »fødestationer«, der hver strømforsynede fem understationer til hver side.

En effektivisering af forstærkernettet var 48 kanals anlægget, som Philips leverede, og som blev installeret i Telefonhuset på Borups Allé i begyndelsen af 1950'erne.¹³⁴ Men allerede i løbet af samme årti viste 48-kanals anlægget sig at være utilstrækkeligt. Post-og Telegrafvæsenet planlagde derfor i slutningen af 1950'erne et 120 kanals anlæg samt udbygning af en lang række forstærkerstationer.¹³⁵

Kabelingeniørtjenesten og kabelskibe

Året efter sammenslutningen i 1927 havde man skabt en selvstændig afdeling: Kabelingeniørtjenesten. Medens de tre ingeniørdistrikter havde hver deres geografiske område, var Kabelingeniørtjenesten landsdækkende. I begyndelsen var dens opgave at tage sig af søkablerne, og dens hovedkvarter var søkabeldepotet i Korsør. Dette var blevet bygget i 1906/07 ved Korsørs gamle søbastion. Det var en stor træbygning med fire store porte, så de kæmpemæssige ruller kunne trilles ind og ud af huset. Rullerne var i århundredets start betrukket med guttapercha, der skulle opbevares mørkt og fugtigt, helst under vand. Derfor var der ingen vinduer i depotet, og kablerne lå i store bassiner. Arbejdsmiljøet i dette fugtige, mørke hus var ekstremt dårligt. Efter 1920 gik man over til at ombinde kablerne med blypapir i stedet for guttapercha. Blyet har sikkert givet anledning til andre miljøskader, men man behøvede ikke længere mørke og installerede derfor vinduer i bygningen.

I 1933 fik tjenesten overdraget den tekniske drift af fjernkabelanlæggene med tilhørende forstærkeranlæg.¹³⁶

Telegrafdirektoratet havde i 1913 bygget kabelbåden *K/S Peter Faber*.¹³⁷ Skibet sejlede med kabler helt frem til 1941. Det tilbagelagde i gennemsnit 4000 km om året på 150 arbejdsdage. Det

udførte ca. 560 nedlægningsopgaver for Post- og Telegrafvæsenet og 123 for andre.

Efterhånden var skibet dog blevet alt for lille til de store kabler, og i 1941 fik Post- og Telegrafvæsenet bygget *K/S C.E. Krarup* til afløsning. Det nye skib var 35,2 m langt og bygget på Nakskov Skibsværft. Det havde dobbelt kabelspil, der blev trukket elektrisk. Under krigen undgik man såvidt muligt at bruge skibet på grund af minefaren, og det gamle træskib *K/S Peter Faber* blev så indsat. Det nye kabelskib havde imidlertid den svaghed, at det havde problemer med at klare store vanddybder. Denne skavank havde særlig betydning ved reparationsarbejder i Skagerrak, Nordsøen og Østersøen. Da der i 1950'erne blev udlagt nye koaksialkabler stod det klart, at man havde brug for et nyt skib, der bedre kunne klare de store dybder. I 1957 begyndte man derfor projektering af et nyt fartøj, der i 1959 blev bestilt på Svendborg Skibsværft. Skibet blev modtaget fra værftet i marts 1961 og navngivet *Peter Faber*.¹³⁸

Århus telegrafkontor i 1953. Her ses Rigstelefonens ekspeditionspladser i JTAS's bygning. Et godt eksempel på samarbejde »i marken«, mens forholdet mellem P&T og telefonselskaberne på højere plan mildt sagt kunne være anstrengt, som det fremgår af de følgende sider.

Telefontilsyn og telefonselskaber

Telefontilsynet etableres

Medens staten og dermed Post- og Telegrafvæsenet var ansvarlig for teleaktiviteterne i hele landet, var situationen på telefonområdet langt mere kompliceret.

Her stod Post- og Telegrafvæsenet i en konkurrencesituation med en række private telefonselskaber. Det havde i mange år været Telegrafvæsenets intention at gøre telefonvæsenet statsejet og underlagt generaldirektøren. Men selv om dette ønske klart var kommet til udtryk i betænkningen fra Telefonkommissionen af 1917, var der dog ikke sket fremskridt set fra Post- og Telegrafvæsenets synspunkt.

Tiden fra koncessionsaftalerne med de private telefonselskaber fra 1920 til slutningen af 1930'erne blev teknisk set en stagnationsperiode. 1930'ernes krise bevirkede, at man ikke kunne iværksætte de investeringstunge projekter, herunder automatiseringen. Det spillede formentlig også en rolle, at denne ville øge arbejdsløsheden, der red samfundet som en mare. To væsentlige tekniske forbedringer blev imidlertid iværksat i perioden. Telefonselskabet i København, KTAS, byggede halvautomatiske centraler, de såkaldte D-centraler. Systemet fungerede ved, at abonnenten selv kunne dreje sig frem til modtagerens lokale central, hvorfra kunden manuelt blev stillet videre til det ønskede nummer. Desuden påbegyndte Post- og Telegrafvæsenet i 1928/29 automatiseringen af telefonvæsenet i Sønderjylland. Muligvis spillede det nationale opgør mellem dansk og tysk sindelag en rolle, idet man ved automatiseringen undgik de ubehagelige opkald til en central, hvor samtalen muligvis skulle videreekspederes af en tysktalende person eller overhøres af mennesker, hvis nationale loyalitet var tvivlsom.

Et af Telefontilsynets hovedformål havde været at skabe teknisk ensartethed i hele landet. Denne opgave lykkedes ikke, og det var tilsynets vurdering, at det skyldtes selskabernes modvilje.¹³⁹

Der var generel utilfredshed med telefonvæsenet i landet, og med god grund. Ofte tog det lang tid at få en telefon, hvis man bestilte den. Og når man havde fået den, måtte man ved opringerne regne med lange ventetider. Da tiden for nye koncessionsforhandlinger nærmede sig i midten af 1930'erne, var det naturligt, at debatten i dagspressen tog til. I »Ekstrabladet« spurgte man,

hvornår der kom nye, effektive centraler på Sjælland og krævede en hurtig afklaring på spørgsmålet, om telefonselskaberne skulle have deres koncessioner forlænget eller ej.¹⁴⁰ »Aalborg Amts Tidende« mente at vide, at Post- og Telegrafvæsenet ville overtage Jydsk Telefon A/S.¹⁴¹ »Politiken« rettede en skarp kritik mod hele telefonvæsenet, og særlig KTAS beskyldtes for at være gået i stå.¹⁴² Klagerne gik på, at der var lange ventetider, når man forlangte visse centraler. Forbindelsen var heller ikke for god: »De kan tage Deres telefon og ringe de kanariske øer op og tale med en mand dernede så rent og tydeligt, som sad han i København i genbohuset, og det kan De gøre døgnet rundt. Men forlanger man en abonnent på en eller anden landcentral på Sjælland, er forbindelsen utydelig og i de fleste tilfælde så dårlig, at man skulle tro, det var en abonnent i Sydafrika, man talte med – nej undskyld, Sydafrikaforbindelsen i telefonen er også god og tydelig«. »Kristeligt Dagblad« var ikke i tvivl: »Telefonen bør drives af staten«, bekendtgjorde avisen med en kæmpeoverskrift.¹⁴³

Folket havde talt, eller rettere sagt journalisterne, og ministeren måtte foretage sig noget. I november 1936 bekendtgjorde minister N.P. Fisker, at han ville nedsætte en kommission, der navnlig skulle se på eventuel statsovertagelse. I »Kristeligt Dagblad« vidste man allerede, at Post- og Telegrafvæsenet skulle overtage telefonselskaberne.¹⁴⁴ Ministeriet for Offentlige Arbejder nedsatte et »Telefonudvalg af 1937«, hvis formand blev fhv. minister J. Friis-Skotte. Professor P.O. Pedersen repræsenterede tilsynet i udvalget, og generaldirektør C.I. Mondrup var medlem af

Oddesundbroen blev indviet i 1938 med majestæter og kronprinsepar. Ved siden af Christian 10. ses N.P. Fisker (1896-1939), minister for Offentlige Arbejder 1935-39.

Telefonudvalget af 1937 holder sit første møde. J. Friis-Skotte står som nr. to fra højre. Til venstre for ham sidder K.H. Kofoed, mens C.I. Mondrup står ved skabet og foran ham sidder P.O. Pedersen med det hvide skæg.

udvalget for Post- og Telegrafvæsenet. Desuden deltog en række sværvægtede fra centraladministrationen såsom departementschef i Ministeriet for Offentlige Arbejder, Finn Hoskiær, og departementschef i Finansministeriet K.H. Kofoed.

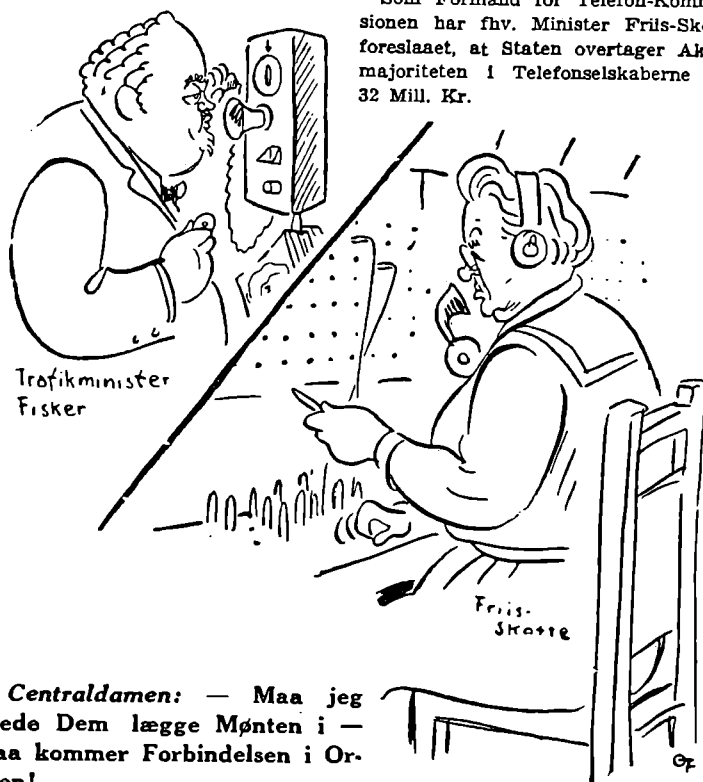
Det fremgik snart, at generaldirektør Mondrup satsede på, at nu skulle statsovertagelsen finde sted. I en redegørelse om telefonvæsenets situation gjorde Mondrup det klart, at kun en statslig enhedstelefonetat kunne sikre en ensartet og effektiv teknisk udvikling. Ikke uventet mødte Mondrup skarp modstand fra de koncessionerede selskaber, som »naturligvis« mente, at de var bedre til at sørge for telefondriften end staten.¹⁴⁵

I dagbladene begyndte en politisk strid om den eventuelle statsdrift, der snart fik politisk-ideologiske overtoner. »Berlingske Tidende« kritiserede telefonkommissionens sammensætning og mente, at den var udtryk for et socialdemokratisk kupforsøg, og at resultatet ville blive en statsovertagelse af telefonvæsenet.¹⁴⁶ Folketingsmand Holger Eriksen afskrev i »Demokraten« helt den liberale ideologi og gik ligeledes ind for statsovertagelse af telefonselskaberne.¹⁴⁷

Op med Tiøren

I »Nationaltidende« kunne man i april 1938 finde denne kommentar til tanken om erhvervelse af aktiemajoriteten i telefonselskaberne.

Som Formand for Telefon-Kommissionen har fhv. Minister Friis-Skotte foreslaaet, at Staten overtager Aktiemajoriteten i Telefonselskaberne for 32 Mill. Kr.

Centraldamen: — Maa jeg bede Dem lægge Mønten i — saa kommer Forbindelsen i Orden!

I udvalget stod synspunkterne skarpt overfor hinanden. P&T fastholdt, at enhedsdrift og statsovertagelse var den eneste løsning, og telefonselskaberne holdt lige så stædigt på den modsatte løsning. For at nå et resultat nedsattes et udvalg bestående af bl.a. formand Friis-Skotte, departementschef K.H. Kofoed og formand for tilsynet P.O. Pedersen. Det blev dette udvalgs opgave at skrive den endelige betænkning og forsøge at tage hensyn til de modstridende holdninger.

Udvalget endte med at stille sig positivt til tanken om statsovertagelse, i hvert fald i princippet. Ifølge udvalget løb staten ingen økonomisk risiko ved at overtage selskaberne og indløse aktionærernes aktieposter. En sådan indløsning ville koste staten henvend 88 millioner kr. Det ville dog være betydeligt billigere blot at overtage aktiemajoriteten i selskaberne, der kunne erhverves for ca. 32 millioner kr. Ganske vist blev man så ansvarlig for personalets pensioner, men selskabernes pensionsfonde var så

J. Friis-Skotte (1874-1946), minister for Offentlige Arbejder 1924-26 og 1929-35. Han var i sin første ministertid med i forberedelserne til sammenlægningen af Posten og Telegrafsen, og han stod for den første radiolov i 1926. Hans ivrige indsats for bygning af broer havde indirekte betydning for P&T, der kunne nedtrappe særgedriften i takt med færdiggørelsen af de mange nye vej- og jernbanebroer.

store, at der ingen nævneværdig merudgift ville blive for staten. Det tekniske aspekt spillede en stor rolle for tanken om statsovertagelse. I en redegørelse til udvalget havde tilsynet konkluderet, at teknisk ensartethed kun kunne opnås gennem statsovertagelse og fælles drift. Dog havde tilsynet tilføjet, at man også kunne nå det mål gennem en styrkelse af tilsynet, hvis det fik tilstrækkelig kompetence og yderligere ressourcer. De konklusioner tilsluttede udvalget sig uden entydigt at anbefale, at statsovertagelse skulle finde sted her og nu.

Man gik dog så langt i udvalgets betænkning, at man gjorde sig nogle forestillinger om, hvorledes en eventuel statsovertagelse skulle forme sig. Et flertal støttede, at man samlede hele landets telefonvæsen i en særlig telefonetat. Hvis det blev løsningen, så ville det betyde, at Post- og Telegrafvæsenet ville få sin mest overskudsgivende del fjernet.¹⁴⁸

Med betænkningen havde udvalget altså peget på statsovertagelse som endemålet, men dermed ikke sagt noget om, hvilke beslutninger, der skulle tages i den øjeblikkelige situation. Det måtte politikerne bestemme. Pressen modtog rapporten alt efter partifarve. I den liberale »Aarhus Amtstidende« så man det socialistiske spøgelse bag betænkningens formuleringer og advarede: »Alt sker skridtvis og gennem de kendte led: Kontrol, interesser, hovedindflydelse og ben og sluttelig ren statsdrift. Og så opsøger socialiseringen sit næste offer«.¹⁴⁹

Trafikminister N.P. Fisker valgte at sikre sig aktiemajoriteten i selskaberne, samtidig med at han udnævnte Friis-Skotte til næstformand for Telefonsynet. Den socialdemokratiske Fisker fik dog ikke sagen gennem Finansudvalget uden problemer. Regeringspartierne gik ind for aktieovertagelsen, men Konservative og Venstre gik imod. Modstanden var udtryk for ideologisk uvilje mod, at staten økonomisk skulle overtage telefonselskabernes aktiemajoritet.

Planerne om statsovertagelse endte dermed i kassen med ikke-realiserede visioner. I stedet indledtes koncessionsforhandlinger med selskaberne. Koncessionerne blev forlænget med ti år, og staten sikrede sig aktiemajoriteten. Formelt var denne aktieovertagelse et skridt på vejen mod statsovertagelse. For yderligere at sikre staten indflydelse og indsigt i telefonens udvikling blev en række af statsilsynets beføjelser styrket, og det skiftede navn til slet og ret Telefonsynet.

Kampen for en statslig enhedstelefon

I 1940'rne blev koncessionsperioden atter en gang præget af tidens ugunst. Hvor det tidligere havde været 1930'ernes krise, der havde bremset automatiseringen og udviklingen, var det nu krigen. Der var samtidig uenighed om, hvorledes automatiseringen skulle finde sted. Post- og Telegrafvæsenet havde som nævnt til brug for automatiseringen valgt et system fra fabrikken Standard Electric i Danmark, medens Jydsk Telefon havde foretrukket et svensk system fra fabrikken L.M. Ericsson. Der opstod derfor tvivl om, hvorvidt et landsdækkende system overhovedet kunne fungere.

Det var på den baggrund efter krigen klart, at noget radikalt måtte ske, hvis ikke Danmark skulle sakke agterud i forhold til vore europæiske naboer, og hvis Danmark skulle kunne klare trafikafviklingen. Den store forventede abonnenttilgang krævede en udvidelse såvel af centralernes som kablernes kapacitet. Da tiden nærmede sig koncessionernes genforhandling, rustede alle parter sig til det endelige opgør. Overraskende nok var det Ministeriet for Offentlige Arbejder, der ellers havde holdt sig i baggrunden, der spillede ud. Det skete i 1947 med en skrivelse til Telefonsynet, Post- og Telegrafvæsenet og telefonselskaberne, hvori ministeriet gjorde det klart, at landets telefonvæsen befandt sig i en krise, hvor alle kræfter måtte sættes ind for at afhjælpe aktuelle mangler.¹⁵⁰

Det var imidlertid ministeriets holdning, at løsningen ikke var statsovertagelse. Man tilkendegav, at koncessionerne på grund af krigen ikke var forløbet normalt, og man derfor ikke havde fået tilstrækkelig erfaring om telefonvæsenets drift. Det var nu yderst nødvendigt at udbygge telefonnettet, skrev man fra ministeriet, men selskaberne kunne ikke lastes for det tekniske efterslæb. Ministeriet tegnede et dystert billede af situationen: Automatiseringen haltedede bagefter, materiellet var nedslidt, og anlæg trængte til at udskiftes og moderniseres. Det var simpelthen ikke det rette tidspunkt, mente ministeriet, at lave om på organisationsforholdene. Koncessionerne måtte fortsætte, men det betød ikke, at man fra ministeriets side blot ville køre videre uden ændringer. Herfra forestillede man sig, at selskaberne blev samlet i to store enheder, således som det allerede var ved at ske gennem de større selskabers overtagelse af mindre. Senest havde KTAS overtaget Bornholms Telefonselskab. Det var sluttelig ministeriets bud, at koncessionerne skulle løbe indtil 1962, således at selskaberne fik 10 år mere efter koncessionens udløb til at effektivisere driften. Ministeriet ville garantere selskaberne, at man ikke ville benytte

K.H. Kofoed (1879-1951), var fra 1924 departementschef i Finansministeriet, og om ham er det sagt, at han opnåede mere indflydelse end nogen anden embedsmand siden enevældens afskaffelse. Han var finansminister 1942-43.

sin indløsningsret i denne periode, og afstå fra en statsovertagelse gennem opkøb af aktier.

Forholdet mellem selskaberne og Post- og Telegrafvæsenet var ikke godt. Ministeriet understregede derfor, at det var nødvendigt med et samarbejde mellem alle involverede parter.

Ministeriets skrivelse fik tilslutning fra Folketingets Finansudvalg, således at der var en enig politisk holdning til udviklingen frem til 1962.¹⁵¹ Man skulle tro, at løbet dermed var kørt. Der stod næsten ord til ord i ministeriets skrivelse, hvad ordningen burde være. Men Post- og Telegrafvæsenet var tilsyneladende af en anden opfattelse. Generaldirektør K.J. Jensen havde ikke tænkt sig at opgive den gamle plan om statsovertagelse og enhedsdrift. Det første tegn på Generaldirektoratets modstand kom i Telefontilsynets første møde, efter at ministeriet havde spillet ud. Generaldirektør K.J. Jensen gav udtryk for, at da staten i sidste ende alligevel skulle overtage telefonvæsenet, så var der ingen grund til at overføre Statstelefonen i Sønderjylland og på Møn til de private selskaber.¹⁵²

Centraladministrationens grå emnence hed K.H. Kofoed. Han var departementschef i Finansministeriet, men meget mere end det. Lige siden den 1. verdenskrig havde han siddet i alle store og vigtige udvalg og kommissioner. Han var ikke til at komme uden om i afgørende spørgsmål om statens udgifter. Han sad også i Telefontilsynet, og det ville være af afgørende betydning for K.J. Jensen, hvis han kunne overbevise Kofoed om nødvendigheden af statens engagement i telefonvæsenet. Første møde var ikke en succes set fra dette synspunkt. K.H. Kofoed afviste K.J. Jensens argumentation og sagde, at det jo slet ikke var sikkert, at der ville komme en statsovertagelse i 1962.¹⁵³

Det var i Telefontilsynet, slaget skulle stå, for tilsynet havde af ministeriet fået til opgave at udarbejde de nye koncessionsaftaler. Post- og Telegrafvæsenets folk syntes besluttet på at stå fast på kravet om statsovertagelse nu. Etatens repræsentant i Telefontilsynet var chefingeniør N.E. Holmblad, og det blev ikke mindst op til Holmblad at føre etatens politik igennem. I oktober 1947 gav Holmblad klart udtryk for, at Post- og Telegrafvæsenets ønske var enhedstelefonvæsenet. Ganske vist havde man hidtil ikke presset på for at få denne ordning gennemført, men det havde udelukkende politiske årsager, sagde Holmblad. Men det havde undret ham, at Telefontilsynet ikke havde støttet tanken om enhedsdrift. Han betegnede forholdet mellem Generaldirektoratet og selskaberne som »i høj grad utilfredsstillende«.¹⁵⁴

Det var klart for alle, at den kommende automatisering radikalt ville ændre samarbejdsforholdene. Der var i alt 43 selvstæn-

dige rigstelefoncentraler i landet, og der var ført selvstændige ledninger til disse centraler såvel som til de private selskabers centraler i de selv samme byer. Det var urationelt og unødvendigt, når automatiseringen var blevet indført. Et fællesudvalg for Århus havde beregnet, at der her kunne spares fem millioner kr. i anlægs- og driftsudgifter ved at sammenlægge den stedlige rigscentral og Jydsk Telefons central.¹⁵⁵ Ganske overraskende foreslog Holmblad, at løsningen måtte være at overføre Rigstelefonens centraler til selskaberne.

Hvad var baggrunden for dette udspil? Hvorfor skulle Post- og Telegrafvæsenet dog afgive sine centraler til selskaberne, samtidig med at man pressede på for at få statsovertagelse og enhedsdrift?

Muligvis var Holmblads tilbud udtryk for højt spil. Ved at presse på med rigscentralernes overflytning til selskaberne bragte man enhedsdrift på banen igen. Holmblad viste næsten selv sine kort til modspillerne ved at sige: »Ved en ordning som den skitse-rede vil der altså ske det, at Post- og Telegrafvæsenet efterhånden som overflytningen af ekspeditionen til de private telefoncentraler finder sted, helt mister den direkte ledelse af rigstelefontrafikkens ekspedition, men dog stadig skal have ansvaret for den. Det er klart, at dette i givet fald må medføre ganske vidtgående beføjelser fra Post- og Telegrafvæsenets side til at gribe ind i selskabernes forvaltning på dette område«. ¹⁵⁶ Samtidig afviste Holmblad, at man ville afgive Statstelefonen i Sønderjylland og på Møn. Også generaldirektør K.J. Jensen greb ordet på mødet og holdt en længere tale om Statstelefonens velsignelser. Banen var kridtet af, og selskaberne kunne ikke være i tvivl om, at Post- og Telegrafvæsenet ville kæmpe indædt for at undgå forlængelse af koncessionerne.

Det har sikkert også spillet en rolle for N.E. Holmblads overvejelser, at han som tekniker forudså, at den kommende automatisering i løbet af nogle år ville overflødiggøre de manuelle rigstelefoncentraler. I stedet valgte Holmblad da også at satse på, at P&T skulle fastholde de vigtige kabler, det såkaldte stamnet, og desuden have kontrol med forstærkerstationerne. Hvis Post- og Telegrafvæsenet havde ansvaret for kablerne og forstærkerstationerne, var P&T sikret en afgørende indflydelse på telefonvæsenets økonomi, uanset hvad der ville ske med centralerne.

Selv om forhandlingerne foregik i Telefontilsynet, var det dog i sidste ende ministeren, der skulle træffe afgørelserne. Medens Holmblad fortsatte presset i tilsynet, forsøgte generaldirektør K.J. Jensen det samme overfor minister N.P. Fisker. I en længere redegørelse til denne skrev K.J. Jensen, at man på grund af den

fremadskridende automatisering ikke kunne fastholde selvstændige centraler, og at disse måtte sammensluttet med selskabernes. Han fremførte så de gammelkendte argumenter for statsovertagelse og enhedsdrift, men føjede også et nyt til, idet han fremhævede, at telegramtrafikken via fjernskriverne benyttede sig af telefonkredsløbene. Jensen konkluderede derfor: »Den stærke udvikling af fjernskriverdriften og telefonledningernes anvendelse i dette øjemed nødvendiggør en intim sammensmeltning af telegraphen med nær- og fjerntelefonen«. ¹⁵⁷

Anstrengelserne syntes at have effekt. Ved næste møde i Telefonsynet medgav K.H. Kofoed, at han nu var kommet i tvivl om, hvorvidt koncessionerne skulle forlænges, og at det tætte tekniske samarbejde måtte medføre statsovertagelse. K.H. Kofoed gav udtryk for, at han ikke brød sig om den tanke, at selskabernes skulle overtage Generaldirektoratets personale, når rigstelefoncentralerne skulle overflyttes. På den anden side kunne Kofoed godt se, at selskabernes og Post- og Telegrafvæsenets centraler måtte slås sammen af bl.a. besparelseshensyn. Konklusionen lå lige for: Staten måtte overtage hele telefonvæsenet. Og det skulle netop ske nu før automatiseringen, for derefter ville selskabernes stå langt stærkere. Kofoed tilføjede: »Den gamle floskel om, at statsdrift er dyrere, har intet på sig«. ¹⁵⁸

Nu øjnede Post- og Telegrafvæsenets folk sejren forude. Med Kofoeds støtte var det muligt at ændre regeringens holdning. I Telefonsynet fortsatte presset. Således slog K.J. Jensen i oktober 1947 tørt fast, at kæmpeinvesteringerne til automatiseringen simpelthen betød, at staten måtte overtage telefonvæsenet. Kofoed erklærede sig nu overbevist om, at statsovertagelse var den eneste rigtige løsning, og at han allerede havde gjort finansministeren opmærksom på dette forhold. ¹⁵⁹

Men lige så hurtigt som sejren var kommet inden for rækkevidde, lige så hurtigt forsvandt den igen. I januar 1948 afgav Kofoed et memorandum til finansministeren, der jo var Kofoeds politiske chef, hvor han nu gik ind for forlængelse af koncessionerne, mod at statens indflydelse blev styrket gennem Telefonsynet. Samtidig kunne dettes formand fortælle, at han underhånden havde fået oplyst, at regeringen ligeledes fastholdt, at koncessionerne skulle forlænges, og at Telefonsynet skulle spille en mere afgørende rolle for at forbedre samarbejdet. ¹⁶⁰

Ministeriets bud på en løsning svarede stort set til udspillet fra 1947. Statstelefonen i Sønderjylland og på Møn, Fyens kommunale Telefonselskab, Jydsk Telefonselskab og KTAS skulle bibeholdes. De øvrige små statsområder skulle derimod overtages af selskabernes. Telefonsynet skulle have en ny formand, der skulle

være teknikere og derfor ville kunne følge det tekniske samarbejde på nærmeste hold. Selskaberne skulle have en vis repræsentation i Telefonsynet, hvad de ikke havde haft før, og endelig skulle der oprettes et samarbejdsudvalg, der skulle sørge for et bedre og mere forpligtende samarbejde.

Atter en gang syntes afgørelsen at være blevet truffet. I Telefonsynet gav generaldirektør K.J. Jensen udtryk for, at ministeriets og Kofoeds løsning var som at give med den ene hånd og tage med den anden. Han slog fast, at han stadig foretrak statslig enhedsdrift.¹⁶¹ Men han måtte bittert erkende, at første slag var tabt. Han var dog ikke til sinds at opgive kampen. Over for sine medarbejdere sagde han: »Selskaberne skal ikke tage alle de gode aktiver og lade os sidde med de dårlige«. ¹⁶²

Århus-udvalgene

På trods af uenigheden blev der lagt op til samarbejde. Det kom ikke mindst til udtryk gennem forsøgene på at etablere en automatiseret central i Århus. På flere måder var Århus et eksperiment. Kunne det lykkes at skabe et samarbejde mellem Post- og Telegrafvæsenet og et af selskaberne? Hvordan ville en stor, moderne fuldautomatisk central virke? Kunne en sådan central teknisk fungere sammen med andre landsdeles telefonsystemer?

I 1947 havde man derfor nedsat det såkaldte Århus-udvalg med det formål at søge et samarbejde, der på længere sigt skulle muliggøre en hensigtsmæssig afvikling af telefontrafikken med så lave omkostninger som muligt. Udvalget konkluderede i sin betænkning, at den gamle 130 km grænse i Jylland skulle afskaffes. Denne grænse var udtryk for en samarbejdsaftale mellem Post- og Telegrafvæsenet og Jydsk Telefonselskab. Desuden bestemte udvalget, at Jydsk Telefonselskab skulle overtage Post- og Telegrafvæsenets rigstelefon, og at der skulle lægges nye fjernkabler, fordi de gamle var overbebyrdede.¹⁶³ Udvalgets betænkning dannede grundlag for et nyt Århus-udvalg i 1948, hvis konklusioner lå tæt op ad det første udvalgs. Man ønskede dog nu, at en manuel rigstelefoncentral skulle bevares.

Århus-udvalgenes arbejde synes at vise, at man fra Post- og Telegrafvæsenets side var mere indstillet på samarbejde og kompromis, end møderne i Telefonsynet umiddelbart kunne tyde på. Imidlertid udtalte K.J. Jensen sig i slutningen af 1949 i fuldstændig modstrid med Århus-udvalgets holdning, idet han tilkendegav, at han ikke havde i sinde at opgive den gamle 130 km grænse i Jylland.¹⁶⁴

I løbet af 1948 fandt koncessionsforhandlingerne deres afslutning, og Telefontilsynet fik en ny instruks, der betød, at tilsynet i takstspørgsmål blev bemyndiget til at træffe endelige afgørelser. Samarbejdsudvalget under tilsynet skulle sikre det nødvendige samarbejde. De nye koncessioner trådte i kraft fra august 1948 og skulle løbe indtil 1962.

Der var nu lagt op til, at selskaberne og Post- og Telegrafvæsenet måtte finde hinanden i et samarbejde. Der var dog stadig en klar fornemmelse af, at P&T var utilfreds med tingenes tilstand og ville fastholde statsovertagelse som endemålet. I november 1949 påpegede K.J. Jensen, at det var telefonen, der var det økonomiske aktiv, medens den indenlandske telegraf var et passiv på ca. 1 million kr., og »at det derfor ikke kan tolereres, at Post- og Telegrafvæsenet efter at have afleveret telefonen sidder tilbage med telegrafens budtjeneste«. Holmblad sekunderede: »Man kan ikke have Post- og Telegrafvæsenet uden telefon«. ¹⁶⁵

»Konkordatets« tilblivelse

K.J. Jensen var meget direkte i sit forsvar af P&Ts interesser. I Telefontilsynet blev han refereret for at sige: »Post- og Telegrafvæsenet må lægge vægt på at beholde mest muligt af, hvad man nu engang har, og jeg kan ikke gå med til at begrænse statens interesser. Jeg kan ikke acceptere, som selskaberne har foreslået, at Post- og Telegrafvæsenet kun skal beholde telefontrafikken til udlandet«. ¹⁶⁶

I første omgang kom striden atter til at dreje sig om de manuelle rigstelefoncentraler, der egentlig skulle overflyttes til de private selskaber. K.J. Jensens modspiller blev Telefontilsynets formand, C. Steenbuch. Civilingeniør Steenbuch var hentet fra KTAS og skulle være den nye, stærke formand. Da han blev formand for såvel tilsynet som Samarbejdsudvalget, sad han centralt placeret i spillet om telefonvæsenets skæbne. K.J. Jensen havde set på hans udnævnelse med bekymring, og han havde givet udtryk for, at nu måtte man bare håbe, at Steenbuch forstod, at han var statens mand og ikke blot repræsenterede KTAS. ¹⁶⁷

Telefontilsynets kompetence i forhold til Post- og Telegrafvæsenet var på trods af den nye instruks slet ikke afklaret. P&T var at betragte som et departement, og generaldirektøren var ligestillet med ministeriets departementschef. Generaldirektøren havde direkte reference til ministeren og skulle ikke skrive til ministeriets departementschef eller til Telefontilsynets formand, hvis han ville meddele ministeren noget. Således var Post- og Telegrafvæ-

Christen Steenbuch (1891-1965), cand.-polyt., ingeniør i KTAS, administrerende direktør 1954-61, formand for Telefontilsynet 1948-54.

senet ikke underlagt Telefonsynet. Det fremgik ikke af Telefonsynets instruks fra 1948, hvorledes kompetencen var mellem dette og Post- og Telegrafvæsenet, og foreløbig havde man undgået strid, men nu syntes skyer at trække sammen.

Med baggrund i redegørelsen udarbejdet af JTAS om telefonforholdene i Århus debatterede man i løbet af 1949 rigscentralernes skæbne. Det var JTAS's forslag, at rigscentralerne inden 1952 skulle være overgået til selskaberne i det omfang, det var gennemførligt. Overraskende nok stillede Post- og Telegrafvæsenet sig velvilligt til planen, idet man dog betingede sig, at det kun skulle gælde centraler, hvor selskaberne skulle bygge nye eller udvide gamle. Men generelt syntes Generaldirektoratet at have indstillet sig på, at man måtte afgive centralerne, selv om dette nu ikke kunne kobles sammen med et forsøg på at fremme statsovertagelse.

Fra at være en debat om Århus blev emnet bredt ud, og der blev enighed om, at man måtte nå til en videre forståelse på landsplan. Gennem redegørelser og forhandlinger i Telefonsynet nåede man i januar 1950 frem til en skitse af en fremtidig ordning af landets telefonvæsen. Resultatet var, at rigstelefonekspektionerne efterhånden skulle overflyttes til selskabernes centraler i alle byer og i de fleste byer overtages af selskaberne. Denne overflytning skulle foregå snarest muligt, dog kun hvis det efter Post- og Telegrafvæsenets skøn kunne ske uden ulempe for statens øvrige virksomhed. Spørgsmålet om enhedsdrift blev sat i bero; i stedet blev der oprettet et fællesudvalg, der på længere sigt skulle overveje organisationsforholdene under hensyntagen til automatiseringen og rigscentralernes overflytning. En selvstændig rigstelefonekspektion skulle foreløbig kun opretholdes i København og i Århus. Den gamle 130 km. grænse i Jylland skulle bortfalde, mod at Post- og Telegrafvæsenet skulle modtage et årligt, ikke pristalsreguleret, beløb på 500.000 kr. fra JTAS. Kabler, der forbandt koncessionsområderne, skulle anlægges og drives af Post- og Telegrafvæsenet, medens selskaberne skulle anlægge og drive kabler inden for deres eget koncessionsområde. Generaldirektoratet skulle være ansvarlig for anlæg og drift af kabler, der benyttedes til gennemgående trafik på strækningerne fra København til Rønne og fra Kolding til Aalborg og Esbjerg og desuden fra Aalborg over Århus og Kolding til Aabenraa, Tønder og Sønderborg, medens de øvrige strækninger skulle anlægges og drives af selskaberne.

Inden for KTASs område bevarede Post- og Telegrafvæsenet sin eneret som ansvarlig for afviklingen af trafikken mellem Sjælland og Lolland-Falster og Sjælland og Bornholm. Det betød at

KTAS ikke havde et sammenhængende koncessionsområde, selv om selskabet overtog lokale telefonselskaber på Bornholm og Lolland-Falster.

Forstærkerstationer skulle være enhedsstationer, der skulle betjenes af Post- og Telegrafvæsenets personale i København, Kolding, Århus, Odense, Aalborg, Nykøbing F., Esbjerg, Skive og Herning. De øvrige stationer skulle betjenes af selskaberne.

Denne aftale blev underskrevet af parterne i Samarbejdsudvalget, godkendt i Telefonsynet og ministeriet og derefter offentliggjort.¹⁶⁸ I daglig tale fik aftalen navnet »Konkordatet«, som var en henvisning til de overenskomster, der fra 1400-tallet var sluttet mellem paven og de enkelte statsmagter. Hvem, der var parven i spillet om telefonen i Danmark, var uafklaret, men Generaldirektoratet skulle i kølvandet på »Konkordatet« spille rollen som oprørske kardinal.

Kampen om rigscentralerne

Med »Konkordatet« havde Post- og Telegrafvæsenet sikret sig ansvaret for de vigtigste kabler og forstærkerstationer. Denne politik var ingen hemmelighed, idet K.J. Jensen ligefremt i Telefonsynet havde sagt, at man måtte sikre sig kablerne for at få de indtjeningsmuligheder, som man ville miste, hvis man afgav rigs-telefonekspeditionerne.¹⁶⁹

Alligevel meldte der sig en vis tvivl i Post- og Telegrafvæsenet om, hvorvidt »Konkordatet« var en god handel. Den bevirkede, at man for lang tid fremover havde skrinlagt tanken om statslig enhedstelefon drift, og med overflytningen af rigscentralerne var Generaldirektoratet muligvis ved at miste grebet om rigstelefontrafikken. Yderligere havde man opgivet 130 km grænsen i Jylland, der tidligere havde givet gode indtægter. Endelig betød afgivelsen af rigstelefoncentralerne, at man ville komme til at stå med overtalligt personale, som ville skabe store problemer.

I Telefonsynet og hos selskaberne blev man snart utålmodige, da Post- og Telegrafvæsenets centraler ikke blev overflyttet til selskaberne. I april 1952 var det blevet for meget for C. Steenbuch, der på et møde i Telefonsynet beklagede, at overflytningen ikke havde fundet sted som lovet.¹⁷⁰ K.J. Jensen replicerede, at omkostningerne hertil havde vist sig at blive højere, end man havde troet; og så tilføjede han: »Lad os få enhedstelefonvæsenet«. Men C. Steenbuch afviste overhovedet at genoptage debatten om enhedstelefonvæsenet før koncessionerne skulle udløbe i 1962 og tilføjede sukkende: »Jeg støttede mig i 1948 på, at alle var

villige til at gå ind i samarbejdet, men jeg er i de forløbne år stødt på en forbløffende modstand i forhold til, hvad der gang på gang er blevet lovet. I den retning står de fire administrationer smukt ved siden af hinanden; om end de enkeltes modstand sætter ind på forskellige områder. Teknisk møder man hovedmodstanden fra selskaberne. Medens Post- og Telegrafvæsenet, hvad det tekniske angår, viser velvillighed til at lempe sig efter helhedssynspunktet, er selskaberne forbavsende stædige med at fastholde det tilvante eller kæmpe for egne ideer; og man viste fra telefondirektørernes side en forbløffende langmodighed over for de tekniske medarbejdere, som for ofte syntes at lade sig lede af smålig ingeniørforsængelighed... Når det drejer sig om det økonomiske, er det derimod Post- og Telegrafvæsenet, der er vrangvillig. Selskaberne har ikke været smålige, når det gjaldt økonomien. Post- og Telegrafvæsenet stritter imod alle ændringer, der ikke er til oplagt økonomisk fordel for etaten«. ¹⁷¹

Efter denne salut svarede K.J. Jensen, at Post- og Telegrafvæsenet var rede til overflytning visse steder, men at det aldrig ville give nogen besparelse for væsenet, og at Telegrafen jo ikke var noget aktiv, så den kunne etaten åbenbart beholde.

Hvad var motiverne bag Generaldirektoratets åbenlyse mangel på lyst til samarbejde? Var det blot et spørgsmål om økonomi, eller lå der også andre – mere langsigtede – intentioner bag? Noget af sløret blev løftet i etatens styrelsesmøde i maj 1952. ¹⁷² På dette møde, hvor hele etatens ledelse blev orienteret om aktuelle sager, forklarede kontorchef Lomholdt, at man ikke var begejstret for aftalen om overflytning af rigscentralerne, fordi det ville koste for meget. Det spillede også en rolle, at man så ville komme til at stå med overtalligt telegrafpersonale uden postuddannelse. Lomholdt indrømmede, at automatiseringen ville tvinge etaten til at acceptere overflytning, men det skulle ske på Post- og Telegrafvæsenets præmisser. Generaldirektør K.J. Jensen tolkede selskabernes strategi og sagde, at deres økonomi var dårlig, og at de derfor var ude efter at overtage Post- og Telegrafvæsenets lukrative forretninger. Men der lå også en anden grund til etatens forhandlingstaktik. Ifølge Holmblad ville Post- og Telegrafvæsenet miste følingen med rigstelefontrafikken, når centralerne flyttede. Derfra var der kun et lille skridt til, at selskaberne kunne overtage hele Rigstelefonen. Holmblad afsluttede med ordene: »En skønne dag får vi ikke andet end ledningslejen, og så er hele Rigstelefonen som aktiv i fare«.

Kort sagt var situationen låst fast, samtidig med at den moderne teknik i stadig højere grad nødvendiggjorde samarbejde. I en redegørelse fra Generaldirektoratet til Telefonsynet konklude-

rede K.J. Jensen, at »Konkordatets« forudsætning var, at overflytning ikke måtte være til ulempe for etatens øvrige virksomhed, og at dette kun undtagelsesvis var tilfældet. Overflytningen vil kun finde sted, konkluderede K.J. Jensen, når centralerne er blevet automatiserede.¹⁷³

Redegørelsen blev taget meget unådigt op i Samarbejdsudvalget, hvor C. Steenbuch atter en gang klagede over samarbejdet og anklagede Post- og Telegrafvæsenet for at »sabotere« arbejdet.¹⁷⁴ Senere på året (1953) konstaterede Steenbuch, at samarbejdet stødte på stigende vanskeligheder, og han beklagede, at Post- og Telegrafvæsenet ikke var underlagt Telefonsynet, således at der kunne gennemtvinges en generel løsning.¹⁷⁵

Centralen i Nykøbing Falster

Konflikten mellem Post- og Telegrafvæsenet og Telefonsynet kom til åbent udbrud i spørgsmålet om en ny automatisk central i Nykøbing Falster. Formanden for Telefonsynet, C. Steenbuch, opdagede tilfældigvis ved avislæsning, at Post- og Telegrafvæsenet planlagde en ny, stor rigstelefoncentral i Nykøbing Falster.

Det bragte hans sind i oprør, for en sådan central var i modstrid, mente han, med tidligere aftaler om rigstelefoncentralernes overgang til selskaberne. Desuden var det en udfordring til Telefonsynet, at Post- og Telegrafvæsenet ikke havde ulejliget sig med at informere tilsynet om dette skridt.

Post- og Telegrafvæsenets bygning var påtænkt opført samtidig med, at KTAS ville bygge sin egen nye automatiske central i Nykøbing Falster. KTAS gav udtryk for stor forbavselse over Post- og Telegrafvæsenets planer, og JTAS udtrykte frygt for, at P&T skulle have lignende anlægsplaner i Jylland.

Da Post- og Telegrafvæsenet mødte den stærke kritik i Telefonsynet, svarede man, at centralernes overslytning ville påføre P&T store merudgifter, og at det desuden ikke mere kunne betale sig at adskille Rigstelefonen fra telegrafforretningerne, for hvis Telegrafsten stod alene, ville det blive svært at opfylde publikums krav på dette område.¹⁷⁶

C. Steenbuch forsøgte at lægge pres på Post- og Telegrafvæsenet ved at kræve, at anlægsprojekter skulle forelægges i Telefonsynet. Kravet blev afvist.

Imidlertid ændrede P&T signaler vedrørende en ny central i Nykøbing Falster, da man erfarede, at KTAS nye central også skulle betjene Post- og Telegrafvæsenets fjernkabler. Men Nykøbing Falster var ikke den eneste udbygningsplan. I et stort antal

rigstelefoncentraler havde Post- og Telegrafvæsenet moderniseringsplaner, og disse planer var ikke forelagt i Telefontilsynet. Da Steenbuch klagede over denne mangel på information, henviste P&T til, at tilsynets instruks kun omtalte projekter af væsentlig betydning for landets telefonvæsen. Da Post- og Telegrafvæsenets nye planer ikke, ifølge K.J. Jensen, var af væsentlig betydning, havde man undladt at informere tilsynet.¹⁷⁷ Selv om denne undskyldning måske var god nok på papiret, var der dog tale om en klar udfordring til Telefontilsynet.

Oprøret i Telefontilsynet

Striden rasede videre gennem 1953. Steenbuch krævede gang på gang en afklaring og blev afvist af Post- og Telegrafvæsenet, der lige så ofte fremdrog den gamle plan om statslig enhedsdrift, som syntes at være blevet en slags besværgelse. Men i januar 1954, i øvrigt lige før sin afgang som formand for Telefontilsynet, havde Steenbuch fået nok. Han erklærede, at han ikke kunne komme videre, og at et fællesmøde hos ministeren var den eneste mulighed for at afklare situationen.¹⁷⁸ Under dette møde talte minister Carl Petersen dunder, om at nu skulle der samarbejdes. Men han gav ingen konkrete retningslinier for, hvorledes stridighederne skulle bilægges.

Tilsyneladende kom der et resultat ud af forhandlingerne med ministeren, idet man enedes om at nedsætte et »Udvalg til undersøgelse af ledningsudnyttelse og ekspeditionsformer«. I februar 1955 afgav udvalget sin betænkning, og Telefontilsynets nye formand, Axel Petersen, forsøgte at løse den gamle strid om rigstelefoncentralerne ved at foreslå, at Post- og Telegrafvæsenet og selskaberne med baggrund i betænkningen og ved direkte forhandlinger måtte løse dette problem.¹⁷⁹

Dermed havde Telefontilsynets formand givet præcedens for direkte forhandlinger uden om Telefontilsynet og dermed undergravet tilsynets kompetence. Dette kom for dagen i maj 1956, da det ved et tilfælde kom Axel Petersen for øre, at Post- og Telegrafvæsenet og selskaberne havde nedsat et studieudvalg, der i realiteten skulle erstatte Telefontilsynet som forhandlingsforum.¹⁸⁰

Axel Petersen kunne dårligt undlade at gøre noget. Ved det førstkommende møde i tilsynet truede han med, at han ville informere ministeren om situationen og bede denne ophæve samarbejds- og alle andre udvalg under Telefontilsynet. Dermed ville alt samarbejde i tilsynets regi blive sat i stå. Ministeriets repræsentant i Telefontilsynet, Palle Christensen, gav formanden sin fulde opbakning.¹⁸¹

Carl Petersen (1894-1984), minister for Offentlige Arbejder 1945-47, trafikminister 1947-50, 1953-55 og senest indenrigsminister 1955-57. Nok talte han som minister dunder til parterne i telefonstriden, men tilsyneladende var han ikke indstillet på at skære igennem og sætte tingene endegyldigt på plads. Alle de involverede sorterede ganske vist under samme minister, men den komplicerede struktur på telefonområdet indbød fortsat til ballade.

K.J. Jensen svarede, at Post- og Telegrafvæsenet ikke var underlagt Telefonsynet, og at han var frit stillet med hensyn til forhandlinger med selskaberne. Han advarede om, at Telefonsynet ikke måtte betragte sig selv som et generaldirektorat for selskaberne, og at han i øvrigt ikke følte sig bundet af drøftelserne i tilsynets samarbejdsudvalg. Axel Petersen svarede, at studieudvalget var et eklatant eksempel på det manglende ønske om samarbejde med tilsynet. Hertil replicerede K.J. Jensen, at det jo i det hele taget var et spørgsmål, om Telefonsynet skulle opretholdes.

Disse ophidsede konfrontationer endte med, at Axel Petersen trak sig som formand for Samarbejdsudvalget, hvorefter K.J. Jensen og selskabernes direktører opløste studieudvalget. Samarbejdsudvalget blev fastholdt som det sted, hvor forhandlingerne skulle foregå. Axel Petersen forsøgte yderligere at styrke tilsynets kompetence ved at foreslå, at alle fremtidige fællesudvalg skulle nedsættes af Telefonsynet, og alle betænkninger skulle forelægges Samarbejdsudvalget. K.J. Jensen protesterede mod på denne måde at blive underlagt Telefonsynet, men han var alene med sit nej ved en af de meget sjældne afstemninger i Telefonsynet.¹⁸²

Samarbejdet

Retrospektivt er det vanskeligt at følge linien i Post- og Telegrafvæsenets politik af den årsag, at den ikke altid fremstod konsekvent. Men det var ikke underligt, da udviklingen var så hastig, at vurderinger og beregninger på ganske kort tid blev forældede. Nye holdninger og strategier blev derefter nødvendige. P&T holdt ganske vist fast i den statslige enhedsdrift som en nødvendighed, selv om det stod klart, at planen ikke umiddelbart kunne realiseres. Men det var muligvis blot et forsøg på at holde fast i noget stabilt i en konstant skiftende virkelighed.

Automatiseringen begyndte i løbet af 1950'erne for alvor at slå igennem, men dertil kom andre nye tekniske fremskridt, som navnlig lå på kabelområdet. Allerede fra 1930'erne havde man, som tidligere omtalt, udviklet bærefrekvensteknikken, der effektivt rationaliserede telefontransmissionerne. Først i løbet af 1950'erne kom der gang i etableringen af bærefrekvenskabler. Det skete samtidig med, at man begyndte at anvende koaksialkabler, der også forbedrede telefontransmissionernes muligheder.

I overensstemmelse med »Konkordatet« arbejdede Post- og Telegrafvæsenet nært sammen med selskaberne om at etablere

disse kabelanlæg, og medens stridighederne i Telefonsynet fortsatte, foregik der et praktisk samarbejde ude i marken, der snart førte Post- og Telegrafvæsenet ind i et skæbnefællesskab med selskaberne. Nødvendigheden af et velfungerende teknisk samarbejde udmøntede sig i 1954 i direkte forhandlinger mellem Post- og Telegrafvæsenet og selskaberne og førte til et revideret »Konkordat«, der indebar:

1. Rigssamtaler skulle afvikles automatisk fra automatiserede abonnenter eller ved valg på manuel central.
2. Afgifter for rigssamtaler skulle registreres på abonnentens tæller og samtidig på tællere for Rigestelefonen, opsat på centralen.
3. Indtægterne for rigssamtaler skulle afregnes mellem Post- og Telegrafvæsenet og selskaberne.
4. Generaldirektoratet skulle deltage i udgifterne til anlæg, drift og vedligeholdelse af fælles automatiske centraler.
5. Ledningsbundter skulle benyttes i fællesskab.

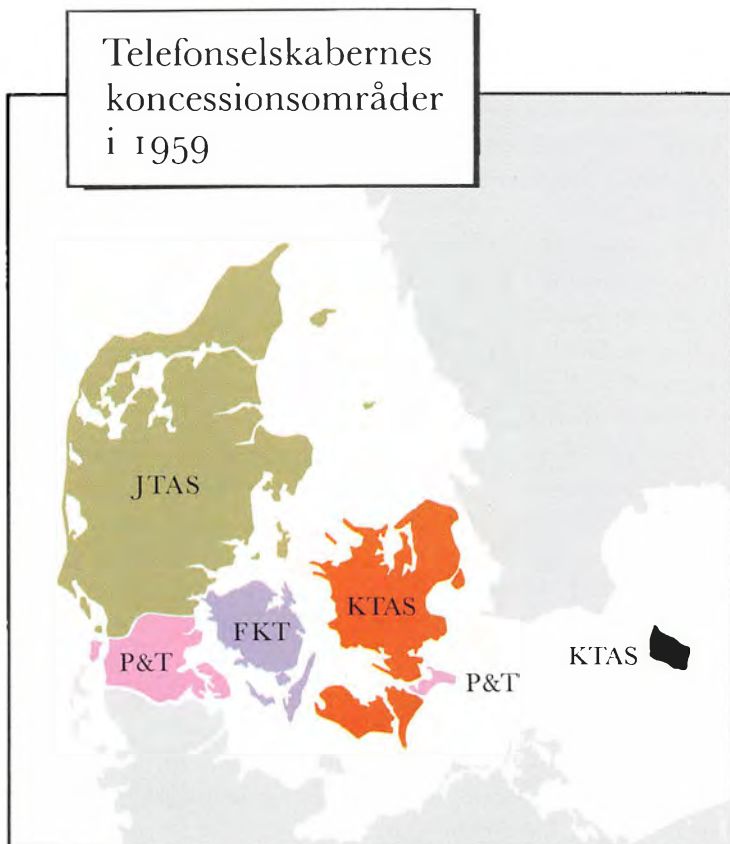
Desuden fik Post- og Telegrafvæsenet præciseret, at rigscentraler, der ikke automatiseredes, skulle opretholdes. I maj 1955 bekræftede Telefonsynet aftalen.¹⁸³

Aftalen betød, at selv om Post- og Telegrafvæsenet opretholdt en række manuelle rigscentraler, etableredes der automatiske fællescentraler med selskaberne, hvor ejerskabet deltes. Man fordelte arbejdet på disse fællescentraler således, at den tekniske drift blev varetaget af selskaberne, medens ekspeditionen af rigssamtaler blev varetaget af Post- og Telegrafvæsenets personale. I 1956 var der sådanne fællescentraler i Århus, Nykøbing Falster og Helsingør, og i de næste år kom der fællescentraler i Skagen, Aalborg, Horsens, Rudkøbing, København og Odense. Disse fællescentraler muliggjorde fælles udnyttelse af ledningerne og en fælles afregning af udgifter. Der var således ikke blot tale om et teknisk samarbejde, men tillige om et vidtgående økonomisk fællesskab.

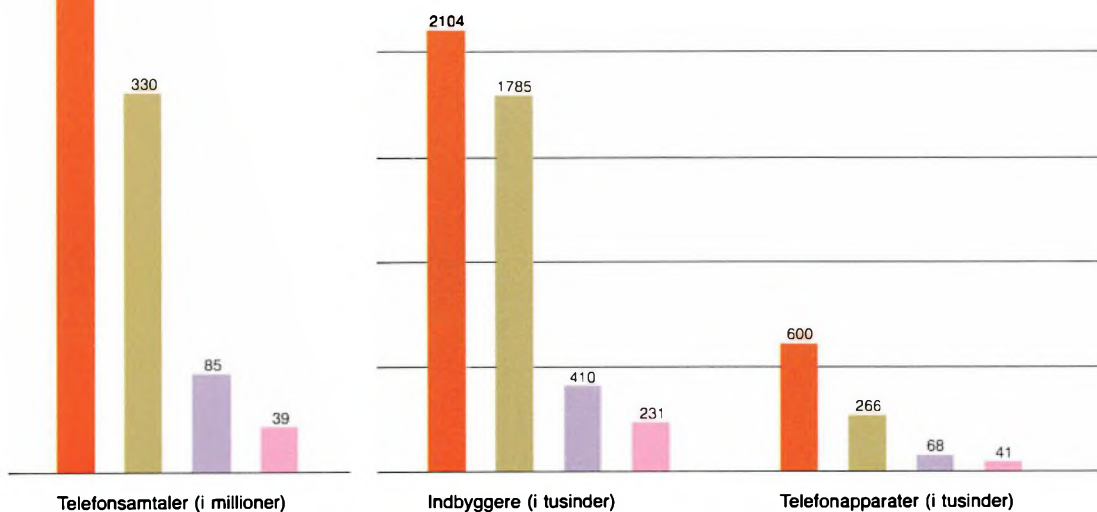
Baggrunden for samarbejdet var også, at Post- og Telegrafvæsenet efter at have »sat sig« på fjernledningsnettet og de vigtigste forstærkerstationer i perioden 1948-1955 og med den nu vundne økonomiske styrke kunne gå aktivt ind i medejerskab på automatcentralerne. Hertil skal lægges, at telefonselskaberne på dette tidspunkt havde pengemangel til investeringer, hvorfor de var parat til at bøje af.

Kronen på værket i dette fællesskab blev bygningen af den fuldautomatiske fælles rigs- og mellembyscentral ved Borups Allé

Figur 6. Kilde: Teleteknik 1959.

Telefonselskabernes indbyrdes forhold 1958

i København. Via denne central fik alle automatiserede abonnenter adgang til at etablere deres indenlandske samtaler ved selvvalg og efterhånden også mange udenlandske samtaler. En ny fællescentral i Odense blev taget i brug ved årsskiftet 1958/59. I oktober 1957 afvikledes kun 10 % af telefonsamtalerne ved selvvalg, men i 1959 regnede man med, at procenten ville være oppe på ca. 45 %.¹⁸⁴

I slutningen af 1950'erne nærmede tiden sig for genforhandling af koncessionerne. Meget havde ændret sig fra tiden før sidste koncessionsforhandling i slutningen af 1940'erne. Den tekniske udvikling skubbede de principielle uoverensstemmelser så meget i baggrunden, at generaldirektør K.J. Jensen kunne betegne samarbejdet med telefonselskaberne som »meget godt«.¹⁸⁵

Post- og Telegrafvæsenet fastholdt stadig sine centraler, og styrkede nu argumentationen med, at telefonen blot var én ud af mange teleaktiviteter. Da Post- og Telegrafvæsenet i 1956 besluttede at udvide og modernisere centralerne i Holbæk og Rønne, forklarede K.J. Jensen det med, at telefonen ikke mere var så dominerende i telebilledet, og at centralerne skulle betjene andre kommunikationsmidler end blot telefonen.¹⁸⁶

Teleområdets eksplosive udvikling i 1950'erne lokkede til tider generaldirektør K.J. Jensen til nostalgiske betragtninger, og han sammenfattede i 1956 sine tanker med ordene: »En sammenslutning skulle foretages i 1927, men man kunne måske mere rationelt have ladet Postvæsenet være i fred og slået telegraf- og telefonvæsen sammen til et enhedsvæsen«.¹⁸⁷

Den principielle uoverensstemmelse vedrørende statslig enhedsdrift bestod også fortsat, idet Post- og Telegrafvæsenet ønskede den indført, mens selskaberne stadig fastholdt deres selvstændighed. Telefonen havde vist sig at være et kommunikationsmiddel med store muligheder, der havde optaget en stadig større del af Generaldirektoratets interesse og arbejdskraft. Det var dårligt nok til at fatte for generaldirektør K.J. Jensen, der havde været ansat i etaten, dengang telefonen endnu var en ret ubetydelig del af etatens virksomhed. Kort tid før K.J. Jensen gik af som generaldirektør, opsummerede han sin forundring og bekymring over udviklingen: »På grund af samfundsforholdenes forbedring har der været en voldsom stigning i telefontrafikken i de sidste år. Vi kan formentlig regne med yderligere stigning. Men er den øjeblikkelige stigning noget, der vil fortsætte i samme målestok, eller vil der komme en pukkel på stigningskurven? Spændingen i en dampkedel reguleres ved en regulator. Det forekommer mig, at der samfundsmæssigt er pillet ved regulatoren i de sidste år. I min barndom var kronen noget værd – den holdt sig til guldet.

Og tidligere kunne man give en tiøre til en indsamling – nu må man give 25 øre. Det forekommer mig, at regulatoren er sat ud af kraft. Kan vi vente, at telefontrafikken vil stige lige så stærkt i de kommende år?»¹⁸⁸

Telegraflaboratoriet

Den hastige udvikling inden for telekommunikationen krævede et sted, hvor teknikken og nye ideer kunne afprøves. I 1915 havde man oprettet et laboratorium, som havde til opgave at afprøve og kontrollere materialer og varetage praktiske forhold i forbindelse med den tekniske drift.

Det var udviklingen af kabler, der kom til at give laboratoriet hovedparten af opgaverne. Den tekniske drift blev derfor i 1933 henlagt under Kabelingeniørtjenesten, medens laboratoriet blev et egentligt forsøgslaboratorium, der fik til opgave at udføre undersøgelser, beregninger og forsøg af telegraf- og telefonteknisk natur.¹⁸⁹

I april 1941 blev laboratoriets forhold nyordnet. Den hidtidige leder, telegrafingeniør S.P. Madsen, gik af, og et nært samarbejde med Laboratoriet for Telegrafi og Telefoni ved Polyteknisk Læreanstalt blev indledt. De to laboratorier fik fælles leder, men vedligeholdt deres uafhængige status.

Telegraflaboratoriet blev organiseret som en selvstændig virksomhed i Generaldirektoratet, og dets instruks bestemte, at det skulle udføre undersøgelser, beregninger og forsøg af videnskabelig teleteknisk natur i det omfang, det havde betydning for Post- og Telegrafvæsenet. Laboratoriet skulle endvidere foretage kontrol og justering af de måleinstrumenter og målemetoder, der anvendtes i Post- og Telegrafvæsenet. Endelig skulle laboratoriet foretage kontrol med leverancer af telefon- og telegrafmateriel, samt medvirke ved fastlæggelse af normer.¹⁹⁰

Udviklingen på telefonområdet og det nye kabelnet, der blev etableret i begyndelsen af 1950'erne, fik til følge, at der indledtes et samarbejde mellem P&T og de tre koncessionerede telefonselskaber. Dette samarbejde førte til, at der med virkning fra 1. april 1954 blev oprettet et Teleteknisk Forskningslaboratorium. Laboratoriet afløste det tidligere Telegraflaboratorium, og det nye laboratorium blev en selvejende institution, der blev drevet i samarbejde mellem Post- og Telegrafvæsenet og de tre telefonselskaber. Det blev det nye laboratoriums opgave at studere de indenlandske og udenlandske industriers systemer og konstruktioner og undersøge deres egnethed for danske forhold. Laboratoriet

skulle endvidere formulere opgaver til fabrikker og finde metoder til opnåelse af større effektivitet og billiggørelse af telekommunikationen. Formand for laboratoriet blev K.J. Jensen, medens daglig leder blev professor J. Oskar Nielsen. Laboratoriet fik til huse i den nye telefonbygning ved Borups Allé.

Tele og samfundet

Telekommunikationen udviklede sig i samspil med samfundets generelle udvikling og befolkningens behov. Kravet til hurtig, sikker og billig telekommunikation krævede opfindelser, investeringer og planlægning. Nye kabeltyper blev opfundet og etableret. Der blev bygget telefonhuse og forstærkerstationer. Telefonen blev mere effektiv og et stykke tid efter den 2. verdenskrig endda hvermands eje. Radioen og fjernsynet vandt frem.

Alle disse tekniske fremskridt havde en afgørende betydning for landets økonomiske og kulturelle udvikling. At pege på konkrete forhold, hvor Post- og Telegrafvæsenets aktiviteter spillede ind i befolkningens dagligliv, vil næsten være meningsløst, for der var stort set ikke det område, hvor teleaktiviteterne ikke fik betydning. På den anden side vil det være lige så meningsløst at isolere Post- og Telegrafvæsenet som en selvstændig faktor i den generelle udvikling – dels førtes samtlige europæiske lande ind i kommunikationsalderens virkelighed, dels var der lokalt tale om et snævert samspil, hvor årsag og virkning er vanskelig at udrede, og hvor udviklingen altså specielt med hensyn til telefonen skete i med- og modspil med de koncessionerede selskaber.

Kommunikationsmulighederne gav befolkningen mulighed for at vælge. Efter den 2. verdenskrig valgte flere og flere den stadig billigere, sikrere og hurtigere telefoniske forbindelse. Det betød, at brevskrivningen ikke mere blev den dominerende fjernforbindelse. På den måde kom telekommunikationen også til at betyde et informationstab, fordi de flygtige telefonsamtaler ikke bevarer for eftertiden.

Sammenfatning

Omkring 1960 kunne generaldirektøren konkludere, at den oprindelige telegraftjeneste ikke mere var nogen forretningsmæssigt tillokkende virksomhed. Det kunne simpelthen ikke mere betale sig at bringe bud ud hvorsomhelst og nårsomhelst for nogle krones betaling, som han udtrykte det.¹⁹¹

Der var dog den trøst, at den faldende telegrafindtægt uden vanskelighed blev dækket af telextjenestens voksende overskud. Ikke mindst den internationale telextrafik var hastigt voksende, og mellem Danmark og en række europæiske lande var der mere trafik pr. telex end pr. telefon. I løbet af 1950'erne var telextrafikken med udlandet blevet tidoblet.

Rigstelefonen havde i periodens sidste årti ligeledes oplevet en tidobling af antallet af indenlandske samtaler. Udenlandske samtaler var steget ca. syv gange. Derimod var antallet af lokalsamtaler ikke øget så meget, men det ramte jo især de private telefonselskaber og ikke Post- og Telegrafvæsenet.¹⁹²

Selv om der var sket store fremskridt med henblik på automatisering af telefonnettet, var Danmark dog endnu omkring 1960 tilbage i udviklingen i forhold til de fleste andre europæiske lande. Set ud fra Post- og Telegrafvæsenets synspunkt var årsagen til denne uheldige situation, at de private telefonselskaber havde interesseret sig for meget for at perfektionere de manuelle telefonanlæg, og ikke havde satset tilstrækkeligt på at automatisere dem.¹⁹³ Medens Statstelefonen for 90 % vedkommende var automatiseret, var kun ca. 26 % af landets øvrige telefoner fuldautomatiserede og kun 43 % havde mulighed for automatisk opkald.

Forudsætningen for en hurtig overgang til automatik var dog til stede, fordi det var lykkedes at skabe et landsdækkende bærefrekvenskabelnet. Man var i løbet af 1950'erne i gang med at udvide disse kabler fra 48 til 120 kanaler. De nye koaksialkabler var udvidet til 600 og op til 1260 kanaler. Men selv dette net var næppe nok til at klare det voksende behov for ledningskapacitet, og man imødeså store investeringer i nye kabler i løbet af 1960'erne.

Radiokædenettet var i første udbygning etableret til tv-fremføring, men det gav grundlæggende mulighed for at fremsføre telefonkredsløb.

Endnu havde man ikke taget telekommunikation via rumstationer alvorligt. Ganske vist havde amerikanerne rejst spørgsmålet på en international konference i 1956, men de øvrige lande afviste sagen som science fiction.¹⁹⁴ Først da russerne i 1957 sendte en sputnik ud i rummet, var alvoren gået op for de fleste. Derfor var sagen bragt op i de kommende møder i de internationale radiokonferencer.

Der var ingen tvivl om, at Post- og Telegrafvæsenet i det store og hele havde haft succes med teleaktiviteterne. Alene det voksende overskud var bevis nok. Der var sket meget siden det lille Telegrafdirektorat var blevet opløst af Postvæsenet i 1927.

Et indtryk af den rivende udvikling får man i N.E. Holmblads levnedsskildring. Holmblad skulle som chefingeniør komme til at spille en hovedrolle i Post- og Telegrafvæsenets tekniske udvikling efter den 2. verdenskrig: »Jeg er født den 24. juli 1905 i Århus. Mine forældre var bosiddende i Horsens, og i denne by har jeg haft hele min opvækst til jeg som 18-årig rejste til København for at studere.

Min far var civilingeniør... og min hovedinteresse i skolen var fysik og matematik. Det stod tidligt klart, at jeg ville være ingeniør. Oprindeligt var det især jernbaner, der interesserede mig, men senere samlede min interesse sig mere om elektroniske fænomener og ganske særligt om den i min sidste skoletid nyopdagede radiofoni. Da jeg blev student, var jeg derfor ikke i tvivl om, at jeg skulle være elektroingeniør med speciale i svagstrøm.

Efter i de første år af min studietid i København at have boet i pension hos private, kom jeg i 1926 ind på G.A. Hagemanns Kollegium. Studierne på Polyteknisk Læreanstalt fulgte jeg med stor interesse, og i 1929 tog jeg min kandidateksamen. På læreanstalten modtog jeg indtryk af mange betydelige personligheder blandt professorerne og knyttede varige venskaber. Størst betydning for mig fik mit venskab med Gunnar Pedersen (senere generaldirektør for P&T), søn af læreanstaltens rektor professor P.O. Pedersen... Efter afslutningen af mine studier tiltrådte jeg straks den 1. februar 1929 en plads som »ekstraingeniør« ved Post- og Telegrafvæsenet. Professor P.O. Pedersen tilskyndede mig i dette valg af beskæftigelse, og medvirkende hertil var sikkert, at Post- og Telegrafvæsenets tekniske afdeling nogle år i forvejen havde fået en ny, yngre chef, overingeniør Kay Christiansen, hvis ledelse i forbindelse med de store tekniske fremskridt på dette tidspunkt lovede en rig udvikling i de kommende år.

Jeg var ikke selv ved min indtræden klar over, om jeg ville blive i Post- og Telegrafvæsenet, idet statstjenesten som sådan ikke kunne anses for særlig tiltrækkende med dens i almindelighed

Niels Erik Holmblad (1905-79), cand. polyt., chef for teknisk afdeling i P&T 1938-54, hvorefter han blev teknisk direktør i Det Store Nordiske Telegraf-Selskab. I dette kapitel fortæller han selv om sine arbejdsområder inden for landets grænser. På P&Ts vegne deltog han også ivrigt i det internationale arbejde og var således præsident for den europæiske radiokonference i København i 1948. Her fotograferet i 1937.

langsomme og regelbundne avancement, men jeg ventede i hvert fald at finde et interessant og lærerigt arbejdsfelt. Dette slog til, men samtidig viste det sig tillige, at den rivende tekniske udvikling bød på sådanne muligheder for avancement inden for Post- og Telegrafvæsenet, at det allerede efter et par års forløb blev mig klart, at min fremtid lå i gerningen inden for denne etat. Jeg blev telegrafingeniør i 1934, kontorchef i 1937 og chef for Teknisk afdeling i 1938.

Det ses således, at jeg efter kun ni års forløb sad inde med den højeste tekniske post inden for etaten og var betroet ledelsen af dens tekniske virksomhed allerede i en alder af 34 år. Denne ungdommelige besættelse af en så stor stilling må ses på baggrund af den nævnte meget hurtige tekniske udvikling, der havde fundet sted i 1920'erne og 1930'erne, og som havde gjort det vanskeligt for de lidt ældre ingeniører, hvis ingeniørmæssige uddannelse lå langt tilbage og tit på helt andre felter end den egentlige telegraf- og telefonteknik, helt at beherske de mange nyopdukkede problemer.

Blandt de ting, der særlig har interesseret og beskæftiget mig i mit arbejde, vil jeg nævne udbygningen af det danske fjernkabelnet, indførelsen af fjernskrivemaskiner til afløsning af morseapparater, indretning af fjernskrivecentraler samt automatiseringen af telefonen i Sønderjylland og på Møn.

Efter krigsudbruddet i 1939 og endnu mere efter besættelsen i 1940 er der opstået mangfoldige vanskelige situationer, således at en stor del af min arbejdskraft går til at holde virksomheden bedst muligt i gang. Disse begivenheder er jo endnu i udvikling, hvorfor det er for tidligt at skrive om dem på nuværende tidspunkt.¹⁹⁵

N.E. Holmblads levnedbeskrivelse er nedfældet i september 1942. Hans eventuelle senere beretning om forholdene efter 1942 er desværre ikke blevet fundet.

Udviklingen var gået hurtigere, end nogen kunne have anet. De mange og indbringende teleaktiviteter kunne komme til at udgøre fundamentet for et nyt, selvstændigt direktorat. Det var en udvikling, som Post- og Telegrafvæsenet gerne ville undgå, for derved kom man til at sidde alene tilbage med den underskudsgivende postaktivitet.

I 1960'erne skulle man atter en gang tage stilling til telefonselskabernes koncessioner. Fra P&Ts side blev det en ny generaldirektør, Gunnar Pedersen, der skulle tage stilling. Herom i det følgende bind af P&Ts historie.¹⁹⁶

er Adressen nu rigtig ??

Daglig 12000 Breve med urigtig
eller mangelfuld Adresse heraf 14 helt
uden Modtager – eller Afsenderadresse

AAGE RAJMIJIN

Posten skal ud

Generaldirektoratet

For at få de mange post- og teleaktiviteter til at fungere krævedes et stort administrationsapparat. Der er i første afsnit givet en kort oversigt over, hvorledes administrationen efter sammenslutningen i 1927 kom til at se ud, nemlig at Generaldirektoratet blev delt op i tre afdelinger:

1. afdeling havde efter 1927 fem forskellige kontorer under sig. Disse var 1. ekspeditionskontor, der blandt andet tog sig af personalessager. 2. ekspeditionskontor, der først og fremmest varetog Post- og Telegrafvæsenets almindelige organisation og budgetsager. Endvidere Bogholderiet, der blandt meget andet havde hovedbogholderiet og uniformssager under sit regi, mens Revisionskontoret tog sig af den almindelige ordning af kasse- og regnskabsvæsenet og reklamationssager vedrørende telegraf og telefon. Endelig hørte Postgirokontoret også under 1. afdeling.

2. afdeling husede tre selvstændige kontorer, nemlig: 3. ekspeditionskontor, der tog sig af lovsager, indenrigsk post-, telegraf- og telefontjeneste, klager, statistik og blandt andet driftsberetning. 4. ekspeditionskontor varetog forholdet til udlandet og Det Store Nordiske Telegraf-Selskab og behandlede klager over den udenrigske post- og telegraf-tjeneste. Kurskontoret varetog postens befordring og dirigering, reklamationssager i den indenrigske posttjeneste samt den udenrigske posttjeneste for så vidt angik befordringen.

3. afdeling tog sig af den tekniske tjeneste, nye anlæg, bygninger, værksteder, tekniske forhandlinger og Materieldepotet. I 1929 blev afdelingen opdelt i 1. og 2. teknisk ekspeditionskontor.

Denne administrative opbygning ændredes ikke gennemgribende op til 1960, selv om der skete en lang række mindre forandringer. Fra 1936 skiftede således benævnelsen for tre af kontorerne, idet Kurskontoret blev til 5. ekspeditionskontor og 1. og 2. teknisk ekspeditionskontor til 1. og 2. teknisk kontor. Fra 1937 blev der til 3. ekspeditionskontor henlagt såvel den indenrigske som den udenrigske posttjeneste og til 4. ekspeditionskontor såvel den indenrigske som den udenrigske telegraf- og telefontjeneste. I

De manende ord om den rigtige adresse ses her i en udgave fra 1947, udarbejdet af Statens Annonce & Reklamebureau. Det gjaldt om at mindske besværet med de urigtige adresser. Pakkepostreklamen fra 1936 afspejler derimod en konkurrencesituation. Det var vigtigt at overbevise kunderne om, at P&T stod for hurtighed og sikkerhed. De gældende pakkeposttakster finder man på bagsiden.

alt blev der ved normeringsloven 1938-39 normeret 10 kontorchefer i Generaldirektoratet. Fra 1942 henlagdes alle sager vedrørende erstatning for skader til 3. ekspeditionskontor og til 1. teknisk kontor henlagdes radiosager samt Blanketdepotet og Munderingsdepotet. Samtidig fik Bogholderiet overdraget Post- og Telegrafvæsenets statistik og udarbejdelse af driftsberetning.

I 1942 oprettedes et nyt 3. teknisk kontor, som fik overdraget følgende sager fra 1. teknisk kontor: bygninger og lokaler, belysning, opvarmning og rengøring, Materieldepotet, fremstilling af tjenstedokumenter, Blanketdepotet, Munderingsdepotet, motor-køretøjer, færger og særganlæg.

Munderingsdepotet førte en lidt omskiftelig tilværelse i Generaldirektoratet og blev fra 1948 henlagt til 2. ekspeditionskontor.

Antallet af afdelingschefer var efter 1927 tre, men i 1934 var det sat til to. Ved normeringsloven 1950-1951 blev tallet dog atter øget til tre. Normeringsloven 1952-1953 gav sig udslag i oprettelse af en afdelingsingeniørstilling i Generaldirektoratet, medens antallet af kontorchefer gik ned til ni. Den udvikling fortsatte ved normeringsloven 1958-1959, hvor antallet af afdelingsingeniører blev sat til to og kontorchefernes antal skåret ned til otte.

Postinspektormøde i Århus i november 1929. Fra venstre mod højre ses tre overpostinspektører, nemlig N.P. Teisen, O.F. Carstensen og V.D.G. Steenstrup, herefter seks postinspektører - N.C. Christensen, K.F.K. Hassing, O.S. Olsen, H.A. Larsen, A.V. Trojel og L. Pedersen. Herefter følger den lokale postmester, J.C. Mørch, overtelegrafbestyrer A.J.C. Abrahamsen og endelig overpostinspektørerne J.N.K. Andersen og P.C. Lærup.

Distriktsmyndigheder og postmestre

Overpostinspektorerne

Fra 1800-tallets anden halvdel var landet inddelt i en række overpostinspektorer, hvis ledere skulle inspicere og kontrollere ansatte, bygninger og kassebeholdninger.¹

Under behandlingen af loven om sammenslutningen mellem Postvæsenet og Telegrafvæsenet var overpostinspektorerne i spareiverens søgelys. Det blev hævdet, at en række sager lige så vel kunne behandles i Generaldirektoratet. Imidlertid mente minister Stensballe ikke, at der skulle gribes ind over for overpostinspektorerens ressort. Loven om sammenslutningen medførte derfor ikke mange ændringer vedrørende overpostinspektorerne, bortset fra at navnet en tid »forkortedes« til overinspektorer.²

Den 3. januar 1928 udsendte ministeren en instruks for Overpostmesteren og overinspektørerne. Instruksen indeholdt nogle få indskrænkninger i deres postale virke, men stort set beholdt de deres virkeområde, og fik det endda forøget med teleaktiviteterne. Allerede ved tjenestemandsløven i 1931 genindførtes som tidligere nævnt titlen overpostinspektør.

Der havde i en årrække været fire overpostinspektorer i landet, men med normeringsloven fra 1934/35 blev det 4. overpostinspektorat med hovedsæde i Aalborg nedlagt. Dets opgaver blev henlagt til 3. overpostinspektorat, og grænsen mellem 2. og 3. inspektorat blev forskubbet nordpå, således at postkontorerne i Braaskov, Brande, Brædstrup, Grindsted, Jellinge, Juelsminde, Nørre Nebel, Tarm, Tørring, Varde, Vejle og Ølgod overgik til 2. overpostinspektorat. Hovedsædet for 2. overpostinspektorat blev flyttet fra Odense til Fredericia.³

Da Overtelegrafinspektoratet blev oprettet i 1939 betød det en indskrænkning for overpostinspektorerens vedkommende, idet teledriftsagerne nu tilfaldt det nye embede.

Ved normeringsloven 1943/44 blev det 4. overpostinspektorat genoprettet med hovedsæde i Aalborg. Der skete desuden i 1943 atter ændringer med overpostinspektorerne således at 2. distrikt kom til at omfatte Fyn med omliggende øer og Sydjylland indtil linien Fredericia-Holsted-Esbjerg, indbefattet postkonto-

Overpostmesterens kontor i Centralpostbygningen i København, fotograferet i 1930. Overpostmester F.G.J. Wilhelmsen og postinspektør L. Pedersen.

terne ved denne linie med deres distrikter. 3. distrikt kom til at omfatte midtjylland nord for 2. distrikt indtil linien Havndal-Randers-Langå-Bjerringbro-Kjellerup-Holstebro-Ulfborg, indbefattet postkontorerne ved denne linie med deres distrikter, samt Samsø. 4. distrikt kom til at omfatte nordjylland nord for 3. distrikt samt Læsø.

Overpostinspektørernes opgave var bl.a. at holde kasseeftersyn på postkontorerne. Inspektion og kasseeftersyn skulle ske mindst en gang om året. Alle personalesager, som ikke kunne løses lokalt, blev henvist til overpostinspektøren. Det var tillige dennes opgave at føre bygningsinspektion sammen med distriktsingeniøren. Det var desuden overpostinspektøren, der skulle føre tilsyn med elevuddannelsen i distriktet og foretage overhøring af elever, når han kom på inspektion på postkontorerne. Endelig havde overpostinspektøren ansvaret for forholdet til andre statsinstitutioner i sit distrikt.

Til at hjælpe sig var overpostinspektøren bl.a. udstyret med en næstkommanderende, der havde titel af postinspektør.

Instruksen af 3. januar 1928 betød oprettelsen af tre ingeniørdistrikter. Disse blev ledet af en telegrafingeniør af 1. grad, senere benævnt distriktsingeniør. Distriktsingeniøren var chef for distriktets teknisk ansatte personale og tillige overordnet for personalet på postkontorer og telegrafkontorer i alle spørgsmål vedrørende anlæg, installationer og teknisk materiel.

Ved ændringen af grænsedragningen mellem 2. og 3. overpostinspektorat i 1943 fulgte ingeniørdistriktet den nye grænse.

Postmestre

Kommissionen af 1915 (se bd. 3 s. 334-36) havde foreslået forenkling og decentralisering af Postvæsenet og Telegrafvæsenet. Et af resultaterne af kommissionens arbejde i de følgende år var en styrket placering af postmesterembederne. I 1926/27 blev det således overladt disse at foretage antagelse og afskedigelse af bl.a. brevsamlere. Postmestrene fik endvidere bemyndigelse til at ændre landpostruterne og til at tilrettelægge ferie for personalet. Disse opgaver havde tidligere ligget i Generaldirektoratets regi.

I 1934/35 blev postmestrenes kompetence yderligere udvidet. De fik nu bemyndigelse til at give rejsetilladelser til udlandet, antage og afskedige postekspeditører, dog ikke hvor arbejdet var forbundet med jernbanetjeneste, og brevsamlere. Postmesteren fik nu lov til at fastsætte grænserne for bydistriktet, omdelings- og kassetømmingstider, postkørselstider, samt at udbetale erstatning under 200 kr.

Tendensen hen imod større kompetence til postmestrene fortsatte efter den 2. verdenskrig, særlig hvad angik personaleadministration. Der var tillige en tendens til, at postmestrene fik større frihed til at afholde udgifter uden først at skulle indhente tilladelse fra Overpostinspektoratet eller Generaldirektoratet.

En særlig stilling havde overpostmesteren for København. Denne havde ansvaret for postgangen og postudvekslingen for samtlige københavnske postkontorer. Desuden havde han et vist selvstyre, hvad angik personaleadministrationen, bygninger, publikumsforhold og meget andet. Fra 1. november 1926 omfattede overpostmesterembedet foruden København også Glostrup, Ballerup, Dragør, Klampenborg, Lyngby og Holte.

En gang om året indkaldte overpostinspektørerne og for Københavns vedkommende overpostmesteren til postmestermøder. På disse møder blev distriktets postforhold planlagt og fælles forhold drøftedes.

Bådposten ankommer til Tuno 1942.

Postbefordring

Færgerier og skibsruter

At bringe post rundt i landet og til udlandet krævede et udbredt transportnet. Færgerne indgik fra gammel tid i de danske postruter. I en række tilfælde drev Postvæsenet ruten. Efter 1927 var det ikke mindst mindre øer, der fik deres post via P&Ts egne færgeruter. Det var således tilfældet med Fanø. Postvæsenet havde overtaget driften af færgeriet den 1. september 1918. I 1926 indsattes færgen *M/F Fanø*, der kunne medtage 500 passagerer og otte biler. I 1932 anskaffedes tillige *M/F Nordby*, en motorfærge, der ligeledes kunne rumme 500 passagerer samt 12 biler. Ud over disse færger købte Post- og Telegrafvæsenet *M/F Grethe*, en motorbåd til 20 passagerer.⁴

Under den 2. verdenskrig blev skibene naturlige sabotagemål, og den 30. september 1944 ramtes *Nordby* af en kraftig eksplosion, der ødelagde store dele af skibet. Mandskab fra færgen havde deltaget i aktionen, og overfartslederen måtte gå under jorden. Skibsfører E.A.N. Skjoldborgs egen beretning til Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet lød således: »Natten mellem den 29. og den 30. september er forøvet sabotage på *Nordby*, som lå fortøjet ved kaj. Undertegnede blev kl. 00.30 alarmeret pr. telefon af vagtmand W. Andreasen, som meddelte mig, at der var sket en eksplosion om bord i *Nordby*. Jeg kørte straks til færgen, og ved ankomsten gik jeg med vagtmand A. Johansen om bord. Jeg så da, at de redningsveste, som opbevarede i et skab på dækket, var antændte, og da jeg ikke kunne få fat i færgens ildslukkere, sendte jeg vagtmændene over i *Fanø* for at hente ildslukkere der, men inden de nåede tilbage, havde ilden så godt fat, at jeg kunne se, at der intet kunne udrettes med disse, hvorfor jeg alarmerede Falck, som kom til stede få minutter senere. I løbet af ca. et kvarter var ilden slukket, men først efter at alle redningsveste var ødelagte af ild og vand. Ved en undersøgelse foretaget straks om morgenen blev det konstateret, at bomben må være blevet anbragt i færgens maskinrum«.⁵

Fanø-Esbjerg var Post- og Telegrafvæsenets største færgerute, men ikke den eneste. Færgen til Rømø blev fra den 1. maj 1926 overtaget af Postvæsenet. Ruten mellem Ballum og Havneby blev besejlet af færgen *M/B Rømø*, der var blevet bygget i 1913 og

kunne medtage 60 passagerer. Flere mindre skibe kom til: *M/B Louise* til 36 passagerer, bugsermotorbåden *Martha*, der dog allerede i 1928 flyttedes til Fanø-Esbjerg, og endelig særgen *M/B Sønderjylland* til 60 passagerer. Farvandet var vanskeligt at besejle på grund af storm, tidevand og is, og skibene kom ikke sjældent i vanskelige situationer. Ruten ophørte den 18. december 1948, da dæmningen mellem øen og fastlandet blev taget i brug.⁶

Postvæsenet var forpligtet til at bringe post ud, også til mindre øer, hvor en skibsrute ikke kunne være rentabel. Det var tilfældet med f.eks. Vildsund Færgeri, som man havde overtaget i 1905. Fra 1930 sejlede Post- og Telegrafvæsenet til Mors med særgen *Mors*, der kunne transportere 150 passagerer og fire-fem biler. Da Vildsundbroen åbnedes i 1939, ophørte ruten.⁷

Postvæsenet havde i 1919 overtaget Næssund-ruten. I 1929 solgte man en åben motorbåd ved navn *M/B Asta*, der havde sejlet her, og en ny med samme navn indkøbtes. I 1931 fik man særgen *Thy*, der ellers havde været benyttet ved Vildsund Færge-

Aggersundfærgen fotograferet i 1942 med krigstidens tydelige nationalitetsangivelser anbragt langs siden.

ri. Thy blev i 1939 erstattet af *M/F Mors*. I 1940 fik man endvidere motorbåden *Eke* med plads til 16 passagerer. I 1950 blev færgeriet overdraget til et privat aktieselskab.⁸

Feggesund Færgeri, ruten fra nordspidsen af Mors til Thy, blev overtaget af Postvæsenet den 1. juli 1920. Ruten blev besejlet af færgeren *M/B Milla*, der kunne tage ni passagerer, og motorfærgeren *M/F Maja*, der medførte 30 passagerer og to biler. Pr. 1. oktober 1955 overgik den til Thisted Amtsråd.⁹

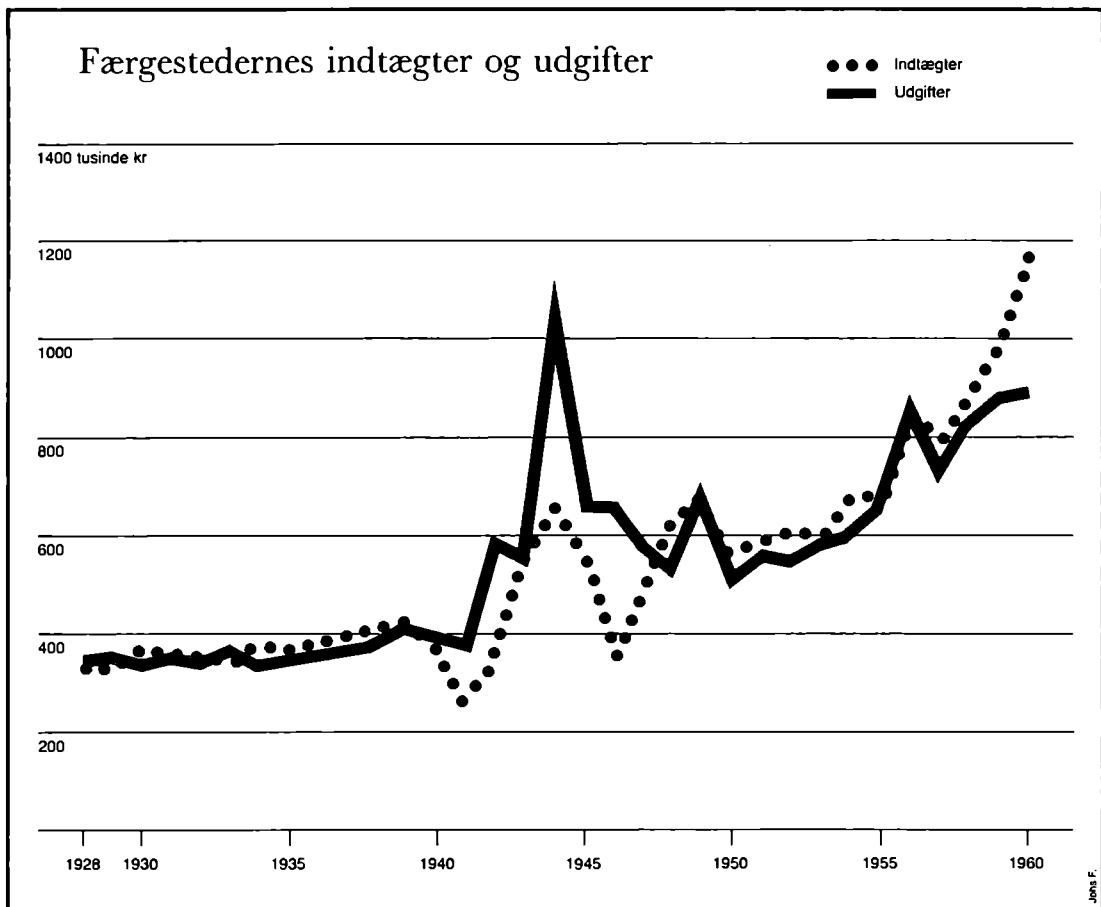
Ruten Aggersund N. – Aggersund S. blev overtaget af Postvæsenet den 1. april 1918. I 1921 indsattes færgeren *M/B Eke*. Da Aggersundbroen i 1942 blev taget i brug, nedlagdes ruten.¹⁰

Ekstraordinære situationer betød, at Post- og Telegrafvæsenet måtte improvisere for at bringe posten ud. Da man i 1939/40 havde en særdeles hård isvinter, hvor færgefarten over Storebælt måtte indstilles, etableredes postflyvninger over bæltet. Den 2. verdenskrig indebar også store uregelmæssigheder for posten på Storebælt. Flere færger, herunder *Nyborg* og *Odin*, rantes af mi-

Formiddagspostbåden lægger til ved Egholm den 6. august 1945. Det myldrer med passagerer og tilskuere. Bemærk den vigtige last midtskibs, mælkejunger retur fra fastlandet.

Færgestedernes indtægter og udgifter

ner. Da ruten Kalundborg-Århus også blev indstillet, og da færgen *Christian 9.* ramtes af en mine og sank, måtte der gøres noget radikalt for at sikre overførslen. Postkontoret i Korsør fik besked på at chartre private fiskekuttere og transportere al post med disse. Selv om færgetrafikken kom i gang igen, var der store forsinkelser, og ofte blev der anvendt fiskekuttere.¹¹

I de første år indtil 1940 lå indtægter og udgifter ganske tæt på hinanden, men omkring besættelsen steg udgifterne og skabte et stort underskud på færgerierne. De strenge isvintre betød, at sejladserne ofte gik i stå, hvilket medførte underskud. Samtidig foretog man dog også store ekstraordinære afskrivninger. Krigens ophør gav ikke umiddelbart noget overskud for færgerierne, for nu gik man glip af de tyske transporter. Først da turisterne i løbet af 1947-48 vendte tilbage, forbedredes økonomien, og frem til 1960 var der næsten overskud hvert eneste år.¹²

Figur 7. Kilde: *Beretning om Virksomheden.*

Alligevel gik udviklingen i retning af, at Post- og Telegrafvæsenets engagement i færgerier generelt formindskedes, selv om man også i det femte bind af P&Ts historie vil kunne læse om udviklingen på Fanørutten.¹³

Ud over egne færgerier og både havde Post- og Telegrafvæsenet naturligvis fortsat befording af post på skibe, man ikke selv ejede, det gjaldt såvel på Storebælt som en lang række andre steder.

Posten bringes fra Nordby postkontor til færgen. Bemærk postkassen, som må antages at skulle medtages i sidste øjeblik inden afgang. Fotografiet er fra omkring 1932.

Til venstre ilandstigning i den hårde vinter i 1937. Til højre M/F Nordby, bygget i 1931 og taget ud af drift i 1964. Fotografiet er fra omkring 1935. Forinden til højre dækket, som det så ud efter sprængningen i 1944.

Fanø-forbindelsen

Post- og Telegrafvæsenets vigtigste færgeri var Fanø-Esbjerg forbindelsen. I 1926 havde P&T anskaffet færgen »Fanø« med plads til 500 passagerer og 9 biler, i 1928 »Grethe« til 20 passagerer og endelig i 1931 »Nordby« med samme kapacitet som »Fanø«. Der var tale om en ganske omfangsrig passager- og godstransport. På en enkelt søndag i 1936 overførtes således 13.800 personer, 375 biler og 1100 cykler. For finansåret 1939-1940 var der 5660 overfar-

ter, og der overførtes 400.000 personer og 32.300 biler og motorcykler. Færgeriets arbejde var meget afhængig af turistsæsonen.

Skibene blev under krigen et naturligt sabotagemål, da tyskerne anvendte færgeriet til godstransport. Ved en lejlighed åbnedes bundventilerne på »Nordby« og maskinrummet blev sat under vand. I 1944 udsattes skibet for en bombesprængning, hvorved dækket raseredes.

Endnu i 1960 var Fanø-Esbjerg færgeri Post- og Telegrafvæsenets ansvar og udgjorde dermed den sidste betydelige rest af tidligere tiders passagertransport.

Luftpostvæsenet

Flyveren Robert Svendsen foretog den 2. september 1911 den første flyvning med post i Danmark mellem Middelfart og Fredericia med 150 brevkort.¹⁴ Det kan kun betragtes som den spæde og kuriøse start, men i løbet af 1920'erne kom stadig nye ruter til, såvel indenrigs som udenrigs. Således oprettedes i 1922 en rute Kalundborg-Samsø-Århus.

Det var ikke store mængder post, der blev transporteret med de første ruter, ofte var der tale om 300-400 breve og brevkort. Postvæsenet beregnede tillægstakst for forsendelserne.¹⁵

I tiden omkring 1927 var der to hovedluftpostruter. Den ene var Malmö-København-Hamburg-Bremen-Amsterdam. Fra Amsterdam gik fly videre med post til London, Bruxelles og Paris. Den anden hovedrute var Malmö-København-Lübeck-Berlin-Dresden-Prag-Wien. I Lübeck og Berlin var der tilslutning til det tyske luftpostnet.

En tredje vigtig rute, der blev åbnet i juli 1927, var ruten Stettin-København-Göteborg-Oslo. Strækningen var på 800 km. og turen tog 6½ time.

Der var tale om dagflyvninger, men i 1928 begyndte det svenske postvæsen en række forsøg med natflyvning. Det danske Post- og Telegrafvæsen fik en ordning med svenskerne, således at dansk post også fragtedes med natposten. Disse forsøg ledte frem til en nordisk konference om natpostflyvning, som blev afholdt i København i februar 1929. Resultatet blev fra 1930 en række natpostruter, der sikrede posten hurtigere udbringning end tidligere.¹⁶

Esbjergs postmester modtager i 1928 den første luftpost.

Luftpost anno 1931

Spænd sikkerhedsbælterne og lad os tage på luftposttur med »Søren Post«, sådan som han oplevede den i 1931: »Det meste luftpost herfra til Hamborg sendes med »Det danske Luftfartsselskabs« rutemaskiner. Med en af disse foretog jeg i efteråret en luftrejse til Hamborg og retur. I Kastrup Lufthavn udleveredes et lille hefte med bemærkninger om flyvning i al almindelighed. Af dette udplukkes følgende: Speciel klædedragt er unødvendig under flyvning... Passagererne kan frit bevæge sig rundt i kabinen, uden at det influerer på maskinens ligevægt... Papirposer er til rådighed i tilfælde af luftsyge. Der er toiletrum bag i hver kabine. Det er ifølge lov forbudt at ryge eller slå ild i maskinen.

Vi fik udleveret en tot vat til ørerne, et par papirposer af stærkt karduspapir og en pakke tyggegummi til at fordrive tiden med. Så var vi startklar. I døren stod »Det danske Luftfartsselskabs« direktør ingeniør Krebs og overvågede at alt gik reelt til. Postpiloten og hans mekaniker tager plads foran, sætter gas til, og maskinen løber hen over Amagergrønsværen. Det er regntykning og meget skyet. Vi kommer op i nogle kedelige vanddampe, teatertåge, som man ofte ser i biograferne, og som hæmmer enhver udsigt. Men hurtigt kommer vi igennem, op over skyerne, hvor himlen altid er blå. Solen skinner klart, der er smukt vejr heroppe på 1500 meter. Mellem skyerne får vi øje på Køge. Hvor er Køge torv dog en lille firkant... Fra Køge til Falster ser vi ikke jord eller hav, kun et tykt vattæppe, ren hvid bomuld ser vi under os. Det ligner et is polarlandskab med evig, hvid sne, smukt at se på, men man bliver alligevel lidt utryg, og jeg spørger postflyveren: Hvordan finder du vej gennem al den bomuld, de tågede skyer?

Det er let nok, jeg står hele tiden i forbindelse med København og Hamborg samt med Malmø ved hjælp af trådløs telefoni. Jeg modtager vejrberetninger og kan udbede mig enhver oplysning på et hvilket som helst tidspunkt, så navigering kan ske derefter.

Vi flyver nu i solskin hen over Saksøbing, hvor det store, hvide posthus falder stærkt i øjnene, ude på den høje trappe står en postmester med shagpipe. Maribo med sit lille rådhus ser lidt sammentrængt ud. Fra Rødby havn går det ud over havet. Landingen på flyvepladsen ved Hamborg går glat. Alt står parat ved ankomsten. Post-, pas-, told-, fotograf- og godsbetjening er der, og en, to sør man får tænkt sig om, har fotografen været der og den tyske postmand er løbet væk med posten... Posten omsorteres, dirigeres efter flyvelisterne, og ti minutter senere jager den afsted med nye flyvemaskiner til Hannover, Köln, Rotterdam osv.«.¹⁷

Posten indlades under isflyvningen i 1940. Billedet stammer oprindeligt fra Det Danske Luftfartsselskab.

Post- og Telegrafvæsenet havde aftaler med såvel Det Danske Luftfartsselskab og senere med SAS som med en lang række udenlandske flyselskaber. I 1930'erne benyttede Post- og Telegrafvæsenet bl.a. luftskibet »Graf Zeppelin«, der senere brændte op, til forsendelser til Sydamerika.¹⁸

Isvintre

Også inden for landets grænser blev luftposten et alternativ, men i begyndelsen nærmest som en nødforanstaltning i svære situationer, når den almindelige postbefordring var lammet. Da isen på Storebælt i februar 1929 forhindrede overfarten mellem Korsør og Nyborg, blev der oprettet en midlertidig luftrute mellem København og Marslev på Fyn. Fra denne situation er bevaret et interview med informationschef Bengt Rom, der var Det danske Luftfartsselskabs ansvarlige i Marslev. Roms fortælling viser, hvor sårbar det lille øriges infrastruktur var. En streng vinter var nok til, at posten blev lammet: »Vore skibe frøs fast, vore baner sneede til, og vore øer frøs inde. Isbrydere og snepløve var i stadig forceret arbejde, men kulden blev stærkere og stærkere. Storebælt frøs til, og isbryderne sad fast der.

Så blev luftfarten mobiliseret for at besørgе posten over Storebælt – hovednerven i det danske postsystem. Den første hjælp blev hentet fra hærens og marinens flyvæsen, som altid er i alarmberedskab. Men selv med deres 400 hestes store militærmaskiner

kunne de kun tage omkring 200 kilo post hver gang, og det var jo en dråbe i havet.

Så blev Det danske Luftfartsselskab tilkaldt, men det var til en begyndelse kun muligt at sætte en enkelt trafikmaskine i gang, da de øvrige var på værkstederne til vinteroverhaling. Man sendte da bud til Holland til K.L.M. om hjælp fra den store hollandske luftflåde.

Med korte mellemrum afgik så tre maskiner fra Holland, der straks blev sat ind på ruten Kastrup-Marslev. Man havde valgt Marslev til lufthavn, fordi den ligger på hovedlinien umiddelbart øst for Odense med let tilslutning til togene vestfra og togene fra Jylland, hvilket var overordentligt vigtigt, da navnlig hele den store danske hovedpost netop daglig passerer linien der.

Desuden var jernbanestationernes telefon og telegraf uundværlige hjælpemidler ved vejrtjenesten, så at flyverne kunne holdes underrettet om vejret i Kastrup og i Marslev og ikke risikere at blive lukket inde af tåge eller snetykning.

For at organisere ekspeditionen på Marslev flyveplads blev jeg sendt af sted med en flyver til Fyn. Det var en lidet opmuntrende opgave at gå ind til. På Marslev flyveplads havde der ophobet sig store mængder af post, gods og utålmodigt ventende rejsende, som militærmaskinerne og luftfartsselskabets få trafikmaskiner ikke formåede at gøre væsentligt indhug på. Næste morgen ville der yderligere ankomme 12-1400 kilo post med nattoget fra Jylland, som måtte og skulle af sted til København, og den ventende skare af urolige rejsende trængte ustandselig på. Hvad skulle jeg gøre?

Jeg fik en konference i orden med Postvæsenets stedlige repræsentant, den energiske og altid hjælpsomme postassistent A.V.

Hansen fra 2. Overpostinspektorat i Odense. Vi fik fat i et lille hønsehus, et lille træskur ikke større end en kupé, og det indrettede vi til en »feltpost« eller et luftfart-postkontor. Vi hængte et skilt »postkupé« uden på, og så var det vort hovedkvarter til vor petroleumslampe bragte varme og liv i hønseopperne, som fordrev os.

I løbet af natten lykkedes det A.V. Hansen at finde en vejtrømler. Forspændt med seks heste gik vi ved solopgang i lag med trømlingen af den store snemark for at skaffe bedre start for maskinerne. Da flyveren om formiddagen skulle starte med sin svære ladning af post om bord, kunne han køre sin maskine i start over en smal, men jævn og fast flade, og uden ringeste besvær hævdede maskinen sig. Medens maksimallasten inden trømlingen kun var 400 kilo pr. maskine, nåede vi nu helt op på maskinernes fulde nyttelast omkring de 1000 kilo.

Mest besvær voldte passagererne os. Ofte ventede et halvt hundrede rejsende ude på den åbne mark for at komme med. Værst var det, når postmængden tillod at tage et par med. Så var de resterende 48 passagerer rasende over at have ventet det meste af dagen på den åbne mark i 15 graders kulde. Men da jeg havde været ved at blive lynchet et par gange og hængt op på træskuret, fandt jeg på en udvej. Jeg indførte pariser omnibussernes nummersystem, således at hver passager fik et nummer, straks han meldte sig, og i den rækkefølge kom de rejsende så afsted efterhånden. En af de mest rolige og tålmodige var statsminister Stauning; han kom i den periode flere gange gennem Marslev flyveplads og benyttede postflyverne.¹⁹

Luftpostvæsenets betydning

Den indenlandske luftpost var dog i tiden indtil den 2. verdenskrig ikke af stor betydning. Ganske vist var der i slutningen af 1930'erne postruter mellem København-Aalborg-Silkeborg-Esbjerg, men krigen satte en stopper for disse ruter, og kun København-Rønne blev opretholdt.

Da det i 1940 blev foreslået at oprette en luftpostrute mellem København og Århus, blev planen frarådet af militære autoriteter, der mente, at fly kunne risikere at blive skudt ned.²⁰

Den 2. verdenskrigs udbrud i august 1939 betød en standsning af al natpostflyvning, og snart efter fulgte lukningen af ruterne til Paris, London, Berlin, Hamburg, Oslo og Warszawa. En rute til Amsterdam blev opretholdt, og fra Amsterdam gik dansk post

videre ud i verden. Flere af ruterne blev dog genåbnet i løbet af oktober-november 1939.²¹

Den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 betød, at al flyvning midlertidigt blev standset, og posten blev i stedet sendt med jernbane. I løbet af kort tid genåbnedes en række ruter til Tyskland, og i juli 1940 kom ruterne til Sverige og Norge i gang igen.

Efter krigen gik der nogen tid før luftpostforbindelsen med Tyskland blev genoptaget. Det skete først i maj 1948. Der gik også nogle år, før de indenlandske ruter rigtig kom i gang, men efterhånden fik ruterne mellem København, Aalborg og Århus større betydning. I 1954/55 transporteredes 72.559 kg. post i indlandet og til og fra udlandet 346.392 kg. I 1964/65 var postmængden steget til 1.278.226 kg i indlandet og 941.342 til og fra udlandet.²²

I oktober 1949 indførtes »aerogrammer«, som betød at luftpostbreve i form af disse specielle kuverter nu kunne sendes overalt i verden uden særlig luftposttillægstakst.

Luftposten spillede en ikke uvæsentlig rolle for flyselskabernes økonomi, og før den 2. verdenskrig udgjorde disse indtægter 30-40 % af luftfartens totale trafikindtægter.²³ Luftpostbefordring blev betalt med en kiloprís, der var det dobbelte af, hvad en flypassager skulle betale. Post- og Telegrafvæsenets udgifter til luftbefordring steg, bortset fra krigsårene, støt, som det ses af Tabel 3.²⁴

Ved transportbåndet i postkontoret i Københavns Lufthavn, juli 1960.

Tabel 3: Udgift til luftpost (tusind kr.)

1927/28	0	1943/44	116
1930/31	30	1944/45	104
1932/33	119	1945/46	243
1936/37	268	1948/49	3.115
1937/38	335	1949/50	4.457
1938/39	422	1950/51	4.029
1939/40	637	1952/53	4.886
1940/41	101	1953/54	4.191
1941/42	191	1959/60	8.032
1942/43	169		

Den stigende udgiftskurve var påvirket af en øget mængde post, inflationen, den stadige udvidelse af flyforbindelserne og de hyppigere flyafgange. Alligevel udgjorde luftpostudgifterne dog ikke mere end en lille procentdel af Post- og Telegrafvæsenets samlede udgifter til postbefordring. I finansåret 1936/37 repræsenterede de 268.000 kr. således kun 2,4% af de samlede udgifter.

Koordination var afgørende for den internationale luftposts succes. Allerede i 1924 var der på Verdenspostkongressen i Stockholm truffet de første internationale aftaler om regler og takster

for luftposttrafikken. Endnu et skridt videre kom man under en konference i Prag i 1931, da man enedes om en samlet ruteplan, selv om verdenskrisen i nogen grad slog planen i stykker. Ved en konference i Bruxelles i 1938 kom man overens om en fælles, meget lav befordringsafgift. Man bestemte endvidere, at luftpostbefordring inden for bestemmelseslandets territorium skulle ske uden afgift for afsendelseslandet.

I slutningen af 1950'erne forbedredes luftpostvæsenet, da SAS indsatte Caravelle-jetmaskiner på 14 europæiske storbyer. Det var også nødvendigt med en effektivisering, for mængden af post øgedes hastigt i slutningen af 1950'erne. I 1958 blev der ekspederet 2.737.315 kg post.²⁵ Gennemsnitligt var der tale om en stigning på 10 % om året i Københavns Lufthavn. Det var SAS, der havde størstedelen af denne postmængde, nemlig 80 %.²⁶

Jernbanepostvæsenet

To store jernbanepostkontorer sørgede for afviklingen af postgangen pr. jernbane. Sjælland, Fyn og Lolland-Falster, der oprindeligt alle tre havde haft deres egne jernbanepostkontorer, samledes i 1908 i »Østifternes Jernbanepostkontor«, der fra 1920 hed Jernbanepostkontor 1. Postgangen i Jylland administreredes af et jernbanepostkontor, der i 1920 fik navnet Jernbanepostkontor 2.²⁷

Jernbanepostkontorerne var ikke, som de almindelige postkontorer, underlagt en distriktsmyndighed, men hørte direkte under Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet.

Der eksisterede en aftale mellem Post- og Telegrafvæsenet, Statsbanerne og privatbanerne om, at de sidstnævnte stillede postvogne til rådighed. Disse vogne blev anskaffet og vedligeholdt af Statsbanerne og privatbanerne, medens Post- og Telegrafvæsenet sørgede for det indre postinventar. P&T betalte leje til DSB og privatbanerne.

Under indtryk af konkurrencen fra bilerne og i et alment forsøg på at spare kom det ofte til debatter mellem Postvæsenet på den ene side og Statsbanerne og privatbanerne på den anden om priserne. Postvæsenet forsøgte at spare, hvilket hurtigt gav problemer. I Dansk Postforbunds medlemsblad i 1924 beklagede formanden for Jernbanepostforeningen sig over, at spareiveren havde medført »et forceret tempo« og »en mængde merarbejde«. ²⁸ Tillige klagede formanden over gammeldags bureauvogne med olielamper og kakkelovne. Generaldirektoratet lovede at se nøjere på kritikken.

Der blev gjort noget ved sagen fra Generaldirektoratets side,

for i 1926 nedsattes sammen med Statsbanerne og privatbanerne et udvalg, der skulle undersøge bureautjenesten.²⁹ Oprindeligt var planen, at udvalget skulle se på de interne arbejdsgange og finde en mere forenklet form for betaling mellem de to etater. Men i 1928 udvidedes dets kommissorium til at omfatte en »simplificering og udvidelse af postbefordringen« samt en »sammenlægning af jernbane- og postpakker«. Navnlig det sidste var et ømt punkt, for postvæsenets monopol omfattede ikke pakker, og det var en vigtig indtægtskilde for Statsbanerne.

Udvalget fremkom med sin plan i juli 1928. Den gik i korthed ud på, at Statsbanernes personale i videst muligt omfang skulle overtage befordringen af og behandlingen af almindelig brevpost, herunder aviser. Al anden post skulle behandles af postpersonalet. For privatbanernes vedkommende skulle togpersonalet også i en vis udstrækning inddrages i postbehandlingen.

Man igangsatte en forsøgsordning på en række privatbanestrækninger, men der kom ikke en større nyordning ud af udvalgets forslag. Det var verdenskrisen efter 1929, der satte gang i nye planer for et samarbejde. Indtægterne og omfanget af såvel breve

*Bureauvogn fra ruten Nykøbing F. –
Nakskov fotograferet i 1939.*

som pakker begyndte at falde. Samtidig mindskedes antallet af rejsende og godsmængden på banerne. Man stod med et overdimensioneret transportapparat.

Fra Post- og Telegrafvæsenets side forsøgte man at spare. I en rundskrivelse til samtlige postmestre bad man dem stille forslag til besparelser. Der var nok af opfindsomme påfund blandt de mange svar. En postmester foreslog billigere rengøringsmidler, en anden rådede til at bede de 65-årige tage deres afsked, og endelig havde man et godt øje til bureaujtjenesten.³⁰

Samtidig havde Generaldirektoratet selv gennemgået samtlige jernbanestrækninger med det formål at spare. Resultatet blev en række ganske gennemgribende nedskæringer.

Det vigtigste resultat af spareiveren var en overenskomst mellem Post- og Telegrafvæsenet og Statsbanerne om forening af postekspedition og jernbanetjeneste på en del steder, hvor der ikke fandtes mindre postkontorer. Dermed havde Statsbanerne altså givet sit tilsagn til, at deres medarbejdere kunne tage sig af posten. Samtidig vedtog man en række nedskæringer, herunder bl.a. indskrænkninger på visse sidebaner og af natkørsel.

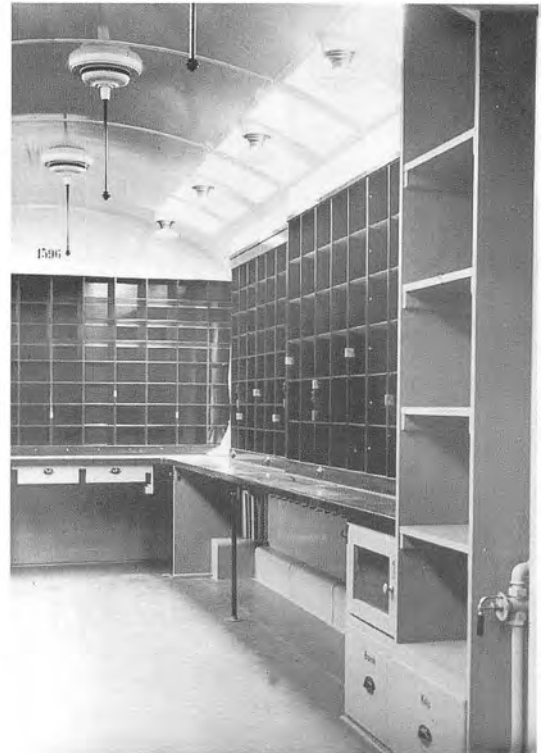
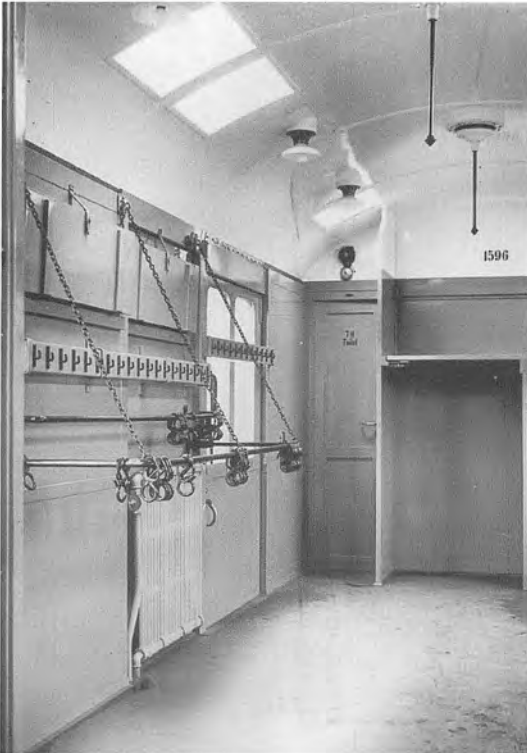
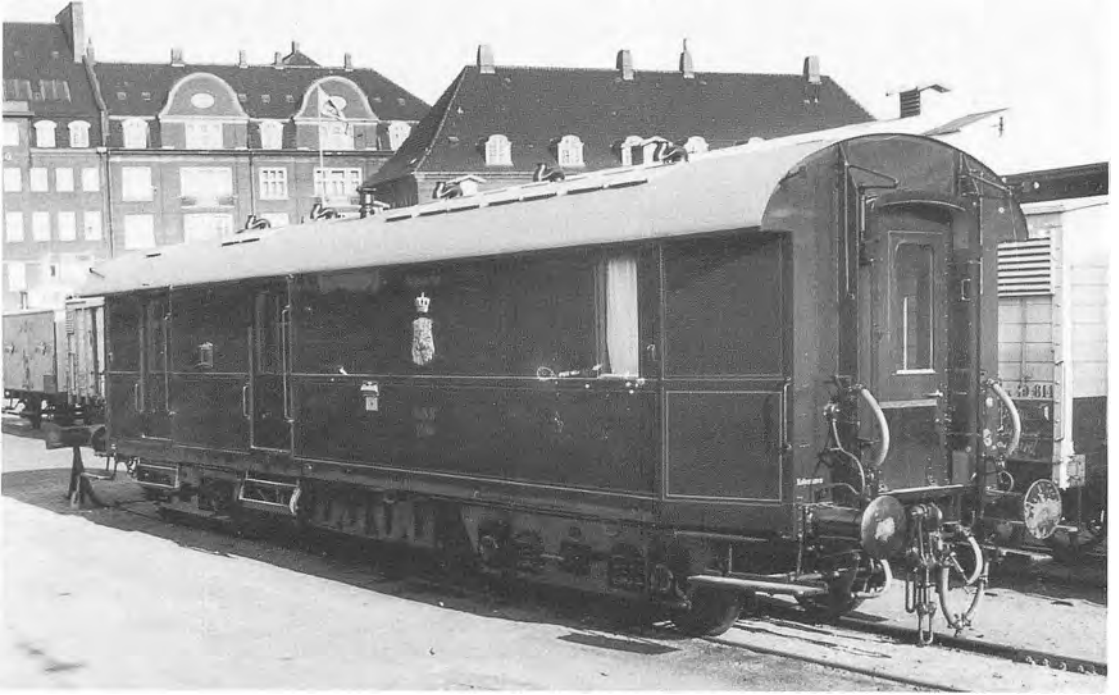
En række små bureauer forsvandt simpelthen, og deres opgaver blev overtaget af hovedbureauer. I stedet for jernbanebefordring overgik en del post til biltransport. Besparelserne ramte en række privatbaner hårdt, og Privatbanernes Fællesrepræsentation klagede til trafikminister Friis-Skotte.³¹ Men der var ikke noget at gøre. På et møde i Finansudvalget fik Friis-Skotte godkendelse af ordningen.

Aftalen fra 1933

I foråret 1933 begyndte man nye forhandlinger mellem Post- og Telegrafvæsenet og Statsbanerne. Den værste krise var overstået, og man forsøgte nu at tænke offensivt, idet alle tog nu skulle kunne medføre post. Denne overenskomst blev underskrevet i august 1933. Nu kunne alle almindelige breve afleveres til alle tog. Banen havde ansvaret for posten, men inspektionen skulle foretages af P&T, hvilket i praksis blev jernbanepostkontorerne.

Ekspeditionstiden på stationerne blev forkortet. Man gik endvidere bort fra lukkede postrum og overlod til togpersonalet at foretage en del af postudvekslingen. Denne postudveksling udført af togpersonalet blev benævnt »togpost« og omfattede alle arter af forsendelser til og fra posthusene på strækningen.³²

Postudvekslingen blev desuden udvidet, idet alle posthuse på en jernbanestrækning blev omfattet. Endelig betød aftalen, at

Bureauvogn bygget hos Scandia i Randers i 1936, antagelig fotograferet kort efter. Bemærk kasserne til højre med påskriftene »Brænde« og »Koks«. En tilsvarende vogn fra denne tid – blot et par meter kortere – er bevaret på Jernbanemuseet i Odense.

Statsbanerne påbegyndte bygningen af nye bureauvogne, der skulle erstatte de ældre trævogne.

Ordningen synes at have fungeret godt. Omtalen i pressen var positiv, og Generaldirektoratet modtog kun få klager fra kunderne.

Der var uenighed om, hvem der skulle have ansvaret for sidebanernes postforhold. Der havde i udvalget nedsat i 1926 været røster fremme om, at sidebanerne skulle underlægges de lokale postkontorer og ikke mere være underlagt Jernbanepostkontor 1 eller 2. Der var altså tale om et forsøg på decentralisering.

Jernbanepostkontorerne svarede imidlertid negativt på planen, og først da overpostinspektøren for 3. distrikt (Århus) atter tog planen frem i 1934, kom der bevægelse i sagen.³³ På baggrund af overpostinspektørens stadige pres blev planen realiseret fra oktober 1934. 42 privatbaner med postbureau blev underlagt faste postkontorer.

I løbet af 1930'erne ophørte i alt 11 sidebanebureauer hos privatbanerne, medens kun tre af statsbanernes bureauer nedlagdes. Det er spareiveren, der tegner de tydeligste spor i arkivalierne. Da privatbanerne i 1939 krævede en forhøjelse af godtgørelserne for postbefordringen, svarede Generaldirektoratet igen ved at bede postmestrene atter overveje nedlæggelse af strækninger. Resultat: Tre strækninger blev nedlagt.

Af postbureauer var der 535 i 1931, men allerede i 1933 var tallet faldet til 381.

Jernbaneposten under besættelsen

Som for andre postbefordrings vedkommende betød krigen tillige en væsentlig forringelse af jernbanetransporten. Togene kørte uregelmæssigt, og posten kom hovedsagelig med de langsomme godstog. Vinteren 1944-45 havde kun befordring én gang om dagen i hver retning. I krigens sidste fase betød sabotagen, at forsinkelserne blev endnu værre.

Jeppe Ebbesen Tanggaard var afløser inden for jernbaneposten, men han startede som så mange andre som cykelbud i P&T. Tanggaards levnedsbekræftelse viser et typisk træk ved etatens historie, nemlig hvorledes de ansatte gennem et langt arbejdsliv gik fra det ene arbejdsområde til et andet, men forblev under den trygge etats vinger: »Jeg er født i Sdr. Vilstrup i 1913, men familien flyttede til Fredericia, hvor jeg gik i kommunale skoler. Jeg søgte ind ved Telegrafvæsenet, fordi mine forældre desværre ikke havde midler til min videre uddannelse.

Forholdet var det, at Fredericia telegrafstation kort tid efter nytår 1929 søgte et antal telegrafbude til antagelse på prøve med tjeneste på telegrafstationen. Vi var seks, der blev antaget efter en prøve i vore kundskaber i dansk og regning. Prøvetiden var tre måneder, hvor vi blev aflønnet med 15 kr. pr. uge. Kort tid efter antagelsen gennemgik vi et særligt kursus, der bestod i, at vi skulle lære morsealfabetet perfekt, da en del af vort arbejde bestod i, at vi skulle omdele telegrammer inde på selve telegrafstationen fra det ene telegrafapparat til det andet. Telegrammerne var affattet i morse, så vi skulle hurtigt kunne læse bestemmelsesstedet.

I 1934 fyldte vi seks telegraf-cykelbude 21 år, og ifølge reglementet skulle vi da ansættes som reservepostbude. Postmesteren i Fredericia havde desværre ikke taget højde herfor, og han havde ikke plads til os på sit postkontor. Hvad gjorde man så? Jo, man forflyttede os på en månedsløn af 135 kr. til andre postkontorer ude i landet. En af os kom til Horsens, en anden helt til Nykøbing Falster og fire til Århus postkontor, hvoraf jeg var den ene.

Jeg blev straks efter ankomsten sendt ud på kassetømning som »føl« for at lære byen at kende. Sammen havde vi fire fundet et pensionat i Vestergade, hvor vi boede nogen tid. For kost og logi betalte vi 80 kr. om måneden, så der var ikke meget til faste udgifter og lommepenge af de 135 kr., vi fik udbetalt om måneden. Som reservepostbude fik vi lønforhøjelse til 175 kr., hvilket var hårdt tiltrængt.

Da jeg havde tømt kasser i nogen tid, omfattede arbejdet også tjeneste i afgående brevpost, hvor man sorterede breve og sendte dem af sted med posttogene efter en nærmere fastsat plan.

Lokale breve blev sendt op til breværerhallen, hvorfra brevæberne bragte dem ud til adressaterne i byen.

Efter nogen tid blev jeg afløser, hvilket ikke altid var særlig rart, da det medførte, at man tit – til tider uden varsel – måtte skifte til en anden tjeneste, som man måske slet ikke havde prøvet før. Sådanne tjenester kunne være i avispostekspeditionen, hvorfra der blev udsendt aviser og andre blade til posthuse over hele landet. Så det gjaldt om at kunne sin postgeografi, hvilket vil sige 1200-1400 posthuse og deres beliggenhed perfekt udenad.

Da jeg havde været nogle år i afgående brevpost som afløser, blev jeg så afløser i omdelingstjenesten. Jeg kom først i lære som »føl« hos nogle flinke overpostbude, der lærte mig denne gren af faget.

I 1936 fik jeg så endeligt mit eget faste distrikt som breværer. Distrikt 36 omfattede Sct. Pouls Plads, Odensegade og Montanagade, hvor der var ca. 700 husstande. Det var et af byens største

distrikter, hvor man ved hver ombæring, der var fire om dagen, skulle op på fjerde sal, hvor der som regel boede repræsentanter eller andre, der skulle have aviser. Man var godt træt og svedig oven på en dag i det distrikt, hvor jeg holdt ud i 2-3 år.

I 1937 blev jeg gift og ansat som postbud. Et par år efter deltog jeg med et godt resultat i fagprøve for postbudpersonalet, hvilket gav adgang til at søge ansættelse som overpakmester. Det blev jeg i 1944. Inden da afløste jeg især i perrontjenesten, og jeg kom til at køre en del bureautjenester som alløser.

Kort tid før Århus-Aalborg skulle afgå, kom besked om, at manden, der ellers skulle køre, var blevet syg. Formanden sagde så til mig: »Tanggaard, du bliver nødt til at tage den tur til Aalborg, for vi har ikke andre«. Så var jeg leveret. Bureauet var et såkaldt kupé-bureau, hvor man udførte turen fra en dertil reserveret kupé, hvori jeg hurtig fik indlæst en klapstol, en taske med de nødvendige papirer, et håndstempel samt den foreliggende post til posthusene Århus-Aalborg, der bestod af morgenaviser og nogle få almindelige og anbefalede breve.

Afleveringen af posten fra bureauet foregik efter reglerne og var let og ubesværet, da bureauet fortrinvis betjente de små mellemstationer, der ikke fik særlig meget post, idet morgeneksprestogene forud havde leveret posten til de store posthuse som Randers, Hobro og Aalborg.

På vejen hjem skulle jeg køre med et andet bureau fra Aalborg til Århus. Det var en fredag aften før en konfirmationssøndag, hvilket jeg tydeligt fik at mærke, inden jeg nåede Århus igen. Kort tid efter, at jeg var mødt i bureauvognen kom et par store læs pakker fra Aalborg samt en stor brevsæk, så jeg fik travlt med at sortere pakkerne, der fyldte det meste af pakrummet. Brevsækken blev åbnet, og de røde brevbundter blev fordelt til stationerne. Ca. et kvarter før afgang kom der endnu et stort læs – denne gang aviser – mange bundter post, værdipostsækken og endelig en restsæk. Jeg var godt lakket til, som man siger, men det gik da.

Stationerne fik, hvad de skulle have, indtil jeg kom til Faarup station, hvor jeg fik 10-12 værdiafslutninger ind fra sidebanerne, hvilket jeg fik meget travlt med, for værdiafslutningerne skulle dekarteres inden for en halv time, inden jeg nåede Randers, der skulle have biposter. Jeg nåede det heldigvis lige inden jeg nåede Randers, selv om der i værdiposten var masser af anbefalede telegrammer i anledning af konfirmationen.

Videre gik det mod Århus, og det strømmede stadig ind med anbefalede telegrammer, så jeg ved hjemkomsten var oppe på ca. 850 anbefalede breve. Heldigvis stemte værdiregnskabet, hvilket er det vigtigste for et postbureau. Undervejs var der ikke blevet

tid til megen almindelig brevsortering, så Århus fik en ret stor brevsæk mærket »Århus transit«.

Min tjeneste i bureauerne gik efterhånden udmærket, og det endte med, at jeg i en juleperiode blev udkommanderet til Langaa, hvorfra jeg skulle køre Langaa-Struer for en syg kollega, hvor jeg tilbragte juleaften mutters alene i Nykøbing Mors, hvor turen endte.

Jeg må hellere prøve at forklare, hvordan det er at arbejde i postbureauerne, da det ikke er så lige en sag. Man skal have et godt helbred for at klare bureau-tjenesterne, og ens familie skal være indstillet på, at man har taget arbejdet, for arbejdstiderne er meget usædvanlige. Jeg mødte kl. 3 om natten, et par timer før togets afgang kl. 5-5.30. Det første, man gør, er at fyre den kolde vogn op i en særlig lille kakkelovn med pinde og briketter. I løbet af en halv time kommer fra afgangsposthuset en vogn med pakker og brevsække og aviser, som man så går igang med at sortere til posthusene på strækningen. Omkring 4-5 tiden kommer så hovedpostvognen fra København med hovedposten, og så tager man det sidste store nap inden afgang. Man er fremme ved endestationen i løbet af 3-4 timer og søger hen til det derværende opholdslokale, hvor man snupper en kop kaffe, hvorefter man får sig en tiltrængt søvn i 4-5 timer i en af de gode senge med springmadrasser. Ved 17-18 tiden går det hjemad igen.

Som overpakmester fik jeg tjeneste i pakkeindleveringen kombineret med brevsortering ved sidebanerne i afgående brevpost. Jeg var i den tjeneste i 4-5 år. Jeg havde regnet med faste og nogenlunde gode vagter. Men man benyttede mig stadig som afløser. Afløsningstjenesten varede til omkring 1950, hvor det kneb for mit helbred at holde til de skiftende vagter som afløser. Jeg søgte da og fik en ledig stilling som overpakmester i pakkeindleveringen.³⁴

Jernbanepostvæsenet fik tydeligt besættelsestiden at mærke i form af dramatiske hændelser og utallige uregelmæssigheder. Tage Kalby arbejdede i postbureauerne under krigen. Han fortæller, hvordan han oplevede tiden: »Den 1. oktober 1938 blev jeg ansat som postbud ved Næstved postkontor. I 1942 skulle jeg på kursus i København. Min kone var gravid, og vi ventede nedkomst sidst i april måned. Min kone nedkom med en dreng, og kort tid efter rejste jeg til København.

I 1943 blev jeg udkommanderet til tjeneste ved Jernbanepostkontor 1, København. Jeg skulle afløse bureau-personale under ferie og sygdom, og jeg kom ud at køre på alle de jernbanelinier, der udgik fra København. Det var et meget krævende job, for de indkaldte afløsere fik ikke lov at køre i en enkelt mands turnus,

Bureauvogn fra Hads-Ning Herreders Jernbane, det vil sige strækningen Århus-Odder-Hou. Vognen blev benyttet fra århundredskiftet frem til 1959.

men fik ekstrature i stort omfang. Frihed til at rejse hjem for at besøge familien blev indskrænket til højst en gang hveranden måned.

Den 28. august 1943 skulle jeg køre i avistoget på Sydbanen. Turen fra København til Næstved foregik uden stop via Ringsted. De to postvogne var indkoblet i et godstog, der kun kørte til Næstved. Her var et ophold på et par timer. Min kone og mit barn, der boede i Næstved, havde jeg ikke set i over en måned. Jeg ville meget gerne have lov til at løbe hjem og hilse på dem.

I København rådede den aften stor spænding, og de fleste var klar over, at der kun skulle en lille gnist til at udløse en aktion fra tyskernes side. Da de sidste lastvogne fra dagbladene var ankommet til postbanegården, fik vi underretning om, at regeringen var gået af, og at der muligvis ville blive erklæret undtagelsestilstand.

I Næstved nåede jeg at få nogle få minutter sammen med min kone, da lyset gik ud. Kort efter brød et voldsomt skyderi løs i den østlige del af byen. Det var tyskernes angreb på Garderhusarkasernen, og projektilerne føg langt ind over byen. Skydningen varede kun kort tid, og da den stoppede, løb jeg straks mod banegården.

Da jeg nåede op øverst i Torvestræde, hørte jeg kampvogne komme fra Østergade. Jeg løb ind i en niche ved en forretning og

så derfra kampvognene fortsætte ad Sct. Mortensgade til Grønne-
gade, hvor rytteriets befalingsmandsskole lå. Da vejen var fri løb
jeg videre mod banegården. Her var mine kollegaer i postbureau-
et og stationspersonalet gået i dækning i tunnelen under perro-
nerne. Kort tid efter min ankomst kom den fungerende ned og
meddelte, at værnemagten havde forlangt normal togafgang gen-
optaget, og at der ikke ville komme mere skyderi. Resten af turen
til Nykøbing F. forløb planmæssigt, ligeså hjemrejsen.

Den 1. maj 1944 ansattes jeg som overpakkemester ved Århus
postkontor. Som yngste mand havde jeg ikke fast tjeneste, men
afløste såvel på postkontoret som i postbureauer, der udgik fra
Århus.

På en sådan tur kørte jeg eftermiddagsekspressen fra Århus til
Randers. Herfra skulle jeg køre aftenturen Randers-Ryomgård og
retur, samt morgenturen på samme strækning næste dag. Jeg
overnattede i et opholdslokale på Randers banegård. Midt på
natten lød en række eksplosioner på jernbaneterrænet. Det var
sabotageaktioner, der skulle hindre den tyske transport af tropper
og materiel til de hårdt trængte fronter i Tyskland.

Da jeg mødte til tjeneste, var forbindelsen fra Randers bane-
gård til Strømmen station afbrudt. Pr. bil blev posten og jeg kørt
til Strømmen. Her kom et damplokomotiv med to personvogne
ind fra Ryomgård. Da der ikke i Strømmen var nogen drejeskive,
blev lokomotivet blot rangeret til modsatte ende af personvogne-
ne, og det kørte baglæns til Ryomgård. Jeg fik posten ind i to
kupéer, og måtte der klare al sortering undervejs. Ved tilbage-
komsten til Randers, var jernbanesporene repareret, så jeg kunne
komme med tog mod Århus.

På jernbanen Århus-Hammel kørte jeg en del ture, og jeg hu-
sker en af dem nøje. På en aftentur, hvor returkørslen skete under
mørklægning, havde jeg nok været for sløset med at sætte pappla-
derne for vinduerne på plads. En af pladerne gled til side, så en
stribet lys kunne ses udefra. Det opdagede jeg først ved Galten,
hvor et skud blev affyret mod den kombinerede post- og passager-
vogn. Jeg rettede skyndsomst på pappladen. Ved ankomsten til
Hammel banegård viste togføreren mig, at skuddet var gået ind
ad et vindue i passagerkabinen, der sad nærmest postrummet.³⁵

En anden dramatisk beretning fra krigens tid er assistent I.S.
Nikolajsens: »Nattoget, der kom fra København med hovedpo-
sten til Jylland, skulle være i Fredericia ved 3 tiden om morgenen;
herfra var der så i de første morgentimer togforbindelse i alle
retninger. Nu skete det ikke så sjældent, at de allierede flyvere
kastede miner i Storebælt, så færgefarten blev indstillet. Så kom
natposttogets færge heller ikke over, og når vi mødte 10-15 mand

kl. 3 om natten fik vi i heldigste tilfælde besked på at gå hjem til kl. 8, da toget var aflyst... Endelig kom vi så af sted fra Fredericia med 6-7 timers forsinkelse i heldigste tilfælde... Så var det tit ubehageligt at køre i et sådant særtog, det blev holdt tilbage for de ordinære tog, i Århus manglede der ofte lokomotiver til at køre os nordpå. Efterhånden nåede vi Aalborg, i reglen da, flere gange skete der sabotage – og toget måtte så holde til det blev lyst. Man kom så til Aalborg f.eks. 24 timer forsinket efter at have tilbragt natten i postvognen, liggende på et bord, tit frysende, da det dårlige brændsel – tørv og brunkul – ikke kunne varme op.

Når personalet ikke kunne komme frem, kørte togene mod Fredericia med nedsat besætning, og posten fik ikke den sædvanlige behandling. Tit nåede man, efter en besværlig og lang tur, til sin rutes endepunkt på et sådant tidspunkt, at man lige kunne sluge sin mad og måske få en halv times søvn, og så hjem igen med udsigt til sabotage... Det hændte utallige gange, at vi i løbet af natten blev hængende et eller andet sted på linien på grund af sabotage, så gjorde vi vort arbejde så meget færdigt, som vi kunne... På visse stationer vidste vi, hvor tyskerne havde brændsel liggende, og det blev fortrinsvis benyttet. Når det blev lyst, begyndte banearbejdere at reparere bruddet; der var så i mellemtiden samlet en del tog på begge sider af sprængningsstedet. Tyskerne masede vældigt på og ville over med deres tog, så snart linien var klar, sommetider nåede vi dog at smutte imellem. Blev vi så overhalet af et person- eller eksprestog, måtte vi læsse hovedparten af posten derover. Lidt personale kunne der i reglen sendes hjem samtidig, men resten måtte blive i toget, der så efterhånden kunne nå Fredericia sent på eftermiddagen eller først ud på aftenen. Var sprængningen foretaget ude på linien, så det blot var enkelte skinner, der skulle udskiftes, kunne arbejdet i reglen fuldendes omkring middagstid. Var det derimod skiftespor, overføringer over små vandløb etc., tog reparationen tit både et og to døgn. Da Gudenåbroen ved Langå blev sprængt, tog det mange uger at lave den...

På grund af en voldsom sabotage mellem Vejen og Brørup kunne vi en nat ikke komme af sted. Ved middagstid fik vi besked på, at vi skulle køre om eftermiddagen, når Københavnrekspressen kom, vistnok med en del af den manglende natpost. Ekspresen kom også med den normerede timelange forsinkelse. Så snart toget holdt, besatte Gestapo alle døre, og alle blev undersøgt. Det tog sin tid. Efterhånden forsvandt da de grønne, vi fik posten over, der var hele natposten fra Sjælland, vort tog kørte, og vi arbejdede, så sveden sprang. Normalt har vi nogen tid på Fredericia banegård mellem postens ankomst og togets afgang, men

her gik det altså af sted med det samme. I Lunderskov begyndte vi at binde posten op og komme den i sække, så vi ved ankomsten til Vejen var klar til at læsse ud. Her holdt en lastbil, der var bestilt i forvejen, hvorpå posten blev læsset og kørt til Brørup. Toget kørte videre til brudstedet i nærheden af Ladelund, hvor passagererne så spadserede over til et tog, der holdt på den anden side af brudstedet. Det var efterhånden blevet så mørkt, så det tog flere timer at få alle passagerer over. Til slut kom toget til Brørup, hvor posten fra lastbilen blev læsset ind i en pakvogn. Da vi ankom til Esbjerg hen imod midnat, godt kørt i stykker, som det hedder i de kørendes sprog, når man ikke er færdig, var det spærretid. Det var livsfarligt at gå på gaden, der blev i reglen skudt, før der blev spurgt«. ³⁶

Det var en kold fornøjelse om vinteren at køre i de små postbureauer. Ikke mindst under og lige efter krigen, da det var småt med brændsel. Overpakmester ved Jernbanepostkontor 2, Oscar Ebbesen, fortæller om en tur med posttogene i 1945: »Jeg kørte som afløser og var udstationeret forskellige steder i Jylland, i Struer, Langå, Århus og Tønder. Det var i øvrigt i de år, hvor man anvendte brunkul og tørv til opvarmning. Tørvene var ofte så våde, at vandet rendte ned ad gulvet. Brunkullene var også elendige. Af og til måtte vi hen hos lokomotivfolkene og »låne« lidt mere brændsel. Det hjalp svært. Vi kørte dengang med meget små vogne, og de var stoppet langt over evne. Det var ikke ualmindeligt, at pakketoget var så fyldt, at både bremsekupe, toiletter og garderobe var taget i brug. Men vi havde jo de lange køretider, og det gav mindre arbejdspress«. ³⁷

Tiden efter krigen

På trods af alle besværlighederne under krigen genvandt banerne i denne periode noget af deres tabte position i konkurrencen med bilerne. Hovedparten af privatbanerne fik overskud omkring 1943. Nedlæggelserne hørte op.

Efter krigen blev udviklingen anderledes, end man havde ventet. Konkurrencen fra bilerne satte ind hårdere end nogensinde før. For at konkurrere med de private fragtmænd, måtte Post- og Telegrafvæsenet også indsætte biler og stoppe jernbanetransporten.

Blandt postpersonalet var der ikke altid tilfredshed med Post- og Telegrafvæsenets vilkår som lejer hos De Danske Statsbaner. I 1951 klagede postmester G.S. Willemann således over, at selv om Danmark var lille, kunne man ikke med sikkerhed bringe post ud

Fra periodens slutning stammer bureauvogn DD 5201, bygget hos Scandia i Randers i 1960 – den første af en ny, tip-top moderne serie, som kom i anvendelse 1960'erne igennem.

fra den ene dag til den anden. Han tilføjede: »Forsinkelser af de særlige postførende tog er alt for hyppige, og der haves en stærk fornemmelse af, at anden trafik går forud. Man synes at gå ud fra, at Post- og Telegrafvæsenet er en kunde, der ikke kan løbe fra en«. ³⁸ En overassistent ved 1. Jernbanekontor supplerede: »... man behandles som et nødvendigt onde«. I så henseende er en

bemærkning fra en fungerende stationsbestyrer et typisk eksempel, da der i anledning af trafikforstyrrelse blev foretaget en henvendelse til ham angående postens fremsførelse. Den lød nemlig kort og godt: »Postvæsenet er det sgu lige meget med«.39

Denne negative vurdering deltes imidlertid ikke af ledelsen i Post- og Telegrafvæsenet, der gav udtryk for, at forstyrrelser var af mindre betydning, og at samarbejdet med Statsbanerne var godt.40

Arbejdet i bureauerne var ikke lige til. Der skulle foretages en fejlfri sortering af posten, medens togene for afsted. Det krævede en specialviden.41

Togvognene, der blev anvendt til posttransport, var gamle og nedslidte, da man var kommet gennem krigen. I årene 1947-50 gennemførte man et omfattende reparationsarbejde på vognene. De større blev ombygget, så de fik tøndehvælvet tag og belysningen blev forbedret. De mindre, to-akslede vogne, nøjedes med mindre forbedringer. De blev hovedsagelig anvendt på sidebanerne, og var derfor ikke så medtaget af slitage. Da Statsbanerne efter krigen anskaffede dieselmaskiner, der kørte stærkere end de gamle lokomotiver, kunne postvognene ikke mere klare belastningen. De var konstruerede til en hastighed på omkring 70-80 km i timen, men nu kunne farten komme op på 100-110 km i timen, og vognene begyndte at slingre, så brevene ikke kunne sorteres og stemples. Generaldirektoratet iværksatte derfor i 2. halvdel af 1950'erne et udredningsarbejde, der resulterede i bestilling af 25 nye postpakvogne.42

De nye vogne havde plads til 7-8 mand i hvert bureau, og der var tilhørende garderobe og toilet. Det samlede gulvareal var på 50 m², belysningen var blevet kraftigt forbedret med gode ovenlysvinduer og lysrørsbelysning. Opvarmningen skete nu med oliefyr og vognene udstyredes med radiatorer.

I slutningen af 1950'erne var Postvæsenets årlige betaling til DSB på ca. 25 millioner kr. årligt, medens privatbanerne fik 2. millioner kr. Post- og Telegrafvæsenet så det efterhånden i sin interesse at indskrænke jernbanetransporten på de mindre banestrækninger og sidelinierne og lade biler overtage dette arbejde. Men på hovedstrækningerne var jernbanen stadig uundværlig. Det havde særlig betydning, at forretningsservice kunne nå ud med den første ombæring dagen efter. Det var afgørende for Postvæsenets service, at posten kom hurtigt afsted, og undersøgelser viste, at der fra 1949 til 1960 var opnået en gennemsnitlig besparelse på 42 minutter på hovedstrækningen mellem København og Jylland.

Den såkaldte båndgrav ved Postbanegården i København. På billedet fra 1936 kan bemærkes de utroligt sirligt emballerede postpakker – nogen må have vidst, at de skulle fotograferes.

Postbanegården

Tiden fra 1927 og til 1960 var på postsiden ikke præget af tekniske landvindinger eller automatisering. Der var dog tale om én vigtig nyskabelse i perioden, nemlig Postbanegården, som blev indviet i 1931. Postbanegården blev opført ved Centralpostbygningens sydlige fløj og blev direkte tilsluttet jernbanelinierne. Den afgørende nyskabelse var en mekanisk sorteringsmaskine. Der var blot tale om grovsortering, hvor store og små pakker blev adskilt. Men alene denne tekniske nyskabelse var et meget stort fremskridt.

Organisatorisk hørte Postbanegården under Omkarteringspostkontoret. Bygningen over perronniveauet var i to etager. I øverste etage foregik grovsorteringen og i nederste finsorteringen. Fra Postbanegården blev sorteret afgående almindelige pakker. Disse skulle bringes ind fra København og omegns postkontorer. Der kunne også foregå direkte aflevering fra større kunder.

På grovsorteringsanlægget blev pakkerne styret ned ad de rette slisker, hvorefter finsorteringen fandt sted på store borde. Begge fotografier er fra Postbanegården 1932.

En stor del af arbejdet kom fra Avispostkontoret, hvorfra sække med tidsskrifter og andet blev leveret til Postbanegården. Endelig kunne man her modtage ankommende postpakker til København. Fra Postbanegården var der direkte forbindelse pr. transportbånd til Københavns pakkepostkontor, der havde til huse i Centralpostbygningen og hvorfra omdeling foregik.

Postkørsel

Fra Postvæsenet i 1908/9 anskaffede de første tre postbiler, var der et stort spring til slutningen af 1920'erne, da over 200 biler var i brug. I Tabel 4 kan man følge motoriseringen.⁴³

Tabel 4: Post- og Telegrafvæsenets motorisering 1923/24-1958/59

	auto- mobiler	heste- køretøjer		auto- mobiler	heste- køretøjer
1923-24	194	113	1943-44	414	13
1928-29	236	47	1948-49	458	3
1933-34	377	19	1953-54	552	—
1938-39	540	6	1958-59	618	—

Allerede i automobilernes barndom var flere modeller elektrisk drevne. Også Postvæsenet havde forsøgt at anvende elektriske postvogne, men omkring 1928 udskiftede man dem med benzindrevne biler, der var billigere i drift. Hestekøretøjerne forsvandt langsomt ud af billedet, men fik dog en renaissance under den 2. verdenskrig. En del af bilerne blev under krigen forsynet med gasgeneratorer, men man øgede også brugen af hestevogne, cykler og andre hjælpemidler. Efter krigen vendte man langsomt tilbage til benzindrevne vogne, specielt efter at benzinrationeringen forsvandt efter den 1. november 1947.

Efterhånden som en række privatbaner blev nedlagt i årene efter krigen, kom bilerne til at spille en større og større rolle. Ikke alle biler var imidlertid Post- og Telegrafvæsenets egne. Man havde til tider lejet køretøjer, og i midten af 1930'erne var der i 11 provinsbyer kørsel med lejede biler, medens 56 provinsbyer havde postkørsel med Post- og Telegrafvæsenets egne.⁴⁴

Bykørsel spillede en betydelig mindre rolle end landkørsel og androg samlet kun halvdelen af landpostens kørselsudgifter. Foruden egne biler anvendte Post- og Telegrafvæsenet en række private rutebiler. Ejerne af biler måtte indgå koncessionsaftaler med Post- og Telegrafvæsenet i henhold til lov nr. 166 af 4. juli 1927 om Omnibus- og Fragtmandskørsel.

Biler

P&T anvendte biler til mange formål med pakkeposten som det vigtigste. Fra 1933 stammer billedet af pakkepostvognen, hjemmehørende i Lyngby. Situationen er tydeligvis opstillet. Der besørges en forsendelse i bedste samklang med skiltet opsat på taget af køretøjet: Postpakker modtages ved Vognen.

Fra 1936 stammer billedet af den britiske BX, den ene af to nye postbiler, som det foregående år var blevet (om)bygget på P&Ts egne værksteder. Den var beregnet på kørsel mellem de københavnske postkontorer og ses i spalten til venstre fotograferet på Amager Fælledvej.

Nederst et indblik i postvæsenets værksteder omkring

1960 med alle mand i aktivitet med de velpudsede og smukt skinnende køretøjer.

Til højre øverst en Chevrolet med en specialbygget påhængsvogn kørt frem foran Postkørselskontoret på Amager Fælledvej. Påhængsvognen rummede 14 m³ og blev fra 1958 benyttet på ruten København-Rønne. Som en art »postcontainer« kunne den trilles ombord på færgen ved afgang og hentes iland ved ankomst. Fotografiet er fra samme år.

Typiske pakkepostbiler ses med henholdsvis en Opel Blitz og en Bedford K, begge fotograferet i nabolaget af Centralpostbygningen i 1958. Bemærk, at det kongelige monogram nu var standard på etatens biler, som naturligvis også alle var malet i samme gule farve.

Cyklen

Endelig var der cyklerne, dette uundværlige transportmiddel, som var lige vigtigt på landet og i byerne. På landet kunne landpostbudene kun klare de lange strækninger ved hjælp af cyklerne, og i byerne var den tohjulede et hurtigt og effektivt transportmiddel. Post- og telegrafbudene satte deres præg på bybilledet. Det hurtige telegrafbud var en kendt skikkelse i gaderne, og det cyklende, røde postbud var et naturligt indslag i turistreklamer, reysange og den daglige snak.

Det kunne sikkert være svært for det lidt gammeldags Post- og Telegrafvæsen at holde skik på de mange frække drenge, der susede rundt på cyklerne med ekspresbreve, telegrammer og andet. Det synes at være konklusionen, når man læser den interne forretningsorden for Omkarteringens cykelbude fra 1942: »Mød rettidigt til tjeneste – det vil sige fem minutter før tjenesten skal påbegyndes – og meld Dem straks til ekspresformanden. Husk altid på, at den uniform De bærer forpligter Dem til særlig korrekt optræden. Hold den pæn og i fin orden. De færdes meget på gader og veje, hvorfor folk lægger mærke til Dem. Intet ser mere

Ekspresbud på cykel i Kastrup 1953.

grimt ud end et cykelbud, der hænger hen over styret, trædende på cyklen med svangen af foden. Sid rank og frit på cyklen, så man kan se, at det er en energisk ung mand, man har for sig. Derved gør De en fin reklame for den etat, De tilhører, og hvor De i fremtiden skal tjene deres brød. Kør rigtigt og hensynsfuldt. Flere bude må aldrig køre sammen... For hver tømningsskreds er der udarbejdet en plan, som både for rækkefølgen og tidernes vedkommende nøje skal følges. Vær særlig omhyggelig med, at ingen brevkasse tømmes før tiden. Det er en pligt altid at have lommeur hos sig. Glem ikke at føle efter i kassen, om der eventuelt skulle sidde breve fast«.45

Lad os følge Preben Sylvest på cykelturen gennem København som cykelbud i 1920'erne og senere på hans Nimbus: »Arbejdsløsheden var stor og forholdene elendige, da jeg i 1920'erne skulle ud og tjene. Derfor var det alfa og omega at komme ind ved staten eller kommunen. Min far var ved kommunen. Han sagde: »Du skal ind ved staten, min søn«.

Det kom jeg også, da jeg som 15-årig blev cykelbud ved telegrafstationen på Gl. Kongevej i København. Dengang var en postmester almindeligvis kaptajn eller premierløjtnant af reserven, kontrolløren var ofte også en militærperson. Det gav en vis militær måde at lede arbejdet og sige ting på. Vi skulle i nogen grad stå ret for kontrolløren og postmesteren.

For at blive antaget som cykelbud skulle man gennemgå en psykoteknisk test i Vartov. Vi skulle lægge figurer sammen til

trekanter og firkanter, svare på spørgsmål med faldgruber i og fremvise karakterbog fra skolen og anbefalinger fra de steder, vi havde tjent. En gammel læge undersøgte, om benene var i orden.

Da jeg midt i 1930'erne blev motorcykelbud for de næste fem år at køre rundt på en Nimbus og tomme postkasser, skulle jeg igen gennemgå en psykoteknisk prøve. Vi skulle stave til »telefon«, »telegraf« og »Post- og Telegrafvæsenet«. Vi skulle også kunne slå op i telefonbogen og finde firmaet Th. Wessel & Vett A/S (Magasin du Nord).

Som 21-årig blev jeg reservepostbud med afløsningstjeneste overalt i København. Man mødte i vagtmesterbureauet kl. 6 om morgenen, hvor ruterne blev fordelt. Kom man for sent, sagde vagtmesteren: »Du er kommet for sent, du kan tage til Klampenborg«. Det var meget langt væk dengang.

Mange steder manglede der brevsprækker i dørene. Så måtte man ringe på for at få afleveret posten, og var folk ikke hjemme, måtte man sætte foden i døren og presse den så meget op, at et brev kunne skubbes ind ved dørkanten«.46

Konklusion

Af de forskellige former for postbefordring spillede jernbanetransporten langt den største rolle. I Tabel 5 er vist udgifterne til de forskellige transportformer i procent af postbefordringens samlede udgifter.47

Tabel 5: Post- og Telegrafvæsenets transportudgifter 1926/27-1956/57 i % af postbefordringens samlede udgifter

	Jernbane	Postkørsel	Skibe	Fly	I alt
1926-27	76,8	12,6	10,6	–	100
1936-37	80,5	10,5	6,5	2,5	100
1946-47	64,7	19,9	7,9	7,5	100
1956-57	68,4	6,5	5,9	19,2	100

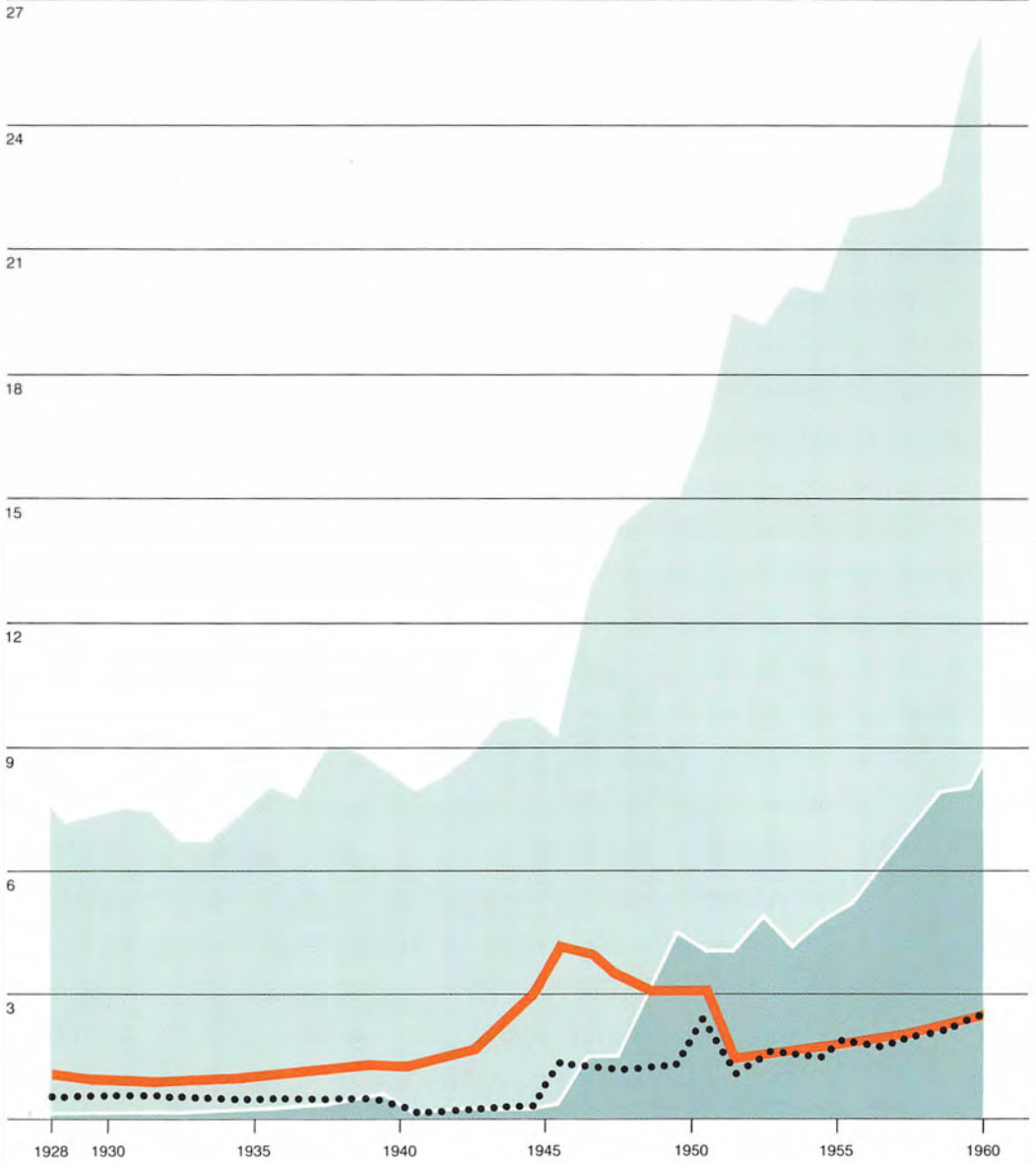
Som det ses, er luftpostens udgiftsmæssige betydning voksende, medens alle andre transportområder er faldende. Jernbanepostvæsenet bevarer dog hele perioden igennem en klar overvægt. Når postkørslen faldt så stærkt i periodens slutning, skyldtes det regnskabsmæssige forhold, idet udgifter til befordring med etatsens egne biler blev overført til en anden konto.

Figur 8. Kilde: Beretning om Virksomheden.

Udgifter til postbefordring

30 millioner kr

Jernbaner Luftfartøjer
••• Skibe Postkørsel

Lejns F.

Forstad og by

Lyngby og Tornby

Medens teleaktiviteterne udviklede sig eksplosivt fra 1927, stod det på mange felter stille for Postvæsenet. Telefonien og det dertil hørende kabelnet blev i løbet af få år af afgørende betydning for landets infrastruktur, og mange millioner blev satset på anlægsudgifter. På postområdet var ændringerne ikke så synlige. Postmængden blev ganske vist større, men teknisk og driftsmæssigt var ændringerne få.

Alligevel blev Posten påvirket af samfundsudviklingen i de områder, hvor de demografiske og trafikale ændringer var stærkest. På steder, der lå uden for storbyerne, hvor de befolkningsmæssige og de trafikale forhold var relativt uændret, kunne landposten stadig klare problemerne på sin cykel.

Lad os tage to eksempler: Lyngby by og sogn var et af de forstadsområder til København, der ikke mindst efter den 2. verdenskrig oplevede en kraftig tilvækst og en udbygning af det trafikale net. På den anden side af landet mod vest lå Tornby. Den rivende udvikling i begyndelsen af dette århundrede gik heller ikke spurdløst hen over Tornby, men posten kunne dog klares stille og roligt på stort set samme måde i 1927 og i 1960.

Forstaden vokser

Lyngby var indtil ca. 1930 en ganske lille by, hvor postmængden var overskuelig. Langsomt øgedes befolkningstilvæksten og trafiknettet blev udbygget og forbedret. Befolkningstallet var i 1907 på ca. 4300, i 1934 på ca. 9000 og i 1945 var tallet steget til 35.000. Der var altså tale om en typisk udvikling i forstadsområdet til København med en kraftig befolkningstilvækst. Der måtte derfor flere postbude til for at klare postmængden. I 1934 var der således 13 ansatte på postkontoret, men det var steget til 73 i 1949.⁴⁸

Den kraftige øgning af postmængden og befolkningens stigende krav til service skabte problemer på grund af Postvæsenets små ressourcer. Borgerne i Virum havde postkontor hos en boghandler på Virum torv, men tømningen af postkassen på stationen i

Lyngby postkontor havde til huse her fra 1891 til 1954. Fotografiet stammer fra omkring 1932. For neden stationen i Tornby, hvor postekspeditionen var placeret fra 1926 til 1972. Den kvindelige postekspedient med tre børn ses ved personkanten.

Virum skete ikke hyppigt nok, for borgerne begyndte at klage. I 1941 krævede Virums grundejerforening, at Virum skulle have sit eget postkontor eller skulle lægges ind under Lyngbys, medens andre borgere krævede, at Virum skulle ind under Holte postkontor.⁴⁹ I den lokale presse gik man imod sammenlægningen med Holte, idet man mente, at Lyngby og Virum hørte naturligt sammen, da begge bebyggelser var en del af samme kommune.

Lyngbys postvæsen blev kritiseret for at være for langsomt og underbemandet. Kritikken blev afvist af postmester Georg Hansen i Lyngby, men den medførte alligevel, at der blev ansat yderligere seks postbude i 1943.⁵⁰

Postmængdens øgning gjorde det gamle posthus i den tidligere jernbanestation for lille. I 1948 blev der fremlagt planer i kommunen til et nyt posthus. Der skulle dog gå fire år før man bestemte sig for den løsning, der førte til Lyngbys nye posthus på Jernbaneplassen.

Landliv

Medens Post- og Telegrafvæsenet udvidede i Lyngby for at klare befolkningsøgningen, gik det mere roligt i Tornby i Hirtshals kommune. Området var i tidlig tid mest kendt for de strandinger, der medførte, at der i 1851 blev oprettet en redningsstation i Tornby og i 1862 bygget et fyr ved Hirtshals. I 1866 rettede beboerne i Tornby og Horne anmodning til Generaldirektoratet om, at landposten skulle besørge post to gange om ugen i de to sogne. Der blev oprettet et brevsamlingssted i Tornby i 1889, og den stedlige købmand blev antaget som brevsamler.⁵¹ Udviklingen kom også til området omkring Hirtshals. I 1917 vedtog man ved lov at bygge Hirtshals havn, og desuden besluttedes det at etablere Hirtshals jernbane, der førtes gennem bl.a. Tornby. Banen, der blev indviet i 1925, fik stor betydning for befordringen af post til og fra Tornby.

Der blev oprettet postekspedition på jernbanestationen i Tornby, og fra 1927 blev Gudrun Marie Nielsen ansat som postekspeditør. Jernbanestationen kom til at fungere som postekspedition fra 1926 til 1972.⁵²

Da Gudrun Nielsen døde i 1949, efterfulgtes hun af sin datter Ellen, der først fratrådte i 1990. Ellen Jeppesen (f. Nielsen) fortæller om livet på stationen: »Juletiden var for os fire børn en stor oplevelse med megen travlhed, især for vores mor, men det tænkte vi ikke på. Julekort og -breve skulle frankeres og forsynes med julemærker. Alt skulle stemples og sorteres, og var der mere end ti forsendelser til samme posthus, skulle der laves et brevbundt.

Personalet ved postkontoret i Lyngby i slutningen af 1940'erne – skiltet bærer Christian Xs monogram. For neden Gudrun Marie Nielsen og Ellen Jeppesen, mor og datter, der efterfulgte hinanden som postekspedienter i Tårnby – se også billedet nederst side 208.

Der var også mange ankomne pakker. Inden de kunne bringes ud, skulle de sammenholdes med adressekortene. Når vi nåede til den 23. december, og landpostene sad og sorterede posten, for at de kunne komme tidligt ud til den 24., fik de kaffe med småkager, som vi børn også fik lov til at smage på.

Vi har haft mange ekstrabude gennem årene, hvoraf nogle gik med post i flere år. Det var i reglen husmænd, der ved siden af deres landbrug godt kunne få tid til lidt ekstraarbejde. De havde ikke altid let ved at finde ud af det med posten, selv om vi hjalp dem meget, men alt blev alligevel ordnet på bedste måde.

Noget, som kunne volde vanskeligheder, var, når der kom ekspresbreve, som skulle bringes ud med det samme. Vi ville gerne tjene budlønner, som var 1 kr., men det var somme tider svært at finde modtagerne ude i klitterne.

Posten blev befordret med toget i et aflåst rum. Her blev brev- og paksækken afleveret, og vi tog det, der var bestemt til Tornby. Værdiposten skulle lægges ned i en aflåst boks. Værdisækkene blev forseglet med lak, som vi selv skulle købe, derfor købte mor altid det billigste, som røg meget. Banen gav os ganske vist et beløb til kontorhold, men det slog ikke til.

Det gjaldt om at blive færdig med udvekslingen ved toget. Vi var altid bange for, at det skulle køre før, vi var færdige. Vi afsendte post flere gange om dagen, således kunne et brev, afsendt herfra om eftermiddagen, komme ud i Hjørring samme aften. Det var en god ting i en tid, hvor det at have telefon ikke var så almindeligt.

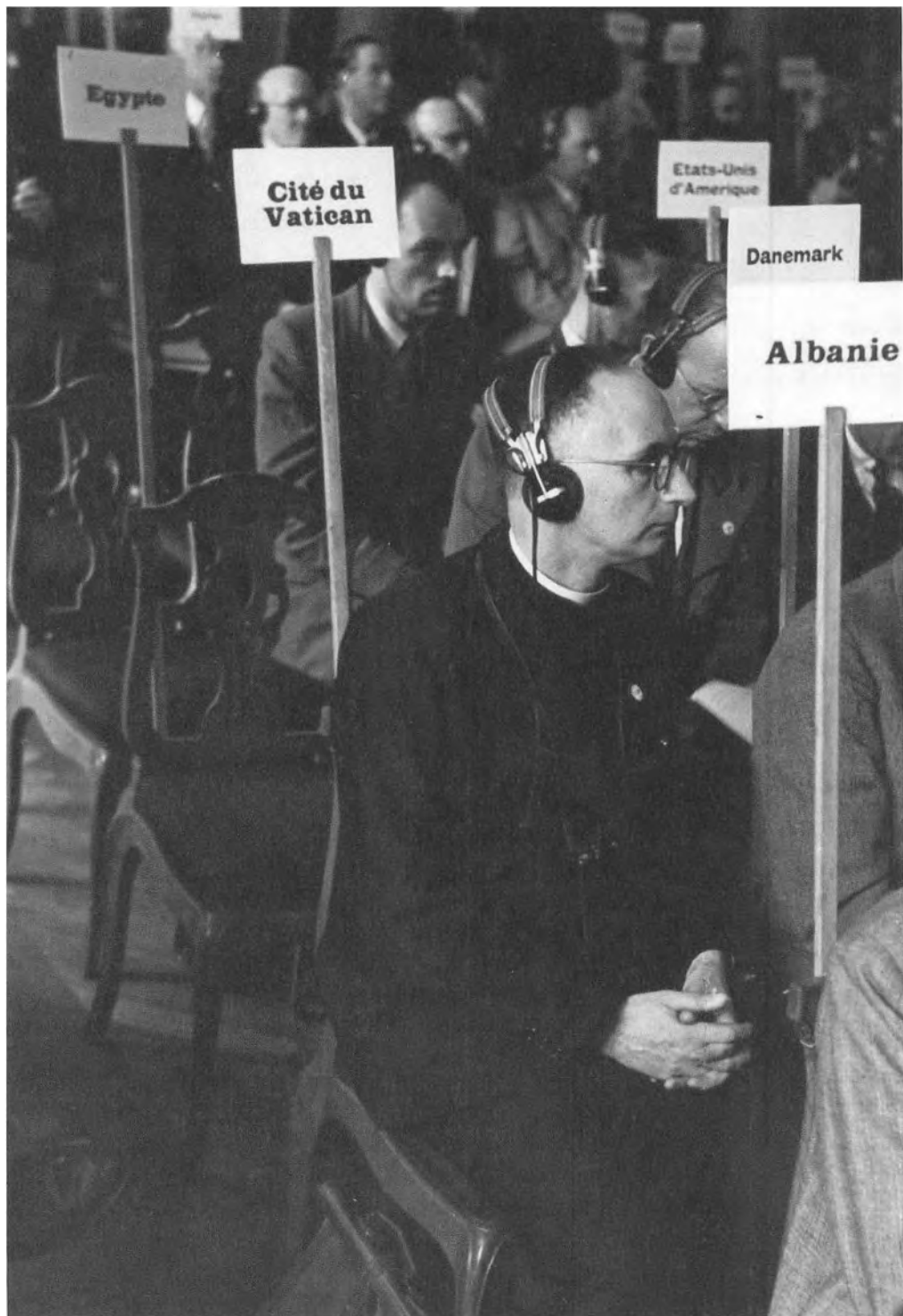
Om sommeren boede her mange badegæster – nu hedder det turister – og de fik en masse aviser, som det var svært at holde styr på med de mange til- og fraflytninger. Det var et arbejde, som krævede nøjagtighed. Folk blev utilfredse, når de havde flyttet deres avis til Tornby, og ikke fik den. De kunne nemlig ikke forstå, at sådan noget ikke kunne ske fra den ene dag til den anden. Dengang skrev vi navn på aviserne, når det var ekstrabudene, der gik, for at de kunne finde de rette modtagere.⁵³

Landpostbudet var en central skikkelse på landet. Han fulgte med i alt og kendte alle. I Nørre Tornby var der i hundrede år, fra 1889 indtil 1991, kun ansat i alt tre landpostbude. I hele perioden fra 1922 til 1960 blev landpostruten i Nørre Tornby bejnt af Ejler Kristensen, der ved siden af denne bestilling oparbejdede Tornby Vognmandsforretning.⁵⁴

Også i Tornbys søndre distrikt var landpostbudene trofaste. Landpostbud Ingvar Riishøj havde jobbet fra 1908, indtil han i bogstaveligste forstand i 1943 faldt af cyklen og måtte bæres

hjem. Resten af perioden var Ejgil Kristensen landpostbud, indtil han blev pensioneret i 1977.⁵⁵

Der skete ikke de store ændringer i Tornby. Befolkningstallet var ret stabilt, undtagen om sommeren når feriegæsterne strømmede til, og bragte deres støj og sommerpost med sig. Udviklingen i Hirtshals smittede ganske vist af på Tornby, men i modsætning til Lyngby var der ikke tale om radikale ændringer, der krævede udvidelse af personalet eller nybygninger.

Internationalt samarbejde

Verdenspostforeningen

Posten kunne ikke sendes til og modtages fra udlandet, hvis der ikke havde eksisteret internationale aftaler. I det følgende afsnit fortælles om de internationale organisationer for post og tele.⁵⁶

Det internationale post- og telesamarbejde nød under såvel C.I. Mondrups som K.J. Jensens embedsperiode stor opmærksomhed. Mondrup rejste hyppigt til konferencer navnlig verdenspostkongresserne, mens K.J. Jensens væsentligste engagement gjaldt telekonferencer. Også blandt etatens øvrige ledende medarbejdere var der stor iver efter at deltage i internationalt samarbejde og for at effektuere de internationale beslutninger i konkrete handlinger.

Det overordnede organ for internationalt postsamarbejde var Verdenspostforeningen (UPU, Union postale universelle). Foreningen afholdt hvert 5. år verdenspostkongresser, hvor fælles regler vedrørende post blev drøftet og vedtaget.

Et af de grundlæggende mål var at skabe rammerne for ensartede takster for alle lande. Taksterne blev angivet i guldfrancs. Indtil 1969 var det et grundprincip, at der for brevforsendelser ikke skulle ske afregning mellem afsender- og modtagerland. Derimod var der regler om ydelse af betaling til transitlandet.

Mellem verdenspostkongresserne foregik der et omfattende arbejde med at indsamle statistik og koordinere tekniske og driftsmæssige forhold således, at den internationale postudveksling kunne foregå over grænserne uafhængigt af politiske forhold.

Foreningens øverste organ var kongressen, hvor eventuelle ændringer i konventionen og overenskomster kunne vedtages. Hvert land havde én stemme. Mellem kongresserne udførtes arbejdet af et eksekutivråd, der udpegedes af den forudgående kongres. Foreningens daglige arbejde lededes af et internationalt bureau i Bern. Bureauets opgaver omfattede statistiske undersøgelser og udveksling af informationer. I 1957 dannedes en postal studiekommision benævnt Det konsultative Postale Studieråd. Rådets opgave var at foretage undersøgelser bl.a. vedrørende driftsmæssige og tekniske spørgsmål.

Verdenspostforeningen blev i 1947 tilknyttet FN ved en overenskomst. Ifølge denne kan ingen bestemmelser i Verdenspostfor-

Danmark havde værtskabet ved Den europæiske radiokonference – Conférence européenne de radiodiffusion – i 1948. Her benyttes moderne oversættelsesteknik ved åbningen på Christiansborg den 25. juni.

enings konvention eller overenskomster udgøre en hindring eller en begrænsning for en stats forpligtelser over for FN.

Mod et fælles Europa

Fra begyndelsen af 1950'erne forsøgte man at skabe en europæisk postorganisation. Det var ikke uden problemer for bl.a. Danmark at tilslutte sig tanken om et sådant fælles europæisk samarbejde. Man ønskede ikke, at det skulle minde om nazisternes forsøg på at danne en europæisk postunion. Men politisk set var det mere afgørende, at Danmark var splittet mellem sin europæiske og nordiske tilknytning og ikke ønskede at deltage i et europæisk initiativ, der kunne fjerne landet fra det nordiske samarbejde.

Første gang tanken om et fælles europæisk postsamarbejde dukkede op, var på Europarådets Rådgivende Forsamling i 1949.⁵⁷ På rådets ordinære session i 1951 vedtog man en anbefaling af dannelsen af en post- og telegrafunion. Tanken var nærliggende, for de europæiske lande havde et stigende samarbejde, således at en europæisk union ville have langt større betydning end Verdenspostforeningen. Men bagved den pragmatiske fordel lå det politiske aspekt. Post- og tele var et af de midler, der kunne sammenbinde det nye Europa, som en række lande gerne så opstå efter den 2. verdenskrigs ødelæggelser.

Imidlertid kom Europarådets initiativ for tidligt, og de respektive landes regeringer reagerede ikke positivt. Først i juli 1955 kom der atter gang i sagen, da den franske minister for post- og telekommunikation, Edouard Bonnefous, pegede på behovet for en forenkling i postudvekslingen, fælles mekanisering af postarbejde og koordinering af den automatiske telefon- og fjernsynskommunikation.⁵⁸ Bonnefous' initiativ på fælles europæisk plan faldt tidsmæssigt næsten sammen med et møde i juni 1955 mellem Kul- og Stålungens seks medlemslande: Frankrig, Italien, Vesttyskland og de tre Beneluxlande. På dette møde vedtog man et omfattende økonomisk samarbejde, et samarbejde, der var det første store skridt henimod et fælles Europa. En underkommission, Bruxelles-kommissionen, blev nedsat for at planlægge et fælles post- og telesamarbejde.

Da Bruxelles-kommissionen mødtes i august 1955, vedtog den en hensigtserklæring om en fælles europæisk organisation. Kredsen var udvidet til også at omfatte Schweiz og England, der var med som observatører.⁵⁹ Der var nu sat skred i udviklingen, og i januar 1956 blev der afholdt et ministermøde i Paris, hvor det blev besluttet at fortsætte bestræbelserne på at danne en europæisk

isk post- og teleorganisation, samt forsøge at inddrage de øvrige lande i samarbejdet. Paris-mødet blev starten på en række møder de næste år, hvor den principielle idé blev konkretiseret, og hvor lande som Irland, Tyrkiet og Østrig blev inddraget.

Planerne var nu så langt fremme, at det i september 1958 blev besluttet at oprette et »Communauté Européenne des Postes et des Télécommunications« (CEPT), som skulle bestå af ministre for post- og telekommunikation samt embedsmænd og eksperter.

Sideløbende med Kul- og Stålungionens planer arbejdede Europarådet videre, og det fremsatte i 1956 en plan om et formaliseret samarbejde. Reaktionen i de nordiske lande var imidlertid afventende. Fra såvel svensk som dansk side mente man, at det ville blive et unødvendigt bureaukratisk mellemlid, da man allerede havde Verdenspostforeningen og den internationale telegrafunion (UIT). Det var i virkeligheden politisk tøven, der lå bag den danske holdning. Den europæiske situation var langt fra afklaret, og det nordiske alternativ trængte sig på.

Nordisk Råd blev oprettet i 1952 og Finland tilsluttede sig rådet i 1955. Der var i disse år et forsøg på at skabe et alternativ til Kul- og Stålungionen. Dette alternativ kom til udtryk gennem det nordiske samarbejde og gennem tilslutningen til EFTA i 1959. Der var god grund til, at Danmark var forsigtig i spørgsmålet om en fælles post- og teleorganisation, som blev ført så kraftigt frem af Kul- og Stålungionen.

I september 1958 holdt Kul- og Stålungionens Bruxelles-kommission møde – i Bruxelles. Her var hovedparten af de europæiske lande indbudt til at deltage, men Danmark, Island, Norge og Sverige valgte at afvise invitationen.⁶⁰

Men etableringen af en ny europæisk post- og teleorganisation var ved at blive en realitet med eller uden dansk deltagelse. På mødet i Bruxelles enedes deltagerlandene om at indkalde til et møde i St. Moritz i 1959, hvor beslutningen om dannelse af den nye organisation skulle tages. For ikke at blive kørt agterud af toget besluttede de nordiske lande at erhverve fribilletten. De lod sig repræsentere som observatører ved mødet i St. Moritz med blandt andre K.J. Jensen som nordisk repræsentant.

De nordiske lande udsattes imidlertid for et stadigt større pres fra England og Schweiz, som ikke var medlemmer af Kul- og Stålungionen. Netop derfor ønskede disse lande nordisk repræsentation for at styrke deres egen position. Pressionen havde effekt, og på et møde i København i januar 1959 besluttede de nordiske lande at udskifte fribilletten med rigtig rejsehjemmel. Dog var det endnu ikke blevet til en siddeplads, for man betingede sig, at

deltagelse i mødet ikke nødvendigvis skulle føre til medlemskab af den nye organisation.

Mødet i St. Moritz i januar 1959 mundede ud i en beslutning om dannelse af et »Conference européenne des Administrations des Postes et des Télécommunications« (CEPT). De nordiske lande undlod at underskrive slutdokumentet, fordi deres repræsentanter ikke havde fået bemyndigelse til det. Men på mødet var en række af de nordiske krav blevet accepteret, bl.a. at den nye organisation ikke skulle være politisk, men skulle ledes af embedsmænd.⁶¹ Det vil sige, at CEPT blev et samarbejde mellem post- og teleadministrationer i modsætning til den internationale telegrafunion (UIT), der var på regeringsniveau.

Det stiftende møde blev afholdt i juni 1959 i Montreux. For at nå til en fælles holdning blev der indkaldt til et nordisk møde i Stockholm i april 1959. Svenskerne mødte op med den nye erkendelse, at landet ønskede at blive fuldgældigt medlem af den nye organisation, hvorimod Danmark og Norge stadig stod tøvende. Resultatet blev, at man atter besluttede sig til at sende repræsentanter, uden dog at forpligte sig til at tilslutte sig den nye organisation. Mødet i Montreux mundede ud i dannelsen af CEPT og nedsættelse af to komiteer, der skulle tage sig af henholdsvis post- og telesager. De nordiske lande besluttede sig nu endelig til at tilslutte sig den nye organisation.

Internationalt telesamarbejde

Der havde lige siden 1865 været et internationalt samarbejde på telekommunikationsområdet via organisationen UIT (l'Union internationale des Télécommunications). Danmark havde lige fra begyndelsen været med i dette samarbejde. Fransk var det officielle sprog i de internationale post- og telegraforganisationer, hvorfor navnene gengives på dette sprog. UIT havde en række underorganisationer, der tog sig af henholdsvis telegraf, telefon og radio. I 1925 oprettede man således CCIT (Comité Consultatif International Télégraphique), der på dansk fik navnet Den internationale Rådgivende Telegrafkomité. Desuden blev en rådgivende komité i telefonsager oprettet med navnet CCIF (Comité Consultatif International Téléphonique). Der gik lidt længere tid, før radioen blev genstand for internationalt samarbejde, men da radiokommunikation udviklede sig eksplosivt på tværs af grænserne, blev det hurtigt nødvendigt. I Washington afholdtes der i 1927 en radiokonference, hvori 80 lande deltog. På mødet vedtog man en konvention for radiokommunikation og man oprettede

Comité Consultatif International des Radiocommunications (CCIR) som et rådgivende organ i radiosager.⁶²

Selv om UIT havde stået for det praktiske internationale samarbejde siden 1865, var det først ved et møde i Madrid i 1932, at unionen fik sit officielle navn og sin egen konvention. Samtidig tog man fat på at løse en række påtrængende praktiske opgaver, hvor ikke mindst spørgsmålet om radiofrekvenser for internationale flyruter og tekniske krav til radiosendere var presserende.

UITs hovedkvarter lå i Schweiz, og det var måske grunden til, at unionen overlevede den 2. verdenskrig. Arbejdet havde ligget stille under krigen, men i 1947 tog USA initiativ til at genetablere samarbejdet og indkaldte til konference i Atlantic City.⁶³

De to rådgivende komiteer for telegraf- og telefonsager havde lige siden dannelsen i 1925 arbejdet ufortrødent med at skabe ensartede regler vedr. takster, teknik og drift. CCIFs sekretariat havde ligget i Paris indtil 1948, da det flyttede til Geneve. CCIT, der tog sig af telegrafsagerne, havde ikke noget selvstændigt sekretariat. Arbejdet udførtes i mindre studiegrupper. I 1957 sammensluttedes de to komiteer i et nyt rådgivende organ CCITT (Comité Consultatif international Télégraphique et Téléphonique). Den nye komitédannelse var en naturlig konsekvens af den tekniske udvikling, da telegrafi og telefoni efterhånden var vokset sammen, idet de brugte samme kredsløb og til en vis grad samme teknik.⁶⁴

De danske repræsentanter

Danmark havde flere ledende Post- og Telegrafmedarbejdere, der satte deres fingeraftryk på den internationale udvikling. Det var efter den 2. verdenskrig navnlig chefingeniør Niels Holmblad og den senere generaldirektør, kontorchef Gunnar Pedersen. Kort efter krigen var såvel Niels Holmblad som Gunnar Pedersen de danske repræsentanter ved en konference om radiofrekvensområderne, som blev afholdt i London i 1945. Radiobølgerne havde fået nye anvendelsesmuligheder, idet radar- og navigationssystemer endnu ikke havde fået reserveret frekvensområder. Desuden havde krigen bragt uorden i frekvensanvendelsen, fordi de krigsførende magter havde brugt frekvenser, der egentlig ikke tilhørte dem. Endelig forsøgte man at overdrage de frekvensområder, der var blevet anvendt til militære formål, til civil anvendelse.

Mødet i London var begyndelsen til et samarbejde efter krigens ragnarok, men dog et samarbejde, der blev hæmmet af den kolde krig. Opfølgningen af Londonkonferencen fandt sted i 1947 i At-

Radiokonference i Atlantic City i 1947. Man er på teknisk ekskursion, og til højre i billedet ses danske deltagere, chefingeniør Holmblad og daværende kontorchef Gunnar Pedersen.

Atlantic City i USA, hvor den endelige fordeling af radiofrekvensområderne skulle finde sted, og hvor der skulle udarbejdes et nyt radioreglement. Atter var det Niels Holmblad og Gunnar Pedersen, der ledede den danske delegation.

Radiofrekvenser var en mangelvare, og landene kæmpede om de bedste bidder af kagen. Det var på mødet i Atlantic City, at Gunnar Pedersen, som formand for et af konferencens udvalg, blev en af initiativtagerne til dannelsen af Det internationale Frekvens Registrerings Råd (IFRB), der skulle forestå arbejdet med at registrere frekvensområderne og være rådgivende over for de enkelte lande.

Kortbølgeradiofonien havde spillet en stor rolle under den 2. verdenskrig og efter krigen blev der på en konference i Mexico City 1948-49 forsøgt opnået international enighed om udnyttelsen. Som leder af en Plankommission kom Gunnar Pedersen også ved denne konference til at være medvirkende i forsøget på at nå til beslutninger om den internationale fordeling. Den kolde krig, hvorunder muligheden for at kommunikere på tværs af landegrænserne blev mindsket, satte imidlertid sine skarpe begrænsninger for opnåelsen af en aftale. Slutteksten blev ikke underskrevet af USA og Sovjetunionen, og af de 78 deltagerlande tiltrådte kun 51 aftalen. Dermed måtte man i realiteten opgive en international ordning på kortbølgeområdet, og i takt med, at det internationale klima forværredes, mindskedes mulighederne for at forny forsøget på at komme til en overenskomst. For dog at opnå en pragmatisk ordning aftaltes det ved en konference i Genève i 1959, at man skulle publicere lister over landenes påtænkte udsendelser.

Danmark var initiativtager til at formå CCIR til at påtage sig opgaver i forbindelse med planlægning af internationale radiokæ-

der for overføring af flerkanal-telefoni, telegrafi og fjernsyn over store afstande. På foreningens plenarmøde i London i 1953 fremførte den danske delegation behovet for, at man nu tog fat på det internationale samarbejde og ikke koncentrerede sig om tekniske problemer i almindelighed. Det danske oplæg blev i princippet godkendt i London og åbnede vejen for et bredere internationalt samarbejde på dette felt.

Norden

I såvel post- som telesager forsøgte de nordiske lande at optræde i fællesskab. Den nordiske Postforening blev i praksis dannet allerede i 1869, selv om foreningen først officielt fik sit navn i 1946. I det nordiske område indførtes en række fælles ordninger som f.eks. særligt gunstige takstordninger. I Verdenspostforeningens regi havde de nordiske lande også held med en koordineret indsats, således da de fik gennemført aerogrammet.

Også på teleområdet optrådte de nordiske lande på linie. Det nordiske samarbejde på dette felt blev startet i 1917. Baggrunden var den 1. verdenskrig, hvor de nordiske lande havde en fælles interesse i at holde de krigsførende magters propaganda ude af deres område og derfor bl.a. planlagde en fælles nyhedsformidling.⁶⁵ Ved en konference i København 1917 blev man enige om regler og takster for telekommunikation mellem de skandinaviske lande. Siden 1917 har disse afholdt regelmæssige telekonferencer, og siden 1930 har også Island og Finland deltaget i konferencerne, som derved blev til nordiske telekonferencer. I begyndelsen blev der afholdt én hvert år, men med enkelte undtagelser har reglen siden været afholdelse af en nordisk telekonference hvert andet år.

I 1928 blev der udlagt et søkabel ved Åland, der gjorde det muligt at telefonere mellem de skandinaviske lande og Finland. I 1935 oprettedes radiotelefonforbindelse mellem Danmark og Island. De nye forbindelser betød, at man i 1937 lavede en ny fællesaftale mellem de nordiske lande om telesamarbejde, der erstattede aftalen fra 1917.

Takster og afregningsforhold, trafikdirigering og ekspeditionsmetoder samt teknisk standardisering har altid været vigtige elementer i det nordiske telesamarbejde. Efter den 2. verdenskrig har samarbejdet i stigende grad udviklet sig til også at omfatte fælles økonomiske arrangementer i forbindelse med etablering og udnyttelse af langdistanceforbindelser, herunder ikke mindst Atlantikablerne og senere satellitforbindelserne.

Dagligseriefrimærke med karavel anvendt i 1941. Dette frimærke var nok kritiseret og forkæret, som det vil blive skildret i det følgende, men brugt blev det, først bogtrykt fra H.H. Thiele, siden trykt i stålstik på P&T's eget trykkeri.

Posten og publikum

Kun de færreste danskere vidste, hvilket betydeligt arbejde, der lå bag den kommunikationsmulighed, de dagligt nød godt af. Hvad kendte den almindelige borger til kablerne, der var forudsætningen for telefon- og telegrafkommunikationen? Anede danskerne noget om den hårde tur med jernbanebureauerne om natten, så de kunne få deres post fra Jylland næste dag? Skænkede de telefonistinderne andet end en uvenlig tanke, når forbindelsen var forsinket? Alligevel var Post- og Telegrafvæsenet kendt af alle. Men det var de oplagt iøjnefaldende forhold, der skabte Post- og Telegrafvæsenets profil hos publikum. Det røde postbud var kendt som en næsten national skikkelse. Landpostbudet var en kærkommen gæst på landet. Frimærkerne var genstand for intens samleriver. Enhver i et lille bysamfund kendte det lokale posthus. Og når der skete et postrøveri, skabte det som regel en vældig offentlig interesse – langt mere, end tilsvarende begivenheder i vore dage.

Frimærker og poststempler

Dagligseriefrimærker

Vi skal i dette kapitel se på netop de forhold, der skabte Post- og Telegrafvæsenets image blandt befolkningen. Hvad er mere nærliggende end at begynde med frimærkerne, som optog sindene hos såvel voksne samlere som hos børn. Kun frimærkekendere ved, at bag de nydelige, måske lidt blege danske frimærker, ligger en ofte ophidset debat om mærkernes udseende og de påtrykte værdier.

I Danmark anvendtes omkring 1927 i det daglige to typer frimærker, selv om man også kunne sætte andre godkendte mærker på sine breve og brevkort. Men af økonomiske og praktiske grunde var det mærker med bølgelinier og et mærke med Christian 10.s portræt, der tryktes og anvendtes i store oplag.

Trykningen af frimærker var lagt i hænderne på et gammelt, københavnsk trykkeri, H.H. Thieles Bogtrykkeri.

Frimærket med bølgelinierne var tegnet af arkitekt J. Therschil- sen, og bølgelinierne symboliserede Danmarks tre hovedsøveje: Lillebælt, Storebælt og Øresund. Mærkets værdi og farven blev flere gange ændret, men bølgelinierne holdt sig standhaftigt. Det første med bølgelinier var et 4 øres mærke, der udkom i 1905. Efterhånden fik det nærmest karakter af at være et »nationalfrimærke«. Så sent som i 1962 udskrev Post- og Telegrafvæsenet en konkurrence for at finde et nyt motiv, der kunne afløse bølge- liniefrimærket. Der indkom 750 forslag, men intet af dem blev anset for tilstrækkeligt godt, og bølgerne rullede videre.¹

Produktionen af frimærket med Christian 10.'s portræt indled- tes kort tid efter tronbestigelsen den 14. maj 1912. Mærket an- vendtes indtil 1928 med mange forskellige værdier og farver.

Netop i sammenslutningens år, 1927, begyndte man udsendel- sen af en ny frimærkeserie. Det var et helt nyt design, man havde valgt, nemlig en gengivelse af et sejskib af karaveltypen. Kunst- maleren Axel P. Jensen havde tegnet originalen, og mærket blev derefter stukket af Fr. Britze og trykt på H.H. Thieles Bogtrykke- ri. Mærket, der fik værdier fra 15 til 40 øre, skulle erstatte de lavere værdier af Christian 10.-mærket. Muligvis hang introduk- tionen af det nye mærke sammen med de netop vedtagne, lavere posttakster. Frimærket blev gjort til genstand for en hel del kritik, ikke mindst søfartskyndige hævdede, at skibet med den viste sejl- føring ville kæntré. Sejlens placering angav, at fartøjet sejlede mod vinden, medens flagene viste, at det sejlede i henholdsvis side- og medvind. På trods af kritikken blev frimærket anvendt mange år fremover.²

Karavelmærket var ikke det eneste frimærke, der vakte kritik. Hårdest gik det ud over et mærke fremstillet i anledning af Chri- stian 10.s 60 års fødselsdag. Portrættet af kongen var tegnet af Axel P. Jensen, og pressen mente, at det var uheldigt, ja, at det kunne opfattes som en parodi. Frimærkesamlerforeningen Dana sendte Post- og Telegrafvæsenet en protestskrivelse : »Disse mær- ker er hverken vort land eller vort Postvæsen værdige. Billedet af kongen er en karikatur uden lighed. Farverne er vage og uklare, ligesom hele kompositionen i det lille format, mærkerne har, alde- les ikke opfylder de krav, der stilles til et moderne frimærke. Rent praktisk set er frimærkerne også meget uheldige, idet værdiangi- velserne er anbragt således, at de kun vanskeligt kan læses«.³ Dana afsluttede sin skrivelse med at opfordre Post- og Telegraf- væsenet til at inddrage frimærket og udskrive en konkurrence.

Men generaldirektør Mondrup havde en helt anden indstilling til sagen. Da han blev spurgt af en journalist, om den skarpe kritik ikke gik ham på nerverne, svarede han: »Da vi indførte

karavel-frimærket, der efter mit skøn er et af de smukkeste frimærker, der overhovedet findes i verden, blev vi også skældt ud på det grusomste, så det kan ikke nytte at tage sig kritikken alt for nær.«

»Synes De da, at konge-frimærket er smukt?«

»— Smukt er sådan et stort ord. Jeg synes det er pænt og også enkelt... Kongen selv var da for resten også tilfreds med det. Det skal jo dog ligne, og det ville være helt forkert at lave et glansbillede.«

»Hvorfor har man ikke udskrevet en konkurrence?«

»Ja, nu må det ikke glemmes, at frimærket først og fremmest er et postalt frigørelsesmiddel, og det er derfor os, der bestemmer, hvorledes det skal se ud. Den ret giver vi ikke fra os, men vi tager gerne mod gode råd. Men for resten har vi jo tidligere udskrevet konkurrencer. Bølgefrimærket f.eks. var resultatet af en sådan konkurrence, hvor selve Akademiet for de skønne Kunster var smagsdommer. Og hvad blev så resultatet: Vi blev naturligvis skældt krukken fuld også for det mærke.«

»Er det ikke en god forretning for Postvæsenet at udsende et nyt frimærke?«

»Jo, men pengene, der kommer ind på den måde, er ikke rigtig fine. Vi skulle jo nødt slå os selv i klasse med visse niggerstater. Hertil kommer, at jo længere et bestemt frimærke er løbende, desto bedre bliver det, fordi efterkontrollen bliver lettere og lettere.«⁴

Modstanden blev dog så stærk mod det nye kongefrimærke, at dagbladene udskrev deres egen konkurrence, og der indkom mange interessante forslag. Men generaldirektør Mondrup holdt stand og beordrede kongefrimærket udsendt.

Posten trykker selv

I 1933 skiftede Post- og Telegrafvæsenet fra H.H. Thieles Bogtrykkeri og gik over til selv at fremstille frimærker. Årsagen var Post- og Telegrafvæsenets ønske om at have hånd i hanke med produktionen, og derfor købte man en moderne trykkemaskine. Bag skiftet lå imidlertid også en lidt beklagelig finansiel sag fra 1930. For at klare en række udgifter havde H.H. Thieles Bogtrykkeri udbedt sig et forskud fra Post- og Telegrafvæsenet. Trykkeriet blev ikke ledet effektivt, og indehaverne havde i 1930-31 let-sindigt trukket store beløb fra driftskapitalen ud til andre formål. Trykkeriet, der havde 90 medarbejdere, havde dårligt penge til lønninger.⁵

Mondrup havde accepteret at give H.H. Thieles Bogtrykkeri et forskud først på 10.000 og derefter på 20.000 kr. Post- og Telegrafvæsenet fik sikkerhed i bygningerne.

Allerede i 1930 havde 2. Hovedrevisorat, der reviderede Post- og Telegrafvæsenets regnskaber, påtalt dette forhold. Forskudde- ne var ikke omfattet af kontrakten mellem trykkeriet og Post- og Telegrafvæsenet, og Hovedrevisoratet mente ikke, at etaten burde yde disse lån, da det betød en økonomisk risiko for staten.

Det lykkedes H.H. Thieles Bogtrykkeri at afvikle sine gældsposter i slutningen af 1933, og sagen fik ikke konsekvenser for Post- og Telegrafvæsenet, men den har muligvis skubbet til interessen for at få kontrol med udviklingen og bringe frimærketrykningen op på et niveau, som Thieles gamle maskiner ikke kunne honorere.

Frimærketrykkemaskinen var købt i Tyskland og var en stål- stik-rotationsmaskine. Post- og Telegrafvæsenet klarede sig med to af disse maskiner helt frem til 1968. Alle danske stålstukne frimærker er takket 12 3/4, som angiver det antal takker, der findes på 2 cm. Frimærkerne blev trykt i ark à 100 eller 50 stk. Stålstikket, som kan siges at være den industrialiserede form for kobberstik, gav et meget klart og rent tryk, der sikrede mod forfalskning. Originalen blev fremstillet i en stålplade. Derefter skulle originalen overføres til en reliefmolette, som blev trykket ned i en trykcyylinder, der var af blødt stål. Efter forkromning kunne selve trykningen begynde.

Man fortsatte trykningen af de klassiske seriemærker, som dog fik visse mindre ændringer, der passede bedre til den nye metode.

I 1940 stoppede man med at trykke karavel-mærket, og i 1941 standsede man også trykningen af det gamle Christian 10. frimærke. Anledningen til skiftet til et nyt seriemærke var 30 året for Christian 10.s tronbestigelse. Til mellemværdier og højere værdier fik man et nyt mærke med kongens portræt en face. Johannes Britze arbejdede ud fra et fotografi af kongen, og det første mærke udkom på kongens fødselsdag den 26. september 1942 – det fortsatte med at udkomme indtil 1946.

Til de større værdier fremstillede man i 1946 et såkaldt lille rigsvåben, tegnet af Primus Nielsen og stukket af gravøren Johs. Openheuser.

Efter tronskiftet i 1947 blev produktionen af et nyt kongefrimærke straks sat i gang. Det blev tegneren Viggo Bang og den svenske gravør Sven Ewert, der stod for mærkets udførelse. Dette nye kongefrimærke blev sammen med det klassiske bølgefrimærke og det lille rigsvåbenfrimærke de tre faste seriefrimærker, indtil kongemærket i 1961 afløstes af et nyt.

Skarp kritik og kriminel tiltale

De danske frimærker var ofte udsat for skarp kritik, men det måske hårdeste angreb fremkom i 1937 i bladet »De grafiske Fag«. Her hævdedes det, at de danske frimærkers kvalitet generelt lå betydeligt under niveauet i udlandet. Årsagen til kritikken var udsendelsen af en række mærker i anledning af Kong Christian 10.s 25 års regeringsjubilæum. Frimærkerne viste henholdsvis kongen til hest, Salys rytterstau og Marselisborg. Forfatteren til artiklen skrev: »De er så slette i alle retninger, at enhver skiltemaler kan lave dem bedre, og enhver kemigrafslærling kan eftergøre dem på et par timer«. Og senere hed det: »Serien minder nærmest om tilgiftsmærker til kaffe eller margarine, og den burde aldrig have været bragt i cirkulation som frimærker«. Essensen i kritikken var, at kunstnerne svigtede, fordi de ikke havde evnet at fremstille mærker, der var originale og kunne bruges som forlæg.⁶

Post- og Telegrafvæsenet gik ind i polemikken på sin egen måde, nemlig ved at bede politiet undersøge, om der kunne rejses tiltale for ulovlig gengivelse af frimærkerne i bladet.

Der blev ikke rejst tiltale mod redaktør Norvil af bladet »De grafiske Fag«. I det hele taget var det sjældent, at politiet blev involveret i den slags sager. Der er kun få eksempler på, at professionelle bedragerere forsøgte at efterligne frimærker, men derimod var der en del sager med borgere, der genbrugte allerede benyttede og stemplede frimærker. Posthusene holdt nøje opsyn med den slags lovovertrædelser. Der var som regel tale om ubetydelige sager, hvor folk havde genanvendt frimærker for at spare småbeløb. Men sagerne blev retsforfulgt med stor nidkærhed.

En sag fra april 1942 var ikke atypisk: En 36-årig mand havde fundet to ti øres frimærker i en skraldespand. Med et viskelæder havde han forsøgt at fjerne stemplerne og derefter brugt frimærkerne på et brev fra Århus til Horsens. Det skulle han ikke have gjort, idet bedrageriet blev opdaget, og han modtog en straf på 14 dages hæfte.⁷

En sag fra 1943 kan illustrere politiets grundige arbejde, men også at undersøgelsen kunne føre til frifindelse. På Sønderbro postkontor havde man bemærket et frimærke, der bar svage spor af et maskinstempel og, som man formodede, havde været brugt før. Afsenderen påstod ihærdigt, at frimærket var købt som nyt og ikke tidligere brugt. Mærket sendtes til Rigspolitichefens tekniske afdeling til undersøgelse. Det blev undersøgt med et specielt lysfilter, og man fandt nogle bølgestriber på mærket, men da de var uens kunne de ikke stamme fra et maskinstempel. Ydermere kunne politiet påvise, at stregerne (se pilen på fotografiet s. 228)

På denne forstørrelse, der stammer fra Rigspolitichefens tekniske afdeling, viser en lille pil, hvor stregerne fortsatte ud på konvolutten. Det betød i 1943 tiltalefrald.

fortsatte et lille stykke ud på konvolutten, hvilket viste, at de var påført, efter frimærket var klæbet på. Desuden viste en mikroskopisk prøve, at stregerne ikke bestod af stempelfarve, men af en grafitlignende substans, som man antog var fra en blyant. På den baggrund frafaldt man anklagen.⁸

Der er dog en sag om bevidst frimærkesvind, som blev oprevet i 1929.⁹ Forbryderen havde udvist stor opfindsomhed. Han anvendte frimærker betrukket med gummi. Dette gummi kunne senere vaskes af og frimærkerne genbruges. Posthuset i Silkeborg kom snart på sporet af forbryderen. Da politiet lavede ransagning på hans bopæl, fandt man 45 stykker afvaskede, brugte 30 øres frimærker, 12 stykker afvaskede, brugte 35 øres frimærker, 10 stykker til 10 øre og endelig et enkelt frimærke på 40 øre.

Forbryderen forsøgte at undskylde sig med, at afvaskningen var sket i »filatelistisk øjemed«. Bortforklaringen hjalp ham selvfølgelig ikke. Underligt nok besluttede Generaldirektoratet ikke at anlægge sag.

Særfrimærker

Ud over dagligseriefrimærkerne udsendtes en række mærker ved specielle lejligheder. Det første særfrimærke var fra 1912 og kom i anledning af indvielsen af Centralpostbygningen i København. I løbet af 1920'erne og 1930'erne voksede antallet af særfrimærker. I 1935 udsendtes seks i 100 året for udsendelsen af H.C. Andersens eventyr. Professor Utzon-Frank tegnede mærkerne, hvis motiver bl.a. var hentet fra Den grimme Ælling og Den lille Havfrue. Professor Utzon-Franks skitsebog er bevaret, og man kan derfor følge hans arbejde med udkast til de endelige frimærker. Den smukke havfrue nåede igennem mange ansigtsudtryk og kropsplaceringer, før Utzon-Frank fandt hendes endelige udtryk og stilling (se skitserne på s. 238-39). Også svanen til Den grimme Ælling forvandlede skikkelse inden den blev trykt på frimærker.¹⁰

Kong Christian 10.s 25 års jubilæum som konge blev i 1937 fejret med frimærker, der viste henholdsvis Marselisborg ved Århus, Amalienborg slot og kongen til hest. Framærkerne var udført af Kaare Klint. Der foreligger en skitse til Marselisborg-frimærket, som ikke blev trykt. På side 239 gengives Klints skitse til det ikke realiserede frimærke.

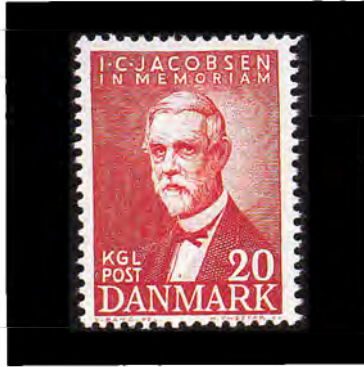
Reformationens 400 års jubilæum fulgtes af tre frimærker, herunder et portræt af Hans Tavsén. Mærkerne blev denne gang tegnet af Axel Jørgensen. Stavnsbåndsløsningens 150 års jubilæum i 1938 blev markeret med et mærke med Frihedsstøtten. 100 året for Bertel Thorvaldsens hjemkomst blev mindet med et portræt af en tænkssom Thorvaldsen i siddende positur, tegnet af Holger Lindhardt. Som i de fleste tilfælde blev der udført et stort forarbejde, før den endelige kunstneriske udtryksform blev fundet tilfredsstillende. Ofte blev der lavet konkurrencer, således at Generaldirektoratet kunne vælge mellem et stort antal fine forslag. Der blev udskrevet konkurrencer i forbindelse med jubilæet til ære for Thorvaldsen og stavnsbåndsløsningen. På side 239 ses to forslag, som altså ikke blev valgt.¹¹

Det var Post- og Telegrafvæsenets politik kun at trykke forholdsvis få særfrimærker. Grunden var muligvis, at en for uhæmmet trykning ville ødelægge samlerlysten.

Fra 1941 til sin død i 1967 blev det ikke mindst tegneren Viggo Bang, der satte sit præg på frimærkerne. Det var Bang, der tegne-

de Vitus Berings skib i storm i anledning af 200 året for søfarerens død. Netop Vitus Bering-frimærket kan illustrere, hvor grundigt man gik til værks, når et nyt mærke skulle fremstilles. I december 1940 havde Horsens Avis foreslået, at der blev lavet et særligt Bering-frimærke. Bladets idé blev bakket op af en Vitus Bering Komité, som påpegede, at Berings opdagelsesrejser i russisk tjeneste skulle markeres således, at den ganske omverden blev klar over, at han havde været dansker.¹²

Politimesteren i Horsens, Vitus Berings sødeby, var primus motor i komiteens arbejde. Planerne blev yderligere konkretiseret, da en kreds af borgere i Horsens fremsendte en skitse udført af tegneren Knud Møller. Forslaget fik den varmeste anbefaling fra Horsens byråd. I Post- og Telegrafvæsenet vurderede man det imidlertid som uanvendeligt, fordi det var uforståeligt for den almindelige borger. Imidlertid stillede etaten sig ikke helt afvisende, idet man ville foreslå Knud Møller en række ændringer af hans oprindelige skitse. Man stillede herunder stærke krav til historisk korrekthed: »Skibet, af hvilken ingen tegninger vides at foreligge, må afbildes i den skibstype, som var den gængse på den pågældende tid; kan eksakte oplysninger herom ikke fås på stedet, vil Generaldirektoratet gerne være behjælpelig med at søge at skaffe billeder af den pågældende skibstype.«¹³

Kritikken førte til, at den unge Horsenskunstner lavede et nyt udkast af sit mærke, som var mere detaljeret og dramatisk i sin form. Med det nye frimærke i hånden henvendte Post- og Telegrafvæsenet sig til Det Kongelige Akademi for de Skønne Kunster og spurgte, om Akademiet kunne acceptere det nye udkast. Svaret lød i sin brutale korthed: »Akademiet må holde for, at udkastet i kunstnerisk henseende er rent diletantmæssigt gjort, og at Akademiet derfor ikke kan anbefale det til udsørelse.«¹⁴

Der var ikke andet at gøre end at begynde forfra, og Post- og Telegrafvæsenet og Horsens byråd enedes i første omgang om en offentlig konkurrence. Men så greb P&T til en mere simpel løsning, idet man bad Viggo Bang om at tegne et nyt mærke. Så langt så godt, bortset fra, at Viggo Bangs udkast til et mærke heller ikke fandt nåde for Akademiets strenge øje. Bang lavede flere udkast til frimærket. På side 239 ses hans første skitse, som altså ikke blev til noget. En senere udgave, hvor man ser Berings skib i hård sø, fandt heller ikke rigtig nåde hos Akademiet, men man ville ikke ligefrem fraråde, at udkastet blev brugt. Og det blev det så.¹⁵

Viggo Bang stod også bag frimærket til minde om Rundetårns fuldendelse, der udkom i 1942, og tre frimærker med kirkerne i Ejby, Østerlars og Hvidbjerg, der blev udsendt i 1944.

Særfrimærkernes antal øgedes støt. I 1947 udsendtes tre mærker i anledning af DSBs 100 års jubilæum. De blev tegnet af Frantz Holm og graveret af den franske gravør H. Cheffer. Flere 100 års jubilæer blev markeret i 1949 og 1950, idet J.C. Jacobsens oprettelse af Carlsberg Bryggerierne og Grundlovens vedtagelse hver fik sit mærke. I 1950 fik den kun 25 år gamle Statsradiofoniet et særmærke med Kalundborg Radios master som motiv. Atter var det Viggo Bang, der tegnede, nu med Bent Jacobsen som gravør.

Søofficersskolens 250 års jubilæum blev fejret i 1951 med et dansk sejlskib som motiv – det så mere naturtro ud end karavelen. 100 året for udsendelsen af Danmarks første frimærke blev fejret med et mærke, der viste den gamle kuglepost; tegnet af Viggo Bang og graveret af Bent Jacobsen.

Den mest markante række af særfrimærker blev udsendelsen fra 1953 til 1956 af ti mærker, der skulle markere Danmarks eksistens som et nationalt kongedømme i 1000 år. Man valgte landets ti bedst kendte nationale mindesmærker:

Den store Jellingesten – tegnet af Viggo Bang
 Trelleborg – tegnet af Primus Nielsen
 Kalundborg kirke – tegnet af Viggo Bang
 Nyborg Slot – tegnet af Primus Nielsen
 Gåsetårnet – tegnet af Primus Nielsen

Spøttrup Slot – tegnet af Primus Nielsen
 Hammerhus Fæstning – tegnet af Viggo Bang
 Børsbygningen – tegnet af Viggo Bang
 Rytterstatuen på Amalienborg Slotsplads
 – tegnet af Viggo Bang
 Landsoldaten – tegnet af Primus Nielsen

Det mest markante særfrimærke i 1950'erne var Viggo Bangs tegning af de fem flyvende svaner, der symboliserede de fem nordiske lande. De fem nordiske poststyrelser havde i anledning af Nordens dag besluttet at udskrive en konkurrence om et udkast til et frimærke. Viggo Bangs fem svaner sejrede, men det var i skarp konkurrence med mange elegante og smukke mærker.¹⁶

Slutningen af 1950'erne karakteriseredes ved flere nye typer særfrimærker. I 1959 udsendtes et mærke med motiv fra Den danske Ballet- og Musikfestival. Mærket var tegnet af Henry Thelander, og motivet var hentet fra balletten Syllfiden. Modellen var danserinden Margrethe Schanne. Særlig 1960 blev præget af mange nye mærker: Rasmus Nellesmann vandt en konkurrence om frimærker, der skulle beskrive det danske landbrug. Tre mærker blev trykt. Kong Frederik 9. og Dronning Ingrid's sølvbryllup blev fejret med et dobbeltportræt tegnet af Viggo Bang og graveret af den finske gravør Birger Ekholm. Fyr- og Vagervæsenets 400 års jubilæum blev markeret med et mærke tegnet af Frank Holmelin og graveret af Bent Jacobsen. Den europæiske Post- og Telekommunikationskonference (CEPT) fik udskrevet en konkurrence om et mærke, som to finske kunstnere, P. Rahikainen og Rejo Achren, vandt. Endelig blev Niels Finsens 100 års fødselsdag fejret med et mærke tegnet af Viggo Bang og graveret af Bent Jacobsen.

Velgørenhedsmærker

En speciel type særfrimærker var valgørenhedsmærker. Disse mærker kunne bruges til almindelige breve og pakker, men ved at opkræve et tillæg til taksten samledes der penge ind til et bestemt formål. Ud over beløbet, der indsamledes, betød valgørenhedsmærker desuden, at befolkningen blev gjort opmærksom på sagen eller institutionen.

De første af denne art udkom i 1921 og var til fordel for Røde Kors. De næste kom i 1929 til fordel for Landsforeningen til Kræftens Bekæmpelse. Mærkerne var tegnet af arkitekt P. Pedersen og graveret af Fr. Britze.

De næste valgørenhedsmærker blev tegnet af Jais Nielsen og graveret af Johannes Britze og udgivet til fordel for politikerens H.P. Hanssens Mindefond, og de forestillede Dybbøl Mølle. Fri-mærkerne indbragte 99.000 kr.

I 1939-40 tegnede og graverede Johannes Britze dronning Alexandrine i brystbillede til fordel for Røde Kors. Mærkerne

indbragte 408.000 kr.¹⁷ I 1941-43 udsendtes velgørhedsfrimærker med et motiv med dronning Ingrid og den spæde prinsesse Margrethe på armen til fordel for Børnenes Kontor.

Det var Røde Kors, der fik stillet flest velgørhedsmærker til sin rådighed. I 1944 udsendtes det tidligere særfrimærke med Rundetårn som motiv, men nu påtrykt et rødt »+5«.

Efter krigen besluttede man at hædre modstandsbevægelsen. Mange af de dygtige frimærkekunstnere deltog i konkurrencen. Professor Utzon-Frank lavede et Danmarkskort med sprængte togdele. Henning Seidelin hædrede radioen med teksten »Liden tue kan vælte stort læs«. Kunstneren Bøggild tegnede jernbanesabotører i aktion. De tre mærker blev i sidste ende tegnet af H. Seidelin og Mogens Zieler. Et 20 øres mærke skildrede jernbanesabotagen, et 15 øres mærke symboliserede den sejrige frihedskamp og viste en laurbærkrans, og endelig var motivet på det tredje mærke et dannebrogslag. Sandsynligvis rager flaget op fra et sænket skib og symboliserer søfolkenes indsats under krigen. Dette vakte nogen ravage, da det blev udgivet som 40 øres mærke, hvilket medførte, at dannebrog blev blå med hvidt kors – som det græske kongeflag. Mærkerne gav 600.000 kr.¹⁸

Det næste velgørhedsmærke kom i 1950 og forestillede prinsesse Anne Marie og udsendtes til fordel for Børneforsorgen. Det blev tegnet af Viggo Bang og graveret af Bent Jacobsen.

Røde Kors fik atter et mærke i 1951 med et billede af hospitalskibet Jutlandia, der havde gjort en stor humanitær indsats under Koreakrigen. Atter var mærket tegnet og graveret af Viggo Bang og Bent Jacobsen. Det var ligeledes disse to, der stod bag et til fordel for Grænseforeningen i 1953, hvis motiv var søjlen på Skamlingsbanken.

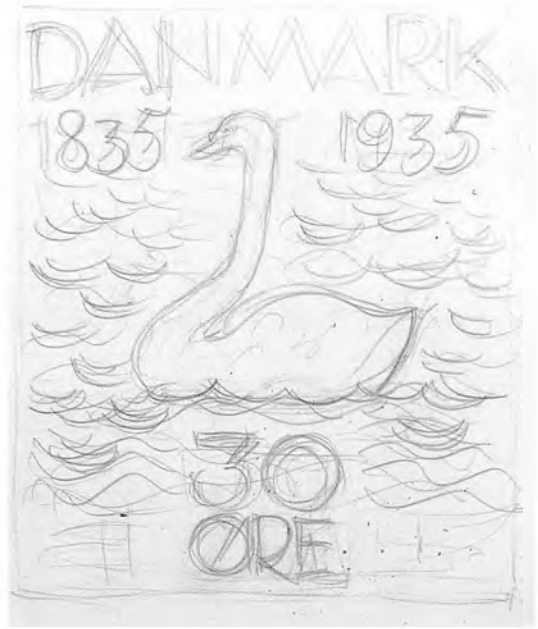
I 1953 fik Hollandshjælpen en håndsrækning gennem udsendelse af frimærker. I 1956 kom Ungarnkrisen, og Post- og Telegrafvæsenet besluttede i 1957 at udsende et mærke til fordel for Ungarn. De efterladte efter det sunkne skib Hans Hedtoft blev også hjulpet med et velgørhedsmærke. Såvel mærket til fordel for ofrene for Ungarnkrisen som Hans Hedtoftforliset var med Frederik 9. (en face) med et påtrykt tillæg.

I 1953 havde Post- og Telegrafvæsenet anskaffet en ny maskine, der kunne trykke tofarvet. I 1959 besluttedes det at udsende Røde Kors frimærker i anledningen af 100 året for slaget ved Solferino, der gav anledning til oprettelse af Det Internationale Røde Kors. Motivet var jordkloden med en ring af Røde Korsmærker.

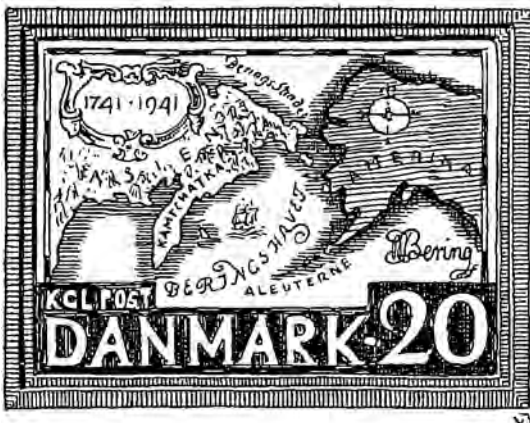

Frimærkeskitser

Til venstre og ovenfor ses nogle af Utzon-Franks skitser til H.C. Andersen-serien, endvidere Kaare Klints ikke-anvendte Marselisborgforslag, andre forslag til mærker til ære for Bertel Thorvaldsen og Stavnsbåndsløsningen samt Viggo Bangs første udkast til Vitus Bering-særfrimærket.

Andre frigørelsesmidler

Post- og Telegrafvæsenet anvendte en række andre frigørelsesmidler end de førnævnte. Således havde luftposten sit eget mærke, som udkom første gang i 1925. Et nyt luftpostmærke kom i 1934, hvor man så Københavns tårne tegnet af Poul E. Johansen. Før dette udkom, var der dog foregået en heftig debat i Generaldirektoratet. Man havde udskrevet en intern konkurrence blandt en række frimærkekunstnere. C.O. Ehlers var en af dem, der deltog, men hans forslag blev afvist, fordi han havde tegnet rytterstatuen foran Christiansborg med hestens rumpe i centrum. Det mente man ikke i Generaldirektoratet man kunne tillade sig at udsende.¹⁹ En anden tegner var netop den senere vinder Poul E. Johansen, men hans første udkast blev afvist og kritiseret, bl.a. fordi værdiangivelsen var for utydelig. Johansens mærke ophørte med at udkomme i 1940.

Portomærker var en anden type frigørelsesmidler. Portomærker blev anbragt på underfrankerede forsendelser, som modtageren skulle betale strafporto for. Mærket blev indført i 1921 og afskaffet i 1962.

En speciel kategori af frimærker udgjordes af særgegodsmærker. Disse blev indført i 1919 og anvendtes til særgegods, som ledsagedes af fragtbreve.

Kunstakademiets strenge æstetiske krav undgik ikke offentlighedens søgelys, slet ikke da akademiets direktør, E. Utzon-Frank, selv leverede frimærker. Svikmøllen 1937.

Julemærker

Julemærket blev første gang udgivet i 1904. Ideen bag mærket var, at et tillæg på julehilsenerne kunne indbringe mange penge. Ophavsmanden, Einar Hollbøll, ønskede at anvende pengene til fordel for syge børn. Hollbøll døde i 1927, og julemærket fra dette år bærer hans portræt – se bd 3 side 294-95.

Man brugte en del af beløbene fra julemærkerne til køb af bygninger, der anvendtes som julemærkehjem. Her kunne børn komme til kræfter. Børnene var fra fattige hjem, og opholdet var gratis. Julemærkepengene blev administreret af en komité, som i slutningen af 1920'erne købte den gamle herregård Lindersvold mellem Faxe og Præstø. Visse julemærkehjem blev efterhånden overdraget til private eller offentlige institutioner, men følgende hjem er stadig i drift:

Fjordmark i Kollund i Sønderjylland. Hjemmet oprettedes i 1938 med plads til 32 børn.

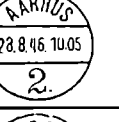

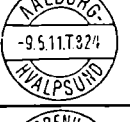

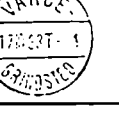

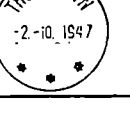

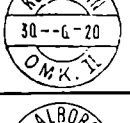
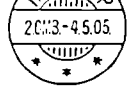
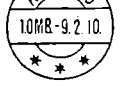
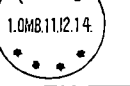
Hobro julemærkehjem blev bygget i 1939 med plads til 48 børn.

Kildemose julemærkehjem lå ved Ølsted Strand med plads til 20 børn.

Endelig blev Skælskør julemærkehjem taget i brug i 1962 med plads til 45 børn.

I de første 50 år, indtil 1956, kostede julemærket 2 øre, hvorefter prisen blev forhøjet til 4 øre. Siden er der jævnlige skift i forholdene.

Indsamlingen varetoges af den selvejende Julemærkekomité, medens P&T kun stod for salget og fra 1941 tillige af udsendelsen af julemærkerne til salgsstederne.

	I 	II 	III 	IV
Q E-F				
b E-F				
C 0-24				
d 00,00 -24,00				 2.
e TOG	 VANDURP	 KVALPSUND	 GRINDSTED	 GRINDSTED
f POST		 MALMØ	 RØNNE	
g fuldt år		 KIEL		 DEPOTET
h fork. år		 O.M.K. II		
i OMB				

Helt tilbage fra indførelsen i 1891 og frem til vore dage har det mest almindelige håndstempel til annullering af frigørelsesmidler – i daglig tale: frimærker – været de såkaldte brotpestempler, karakteriseret ved »datobroen« på tværs og den halvrunde stedsangivelse for oven. Datotypen var fast anbragt på ruller, så datering og eventuel tidsangivelse eller tognummer kunne varieres. Mere end 10.000 af disse stempler har været i brug, og naturligvis har de fået stor filatelistisk interesse. I den her viste oversigt vises de forskellige typer. Angivelsen af døgnets 24 timer blev indført netop i sammenlægningsåret 1927, mens minuttallene kom til fra og med 1930.

Stempler

Allerede tidligt i 1800-tallet var stemplerne blevet introduceret. Deres formål var dokumentation af afsendelsessted, afsendelsestidspunkt og siden annullering af evt. frimærker. Desuden kunne ankomststemplet anvendes ved ekspresforsendelser.

Der blomstrede snart mange forskellige typer stempler frem, for de anvendtes med tiden til mange forskellige formål, fik for-

	V	VI	VII	VIII
a				
E-F				
b				
E-F				
c				
0-24				
d				
00,00 -24,00				
e				
TOG				
f				
POST				
g				
fuldt år				
h				
fork. år				
i				
OMB				

skellige navne og forskellige udformninger. Poststempler opdeles efter deres art i: De oprindelige hånddagsstempler. Maskinstempler, som blev indført i 1904. Selvfarvende håndrullestempler (indført 1927) til bløde og uformelige postforsendelser og endelig specielle stempler af mange slags.

Hvis man inddeler stemplerne efter anvendelsesmåden, kan man gruppere dem i følgende typer:

Brevsamlingsstempler. Fra 1860 fik brev-samlingssteder langs en række postruter et stempel, som blev benævnt stjernestempel eller Esrom-stempel. Stemplerne anvendtes til annullering af frimærker, medens det posthus, som brev-samlingsstedet var underlagt, skulle afgangsstemple forsendelsen. I 1929 blev stjernen slebet væk, da den samlede støv og dermed udtværede aftrykket.

Brevkassetømningsstempler. Ved en række skibs-, jernbane- og rutebilruter, hvor der ikke var posthuse, kunne man putte brevet i en postkasse. Disse breve blev fra 1924 påstemplet et specielt stempel – i mange tilfælde var det med Post- og Telegrafvæsenets etatsmærke som motiv. Derefter blev frimærkerne stemplet på et posthus for at blive annulleret.

Særstempler. Disse stempeltyper blev anvendt ved særlige anledninger som f.eks. et jubilæum eller en udstilling.

Specielle stempler. Post- og Telegrafvæsenet anvendte en række stempler til specielle meddelelser som f.eks. »Porto at betale«, R-stempler til rekommanderede forsendelser, »Talt« ved eftertælling af indlagte penge i værdibreve, »Voluminøs« til store, men ikke særlig tunge pakker. Desuden havde man specialstempler ved Omkarteringskontoret, Toldpostkontoret og bl.a. Returpostkontoret.

Man kunne tro, at stempler var en ret uvæsentlig detalje i postens lange vandring fra afsender til modtager, men sådan forholder det sig ikke. Stemplerne er dels en nødvendig del af Postvæsenets system, dels er stemplerne udsat for en lige så stor interesse og samlermani som frimærkerne. Der forskes intenst i stemplernes historie, og sjældne aftryk opnår høje priser ved salg. Ved at følge stemplerne på breve eller pakker, kan man så at sige traske i fodsporet efter postbudet. Lad os tage på en enkelt tur, for at se om stempler og andet kan hjælpe med at rekonstruere en rute.

En pensioneret telegrafbestyrer ved navn Taulow Jensen, der boede i Helsingør, afsendte den 12. april 1942 et brev til sit oldebarn Kirsten Haunsø. Med brevet medsendte oldefaderen en femkroneseddel, for det var Kirstens fødselsdag. Brevet var frankeret med to stk. 10 øre bølgeliniefrimærker, som var den korrekte landsporto for almindelige breve. Frimærkerne blev annulleret med et stempel i Helsingør kl. 20.00 den 12. april 1942.

Taulow Jensen skrev sit navn på konvoluttens bagside: »Taulow Jensen, Helsingør«. Det var måske lidt kortfattet, men da Taulow Jensen var en kendt skikkelse i byen, burde det være nok, troede han.

Adressen på forsiden lød: »Frk. Kirsten Haunsø, Ordrupvej 75, Charlottenlund.« Nu var der blot den hage ved sagen, at

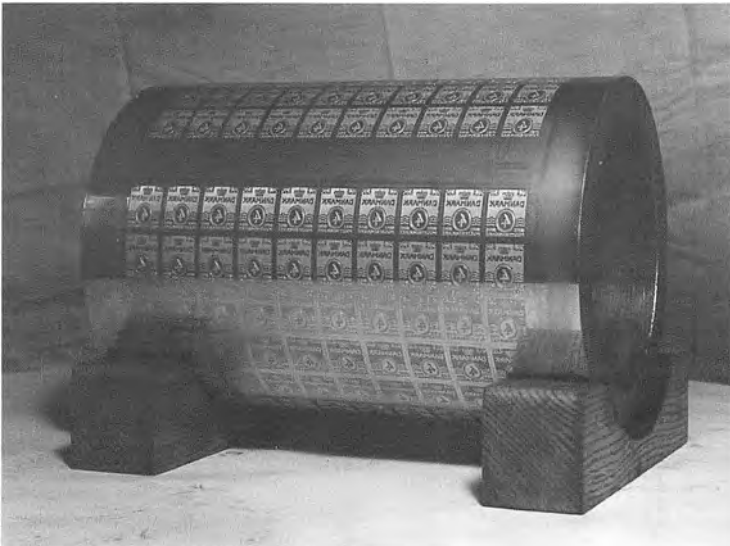
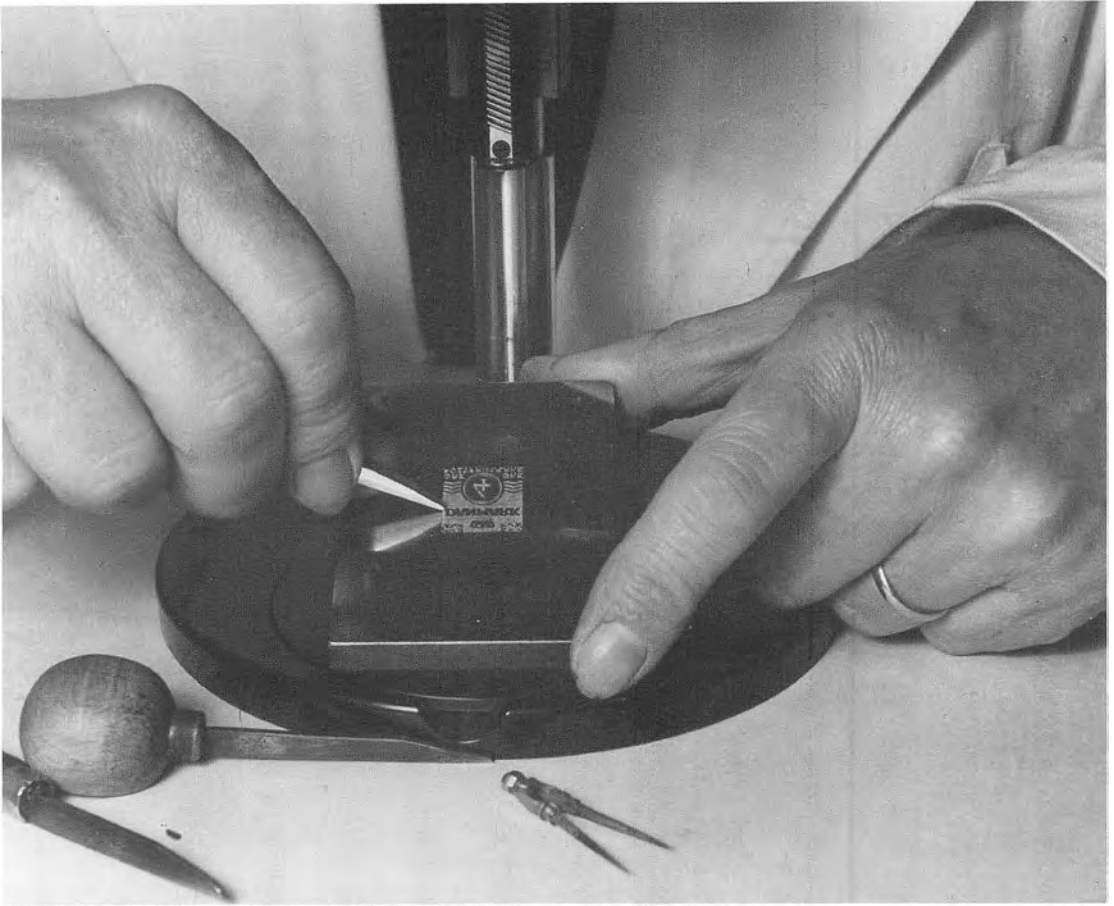
Kirsten boede i nr. 175 og ikke i nr. 75. Postbudet kendte åbenbart ikke Kirsten, for han har på forsiden af konvolutten skrevet med blyant: »Hansen? sth?«. På bagsiden af konvolutten viser påtegningerne »4A,4C,4B,4D«, at postbude i de tilhørende distrikter har forsøgt at finde Kirsten, men at det ikke gav resultat. På dette tidspunkt har man stemplet »retour« på forsiden af konvolutten, og desuden har man stemplet »Charlottenlund 14/4 42 1500«. Derefter blev brevet sendt tilbage til Helsingør og deroppe stemplet »Helsingør 15/4 42 9.40« på forsiden.

Først nu starter komplikationerne rigtig, for på Helsingør postkontor kunne man ikke læse Taulow Jensens håndskrift på bagsiden. Man har åbenbart forsøgt at aflevere brevet, for på bagsiden er påskrevet »afsender ubekendt Frejasvej 5a, sth. Helsingør D 13 PJ«. Brevet er derefter blevet forsynet med et nyt stempel på bagsiden: »Afsender ubekendt Helsingør Postkontor«.

Men derved standsede forsøget på at få afleveret brevet ikke. Helsingør postkontor forsynede konvolutten med en mærkat på forsiden: »Til Returpostkontoret«. På Returpostkontoret åbnede man brevet og fandt Taulows femkroneseddel. Det var en overraskelse, for dermed afsløredes det, at brevet i virkeligheden ikke burde være afsendt som et almindeligt brev. På Returpostkontoret fandt man endvidere den rigtige adresse i Charlottenlund, og man stemplede derefter på konvoluttens bagside: »Dette Brev er aabnet i Henhold til Postloven og tilbagesendes til Afsenderen, der ifølge samme Lov er pligtig at efterbetale eventuel paaløben Porto. Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet. Skriv altid Afsenderadresse paa Brevforsendelser, saaledes at de eventuelt kan tilbagesendes uaabnede.«

Brevet blev derefter med rød blyant påført påtegningen »Indeholder penge« og »Chlund«. Derefter har returpostkontoret muligvis sendt brevet til postkontoret i Charlottenlund, hvor det har fået yderligere en etiket påklæbet: »R Charlottenlund Nr. 078«, der angav, at det var anbefalet.

Derefter blev brevet bragt ud til Kirsten, hvis fødselsdag nu var fortid. Imidlertid var der ingen hjemme, hvorfor postbudet på forsiden har skrevet »anmeldt 17/4 42«. Brevet kunne nu afhentes på postkontoret, mod opkrævning af 50 øre. Disse 50 øre er blevet afleveret på postkontoret for på bagsiden er påklæbet 2 stk. 20 øre og 1 stk. 10 øre portomærker, som er annulleret med et stempel »18.4.42 14.00«. Således fik Kirsten sin fødselsdagsgave.²⁰

Sådan bliver et frimærke til

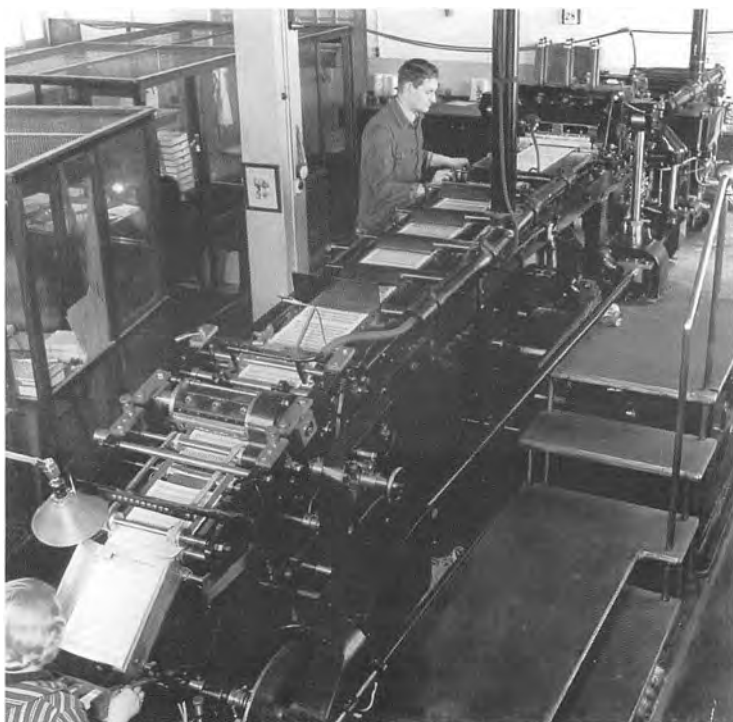
Billedserien viser, hvordan man i 1935 fremstillede frimærker i Post- og Telegrafvæsenets eget trykkeri. I 1933 havde P&T selv overtaget trykningen og anskaffet sig en stål-stikrotationsmaskine. Først i 1968 var denne maskine udslidt og blev udskiftet med en ny.

Øverst til venstre ses graveringen af frimærket – 4 øre i den klassiske bølgelinietype, som tidligere var fremstillet i bogtryk – altså uden raster. Her graves »urmoletten« i stålстик. For neden finder man den

færdige trykcyliner med det hele ark. På billedet øverst til højre ses tryk- og farveværk, hvor det færdige, endnu ikke perforerede resultatet studeres med lup – her er det 5 øres mærker. Trykcylinerens skimtes lige under den trykte bane.

Endelig ses nedenfor til højre hele maskinen. Manden i midten står på manøvrepladsen, hvor blandt andet perforeringen blev indstillet. Damen for neden står ved bakken med de færdigtrykte, perforerede og renskårne ark.

POSTVÆSENET I JULEN

Send juleposten i god tid

Frankér rigtigt.

udenbys breve senest 21. dec.
indenbys - - 23. -

Skriv fuldstændig adresse: husnummer, etage, postdistrikt.

Pakker over **Storebælt** allersest 20. dec.

21.-23. dec. kan pakker over Storebælt kun sendes som ilpækker, andre pakker til befordring over Storebælt kan ikke indleveres på posthusene 21., 22. og 23. dec.

Pakker, der ikke skal over Storebælt, bedes indleveret: over lange afstande senest 20. dec.
— kortere — — 21. —

Pakker til nærmeste omegn kan dog også indleveres 22. dec.

Solid indpakning. Skriv afsender på pakken og læg en seddel med Deres egen og modtagerens adresse indeni.

Anbefalede pakker og **værdipakker** (bortset fra egentlige pengeløsendelser) modtages ikke til postbesørgelse i dagene 14.-24. dec. I samme tidrum skal eksprespakker sendes som **il-eksprespakker**.

Bemærk.

- Dec.
19.-23. Posthusene er åbne til kl. 18.
17. Weekendlukning bortfalder.
18. Posthusene er lukket. Post omdøles ikke.
24. Posthusene lukker kl. 14. Post omdøles overalt.
25. Postkontorerne, undtagen indleveringspostkontorerne, er åbne kl. 8-10, postekspeditionerne kl. 9-10. Post omdøles overalt.
26. Posthusene er lukket. Post omdøles ikke.
31. Weekendlukning bortfalder. Posthusene lukker som på en almindelig hverdag, dog senest kl. 17,30. Post omdøles overalt.

Januar

1. Postkontorerne, undtagen indleveringspostkontorerne, er åbne kl. 8-10, postekspeditionerne kl. 9-10. Post omdøles i bydistrikterne og i nogle landdistrikter.

Telegraf og rigstelefon

Jule- og nytårsaftnen

Telegrammer. Hovedtelegrafkontoret er åbent hele natten. Andre telegrafstationer lukker til forskellig tid. Mellom kl. 17 og kl. 7 den følgende morgen modtages indenrigske telegrammer kun til befordring, såfremt indholdet er af livsviglig betydning.
Samtaler. Mellom kl. 17 og kl. 7 den følgende morgen modtages kun bestilling på livsvigtige rigsaamtaler.

ØVERPOSTMESTEREN I KØBENHAVN, DECEMBER 1946.

100 il-eksprespakker.

December	Kontorlids:	Omdeling:
17.-18. og 20.-23.	Postkontorerne er åbne til kl. 18	Post omdøles overalt
19.	kl. 15-18	Ingen omdeling
24.	indtil - 14	Ingen omdeling
25.	Postkontorer 8-10	Post omdøles overalt
26.	Postekspeditioner 9-10	Post omdøles overalt
26.	lukket	Ingen omdeling
31.	lukkes senest kl. 17,30	Ingen omdeling
Januar		Post omdøles overalt
1.	Postkontorer 8-10	Post omdøles overalt
	Postekspeditioner 9-10	Post omdøles overalt

Telegraf og rigstelefon

Jule- og nytårsaftnen

Telegrafstationerne lukker til forskellig tid. København og Fredericia har åbent hele døgnet, og hertil kan telegrammer indtalteltes fra hele landet. Mellom kl. 17 og kl. 7 den følgende morgen modtages indenrigske telegrammer kun til befordring, såfremt indholdet er af livsviglig betydning.
Samtaler. Mellom kl. 17 og kl. 7 den følgende morgen modtages kun bestilling på livsvigtige rigsaamtaler.

Generaldirektøret for post- og telegrafvæsenet i december 1946.

POSTVÆ

Uniformer og brevkasser

Københavnske plakater fra 1948 og 1949 med opfordring til at være i god tid med juleposten. Der er en del forskelle i teksten, men den mest spændende ændring ses i uniformeringen. Den smarte unge mand har helt tydeligt fået skiftet jakken med de to skråstillede knapperader og den stive, snævre krave ud med en ganske anderledes moderne udseende beklædning med revers og skjorte med slips. Overpostmesteren i København var ude i god tid med den plakat, for det generelle skift i uniformeringen kom først med reglementet af 1950 – se side 253.

Uniformer

Alle kender postbudenes uniform med den røde jakke, der er blevet et varemærke for Post- og Telegrafvæsenet. Uniformen fandt sin form i 1800-tallets midte. I 1889 medførte et uniformsreglement, at knapperaderne blev flyttet ud mod skulderen, og at kraven blev lavere.²¹

Landpostbudene havde fra 1893 båret en mørkeblå uniform. Der var ofte klager fra landpostbudene over stoffets ringe kvalitet. På et møde i Post- og Telegrafvæsenets styrelse i 1933 var sagen til debat, og overpostinspektør Jac. Andersen sagde: »Jeg synes, at landpostbudene blev ilde behandlede; de ser rædsomme ud. I Jylland er folk ikke ranke og slanke. Når så det leverede klæde er dårligt, og syningen dårlig, bliver resultatet slemt. Det er også landpostbudene imod, at tøjet sys i fængslerne. Det ville være en god gerning at give den gode og fortrinlige stand bedre stof og bedre syning. Det drejer sig om en bevilling på 30.000 kr., og det er ikke meget. Se på landpostbudenes røde kollegaer i byerne.« For at sætte ekstra trumf på tilføjede overpostinspektøren: »Budene kan også få sygdomme fra de mange i fængslerne, der fejler både det ene og det andet.« – Her blev han dog imødegået af generaldirektør Mondrup, der kort bemærkede: »Der er ofte bedre hygiejne og tilsyn i fængslerne end udenfor.«²²

Uniformsreglementet fra 1889 bestemte, at medlemmer af Centralorganisation II (CO II), der omfattede medlemmerne af Dansk Post- og Telegrafforening, som hovedsagelig bestod af kontorpersonalet, skulle bære en mørkeblå frakke eller jakke med skøder, forgyldte våbenknapper og andet. I 1931 bortfaldt uniformspligten, men mange personalegrupper fortsatte dog med at bære uniform.

Ekstrabude og avisbude måtte i mange år nøjes med et armbind forsynet med etatsmærket. Efterhånden fik ekstrabudene på landet dog en uniformshue, men avisbudene fik aldrig andet end armbindet.

Også andre personalegrupper, som telegrafmedarbejdere, færgeriernes personale og mandskabet ombord på kabelskibe, bar uniformer med dertil hørende kendetegn. Det tekniske personale havde specielle skulderdistinktioner, og færgeriets personale hav-

Overpostbud omkring 1945.

Postbud omkring 1930.

Kasketømmer i regnvej 1933.

Cykelbud 1941.

Motorcykelbud 1953.

Ekstrabud 1939.

de et anker eller en skrue. Desuden havde alle personalegrupper etatsens lille mærke på uniformen.

Der var enkelte gange optræk til at afskaffe den røde uniform, men forsøgene mødte hver gang massiv modstand. I 1936 henstillede Dansk Postforbund, at de røde uniformer blev udskiftet med mørkeblå, hvor snavs ikke kunne ses. Der blev et ramaskrig i

Hjælpebud 1941.

Landpostbud 1932.

Kvindeligt landpostbud 1932.

Landpostbud 1954.

Pakmester 1930.

medierne over forslaget, og Generaldirektoratet måtte over for pressen afvise, at man havde planer om en mørkeblå uniform.²³

Under krigen forlængede man brugstiden for uniformer og andre beklædningsgenstande med 50 %, og fra den 1. oktober 1942 leverede man kun beklædningsgenstande efter behov. Først fra 1948 afvikledes denne rationering efterhånden.²⁴

Pakmesterformand 1941.

Perronbude 1929.

Liniemester 1941.

Overmontør omkring 1930.

Telegrafarbejder omkring 1930.

Fører af kabelskib.

Det stof, der var blevet anvendt under krigen, havde været af ringe kvalitet, og tøjet var blevet brugt meget længe. Derfor var uniformssituationen efter krigen et stort problem, og det blev taget op af Dansk Postforbund på dets kongres i 1947. Man besluttede at rette henvendelse til ledelsen i Post- og Telegrafvæsenet for at få bedre forhold. Et udvalg blev nedsat med det formål at revidere uniformsreglementet fra 1889.²⁵

Udvalgets grundige undersøgelse viste, at personalet havde givet afkald på 1019 blå vinterfrakker, 528 røde frakker, 627 blå sommerjakker, 356 røde sommerjakker og bl.a. 1068 røde regnslag. Nu skulle der rettes op på dette forhold.²⁶

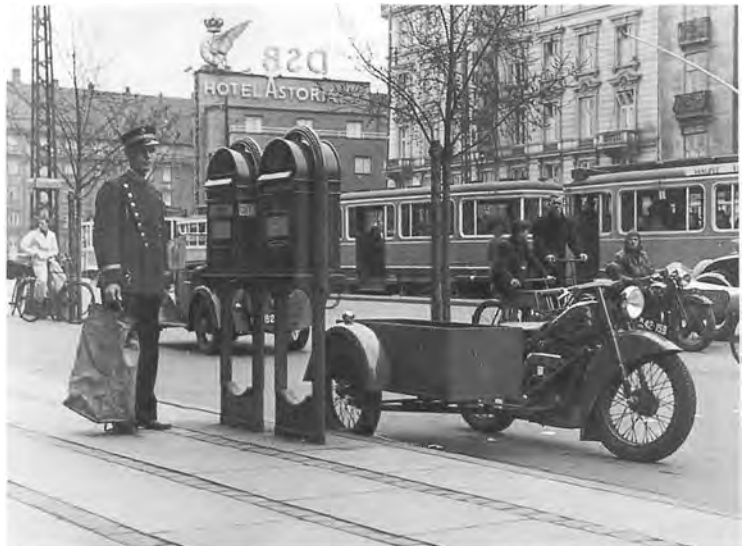

Styrmand på Fanøfergen 1932.

Maskinpasser ved Rømø færgeri 1932.

Med virkning fra den 1. oktober 1950 indførtes et nyt uniformsreglement, der betød, at alle aspiranter skulle have uniformer som de tjenestemænd, hvortil de aspirerede. Chaufførpersonalet fik mørk uniform i stedet for den røde. Alle uniformsjakker blev syet med revers, uniformshuen fik lidt bredere puld, mens skyggen blev mere nedadbøjet. Kongens navnetræk blev erstattet med etatsmærket på uniformsknapperne. Distinktionerne for højt lønnede tjenestemænd skulle for fremtiden bestå af en til tre stjerner af forgyldt eller forsølvet metal på reverset eller huen.

Der skal tømmes breukasser på Vesterbrogade i København i 1937.

Brevkasser

Ligesom postbudenes uniformer har den røde brevkasse kun ændret sig lidt. Man eksperimenterede med brevkasserne, idet man forsøgte at gøre dem fritstående.

Den første fritstående brevkasse blev opstillet i København i 1914. Den stod på hjørnet af Vesterbrogade og Reventlowsgade og var placeret på et etbenet stativ. Man nøjedes foreløbig med dette ene eksemplar.

I 1927 lod »Foreningen for Hovedstadens Forskønnelse« et nyt stativ tegne af arkitekt Holger Jacobsen. Post- og Telegrafvæsenet brød sig egentlig ikke om forslaget, men lod et antal opstille i København.²⁷ Stativet havde form som et omvendt »U«, der var anbragt i en støbejernsramme i brolægningen. Nyere udgaver af stativet består af et u-formet rør, hvis ender går direkte ned i jorden.

Der var i gennemsnit ca. 11.000 postkasser i landet.²⁸

Brevkasse på Storebæltsfærge 1941.

Postgiro

Den svære begyndelse

På de fleste områder forholdt Post- og Telegrafvæsenet sig noget passivt i forhold til publikum. P&T havde jo stort set monopol og behøvede ikke at appellere til brugerne af dets ydelser. Men Postgirokontoret var helt fra starten i 1920 i en konkurrencesituation med bankerne, og netop her forsøgte Post- og Telegrafvæsenet naturligvis en charmeoffensiv over for potentielle kunder.

Postgiro var baseret på den enkle idé, at Postvæsenet administrerede kontohavernes penge og afviklede betalinger uden brug af kontante penge. Postgirokontoret var en del af Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet.

Postgirokontoret udvidede sit ansvarsområde, da Post- og Telegrafvæsenet den 8. november 1927 besluttede, at det skulle overtage kontrollen med udvekslinger af indenlandske postanvisninger. Antallet af ansatte på kontoret var steget fra 36 i 1919 til 183 i 1928.²⁹

Snart holdt maskinerne deres indtog på girokontoret. I marts 1927 havde man to stemplingsmaskiner, 11 skrivemaskiner og 54 regnemaskiner. Aktiviteterne krævede arealudvidelse, og det lykkedes at overtale Folketingets og Landstingets finansudvalg til at acceptere, at Postgirokontoret kunne rykke ind i Den kgl. Mønts tidligere bygning i Holbergsgade (nu Sundhedsministeriet). Det krævede en ombygning, før Postgiroen kunne overtage den gamle bygning.

Den første tid var, ud over hvad personaleforøgelse og ansvarsudvidelse indebar, ikke nem. Postgiroen blev udsat for kritik, der ikke mindst havde sin rod i det forhold, at såvel publikum som Postvæsenets ansatte havde svært ved at forstå, hvad postgiro egentlig var for noget.³⁰ Man havde jo været vant til rede penge, og nu indførtes et betalingssystem uden kontanter. Det var tillige uheldigt og en anstødssten, at der kun var ét postgirokontor i København og intet i provinsen. Dette misforhold medførte, at det kunne tage 2-3 døgn fra et beløb blev indbetalt, til det blev modtaget. Således blev Jylland ringere stillet.³¹

Endelig var der spørgsmålet, om postgiroen overhovedet kunne betale sig. Ganske vist gav kontoret overskud i form af renter. I finansåret 1926/27 nåede dette næsten ½ million kr. Men perso-

Der tømmes breukasse i Farinagsgade i København. Fotografiet er fra 1951.

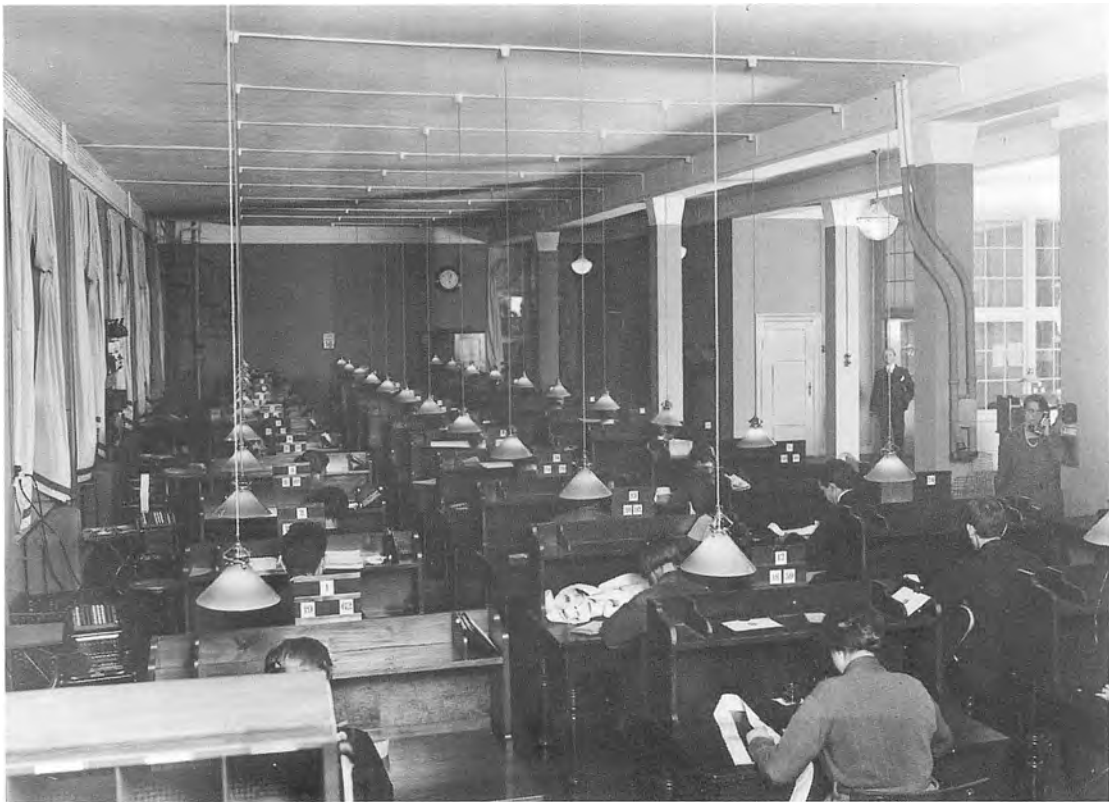
naleudgifterne, som ikke indgik i overskudsberegningen, var høje. Ikke alene arbejdede der mange i selve Postgirokantoret, men postgiroen gav store ekstra arbejdsbyrder ude på de enkelte posthuse.³² Der var røster, der hævdede, at postgiroen simpelthen ikke kunne betale sig, når man tog højde for arbejdsmængde og personaleudgifter.³³

Postgiro og publikum

For at forbedre sit omdømme i befolkningen og for at lokke flere kunder til gjorde man en hel del ud af opsøgende virksomhed. Man ansatte agitatorer, der skulle overtale folk til at benytte den

Fra Postgirokantoret i Holbergsgade 1934. Da var der netop etableret fjernskriverforbindelse til Aalborg, Århus og Odense, således at man ad den vej kunne ekspedere kasseudbetalinger. En rørpостforbandt fjernskriver og bogholderi.

Postgirokontoret i Holbergsgade, som det så ud i tiden fra 1924 til 1940.

nye betalingsform. A. Blume fortalte i 1945 om sine tidlige år som agitator i postgiroens spæde barndom: »Ofte blev man hældt ned ad den ene trappe og forcerede straks den næste i håb om, at nå ind til selve chefen... Engang var jeg oppe hos en fin, gammel hvidskægget overretssagsfører i den indre by, og på grund af mit mere eller mindre tillidsvækkende udseende var jeg blevet antaget for en klient, og slap helskindet ind til »Overretten«. Han var en både venlig og forstående mand, og tegnede med det samme en konto, samt bestilte et ikke ringe oplag af formularer. – Og bukkende og takkende hinanden fulgte vi ud i forværelset, hvor han glædesstrålende fortalte sit faktotum af en ældre tudse, at nu havde »vi« fået postkonto.

»Nå, har vi det«, sagde hun, idet hun snappede begæringen, og rev den midt over og kastede den i papirkurven. Til min dødsdag vil jeg kunne se den pæne mands ansigt for mig, men jeg bukkede, og idet jeg ønskede ham en »god morgen«, forsvandt jeg skyndsomst ned ad trappen.

Hvad har jeg ikke set, og hvor har jeg ikke været? Jeg har kravlet over støvede lofter efter en bogtrykker eller en bogbinder,

og jeg har vadet gennem tommetykke bryslertæpper i direktionkontorerne. En gang, det var i Vesterbros mest skumle kvarterer, blev jeg af en japaner ført gennem bælgmørke gange til et stort værelse, tæt tilskoddet, hvor jeg, heldigvis på tysk, måtte demonstrere giroens anvendelighed ved salget af kinesiske kopper, Made in Germany.

I en patricierlejlighed ved de gamle christianhavnske kanaler søgte jeg en gang en forfatterinde, og traf til min store forbavselse selveste redaktør Frejlif Olsen («Ekstra Bladets» første redaktør), der var gift med den, jeg søgte. Vi fik os en lun passiar, medens han drak sin eftermiddagskaffe af en stor guldrandet porcelainskop. Jeg synes jo selv, at jeg var sluppet temmelig fikst fra mit forehavende, da jeg til min rædsel et par dage senere finder en spaltelang artikel i «Ekstra Bladet», omhandlende et groft brud på posthommeligheden af Postvæsenets assistenter, der snagede i folks benyttelse af posten, og benyttede denne viden til agitation for postgiro. Da var jeg næsten grædefærdig, for jeg har altid beundret Frejlif Olsen, een af de mandigste skikkelser i dansk presse«. ³⁴

I provinsen foregik agitationen også med stor ihærdighed. En overassistent fortæller i en rapport fra 1935, at han i november måned havde besøgt 70 kunder, og at 11 af dem havde tegnet sig en postgirokonto. Af de 70 havde syv været sagførere og fire læger. ³⁵

Gunstig udvikling

Kritikerne af Postgiroen havde ikke taget højde for, at postgiroen hurtigt blev en integreret del af Danmarks betalingssystem.

I begyndelsen havde statsinstitutioner ikke meldt sig som kunder, men efterhånden blev postgiroen accepteret af flere og flere kommunale og statslige myndigheder. Fra 1926 kunne skatteydere indbetale deres amtsskat via postgiro. I 1929 opfordrede Indenrigsministeriet kommunalbestyrelserne til at benytte postgiro, hvorved kassebeholdningerne kunne nedsættes. Postgiroen ville endvidere lette betalinger mellem kommunerne og statskassen. På trods af denne tilskyndelse var der dog stadig mange kommuner, der ikke benyttede postgiro, og i 1943 udsendte ministeriet et cirkulære, hvori byråd og kommuner atter fik en opfordring. ³⁶

Fremgangen afspejlede sig i personaleudvidelser. I 1934 var antallet af ansatte på Postgirokontoret på 257 og i 1940 på ca. 400. ³⁷

Successen medførte, at man nok en gang måtte se sig om efter en større bygning. I 1934 afgav man indstilling om et projekt på et areal ved Vester Voldgade. Bygningen blev imidlertid først påbegyndt i 1938. Den blev tegnet af kgl. bygningsinspektør Thorvald Jørgensen og blev opført af jernbeton.³⁸ I maj 1940 kunne Postgirokontoret holde flyttedag.

Lidt sjov

De mange girokort, der blev behandlet manuelt, gav muligheder for menneskelige fejl. Det var sandsynligvis en sådan, der var skyld i, at købmand Niels Nielsen, Herlufllille i 1947 modtog 82.000 kr., som han ikke skulle have haft. Årsagen var den, at der på girokortet var en uoverensstemmelse med hensyn til adressen.

Den rigtige adressat var Banken for Slagelse og Omegn. Efter at afsenderen havde klaget, fik banken sine penge. Men der gik et

Postafdelingens skrivestue i Postgirokontoret i de nye lokaler i Vester Voldgade, fotograferet i maj 1940.

godt stykke tid, for som købmand Niels Nielsen fortalte dagbladet »BT«: »... vi skulle have lidt sjov med girokontoret... Det kunne være morsomt at se, hvor lang tid der ville gå inden fejlen blev opdaget. Jeg fortalte om »gaven« til mine børn, og vi ventede hver dag spændt på, hvad der ville ske. Den mand (banken), der skulle have haft pengene, ringede til mig og spurgte, om jeg ikke ved en fejltagelse havde fået sendt 82.000 kr. – Jo, det har jeg da rigtignok, svarede jeg, de står på kontoen. Jeg har ikke rørt dem.« Købmand Niels Nielsen slap dog ikke helt for konsekvenser af sit forsøg på at lave sjov, for Postgirokontoret besluttede som modtræk at ophæve hans girokonto.

Udbetalingskasserne i Postgirokontoret i Vester Voldgade, antagelig fotograferet sidst i 1950'erne.

Øget selvstændighed

Under krigen, i april 1942, blev Postgirokontorets selvstændighed styrket. Da en ny leder af kontoret, O.I. Kjems, tiltrådte, blev hans nye titel: Chef for Postgirokontoret. Kontoret blev nu organiseret som en selvstændig virksomhed, og ved normeringsloven

1949/50 fik chefen titel af direktør med en særlig instruks. Men Postgirokontoret var stadig en del af P&T.

I 1955 blev der dagligt udsendt 30.000-40.000 breve til kontohavere. Endnu foregik en del af arbejdet manuelt, men det kunne ikke vedblivende foregå på den måde. Sorteringen af konti var en oplagt mulighed for mekanisering. Løsningen var hulkortsystemet, hvor hvert enkelt kort forsynedes med huller, der identificerede konto og beløb. I oktober 1958 installeredes en hulkortmaskine, der var i stand til at ekspedere ca. 28.000 kort dagligt.³⁹

Det var først i 1958, at kontohaverne i et vist omfang fik adgang til at benytte hulkort som regningsbetalingskort.

I 1958 blev der hver dag ekspederet 15.000 udbetalingskort og 13.000 girokort. Alle disse kort skulle nummereres, hvilket i sig selv var en kæmpeopgave. Til dette formål anskaffede Postgiroen dette år en nummereringsmaskine. Tidligere var dette sket manuelt med en hastighed på op til ca. 2500 pr. time. Efter at maskinen var anskaffet, kunne 10.000 kort pr. time nummereres.

I Postgirokontorets virke var bogholderiet en væsentlig del af administrationen. Dette arbejde var også indtil 1941-1942 foregået manuelt, hvorefter man indkøbte 22 bogholderimaskiner. Postgirokontorets hastige udvikling kan aflæses af tabel 6.⁴⁰

Tabel 6: Postgiroens udvikling 1927/28-1959/60

	Antal kontohavere	Indtægt i kr.
1927/28	15.577	948.000
1934	39.764	2.545.000
1944	70.535	4.186.000
1954/55	93.954	9.283.000
1959/60	109.511	12.851.000

En Postsparekasse?

Da Postvæsenets økonomi efter den 1. verdenskrig var dårlig, undfangede C.I. Mondrup en redningsplan, nemlig oprettelsen af en postsparebank. I de næste mange år skulle denne idé blive C.I. Mondrups foretrukne, men aldrig realiserede middel til endegyldigt at sikre etatens økonomi.

Allerede i 1926 havde ministeren for Offentlige Arbejder, Friis-Skotte, på Rigsdagen fremsat et forslag om en postsparebank. En sådan skulle ifølge forslaget være en af staten etableret sparekasse, i hvilken indskuddene garanteredes af det offentlige, og hvor samtlige posthuse skulle kun-

I en Mærke-Tid

Paa Posthusene kan man fra 1. Oktober faa vekslet Rugbrøds- og Franskrøds kort i mindre Mærker.

— Jeg vil gærn have Franskrødet byttet til Rundstykker og saa tre Skiver af Rugbrødet og Resten i Femøres Frimærker!

ne modtage indskud. Motivet til denne nye bank var først og fremmest at få fat i småsparernes penge, idet postsparekassen ikke skulle drive egentlig bankvirksomhed, men udnytte sin udstrakte tilstedeværelse til at sikre sig de midler, som man mente ellers ikke ville være havnet i en sparekasse. Dette system virkede effektivt i lande som England og Sverige.

Postsparekassen var altså ikke tænkt at skulle konkurrere med de private banker og sparekasser, men modstanden blandt bank- og sparekasselederne var imidlertid så stor, at forslaget ikke kunne vedtages.

I 1936 fremlagde C.I. Mondrup atter ideen for sparekassernes ledelse. Nu forestillede han sig et nært samarbejde med disse. Ifølge den nye plan skulle kunderne hos ethvert postbud og på ethvert posthus kunne indbetale til en hvilken som helst sparekasse, og postbude og posthuse skulle ligedes kunne foretage udbetalinger. Der var altså nu snarere tale om, at Post- og Telegrafvæsenet tilbød en udvidelse af sparekassernes service, mod at etaten fik en vis godtgørelse. Men sparekasserne kunne ikke se fordelene ved systemet.

Under krigen kunne kunder ombytte deres rationeringsmærker på landets posthuse. Og i 1942 udvidedes posthusenes arbejdsområde med salg af Statsspareobligationer. Også feriemærkeordningen skulle posthusene varetage. Derved viste Post- og Telegrafvæsenet, at det landsdækkende net af ekspeditionssteder kunne benyttes til andre servicetjenester end det rent postale og telemæssige. Dette forhold underbyggede Mondrups gamle argument om, at posthusenes landsdækkende tilstedeværelse kunne udnyttes til etablering af en postsparekasse.

I 1948 forsøgte finansminister H.C. Hansen igen at rejse sagen, men atter var modstanden for stor. Atter i 1953 og 1958 var der presseforlydende om, at en postsparebank skulle etableres, men sagen kom da heller ikke videre.

Billedet herover viser Købmagergades posthus i 1940. På et skilt reklameres der tydeligt med rationeringsmærker. Til venstre er samme situation offer for dagbladssatiren, »Politiken« 19. september 1940.

Billedhuggeren Johs. Bjerg udformede sin postrytter til Skive posthus, som blev indviet i 1937. Bestillingsarbejdet var næppe uden sammenhæng med, at akademi-professoren var svigersøn af generaldirektør Mondrup. Men postrytteren blev uhyre populær og er senere stillet op i talrige steder. Her et fotografi af det eksemplar, der er anbragt over Post- og Telegrafmuseets indgangsdør.

Nybygninger

Posthuse

Mange af post- og telegrafkontorerne var placeret i lejede lokaler eller i ældre bygninger fra 1800-tallet. Skulle der bygges nye bygninger, var det som regel de kongelige bygningsinspektører, der leverede tegningerne.

Under Post- og Telegrafvæsenets 3. teknisk kontor var der en arkitekttegnestue, og i de tre ingeniørdistrikter i henholdsvis København, Aabenraa og Århus var der lokale bygningsafdelinger. De sidstnævnte tog sig af ombygninger, tilbygninger og tilsyn, medens vigtige, mere prestigemæssige opgaver tilfaldt tegnestuen i Generaldirektoratet.⁴¹

De posthuse, som var en del af jernbanestationerne, blev tegnet af DSB, som havde satset mere på egen bygningsafdeling end P&T.

Først fra slutningen af 1930'erne fik arkitekttegnestuen til opgave at tegne og stå for nye posthuse, selv om det endnu kun drejede sig om ganske få. To nye posthuse i Ikast (1938) og Hundested (1939) blev således tegnet af Post- og Telegrafvæsenet. Men det var først efter 1950, at mængden af opgaver såvel på post- som telesiden voksede betragteligt. Fra 1951 tegnede Post- og Telegrafvæsenets egne folk således posthuse i Broby, Ringe, Virum, Tranebjerg, Lyngby, Arden, Herlev, Kastруп, Vanløse, Hvidovre og Dybvad.

Efter 1950 kom der også en lang række opgaver i form af bygninger til teleaktiviteter. Der blev tegnet kystradiostationer, telefoncentraler, bygninger til forstærkerstationer og fra midten af 1950'erne ikke mindst radio- og fjernsynsstationer og sendere. For telebygningernes vedkommende var der dog ofte tale om mindre standardbygninger, som de lokale bygningsafdelinger i ingeniørdistrikterne tog sig af.

Posthusene fra begyndelsen af dette århundrede var meget traditionelle i byggestilen. Der blev som regel anvendt røde mursten og teglstenstag. Ofte lignede de hinanden.

Bygningerne skulle være repræsentative. De skulle vise Postvæsenets betydning og samtidig være standsmæssig beboelse for postmesteren. Denne sidstnævnte funktion kunne beslaglægge en betragtelig del af bygningens areal. Et af disse traditionelle post-

huse var det i Ringsted, der blev indviet i 1928. Bygningen var tegnet af kongelig bygningsinspektør K. Varming. Foruden de røde mursten og tegl var det karakteristisk, at bygningen var forsynet med såkaldte palævinduer med dannebrogsruder. Navnet skyldtes, at sprosserne var placeret omtrent som flagets kors. Omkring døren var en traditionel sandstensudsmykning.⁴²

Ringsted post- og telegrafbygning opført 1927-28. Antagelig fotograferet 1932.

Post- og Telegraf står der på bygningen i Nakskov, hvor man kunne flytte ind i oktober 1929. Fotografi fra 1930.

Post- og telegrafbygningen i Hjallerup blev taget i brug i 1927.

Bygningen af huset i Ringsted var kommet i stand efter en forespørgselsdebat i Folketinget allerede i 1925. Her havde et medlem påpeget, at det gamle posthus slet ikke kunne rumme de ansatte. Post- og Telegrafvæsenet tog sagen op og fik bygningen opført for 80.000 kr.⁴³

Man kan også nævne post- og telegrafbygningen i Nakskov, der blev færdigbygget i 1929. Her var der ligeledes tale om røde mursten, teglstenstag og palævinduer med dannebrogsguder, samt en sandstensudsmykning. Trappen var placeret i et karakteristisk tårn, således at selve hovedbygningen bedre kunne udnyttes. Tilbygningen på venstre side var pakkeafdelingen. Bygningen var tegnet af kongelig bygningsinspektør Magdahl-Nielsen, der altså havde valgt en traditionel byggestil.⁴⁴

Et tredje eksempel på den traditionelle byggestil er Hjallerup post- og telegrafbygning. Allerede i 1925 tog generaldirektør Mondrup initiativ til en ny bygning i Hjallerup. Han spurgte overpostinspektøren for distriktet, hvilke ønsker man fra lokal side måtte have, og modtog en detaljeret plan om arealets udnyttelse og indretning.⁴⁵ Man gik i dette tilfælde ikke til den kgl. bygningsinspektør, men benyttede posthuset i Tinglev som forbillede. Tinglevbygningen var opført nogle år forinden og tegnet af arkitekten Knud Lehn-Petersen. Resultatet blev det gængse røde murstenshus med tegl og palævinduer. Døren var dog i dette tilfælde placeret i bygningens gavl.⁴⁶

Først da man passerede 1930 kom der lidt fornyelse ind. Da posthuset i Slagelse skulle opføres, var det atter K. Varming, der stod for byggeriet. Han valgte som sædvanlig de røde mursten og tegl, men vinduerne blev anderledes moderne. Bygningen stod

Slagelse 1932.

færdig i 1932 og havde kostet 200.000 kr. Den nye postmester blev Hagbart Berg, den tidligere politiker.⁴⁷

Posthuset blev lagt ved jernbanen, hvilket medførte et større opgør i byen, hvor visse grupper ønskede bygningen placeret ved byens torv. I sidste ende var det dog afgørende for Post- og Telegrafvæsenet, at jernbaneposten var af så stor betydning, at placeringen nær ved skinnerne betød økonomiske besparelser.⁴⁸

Man skal frem til slutningen af 1930'erne før byggestilen afgørende ændrede sig, som det blev tilfældet med Skive post- og telegrafbygning. Huset var tegnet af kgl. bygningsinspektør E. Packness og blev indviet i 1937. Der var stadig tale om en muret bygning med tegltag, men en række ændringer varslede en ny tid. Borte var palævinduerne med dannebrogsruder og sandstensudsmykningen ved døren var erstattet af mursten.

Indvendig satsede Post- og Telegrafvæsenet på tidens nye teknik. Bygningen fik udvidet sin telegrafsfunktion, herunder med et stort forstærkeranlæg, og der blev indrettet et talestudie til radiofoni. Maleren Axel P. Jensen leverede et maleri til forhallen og

Den nye bygning i Slagelse, hvor postmester Hagbart Berg kunne rykke ind.

Skive post- og telegrafbygning fra 1937. Til venstre over brevkassen anes Johs. Bjergs posttrylter opsat på muren. Vindueskoderne til højre viser, at fotografiet stammer fra tiden under besættelsen. Nedenfor finder man først ekspeditionslokalet, som det så ud fra publikums synsvinkel, og det samme rum, som personalet bag skranken har set det. Begge interieurs er fra 1941.

Post- og telegrafbygningen i Borre, fotograferet i november 1943.

Lemvig post- og telegrafbygning 1951.

billedhuggeren Johs. Bjerg forsynede facaden med en postrytter. Omkostningerne løb op i ca. 150.000 kr.⁴⁹ Bygningsinspektør Packness fik imidlertid ikke sit ønske om et tårnurfyldt. Først i 1955 blev et elektrisk ur opsat på tårnet.⁵⁰

Skive, Ringsted og Nakskov var ret store byer, som krævede store postbygninger. Anderledes var det i de små byer, hvor behovene var mindre. Da Post- og Telegrafvæsenet under krigen tegnede og byggede post- og telegrafbygningen i Borre på Møn,

valgte man et normalt familiehus som forbillede. Tanken var, at bygningen skulle falde naturligt ind i omgivelserne. Materialerne var stadig røde mursten og tegl, men ellers var der ikke meget tilbage af den gamle, traditionelle byggestil.⁵¹

Lemvig posthus fra 1951 var tegnet af kgl. bygningsinspektør V. Norn. Materialevalget var de traditionelle røde mursten og tegl, men derudover var bygningen helt moderne. Facaden var modulopdelt, og der var ingen kviste på taget, men der var dog stadig bolig til postmesteren. Byggeudgifterne androg ca. 500.000 kr.⁵²

Allerede i 1948 havde Post- og Telegrafvæsenet erhvervet en byggegrund på Amager for at opføre en post- og telegrafbygning i

Den nye bygning i Kastrup, netop færdig i 1954, nedenfor ses ekspeditionslokalet, endnu ganske uspoleret af slid.

Lyngby postkontor få måneder efter, at det i 1954 var taget i brug. Nedenfor indleveringssranken.

Kastrup. Det var P&Ts eget arkitektkontor, der tegnede bygningen, der blev holdt i de traditionelle materialer, men med store vinduer såvel i hovedbygningen som på kvisten. Bygningen kunne indvies i 1954.⁵³

Anderledes fornyende var Lyngby postkontor, der blev indviet samme år som Kastrups. Man var gået bort fra mursten og benyttede her jernbeton beklædt med facadefliser af klinkerbeton. Der var kobbertag i stedet for tegltag. Post- og Telegrafvæsenets arkitektkontor havde endvidere forsynet bygningen med Post- og Telegrafvæsenets etatsmærke. Det var første gang man placerede

mærket direkte på et postkontor. Bygningen var omhyggeligt afpasset til byplanen, og der var bygget en fløj til butikker.

Som tidligere nævnt var postbygningerne ofte placeret i nærheden af banegårdene, fordi jernbaneposttransporten var af så afgørende betydning. Men også på dette område varslede Lyngby postkontor en ny tid. Kontoret var *ikke* beliggende ved banen, men havde derimod en stor baggård til de postbiler, der nu kom til at spille en stadig større rolle. Posthusets størrelse – de to øverste etager var dog til udlejning – var udtryk for områdets befolkningsmæssige vækst.⁵⁴

Den repræsentative stil, der havde præget posthusene i begyndelsen af århundredet, veg for en mindre repræsentativ og mere funktionalistisk byggeopfattelse i løbet af 1940'erne og 1950'erne. Man begyndte at eksperimentere med materialer, og bygningerne var ikke længere afhængige af jernbanens placering.

Generelt blev der dog ikke bygget mange nye posthuse i perioden, dels fordi pengene gik til forbedringer af ældre bygninger, og dels fordi anlægsudgifterne til teleområdet var så store, at der kun blev få midler til overs.

Der blev bygget mange telebygninger, men der var hovedsagelig tale om standardhuse, som ikke blev arkitektoniske mirakler. Men de skulle heller ikke fremtræde som repræsentative bygninger. Man stræbte mod det funktionelle uden ydre pragt.

Ubemandet bærefrekvensforstærkerstation ved Hou, se også side 75.

Øverst automatcentralbygningen i Dame, se også side 75. Nederst ubemandet forstærkerstation fra 1953 i Hadbjerg.

Forstærkerstationer og telefonhuse

Mange forstærkerstationer var ubemandede. På billedet side 273 ses en sådan forstærkerstation på strækningen København-Århus-Aalborg fotograferet i 1943.

Da bærefrekvenskablet gjorde sin entré, krævede det noget mere plads på de ubemandede forstærkerstationer, og de blev derfor lidt større og mere moderne. Den ubemandede forstærkerstation på billedet side 274 er bygget i Hadbjerg og fotograferet i 1953.

Telefoncentralerne i statstelefonområderne var heller ikke prægnante bygningsværker, men først og fremmest funktionelle bygninger. Automatcentralen i Tønder er et godt eksempel. Der

Postgirokontoret i Vester Voldgade, som stod færdigt i 1940. Fotografen har koncentreret sig om bygningen og derved fikst undgået at demonstrere, hvor skæmmende huset er for omgivelserne.

Tønder automatcentral 1953.

var tale om firkantede kasser uden nogen særlig charme, her fotograferet i 1953.

I små byer var automatcentralbygninger mindre. I Bolderslev og Damme på Møn var der tale om murstensbygninger, der mindede om de ubemandede forstærkerstationer.

Indretning af postkontorer

De fleste postkontorer i København var i lejede lokaler. Omkring 1930 påbegyndte overpostmesteren her en modernisering af inventaret. I løbet af de næste 15 år blev inventaret i 69 kontorer nymonteret. For perioden indtil 1960 betød denne indsats, at det københavnske publikum og post- og telegrafpersonalet fik stærkt forbedrede kunde- og arbejdsforhold.

Rum og skuffer blev standardiserede. Skrankerne blev tilpasset de københavnske forhold, idet gulvet ofte i de lejede lokaler indenfor og udenfor skrankerne var i samme niveau. Visse skranker blev gjort én meter høje, således at der kunne ekspederes i stående stilling. Ekspeditionsbordene var dobbeltborde, der tillod personalet parvis at hjælpe hinanden i travle perioder. Derved kunne de også være fælles om den elektroniske vægt.

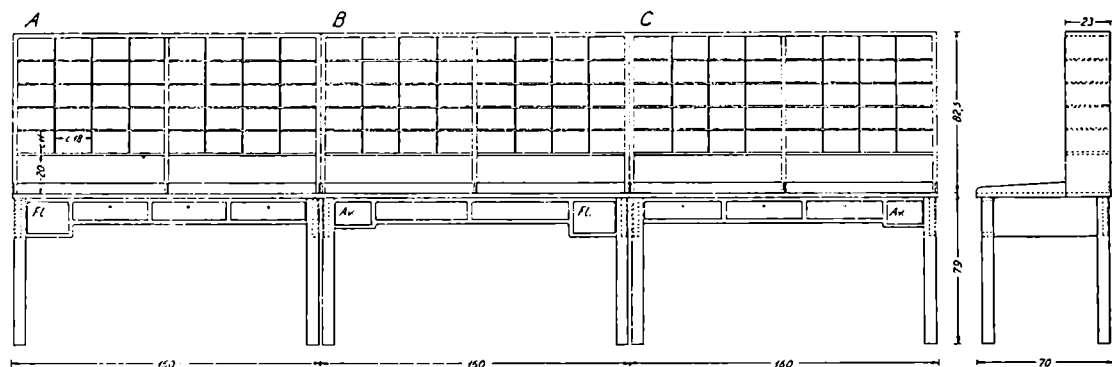
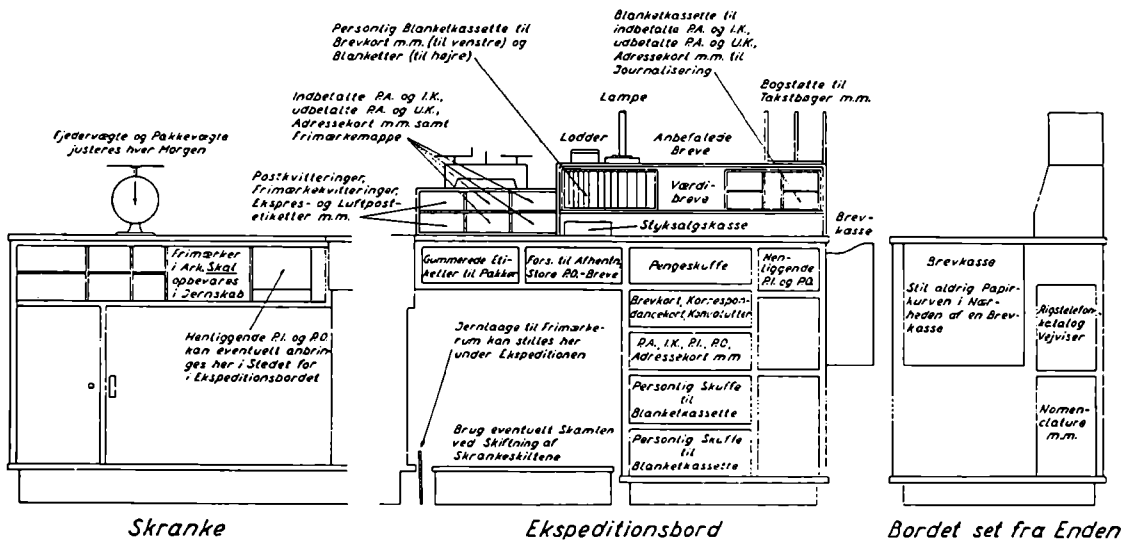
Pengeskufferne blev anbragt længst væk fra publikum. Hvis pladsen tillod det, placeredes et skab med jalousilukke specielt til blanketter.

I værdiskrankens plade nærmest ekspeditionsbordene var nedfældet en målestok af messing til brug ved eftermåling af indleverede forsendelser. Der var endvidere anbragt vejvisere, telefonbøger og bl.a. postgirobøger til brug for publikum.

Skrivepulte til kunderne med skrivemateriale og trækpapir var også servicevenlige nyskabelser.

Til ankommen post var designet sorteringsreoler, og til brug for postbudpersonalet blev bygget to-mands budborde med opsats til 20 rum for hver plads.

Inventaret blev fremstillet i eg eller i en kombination af birk og bøg. De fleste skranker og bordplader blev beklædt med sort linoleum.⁵⁵

Ved indretningen af de nye kontorer blev intet overladt til tilfældighederne. Således på denne tegning fra 1945, hvor brevkassen indbygget i bordet til højre får en alt andet end møbelteknisk anvisning med på vejen: »Stil aldrig Papirkurven....«

Den letteste Maade
at komme af med
Penge paa

EN NYTTIG VEJLEDNING

Reklame

Fra reklametryksagen, hvis forside er gengivet til venstre, stammer denne italienske militært udseende figur, som får den nutidige betragter til at tænke på alt andet end P&T. Forklaringen ligger i oprindelsen af ordet »giro«. I teksten hedder det pædagogisk: »Ordet Giro er italiensk. En Italiener vilde udtale det »Djiraa« med en Rullen paa r'et, som falder vanskelig for en dansk Tunge. Herhjemme har Udtalen: »Sjira« med Eftertryk paa første Stavelse efterhaanden vundet Hævd«. Manden ruller altså på r'et, mens han hæver armen.

Postgiroen var tidligt fremme med reklame, som det fremgår af denne tryksag fra 1935. Foroven ses lidt af indholdet.

De første forsøg

Først efter den 1. verdenskrig begyndte Postvæsenet og Telegrafvæsenet at anvende moderne reklame over for publikum. Starten hang nøje sammen med indførelsen af postgiro i 1920. Først da fik man brug for metoder til at lokke nye kunder til, fordi man befandt sig i en konkurrencesituation.⁵⁶

Op til midten af 1930'erne bestod reklamen for Post- og Telegrafvæsenets øvrige aktiviteter hovedsagelig i bekendtgørelser og skiltning ved hjælp af plakater. Der blev dog i begyndelsen af 1930'erne en øget tendens til at bruge dagspressen som formidler overfor publikum.

I 1932/33 brugte Post- og Telegrafvæsenet ca. 27.500 kr. på reklame. Nu var det gået op for etaten, hvor betydningsfuld reklamen var, og i 1934 besluttedes det at opprioritere indsatsen på dette felt. Alle sager vedrørende reklame blev henlagt til 3. ekspeditionskontor. Det var selvfølgelig særlig på områder, hvor Post- og Telegrafvæsenet var udsat for konkurrence, at reklamering viste sig nødvendig. Pakkebefordringen var et sådant felt, idet mange privatbaner, rutebiler og fragtmænd var ivrige efter at befordre pakkepost.

Man prøvede at konkurrere ved at indføre zoneporto, og fulgte dette initiativ op med personlige henvendelser til alle større forretninger såvel i provinsen som i København.⁵⁷ Fremstødet gav et godt resultat. I 1934 blev der afsendt 9,5 millioner pakker, medens der i 1939 afsendtes 11,2 millioner pakker med Posten.⁵⁸

For at følge fremstødet op blev der i 1936 produceret en film om pakkeposten med titlen »Fra postvæsenets juletravlhed«.

Adresseløse forsendelser som f.eks. reklamer var også et område, hvor Post- og Telegrafvæsenet befandt sig i en konkurrencesituation. Generelt kunne private firmaer tilbyde denne omdeling billigere end Post- og Telegrafvæsenet. Fra 1932/33 til 1934/35 faldt antallet af forsendelser fra 19 millioner til 12,8 millioner. Dette dyk fik P&T til at udsende brochurer til kunderne, og det lykkedes i et vist omfang at vende udviklingen. I 1938/39 var tallet oppe på 27,4 millioner, og i 2. halvdel af 1950'erne var tallet steget eksplosivt til mellem 70-80 millioner forsendelser. Det var selvfølgelig ikke blot et resultat af Post- og Telegrafvæsenets re-

klamefremstød, men vidner dog om, at P&T var parat til at tage udfordringen op fra de private firmaer.⁵⁹

Lav prioritering

Også på Statstelegrafens område var der konkurrence. Publikum kunne sende almindelige »kiosktelegrammer«, der intet havde at gøre med Post- og Telegrafvæsenets festblankettelegrammer. Disse private festkort, som altså slet ikke var rigtige telegrammer, var meget billigere end Post- og Telegrafvæsenets »ægte«. Måske på grund af konkurrencen havde festtelegrammer vist en vigende tendens. I 1928/29 var der blevet afsendt 338.000, i 1930/31 353.000 og i 1932/33 297.000 telegrammer. I 1934 blev der indgået en overenskomst med Kræftens Bekæmpelse, der fik andel af det indkomne beløb. Desuden begyndte man nu at reklamere for festblanketterne gennem brochurer, dagbladsannoncer, film, plakater og andet. Denne indsats bevirkede en stigning. I 1939 var tallet oppe på 409.000, i 1942 på 575.000 og i 1950 på 904.000. Så gik det imidlertid den anden vej. I 1955 var det på 698.000 og i 1957 nede på 666.000. Der var altså gennem 1950'erne et støt

Hundredåret for Thorvaldsens hjemkomst fra Italien fejredes ikke alene med frimærket, som er gengivet side 230, men også med en ny festblanket, som der naturligvis blev gjort reklame for.

Nedsatte telefontakster var en god anledning til at henvende sig til publikum. Nedenfor ses en anden tidstypisk reklame. Den omhyggelige emballering af bærfrugt måtte åbenbart indskræpes.

fald, som ikke kan forklares ved manglende reklamefremstød, men i højere grad må tilskrives telefonens indflydelse. Muligvis spillede det også ind, at det i stigende grad blev normalt at give gaver i stedet for at sende telegrammer.⁶⁰

Det var ikke mindst på postgiroområdet, at reklamen spillede en betydelig rolle. Der blev fra 1935 med jævne mellemrum udsendt brochurer om fordelene ved at anvende postgiro, og man benyttede også som tidligere nævnt personlige besøg hos kunderne for at oplyse om giroens velsignelser.

På områder, hvor Post- og Telegrafvæsenet havde monopolstilling, blev reklame kun sjældent anvendt. For Rigestelefonens vedkommende benyttede man dog en takstnedsættelse i 1934 og minuttakstens indførelse samme år til at indrykke dagbladsannoncer og ophænge plakater.

Post- og Telegrafvæsenet brugte reklame i alment oplysende øjemed. Der blev således lavet en film i 1950 om »syge breve«, d.v.s. breve, det var umuligt at aflevere på grund af dårlig adressering. I 1956 udsendtes to film, »Penge med Posten« og »Hvem er De?«, der begge handlede om legitimation og afhentning af forsendelser på posthuset, og i 1958 filmede man »Masser af post«, der handlede om juletravlheden.

Generelt prioriterede Post- og Telegrafvæsenet indtil 1960 service lavt. Man gjorde sjældent noget specielt for at undersøge og fastslå publikums krav og interesser. Når P&T overvejede publikums krav, var det fordi kunderne havde klaget.

Her fandt man sækken – hvad det drejede sig om kan læses på de følgende sider.

Postrøverier

Kawa-banden

Da en postvogn med pakkepost i december 1944 i København kørte ud med fyldt vogn, skulle chauffør E.J. Larsen få sig en slem forskrækkelse. Han var lige kørt ud på gaden fra postkontoret, da to mænd sprang op på hver sin side af vognen. Den ene mand kommanderede »Stop« og pegede på Larsen med en pistol. Chaufføren drejede til højre ad Sallingvej og satte farten op og foretog så en brat opbremsning i håb om at ryste røverne af bilen. Men da de blev hængende, blev han nødt til at stoppe. Røveren, der før havde talt, sagde: »Nå, du vil stikke af.« De to røvere beordrede Larsens kollegaer til at stige ud, og den tavse røver satte sig ind ved siden af chaufføren, idet han fortsat holdt sin pistol rettet mod ham. Larsen fik ordre til at køre gennem en række villaveje i Vanløse, men han mistede efterhånden fornemmelse af, hvor han befandt sig. På et tidspunkt blev han beordret til at stoppe, slukke alt lys og forholde sig i ro. Røverne havde sikret sig nøglen til vognen, og gik nu i gang med at gennemrode bilens pakker. Ti minutter efter kom de tilbage til Larsen, gav ham nøglerne og forsvandt i mørket efter at have givet ham ordre til at forholde sig helt roligt. Der var forsvundet fem værdiposer og tre værdipakker, konstaterede Larsen, da han omsider gik om bagved for at se, hvad røverne havde taget med sig. Larsen kunne ikke give et signalement af røverne, for det havde været bælgmørkt, men han mente, at de var midt i tyverne.⁶¹

Det viste sig senere, at røverne tilhørte den såkaldte Kawa-bande, der i krigens politiløse periode begik en række røverier. Aktionen mod Larsens postbil var ikke det eneste postrøveri, banden havde forøvet. Postkontoret på Borups Allé havde banden således plyndret i november 1944. De havde tvunget postpersonalet til at forholde sig roligt og havde derpå koldblodigt taget beholdningen af penge og værdibreve. Senere havde banden røvet to postbiler på Frederiksberg, stadig på den dramatiske måde med hævede pistoler og under trusler.⁶²

Banden blev fængslet i 1945 og sigtet for en lang række forbrydelser, men det lykkedes gruppens fem medlemmer at flygte fra arresthuset i december 1945. De blev imidlertid fanget igen og idømt straffe på mellem 10 og 12 års fængsel.

Reportagebilleder fra postrøverier er ifølge sagens natur vanskelige at vise frem. Dette billede er da også en opstilling fra Aalborg den 16. december 1949 umiddelbart efter et røveri. Den svært bevæbnede betjent såvel som postchaufføren, der bærer dagens post ud til den ventende bil, har da også anlagt ansigtsudtryk passende til lejligheden – den ene barsk, den anden bekymret.

Kawa-bandens hærgen og andre røverier fra besættelsestidens politiløse periode var ikke det normale for tiden fra 1927 til 1960. Forbrydernes facon var i 1943-45 langt mere brutal, end man tidligere havde oplevet.

Det var ikke blot forbrydere, der var på spil i den politiløse periode. Også frihedskæmpere greb ind i forsøg på at tilegne sig post til tyskerne. I januar 1945 satte postbud H.E. Hansen sig ind i sin postbil. Han skulle aflevere post til tyskerne i Dagmarhus. Medens han sad i førerhuset, stak et postbud hovedet ind i bilen og efter at have fået bekræftet, at Hansen skulle aflevere post til tyskerne, trak han en revolver og tog plads ved siden af Hansen. Nu kørte Hansen af sted med postbilen, men måtte undervejs

tage endnu en mand op, som den uniformerede modstandsmand ville have med. Efter at have fundet brevbundtet til Dagmarhus, bad de to mænd om telefonnummeret til posthuset, således at de kunne ringe ind og fortælle, hvad de havde fjernet.⁶³

Posthustyven

Bortset fra den politiløse periode under besættelsen foregik de fleste røverier ved indbrud om natten. Der var sjældent konfrontationer eller revolvere med i spillet. Somme tider var der endda en vis formildende charme over forbryderne, som da »Posthustyven«, Svend Aage Jeppesen, efter sit kup i 1951, hvor han havde stjålet ca. 80.000 kr. på Horsens postkontor, indsendte 25 kr. til Giro 413 til Statsradiofoniens ønskekoncert og bad om at få spillet »Sørens far har penge«. Jeppesen havde skaffet sig adgang til posthuset gennem et vindue. Bortset fra de 25 kr. fandt man ikke ud af, hvad der var sket med de resterende penge. Jeppesen påstod, at nogle havde stjålet dem fra ham, men ingen troede rigtig på den historie. Jeppesen fik 2 år og 6 måneders fængsel.⁶⁴

Da posthusene havde pengeskabe, var de ikke så interessante for røvere og tyve. Det hændte, at de fik fat i en stor stak frimærker. Da Glostrup posthus i 1948 var blevet frastjålet frimærker og rationeringsmærker for ca. 90.000 kr., forsøgte den ene tyv at sælge for 6000 kr. frimærker på en restaurant på Vesterbrogade. Han blev taget.⁶⁵

Den forsvundne gerningsmand

Der blev forøvet et bemærkelsesværdigt stor røveri mod Post- og Telegrafvæsenet i slutningen af 1950'erne, som gav genlyd i pressen. Den 5. maj 1959 opdagede postfolk i Omkarteringspostkontoret ved Centralpostbygningen i København, at en postsæk med ca. 1/2 million kr. var væk. Det var tidens største røveri, og man stod helt uden spor af den forsvundne sæk. Politiet afhørte 200 postfolk uden at komme en løsning nærmere. Mistanken samlede sig efterhånden om et postbud, som var ansat på Omkarteringen, og som ikke havde alibi for de minutter, hvor postsækken efter al sandsynlighed var blevet fjernet. Yderligere rejstes mistanken mod det overpostbud, som en time for tidligt havde båret postsækken ud fra det aflåste rum, hvor den havde stået.

Politiet rejste sigtelse mod såvel postbudet som overpostbudet. Overpostbudet hævdede, at han ikke anede, hvad der havde lig-

get i postsækken, og ved retten blev han løsladt. Retten ville heller ikke opretholde sigtelsen mod det postbud, som havde været sigtet. Politiet stod nu uden anklagede, og blandt postfolkene spredte der sig en usikkerhed, fordi alle mistænkte alle for at være løbet med postsækken. I Post- og Telegrafvæsenet var sindene ophidsede, og alle var opsat på at afsløre tyven eller finde postsækken eller helst begge dele. Da Omkarteringen er et lukket område, og da postsækken var den eneste med store kontantværdier, var pressen ikke sen til at konkludere, at røveriet var foretaget af en indefra med intimt kendskab til postsækkenes indhold.⁶⁶

Midt i maj 1959 fik nogle postfolk den idé at gennemgå det område, der befandt sig under jernbanerammerne på Hovedbanegården. Det var jernbanepostmester Lauritz Jensen og den nye overpostmester i København, Frode Land, der fik det indfald at kigge under ramperne, og her fandt man postsækken med indholdet intakt. En del af mysteriet var løst, men tilbage stod at opklare, hvem der havde anbragt postsækken på dette sted. Forsvindingsnummeret forbliver et mysterium til denne dag. Man fandt aldrig den eller de skyldige.

Bunden opsporing

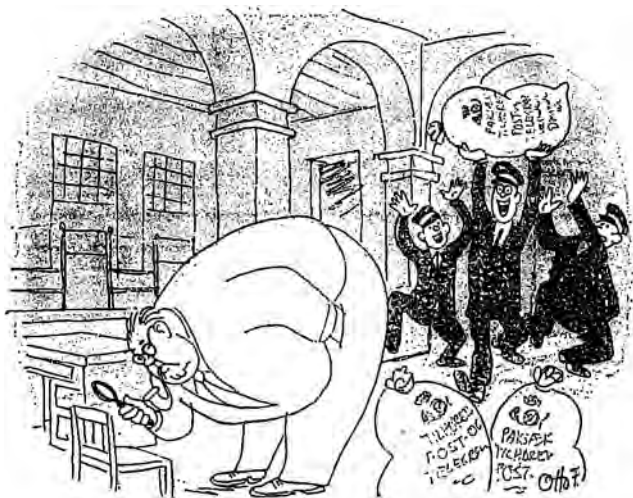
Undersøgelserne i postroveriet samles om det problem, tyven faar, naar han skal bruge pengene uden at blive opdaget.

— Din fedthax, du ka' da godt gi' mig 100.000 til at fore hokassen med!

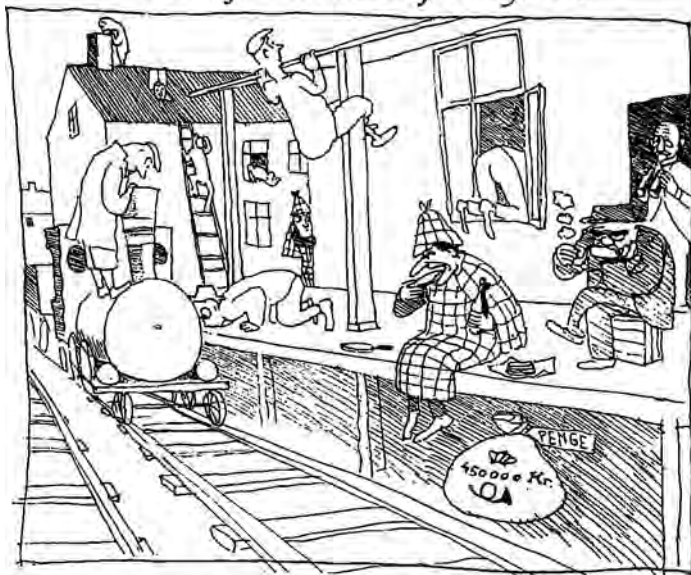
Torsdag 14. maj ... Kusine Clara var i gaar ikke saa lidt indigneret over, at postvæsenet har været saa længe om at finde den postsæk. Pudsigst nok var hun samtidig irriteret over, at hun ikke kunne finde sine briller ...

Den forsvundne postsæk var lige sagen for dagspressens satire, som taler for sig selv. Til venstre Bo Bojesen i »Politiken« den 13. maj, ovenfor »Afen lille mands dagbog« i »Berlingske Tidende« den 14. maj, øverst til højre Mogens Dam i »Dagens Nyheder« den 15. maj, og sluttelig Eiler Krag i »Social-Demokraten« fra den 16. maj.

Minister Kai Lindberg inspicerede i forgaars personligt Centralposthuset, og allerede i gaar kom sækken med de 500.000 for dagen.

Den fuldkomne forbrydelse

Postsækken med den halve million blev fundet 100 skridt fra det sted, hvor den løsvandt — Tampen brænder!
(Tegning EILER KRAG)

Faglige forhold

Fagforeninger

Et fælles forbund

Post- og Telegrafvæsenets personale blev efterhånden samlet i de to organisationer Dansk Postforbund og Dansk Post- og Telegrafforening, men fra begyndelsen var medlemmerne organiseret i en lang række foreninger efter deres profession. De første forsøg på at danne fagforeninger fandt sted i 1800-tallets slutning.

I Odense blev en forening for provinspostbude stiftet i 1895, og de københavnske postbude organiserede sig i 1898. Pakmestrene på jernbaneposten etablerede deres forening i 1900 med 108 medlemmer, og landpostbudene samlede sig fagligt 1902 og fik i løbet af et par år 1200 medlemmer. De statsansatte københavnske telegrafbude fik deres fagforening i 1896. Udgangspunktet for telegraffolkene var egentlig de københavnske telegraffolks cykelklub. Provinsens telegrafbude etablerede en fagforening i 1899. Foruden telegrafbudene organiserede montører og linieopsynsmænd sig i en teknikerforening fra 1909, og i 1914 fik telegrafarbejderne deres egen fagforening.¹

Danske Postassistenters Forening (senere Dansk Postforening) blev stiftet i 1899 og blev i første omgang en landsomfattende forening for samtlige tjenestemænd i de højere lønklasser, d.v.s. postmestre, postekspeditører og ekspedienter. Under Telegrafdirektoratet havde telegrafisterne samlet sig i »Almindelig dansk Telegrafforening« (senere Dansk Telegrafforening) i 1898. I 1929 forenede de to foreninger sig i Dansk Post- og Telegrafforening.²

Selv om der var et vist samarbejde mellem de mange faglige foreninger, var der dog ikke tale om nogen umiddelbar sammenlutning. Kampene om placeringerne i statens system af lønklasser viste imidlertid, at post- og telegrafpersonalet ikke gavnede deres sag ved at være opdelt i disse mange foreninger. Den erkendelse førte til dannelsen af Postfunktionærernes Fællesorganisation i 1908 (fra 1914 Dansk Postforbund). Forbundet omfattede Københavns og provinsens statsansatte postbude samt reservepostbude og reservepakmestre. Landpostbude og overpakmestre

Dansk Postforbund var i lighed med andre danske fagorganisationer tidligt involveret i et nordisk samarbejde, hvilket umiskendeligt fremgår af billedet af de fire lidt betullede unge damer i den usædvanlige påklædning. Anledningen har man siden glemt, men et jubilæum kunne ligge bag et tableau som dette.

var ikke med i den nye fagforening. Personalet under Telegrafdirektoratet blev i 1910 forenet i Fællesrepræsentationen for Telegrafvæsenets 1.-7. Lønningsklasse (senere Dansk Telegrafforbund).³

Den nye Fællesorganisation for Postfunktionærer fik hurtigt forhandlingsret i forholdet til Postvæsenets ledelse. Den hurtige anerkendelse var måske medvirkende til, at Pakmesterforeningen (senere Jernbanepostforeningen) tilsluttede sig forbundet, og i 1917 blev Landpostbudenes Centralforening også optaget i Dansk Postforbund som en selvstændig afdeling.⁴

Dansk Postforbund kom til at bestå af selvstændige afdelinger og foreninger. Det var den enkelte afdeling eller forening inden for forbundet, der indkasserede kontingentet, og udmeldelse skulle foregå med seks måneders varsel.

Denne konstruktion gjorde i princippet Postforbundets ledelse svag i forhold til de enkelte foreninger og afdelinger. Forbundet havde imidlertid fra 1922 til 1944 en smidig forhandlingsleder i formanden Peder Jensen. I kraft af hans indsats lykkedes det at holde sammen på medlemmerne, selv om det til tider holdt hårdt.

Peder Jensen, formand for Dansk Postforbund.

Sammenslutningen

Da det i 1927 gik op for foreningerne, at *Posten* og *Telegraferen* skulle sammensluttes, reagerede de vidt forskelligt. Dansk Postforbund forholdt sig afventende og kommenterede ikke planerne. Efter sammenslutningen skulle det afgøres, hvem der skulle have forhandlingsretten, og selv om Dansk Postforbund sikkert havde en vis forventning om at tilegne sig denne, var intet afgjort.⁵

Da sammenslutningen foregik på en måde, som man i Dansk Postforbund opfattede som Telegrafvæsenets placering under Postvæsenet, forventede man, at forbundet skulle forhandle for såvel post- som telegrafpersonale. Dansk Telegrafforbund protesterede indædt mod sammenslutningsplanerne og betegnede ideen som en katastrofe.⁶ I december 1927 meddelte Post- og Telegrafvæsenets ledelse Dansk Postforbund, at man henstillede til både Dansk Postforbund og Dansk Telegrafforbund at søge samarbejde, da man kun kunne anerkende én organisation som forhandlingsberettiget.⁷

Man førte også forhandlinger, men Dansk Telegrafforbund bevarede foreløbig sin selvstændighed. Man oprettede dog et fællesudvalg, men der var ikke nogen umiddelbar udsigt til en afklaring.

I mellemtiden gik flere og flere af Dansk Telegrafforbunds

medlemmer over til Dansk Postforbund. Således blev en del telegrafbude forflyttet til posttjeneste, og i oktober 1928 overflyttedes hele Foreningen af Provinstelegrafbude.⁸

Der var ikke andet at gøre for Dansk Telegrafforbund end at se realiteterne i øjnene. Dansk Postforbund foreslog i en vedtagelse på kongressen i 1928, at telegrafteknikerne skulle sammenslutes med teknikerne fra Postvæsenet i en ny selvstændig afdeling indenfor Dansk Postforbund. Modstræbende accepterede Dansk Telegrafforbund dette tilbud. Forbundet ændrede navn til Teknikerforeningen (senere Teknikerafdelingen) og blev optaget i Dansk Postforbund den 1. januar 1930 med ca. 200 medlemmer.⁹

Ledelsen af Dansk Telegrafforening var ikke mindre angst for fremtiden end Dansk Telegrafforbund. Formanden Jens Sund havde energisk forsøgt at sikre sine medlemmer mod at blive sorteper ved sammenslutningen. Han indrømmede dog, at medlemmerne kunne have ønsket sig bedre sikkerhed, end det blev tilbudt dem, men han afviste, at ledelsen for Dansk Telegraffor-

Dansk Postforbunds Kongres i 1928 med Peder Jensen på talerstolen.

ening bar ansvaret. Foreningen kæmpede for at bevare forhandlingsretten, men måtte gå i forbund med Dansk Postforening. Der nedsattes et udvalg med repræsentanter for begge foreninger, der skulle planlægge fremtiden. I 1929 foretog man urafstemninger om en sammenlægning. I Dansk Postforening blev denne vedtaget med 1002 stemmer for og 67 imod og i Dansk Telegrafforening med 695 stemmer for og 147 imod. Sammenslutningen fandt sted i maj 1929, og Jens Sund blev valgt til ny formand.¹⁰

I oktober 1929 var der foretaget en sammenlægning af Foreningen for Kontorister og Telefonister ved Telegrafvæsenet og Postkontoristforeningen. Den nye forening kom til at hedde Post- og Telegrafkontoristforeningen og bevarede foreløbig sin selvstændighed, men da den ingen forhandlingsret havde, indgik den et samarbejde med Dansk Post- og Telegrafforening.¹¹ Dette var dog ikke gnidningsfrit, hvilket bl.a. resulterede i, at Dansk Post- og Telegrafforening i 1934 vedtog, at kontorister og kontorassistenter kunne melde sig individuelt ind. Formanden for kontoristerne, E.H. Hansen, protesterede skarpt mod vedtagelsen. Man undgik dog en egentlig konfrontation. I efteråret 1934 valgtes kontorist Ellen Nielsen til ny formand for Post- og Telegrafkontoristforeningen, og hun var venligere stemt overfor en optagelse af sine medlemmer i Dansk Post- og Telegrafforening. En samlet indmeldelse af kontorister og kontorassistenter skete i december 1934.¹²

Følen på tænderne

Tiden efter sammenslutningen blev præget af fagforeningernes forsøg på at føle ledelsen på tænderne uden at blive bidt. Dansk Post- og Telegrafforening fremsatte snart et krav om overassistentstillinger. I begyndelsen af 1929 gav ministeren et positivt svar og nedsatte et udvalg, der skulle undersøge mulighederne for at oprette sådanne stillinger. Formand for udvalget blev den allestedsnærværende K.H. Kofoed fra Finansministeriet. Udvalget nåede frem til en positiv vurdering af fagforeningens krav og indstillede, at 200 nye stillinger som overassistenter skulle oprettes. Avancement skulle være betinget af 25 års ansættelse og en alder på mindst 42 år.¹³

På grund af regeringsskifte nåede udvalgets indstilling imidlertid ikke at blive vedtaget som lov.

Et andet vigtigt spørgsmål var fagforeningernes ønske om repræsentation i Post- og Telegrafvæsenets forfremmelsesråd. Minister for offentlige Arbejder, Stensballe, stillede sig imidlertid

ikke forstående overfor fagforeningernes anmodning, og der skete foreløbig intet videre i den sag.¹⁴

En hændelse fra årsskiftet 1929/30 viste, at de nye fagforeninger ikke havde tænkt sig at acceptere ledelsens beslutninger uden videre. Generaldirektør Mondrup var med i den såkaldte Radio-Hjælpefond, der samlede penge ind til humanitære formål. Han havde lovet fonden, at dens mærker kunne sælges fra postkontorerne. Der havde han imidlertid forregnet sig, idet Dansk Post- og Telegrafforening ikke mente, at deres medlemmer skulle pålægges merarbejde. Dansk Post- og Telegraftidende skrev: »Kravene til personalets arbejdsydelse strammes, og efterhånden sættes arbejdstempoet op. Der findes i ledende kredse sympati for de metoder, der konsekvent gennemført reducerer tjenestemanden til en – foreløbig – uundværlig levende maskindel. Når tempoet altså er sat så hårdt op er man ved det punkt, hvor een sten til får læsset til at stå uhjælpelig fast. Det er ud fra denne forudsætning, at hovedbestyrelsen traf sin beslutning«. ¹⁵ Mærkerne blev ikke solgt fra postkontorerne den jul.

Lønningskommissionen

I april 1929 afløstes venstre-regeringen med Madsen-Mygdal som leder af en radikal-socialdemokratisk regering med Thorvald Stauning og P. Munch som ledere. Det gav fagforeningerne håb om en forbedring af en række arbejdsforhold, ikke mindst på lønområdet, hvor den sidste lønningslov fra 1927 havde været ufordelagtig for tjenestemændene.

I maj 1929 meddelte regeringen formanden for det magtfulde Lønningsråd, som også var K.H. Kofoed, at man ville nedsætte en Lønningskommission. Denne skulle bestå af repræsentanter for Rigsdagens politiske partier, administrationen, C.O.I (sølvsnorene) og C.O.II (guldsnorene). Formand for kommissionen blev K.H. Kofoed.¹⁶

Medens kommissionen arbejdede, opstod der i pressen og fagforeningskredse rygter om, hvad den ville foreslå. Man mente, at resultatet ville blive ufordelagtigt for de lavtlønnede tjenestemænd, medens de højtlønnede kunne forvente klækkelige forhøjelser. Fra Dansk Postforbunds side måtte formanden Peder Jensen som medlem af kommissionen svare på nærgående spørgsmål på kongressen i 1930, der blev afholdt, medens rygtedannelserne tog fart. Kongressen vedtog en resolution, der kraftigt støttede den siddende regering og tog afstand fra den tidligere liberale regerings nedskæringspolitik. Dermed havde forbundet klart ta-

get partipolitisk stilling, hvilket skulle få en ikke ringe betydning.¹⁷

Resultatet af kommissionens arbejde blev et tilbud på tre millioner kr. til tjenestemændene. Fagforeningernes repræsentanter gav udtryk for utilfredshed, men foretog sig dog intet. I november 1930 afgav kommissionen sin betænkning, der ganske rigtigt indeholdt forslaget om de ca. tre millioner kr.

På den efterfølgende kongres i Dansk Postforbund anbefalede Peder Jensen at acceptere kommissionens tilbud. Han mindede om den dystre verdensøkonomiske situation og mente, at man i den nuværende situation ikke kunne opnå noget bedre. En urafstemning blandt forbundets medlemmer gav som resultat, at et flertal gav ledelsen et ubundet mandat til at føre forhandlingerne videre, men et stort mindretal gav udtryk for, at man burde forsøge at forbedre resultatet gennem forhandling.¹⁸

Dansk Post- og Telegrafforening accepterede derimod kommissionens forslag uden forbehold.¹⁹

Fornyede forhandlinger mellem fagforeningerne og myndighederne gav imidlertid ikke noget resultat og den 31. marts 1931 blev den nye tjenestemandsløve vedtaget.

Resultatet var ikke godt for de lavestlønnede. Rygtet havde talt sandt. Tjenestemænd med mindre end 12 års anciennitet opnåede ikke lønforbedringer, mens de øverste tjenestemænd fik pæne forhøjelser. Der blev oprettet en række nye advancementsstillinger: 10 overkontrollører, 40 kontrollører og 115 overassistentstillinger. Disse nye advancementsstillinger var sikkert også medvirkende til, at Dansk Post- og Telegrafforening var positivt indstillet, for det gavnede deres medlemmer. Men der var også direkte negative elementer i loven for tjenestemændene. Således betød en ny aspirantordning med en bestemmelse om, at ingen kunne fast ansættes før det fyldte 24. år, en forringelse for nyansatte. Da P. Jensen blev bebrejdet det magre resultat, svarede han, at med den uheldige økonomiske udvikling i såvel indland som udland var dette resultat det bedste, han havde kunnet opnå, og at det faktisk var i sidste minut, at der kom et forlig, før krisen yderligere ville have umuliggjort forbedringer.²⁰

Splittelse

Kampen for at opnå de bedste placeringer i lønklasserne kom til at medføre en alvorlig splittelse i Dansk Postforbund. Rygterne om Lønningskommissionens betænkning blev bragt i en række morgenblade i slutningen af november 1930, og samtidig bekræf-

tede K.H. Kofoed fremstillingen i radioen. Københavns Postbudeforening, som var medlem af Dansk Postforbund, indkaldte derefter til generalforsamling kort tid efter nyhederne om kommissionens resultat.

800 københavnske postbude mødte op, og de var vrede. Hvis morgenbladenes skriverier var sande, betød det, at de lavest lønnede postbude ville sakke agterud i lønkapløbet.

Utilfredsheden med kommissionsbetænkningen og P. Jensens andel deri kom til udtryk, da et flertal på mødet nedstemte et forslag om kontingentforhøjelse. Afstemningens resultat var i virkeligheden et klart signal om, at flertallet så med stor skepsis på ledelsen af Dansk Postforbund. Denne utilfredshed blev helt tydeligt markeret, da oppositionen stillede forslag om, at Københavns Postbudeforening skulle melde sig ud af Dansk Postforbund. I første omgang blev det ved truslen, fordi der kom til at mangle to stemmer ved urafstemningen i, at oppositionen kunne opnå det 2/3 flertal, der var nødvendigt.²¹

Da Dansk Postforbund derefter i december 1930 afholdt ekstraordinær kongres, sendte Københavns Postbudeforening repræsentanter til kongressen, men det skulle blive den sidste optræden før den endelige splittelse. Mødet forløb meget dramatisk og sluttede med, at de københavnske repræsentanter udvandrede. Formanden for Postforbundet, P. Jensen, var selv københavnsk postbud, men måtte høre på stærk kritik fra sin egen afdeling, og efter udvandringen følte han sig tvunget til at stille sit mandat til rådighed. Men postforbundets hovedbestyrelse nægtede at lade ham træde tilbage, og P. Jensen fortsatte på sin post.

I begyndelsen af 1931 blev der afholdt endnu en urafstemning blandt de københavnske postbude med henblik på en udmeldelse af Dansk Postforbund, og nu blev den vedtaget med det tilstrækkelige flertal, idet 1128 stemte for udmeldelse og 242 imod. Man meddelte Dansk Postforbund udmeldelsesbeslutningen, samtidig med at man krævede en del af Dansk Postforbunds penge og forlangte, at fagbiadet »Posthornet« skulle overgå til Københavns Postbudeforening. Desuden forsøgte man gennem direkte henvendelser til partierne og regeringen at forbedre de københavnske postbudes lønninger. Henvendelserne førte dog ikke til noget resultat.²²

Dansk Postforbund havde imidlertid ikke i sinde blot at se passivt til. I juli 1931 accepterede hovedbestyrelsen i forbundet at modtage en række individuelle medlemmer fra København; ialt ca. 140. Dermed var Københavns Postbudeforening splittet, og da Dansk Postforbund havde forhandlingsretten over for P&T, var det svært for københavnerne at gøre sig gældende. Man for-

Bestyrelsen i Københavns Postbudeforening fotograferet i 1932, altså midt under splittelsen. Det er formanden, R.J. Rasmussen for bordenden.

søgte at overtale ministeren til at give Københavns Postbudeforening forhandlingsret, men han afviste med den begrundelse, at den nye københavnerafdeling under Dansk Postforbund var forhandlingsberettiget. Københavns Postbudeforening sagsøgte Ministeriet for Offentlige Arbejder i denne sag, men Landsrettens dom, der blev afsagt den 15. april 1932, gav ganske vist foreningen ret til at repræsentere sine medlemmer, men fastslog samtidig, at ministeren havde lov til selv at bestemme, hvorledes man ville behandle den nye forening i forhandlingstvisten.²³

Socialdemokratiet forsøgte at intervenere for at bringe sindene til ro, og der blev ført forhandlinger mellem P. Jensen og formanden for de københavnske postbude, R.J. Rasmussen. Men selv om disse forhandlinger tilsyneladende gik godt, var det slut med freden i det øjeblik, R.J. Rasmussen udtalte til dagbladet »BT«, at de københavnske postbude, der havde meldt sig ind i Dansk Postforbund, var »splittelsesmænd«.²⁴

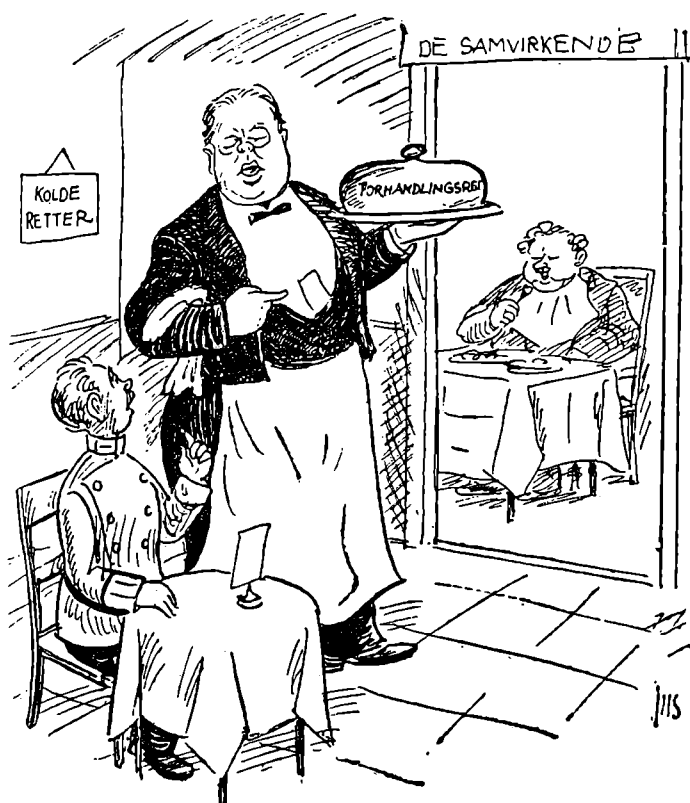
Var der andre årsager til splittelsen end utilfredshed over Lønningsskmissionens betænkning og P. Jensens tiltrædelse af denne? I en leder i Dansk Postforbunds blad, »Posthornet«, skød man efter den nye københavnske forening med ordene: »Her som ved andre slige lejligheder, hvor kupmagerne ingen midler skyer for at nå deres mål, bestod medicinen af flere blandinger... Man skulle således nok skaffe de københavnske tjenestemænd bedre lønninger... Avancementet skulle ophæves, og alle, med undtagelse af formænd, skulle have ens løn. Foreningen skulle være upolitisk...«.²⁵

Forholdet var jo det, at lønningsloven ganske rigtig ikke var venlig mod de dårligst lønnede postbude, men dette ramte jo ikke specielt de københavnske postbude, men i lige så høj grad f.eks.

landpostbudene. Formand P. Jensen havde sin egen forklaring på københavnernes utilfredshed. Ifølge hans beskrivelse havde man fremsat krav om 300 kr. i begyndelsesløn, syv timers arbejdsdag og andet. Disse urealistiske krav kom man ingen steder med, og derfor skulle der findes en syndebuk, og det blev Dansk Postforbund.²⁶

På avisen »Socialdemokraten« havde man en anden opfattelse af årsagen, idet man mente, at uroen var politisk motiveret. Oppositionen blandt københavnerne var blevet forbitret over, at Dansk Postforbund havde oprettet en reservefond, der i løbet af et par år skulle muliggøre Dansk Postforbunds indmeldelse i De samvirkende Fagforbund. Denne indmeldelse og Dansk Postforbunds tilknytning til Socialdemokratiet var anstødssten for de medlemmer blandt de københavnske postbude, der ikke ønskede at støtte Socialdemokratiet eller De samvirkende Fagforbund.²⁷

Noget var der om det. Til »BT« udtalte den daværende sekretær for de københavnske postbude: »Der står i vore love, at orga-

Tegningen fra »Dagens Nyheder« den 17. april 1932 understreger den ministerielle politik, som lå fast. Kun forhandlingsret til én organisation for hver af de to hovedgrupper, som man kunne finde i alle datidens civiletater, altså henholdsvis de etatsuddannede »guldsnore«, som var tilknyttet C.O.II, og de relativt lavere lønnede »sølvsnore« i C.O.I.

Friis-Skotte: — Bevar's — De har selvfølgelig Lov til at henvende Dem — men Forhandlingsret serverer vi kun i den varme Ende.

nisationen er upolitisk; men det ville Dansk Postforbund ikke være. Det ville have os til at betale bidrag til socialdemokratisk valgfond og til at melde Postforbundet ind i De samvirkende Fagforbund. Men hvad skal vi der? Vi har jo ikke strejkeret«. Til »Berlingske Tidende« udtalte samme næstformand: »at de københavnske postbude vil vedblive at stå udenfor hovedorganisationen, dels fordi de ikke ønsker at være under De samvirkende Fagforbund og dels fordi de mener, at deres organisation bør være upolitisk, og dette er ikke tilfældet, når Dansk Postforbund årligt bidrager 2000 kr. til socialdemokratisk valgfond«. ²⁸

1980'ernes debat om organisationstvang og obligatoriske fagforeningskontingenter til det socialdemokratiske parti var altså ikke noget nyt emne.

Efter at Dansk Postforbund havde åbnet sine rækker for individuelle medlemmer fra København, svarede Københavns Postbudeforening igen ved at anlægge sag mod Dansk Postforbund og kræve 53.000 kr. af forbundets kasse. Men såvel ved Østre Landsret som ved Højesteret tabte Københavns Postbudeforening sagen.

Uden forhandlingsret var der ikke meget, Københavns Postbudeforening kunne udrette. Foreningen holdt ud endnu et stykke tid, men blandt medlemmerne rejstes efterhånden en stemning for, at man skulle vende tilbage til Dansk Postforbund. I begyndelsen af februar 1936 afholdtes der urafstemning, og 824 stemte for genindmeldelse, medens 558 stemte imod. Bestyrelsen havde krævet 2/3 flertal for at ændre foreningens love og genindmelde sig. En afstemning i marts afgjorde heller ikke sagen, for nu manglede der 28 stemmer i, at 2/3 stemte for genindmeldelse. Først i juli efter endnu en afstemning var genindmeldelsen en kendsgerning med 945 stemmer for og 353 imod. Sammenslutningen kunne bl.a. ske, fordi den ny formand for de københavnske postbude, H.G. Lorentzen, bevidst arbejdede på at genforene organisationerne. ²⁹

Endnu i begyndelsen af 1930'erne var der postmedarbejdere, der ikke var medlemmer af en af de to store fagforeninger. Det var således tilfældet med kontoristerne. Den kvindelige formand for disse, E.H. Hansen, modsatte sig som nævnt sine medlemmers optagelse i Dansk Post- og Telegrafforening, men da hun i 1934 blev afløst af Ellen Nielsen, kom der skred i forhandlingerne. I december 1934 indmeldte kontoristerne sig samlet, ca. 400, i Dansk Post- og Telegrafforening. ³⁰

Indtil 1957 var Ellen Nielsen formand for kontoristernes afdeling indenfor Dansk Post- og Telegrafforening (fra 1987: Dansk Post- og Giroforening).

Slid og lav løn

Livet som postbud i byerne kan bedst illustreres ved at give ordet til postbudene selv. Ikke sjældent fortsatte sønnen med at arbejde i etaten, hvis faderen havde gjort det. Peter H. Ringbæk fortæller: »Min far var landpost. Han gik på Esrum-ruten, drog hjemmefra kl. 9 om morgenen, var hjemme igen kl. 21.00 om aftenen. Sådan var det jo. Vi børn gik ofte op på stationen i Fredensborg for at møde ham og gå sammen med ham det sidste stykke hjem. Han skulle gå ad de lange, lange markveje til enligt liggende gårde, hvor der stod en flaske øl og en flaske snaps i bryggerset til posten...

Som 13-årig kom jeg ud at tjene hos en bonde fra maj til november skiftedag 1896. Bonden havde spurgt skolelæreren, om denne ikke havde en dreng, bonden kunne bruge sommeren over. Det var en slavetilværelse. Op kl. 4 om morgenen, rense kostald og svinestald, ordne mælkeunger og så skyndsomt hjem... Året efter gik jeg i skomagerlære og blev i 1903 reservepost ved siden af skomagerarbejdet. Men først i 1916 fik jeg en fast rute fra kl. 6 om morgenen til 11 formiddag...

I 1919 blev jeg ansat ved Hillerød postkontor. Jeg var jo gammel, da jeg blev ansat, 36 år, mens de fleste andre var 24-26 år. Selv om jeg var 10 år ældre, var jeg altså bagefter de yngre i anciennitet med det resultat, at jeg nær aldrig var blevet overpostbud. Det blev jeg først halvandet år før min 60 års fødselsdag, som ellers ville have udelukket mig fra at blive overpostbud.

I Hillerød blev jeg smidt fra det ene til det andet. Jeg kom jo fra Fredensborg, hørte ikke hjemme i Hillerød og skulle betragte det som en nådessa, at jeg havde fået ansættelse ved kontoret.

To år efter fastansættelsen giftede jeg mig med en 17 år yngre pige, men blev samme år afskediget som følge af Postspareudvalget af 1920. Jeg kan ikke forstå, at man kunne udvide personalet i 1919 for så at indskrænke to år senere.

Jeg kom til København som distriktsbud på Vesterbro, men da jeg ikke kunne få en lejlighed, måtte jeg bo her alene i fire år, mens min kone blev i Hillerød med vore efterhånden tre børn. I 1926 fik vi vor nuværende to-værelses lejlighed på Islands Brygge, hvor vi har boet med fem børn. Vi sov alle i samme rum. Når jeg stod op for at gå med post, havde jeg hovedpine, så mit hoved var ved at sprænges, af at sove syv mennesker i et lille lukket rum. Når jeg havde været ude en time lettede hovedpinen. Vinduet åbnede vi ikke for ikke at risikere, at en blev forkølet. Vi boede kun i lejligheden i den kolde tid. Om sommeren boede vi i kolonihavehus.

Jeg fik lejligheden gennem at jeg var begyndt at gå med post på Islands Brygge. Distriktet var med sine 40 opgange i 5-6-etagers huse og tre daglige ombæringer umenneskeligt. Vi var tre mand på skift. To dage måtte vi arbejde fra kl. 6 til 16.00, men hver tredje dag kunne man for 50 år siden være hjemme efter 6 1/2 times arbejde. Til sidst kneb det med trapperne, og så søgte jeg som 64-årig det ledige distrikt på Strøget, hvor der næsten ingen trapper er.³¹

Det er et gennemgående træk, at man fandt lønnen for ringe. Flere erindringer er fra postmestre, for hvem det altså gik godt i etaten. Alligevel skinner det tydeligt ud af postmester U. Høj Jørgensens beretning, at det kunne være svært at leve af indtægterne:

»Jeg blev født i 1905 ved Harre Vig ved Limfjorden i en gammel købmandsgård fra forrige århundrede. Min far havde lejet den og herfra drev han blandet landhandel.

Da jeg var et år gammel, købte han hus og flyttede forretningen til Harre by, hvor jeg gennemgik folkeskolens fire klasser, opnåede at udtrykke mig forståeligt i skrift på modersmålet, en rimelig færdighed i de fire regningsarter med hele og brudne tal efter Chr. P. Hansens regnebøger samt kendskab til geografi, Nikolaj Nielsens danmarkshistorie og Luthers lille katekismus.

Fra jeg var ni år, arbejdede jeg ved landbruget om sommeren og hjalp til i forretningen om vinteren. Efter min konfirmation i 1919 var jeg helårsbeskæftiget ved landbruget, indtil der i mit 17. år blev oprettet en realafdeling ved Roslev kommuneskole. Her tog jeg i 1924 almindelig forberedelseseksamen og søgte samme år ind ved Postvæsenet. Jeg var en af de 40 heldige ud af 800 ansøgere, der blev antaget.

Den 1. september 1924 mødte jeg på postkursus i Tietgensgade med fædrelandets jord under neglene i så iøjnefaldende grad, at kursusforstanderen, den senere generaldirektør P. Knutzen kaldte mig ind og gjorde opmærksom på, at sligt var gået af brug i Postvæsenet, hvilket jeg så siden har bestræbt mig på at leve op til.

Efter elevtid i Roslev, Skive og Lemvig bestod jeg i 1927 fagprøvens 1. del og blev medhjælper i Hjørring.

Samme år blev jeg forflyttet til Skagen, hvor jeg blev assistent i 1930. Året efter gik turen via Sindal til Toftlund, hvor jeg tog 2. del.

I 1933 blev jeg efter ansøgning forflyttet til København og placeret i Lyngby, og herfra søgte jeg det følgende år ud i bureau-tjeneste ved jernbanepostkontor 1.

Efter fem minderige år navnlig på Warnemünderuten, som dengang var den vigtigste postforbindelse til udlandet, søgte jeg, da ruten efter krigsudbruddet i 1939 blev indstillet, ind i Generaldirektoratet. Her gjorde jeg tjeneste i Blanketdepotet og 5. ekspeditionskontor, indtil jeg i 1945 søgte tilbage til jernbanepostkontor 1 som overassistent. Her blev jeg, indtil de reglementerede 10 år i bureaujtjenesten var brugt op.

I 1947 var jeg under isperioden udsendt til Nyborg som overfartsleder. Det er vel nok den sureste tjans, jeg nogensinde har haft. Arbejdet krævede, at man var på stikkerne i døgndrift, og i hele perioden var det ikke muligt at holde en fridag eller besøge familien i København.

Efter afslutningen indsendte jeg regning på overarbejdsbetaling for den meget betydelige tjenesteoverskridelse, men med den motivering, at tjenesten ikke havde været kontrolleret, fik jeg i stedet tilbudt under en trediedel af beløbet som vederlag. En sag kunne ikke gennemføres, og jeg har derfor i mit senere virke gjort mig de hæderligste anstrengelser for at afspadsere den ikke vederlagte overtid, uden at jeg dog har indtryk af, at dette fuldt ud er lykkedes.

Da bureaujtjenesten var forbi, søgte jeg til Omkarteringskontoret, og gennem to år fungerede jeg i næsten alle kontrollørtjenester og lærte således arbejdet med postens ekspedition at kende fra den side.

I 1953 blev der oprettet en kontrollørstilling ved Københavns Lufthavns postkontor. Jeg søgte stillingen og fik den, og her forblev jeg resten af min tjenestetid, idet jeg i 1960 blev postmester.

Jeg har altid godt kunnet lide mit arbejde i Post- og Telegrafvæsenet, som dog har været behæftet med den fejl, at betalingen var for ringe til at leve for. Det har derfor været nødvendigt for mig i den langt overvejende del af tiden at have beskæftigelse ved siden af tjenesten. Jeg har været bogholder hos en landsretssagfører, solgt bons på travbanen og revideret konduktørregnskaber i Københavns Sporveje. Min økonomiske situation har været den, at jeg har eksisteret for, hvad jeg tjente i Post- og Telegrafvæsenet, og levet for, hvad jeg tjente ved siden af.

Jeg er nu blevet pensioneret, og det er mit håb at blive staten et dyrt bekendtskab i den sidste ende, således at jeg gennem pensionen kan hale ind på den løndiskrimination, som jeg som ugift var genstand for gennem de første 16 år i væsenet«. ³²

Den lave løn og elevtiden husker alle postfolk. Den senere postmester M. Jæger skildrede sin elevtid således:

»I 1930'erne var der stor arbejdsløshed. Uanset at jeg havde

haft andre planer for fremtiden, følte det derfor som at vinde i lotteriet, da Generaldirektoratet i 1934 meddelte, at jeg var antaget som elev i Post- og Telegrafvæsenet.

I første omgang var gevinsten lille – månedslønnen var 80 kr., og da udgiften til kost og logi netop også var 80 kr, kunne man lige overleve. Der var så godt som ingen inflation den gang, og man glædede sig derfor til efter et års forløb at få en lønforbedring på 10 kr. om måneden.

Den 1. september påbegyndte vi 60 elever, der var udvalgt blandt 1200 ansøgere, kursus oppe under taget i Tietgensgade, afbrudt af daglig vandring til Købmagergade for at lære morsetelegrafi. Det var en behagelig afveksling fra terperiet i Tietgensgade.

Efter kursus blev jeg placeret i Kalundborg, hvor postmesteren hørte til den helt gamle skole. Der var overhøring i postgeografiens 1200 danske posthuse af mester personligt hver lørdag aften, og det var ikke godt, hvis man havde glemt et enkelt posthus.

I det følgende år var der ingen ferie, men en dag i august tilstod postmesteren os elever en feriefri dag, idet eftermiddagen skulle bruges i mesters have: Pærerne skulle plukkes ned.

Efter andet elevår i Frederikshavn gjorde jeg fast tjeneste ved en række postkontorer. I 1950 blev jeg overassistent ved Århus postkontor. Selv om jeg efterhånden kom til at sætte pris på både kontoret og byen, brød jeg i 1957 op for at blive kontrollør i Sønderborg. Denne stilling førte i 1961 videre til postmesterembedet i Padborg.³³

Disciplin og undervisning

På mange områder var etaten en gammeldags institution med en skarp hierarkisk opbygning. Specielt inden for Posten bevarede indtil begyndelsen af 1960'erne en gammeldags, autoritær ledelsesstil, som generaldirektør K.J. Jensen ikke var helt uden indflydelse på. Der blev lagt vægt på petitesser, medens mere vigtige forhold ikke blev behandlet. De gamle traditioner havde et stærkt greb i etaten, og fagforeningerne var endnu ikke stærke nok til at ændre den strenge kommandostil. Det skal dog ikke skjules, at mange erindringer lægger vægt på den gode ånd, der også herskede i Post- og Telegrafvæsenet. Men erindringerne er som regel afgivet af ansatte, der tilbragte en stor del af deres arbejdsliv i etaten, medens de, der af utilfredshed fandt andre job eller blev fyret, ikke synes at have efterladt sig beretninger.

En skarp kritiker af forholdene i Post- og Telegrafvæsenet finder vi i postbud Egon Jensen. Egon Jensen var en meget aktiv

Elevundervisning på et postkontor omkring 1940. Sådan kan det være foregået, men fotografiet oser langt væk af vankemmet opstilling.

fagforeningsmand. Han fortæller: »Da jeg i 1933 blev ansat i Post- og Telegrafvæsenet, blev postbudpersonalet regnet som rene nulliteter. I de forløbne 50 år har vi udviklet os til at være mennesker med indflydelse... I 1933 var forholdene helt anderledes end i dag. Dengang var der kæft, trit og retning. Vi tænkte ikke nærmere over det. Sådan var det bare dengang. Lønnen på 50 kr. om måneden imponerede ikke. En piccolo ved spritfabrikkerne fik 100 kr. om måneden plus uniform, men der var jo ikke den fremtid i en piccolo-tjeneste, som man forventede at finde i Post- og Telegrafvæsenet.

Når et telegram ankom, skulle vi øjeblikkeligt ud med det, og vi skulle ved udbringningen overholde tider, som kun ledelsen kendte, ikke vi. En dag havde jeg kørt otte ture, de syv under tiden, mens jeg på den ottende tur havde brugt et minut for meget. Jeg blev kaldt til skideballe hos kontrolløren. Da jeg fremholdt, at jeg havde klaret de syv ture på kortere tid, svarede han: »Det beviser kun, at De har drevet den af på tur nr. otte«.

Ledelsen havde en sort bog, hvor enhver ukorrekt opførsel blev noteret ned. Selv småting blev noteret i den sorte bog, såsom ikke at hilse på gårdvagten.

I 1935 begyndte jeg i afløsningstjenesten. Gud nåde en, hvis man ikke kunne finde ud af det uden videre vejledning. Jeg husker, hvordan jeg i oktober 1936 kom som afløser til et distrikt i Brønshøj. Den første dag mødte jeg kl. 6.15 om morgenen. Så bare i gang ved sorteringsreolen, uden at kende posten og ruten. 2. ombæring skulle finde sted kl. 11.30. 3. ombæring kl. 17.30. Jeg var først tilbage efter 1. ombæring ved 13.30-14.00-tiden og efter 2. ombæring ved 18.00-tiden. Der lå så posten til tredie og sidste ombæring med alle aftenaviserne. Jeg var hjemme lidt før kl. 22.00 aften efter en næsten 16 timers arbejdsdag. Det var der bare ikke noget at gøre ved. Sådan var jobbet.

Protesterede man mod noget, blev man betragtet som en idiot. Ledelsen tog ikke hensyn til nogen af os fra postbudpersonalet. Da jeg begyndte i Omkarteringen, meddelte vagtmesteren mig: »De ved godt, at man, første gang man møder et nyt sted, møder mindst en halv time før for at forberede sig til arbejdet«. Sådan var tonen dengang. Men den trussel, vi altid havde hængende over hovedet, var også alvorlig nok: Sagde man noget, røg man ud i den kolde sne. Man kunne blive afskediget for helt ligegyldige ting. Der fandtes gode postmestre, men der var også nogle temmelig strenge mestre imellem. Når man blev kaldt ind til kontrolløren eller postmesteren, var det aldrig for det gode, men fordi ledelsen klagede over ubetydeligheder. Forskrifterne var hårde og de skulle nøje overholdes. Man måtte ikke fløjte i Omkarteringen. Man skulle tage huen af, når man kom ind i brevbærerstuen og sige »De« til overpostbudet – og vagtmesteren var en konge.

Det er svært for folk i dag rigtigt at fatte det. Jeg har prøvet at fortælle de unge om dengang: »Du må jo være åndsvag, mand, at du fandt dig i det«, svarer de. Joh, men havde jeg ikke fundet mig i det, havde jeg været færdig i statstjenesten.

Lønnen var elendig... Som 17-årig fik jeg 50 kr. om måneden. Lønnen steg til 60 kr., da jeg blev 18, og til 210 kr., da jeg som 24-årig blev rød mand i 1940. Som ugift fik jeg kun 2/3 dyrtidstillæg. Når man giftede sig, fik man 100 kr. mere om måneden. Vi levede et nøjsomt liv. Spiste rimeligt godt: Grødmat og fisk samt lidt kødretter. Det vigtige for ethvert postbud var, om ens kone var i stand til at få noget ud af små penge. Min kone kunne. Det klarede vi os på og så på noget ekstra-arbejde.

Vi boede i en et-værelses lejlighed med et lille, amerikansk køkken. Vi sov i køkkenet. Her boede vi med et barn og en

overgang også med to børn, inden vi fik en to-værelses lejlighed. Man sagde i 1930'erne og 1940'erne, at vi skulle lægge mindst 20 % til lønnen, fordi vi fik pension, og fordi vi var forholdsvis sikrede mod arbejdsløshed. Men det kunne man jo ikke købe rugbrød for.

Fra slutningen af 1950'erne forbedredes lønforholdene. Vi følte, at nu skulle det gå fremad. I 1957 indførtes jubilæumsgratualer: 250 kr. efter 25 år, 400 kr. efter 40 år og 500 kr. efter 50 år i tjenesten«. ³⁴

For at være sikker i tjenesten og kunne avancere var det nødvendigt at gennemgå Post- og Telegrafvæsenets undervisning. Det var en hård skole, hvor kravene til udenadslære var stor. Lad os følge med i skole sammen med Sigvald Olesen: »Jeg er født i 1901 i Glarbo i Them sogn. Mine forældre havde en gård. Efter at have prøvet at være gartner, søgte jeg i 1926 at blive ansat på Århus posthus. Da der var sygemelding på posthuset i Åbyhøj, fik jeg min debut der. Jeg gik tilbage til gartneriet, men det kunne mit helbred ikke klare. Så blev jeg ansat som løst personale ved Århus postkontor. Jeg begyndte hurtig at lære postgeografien med sigte på senere deltagelse i kursus og fagprøve for postbudpersonalet.

Vi var fire, der forberedte os på prøverne. Vi vidste, at man ville kræve, at man skulle kunne alle banestrækninger og postkørsler udenad – forfra og bagfra – plus naturligvis de enkelte posthuse.

Vi fik tilsendt de forskellige bøger, som vi skulle bruge til kurset. Blandt fagene var skriftlæsning, og man forlangte også gotisk skriftlæsning. Da tiden kom, rejste vi fire til København, og vi indlogerede på et lille hotel på Nørrevold. Der fik vi dog alt for bastant kost, så vi fandt et mere passende sted i Reverdilsgade.

Undervisningen var en hård oplevelse, uvante som vi var med skolearbejde. Der var overhøring i alle fag hver dag, og vi århusianere var lykkelige for, at vi havde gjort så grundigt et arbejde med postgeografien, for de elever, der skulle læse dette fag op, var virkelig i klemme.

Jeg synes den første uge var den værste. Man fik en følelse af, at dette står du ikke igennem. Lærerne var fuldmægtige i Generaldirektoratet. Ved den postale fagprøve kom jeg op i emnet: »Flytninger og flyttegodtgørelse«. Det var ikke min stærke side at fortolke disse regler, og jeg forsøgte da at slippe let hen over det vanskelige. Men den gik ikke. Med lidt dræven og ironisk stemme sagde eksaminator: »Det der har jeg aldrig hørt før. Det må vi ha' igen«. Og så sad jeg i saksen, og så fik jeg de dunkle punkter repeteret, så jeg den dag forstod dem.

Jeg klarede mig tåleligt igennem fagprøven og efter den obliga-

te tjeneste i Omkarteringen, hvor man skulle til prøve i brevsortering, kom jeg tilbage til Århus postkontor«. ³⁵

Efter sammenslutningen af Postvæsenet og Telegrafvæsenet nedsattes en Kommission for Post- og Telegrafvæsenets Fagprøver, der lavede nye retningslinier for undervisning af de ansatte. Der oprettedes et kursus i postfag for assistentpersonalet ved telegrafstationerne, således at overtalligt telegrafpersonale kunne finde arbejde i post- og telegraftjenesten. Sammenslutningen kom til at betyde udvidet undervisningstid i en række fag og et nyt fag introduceredes omhandlende den teknik, der var nødvendig i post- og telegraftjenesten.

Landpostbudene

Landpostbudenes Centralforening havde i 1927 3124 medlemmer. Men i årene efter sammenslutningen blev antallet reduceret og var i 1929 på 2856, samtidig med at postmængden voksede. ³⁶ Ledelsen forsøgte under indtryk af de dårlige tider at spare på landpostudbringningen, og dette gav sig bl.a. udtryk i, at antallet af landpostbude blev holdt nede, og postmestrene benyttede løs arbejdskraft, der var billigere. ³⁷

Landpostbudene mærkede også de hårde tider gennem lønningsloven fra 1931. Ganske vist fik de et alderstillæg på 150 kr., hvis de var cyklende. Men var de gående, blev der ikke noget alderstillæg. Motiveringen var, at de gående var et overgangsfænomen, indtil alle blev cyklende. Pensionsbidraget blev forhøjet fra 3 til 5 %, hvilket reducerede den sparsomme lønforbedring, der kunne opnås.

En afgørende udvikling for landpostbudene var cyklens indmarch på ruterne. Fra århundredskiftet var man begyndt at anvende cykler, men det skete ikke uden problemer. Cyklen betød en afskøtning af budenes tidsforbrug, men skemaet blev lagt så stramt, at landpostbudene var utilfredse, og mange fortsatte i protest med at være gående. ³⁸

Endnu i 1930 arbejdede 59 % af landpostbudene til fods. ³⁹ Lønningsloven fra 1931 betød imidlertid, at fordelene ved at være cyklende blev større, og nu tog overgangen fart. I 1940 var 75 % af alle landpostbude cyklende. ⁴⁰

Der var stadig utilfredshed med de stramme tidsskemaer for udbringningen. Faktisk forværredes forholdet, fordi aviserne efterhånden blev udbragt af private, hvorfor postbudene fik flere og mere tidskrævende udbringninger af anden post uden en mere lempelig tidsordning. I 1936 nedsatte Post- og Telegrafvæsenet et

Landpost på cykel mellem Svenstrup og Ellidshøj i Himmerland i 1954.

udvalg, der skulle vurdere landpostbudenes tidsforbrug. Nøjagtige tidsberegninger og økonomiske vurderinger ledte frem til, at et landpostbud med cykel kunne bruge syv minutter pr. km. (ni minutter i fem af årets måneder) plus $3/4$ minut pr. afleveringssted. Det gående bud kunne bruge 15 minutter pr. km. plus $3/4$ minut pr. afleveringssted. Da disse minutforslag var klare forbedringer, slog landpostbudene til og accepterede udvalgets forslag.⁴¹

Landpostbudene blev ramt af krigen på flere måder. De hårde vintre betød, at cykeludbringningen nu blev meget vanskeligere, og dertil kom, at det næsten blev umuligt at skaffe nye dæk til cyklerne. Reservedele var heller ikke til at opdrive, og nye cykler kom slet ikke på tale. Først i 1943, efter at staten havde beslaglagt 3000 cykler, blev det muligt at foretage udskiftninger.⁴²

Fagforeningsmæssigt vedblev tidsskemaet at være et strids spørgsmål. Da postmængden fortsat steg, blev $3/4$ minut pr. afleveringssted snart for kort tid, men ledelsen i Post- og Telegrafvæsenet nægtede at udvide tidsrammen. Det var ikke mindst værdiposten, som medførte en del skrivarbejde på ruten, hvilket tog

mere tid. Det lykkedes kun at komme igennem med et tilsagn fra ledelsen, der gav de enkelte overpostinspektører ret til at udvide tidsforbruget på de ruter, der havde særlig megen værdipost.⁴³

Fra 1950 begyndte man at interessere sig for knallerter og motorcykler som afløsning for cyklen. Men motoriseringen tog først fart efter 1960.

Landpostbud fortæller

Ludvig Henriksen blev i 1919 ansat som »gående landpost«, dog med tilladelse til at køre cykel. Han fortæller om sit liv som landpost: »Jeg havde været landvæsenselev og magasinforvalter på herregårde, men det var der ingen fremtid i. Jeg kunne jo ikke købe en herregård. Jeg fik i øvrigt også foden kørt over på en gård i Jylland. Men det sagde jeg ikke noget om, da jeg søgte stillingen som landpost. Jeg sagde bare, at jeg havde en høj vrist.

Da jeg først kom ud og lærte folk på ruten at kende, interesserede arbejdet mig. I begyndelsen havde jeg en meget lille rute. I 1922 blev to ruter slået sammen til en, som jeg fik. Så steg jeg i løn.

Lønnen fik jeg kun til at slå til ved at have et ekstrajob på mejeriet, hvor jeg vejede mælk af. Jeg mødte på mejeriet kl. 5.30-6 og var færdig kl. 10.00. Så spiste jeg frokost hjemme og mødte på posthuset kl. 10.30. Før kom posttoget ikke. Det var først mange år senere, at posten kom frem så tidligt, at vi kunne møde kl. 6 morgen. På den lille rute var jeg hjemme kl. 14.00, på den større kl. 18.00. Herudover var jeg også referent til Nordsjællands Socialdemokrat.

I løbet af de 37 år, jeg gik på ruten, overtog 3. generation gårdene. Som landpost kom man intimt ind på folk. F.eks. kunne der på en gård ligge en seddel, om jeg ville fodre svinene og vende æggene i rugemaskinen, hvis folkene ikke var hjemme.

Et tidligt forår med tøsne kom jeg helt forkommen til en ejendom. Manden sagde, at hans søn kunne smutte hen til den næste gård med posten, så jeg kunne trække cyklen over markerne til Pårup og spare et langt stykke vej. Undervejs kom jeg til en å. Jeg satte cyklen midt ud i åen, men den var mudret og pludselig stod jeg i vand til midt på livet. På den næste gård sagde den voksne søn: »Det er dog værst med avisen. Den er pladdervåd«. Nå, jeg fik en gammel avis i gummistøvlerne og gik resten af turen uden at blive forkølet. Forbavsende nok, for det var en kold omgang.

Juleaften fik jeg aldrig holdt hjemme. Kom der et kort eller et brev med »juleaften« på, måtte det ikke deles ud før juleaften.

Ofte kom man på grund af postens sene ankomst til posthuset og den megen ekstrapost ikke af sted før juleaften ved 14.00-tiden og måtte besøge turen med en lommelygte i hånden. Dengang var der ikke elektrisk lys på gårdene. Lommelygten behøvede jeg ved gårdene. Ude på markerne vidste man, hvor man var.

Landposten fik snaps og småkager alle steder juleaften. En gang kom jeg halvfuld hjem juleaften. Konen kom med flæskestegen. Det kunne jeg ikke tage. Så holdt jeg op med at drikke snaps juleaften.

Vi havde fri 2. juledag, påskedag og pinsedag. Da de røde fik to ugers ferie, fik vi en uge: »Vi landpostbude fik frisk luft nok«, sagde man. De røde i byerne fik også bukser. Det fik landposten heller ikke til at begynde med. Cyklen måtte man selv anskaffe sig, men vi fik cykelgodtgørelse.

I 1939 bedredes forholdene, da årslønnen blev godt 3000 kr. Men så kom krigen«.44

Der er næppe tvivl om, at landpostbudene var udsat for en hård belastning på arbejdet. Ikke mindst om vinteren, hvor de måtte de kæmpe sig vej gennem uvej, men posten skulle frem. Postbud Thorkild Jørgensen husker sin tid som landpostbud således: »Korsør havde dengang fem røde distrikter og tre landdistrikter. Ofte var der ikke noget at lave for mig som reserve, fordi folk ikke meldte sig syge dengang. Det var der ikke råd til. Jeg har selv gået på arbejde med 39 grader i feber, fordi jeg ikke fik nogen løn, hvis jeg ikke arbejdede. Sådan var det bare.

Klare sig uden arbejde, når der ikke var brug for en som reserve, kunne man heller ikke. Understøttelsen var 12 kr. om ugen, ugelønnen ved arbejde 42 kr. Derfor var jeg bl.a. havnearbejder ved siden af. Ofte er jeg kommet hjem om aftenen uden hud på ryggen efter dagen lang at have slæbt sække på ryggen. Men man måtte jo tage, hvad man kunne få, for at forsørge kone og fem børn. Min kone har været dygtig til at få pengene til at slå til og sy det brugte tøj om flere gange, så vore børn altid var pæne i tøjet.

Pligten krævede, at man gjorde sit arbejde færdigt. I isvinteren 1928 gik jeg Frølund-Tjæreby-ruten på 38 km. Jeg gik fra postkontoret kl. 6 morgen med tasken på ryggen og var hjemme ved 20.00-21.00 tiden om aftenen. I en måned kunne jeg træde i mine egne fodspor tværs over markerne. De stod frosset i sneen. Jeg havde ruten tre år i min reservetid og cyklede normalt de 38 km.

At være post i landdistrikterne var andet end at gå med post og penge. Man skulle ordne mange forretninger for folk, såsom at købe sko og kjolestoffer i byen og bringe det ud næste dag. Til gengæld fik man hver dag middagsmad på ruten. En dag fik jeg 5-6 gange middagsmad, en anden gang fik jeg en halv kalv med

hjem. Jeg gik også med kontanter – grisepenge – til landmændene fra slagteriet uden nogensinde at blive overfaldet.

Nu kører landposten i bil. Det er lettere. Jeg cyklede og måtte en gang lappe cyklen fire gange på ruten. I reservetiden fik jeg en tjans med at køre søndagsbreve ud. Det gav 2 kr. pr. søndag uanset antallet af breve. Den første søndag var der syv breve, den næste et halvt hundrede. Ved konfirmation var der 200-300 breve og på mors dag 700-800. Søndagsbrevene var til modtagere spredt over hele byen. På store søndage måtte jeg have en hjælper og var først færdig om eftermiddagen. Korsør er 10 km. lang, så det var også noget af et arbejde senere at skulle tømme de 15-16 postkasser i byen«. ⁴⁵

Postarbejderne

Der var en gruppe, som aldrig blev medlemmer af de to store fagforbund, og det var de lavest placerede i systemet: Ekstrabudene. Disse ufaglærte arbejdere havde indtil 1937 ingen overenskomst med Post- og Telegrafvæsenet, og de blev aflønnet meget forskelligt fra postkontor til postkontor. I 1932 forsøgte ekstrabudene at blive medlemmer af Dansk Postforbund, men det lykkedes ikke. I stedet besluttede ekstrabudene at melde sig ind i Dansk Arbejdsmands Forbund enkeltvis. ⁴⁶

Dansk Arbejdsmands Forbund rettede henvendelse til Post- og Telegrafvæsenet for at få en overenskomst, men blev afvist. Post- og Telegrafvæsenet sammenlignede ekstrabudenes vilkår med landarbejderes og gav udtryk for, at den enkelte postmester måtte finde frem til en aftale med ekstrabudene.

Imidlertid blandede Ministeren for Offentlige Arbejder sig i 1935 i forholdet og bad Post- og Telegrafvæsenet sørge for overenskomstforhandlinger. Resultatet blev en overenskomst af 5. februar 1936, som betød en mærkbar forbedring af ekstrabudenes lønninger.

I 1935 var det blevet besluttet at samle ekstrabudene og andre postarbejdere i en fællesforening med navnet Postekstraarbejdernes Fællesklub. Det var svært at få organiseret dem, fordi mange var løsarbejdere, som ofte var medlemmer af andre fagforeninger.

Der var mange lokale aftaler, der trængte til faste rammer. Således var det normalt, at postbude kunne sælge en ombæring til et ekstrabud. Nu indgik Postekstraarbejdernes Fællesklub en aftale med Københavns Postbudeforening om faste priser for den slags lejetjenester. ⁴⁷ Post- og Telegrafvæsenet accepterede i 1937, at ekstrabude skulle være medlemmer af Postekstraarbejdernes Fællesklub.

Efterhånden var det ikke nok med en klub under Dansk Arbejdsmands Forbund. Der blev fremsat ønske om en egen fagforening, og en sådan blev oprettet den 1. marts 1938. Den første formand blev Willy Rasmussen fra Østerbro Postkontor. Det var ikke et støt og sikkert arbejde at være ekstrapostbud. De kunne risikere at blive fyret eller gå arbejdsløse en stor del af året. Willy Rasmussen selv skulle få de hårde vilkår at føle. Søndagsudbringningen var en af de opgaver, ekstrasbudene kunne være sikre på. Som regel fik de to timers betaling for en søndag. Sønderbro postkontor ville i september 1938 reducere betalingen for søndagene med 50 %. Også på Østerbro postkontor bredte uroen sig, da man ville mindske betalingen dér.⁴⁸ Willy Rasmussen afviste ledelsens planer, men han blev truet med afskedigelse, hvis han ikke accepterede nedskæringen. Rasmussen nægtede fortsat, og så skred postmesteren til fyring. Arbejdsmandsforbundet rettede derefter henvendelse til Post- og Telegrafvæsenets ledelse og klagede, men overpostmesteren for København fastholdt imidlertid afskedigelsen og begrundede den med, at Willy Rasmussen var ubrugelig som ekstrasbud.

Dansk Arbejdsmands Forbund ville egentlig gerne støtte Willy Rasmussen, men man måtte på den anden side også acceptere ledelsens ret til at lede og fordele arbejdet. Det lykkedes dog at få en generel aftale om søndagsbetalingen, der ikke forringede ekstrasbudenes løn, og Willy Rasmussens fyring blev trukket tilbage, men på postkontoret på Østerbro ville man ikke acceptere, at Rasmussen igen blev tillidsmand for ekstrasbudene. Det endte med, at en række af Rasmussens kollegaer selv betalte Rasmussen for at være deres fagforeningsformand. Willy Rasmussen fortsatte på sin formandspost indtil 1954.

Det var først og fremmest i København, ekstrasbudene var aktive, men en Landsklub af ekstrasbude i Provinsen blev dannet i juli 1945. Der var intet samarbejde mellem provinsekstrasbudene og ekstrasbudene i København. Først i 1974 etableredes et formaliseret samarbejde mellem de to grupper.

Der var en indbyrdes kamp om arbejdet mellem ekstrasbudene og aspiranterne. Aspirantordningen var blevet indført ved lønloven af 1931, og aspiranterne kom til at fungere som billig arbejdskraft for Post- og Telegrafvæsenet. Efter at ekstrasbudene i 1936 havde fået en overenskomst med P&T, blev aspiranterne i stadig stigende grad anvendt i stedet for ekstrasbude. Aspiranterne kunne arbejde i mange år uden fast ansættelse, og de var vedblivende billig arbejdskraft. Ekstrasbudenes fagforening var i en vanskelig situation, fordi den var forhandlingsberettiget for aspiranterne, selv om aspiranterne ved fastansættelse gled over i

Dansk Postforbund. Konfrontationen blev stadig værre mellem aspiranterne og ekstrabudene. Først i 1946 blev Dansk Postforbund forhandlingsberettiget for aspiranterne, men det betød ikke, at stridighederne ophørte. Ekstrabudene mistænkte Post- og Telegrafvæsenet for at ansætte flere aspiranter, end man havde faste job til, for at trykke lønningerne og spare. Vreden skyldtes også, at Post- og Telegrafvæsenet under krigen havde ansat mange ekstrabude. Der var en følelse af bitterhed blandt ekstrabudene over, at når Post- og Telegrafvæsenet havde brug for ekstrabude, blev de ansat, men når behovet forsvandt, blev de behandlet dårligt og skubbet ud til fordel for aspiranterne.⁴⁹

Konfrontationen blev stadig værre og førte i 1950 og 1951 til ubehagelige opgør mellem Dansk Arbejdsmands Forbund og Dansk Postforbund. Konflikten mildnedes, da aspiranterne gik over til at blive månedslønnede, således at de ikke kunne bruges som løsarbejdere. Men striden ophørte dog ikke helt. Netop i 1951 tilspidsede situationen sig på pakkepostkontoret i København. 12 mand skulle fyres, heriblandt ekstrabude, der havde været ansat mellem 10 og 15 år. Dette udløste et pres fra ekstrabudene for at få mere sikre arbejdsforhold, hvilket ledte til et tilsagn fra minister Kaj Lindberg om at tage sagen op med generaldirektør K.J. Jensen. I 1958 accepterede Post- og Telegrafvæsenet, at ekstrabude med fem års anciennitet kunne føle sig nogenlunde sikre på ikke at gå for meget ledig. Det lyder måske ikke af meget, men det var dog første skridt hen imod en bedre sikring af ekstrabudene. Den nye aftale omfattede ca. 150 af fagforeningens 350 medlemmer.⁵⁰

En anden gruppe løsarbejdere, som voldte ekstrabudene problemer, var de mange studenter, der særlig efter krigen fik arbejde i Post- og Telegrafvæsenet. Ikke mindst til natarbejde og i spidsbelastningssituationer ansatte man mange studerende. I 1948 rejste ekstrabudene krav om, at studenterne blev organiseret, og at de ikke fratog ekstrabude arbejde. Fra Post- og Telegrafvæsenets side accepterede man begge de nævnte punkter.⁵¹

»Al magt til ekstrabudene«

Løsarbejderne, ekstrabudene, var nederst i systemet.⁵² Albert Hansen beskriver, hvordan det var at være ekstrabud i Post- og Telegrafvæsenet: »Jeg blev ansat i julen 1927. Man kom op til postmesteren, og det var som regel en militærperson, han spurgte så: »Hvordan er Deres militærpapirer?« Mine, de var A1, det var det bedste. »Ja, de er jo meget gode, så skal vi bare have en

Tegningen med den uorganiserede konkurrent med pakkepost stammer antagelig fra slutningen af 1930'erne.

En uorganiseret Konkurrent?

Postvæsenet og Statsbanerne har fra Ministeriet faaet Ordre om, at der som Ekstramandskab under Juletravlheden kun maa antages Folk, der er Medlemmer af en Fagforening.

— Hov, De dér; maa jeg lige se Derss Fagforeningsbog!

straffeattest«. Så måtte jeg op til politiet for at få en straffeattest. »Så skal vi bare have en vitterlighedsattest og en ædruelighedsattest«. Så måtte jeg op til politiet igen. Og blev først da ansat. Næh, mester sagde så: »Så skal vi have en farveprøve«. Så slog han op i en bog, og så skulle man sige, hvilke farver der var. »Så fejler De jo ikke noget«.

Vi måtte heller ikke bruge briller eller være plattsødet. At tænke sig alle de ting, man skulle have for at komme ind. Jeg rendte og sprang for at få alle attester. Mester spurgte mig, hvor gammel jeg var. Jeg var 19 dengang, og så var jeg for gammel, for vi måtte ikke være over 15 år dengang for at være telegrafbud – med lange støvler og spidsbusker. Vi skulle selv købe arbejdstøjet.

Vi fik 75 øre om dagen. Det vil sige 5 kr. om ugen. Mester kom om morgenen og kiggede på posten og sagde så: »De kan få en krone eller 75 øre«. Vi fik på må og få. Der var ingen lønningsli-

ster eller sådan noget. Mester sagde: »Nå, De skal jo have 4,20 kr. Er der det i portokassen? Ja, der er lige en femmer. Værsgo«.

Men der var nogle, der trykkede lønnen. De tog en tur for 75 øre, som vi andre havde krævet en krone for. Vi gik ud med fem ombæringer. Vi havde ikke cykler dengang, det var kun landpostbudene. Vi startede kl. 6.00, og den sidste ombæring startede kl. 17.45. Nogen gange gik jeg med post til kl. 21.00. Jeg gik ude ved Markvej og Bakkevej. Bageren derude spurgte tit, om jeg ikke ville have noget gammelt brød med hjem. Det ville jeg da godt, på den måde levede vi jo helt gratis.

Da jeg startede, gik vi med post alle dage i hele året, også søndage og helligdage. Det blev afskaffet, da Post- og Telegrafvæsenet blev slået sammen. Vi var ikke fastansatte. Det skete, at de kun skulle bruge et par mand, så klunsede vi om, hvem der skulle have den dags arbejde. Vi var reelt ansat på daglejerstatus, men det var faste folk, der mødte op hver morgen for at få arbejde. Der skulle næsten ingenting til for at blive fyret. Bare man havde smidt et brev forkert ind, blev man kaldt ind til mester og fik besked på at se sig om efter et andet arbejde.

I 1931 fik vi cykler. Vi skulle skrive under på, at vi kunne køre på cykel, ellers kunne vi ikke blive antaget. Jeg tog kørekort i 1928 til bil, så mester mente, at jeg godt kunne blive fritaget, men de andre skulle møde ude på fælleden kl. 10 søndag morgen, hvor mester kontrollerede, om de kunne køre på cykel, og om de kunne køre med én hånd, for i den anden hånd skulle vi jo have tasken.

Vi havde kun skuldertasker. Det var gode cykler, men vi brugte stearinlys som cykellygte, og det blæste hele tiden ud. Jeg satte pergamentpapir omkring, men det blæste skú også væk.

Efterhånden var der kommet flere og flere ekstrabude, så vi talte om, at vi måtte have faste tariffer. Vi holdt møde sammen med tjenestemændene, for at høre, hvad de sagde til, at vi blev organiseret i deres fagforening, men det kunne desværre ikke lade sig gøre. Fællesklubben blev stiftet i 1935, og det betød bedre forhold. Vi fik fast løn, og vi havde en til at tale for os.

Lønnen steg noget, efter vi kom i fagforening. Den kom op på 18-20 kr. om ugen, så steg den lidt efter lidt indtil krigen kom. Der lå lønnen jo stille i alle fem år.⁵³

Verdenskrisen og bedre tider

Verdenskrisen i begyndelsen af 1930'erne ramte Post- og Telegrafvæsenet og dets ansatte. Arbejdsløsheden steg, og statsmagten greb ind for at undgå kaotiske tilstande. Man oprettede en Valu-

tacentral i 1932 og sænkede kronens værdi i 1933 for at stabilisere økonomien.

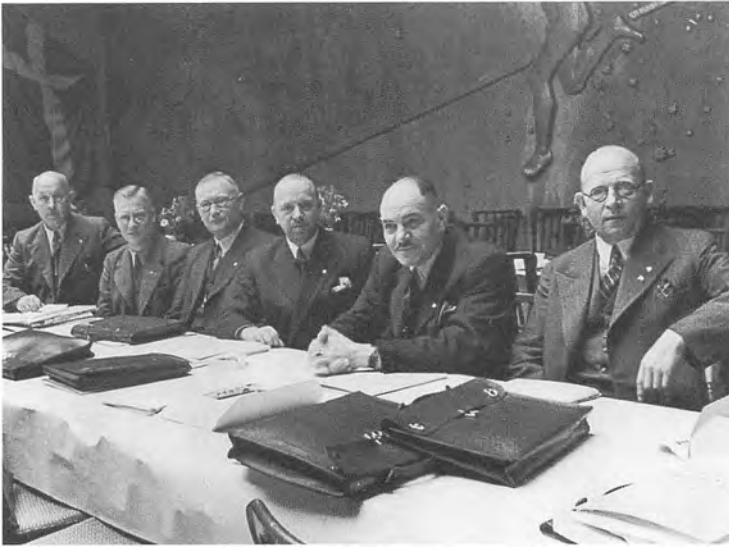
Der lød snart røster om at skære ned på de statsansattes lønninger, selv om man netop i 1931 havde vedtaget den nye lønningslov. Finansminister Bramsnæs krævede en reduktion af tillæg og særlige ydelser for tjenestemænd, og han fremsatte ved forelæggelsen af finansloven forslag om en 10 % reduktion af en række tillæg. Venstres leder, Madsen-Mygdal, var mere hårdhændet i sine forslag og gik ind for direkte nedsættelse af tjenestemændenes lønninger.⁵⁴

Reduktionen af de statsansattes lønninger kom i marts 1932 i form af en særlig skat for alle fastlønnede. I »Dansk Post- og Telegraf Tidende« skrev redaktøren: »Vi kan ikke forstå, hvorfor vi har større evne til at betale denne ekstraskat end vor nabo, bageren, der årlig har den dobbelte eller måske mangedobbelte indtægt. Hvis finansministeren havde taget de nødvendige penge ved en almindelig forhøjelse af indkomstskatten, ville der ikke fra tjenestemændenes side have hævet sig en eneste røst derimod...«.⁵⁵

Da den økonomiske krise så småt begyndte at lette, var det tid for fagforeningerne at genvinde noget af det tabte terræn. I 1934 fremsatte tjenestemændenes organisationer krav om nedsættelse af arbejdstiden og indførelse af en otte timers arbejdsdag. I Post- og Telegrafvæsenet havde man såvel otte som ni timers arbejdsdage afhængigt af arbejdets indhold.

Finansministeren nedsatte derfor i juni 1934 et udvalg, der skulle vurdere tjenestemændenes arbejdstider, og udvalgets formand blev ikke helt overraskende K.H. Kofoed. Et underudvalg bestående af Generaldirektoratets personalechef, W. Larsen, overassistent Gustav Hulegård fra Dansk Post- og Telegrafforening og P. Jensen fra Dansk Postforbund arbejdede videre med planerne for Post- og Telegrafvæsenet. Underudvalgets forslag gik ud på at omdanne ni timers arbejdsnormen til otte timer. Dette ville komme til at koste ca. 50.000 kr. og en personaleforøgelse på ca. 12 mand. Forslaget blev vedtaget den 1. april 1936. Man havde dermed også inden for Post- og Telegrafvæsenet lagt krisen bag sig.⁵⁶

At bedre tider nærmede sig viste sig også i normeringslovene. Loven for 1936/37 betød oprykning af 55 ansatte, og næste års normeringslov oprykkede 90 ansatte. Den gunstige udvikling afspejlede sig også i Post- og Telegrafvæsenets regnskaber, der havde pæne overskud. Højkonjunktoren havde blot den bivirkning, at den medførte prisstigninger, der udhulede de ansattes lønninger.

Møde i forretningsudvalget i Dansk Postforbund 1941. Her var de enkelte grupper repræsenteret: provinspostbudene, de københavnske postbude, landpostbudene, jernbanepostforeningens folk og telefonteknikerne. Yderst til venstre finder man S.S. Jespersen – se side 83 – og som nr. tre fra venstre formanden, Peder Jensen.

Forbedringer

Den gamle konflikt mellem postfolk og telegraffolk eksisterede fortsat. De dårlige avancementsmuligheder for telegrafpersonalet var med til at forøge animositeten mellem de to grupper. Men samtidig havde udviklingen ikke mindst inden for telefonvæsenet medført en efterspørgsel efter medarbejdere på alle niveauer. Fagforeningerne fremsatte derfor forslag om, at der i normeringsloven 1938/39 blev oprettet seks nye, selvstændige telegrafkontorer og tre bestyrerstillinger for radiokontorerne. Forhandlinger om fagforeningens udspil medførte nedsættelse af et udvalg, hvis anbefaling var oprettelse af en telegrafbestyrerstilling i Odense og to stationsbestyrerstillinger i henholdsvis Aalborg og Kolding.⁵⁷

På flere områder bestod det gamle hierarkiske system endnu med en ledelse, der suverænt bestemte over de ansatte, men fagforeningerne forsøgte at ændre dette forhold. I 1932 blev fagforeningerne klare over, at der i personalesager blev fremsendt indberetninger til ledelsen, uden at de pågældende ansatte fik lejlighed til at læse indberetningerne. Dansk Post- og Telegrafforening protesterede over denne fremgangsmåde, men blev afvist.⁵⁸

Fagforeningen gav imidlertid ikke op, og sagen bragte det gamle stridsspørgsmål om fagforeningernes repræsentation i Post- og Telegrafvæsenets forfremmelsesråd op. I februar 1934 anmodede CO II om, at de hemmelige indberetninger skulle være tilgængelige for personalets repræsentanter, og at fagforeningerne skulle repræsenteres i forfremmelsesrådet. I et svar accepterede Finans-

ministeriet, at indberetningerne for fremtiden ikke måtte være hemmelige, men man kunne ikke godkende fagforeningernes medvirken i forfremmelsesrådet.⁵⁹

Der kom først en afgørende udvikling i sagen, da kontorchef William Larsen fra Post- og Telegrafvæsenet i januar 1936 tilkendegav, at man fra P&Ts side ikke havde noget imod, at der kom personalerepræsentanter i forfremmelsesrådet. Finansministeren accepterede derefter en forsøgsordning med sådanne for Post- og Telegrafvæsenets vedkommende, men da han samtidig ikke ville acceptere en lignende ordning i Statsbanerne og Toldvæsenet, hvor ledelsen havde modsat sig en sådan ordning, ville CO II heller ikke sige ja til en forsøgsordning for P&Ts vedkommende.⁶⁰

Der skulle gå lang tid, før man fandt en løsning. I 1938 nedsatte finansminister Buhl et udvalg med K.H. Kofoed som formand. Det skulle ligeledes tage stilling til spørgsmålet om personalerepræsentanter i forfremmelsesrådet. I udvalgets betænkning fra december 1941 frarådede et flertal ideen, og dermed var sagen foreløbig begravet.⁶¹

Besættelsestiden

Endnu i 1938 og 1939, inden Danmark blev inddraget i krigen, var der en vis optimisme at spore i fagforeningskredse med hensyn til at forbedre personalets lønforhold. Fagforeningerne håbede at få revideret en række af bestemmelserne i lønningsloven fra 1931, bl.a. stedtillæggene, som da var blevet reduceret.⁶²

Men med den tyske besættelse af Danmark kom man i en helt ny situation, og fagforeningernes optimisme kunne ikke oprethol-

Lønningskommissionen af 1943 afholder her sit første møde. Generaldirektør K. J. Jensen er nr. to fra venstre, den næste er Peder Jensen fra Dansk Postforbund, og næstsids i rækken er det postmester Dræbel.

des. I maj 1940 blev en række kriselove vedtaget, og i marts indførtes et lønstop, samtidig med at prisstigninger udhulede de ansattes løn.

Det var såvel fagforeningernes som finansministerens ønske at lave en generel nyvurdering af lønningsforholdene, og den 16. marts 1943 nedsatte finansministeren en kommission med repræsentanter fra de politiske partier, administrationen og fagforeningerne til en revision af lønningsloven fra 1931. Formand for kommissionen blev K.H. Kofoed. Fra Dansk Postforbund blev den gamle kæmpe, P. Jensen, medlem. Men næppe var man kommet i gang med udarbejdelse af en betænkning, før bruddet med den tyske besættelsesmagt skete den 29. august 1943. Den danske regering gik af og blev erstattet af et departementschefestyre. Arbejdet i kommissionen blev indstillet.⁶³

I stedet førtes i løbet af 1944 forhandlinger mellem departementschefen i Finansministeriet og fagforeningsrepræsentanter. Forhandlingerne gav som resultat et forlig, hvorved tjenestemændene opnåede indrømmelser vedrørende fridage, reguleringstilæg og forbedret løn for aspiranter og for funktionærer.⁶⁴

Forhandlingerne blev som sagt ført med Finansministeriets embedsmænd, men de afgående ministre, herunder V. Buhl, blev løbende konsulteret.

Forhandlingerne med Finansministeriets embedsmænd blev sidste indsats fra P. Jensens side. Han trak sig tilbage ved kongressen i 1944 og efterfulgtes af postbud A. Holde. For Dansk Post- og Telegrafforening var det formanden, A. Dræbel, der førte forhandlingerne.⁶⁵

Revision af lønningsloven

I slutningen af 1944 genoptog lønningskommissionen sit afbrudte arbejde og kunne i 1946 afgive sin betænkning om lønforholdene. Dansk Postforbund tilsluttede sig kommissionens anbefalinger. Der var forbedringer i betænkningen for aspiranterne, herunder at disse nu kunne ansættes i en tjenestemandstilling efter det fyldte 21. år og ikke som tidligere efter det fyldte 24. år. Der indførtes bedre regler for tjenestemænd, der var truet af forflyttelse, degradation eller afskedigelse. Enke- og børnepensionen blev forbedret. Desuden blev en række personalegrupper rykket op i højere lønklasser, og ikke mindst det ufaglærte personale fik en fremgang i form af forbedrede avancementsmuligheder. Men det lykkedes ikke fagforeningerne at opnå tilsagn om personalerepræsentanter i forfremmelsesrådet.⁶⁶

Alf Dræbel (1891-1979), postmester i Kalundborg 1942 og i Kolding 1947-61. Formand for C.O.II 1943-46, for Dansk Post- og Telegrafforening 1938-46, medlem af Lønningskommissionen 1943-46.

Medens Dansk Postforbund var tilfredse med resultatet, udtrykte Dansk Post- og Telegraafforening forbehold overfor betænkningen, der ledte til tjenestemandsløven af 1946.⁶⁷

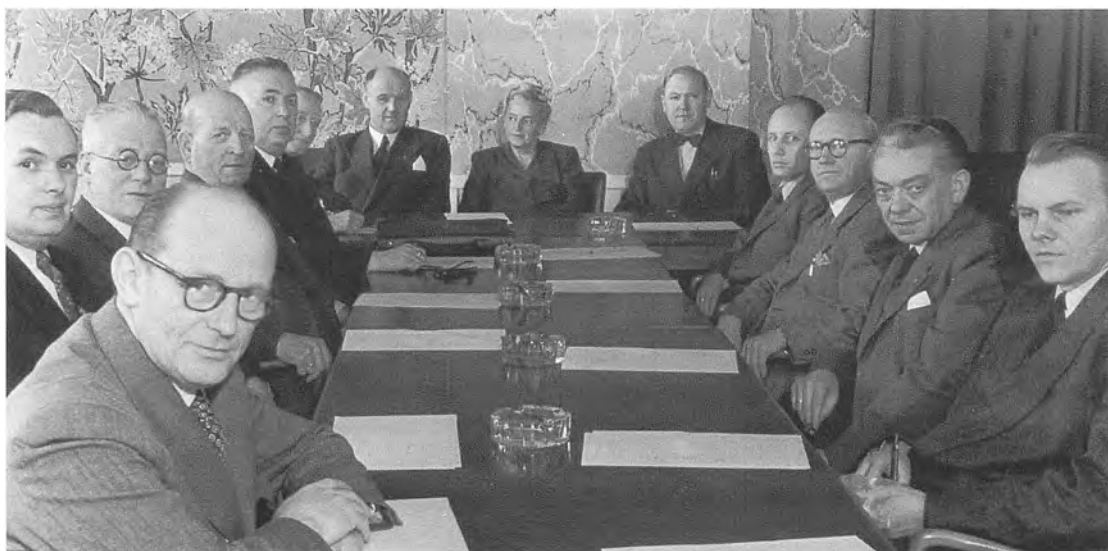
Samarbejdsudvalget

Det forgæves forsøg på at få personalerepræsentanter i forfremmelsesrådet havde vist, at der var snævre grænser for fagforeningernes indflydelse på afgørende personalespørgsmål. En ændring af dette forhold kom imidlertid med en aftale mellem Arbejdsgiverforeningen og De samvirkende Fagforbund den 6. juni 1947 om oprettelse af samarbejdsudvalg.

Aftalen gav anledning til, at CO I i Lønningskommissionen rejste spørgsmålet om tjenestemændenes indflydelse i statsvirksomheder, såvel CO I som CO II rejste over for finansministeren ønsket om samarbejdsudvalg i statslige institutioner. Den 9. marts 1948 nedsattes et udvalg, der i sin betænkning fra den 11. marts 1949 anbefalede oprettelse af et samarbejdsudvalg, der skulle fremme institutionens effektivitet, skabe det bedst mulige samarbejds-klima og øge medarbejdernes interesse for institutionens virksomhed.⁶⁸

Den 20. juni 1950 afholdtes det første møde i samarbejdsudvalget. Generaldirektør K.J. Jensen gav i sin indledningstale udtryk for, at personalerepræsentanterne nu skulle have mulighed for at indvirke på beslutninger, de ikke havde haft før.⁶⁹

Fællesudvalget mellem Dansk Postforbund og Dansk Post- og Telegraafforening ses her ved det første møde i 1951.

Hovedudvalget var sammensat med syv repræsentanter fra ledelsen og syv fra personalet, heraf havde Dansk Post- og Telegrafforening to og Dansk Postforbund tre medlemmer. Ekstrabudene og kontorfunktionærerne havde hver én repræsentant. Formanden var generaldirektøren.

For at øge samarbejdet mellem Dansk Postforbund og Dansk Post- og Telegrafforening oprettedes i november 1951 et fællesudvalg. Formålet var at undgå splittelse mellem de to personalegrupper, ikke mindst med henblik på arbejdet i samarbejdsudvalget.

Lønningskommissionen af 1954

Allerede i 1951 krævede en række tjenestemandorganisationer revision af tjenestemandsløven fra 1946. De hævdede, at tiden var løbet fra den, og at de mange løntillæg havde umuliggjort gennemskuelighed i lønsystemet.⁷⁰

Den 28. maj 1954 nedsatte finansministeren derfor endnu en lønningskommission, denne gang dog uden K.H. Kofoed, der var lovlig undskyldt – han var i mellemtiden blevet pensioneret. Formand for kommissionen blev i stedet departementschef i Finansministeriet E. Dige. Blandt medlemmerne var Aage Nielsen, der var formand for Dansk Postforbund.

Det var først og fremmest kommissionens opgave at finde frem til et mere overskueligt lønssystem. Dette betød sammenlægning af en række lønklasser. Der blev foreslået et ligelønsprincip, som bestod i, at alle på samme løntrin skulle have samme løn uanset ægteskabelig status og forsørgerforhold. Generelt anså fagforeningerne kommissionens betænkning, der fremkom i 1958, som et fremskridt og anbefalede, at det blev ophøjet til lov. Der blev imidlertid også sat spørgsmålstejn ved selve tjenestemandsbegrebet. Det stigende antal tjenestemænd betød, at staten ville komme til at hænge på dyre pensionsordninger.⁷¹ På trods af disse betænkeligheder blev loven vedtaget den 7. juni 1958.⁷²

Strejke?

Perioden 1927 til 1960 var på trods af alle interesse modsætninger mellem personalet og ledelsen i P&T præget af samarbejdsvilje og kompromisser. Fagforeningerne havde forsøgt at forbedre medlemmernes forhold gennem forhandlinger og forlig. Tanken om strejke, aktioner og demonstrationer var fjern.

Der var mange årsager til dette fredsommelige præg. Post- og Telegrafvæsenet var en gammel etat, der havde en meget hierarkisk struktur. Der var regler for næsten alt, og de skulle følges til punkt og prikke. Medarbejderne var som oftest ansat i etaten hele livet. Der var gode chancer for at avancere, hvis man holdt sig til reglerne og passede sit arbejde godt. Det betød, at motivationen til at strejke eller klage var lille. En del af klagerne blev opfanget af systemet. Ikke fordi man havde et samarbejdsudvalg, men gennem distriktsledelsen kunne der ankes over forhold på de enkelte arbejdssteder, og C.I. Mondrup og K.J. Jensen var, synes dele af arkivalierne at antyde, gerne lydhøre over for klager.

I 1930'erne og 1940'erne spillede de generelle samfundsforhold en afgørende rolle. Den store arbejdsløshed og krise, der prægede 1930'erne, afholdt fagforeningerne fra at spille nogen aggressiv rolle. Og i 1940'erne var besættelsen og krisetiden efter krigen med til at give medarbejderne andet at tænke på end strejker og krav.

Medens Dansk Postforbund var en almindelig fagforening, var Dansk Post- og Telegrafforening en blandet fagforening, hvor almindelige assistenter var i samme forening som ledende medarbejdere. Dette forhold hæmmede muligvis foreningens slagkraft. Desuden var mange af medlemmerne kvinder, der ikke var vant til at bruge aggressive metoder og opstille skrappe krav.

1950'ernes opgangstid kunne have animeret til en strejkebølge. Kravene steg i hvert fald, og resultatet kom bl.a. i form af tjenestemandsløven fra 1958. Men udviklingen var blot lidt langsom, for lige omkring hjørnet ulmede gløderne. I 1960'erne gik det løs med den første strejke, der havde sin baggrund i lønningsloven fra 1958, hvori det var bestemt, at tjenestemændene ikke kunne få andel i nogen lønglidning før 1. oktober 1961. Så længe havde de ikke tænkt sig at vente.

Skrivestuen i Generaldirektoratet lå på 2. sal i Centralpostbygningen, og den var naturligvis udelukkende bemanded med kvinder, øjensynligt ti i tallet.

Kvinder

»Det kræver en stærk fysik«

I 1927 var der i alt ansat 1798 kvinder i Post- og Telegrafvæsenet. Næsten halvdelen af disse – 841 – var assistenter. Den næststørste gruppe var kontoristerne, hvoraf 562 var kvinder. Desuden var kvinderne repræsenteret med 86 telegrafekspeditører, 181 postekspeditører, 79 brevsamlere og bl.a. 15 landpostbude. Der var ingen egentlige chefstillinger besat med kvinder; dog var der en enkelt fuldmægtig i Generaldirektoratet og tre overassistenter samme sted.⁷³ Der var i 1927 ingen kvindelige postmestre eller kontrollører, men 22 kvinder var dog blevet overassistenter. Af figur 9 ses det samlede personale fordelt på mænd og kvinder i årene frem til 1960.

I 1934 oprettedes under Danske Kvinders Nationalråd et Erhvervsråd. Formålet med dette var at varetage kvindernes interesser såvel inden for det private som det offentlige arbejdsområde. Desuden ville Erhvervsrådet sørge for, at der kom kvinder med i de offentlige råd, nævn og udvalg, som regeringen nedsatte. Formand for rådet blev Anna Westergaard, og hun begyndte hurtigt at beskæftige sig med kvindernes forhold i Post- og Telegrafvæsenet.

Årsagen til Anna Westergaards interesse var et interview med generaldirektør Mondrup i »BT« i august 1934. Mondrup blev spurgt, hvorfor Statsbanerne og Post- og Telegrafvæsenet havde antaget så få kvindelige elever. Mondrups svar lød: »Vi har taget seks denne gang, fordi en hel del af vores tjeneste ikke egner sig for kvinder. Det er ikke noget for dem at have bureau-tjeneste om natten, eller at arbejde i et kørende jernbanetog om natten. Det kræver en stærk fysik. Vi har tidligere taget kvinder i et større antal, men det vil vi ikke fortsætte med, for det viser sig, at de egner sig ikke. Efter krigen i begyndelsen af 1920'erne – da det var svært at få mænd, tog vi derfor for mange kvinder, men nu må vi holde lidt igen.«⁷⁴

Det var da ærlige og ligefremme ord, og udtalelsen fik Kirsten Gloerfelt-Tarp til at skrive til Mondrup, at lov af den 4. marts 1921 om ligestilling mellem mænd og kvinder netop var vedtaget for at give dem lige adgang til embeder i det offentlige. Kirsten Gloerfelt-Tarp fortsatte: »... det må naturligvis virke meget for-

stemmende på de i Post- og Telegrafvæsenets tjeneste ansatte, af hvilke et meget stort antal som bekendt udførte et overordentligt og formentligt særdeles fyldestgørende arbejde i krigs- og efterkrigstiden, at se sig offentligt stemplet som uegnede«.75

Også Dansk Post- og Telegrafforening reagerede over for Mondrups bramfrie udtalelser og sendte en protestskrivelse, vedtaget med stemmerne 21 for og tre imod på et hovedbestyrelsesmøde.

Afæsket en udtalelse til Socialdemokraten replicerede Mondrup, at han principielt accepterede kvindernes ligestilling, men at der skulle findes en kæmpekvinde til at klare de hårde fysiske krav, der var forbundet med Post- og Telegrafvæsenets arbejdsopgaver.76

Danske Kvinders Nationalråd fortsatte med at presse generaldirektør Mondrup til at give kvinderne adgang til alle stillinger i etaten.77

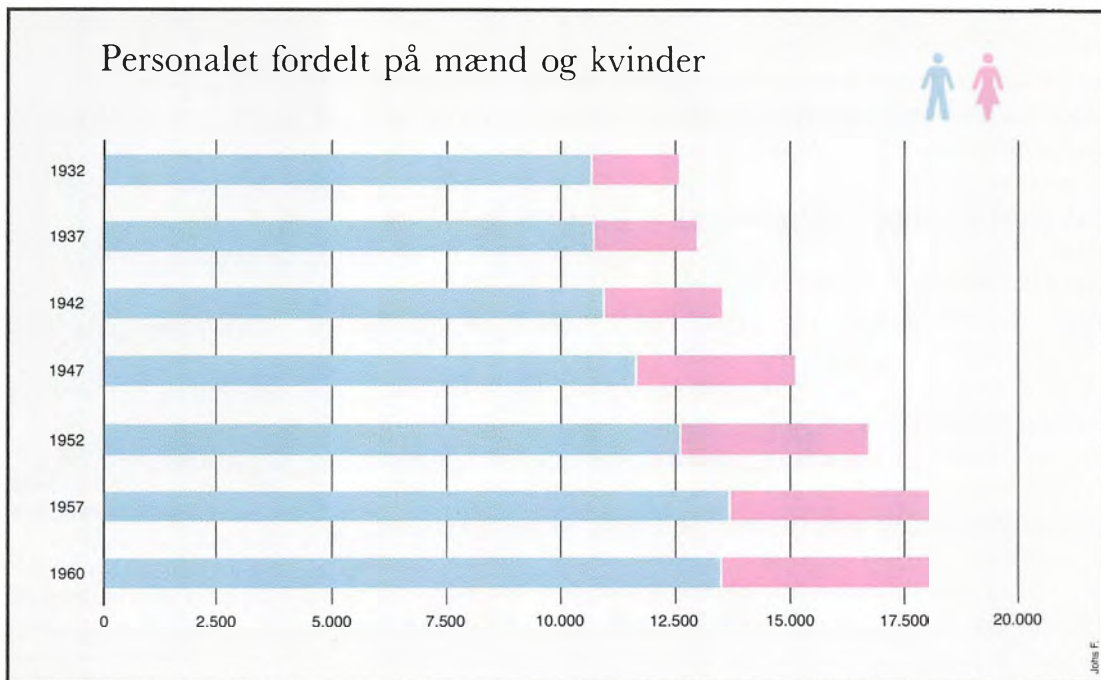
Kontorassistenter

Det var ligeledes Danske Kvinders Erhvervsråd, der året efter tog initiativ til at rette henvendelse til trafikministeren, da Post- og Telegrafvæsenet specielt søgte kvinder til kontorstillinger. Atter måtte Anna Westergaard gøre opmærksom på, at loven fra 1921 ligestillede mænd og kvinder. Ganske vist udelukkede man i dette tilfælde mænd, men i næste omgang kunne det blive kvinder, skrev Anna Westergaard. Hun gjorde opmærksom på, at de lavest lønnede stillinger som kontorister udelukkende blev besat med kvinder, medens de etatsfaglige stillinger med avancementsmuligheder blev besat med mænd.78

I sin besvarelse brugte generaldirektør Mondrup atter den kønsbestemte forskel som argument for forskelsbehandlingen: »Når man fortrinsvis benytter kvinder til kontorarbejdet, er det, fordi erfaringerne har vist, at det pågældende arbejde ligger bedre for dem end for mænd. Det drejer sig her navnlig om telefon- og telegraftjeneste samt betjening af regne- og skrivemaskiner og i forbindelse hermed andet kontorarbejde, som kan udføres uden foruddannelse«.79

Anna Westergaard måtte atter gøre opmærksom på, at lov nr. 100 fra 1921 skulle overholdes, og at kønsspecifikke krav i stillingsannoncer ikke måtte forekomme. Desuden krævede Danske Kvinders Nationalråd, at udelukkelsen af kvinder fra stillinger som postbude skulle ophøre.80

Dette var ikke det eneste område, hvor Danske Kvinders Nationalråd kritiserede etatens behandling af kvinder. I maj 1936

Figur 9. Kilde: Beretning om Virksomheden.

klagede organisationen til Statsministeriet over, at kvindeligt kontorpersone, der gik under betegnelsen »medhjælp« eller »kontorhjælp«, i flere tilfælde var blevet afskediget eller sat på halv tjeneste på grund af ægteskab eller ved barnefødsel, selv om dette var sket mod kvindernes eget ønske.⁸¹

Endnu et slag for kontoristerne

Kvindesagen var sat i bero under den 2. Verdenskrig, og først i 1946 kom der atter røre. Atter var det Anna Westergaard, nu i egenskab af medlem af Landstinget, valgt for Socialdemokratiet, der tog kvindernes sag op. Under behandlingen af lovforslaget om statens tjenestemænd rejste hun spørgsmålet om kontoristernes dårlige lønforhold og manglende advancementsmuligheder. Anna Westergaard gav atter en gang udtryk for, at det var lovstridigt, hvis statens institutioner udelukkende ansatte kvinder i disse stillinger. Som et afskrækkende eksempel anvendte Anna Westergaard Post- og Telegrafvæsenet og sagde: »Denne sag har været rejst mange gange fra kvindernes og kvindeorganisationernes side, men den er altid et eller andet sted stødt på en modstand, der ærlig talt var en bedre sag værdig. Alle tilløb er hidtil

druknet i en stiv og stum tavshed. Enkelte gange har sagen været rejst i Rigsdagen, og hver gang har man mødt den forklaring, at kvinderne egner sig så særlig storartet til at være i denne lukkede klasse og ikke nær så godt til de stillinger, der giver adgang til etatsfaglige uddannelser og dermed til advancement og til overordnede stillinger«. ⁸²

Atter fulgte Danske Kvinders Nationalråd sagen op med en skrivelse til finansministeren, da han i sit svar til Anna Westergaard havde lovet at se nærmere på sagen. ⁸³ Det gjorde finansministeren så, men Post- og Telegrafvæsenets svar var en gentagelse af det fra 1936, nemlig at kvinder egnede sig bedre til kontoristarbejde, og at mænd var bedre til fysisk krævende arbejde. Post- og Telegrafvæsenet afviste endvidere betydningen af lov nr. 100 fra 1921 med den argumentation, at loven sigtede til at åbne tjenestemandstillinger for kvinder og ikke at ændre eksisterende forhold for mændene. Og da Postvæsenets og Telegrafvæsenets kontorister allerede i 1921 havde været kvinder, mente man ikke, at loven havde betydning for P&T. ⁸⁴

Så let slap Post- og Telegrafvæsenet imidlertid ikke. Finansministeren påpegede, at etatens eget personalereglement indeholdt en bestemmelse om, at kun kvinder kunne ansættes som aspiranter til kontoriststillinger. Ministeriet bad derfor om at få fjernet denne bestemmelse fra reglementet. Dette var den første lille sejr i kampen om kvindernes ligestilling i Post- og Telegrafvæsenet. ⁸⁵

Beretninger

Det er ikke mange kvinder, der har efterladt sig beretninger om deres liv i Post- og Telegrafvæsenet. Men tidligere overassistent Karen Margrethe Frederiksen har fortalt følgende: »Jeg er født i 1903 i Hobro og startede som elev i Telegrafvæsenet i 1918 og blev telegrafassistent i Århus i 1925. Da jeg en dag så, at dersom der var nogen, der kunne tænke sig at søge uden for nummer et halvt eller et helt år, for at begrænse antallet af kontorister, der skulle sættes på halv tjeneste eller afskediges, søgte jeg uden for nummer og rejste til Paris, hvor jeg tog plads ved husvæsen og børnepasning.

I løbet af det år var en del af mine kollegaer blevet tvunget ind i Postvæsenet, og da jeg kom tilbage til telegrafstationen i Århus, kom der en skrivelse fra Generaldirektoratet, at dersom jeg ville overgå til Postvæsenet, så skulle jeg skrive en ansøgning. Men jeg havde ikke lyst til at overgå til Postvæsenet, så jeg sendte ikke ansøgningen.

Anna Westergaard (1882-1964) var etatsuddannet i DSB, hvor hun sluttede som overtrafikkontrollør i Generaldirektoratet. Hun vidste altså, hvad hun talte om, når det gjaldt forholdene i civiletaterne – også i kraft af et medlemskab af C.O.II's hovedbestyrelse. Men det var først og fremmest som kvindepolitiker, Anna Westergaard blev kendt, dels i kraft af sit organisationsarbejde nationalt og internationalt, dels som medlem af Landslinget, valgt af Det radikale Venstre 1939-53. Hendes betydning som skarp debattør og indsigtfuld skribent var overordentlig stor, og så kunne hun tillige fremhæves for at virke med både følelse og humor.

Senere kom der en ny skrivelse, at i anledning af, at jeg ikke havde søgt ind i Postvæsenet, skulle man gøre mig opmærksom på, at jeg kunne risikere at blive anvendt til posttjeneste eller blive forflyttet.

Det slog hovedet på sømmet, for jeg ville nødigt væk fra Århus, så jeg skrev en ansøgning om at komme på postkursus, hvilket jeg også kom... Efter uddannelsen kom jeg til Struer, og efter et par år blev jeg forflyttet til Århus postkontor, og da var jeg så indlevet i Postvæsenet, at jeg ikke savnede Telegrafvæsenet.

Indtil jeg i 1945 blev overassistent, gik jeg i 13 år som afløser. Det var en forsløjen tilværelse, ikke altid lige spændende, men man vænnede sig til det. Jeg afløste i omegnskantorer og også i en stor del af Jylland. Ferieafløsninger var man i reglen informeret om i forvejen, men sygeafløsninger kom undertiden bag på en. Under besættelsen blev jeg sendt til Fjerritslev, og jeg ankom dertil om aftenen, og alt var mørkelagt. Der var kun få mennesker, der stod af i Fjerritslev, og de var væk, inden jeg fik set mig om. Jeg stod ude foran stationen og anede ikke, i hvilken retning

Rigstelefonens oplysning lå endnu i 1958 i samtalebestillingsafdelingen i Købmagergade. Her sad der naturligvis udelukkende kvinder. Mon ikke forbauselsen ville have været stor, hvis en spørgende abonnent havde fået svar af en mand?

jeg skulle gå for at finde hotellet. Jeg gik ind igen og heldigvis fandt jeg på perronen en forsinket jernbanemand, der gik med afskærmet flagermuslygte, og han var så flink at følge mig til hotellet.

Med hensyn til overnatningsmuligheder de forskellige steder var de jo ikke særlig komfortable, men det måtte man jo tage i stiv arm. Det vigtigste var, at der var nogle flinke mennesker.

I 1945 blev jeg overassistent, og dermed var min omflakkende tilværelse forbi. Fra den tid ledede jeg arbejdet i postadressereringen i mange år på Århus postkontor. Jeg havde en frisk stab af postbude ved sorteringsreolen, og vi havde en fri tone. Arbejdet bestod overvejende af prægning af adresseplader og rettelse af adresseplader og trykning af blade med navn, så det var ikke lydløst og heller ikke renligt arbejde.

Efter en årrække kom jeg på Avispostkontoret, hvor jeg førte regnskab med avisudgiverne. I alle de år, jeg sad på de to pladser, mødte jeg hveranden morgen kl. 6.30 og udbetalte penge til postbudene, inden de gik ud, men så var jeg fri kl. 13.00, og det var jeg godt tilfreds med. Fagligt arbejde har jeg aldrig deltaget i og med hensyn til lønnen var jeg meget godt tilfreds.⁸⁶

Anna Hald var ligeledes født i 1903 : »Jeg er født i Thisted og ville have været danse- eller gymnastiklærerinde, men min far forlangte, at jeg tog præliminæreksamen. Det ville jeg ikke, så foreslog jeg, at jeg søgte ind til Postvæsenet... Jeg søgte ind og blev indkaldt til en samtale på postkontoret og antaget som elev 1920 i Nykøbing Mors. Man forlangte dengang, at man var 18 år gammel og havde 5,5 til realeksamen.

Som ung elev havde jeg det godt, alle var venlige og hjælpsomme, men jeg synes, det var en mærkelig måde at blive oplært på. Initiativet kom fra min side, så jeg tog fat på alt: Kontrollørens kartering, postbudenes sortering af aviser og breve, kontoristarbejde og andet.

Jeg havde aldrig mere end en krone at råde over i lomme penge om måneden, men ved indleveringen skulle jeg tumle med mange penge ud og ind over skranken. Det var svært, og der forsvandt 10 kr. Jeg fik en skræk for at komme ved indleveringen. Min løn det første år var 149,50 kr og de faste udgifter 144 kr.

I 1921 blev jeg forflyttet til Thisted, hvor jeg var fem måneder. Derfra gik turen videre til Sindal, Brønshøj, København og Strandvejens postkontor. På Strandvejens postkontor blev jeg straks sat i gang med at ordne avisvæsenet, som var i et forfærdeligt roderi. At det gik godt, forstår jeg stadig ikke, for jeg havde ikke meget forstand på det. Derefter var jeg inde på kursus i tre måneder og blev så medhjælper og afløser ved Overpostmester-

Posten åbnes i revisionskontoret på 2. sal i Centralpostbygningen. Hierarkiet fremstår tydeligt. Til venstre ekstrakontorist, frk. G. Hjernum, som lukker breve op. Dernæst overassistent Hans Lyager, som håndterer den åbnede post. Og endelig kontorchef P. Jørgensen, som om kort tid vil erfare, om der er noget, som kræver hans specielle opmærksomhed.

embedet. Så kom jeg på Købmagergade postkontor, hvor postmesteren listede rundt på gummisåler, så vi aldrig vidste, hvor han var. Man kunne mærke på arbejdet, at postmesteren stod og lurede et eller andet sted.

Efter eget ønske forflyttedes jeg til Hobro i 1926 og derefter til Augustenborg, hvor jeg var de næste fire år. Sønderjylland er et ejendommeligt sted at være, og jeg oplevede brydninger mellem tysk og dansk. Byen havde dengang 900 indbyggere.

Oplæringen foregik, uden man fik noget forklaret. Man blev bare smidt ud i arbejdet. Man vidste ikke, hvor tingene var, og fik det ikke forklaret. Jeg havde bl.a. forfærdeligt svært ved telegrafi og havde ikke fået øvelse i det.

I 1927 blev Posten og Telegrafslået sammen, og da så jeg, at jeg anciennitetsmæssigt røg langt ned på listen, og det ville forringe mine chancer. På postuddannelsen havde man indført telegrafteknik, som jeg intet kendte til. Jeg tog fra Augustenborg til Sønderborg for at få undervisning hos overtelegrafmesteren et halvt år. Da jeg i 1931 blev forflyttet til Århus, blev jeg lovet, at jeg skulle på kursus, men det blev der intet af. Jeg fik afløsninger og havde svært ved at få samlet tid til at læse, hvorfor jeg sprang fra kurset, derfor fik jeg ikke taget anden del af fagprøven.

Det kom til at betyde en del negativt for min forfremmelse. Det var vanskeligt at få en assistent-stilling, fordi telegraffolkene gik foran. De var yngre af alder, men ældre i anciennitet, og jeg blev skubbet længere og længere ned i rækken. Da der senere blev indført overassistentstillinger, faldt en del assistentstillinger bort, og jeg forblev som afløser. Jeg havde ind imellem afløsning på kassererkontoret et års tid, men jeg skiftede fra plads til plads, og jeg længtes efter at have en fast plads. Men omsider lykkedes det. Men tiden som afløser var hård.

Kvinderne havde det ikke let i postvæsenet. Jeg var en feminin type, et nervøst menneske, let at slå ud. Det betyder jo noget, men så er man jo nok også mere omhyggelig... Jeg har aldrig haft det med at stå på min ret. Jeg tav... De første år ved Postvæsenet var ikke så strenge som de sidste. Arbejdskravet blev skærpet i løbet af årene. Vi var ligesom en slags arbejdsbier. Vi rørte os ikke ud af stedet. Når vi sad et sted, skulle vi bestille noget. De andre, altså mændene, kunne godt rende fra kunderuden. Så kunne vi piger få lov til at passe det. Arbejdspresset ved indleveringen var stort. Der var ingen spisepauser og kontrollen var nøje.

Jeg kan huske, at jeg en dag havde haft eftermiddagsvagt og samme dag skulle have aftenvagt. Så var jeg gået på toilettet, og så kommer overpostinspektøren ned og skulle ekspederes. »Hvem skal være ved den rude ?«. »Det er frk. Hald«, svarede min kollega. »Hvorfor er frk. Hald her ikke?«. »Hun blev nødt til at gå et øjeblik«. Så sagde hun til mig bagefter: »Jeg var lige ved at sige til overpostinspektøren, at det var nødvendigt at sætte en spand under«. Vi måtte jo ingenting. Vi måtte snige os på toilettet. Det var ikke let at holde sin mave ordentlig i orden. Man fik jo forstoppelse, fordi man ikke kunne gå, når det var nødvendigt.

Vi havde vor formiddags- og eftermiddagskaffe. I de første år kunne vi gå op i frokostværelset efter tur og så passe en anden indlevering. Men det blev strammere.

Kassedifferencer var et stort problem. Jeg var ikke særlig dygtig til at gøre kassen op. Til sidst havde jeg grå stær på begge øjne. Når differencen var over 100 kr., skulle det indberettes. Jeg kan kun sige, at jeg har stået på hovedet i mange kassedifferencer, både mine egne og andres... Efterhånden som jeg blev ældre, tog jeg det ikke så højtideligt. Jeg ville ikke have, at de indberettede mig, så hvis jeg havde en fornemmelse af, at det var mig, der havde fumlet i det, så puttede jeg en 100-kr. seddel eller 50-kr. seddel i kassen og indberettede det ikke. Hvis der var overskud, indberettede jeg det.⁸⁷

Den uændrede situation

Først i 1952 blev kvindesagen på ny aktuel i Post- og Telegrafvæsenet, da Dansk Kvindesamfund og bl.a. Danske Kvinders Erhvervsråd påpegede, at kun få kvinder fik adgang til den teletekniske driftstjeneste.⁸⁸

Årsagen var, at udbygningen af bærefrekvenskabelnettet havde medført ansættelse af teknisk uddannet personale. Kun få af disse var kvinder, hvilket generaldirektør K.J. Jensen ikke havde nogen god forklaring på. Han undskyldte dog forholdet med, at arbejdet, særlig i forbindelse med forstærkertjenesten, foregik i udgravninger langs landeveje, som gjorde det meget belastende. Kvinder havde haft mulighed for at melde sig til den slags arbejde, skrev K.J. Jensen, men havde aldrig gjort det. Også denne gang kunne kvindebevægelserne notere sig en lille sejr, idet Post- og Telegrafvæsenet lovede ved fremtidige annoncer ikke kun at efterspørge mænd.⁸⁹

Disse små sejre kan dog ikke skjule forholdet, at kvinderne som gruppe betragtet blev dårligt behandlet med hensyn til avancementsmuligheder, hvilket selvfølgelig ikke afveg fra den generelle situation i det øvrige samfund. De udgjorde stadig hovedparten af kontoristerne. Der var meget få kvinder i ledende stillinger. I 1927 var der nul, medens der i 1960 var ni. Derimod var det kvindelige kontorphersonale vokset fra 562 i 1927 til 2647 i 1960. Kontorphersonalet var inddelt i overkontorassistenter, kontorassistenter af 1. grad, kontorassistenter af 2. grad, kontorister, kontorassistentaspiranter, kontorfunktionærer og ekstramedhjælper. Antallet af kvindelige post- og telegrafekspeditører samt brev-samlere var fordoblet fra 346 til 745, mens kvindelige landpostbudde var forsvundet. I 1927 havde der været 15, men den sidste gik af i 1958. Det var fru Mariane Sørensen i Tvede, der lagde op efter 40 år. Hun havde da slidt 20 cykler i Postens tjeneste.⁹⁰

Besættelse og retsopgør

Besættelsen den 9. april 1940

»Den 9. april 1940 var jeg sygemeldt, rekonvalescent efter en alvorlig tarmblødning. Det sidste, hospitalsoverlægen sagde til mig, var: »... og fremfor alt, vogt Dem for sindsbevægelser«.

Den 8. april var det almindelige samtaleemne, at der stod opmarcheret en panserdivision syd for grænsen med front mod nord. Det var tredje gang, der var rygter om forestående invasion, men de andre gange havde rygterne været mindre sikre. Om aftenen drøftede jeg situationen med fungerende postmester, kontrollør H.L.M. Pedersen, og aftalen blev, at jeg meldte mig til tjeneste, såfremt invasionen blev alvor.

Den 9. april blev jeg vækket af larm, der lød som om jernplader faldt ned i postgården. Det var de akustiske forhold i den lukkede gård, der således gengav larmen af en flyvemaskine, der strøg hen over hustaget. Jeg gik straks til gadevinduet, hvorfra jeg så postbudformand Deleuran løbe op ad gaden. Lidt efter kom han tilbage med den grønne tyske proklamation, som han læste op for mig.

Efter at være påklædt gik jeg på kontoret, hvor jeg overtog tjenesten efter kontrollør Pedersen, der var mødt tidligere. Jeg ventede hele dagen tyskerne, der efter sigende var på vej til Mommark. Der kom ingen.

Vore tyske medborgere stod hele dagen med blomster for at modtage militæret. Der kom kun to motorcyklister drønende, og de blev modtaget med jubel: »Heil« og blomster. Først da det var for sent, blev det opdaget, at de var danske.¹

Således oplevede postmester M.O Ræder besættelsen i Sønderborg.

Længere oppe i Jylland husker telegrafbestyrer i Århus K.M. Schmidt dagen således:

»Den 9. april om morgenen kl. ca. 4.30 blev jeg ringet op af postmester Jørgensen i Aabenraa, der meddelte, at tyskerne var gået over grænsen og var på vej nordpå. Han anmodede mig om

Pakkepostkontoret i Centralpostbygningen blev i 1940 beskyttet med sandsække.

at underrette postmestrene i Jylland nord for linien Århus-Ringkøbing, idet telegrafbestyreren i Fredericia ville underrette postmestrene syd for denne linie.

Allerede på dette tidspunkt blev Århus overfløjet af eskadriller af tyske flyvemaskiner. Jeg skyndte mig straks til telegrafkontoret, hvortil der var 20 minutters gang. Ankommen dertil blev jeg ringet op af telegrafbestyrer Jørgensen, Fredericia, der meddelte, at kontorchef Gredsted i Generaldirektoratet havde ringet til ham og bedt ham fjerne de fortrolige instrukser vedr. forhold under mobilisering og anmodet ham om, at lade denne ordre'gå videre til mig og postmestrene. Så hurtigt det lod sig gøre, gav jeg de omhandlede meddelelser videre til postmestrene ved de større kontorer og bad dem give dem videre til de mindre kontorer i de pågældende udvekslingsområder.

Vi blev hurtigt underrettet om regeringens opfordring til ikke at gøre modstand imod de tyske troppers indmarch, men vi hørte også om kampene i Sønderjylland. Vi holdt os hele tiden i løbet af formiddagen pr. telefon underrettet om tyskernes fremmarch i Jylland, deres ankomst til Fredericia, til Vejle og Horsens, således at vi nogenlunde kunne beregne, hvornår de kunne være i Århus. Kl. 12.30 så vi den første tysker, en officer, der sammen med den tyske konsul indfandt sig på telegrafkontoret og gav meddelelse om, at en gruppe soldater ville komme for at holde vagt på telegrafkontoret, og nogle tyske teknikere skulle have adgang til kontorets tekniske installationer.

I øvrigt kunne kontorets virksomhed fortsætte uforandret. Kun havde vi ingen forbindelse med Aalborg, hvortil forbindelsen havde været afbrudt siden om morgenen. Over forstærkerstationens tjenesteledning havde vi fået at vide, at telegrafkontoret i Aalborg tidligt om morgenen var blevet besat af tyske soldater, der var landet på flyvepladsen, og som foreløbig havde forbudt al telegraf- og telefonekspedition.

De tyske soldater, der skulle holde vagt på telegrafkontoret, fik anvist et baglokale, og vi så dem ikke i ekspeditionslokalerne. Forøvrigt blev de hurtigt trukket tilbage. I stedet for kom der nogle tyske teknikere, der skulle etablere forbindelser fra telegrafkontoret til det i byen oprettede militære hovedkvarter.

Der blev straks fra tysk side stillet krav om afgivelse af telefonkredsløb til brug for militæret, og Generaldirektoratet gav tilslutning til, at sådanne krav såvidt muligt skulle imødekommes.²

Ved Storebælt sad den senere postmester fr. A.R. Lütchen Lehn som næstkommanderende ved Korsør postkontor. Hun husker dagen således: »... da de to postmestre... begge havde meget lange sygdomsberetninger, faldt det i min lod at fungere som postme-

Tjenestemand!

**Man lægger Vægt paa
Deres Udtalelser, fordi De
er Tjenestemand.**

**Vær derfor særlig forsigtig
med hvad De siger.**

Arbejde af Propagandakontoret
Fra Propaganda 1. Nummer 1

Denne plakat fra Justitsministeriet blev af »Propagandakontoret« fordelt til formaning af landets tjenestemænd, således også til P&Ts tjenestesteder.

ster i sammenlagt mere end halvdelen af de fem år, besættelsen varede, og jeg var selvsagt i alle årene i den allernærmeste kontakt med alle postale begivenheder her.

Vinteren 1939/40 var usædvanlig lang og streng med alle en isvinters mange problemer og besværligheder. I den lange tid, hvor isen forhindrede færgefarten, blev der bl.a. etableret postflyvninger... med militærmaskiner. Snestorme vanskeliggjorde yderligere trafikken. Efterhånden slap frosten sit tag og just fra den 8. april kl. 12.00 genoptoges normal sejlads over bæltet efter statsbanernes melding, og selv om krigen jo kastede sine sorte skygger over alt, håbede vi dog nu på at få en mere normal tid igen rent postmæssigt set.

Det skulle blive så ganske anderledes.

Den 8. april kunne vi hele dagen følge en stadig trafik af tyske transportskibe, der sejlede mod nord i en så konstant strøm, at den tværgående sejlrende tid efter anden helt spærredes, så færgerne af og til måtte indstille sejladsen. Der hvilede en trykkende uhyggestemning over alle, medens mangeartede rygter svirrede.

Uhyggen forstærkedes desuden ved en uafbrudt overflyvning af tyske maskiner hele aftenen og natten. Den 9. april ca. kl. 4.30 buldrede et postbud på min dør og meldte, at tyskerne var gået i land og havde besat postkontoret.

Det var med en mærkelig uvirkelig og lammende følelse, jeg skyndte mig hen på kontoret, medens jeg undervejs mødte tyskerens »Oprob« på telefonpæle og plankeværker. På kontoret var der stor forvirring. Det sværmede med tyskere overalt i postlokalerne, på forstærkerstationen, i gården og på gaden. De råbte og gestikulerede og talte ustandseligt i telefonerne.

Det blev os tilkendegivet, at vi intet måtte foretage os. Ca. kl. 10 efter en lang pinefuld, uvirksom ventetid fik vi besked om at genoptage vort arbejde »normalt«. Ligeledes kom færgefarten, der havde været indstillet, atter i gang, og det samme gjaldt toggangen.

Lige over for postkontoret havde et stort tysk transportskib lagt til kaj, og store mængder af krigsmateriel o.a. blev bragt i land, samtidig med at soldater myldrede frem overalt, skrålende deres tyske, overmodige soldatersange. Ustandseligt time efter time.

I de følgende dage kom det ene store transportskib efter det andet, og den uophørlige taktfaste lyd af sømbeslåede soldaterstøvler sammen med den stadige sang virkede som et ubeskriveligt nervepres. Også ad alvejen sydfra strømmede lange kolonner med syngende, sejs sikre soldater.

Der etableredes til stadighed tysk vagt på postkontoret og på forstærkerstationen, ligesom der gik tyske soldater frem og tilbage

foran postbygningen på gaden og i gården, og alle måtte vi vise »Ausweiss«, før det var tilladt at komme ind«. ³

Telegrafcensur

Allerede før besættelsen i efteråret 1939 havde den internationale situation fået konsekvenser for Danmark. Kort tid efter, at bankdirektør Axel Sørensen var blevet udnævnt til minister for Offentlige Arbejder, kaldte han kontorchef Martin Gredsted fra Post- og Telegrafvæsenet til sig for at sondere muligheden for at indføre en form for telegrafcensur. ⁴ Ministeren meddelte Gredsted, at det skete efter aftale med udenrigsminister P. Munch, og at formålet var at etablere et samarbejde mellem Udenrigsministeriet og Ministeriet for Offentlige Arbejder.

At valget var faldet på kontorchef Gredsted, skyldtes antagelig, at denne under den 1. verdenskrig havde samarbejdet med Udenrigsministeriet for at etablere telegrafcensuren. Gredsted spurgte meget fornuftigt sin minister om, hvorvidt generaldirektør Mondrup var informeret om Axel Sørensens skridt. Axel Sørensen svarede lige ud, at det var han ikke. Forklaringen på dette forhold er måske, at Mondrup var en ældre mand, og der blev sat spørgsmålstegn ved, om han havde styr på sin etat. ⁵

Axel Sørensen fortalte Gredsted, at det var tanken at danne et udvalg, der senere skulle få navnet Det ministerielle Udvalg for Telegrafcensuren, med direkte ressort under regeringen. Udvalget skulle ledes af Gredsted og kontorchef Eskelund fra Udenrigsministeriet.

Efter dette møde udarbejdede Gredsted en note, som blev drøftet og derefter forelagt ministerrådet. ⁶ Ved en regeringsbeslutning blev udvalget etableret og kom til at fungere resten af krigen direkte under udenrigsministeren og ministeren for Offentlige Arbejder. ⁷

Det var ikke kun Udenrigsministeriet og Ministeriet for Offentlige Arbejder, der havde vist interesse for telefon- og telegrafcensur og aflytning. Den 22. september 1939 havde politidirektør Stamm bedt Justitsministeriet foranledige, at politiet fik adgang til aflytning af telefon- og telegrafforbindelser til udlandet.

Da der ikke var lovhjælp til at foretage aflytning af telegrafforbindelser, måtte Justitsministeriet foretage sig noget, hvis politiets ønske skulle efterkommes. ⁸

Men med det nye ministerielle udvalg vedrørende telegrafcensuren, havde Justitsministeriet fået det værktøj, det ønskede. I ministeriet betegnede man telegrafcensuren som »generel censur

til forebyggelse af spionage«. ⁹ Med oprettelse af telegrafcensuren bortfaldt desuden en ordning fra 1934, efter hvilken Post- og Telegrafvæsenet havde udleveret »statsfjendtlige telegrammer« i kopi til politiet. P&T havde længe anset denne ordning for ulovlig, og man var kun glad for at kunne erstatte ordningen med telegrafcensuren.

Regeringsbeslutningen om telegrafcensur blev taget for at udøve kontrol med telegraf-, telefon- samt radiotrafikken i det omfang, som det ansås for absolut nødvendigt for at sikre, at landets neutralitet hævdedes, og at erhverv samt ind- og udførsel ikke led skade. Beslutningen blev aldrig godkendt af Rigsdagen. ¹⁰

På ministerrådsmødet den 14. oktober 1939, hvor beslutningen om telegrafcensuren blev taget, lagde Udenrigsministeriet særlig vægt på, at telefonkommunikationen også blev medtaget. Udgifterne ved kontrollen blev afholdt af Ministeriet for Offentlige Arbejder til senere fordeling mellem de berørte ministerier. ¹¹

Beslutningen betød, at telegraftrafikken med udlandet samledes og ekspederedes via København og Fredericia. Telefonaflytningen blev udøvet fra København og Kolding. Også skibradioen skulle passere kontrolstederne. Censurens omfang blev fastlagt af Udenrigsministeriet, medens det var Post- og Telegrafvæsenets folk, der skulle udføre det praktiske arbejde.

Beslutningen medførte, at telegrammer skulle affattes i klart sprog (dansk, engelsk, fransk eller tysk). Telefonsamtaler skulle ligeledes føres på et af disse sprog, idet man dog kunne benytte de nordiske sprog i samtaler i Norden. Afsendere af telegrammer og rekvirenter af telefonsamtaler skulle nu opgive fuldt navn og adresse og evt. legitimere sig. ¹²

Efterhånden som den internationale krise strammede til, skærpedes også telegrafcensuren. Et udvalg bestående af repræsentanter for Handelsministeriet, Krigsministeriet, Marineministeriet, Rigspolitiet og Post- og Telegrafvæsenet foreslog i november 1939 at skærpe kontrollen og indskrænke brugen af radiosendere i skibe og luftfartøjer. Resultatet blev en bekendtgørelse af den 5. januar 1940, der omfattede indskrænkninger i benyttelsen af radiosendere og bl.a. forsegling af sådanne i skibe i danske havne. ¹³

Bekendtgørelsen blev den 21. marts 1940 yderligere fulgt op med en skærpelse, idet det bestemtes, at under særlige forhold kunne al brug af radiosendere i danske skibe på og uden for dansk territorium forbydes undtagen i nødstilfælde. Og samme dag meddelte Post- og Telegrafvæsenet, at al brug af radiosendere i danske fiskefartøjer på og uden for dansk søterritorium overalt i Nordsøen var forbudt, og at alle radiosendere i fiskefartøjer skulle forsegles inden afgang fra dansk havn. ¹⁴

I 1940 forberedte man sig på nødsituationer. Samariterne øverst var fra Postgironkontoret, forneden var det personalet på Hovedtelegrafkontoret, som lærte at håndtere gasmasker, båret og forbindinger.

Besættelse

Mange ansatte i Post- og Telegrafvæsenet undrede sig over, hvordan tyskerne øjeblikkelig efter besættelsen kunne vide så meget om danske post- og telegrafforhold, at de uden problemer med det samme kunne afbryde og overtage de centrale telefunktioner.

Straks efter invasionen gik de tyske soldater direkte ind i de tekniske afdelinger på telefoncentralerne og telegrafstationerne og kobledede felttelefoner ind i systemet, hvorved de med det samme kunne få kontakt med deres enheder i Tyskland. Årsagen til deres detailkendskab til forholdene må dels tilskrives spionage, men også at Danmark gennem tekniske tidsskrifter var et åbent land for fremmede, der kunne læse dansk. Meget materiel stammede desuden fra tyske leverandører, så tyskerne kendte derfor på forhånd de danske installationer.

Tyskerne sikrede sig fra besættelsens start kontrol over radiofonisendestationerne. Tyske tropper var den 9. april gået i land i Korsør, og var i busser kørt mod Kalundborg og Skamlebæk sendestationer. De to stationer blev besat, og den danske befolkning blev derved afskåret fra at få radiomeddelelser.¹⁵

Kort efter brød tyske tropper ind og besatte Statsradiofonibygningen i København. Det blev klaret med i alt fire mand.¹⁶

Efter en kort pause blev forbindelsen til senderen i Kalundborg genoprettet, og det første, der gik i æteren var det tyske »oprop«.

Senderne skulle stilles til rådighed for kundgørelser fra de tyske myndigheder.¹⁷ I løbet af juni 1940 opnåede danskerne imidlertid aftale om, at bevogtningsmandskabet i Skamlebæk og Kalundborg skulle forlade sendestationen.¹⁸

De tyske besættelsestropper besatte også hurtigt Hovedtelegrafstationen og standsede dermed forbindelsen til Sverige. Omkring kl. 10.00 den 9. april var Danmarks forbindelser med udlandet stort set afbrudte.¹⁹

Med den tyske besættelse af Danmark ændredes forholdene også på længere sigt for såvel post- som telegrafforbindelse med omverdenen. Den tyske gesandt i Danmark overrakte den 9. april udenrigsministeren en note (Aufzeichnung), hvoraf det bl.a. fremgik, at den tyske regering krævede standsning af al kommunikation med udlandet. Endvidere krævedes, at kommunikationen med Østersølandene skulle indskrænkes til bestemte ruter og kontrolleres af den tyske besættelsesmagts kommandant, hvis han ønskede det.²⁰

Der blev øjeblikkelig optaget forhandlinger med tyskerne om genoptagelse af forbindelsen til udlandet. I disse forhandlinger kom Post- og Telegrafvæsenet til at spille en central rolle. Allere-

de dagen efter besættelsen førte kontorchef Martin Gredsted forhandling med Hauptmann Bagge fra besættelsesmyndighederne og opnåede fra ham tilsagn om lempelse af censuren. Men tilsagnet blev underkendt i Berlin.²¹

Den 11. april 1940 havde Gredsted som repræsentant for Post- og Telegrafvæsenet møde med bl.a. Udenrigsministeriets afdelingschef Nils Svenningsen om situationen. Gredsted refererede sine samtaler med Bagge til Svenningsen, og denne lovede at optage forbindelse til det tyske gesandtskab.²²

Gredsted og Svenningsen aftalte desuden, at der skulle gennemføres en fuldstændig censur, både med telefon-, telegram- og pressemeddelelser, hvis det skulle lykkes at genåbne forbindelsen til udlandet. Gredsted lovede Svenningsen, at telefonforbindelserne ville blive forsynet med afbrydere, således at samtaler øjeblikkelig kunne standses.

Den 19. april havde Post- og Telegrafvæsenets ledelse, med generaldirektør Mondrup i spidsen, møde med repræsentanter fra Tyskland. Såvel den tyske krigsmagts overkommando som Rigspostministeriet, Rigsluftfartsministeriet og det tyske gesandtskab var repræsenteret. På mødet erklærede Mondrup sig på den danske regerings vegne villig til at gennemføre en række forholdsregler inden for post- og telegraftrafikken. Med hensyn til Telegrafvæsenet blev aftalen, at forbindelsen til udlandet ville blive genoprettet, dog på grundlag af givne tilladelser. Disse tilladelser skulle gives og kontrolleres af kompetente danske myndigheder. Telefonforbindelsen ville ligeledes blive genoptaget på basis af givne tilladelser. Til kontrolformål forpligtede den danske regering sig til at stille de tekniske installationer til rådighed.²³

Med baggrund i denne aftale med tyskerne blev der afholdt møde i Udenrigsministeriet den 23. april 1940. Til stede var bl.a. udenrigsminister P. Munch, afdelingschef Nils Svenningsen, ministeren for Offentlige Arbejder Axel Sørensen og fra Post- og Telegrafvæsenet generaldirektør Mondrup, afdelingschef K.J. Jensen, kontorchef M. Gredsted og kontorchef J.A.B. Krog. Udenrigsminister Munch gav udtryk for, at aftalen var af så principiel betydning, at den ikke burde være indgået uden Udenrigsministeriets medvirken. Han stillede sig tvivlende over for, om det var hensigtsmæssigt, at det blev den danske regering, der kom til at stå som ansvarlig for udøvelse af censuren. Man ville ikke blot komme til at stå med et ubehageligt ansvar, men hvis der skulle slippe noget igennem, som den tyske censur ville have stoppet, stod man i en ubehagelig situation over for tyskerne.

Fra Post- og Telegrafvæsenets side understregede man, at cen-

M. Gredsted (1873-1946), telegrafmedhjælper 1894, cand. polit. 1910, fra 1898 ansat i Telegrafdirektoratets sekretariat, fuldmægtig 1914. Fra 1927 chef for Kontoret for udenrigske Telegrafsager i P&T. Igennem årene deltager i talrige internationale konferencer.

suren blot skulle være stikprøvekontrol, og at der ikke var mulighed for at opnå anden ordning med tyskerne. Tyskerne havde holdt på, at det var danskerne, der skulle udøve censuren, og i virkeligheden var aftalen tyskernes krav, og det var unyttigt, sagde Mondrup, at protestere.²⁴

Post- og Telegrafvæsenet havde udarbejdet en liste over danske firmaer, som skulle have tilladelse til at telegrafere. Det drejede sig om i alt 200, og det var kun en brøkdel af dem, der normalt benyttede sig af Telegrafaf. Derimod havde tyskerne krævet, at al privat telegrafering blev forbudt. Dagen efter mødet den 19. april havde en tysk officer imidlertid meddelt, at telegrammer og telefonsamtaler til Tyskland kunne frigives. På mødet i Udenrigsministeriet tilsluttede man sig denne ordning for telegrammernes vedkommende. Med hensyn til telefonsamtalerne oplyste Gredsted, at det af praktiske grunde var umuligt at frigive disse. Simpelthen fordi der var så lidt ledningskapacitet til overs. Mødet endte med, at det besluttedes, at Ministeriet for Offentlige Arbejder straks skulle udsende en bekendtgørelse, der meddelte, at al kommunikation med udlandet skulle undergives censur, som skulle foretages af Post- og Telegrafvæsenet.

Postcensur

Der havde ikke været indgreb over for posten før den tyske besættelse. Men med den tyske besættelse og den tyske note til den danske regering af den 9. april 1940 blev al dansk post undergivet tysk kontrol og al udenlandsk post ført over Tyskland. Denne omdirigering medførte store forsinkelser og var til besvær for erhvervslivet.

Som på andre områder fik Danmark en særstatus på postområdet i det tysk besatte Europa. Man bevarede illusionen om, at dansk suverænitet var intakt. Dette skete dels ved, at alle sager blev forhandlet, før der blev truffet beslutninger. Normalt overtog tyskerne simpelthen administrationen i de besatte lande, men i Danmark var de tilsynsførende. Man tillod derfor også brugen af danske stempler, bandaroler m.m. De tyske bestemmelser var klare nok, men der var dog et vist spillerum for danske interesser, og der indførtes visse særordninger, der tilgodeså danske krav. Således blev breve til de baltiske lande censureret i Danmark, og ikke i Tyskland. Og et normalt krav fra tyskerne var, at hebraisk ikke måtte anvendes, men i de danske bestemmelser blev denne ordning omformuleret til, at »der kun må benyttes latinsk, gotisk, russisk eller græsk« skrift.

Da censuren i Tyskland var til stort besvær, forsøgte Post- og Telegrafvæsenet at formå tyskerne til at acceptere en dansk kontrol i Danmark – i det mindste af post mellem de nordiske lande.²⁵

Henvendelserne så ud til at ville bære frugt, idet en forhandler fra den tyske militære overkommando på et møde den 19. april 1940 accepterede, at kontrollen skulle finde sted i København og foretages af Post- og Telegrafvæsenet. Aftalen betød, at postcensuren officielt blev dansk, men reelt var under tysk kontrol.²⁶

Det var Post- og Telegrafvæsenets opfattelse, at aftalen var at betragte som »en meddelelse til efterretning«, som man ikke kunne ændre ved. Det var desuden indtrykket, at der kun skulle være tale om stikprøvekontrol.²⁷

Som for telegrafcensurens vedkommende ville de danske myndigheder dermed komme i den uheldige situation at skulle administrere tysk censur af dansk post. På den anden side kunne de danske myndigheder håbe, at denne form for kontrol ville blive mildere end en tysk. Minister Axel Sørensen gav på ministermødet den 20. april 1940 udtryk for, at kontrollen skulle udføres af dansk personale.²⁸

På ministermødet besluttedes det endvidere at undersøge, om der var lovhjemmel for at indføre postcensur og hvorledes offentligheden skulle have besked om dens indførelse. Ifølge Post- og Telegrafvæsenets aftale af den 19. april 1940 med tyskerne, havde Danmark forpligtet sig til ikke at genoprette postforbindelse med vestmagterne, så længe disse var i krig med Tyskland. Dette punkt i aftalen var til debat på ministermødet, og det besluttedes, at man skulle forny forhandlingerne med tyskerne via Udenrigsministeriet for at lette kravet.²⁹

Mødet i Udenrigsministeriet den 23. april mellem Post- og Telegrafvæsenet og Udenrigsministeriets folk bragte foruden telegrafcensuren også postcensuren på bane. Udenrigsminister P. Munch understregede, at postcensuren var af principiel karakter, og at Udenrigsministeriet derfor måtte medvirke i afgørelserne. Det blev endvidere påtalt, at Post- og Telegrafvæsenet havde truffet aftale om at lade den danske regering være ansvarlig for brevkontrollen og derved havde fået et ubehageligt ansvar overdraget.³⁰

Med sin kritik af aftalen, der var truffet mellem P&T og tyskerne, ønskede udenrigsminister P. Munch at gøre det klart, at censorspørgsmålet var af så stor vigtighed, at Post- og Telegrafvæsenet ikke måtte træffe aftaler *uden at vurdere de politiske aspekter*, og at denne vurdering naturligt skulle overlades Udenrigsministeriet.

Post- og Telegrafvæsenets ønske om at oprette et kontrolsted i København gik ikke umiddelbart i opfyldelse. De tyske forhand-

lere, der havde givet tilsagn om en sådan kontrol i København, mødte opposition i Berlin dagen efter. På et møde i Berlin, hvori der deltog repræsentanter for bl.a. militæret og Udenrigsministeriet, enedes man om, at man ikke ville tillade, at postforbindelsen mellem Danmark og vestmagterne skulle genoprettes. Desuden blev det slået fast, at posten til og fra Østersølandene skulle ledes over Tyskland og kontrolleres der. Mødereferatet giver dog udtryk for, at et kontrolsted i København var under forberedelse, og at posten til Sverige og Østersølandene skulle kontrolleres dér. Dette betød, at når kontrolstedet i København først var blevet etableret, kunne posten mellem Danmark, Sverige og Østersølandene udveksles direkte uden at skulle dirigeres til Tyskland. Imidlertid tog Abwehrs (spionagens) repræsentant forbehold for denne del af aftalen, og således blev spørgsmålet foreløbig udsat.³¹

Det tyske Abwehr omfattede mange forskellige afdelinger. Admiral Canaris ledede den militære del indtil februar 1944. Den politiske del af Abwehr var placeret i SD (Sicherheitsdienst), der var en SS-organisation. Efterhånden skulle det blive den politiske og mest radikale del af Abwehr, der fik mest magt og indflydelse.

Deltagerne i mødet i Berlin var enige om, at postforbindelsen til Danmark skulle normaliseres, men foreløbig blev posten mellem Danmark og de skandinaviske lande dirigeret til Tyskland for at blive censureret dér. Ganske vist var besættelsen af Danmark gået glat, men Norge var fortsat krigszone, og betænkelighederne fra tysk militær side mod at normalisere posten kan meget vel skyldes, at situationen i Norge skærpede kravet til forsigtighed.³²

Spørgsmålet om censuren blev taget op på et møde mellem de herværende tyske myndigheder, det danske Udenrigsministerium og Post- og Telegrafvæsenet den 21. maj 1940. Danskerne ønskede nu en normalisering af postforholdene, men blev mødt med afvisning. Da man klagede over de forsinkelser, som den tyske censur påførte posten, argumenterede tyskerne med, at censuren i Tyskland almindeligvis kun tog 12 timer. Da en postcensur endnu ikke var etableret i København, afviste tyskerne også, at der kunne blive tale om en direkte postforbindelse mellem Sverige og Danmark. De få indrømmelser, danskerne fik, var tilsagn om, at Tyskland var villig til at modtage post til Grønland som til neutrale lande. Tyskerne lovede endvidere at undersøge mulighederne for at genoptage forbindelsen til Færøerne og Island, og endelig ville de overveje at tillade post via neutrale lande til Frankrig og England i presserende tilfælde.³³

I juli 1940 blev den direkte post mellem Danmark og de skandinaviske lande frigivet. Denne normalisering må ses på bag-

grund af tyskerne sejr på krigsfronten. I juni 1940 havde tyskerne kontrol med Norge, og Frankrig havde kapituleret. Tyskerne havde råd til at vise hensyn over for danske ønsker, og i juli 1940 etableredes faste rammer for postkontrollen. Den 12. juli 1940 udsendte Post- og Telegrafvæsenet en vejledning til publikum vedrørende brevcensuren og den 15. juli begyndte udlandskontrollen sin virksomhed i Centralpostbygningen i Tietgensgade.³⁴

Udlandskontrollen fik til opgave at censurere posten mellem Danmark, Finland, Norge og de baltiske stater. Kontrollen var formelt dansk. Reelt foregik den efter tyske ønsker og retningslinier. Tyskerne havde den 2. april 1940 udstedt censurbestemmelser, der stort set kom til at gælde for den danske censur. Der var tale om visse omskrivninger og udeladelser i den danske version. Således udelod man de tyske bestemmelser om de straffe, regelbryderne kunne idømmes.³⁵

Der var tale om en udlandskontrol, medens indenrigsk post ikke var underlagt censur. Censurbestemmelserne slog fast, at post til udlandet ikke måtte meddele oplysninger om militære, politiske og økonomiske forhold, som kunne skade danske eller tyske interesser. Der måtte endvidere ikke sendes opklæbte fotografier, blindskrift, skakopgaver, gåder eller benyttes esperanto, hemmelige sprog eller usynlig skrift. Håndskrevne breve skulle skrives tydeligt, og forede kuverter og rudekuverter måtte ikke anvendes. Forsendelser skulle udvendigt være forsynet med fuldstændigt navn og adresse. Hvis forskrifterne ikke fulgtes, ville posten blive tilbageholdt. Kontrollens danske personale hørte under Post- og Telegrafvæsenet, men de udgjorde kun en lille del af det samlede kontrolpersonale. Censuren havde såvel en tysk som dansk leder. Den danske leder var den, der optrådte udadtil over for publikum.³⁶

Selv om Post- og Telegrafvæsenet havde regnet med, at kontrollen skulle foregå ved hjælp af stikprøveundersøgelser, blev al post de første tre-fire måneder åbnet. Først omkring september 1940 gik posten delvis uåbnet videre. I begyndelsen anvendtes danske stempler og bandaroler, men fra november 1940 optrådte de første tyske stempler, der viser, at tyskerne strammede grebet om censuren. Uåbnede forsendelser fik påstemplet et »Ak«, der vistnok stod for »Auslandsbriefprüfstelle Kopenhagen«. Der blev desuden foretaget kemisk kontrol, hvor en væske med en pensel blev strøget diagonalt hen over kuvertens for- og bagside.³⁷

Censurens formål var bl.a. at afskrive og oversætte tyskvenlige passager i breve til brug for stemningsrapporter. Censuren havde lister over folk, hvis post man skulle kontrollere. På listen var såvel tyskvenlige som tyskfjendtlige personer.³⁸

J. Petri Jensen (1888-1971), i tysk post-tjeneste fra 1907, efter genforeningen overgik han til det danske postvæsen, post-inspektør ved Overpostmesterembedet i 1934, overpostinspektør i 2. distrikt 1942-58.

Det lykkedes til tider censuren at finde interessante ting. I begyndelsen af 1943 opsnappede man således propagandamateriale fra Dansk Samling, som skulle have være sendt videre fra Sverige til Christmas Møller i London.³⁹

Sager vedrørende brud på censurbestemmelserne gik dels til de tyske myndigheder og dels til den danske statsadvokat for særlige anliggender.

Den danske chef for udlandskontrollen var postinspektør J. Petri Jensen. Foruden opgaver over for publikum var det også postinspektørens opgave at tage sig af alle valutaforsendelser. Postinspektør J. Petri Jensen var sønderjyde og havde deltaget i den 1. verdenskrig som tysk officer og var blevet højt dekoreret. Tyskerne betragtede ham med stor respekt.⁴⁰

Foruden brevkontrollen oprettedes den 19. august 1940 en pakkepostkontrol i omkarteringen i Centralpostbygningen. Kontrollen af pakker blev nærmere defineret i »Særlige bestemmelser for Postforbindelse til og fra Udlandet« – udgivet 1941 og 1944.

Der blev også indført kontrol med tryksager. Den note, som den tyske gesandt den 9. april 1940 havde overrakt den danske regering, indeholdt krav om indgreb over for presse og radio. Pressecensuren blev administreret af Udenrigsministeriets pressebureau indtil august 1943. Den 15. september 1940 blev der indført kontrol med udenlandske aviser, hvilket hovedsagelig vil sige svenske. Man måtte imidlertid allerede den 4. oktober 1940 opgive kontrollen, da censuren var for mandskabskrævende.⁴¹

I stedet indførtes forbud mod tre af de svenske dagblade, og efterhånden kom forbudet til at omfatte flere og flere svenske aviser og ugeblade. Fra februar 1943 blev samtlige svenske aviser censureret, og fra 29. august 1943 blev de forbudt i Danmark.⁴²

Indenlandsk post blev altså ikke omfattet af censurbestemmelserne, da Post- og Telegrafvæsenet den 12. juni 1940 udsendte officiel meddelelse om censurens indførelse. Imidlertid fremsatte tyskerne i juni 1944 krav om, at post fra mistænkte personer kunne beslaglægges.⁴³

Man ønskede fra tysk og dansk side at gribe ind over for illegale forsendelser. Det kunne være rundskrivelser fra modstandsbevægelsen eller lignende. Justitsminister Thune Jakobsen forelagde ved et regeringsmøde den 23. juni 1942 et forslag om, at Post- og Telegrafvæsenet fik tilladelse til at beslaglægge illegale masseforsendelser. Forslaget fik trafikminister Gunnar Larsens støtte på mødet, men han trak senere sit tilsagn tilbage, og der kom aldrig nogen instruks om beslaglæggelse.⁴⁴

Da der således ikke blev indført nogen regler om beslaglæggelse, kunne modstandsbevægelsen nogenlunde frit fortsætte med at

Juletravlhed på Købmagergade postkontor i 1940. Bemærk de hvide armbind. Den hvide bemaling på postbrevkassen ovenfor tjente samme formål: Forbipasserende skulle skånes for sammenstød.

få deres blade og meddelelser omdelt af Post- og Telegrafvæsenet. Bladet Frit Danmark havde i juni 1942 et oplag på 10.600 eksemplarer. Af disse blev mindst 6000 distribueret gennem Postvæsenet. Tyskerne forsøgte at stoppe de landsdækkende illegale blade bl.a. ved Storebælt, men de havde ikke held med deres forhavende. Modstandsgrupperne forsøgte da også at camouflere deres aktiviteter f.eks. ved at benytte frankeringsmaskiner fra offentlige institutioner. Således blev modstandsbladet »Morgenbladet« udsendt ved hjælp af Landbrugsministeriets frankeringsmaskine, og det illegale blad »Information« kom i kuverter fra »Foreningen til selvlysende nøglehuller, Dagmarhus«. Der findes eksempler på, at tyskere eller Schalburgfolk standsede postbude for at finde

illegale forsendelser, men så vidt vides førte disse aktioner ikke til afsløringer af danske modstandsfolk eller -planer.⁴⁵

Ifølge bekendtgørelse af den 20. juni 1941 var det forbudt rejse- sende at medføre breve ind og ud af landet. Der var dog løbende sager mod personer, der havde forsøgt at smugle breve. Efterhånden voksede den illegale brevtrafik, og ikke mindst posten mellem Danmark og Sverige via illegale ruter over Sundet blev vidt for- grenet.⁴⁶

Den daglige post under besættelsen

Uanset at tyskerne nu var i landet, skulle den daglige post ud. I de første dage efter besættelsen var der dog ikke meget at befordre, fordi landet blev lammet. Selv om posten efter nogle dage atter blev sendt, viste året 1940 en nedgang i forhold til mængden året før.⁴⁷

Allerede fra krigens første tid havde der været forsinkelser i posten. Særlig var Storebælt en flaskehals, idet der var dage, hvor færgerne ikke sejlede.

Et andet område, der hurtigt blev ramt, var toggangen. Allerede ved krigsudbruddet den 1. september 1939 var der sket visse indskrænkninger, der fik betydning for posten. I september 1939 blev der foretaget en ændring i køreplanen, der betød, at hovedforbindelsen for brevposten, nemlig afteneksprestoget fra København over Fredericia til Frederikshavn med eksprestogsforbindel-

*En Nimbus med micromax koksgenerator
fotograferet i Aalborg i 1944.*

se fra Fredericia mod Padborg og Struer, faldt bort. Denne rute blev dog delvis genoptaget i januar 1940.⁴⁸

Men i april 1940 indtrådte der alvorlige indskrænkninger i postbefordringen. En række særtog og automobilbefordringer, der var blevet etableret udelukkende for at sørge for posten, faldt bort. Fra marts 1943 var det den ringe brændselsforsyning, der medførte, at en ændret køreplan forringede befordringen.⁴⁹

Et svagt led i postudbringningen var motorcyklerne og cyklerne. Hurtigt efter krigens udbrud blev benzinen rationeret. Det ramte Nimbusmotorcyklerne, som måtte have monteret generatorer. I september 1939 gik man over til at anvende cykler i stedet for motorcykler til kassetømning. På grund af benzinrationeringen indskrænkedes rutebilkørslen, og i april rammes automobilkørslen. Efterhånden gled størstedelen af motorbefordringen ud til fordel for cyklen.⁵⁰

Men også cyklerne var sårbare. Det var svært at skaffe reservedele, ikke mindst dæk og slanger. I foråret 1943 måtte man således i det storkøbenhavnske område gå tilbage til små biler med generatorer, fordi cyklerne ikke var funktionsdygtige mere. I efteråret måtte de vige pladsen for motorcykler med generatorer ved kassetømning.⁵¹ Men generatorløsningen var ikke genial, fordi den medførte mange reparationer. Derfor begyndte man i efteråret 1943 at anvende biler med heste som trækraft til udde-
ling af pakker.

På trods af vanskelighederne forsøgte Postvæsenet at fortsætte kassetømningerne, men med besættelsen suspendede man nat-tømningen. Dette medførte imidlertid klager fra publikum, så februar 1941 gennemførtes midnatstømning fra brevkasser opsat på postkontorerne.⁵²

Denne Ford var anskaffet i 1929 og kørte naturligvis normalt ikke med den generator, som blev påsat i juli 1940.

Forbindelsen til Nordatlanten

Indtil 1. april 1949, da loven om Færøernes hjemmestyre blev vedtaget, havde Post- og Telegrafvæsenet ansvaret for post- og teleaktiviteterne på øerne. Den 2. verdenskrig kom til at betyde et afbræk i den normale postbefordring. Den 11. april 1940 blev Færøerne taget under engelsk beskyttelse. Efter mange besværligheder opnåede man i april 1941 tilladelse til at sende almindelige breve med rent personlige meddelelser til Danmark, men allerede i maj 1941 blev denne tilladelse inddraget.

Postvæsenet på Færøerne besørgede dog Røde Kors breve til Danmark. I september 1939 havde man fået tilsendt en reservebeholdning af frimærker og blanketter til ½ års forbrug. I løbet af 1940 opstod der mangel, og man beslut-

tede derfor i november 1940 at overtrykke 15 øres frimærker til 20 øre, så de kunne bruges efter en netop indført takstforhøjelse. I december 1940 greb man til at overtrykke 5 øres frimærker til 50 øre og 6 øres til 60 øres frimærker. Denne overtrykningspolitik fortsatte gennem 1941, da man stadig ikke modtog danske frimærker. I maj måned 1941 måtte man af nød gå over til at frankostemple brevene og skrive portoen med blæk ved siden af stemplet. Først i juni 1941 fik man atter tilsendt frimærker.

Luftpostbreve kunne komme vidt omkring i krigens tid, også fra Island, der indtil 1944 var i personalunion med Danmark. Billedet viser et luftpostbrev til Danmark stemplet i Reykjavik den 2.12.1940 og frankeret med 210 øre. Brevet er sendt med skib til England, hvor det er censureret og påsat lukkestrimmel. Viderebefordringen er sket med flyruten England-Lissabon og herfra til Frankfurt, hvor brevet igen er blevet censureret og påsat lukkestrimmel.

Grønlands post besørgedes af Kongelig grønlandske Handel og lå for så vidt udenfor P&Ts virkeområde. Forbindelserne var under krigen afbrudt og frimærker kunne ikke skaffes fra Danmark, så det første af de her viste mærker blev trykt i USA.

Luftpostbrev ad omveje fra Island til Danmark år 1940.

Færoske provisorier fra 2. verdenskrig.

Grønlandske frimærker.

Tysketablerede fjernkabler 1946

Figur 10. Kilde: Teleteknik 1954.

Samarbejdet mellem P&T og besættelsesmagten

Ud over aftalerne mellem de danske og tyske myndigheder om telegraf- og postcensuren, blev der indledt et samarbejde vedrørende telefonanlæg.

Den 12. april 1940 aftaltes det, at etablering eller afgivelse af ledninger på fjernledningsnettet til brug for det tyske militær ikke måtte finde sted på direkte opfordring af det tyske militærs enkelte kommandoer. Alle den slags spørgsmål skulle gå til chefen for den tyske efterretningstjeneste, Hauptmann Bagge. Fra denne skulle ordrerne gå videre til overtelegrafinspektøren. Dernæst

skulle ingeniørdistrikterne, Generaldirektoratet og Kabelingeniør tjenesten orienteres. Tilladelse til etablering af mindre lokale installationer skulle i hvert lokalområde gives gennem postmesteren.⁵⁶

Med denne aftale forsøgte Post- og Telegrafvæsenet at sikre sig, at lokale tyske enheder ikke enerådigt besluttede at sætte sig på ledningskapacitet eller selv fandt på at oprette telefoninstallationer.

I begyndelsen af juni 1940 ændredes den tyske organisation, således at alle telegraf- og telefonforhold vedrørende civile ikke mere skulle gå gennem Hauptmann Bagge, men gennem den tyske telegrafbefuldmægtigede, postråd Burmester.

Tiden blev præget af besættelsesmagts store beslaglæggelser af ledninger til militære formål. I slutningen af krigen havde tyskerne lagt beslag på mellem 1/3 og 1/4 af det danske ledningsnet.⁵⁷ Resultatet var bl.a., at danskerne måtte vente i timevis på rigstelefonforbindelser, fordi der ikke var ledningskapacitet nok.

Fra Post- og Telegrafvæsenets side forsøgte man at undgå beslaglæggelserne med henvisning til dansk erhvervslivs interesser. Ud over at bruge de forhåndenværende faciliteter etablerede tyskerne selv et betydeligt ledningsnet på strækninger, hvor der i forvejen ikke var ledninger, eller hvor det danske ledningsnet ikke var tilstrækkeligt. Disse anlæg var ofte luftledninger, delvis med bærefrekvensudnyttelse, og dertil enkelte radiokæder.⁵⁸

De tyske anlæg fik ikke blivende betydning for civile formål, simpelthen fordi de normalt var lagt i områder, hvor der ikke var civilt behov for dem. Der var dog én undtagelse, nemlig to søkabler, som tyskerne anlagde mellem Nordjylland og Norge med landing i Hirtshals og Frederikshavn. Der var tilslutningskabler ind til Aalborg samt et kabelanlæg Århus-Flensborg. Hensigten med dette anlæg var at skabe en god forbindelse mellem Tyskland og Norge.

Det tyske kabel Frederikshavn-Sandefjord var 227 km., medens kablet mellem Hirtshals og Arendal var et 125 km. langt koaksialkabel.⁵⁹

Værnemagts kabler på landjorden var Pupinkabler, og Post- og Telegrafvæsenet gav tyskerne anvisning på, hvor de skulle lægges.⁶⁰ De tilhørende forstærkeranlæg var anbragt i bunkers eller bombesikre rum.

Ved besættelsens ophør overtog Post- og Telegrafvæsenet mod en vurderingssum alle kabler. Særlig forbindelsen med Norge blev derved stærkt forbedret i forhold til tilstanden før krigen, hvor forbindelsen var gået gennem Sverige.

Kamp over radioen

Post- og Telegrafvæsenet fik fra besættelsens begyndelse af tyskerne til opgave at pejle illegale danske sendere. Radioingeniørtjenesten fik ansvaret for denne opgave, og fra en modstandsmand i tjenesten, Thorkild Antonsen, gik der besked til modstandsbevægelsen om forholdet.⁶¹

Det aftaltes mellem modstandsbevægelsen og Thorkil Antonsen, at der skulle ringes besked og afgives kodede advarsler, hver gang Post- og Telegrafvæsenet gik i gang med at foretage en pejling.⁶² Da tyskerne opdagede, at den danske pejlevogn ikke frembragte resultater, satte de deres egne folk på sagen.

I februar 1941 opfangede man i Danmark signaler fra en sender, der kaldte sig »Radio Danmark«. Senderens udsendelser var vendt mod den tyske besættelsesmagt.⁶³ Det lykkedes Post- og Telegrafvæsenet at pejle sig frem til, at senderen sandsynligvis lå i England.⁶⁴ For at ødelægge »Radio Danmarks« udsendelser udsendtes støjsignaler fra Skamlebæk Radio, men »Radio Danmark« gik stadig igennem.⁶⁵

Tyskerne ønskede også at sætte Skamlebæk Radio ind mod den svenske radio fra London. Post- og Telegrafvæsenet protesterede. Ikke så meget mod at inddrage Skamlebæk i disse støjforstyrrelser, men fordi tyskerne ikke ønskede at betale for udsendelserne. Ministeriet for Offentlige Arbejder og Udenrigsministeriet støttede Generaldirektoratet i dette synspunkt, fordi det jo drejede sig om en svensk station vendt mod Sverige, og ikke om danske forhold.⁶⁶

Tyskerne besluttede sig til i løbet af 1943 at overtage Blåvand Radio. I maj 1943 accepterede ministeren for Offentlige Arbejder, at tyskerne overtog radioen, og at bestyrer Stuhr blev forflyttet.⁶⁷

Den enlige pejlevogn, som Post- og Telegrafvæsenet havde indsat for at spore illegale sendere, gav ikke tyskerne mange resultater. Lyngby Radio blev derefter indsat for at spore sendere. Men atter udeblev resultaterne, fordi opsporingens data blev ødelagt af ansatte i Radioingeniørtjenesten.⁶⁸ Det blev dog betydeligt farligere for de illegale sendere, da tyskerne i august 1943 bragte deres eget pejleudstyr til Danmark. Dermed var Post- og Telegrafvæsenets rolle på dette område udspillet.

Ny generaldirektør og den europæiske postunion

Der var almindelig enighed om, at C.I. Mondrup havde været en glimrende generaldirektør. Han havde forstået at sammensmelte

Den 22. oktober 1941 var det sidste gang, C.I. Mondrup præsiderede i mødesalen i Centralpostbygningen i Tietgensgade. Rummet har i det store og hele det samme udseende den dag i dag. Mondrup sidder i midten på venstre side af bordet i den særlige generaldirektørstol med sin efterfølger på højre side. Fremlæner sidder afdelingschef J.A.B. Krog. I højre side af lokalet kan man også finde den næste generaldirektør i rækken, Gunnar Pedersen, såvel som cheffingeniør N.E. Holmblad.

Post- og Telegrafvæsenet til én enhed, han havde slanket etaten personalemæssigt, og han havde sørget for, at etaten havde klaret sig økonomisk godt.

Men der var indflydelsesrige folk, der mente, at han havde siddet for længe. Fra slutningen af 1930'erne var energien ebbet ud, og hans hang til fest og glade lag syntes at have spillet en stadig større rolle. Den ansvarlige minister, Gunnar Larsen, fik i foråret 1941 flere henvendelser vedrørende Mondrups efterfølger.⁶⁹

Der var to topkandidater til posten, kontorchef J.A.B. Krog og afdelingschef K.J. Jensen. Såvel Mondrup som Gunnar Larsen foretrak Krog, og planen var, at afdelingschef K.J. Jensen så skulle blive departementschef i ministeriet, hvor den daværende departementschef sandsynligvis ville trække sig.

Imidlertid havde Gunnar Larsen i løbet af april og juni 1941 flere samtaler med K.J. Jensen og fik et meget positivt indtryk af ham.⁷⁰ Dertil kom, at Gunnar Larsens departementschef pludselig besluttede sig til at blive i stillingen, hvorfor den lagte kabale

ikke kunne gå op. Da K.J. Jensen som afdelingschef var højere placeret i systemet end kontorchef Krog, var det meget vanskeligt at forbigå ham. Endnu den 30. juni 1941 holdt Gunnar Larsen i statsrådsmødet fast på Krog som den nye generaldirektør.⁷¹ Men da departementschefen dagen efter statsrådsmødet insisterede på, at han ikke ville gå af, og kabalen derfor var udelukket, ombestemte Gunnar Larsen sig og besluttede at udnævne K.J. Jensen til generaldirektør.⁷²

K.J. Jensens udnævnelse faldt næsten samtidig med, at ministeren og generaldirektøren skulle tage stilling til meget vigtige beslutninger i forbindelse med den tyske besættelsesmagt. I slutningen af januar 1942 fik K.J. Jensen en henvendelse fra det tyske postvæsen med en indbydelse til forhandlinger om en postoverenskomst mellem Tyskland og Danmark. Formålet var at nedsætte posttaksterne mellem de to lande, som det allerede var tilfældet mellem de skandinaviske lande.⁷³

Fra Post- og Telegrafvæsenets side var der ingen opposition mod at indgå på den type overenskomst, der ville være en økonomisk fordel for Danmark. Også minister Gunnar Larsen, som var en af regeringens stærkeste fortalere for forhandlingspolitikken med tyskerne, var venlig stemt over for indbydelsen. Da Gunnar Larsen imidlertid den 27. januar 1942 rejste sagen på ministermødet, mødte han modstand fra Jørgen Jørgensen og Halfdan Hendriksen. De to ministre argumenterede med, at det var uklogt at gå ind i disse forhandlinger, da krigslykken så ud til at ville vende. Desuden fremhævede de, at den danske befolkning ville være imod en sådan ordning, som kunne udlægges som et yderligere skridt henimod en tysk nyordning af Europa.

Men Gunnar Larsen fik støtte fra udenrigsminister Erik Scavenius, der skarpt tog til orde og udtalte, at det var ganske uhenigtsmæssigt at tage afstand på en sådan lille sag, da det fra tysk side kunne udlægges som vrangvilje. Derefter udviklede der sig en alvorlig diskussion mellem statsminister Buhl og udenrigsminister Scavenius, uden at man på mødet kunne konkludere noget. Statsminister Buhl sagde blot til Gunnar Larsen, at han vel havde fået nok instruktion nu, og Gunnar Larsen mente, at det måtte betyde, at han kunne sende sine embedsmænd til mødet med tyskerne og høre, hvad de havde at sige, men uden at give dem bemyndigelse til forhandling.⁷⁴

Sagen sluttede med, at Danmark og Tyskland undertegnede en overenskomst, der gav Danmark betydelige takstfordele, men dermed var tyskernes forsøg på at inddrage Danmark i et snævert samarbejde på postområdet ikke forbi.

I juni 1942 modtog Post- og Telegrafvæsenet en indbydelse fra

Gunnar Larsen (1902-73), minister for Offentlige Arbejder 1940-43. Mest kendt blev han for den knækkede spade ved indledningen til anlægget af Fugleflugtslinien og for sin villighed til forhandling med tyskerne. Ved retsopgøret efter besættelsen endte det med frifindelse, men Gunnar Larsens omdømme kunne ikke repareret, og han emigrerede til Irland.

tyskerne om dannelse af en europæisk postforening. Det var Gunnar Larsens opfattelse, som han formulerede den i sin dagbog, at når man havde postal fordel af en sådan ordning, så ville det under de givne politiske forhold være umuligt at afslå tilbuddet.⁷⁵

Gunnar Larsen forelagde sagen for ministerrådet den 23. juni 1942 og udtalte sin støtte til at modtage invitationen. Han var dog klar over, at dette punkt rørte ved hele samarbejdspolitikken væsen, og at han kunne risikere at modtage kritik for sin indstilling. Han skrev i sin dagbog: »det... drejer sig om principielle spørgsmål, og det derfor netop er den slags ting, jeg senere så udmærket ved en passende lejlighed kunne få en dolk i ryggen for, hvis det ikke klart fremgår af protokollen, at der er givet tilslutning«. ⁷⁶

Da sagen om den tyske indbydelse kom op den 26. juni 1942 på næste ministermøde, var der blevet enighed om, at invitationen skulle accepteres.⁷⁷ Fra Post- og Telegrafvæsenets side var K.J. Jensen ud fra et sagligt, postalt synspunkt meget positiv over for en aftale om en postunion.⁷⁸

Mødet skulle finde sted i Wien i oktober 1942. Det var tyskeres hensigt med unionen at sammenslutte de nationale administrationer til en snævrere forening, i hvilken såvel post- som telegrafforhold kunne behandles på en ensartet måde. Hvad tyskerne sigtede til på det postale og telegrafmæssige område, var en nyordning af Europa.

Da Gunnar Larsen i ministermødet den 14. juli 1942 atter tog sagen op, var der ganske vist nogen debat, men ikke nogen reel indsigelse mod deltagelse i mødet i Wien. Handelsminister Halfdan Henriksen udtalte, at det havde været rarest at slippe, men han erkendte, at man ikke kunne komme uden om at møde op.⁷⁹

I oktober 1942 drog bl.a. generaldirektør Jensen og kontorchef Krog til Wien. Her blev den danske delegation særdeles godt behandlet. K.J. Jensens referat af mødet med tyskerne gik således over i Gunnar Larsens dagbøger: »Man synes fra tysk side at have behandlet den danske delegation ikke alene med høflighed, men også med hjertelighed, ligesom man både i det saglige og det formelle havde taget meget hensyn til Danmark. Man kunne således på dette punkt ikke mærke noget til den spændte situation – tværtimod. Dette er jo højst mærkeligt, men sådan er de faktiske forhold altså. Også Rigspostmesteren havde personligt vist K.J. Jensen stor venlighed. Vedrørende de rent saglige forhold er der intet særligt at berette. Det er gået så nogenlunde som ventet, og postalt set har Danmark fået betydelige fordele af ordningen, ikke mindst derved at transitgodtgørelsen for postførsel gennem Tyskland er faldet væk«. ⁸⁰

På denne baggrund underskrev K.J. Jensen sammen med andre 12 lande en overenskomst om dannelsen af »Den europæiske Post- og Fjernmeldeforening.«

Der er god grund til at være forsigtig med Gunnar Larsens og andres dagbøger fra besættelsestiden. De blev jo ofte skrevet for at sikre dagbogsforfatteren mod eftertidens dom og stillede derfor skribenten i det bedst mulige lys. Alligevel er der næppe grund til at betvivle referatet af K.J. Jensens rejsebeskrivelse. Den viser i et kort glimt et billede af Post- og Telegrafvæsenets ledelse under krigen, hvor det politiske spil ikke synes at have gjort større indtryk på generaldirektøren, hvorimod tyskernes elegante iscenesættelse har haft en stærk indflydelse.

Samarbejdet standsede ikke med konferencen i Wien, men fortsatte med Danmark i en aktiv rolle. I Wien nedsattes en række udvalg. Postudvalget havde Danmark med i sin ledelse. I januar 1943 foreslog Generaldirektoratet, at København blev vært for det næste møde i Postudvalget. Dette betød mange deltagere og et stort budget. Konferencen fandt sted i København i dagene den 24.-30. juni 1943.⁸¹

De andre lande i unionen var Tyskland, Albanien, Bulgarien, Finland, Italien, Kroatien, Nederlandene, Norge, Rumænien, San Marino, Slovakiet og Ungarn. Det vil sige lande, der enten var okkuperet af eller havde et venligsindet forhold til Tyskland. Aftalen indeholdt bl.a. bestemmelser om lavere posttakst, bortfald af transitafgifter, en europæisk enhedstakst for telegrammer og mange andre fornuftige ting, der kun havde én hage ved sig: det politiske aspekt. Efter befrielsen i 1945 udtrådte Danmark med det samme af unionen.⁸²

K. J. Jensen

Man kan umiddelbart dårligt forestille sig to personer mere forskellige end C.I. Mondrup og K.J. Jensen. Hvor Mondrup var stor i slaget, festlig samt ikke specielt flittig, så var Kristjan Johannes Jensen (1890-1961) særdeles sparsommelig, ikke specielt stemt for fest og myreflittig.

Men begge var dygtige administratorer og markante ledere, der satte deres karakteristiske præg på etaten. Lige som Mondrup ansattes K.J. Jensen i en ung alder i Posten. Han var fra 1907 postmedhjælper adskillige steder og blev i 1915 postassistent i Assens. I 1918 blev han student og fortsatte med at læse til cand. jur. Medens han læste, var han blevet ansat som assistent i Generaldirektoratet. Efter sin uddannelse blev han i 1923 udnævnt til sekretær, i 1928 til fuldmægtig og til ekspeditionssekretær i 1931.

I perioden 1933-1935 var han postinspektør i København, hvorefter han vendte tilbage til Generaldirektoratet først som kontorchef og derefter fra 1937 som afdelingschef. I 1941 blev han Mondrups efterfølger som generaldirektør.

Af en nær medarbejder blev K.J. Jensen karakteriseret således: »Han er meget forsigtig i alle sine udtalelser – overdrivelser og pralerier, stærk anerkendelse og lyriske eller sentimentale udgydelser indlader han sig aldrig på, ej heller på alt for kategoriske udtryk. Jeg erindrer, at jeg engang forelagde et koncept, hvori det hed »generaldirektoratet er enigt i, at...«, og det ønskede han ændret til »generaldirektoratet er ikke uenig i, at...«.

Det var K.J. Jensens store indsats, at han såvel internationalt som nationalt fulgte den eksplosive teletekniske udvikling op, og i sin embedstid formåede at modernisere den nationale telekommunikation.

Han var præget af en stærk sparsommelighed ikke blot på sin egen økonomis vegne, men også på etatens. Denne sparsommelighed var kilde til nogen irritation.

Den store prøve blev K.J. Jensen sat på i tiden under besættelsen. Se herom på de følgende sider. Portrættet ovenfor er malet af August Tørsleff.

Undtagelsestilstand

Klimaet mellem den tyske besættelsesmagt, de danske politikere og befolkningen blev gennem 1942 præget af stadig øget spænding. På baggrund af tysk pres skete der i november 1942 en række regeringsrokader, der betød at Ministeriet for Offentlige Arbejder blev delt i et egentligt Trafikministerium og så det oprindelige Ministerium for Offentlige Arbejder. Det kom til at betyde, at Post- og Telegrafvæsenet blev underlagt det nye Trafikministerium.⁸³

Den politiske spænding blev omsat i stadig større modstand mod den tyske besættelse, og sabotagens omfang voksede støt. Samarbejdspolitikere tog afstand fra sabotagen og advarede befolkningen om konsekvenserne, hvis tyskerne overtog retshåndshævelsen. Det nyttede dog intet, for de tyske nederlag på krigsfronten medførte i løbet af foråret 1943, at befolkningens mod voksede.

Modstanden kom ikke mere blot fra få isolerede frihedskæmpere. Nu stod stadig større grupper af befolkningen bag såvel den passive som aktive modstand. I begyndelsen af august 1943 kom det til flere folkelige protestaktioner vendt mod tyskerne. I Odense var der den 12. august opløb og stenkast mod besættelsesmagten. Derefter opstod der uro i byer som Svendborg, Middelfart, Fredericia og Vejle. I Aalborg blev syv mennesker dræbt, og i Århus udbrød en omfattende strejke. I København var der også uro. Mest opsigt vakte sprængningen af udstillingsbygningen »Forum«, der skulle bruges til indkvartering af tyske soldater. Den danske befolkning og den tyske besættelsesmagt syntes at være på vej mod en afgørende konfrontation, og samarbejdspolitikere så til med stigende uro.

Den tyske rigsfuldmægtigede, Werner Best, forsøgte at bevare roen, men fra Berlin fik han ordre om, at man ikke mere ville tolerere forholdene i Danmark. Kravet fra Berlin var indførelse af undtagelsestilstand, presse censur og dødsstraf for sabotage. Samarbejdspolitikernes svar til tyskernes krav var en klar afvisning, hvorefter tyskerne om morgenen den 29. august 1943 selv indførte undtagelsestilstand og lod den udøvende magt overgå til det tyske militær. Den danske regering måtte gå af, tyskerne afvæbnede det danske militær og besatte vigtige danske anlæg og institutioner.

På post- og telegrafkontoret i Sønderborg oplevede fungerende postmester H.P. Michelsen det: »I lighed med den 9. april 1940 kom begivenhederne den 29. august 1943 ikke ganske overraskende. Lørdag eftermiddag den 28. august verserede der rygter om, at den danske regering var blevet stillet overfor ultimative krav

fra tysk side, og på den baggrund... måtte det forventes, at regeringen ikke kunne opfylde disse krav.

Søndag morgen kl. godt 4.00 blev jeg vækket af telefonen af postbudformanden, som meddelte, at telefoncentralen og politiets kommandocentral for luftmeddelelser var ved at blive besat af det tyske militær, og at post- og telegrafkontoret også ville blive besat. Han spurgte, hvordan han skulle forholde sig. Jeg svarede, at der ikke var andet at gøre end at lukke dem ind, da de sikkert i modsat fald ville tiltvinge sig adgang. Der blev sat vagt udvendig ved alle indgange, ligesom der var vagthold på postkontoret og i telefonlokalet.

Kl. ca. 8.00 blev jeg kaldt til den tyske kommandant på kaseren... Til stede var endvidere adjudanten, og senere indfandt sig politimesteren. Kommandanten præsenterede sig og udtalte indledende, at han kun havde opholdt sig kort tid i byen og endnu ikke fået lejlighed til at gøre sig bekendt med byens civile myndigheder... Dernæst oplæste han den offentliggjorte bekendtgørelse om den militære undtagelsestilstand og forklarede de nærmere omstændigheder, som havde foranlediget den, navnlig de mange sabotagehandlinger, som der måtte sættes en stopper for. Han meddelte, at han havde ladet postkontoret, jernbanestationen, de kommunale værker og rådhuset besætte. Postkontoret skulle holdes lukket, og der måtte indtil nærmere ordre forelå fra hans side ikke ind- eller udleveres post og telegrammer. Jeg meddelte, at der for telefonens vedkommende var udarbejdet en fortegnelse over telefonabonnenter, som det var anset for livsvigtigt at holde undtaget fra den almindelige telefonspærring.

Kommandanten udbad sig afskrift af denne fortegnelse. Den ankommende post måtte afhentes på banegården og rutebilstationen, og brevkasserne i byen tømmes. Postbudene måtte møde, men intet måtte udbringes eller afsendes.

Vagtmandskabet skulle kun hindre sabotage, men måtte ikke genere personalet i dets arbejde inden for kontoret. Der skulle udstedes passersedler til hver enkelt af personalet som legitimation ved færdsel ind og ud af kontoret samt under udgangsforbudet. Det uniformerede personale skulle også have passersedler, da man havde erfaring for, at sabotører var optrådt i uniform.

Jeg blev anmodet om at udfærdige fortegnelser over hele personalet, som skulle godkendes af kriminalpolitiet. Stationsforstanderen og jeg måtte til afsked give kommandanten hånden på, at vi ville rette os efter de instrukser, vi havde fået.

Mandag morgen den 30. august 1943 indløb fra Generaldirektoratet telegram, i henhold til hvilket posthusene skulle holdes åben som sædvanlig. Dette var dog umuligt at gennemføre for

Sønderborg postkontors vedkommende, idet vagtposterne forbød publikum adgang og kun indlod ganske få særligt energiske. Det var heller ikke muligt at få kommandantens tilladelse til udlevering af pakker med letfordærvelige varer. Han lovede at sende en repræsentant, som kunne besigtige de pakker, der kunne komme i betragtning, men løftet blev ikke holdt.

Heller ikke Generaldirektoratets senere på dagen indløbne telegrafiske ordre om genoptagelse af post-, telegraf- og telefontjenesten i fuldt omfang var muligt at efterkomme undtagen for såvidt angik telefontjenesten, der var blevet frigivet kl. 16.00. Jeg meddelte telegrammets indhold til adjudanten og var to gange i dagens løb i forbindelse med ham. Han erklærede begge gange, at den civile post og telegraf stadig ikke var frigivet, og at der måtte afventes nærmere ordre.

På trods heraf lod jeg tirsdag morgen den 31. august afsende post med tog 402 (Sønderborg-Tinglev) og tog 133 (Sønderborg-Mommark færge). Vagtposterne var ikke så årvågne på dette tidspunkt af døgnet. Endvidere lod jeg landpostbudene gå ud fra postekspeditionen tirsdag morgen til sædvanlig tid.

Situationen var i øvrigt stadig den, at det var de tyske soldater, der bestemte, hvem der måtte få adgang til postkontoret, og hvad der måtte ekspederes. Omdeling kunne ikke foretages, og post og telegrammer ikke afgå.

Kl. 9.20 indberettede jeg dette pr. telefon til Generaldirektoratet, som lovede at overveje, om man kunne foretage sig noget; imidlertid måtte vi ekspedere publikum bedst muligt inden for de rammer, det var os tilladt. Kl. 10.05 blev der telefoneret fra kaserne, at post og telegraf var frigivet. Vi havde dog stadig et vagt-hold siddende på postkontoret. Jeg foretog henvendelse til politimesteren, som udvirkede, at vagten blev inddraget fra onsdag 1. september, men den blev til gengæld posteret i telefoncentralen indtil 3. september, hvorefter alt igen var i sin normale gænge.⁸⁴

Således blev den militære undtagelsestilstand klaret. De fleste steder i landet vendte post- og telegrafaktiviteterne hurtig tilbage til den vante gænge. Men det gjorde den politiske situation i landet ikke. Den bevægede sig tværtimod i retning af et opgør mellem danskere og tyskere. Da den danske regering var gået af, blev landets ledelse overtaget af det såkaldte departementschefstyre, der udgjorde såvel den udøvende som lovgivende magt. Styret betød, at hver enkelt administrationschef afgjorde sagerne inden for sit eget område i eget navn. Der var hyppige departementschefmøder, men de fleste faglige beslutninger blev taget af de enkelte administrationschefer. For Post- og Telegrafvæsenets

vedkommende var det generaldirektør K.J. Jensen, der deltog i departementschefstyret.

Telefon- og telegrafcensur

I forbindelse med uroen i august 1943 krævede tyskerne udvidet telefonaflytning, og de udsendte den 29. august 1943 en meddelelse om, at censuren nu var underlagt tysk kontrol. På et departementschefsmøde i september 1943 drøftede man tyskernes erklæring og nåede til enighed om, at de så selv måtte overtage telefon- og telegrafcensuren, herunder det praktiske.⁸⁵ De aflytninger, der havde taget deres begyndelse i 1939, havde hidtil ikke været forelagt tyskerne, men nu krævede de at få afskrifter af dem at se.⁸⁶ På dette tidspunkt arbejdede 17-18 af Post- og Telegrafvæsenets folk i telefon- og telegrafcensuren. Departementscheferne mente, at disse medarbejdere ville komme ud i en umulig samvittigheds-konflikt, hvis de fortsat skulle medvirke til aflytningen, nu hvor materialet skulle videregives til tyskerne.

J.A.B. Krog, der var blevet afdelingschef, fik på Post- og Telegrafvæsenets vegne til opgave at føre forhandlinger med tyskerne med det for øje, at få dem til selv at foretage censuren.⁸⁷ Lederen af censuren, kontorchef Gredsteds stilling i denne situation syntes at have været uklar, idet han kort efter den 29. august 1943 på egen hånd havde accepteret tyskernes krav om at få del i aflytningen. På et møde i Udenrigsministeriet den 28. september 1943 fik Gredsted imidlertid klart at vide, at nu måtte danskerne trække sig ud af aflytnings- og censuraktiviteterne.⁸⁸ Denne indstilling blev kommunikeret videre til de tyske myndigheder i oktober 1943.⁸⁹

Beslutningen førte til, at Udenrigsministeriets og Ministeriet for Offentlige Arbejders Udvalg for Telegrafcensur blev opløst, og de danske myndigheder henviste til, at tyskerne selv den 29. august 1943 havde udstedt en befaling om, at censuren var under tysk kontrol.⁹⁰ Tyskerne brød sig imidlertid ikke om denne udvikling og forsøgte at undgå, at aflytningen og censuren blev deres ansvar. De fremhævede, at kontorchef Gredsted som chef for censuren havde optrådt fuldt loyalt over for tyske interesser, og at han havde tyskernes fulde tillid. De tyske forhandlere accepterede dog, at tyskerne gradvist skulle overtage arbejdet, men de ville ikke give slip på de to danske ledere af censuren, kontorchef Gredsted og kontorchef Eskelund.⁹¹

Imidlertid ændrede de danske myndigheder indstilling, da det gik op for dem, at aflytningsrapporterne, der gik videre til danske myndigheder, indeholdt væsentligt materiale, som man nødigt ville gå glip af.⁹² I de fortsatte forhandlinger med tyskerne fastholdt man dog, at det var uholdbart, at det var dansk personale, der foretog aflytningerne.⁹³

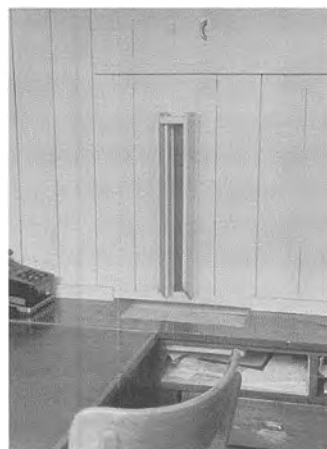
Der var tale om ganske fine grænser for, hvorledes telefonaflytningen fungerede, og hvordan rapporterne skulle bruges. Dette kan måske bedst illustreres gennem en ordveksling, mellem Udenrigsministeriets forhandler, H.P. Hoffmeyer, og tyskernes repræsentant, Hauptmann Jacobsen. Jacobsen mente, at man måtte kunne nå til enighed, og at aflytningerne ikke var meget bevendt, når det drejede sig om afsløring af sabotører, fordi centralerne straks advarede vedkommende. Også i spionsager mente Jacobsen, at aflytningerne var af ringe betydning, fordi kunderne blev advaret af centralerne. Hoffmeyer fremhævede, at det ville være usømmeligt, hvis dansk censur skulle kunne aflytte samtaler f.eks. mellem Udenrigs- og Justitsministeriet til brug for tyskerne. Ifølge Hoffmeyer blev Jacobsen chokeret over denne tanke og udbrød: »Det hverken kan eller må censuren – der overhovedet ikke må aflytte statssamtaler«. ⁹⁴

Der skete imidlertid ikke noget fra tysk side. I slutningen af januar 1944 var Nils Svenningsens tålmodighed opbrugt, og han besluttede, at man ensidigt måtte trække det danske personale tilbage, selv om der ikke var opnået nogen enighed med tyskerne. I en skrivelse den 9. februar 1944 meddelte Nils Svenningsen tyskerne, at danskerne ville ophøre med denne aktivitet over en periode på tre måneder, og at Udenrigsministeriet og Ministeriet for Offentlige Arbejders Udvalg for Telegrafcensuren var blevet nedlagt. I mellemtiden fungerede kontorchef Gredsted videre som leder af censuren, nu med fuldmagt fra tyskerne.⁹⁵

Fra Udenrigsministeriets side pønsede man fortsat på at lægge censuren ind under dansk myndighed. Fra Trafikministeriet svarede departementschef Hoskiær, at det var en dårlig ide, men hvis det skulle ske, var det bedst, at censuren havnede under Ministeriet for Offentlige Arbejders ressort.⁹⁶

Fra tyskernes side accepterede man den 21. februar 1944 en ordning, der betød at censuren flyttedes tilbage til dansk myndighed, dog med den tilføjelse, at aflytningen ikke mere skulle omfatte tysk tjenstlig telefoning og korrespondance.⁹⁷

Danskerne var i vildrede med, hvilken beslutning man skulle tage. Det var en forudsætning for de danske myndigheder, at aflytninger foretaget af politiet efter retskendelse ikke måtte udleveres til tyskerne. Men kunne man være sikker på, at dette ikke

Efterhånden blev tilstandene under besættelsen så usikre, at man i Købmagergades postkontor beskyttede personalet ved opførelse af trævægge med smalle spalter til den nødvendige kontakt med publikum. Til venstre ses en sådan spalte både på den ene og den anden side af skranken.

skete? Efter censorleder Gredsteds udsagn kunne man ikke.⁹⁸ Imidlertid frafaldt Justitsministeriet dette krav, hvorefter Niels Svenningsen besluttede, at man skulle acceptere nyordningen, men at denne besked ikke skulle gives skriftligt, men overgives mundtligt af Gredsted.⁹⁹ På departementschefmødet den 19. maj 1944 blev der opnået tilslutning til beslutningen, og telegrafcensuren blev henlagt under Ministeriet for Offentlige Arbejder.¹⁰⁰

Dette betød, at ordningen fra før den 29. august 1943 stort set blev genetableret, dog med den begrænsning, at tysk, tjenstlig telefonering og korrespondance nu ikke blev censureret, og at tyskerne fik indsigt i aflytninger foretaget af dansk politi efter retskendelse.

Sabotør og Spion henrettet

FRA officiel tysk Side meddeles:

Den danske Statsborger Arne Lützen-Hansen, født den 17. Juli 1919 i København, der havde spillet en fremtrædende Rolle i en Sabotage- og Spionorganisation, er blevet henrettet.

Aflytning og illegalitet

Under besættelsen måtte det danske personale i censuren foretage et omfattende aflytningsarbejde. Telefonsamtaler blev aflyttet og nedskrevne. Men tyskerne vidste ikke, at det danske personale bedrev illegal virksomhed og forsynede de allierede med vigtige oplysninger.

Blandt personalet var den unge Arne Lützen-Hansen (1919-1944), der foruden den illegale virksomhed i censuren også var medlem af en modstandsgruppe. I 1944 blev han arresteret af gestapo og senere henrettet.

Til venstre ses fordelingsbordet og til højre ved overvågningsbordene det ivrigt lyttende og skrivende personale. I virkeligheden tilkendegiver dannebrogsslaget ved fordelingsbordet og også forstærkerne opsat på væggene, at billederne er taget efter kapitulationen. Men det var altså her, det foregik.

Generalstrejke

Såvel en række udenrigs- som indenrigspolitiske hændelser spillede afgørende ind i de følgende måneders udvikling. På det udenrigspolitiske område betød en række tyske tilbageslag på krigsfronten, at den danske befolkning fattede mod til at støtte befrielseskampen. På det indenrigspolitiske plan forværrede den tyske jødeaktion i oktober 1943 forholdet mellem tyskerne og den danske befolkning. I løbet af foråret 1944 steg antallet af sabotageaktioner, schalburgtagegængældelser og likvideringer. Frihedsrådets magt og indflydelse øgedes i takt med, at den danske befolkning langsomt, men sikkert stillede sig bag modstandsbevægelsen og dens aktioner.

Afgørende i denne fase af besættelsestiden var modstandsbevægelsens aktion den 22. juni 1944 mod Riffelsyndikatets anlæg i Frihavnen. Modstandsgruppen BOPA formåede at sprænge det i luften, og da det havde været en af tyskernes vigtige våbenleverandører, var det forventeligt, at de ville gøre gengæld. Tyskerne reagerede brutalt med henrettelse af frihedskæmpere, schalburgtage og den 25. juni 1944 indførelse af spærretid mellem kl. 20.00 og kl. 5.00.

Det blev starten på befolkningens aktive modstand, som udmøntede sig i strejker. Den 27. juni 1944 lå de fleste arbejdspladser i København stille. De næste dage blev en afgørende magtkamp mellem danskere og tyskere og mellem danskere indbyrdes. Skulle strejken og modstanden mod tyskerne brede sig, eller skulle man af hensyn til landets borgere forsøge at forhandle med tyskerne? Skulle det være samarbejdspolitikken eller modstandsstrategien, der gik af med sejren?

I den penible situation herskede der uvished i Post- og Telegrafvæsenet om, hvilken holdning man skulle indtage. K.J. Jensen og hans ledelse synes at have været stemt for at bevare roen i Danmark og undgå konfrontation med tyskerne. Da man i april 1944 havde diskuteret, hvorvidt departementschefstyret kunne fortsætte, var K.J. Jensen, sammen med et flertal af cheferne, gået ind for, at styret skulle fortsætte til gavn for befolkningen for derved at undgå kaos.¹⁰¹ Og i begyndelsen af juni 1944 havde K.J. Jensen i departementschefstyret talt for at strække sig mest muligt for at imødekomme tyske krav.¹⁰²

Fra den 1. juli 1944 skærpedes konfrontationen yderligere mellem besættelsesmagten og danskerne, da tyskerne erklærede militær undtagelsestilstand, men snart efter valgte Werner Best en blødere, forhandlingsvenlig linie. Hvorvidt strejken skulle fortsætte eller stoppe var i begyndelsen af juli 1944 det store spørgs-

mål. Medens Frihedsrådet opfordrede til at fortsætte, rådede fagforeningerne og arbejdsgiverne i forståelse med departementscheferne og samarbejdspolitikerne befolkningen til at stoppe strejkerne.

I Post- og Telegrafvæsenet var ledelsen besluttet på under en eventuel krise at opretholde post- og teleaktiviteterne, men situationen var ganske uoverskuelig, og det var på ingen måde sikkert, hvorledes de ansatte ville reagere. Hvorvidt de gik med i strejkerne, ahang af en række forskellige forhold, herunder ansættelsesforholdet, tjenestestedet, chefernes holdning og de strejkendes aktioner.

Bestyreren for Københavns postkørsel fortæller om dagene under strejken: »Natten mellem den 29. og den 30. juni 1944 stoppede tyske patruljer postvognene, og soldater gennemrodede posten, men fjernede intet. Navnlig en chauffør blev chokeret over den behandling han var udsat for, idet soldaterne opførte sig som vilde og sigtede på ham. Fredag den 30. juni mødte morgenvognene til den opgivne tid, og posten til 1. ombæring blev kørt ud, men da næste vognrække skulle køre, havde urolighederne taget et sådan omfang, bl.a skyderi ved Tietgensbroen, at det var betænkeligt at sende vognene af sted. Samtidig vedtoges det i Pakkepostkontoret at aflæsse de lige læssede vogne, og personalet gik hjem. Det var næppe så meget frygten for det tyske skyderi som frygten for at blive generet af de strejkende, der fik dem til at tage dette skridt.

Under disse omstændigheder fandt jeg det tilrådeligt at sikre det kørende materiel fra eventuel ødelæggelse ved at lade samtlige motorvogne køre ud i garagen. Kørslen indstilledes derefter.

Lørdag 1. juli mødte ekstrabudene ikke, derimod mødte de faste chauffører. Under hensyn til at omkarteringskontoret og pakkeposten var lukkede, ville udkørsel være formålsløst. Jeg overtog selv garagevagten og beholdt nogle enkelte chauffører. Resten lod jeg gå hjem, da jeg ikke ville have dem drivende omkring, når der var tyske vagtposter.

Mandag den 3. juli mødte ekstrafolkene stadig ikke. Chaufførerne mødte frem efter spærretidens ophør, men turde ikke køre. Omkarteringskontoret og pakkeposten lå stadig stille.

Tirsdag den 4. juli mødte ekstrafolkene og chaufførerne, men de var ikke sikre på, at sagen var i orden. De forlangte politiledsagelse på de første ture. Denne assistance blev leveret ved overpostmesterens assistance. Resten af dagen foregik kørslen planmæssig.

Onsdag den 5. juli var alt normalt«. ¹⁰³

Beretningen fra lederen af Omkarteringskontoret lyder således:

»Fra den 30. juni om formiddagen blev alle ydre indgange til gården i Tietgensgade besat med vagtposter. Vagttjenesten udførtes af Luftværnets brandvagthold suppleret med tilfældigt personale.

Vagterne blev under udførelsen af vagttjenesten flere gange truet af folk, formentlig strejkevagter, der henvendte sig ved indgangene for at få oplyst, hvorvidt der blev arbejdet i bygningen. Truslerne gik bl.a. ud på, at denne ville blive sprængt i luften, hvis arbejdet ikke blev standset. Folk sagde, at man vidste, at der blev arbejdet på Avispostkontoret og i Generaldirektoratets kontorer. Disse trusler i forbindelse med frygten for at færdes på gaderne var årsag til, at hele det uniformerede personale med nogle få undtagelser forlod tjenesten den 30. juni.

Samme dag den 30. juni, da generalstrejken brød ud, blev 1. kassetømning fuldført; dog måtte tømningen af enkelte kasser på grund af barrikader undlades. Men da kassetømmerne alle blev udsat for alvorlige trusler om vold, hvis de atter kørte ud, suspenderedes tømningen, og den blev først genoptaget 3. juli om eftermiddagen. Dette forsøg opfordrede imidlertid ikke til en udvidelse af tømningen, og først den 4. juli blev tømningen genoptaget i sin helhed.

Fra den 30. juni om morgenen til den 3. juli om formiddagen blev ingen post ekspederet, idet hverken kassetømning, lokalkørsel eller togsfgang fungerede.

Det uniformerede personale havde som sagt forladt tjenesten den 30. juni. Dagen efter mødte langt det meste af det faste personale. Efter generaldirektørens bestemmelser blev hele personalet hjemsendt kl. 12.00 med ordre til at møde til tjeneste mandag den 3. juli til sædvanlig tid. Den 3. juli udeblev 25 af kontorets faste personale samt mange ekstrabude. De udeblevne er alle afkrævet forklaring.

Den 4. juli udeblev 2 mand. Den ene med god grund, og af den anden er særlig indberetning afkrævet.¹⁰⁴

Strejken udviklede sig ifølge en postmedarbejder således på postkontoret i Købmagergade i det indre København :

»Fredag den 30. juni kom morgenposten ind som normalt, og personalet mødte planmæssigt. 1. omdeling og 1. kassetømning påbegyndtes rettidigt og gennemførtes uden væsentlige ulemper for personalet, men særligt i arbejderkvartererne blev budene i nogle tilfælde forulempet ved tilråb (skruebrækker og lign.). Det var på dette tidspunkt allerede tvivlsomt om udendørs tjeneste kunne fortsættes.

Der kom ikke flere vogne med post ind til kontoret, hvorfor 2. brevomdeling blev suspenderet, og pengebudene blev ligeledes

holdt tilbage på kontoret, da det skønnedes uforsvarligt at sende dem på omdeling. I henhold til en meddelelse fra overpostmesteren hjemsendtes brevbærerne og pengebudene med ordre til at møde igen kl. 13.30, men de blev atter hjemsendt, efter at der nu var indløbet besked om, at al postomdeling resten af dagen var indstillet. Budene fik ordre til at møde til normal tid lørdag den 1. juli.

Efter ordre blev indleveringen holdt åben til kl. 18.00, hvilket personalet var utilfreds med. Da publikumfrekvensen imidlertid over middag ebbede stærkt ud, blev der truffet den ordning, at kun 3 ruder blev holdt åben, medens det øvrige personale hjemsendtes.

Ved middagstid blev vagten mod Løvstræde overtaget af tysk militær, og der sattes ligeledes talrige vagter i Postgårdens kælder.

Næste morgen mødte personalet til morgentjenesten planmæssigt, idet dog enkelte kvindelige tjenestemænd udeblev på grund af de urolige forhold i gaderne. Derimod blev der ikke modtaget post. Straks om morgenen meddelte værnemagtens kommandant på Postgården, at postkontoret ikke måtte være åbent, og denne meddelelse godkendtes af generaldirektøren, der kom til stede på postkontoret.

Gennem Vesterbro postkontor fik vi meddelelse om, at al postkørsel var indstillet, og det aftaltes, at de to kontorer skulle hjemsende brevbærere og pengebudene med ordre til at møde igen mandag den 3. juli.

Om søndagen den 2. juli var postkontoret lukket, og al tjeneste indstillet. Mandag den 3. juli blev den tyske vagt inddraget, og der etableredes dansk politivagt i porten mod Løvstræde. Morgentjenesten var mødt næsten fuldtallig, men der kom ingen post. Brevbærerne hjemsendtes, og kassetømningen suspenderedes. Da der intet vagtmandskab var mødt til indleveringen, ansås det ikke for tilrådeligt at åbne kontoret for publikum, men kl. 8.30 beordrede den fungerende overpostmester kontoret åbnet uanset det manglende vagtpersonale.

Kl. 14.25 beordrede overpostmesteren forsøgsvis kassetømning i kontorets distrikt. Det lykkedes af det lille tilstedeværende personale at danne et kassetømningshold, således at alle kontorets brevkasser blev tømt i eftermiddagens løb. Der indkom ca. 12.000 forsendelser, og ingen af kasserne forefandt overfyldte. Den indkomne post til Storkøbenhavn sendtes til omdeling med vogn, medens den øvrige post på grund af postspærringen mellem København og det øvrige land blev liggende i reolerne. Der udførtes ikke flere tømninger, og alt personale forlod postgården kl. 18.30.

Efter ordre fra overpostmesteren skulle posttjenesten tirsdag den 4. juli fungere normalt, og omdelingspersonalet var tilsagt til at møde til tjeneste kl. 8.00. Lokalposten ankom kl. 8.30, og brevbærerne udsendtes kl. 9.13, og også 3. omdeling udsendtes, medens 4. blev suspenderet.

Kl. 12.00 meddelte overpostmesteren, at postspærringen til og fra København var hævet, og at provinsposten ville blive udsendt. Som et samlet indtryk kan det siges, at hele personalet fandt det ganske uforsvarligt at skulle være tvunget til at færdes ude i spærretiden. Det vakte derfor almindelig lettelse og tilfredshed, da det 4. juli blev fastslået, at tjenesterne herefter måtte planlægges, således at spærretiden blev undgået. En sådan bestemmelse burde formentlig være truffet ved spærretidens indførelse, hvorved megen nervøsitet og misstemning blandt personalet kunne være undgået. Som betegnende for stemningen i de kritiske dage kan i øvrigt nævnes, at mange af postbudpersonalet ikke fandt det tilrådeligt at begive sig til og fra tjenesten i uniformsjakke, da de så risikerede at blive udsat for forulempelser, hvorfor de tilbagelagde turen til og fra kontoret i civil påklædning«. ¹⁰⁵

Af beretningen fra posthuset i Købmagergade fremgår det, at det var i arbejderkvartererne, postbudene blev mødt med tilråb. Hvis vi foretager et hurtigt hop til Nørrebro, kan vi opleve strejken netop i et af disse kvarterer:

»Ved hjemkomsten fra 1. ombæring den 30. juni meddelte brevbærerne, at de næsten overalt var blevet forulempet af befolkningen, der var stærkt ophidset over, at de ikke havde nedlagt arbejdet.

Flere af brevbærerne var ved trusler blevet tvunget til at afbryde ombæringen og tage en del af posten med tilbage, og mange brevbærere fik kun lov til at gennemføre ombæringen mod løfte om derefter at nedlægge arbejdet og med trusler om korporlig overlast, såfremt de påny foretog omdeling af post.

Andre brevbærere blev revet af cyklen og truet, og også kontorets værdibude blev tvunget til at afbryde omdelingen, idet folk ikke tog hensyn til budenes påpegning af, at de foretog udbringningen af pengebeløb til pensionister, som ventede og havde brug for pengene.

Efter et møde mellem postbudene erklærede tillidsmanden, at de på grund af ophidselsen i befolkningen ikke turde udføre flere ombæring, idet de herved udsatte sig for overlast fra befolkningens side og for fare, når den tyske værnemagt greb ind.

Budpersonalet nedlagde derefter arbejdet for at afvente rolige-

re forhold. Der indgik ingen post til 2. ombæring, og omkarteringen erklærede, at kørsel og kassetømning var indstillet.

Kl. ca. 14.00 meddelte en af kontorets assistenter som talsmand for assistenter og kontorister, at de meget ønskede at fratræde tjenesten på grund af den stigende uro på gaden for at kunne nå hjem, idet de anså senere passage for livsfarlig.

På Nørrebros Runddel havde befolkningen bygget barrikader, og da en tysk afdeling kørte frem og begyndte skydning, måtte postmesteren, der var ude at rekognoscere, hurtigst muligt vende tilbage til kontoret. Kontorets kvindelige personale fik derpå tilladelse til at gå hjem, men kontoret holdtes fortsat åbent, indtil en større tysk styrke kl. 14.40 kørte gennem Jagtvej og udfor kontoret begyndte at skyde, hvorpå det blev lukket. Hele personalet fik ordre til at møde på kontoret næste dag.

Lørdag den 1. juli, da personalet mødte om morgenen, var der allerede stærk uro og skydning. Da kontorets vagtmester kl. 5.30 befandt sig på Nørrebrogade på vej til kontoret, blev en mand i hans umiddelbare nærhed skudt ned og dræbt. Adskillige postbude blev på vej til arbejde beordret til at deltage i fjernelse af barrikader.

Postbudenes tillidsmand meddelte, at som forholdene lå, ville det samlede postbudpersonale gå hjem. Da hovedtelegrafstationen havde udsendt en del telegrammer, fik kontoret fat i et cykelbud for at få telegrammerne udbragt. Han var også villig dertil, men tog hjem, da hans forældre nedlagde forbud mod, at han kørte på gaderne.

Mandag den 3. juli mødte postbudpersonalet til normal tid, men der kom ingen post. Kontoret satte sig i forbindelse med kørselskontoret, der meddelte, at der ikke ville afgå post. Postbudene holdt møde om situationen, og deres tillidsmand meddelte, at det samlede budpersonale på grund af den fortsat alvorlige situation og den chikane, som adskillige af dem havde været udsat for på vej til kontoret, ville nedlægge arbejdet, idet de anså det for alt for farligt at give møde til 3. ombæring.

I morgens løb tilspidsede situationen sig mere og mere. Nogle enkelte sporvogne var begyndt at køre, men måtte på grund af befolkningens holdning hurtigt vende tilbage til remiserne. Det var hensigten at åbne postkontoret til normal tid, men tiltagende uro og skydning på gaderne gjorde det uforsvarligt at udsætte kontorpersonalet for risiko. Da et forsøg fra postmesterens side på ved 8.00 tiden at tage ind på kontoret måtte opgives på grund af beskydning, besluttedes det at vente med at åbne kontoret.

Kl. 13.00 åbnedes kontoret, men der var kun jævnt besøg af

publikum. Der var ikke åbent på telegrafene, og post blev ikke udbragt.

Tirsdag den 4. juli fik vi morgenpost til udbringning. Postmængden var ikke stor, idet den kun omfattede lokalpost. Der blev givet afgang til 1. ombæring kl. 7.50, medens 2. ombæring blev suspenderet«. ¹⁰⁶

Det er svært at konkludere noget generelt om Post- og Telegrafvæsenets holdning under generalstrejken. Generaldirektør K.J. Jensen og hans ledelse forsøgte på trods af befolkningens holdning og uroen i København at holde postkontorerne åbne, og flere postmestre forsøgte at opretholde kassetømning, indlevering og udbringning. Visse steder besluttede de løst ansatte ekstrabude at udeblive fra tjenesten, hvorimod de fastansatte tjenestemænd stort set mødte, som ledelsen krævede det. De steder, arbejdet blev nedlagt, skete det hovedsagelig med henvisning til frygten for gengældelse fra befolkningens side. Men denne argumentation kan være anvendt over for ledelsen for at legitimere en arbejdsnedlæggelse, der måske også var foranlediget af sympati for strejken. Ovenstående beskrivelse bygger på indberetninger fra ledende postmedarbejdere, og det er ikke sikkert, at de på pålidelig måde afspejler holdninger hos de menige. Generelt forsøgte Post- og Telegrafvæsenet at opretholde normal aktivitet og pådrog sig derved en ikke ringe vrede fra grupper i befolkningen, der ønskede at demonstrere deres aktive modstand mod besættelsen.

Postmestrene handlede efter postledelsens ordre om at opretholde alle post- og telefunktioner. Men hvad skete der i ledelsen i disse bevægede dage under generalstrejken? Hvorfor fastholdt generaldirektør K.J. Jensen og hans ledende medarbejdere, at arbejdet skulle fortsætte?

Det synes klart, at generaldirektør K.J. Jensen i departementschefstyret var fortaler for fortsat samarbejde med tyskerne, og at han derfor ville undgå den konfrontation, som arbejdsnedlæggelsen kunne føre med sig. Tyskernes indførelse af en spærretid kunne have givet ledelsen en anledning til at standse aktiviteterne inden for spærretiden, men ledelsen skaffede passersedler og forsøgte at opretholde normal post i spærretiden. Dette udsatte personalet for stor fare. Personalet følte sig antagelig i nogen grad svigtet af styrelsen i dette spørgsmål. ¹⁰⁷ I en klage indkommet efter befrielsen skriver klageren: »Medens den øvrige befolkning strengt skulle overholde det af tyskerne dekretede udgangsforbud, var dette i de fleste perioder ikke tilfældet for Post- og Telegrafvæsenets personale, idet poststyrelsen forlangte, at alle tjenester skulle udføres som under normale forhold, hvorved personalet altså blev tvunget til at færdes på gaderne i spærretiden. Til at

Passertilladelse

Indehaveren er beskæftiget hos:

Navn Jens Martin Bertinius Nielsen, Post- og Telegrafvæsenet,

Stilling Ekstrabud

Bopæl Frederikssundsvej 63, Ballerup,

Født d. 19/10/1882 i Pederstrup.

Indehaverens
Underskrift M. Nielsen

d. / 194

Genehmigt:

für die Zeit von
Uhr bis 24 Uhr

Der Wehrmachtkommandant.

O. O. B. & Co.

Passertilladelsen med de behørigte stempler og perforeringer stammer fra 1943.

begynde med forsynedes kun det ikke-uniformerede personale med tyske passersedler, medens personale med uniform mentes at være dækket mod tyske overgreb ved selve uniformen. Fra flere personalegruppers side protesteredes der energisk mod denne uforsvarlige ordning, idet det lidet nyttede, at man havde en passerseddel i lommen, når man først lå i rendestenen med en kugle i livet.¹⁰⁸

I Generaldirektoratets kontorer herskede der uro i dagene under generalstrejken. En del af personalet ville helst deltage i strejken, men K.J. Jensen truede, ifølge flere vidner, flere medarbejdere, hvis de forlod deres plads.¹⁰⁹ Herover for står imidlertid K.J. Jensens egen fremstilling af forløbet, ifølge hvilken han ikke havde truet de pågældende medarbejdere.

K.J. Jensen forsvarede sin holdning med, at arbejdsnedlæggelse blandt Post- og Telegrafvæsenets personale kun gik ud over danske interesser, og at han derfor havde modsat sig deltagelse.¹¹⁰

Det var et synspunkt, der kun kunne forsvares, hvis man så bort fra det generelle politiske holdningsskift, der var indtruffet, og som betød, at generalstrejken havde befolkningens støtte og var et væsentligt bidrag til den samlede modstand mod den tyske besættelse.

Nye strejker

Generalstrejken endte den 5. juli 1944, men dermed var urolighederne ikke slut. Muligvis for at forhindre nye arbejdsnedlæggelser udsendte Post- og Telegrafvæsenets ledelse den 24. juli en proklamation fra den tyske besættelsesmagt, hvoraf det fremgik, at al arbejdsnedlæggelse ville blive betragtet som sabotage og straffet hårdt.¹¹

Ledelsens forsøg på ad denne vej at dæmpe strejkeaktiviteten lykkedes imidlertid ikke. I midten af september måned rantes en lang række byer af en strejkebølge, som var støttet af Frihedsrådet. Det var dog en strejkeopfordring med begrænsninger, idet Frihedsrådet af hensyn til landets befolkning ønskede at friholde jernbane- og telefontrafik samt forsyningen med vand, gas, elektricitet, mælk og brød.

I Aalborg var der arbejdsnedlæggelse, og postkontoret lukkede.¹² Også Århus rantes af en strejke. Forløbet er her skildret af telegrafbestyrer K.M. Schmidt: »Der blev erklæret generalstrejke i Århus mandag den 18. september. Som følge af strejken blev det nødvendigt straks kl. 12.00 at indstille telegramudbringningen.

Assistent- og kontoristpersonalet, der skulle møde til eftermiddagsstjeneste, udeblev med et par enkelte undtagelser, og de få, der mødte, trak sig af hensyn til solidaritetsfølelsen med det øvrige personale straks tilbage. Ligesom de få ekspedienter, der var blevet tilbage af formiddagsholdet, gik hjem, da deres ordinære tjeneste sluttede.

Derefter blev forbindelsen med omverdenen og den nødvendige livsvigtige ekspedition opretholdt af overordnet personale.

Personalet har som motivering for deres adfærd henvist til ordlyden af den udsendte opfordring fra Århus strejkekomité samt til, at der fra forskellig side har været rejst kritik imod personalet ved Post- og Telegrafvæsenet for ikke at have deltaget i generalstrejken.¹³

Også i Vejle blev der strejke. Postmesteren forsøgte at opretholde normal postbetjening, men måtte snart opgive. Ekstrabude blev angrebet med stenkast på åben gade, og foran postbygningen forsamledes en stor gruppe mennesker, der krævede arbejdet nedlagt. Tre af kontorets biler blev standset på gaden, og chaufførerne truet til at køre hjem.¹⁴

Strejken kom til Esbjerg allerede den 16. september 1944. De tyske tropper besatte postkontoret, hvorefter personalet gik hjem.¹⁵

Hobro blev ramt af strejken den 18. september, og postkontoret opgav at udbringe post i byen og på landet. Kl. 9.30 blev forhal-

len fyldt af en skare unge mennesker, der krævede at kontoret straks skulle lukkes, da bygningen ellers ville blive bombarderet med sten og eventuelt bombet. Man lukkede derefter postkontoret. Men det var ikke nok for skaren, der gik ud i postkontorets gård og højlydt krævede, at personalet gik hjem. Skaren truede atter med, at hvis det ikke skete, ville bygningen blive bombarderet med sten.

Personalet forlod nu bygningen. Allerede dagen efter var posten imidlertid normal.¹¹⁶

I Kalundborg blev der strejke den 18. september 1944. Postmesteren fortæller om forløbet: »Da postbude og landpostbude fra postkontoret skulle udgå med 1. ombæring kl. 8.00, havde man allerede forinden modtaget en anonym opringning, hvori det meddeltes, at det ville være forbundet med fare for postbudene, hvis de omdelte post. Denne opringning blev ikke besvaret herfra, men jeg foretog en tur gennem byen for at få rede på stemningen blandt befolkningen. Det viste sig da, at ved begge ender af havnepladsen, som samtlige by- og landpostbude måtte passere for at nå deres distrikter, var opstillet grupper af folk, som forulempede enhver, som tilsyneladende arbejdede, også mælke- og brødvogne.

Af forskellige tilråb og udtalelser fremgik klart, at omdeling af post ville fremkalde uro og forårsage uheldige episoder. Det skønnedes derfor rigtigt at udskyde 1. omdeling for at afvente, hvorledes situationen ville udvikle sig. Postbudene gik derfor hjem og mødte igen ved middagstid for at forsøge at foretage 2. omdeling.

Imidlertid var stillingen i løbet af formiddagen forværret betænkeligt. Store skarer drog gennem gaderne, og ruder knustes i adskillige butikker og privatboliger. Kontoret suspendede derefter postomdelingen og kassetømninger for resten af dagen«. ¹¹⁷

I Ringkøbing gik det løs tirsdag den 19. september.¹¹⁸

Nogle af de hårdeste konfrontationer fandt sted i Randers, hvor postmesteren fastholdt normal post: »Postpersonalet mødte, på trods af strejken, til tjeneste som sædvanlig, og togposten blev sorteret. Imidlertid vendte en pakkebil, der havde påbegyndt omdelingen om morgenen, tilbage efter at en ophidset folkemængde havde truet med at vælte vognen og gå over til håndgribeligheder over for personalet. Også et telegrafbud vendte tilbage efter at være blevet truet med prygl.

Under disse omstændigheder måtte al udendørs arbejde indstilles, og brevbærerne sendes hjem. Ved 13.30 tiden fyldtes postkontorets ekspeditionslokale af en hujende, men meget ungdommelig skare, der højlydt forlangte, at postkontoret skulle lukkes. De unge mennesker blev dog gennet ud, uden at der ellers skete

noget, men da undertegnede derefter fra anden side blev gjort opmærksom på, at situationen var faretruende, og da der alligevel ikke kom kunder ind på postkontoret, bestemte jeg mig for at lukke kontoret.

Samtidig blev der ringet fra politiet, at man havde haft en anonym opringning gående ud på, at der var lagt bomber under posthuset. Politiet mente dog, at det var blind alarm, og da et eftersyn rundt om bygningen viste, at alle kældervinduer var lukkede og hele, blev der ikke foretaget mere ved den sag, og der skete heller ikke noget.

Telefon- og telegrafekspeditionen foregik uhindret, dog udbragtes telegrammer ikke, men adressaten søgtes så vidt muligt underrettet gennem telefonen. Toggangen på statsbanerne opretholdtes normalt, og udveksling med posttogene fandt sted fra banegårdsekspeditionen. Rutebiltrafikken var indstillet, der indgik derfor ikke post fra Harridslev, Mellerup og Tvede. De øvrige brevsamlingssteder og sideruter, hvor postvæsenet selv udfører transporten, blev afpostet.

Meningen var, at strejken skulle slutte den 22. kl. 12.00, men med den motivering, at der var blevet skudt på folk, blev den forlænget med endnu 24 timer. I tidsrummet omkring middag, da det var uvist, om strejken ville blive fortsat, fik kontoret hentet post, der var oplagret på banegårdsekspeditionen, hvorefter brev-bærerne gik i gang med sorteringen. Et forsøg på at foretage kassetømning og telegramudbringning lykkedes kun delvis.

Da stemningen på gaderne var blevet meget ophidset, blev politimesterens stedfortræder forespurgt, om det ville være tilrådeligt at sende brev-bærerne ud i byen, hvilket han besvarede med et klart nej, hvorfor omdelingen ikke blev udført. Brev-bærerne blev holdt tilbage for det tilfælde, at der skulle ske en afspænding, men da dette ikke indtraf, blev de sendt hjem.

Kontoret var forblevet åbent, men måtte lukkes igen da der var optræk til rudeknusning, som dog blev afværget ved en politibils indgriben«. ¹¹⁹

Indberetningerne fra strejkerne i september 1944 viser samme billede som under generalstrejken. Post- og Telegrafvæsenets ledelse var ivrig efter at holde post- og telegramtjenesten normal. Medarbejderne reagerede forskelligt. Visse steder truede postmestrene personalet med henvisning til tyskernes proklamation fra den 24. juli 1944 om, at strejker ville blive betragtet som sabotage. Medarbejderne synes stærkt presset af befolkningens aggressive holdning til dem, der fortsatte arbejdet.

Der tegner sig i øvrigt et ret ensartet billede af opgøret omkring posthusene. I de fleste byer blev disse holdt åbne, hvorefter større

skarer indfandt sig i ekspeditionslokalet og forlangte, at de blev lukket. Skete dette ikke, blev der truet med stenkast og ikke sjældent blev der indtelefoneret bombetrusler. Men i intet tilfælde blev posthusene rent faktisk udsat for bomber.

Tyskerne strammer grebet

Den dramatiske udvikling i Tyskland i 1944 fik betydning for Danmark. Heinrich Himmlers SS og SD fik stadig mere magt, og fik ansvaret for bl.a. kontraspionagen, hvorunder brevcensuren sorterede. Det betød, at SD den 26. februar 1944 overtog ansvaret for udlandskontrollen, og det danske personale blev trukket tilbage. I oktober 1944 blev brevcensuren flyttet til Sønderborg, hvor der blev foretaget censur af brevpost fra Danmark til Norge og Sverige og fra Sverige til Danmark.¹²⁰

Derimod forblev pakke- og avis kontrollen i København.

Tyskernes ønske om at styrke grebet om Danmark viste sig ligeledes i sager om tysk bemanding af danske forstærkeranlæg. Hidtil havde dette været undgået. I maj 1944 havde tyskerne sendt 20 tyske funktionærer til indøvelse i tjenesten på forstærkerstationerne.¹²¹ Post- og Telegrafvæsenet havde forsøgt at undgå denne udstationering, bl.a. fordi den kunne henlede sabotørernes opmærksomhed på stationerne. Tyskerne fastholdt imidlertid udstationeringen.

Tyskernes nidkærhed medførte krav om, at telefon- og telegrafcensuren skulle overvåges af tyske fagfolk. Allerede i juni 1944 krævede de at få et bedre og skarpere opsyn med den danske telefon- og telegrafcensur.¹²² Overvågningen skulle udøves som kontrolbesøg ved centralerne af tre tyske teknikere. Denne overvågning kom i stand i december 1944.¹²³

Endelig var der en fortløbende skærpelse af tysernes krav om udlevering af post. Ifølge postloven kunne Post- og Telegrafvæsenet ikke uden retskendelse udlevere post. I slutningen af 1943 udstedte tyskerne imidlertid et dekret om, at visse forsendelser i Post- og Telegrafvæsenets varetægt kunne beslaglægges. De danske myndigheder havde imidlertid en stående ordre til postkontorerne om at afvise anmodning om udlevering af post.¹²⁴

Der var meget få eksempler på, at tyskerne rent faktisk benyttede sig af deres magt til beslaglæggelser. Et postbud blev den 22. januar 1944 således taget med til forhør i Dagmarhus i København, fordi han var blevet pågrebet med illegale skrifter i sin posttaske. Såvel K.J. Jensen som Franz Hvass fra Udenrigsministeriet valgte, da tyskerne lod postbudet gå, ikke at rejse sagen, for ikke at fremprovokere yderligere indgreb.¹²⁵

I oktober 1944 indtraf den næste alvorlige situation. En tysk kriminalbetjent forlangte på Købmagergades postkontor post udleveret og blev da vist ind til postmesteren. Reglen var, at tyskerne skulle medbringe skriftlig anmodning fra tyske myndigheder om udlevering af post. Da den tyske kriminalbetjent ikke havde en sådan ordre nægtede postmesteren at udlevere posten. Så trak tyskeren sin pistol og forsøgte at tvinge ham til det. Da også dette mislykkedes, erklærede han postmesteren for arresteret og trak af sted med ham til Dagmarhus. Efter et forhør kørte kriminalbetjenten og postmesteren tilbage til Købmagergade, hvor posten blev udleveret.¹²⁶

I slutningen af 1944 greb tyskerne flere gange til beslaglæggelser. I Nørresundby skete en sådan den 19. november 1944 med brutal magt, og postmesteren blev arresteret. Også denne gang valgte Post- og Telegrafvæsenet og Udenrigsministeriet ikke at protestere af frygt for at fremprovokere en tysk skærpelse.¹²⁷

Modstand og illegalt arbejde

Der foreligger kun få og spredte oplysninger om post- og telegraf-folkenes deltagelse i illegalt arbejde, men der er ikke grund til at tro, at de adskilte sig fra den øvrige befolkning med hensyn til engagement i modstandskampen.

Fra Odense er der beretning om, at flere af postkontorets ansatte deltog aktivt i modstanden, og at loftet blev benyttet til at opbevare modstandsgruppers våben.¹²⁸

I Esbjerg var flere af de ansatte på postkontoret aktive i modstandsbevægelsen, således postassistenterne J.N. Balmer, Aage Dalsgaard og E.H. Pedersen. Overpostbud M. Milter Jensen var med i den illegale presse. Han blev i oktober 1943 arresteret af tyskerne og sendt til Sachsenhausen, hvor han dog overlevede.¹²⁹ Postvæsenet i Esbjerg havde et garageanlæg i Englandsgade, som under besættelsen fungerede som våbendepot. Lederen af gruppen, der stod bag disse aktiviteter, var postassistent Balmer. Han måtte gå under jorden, og våbenlageret blev derefter flyttet fra Postvæsenets bygning.¹³⁰

Der er flere oplysninger om, at postbudene forsynede modstandsbevægelsen med breve fra tyskerne. I Esbjerg bragte postbud Verner Jensen post til Gestapos hovedkvarter. Han dampede disse breve op før afleveringen, og kunne derfor give modstandsfolkene vigtige oplysninger.¹³¹

I Lyngby deltog postbudene i uddeling af illegale blade.¹³²

Hemmelig forbindelse

For modstandsbevægelsen var kommunikation forudsætningen for, at den kunne løse sine opgaver. Oplysninger skulle fra Danmark til Sverige og England uden at tyskerne måtte vide noget. Man benyttede kurér eller post til Stockholm, hvor det blev formidlet videre til engelske eller svenske myndigheder. Der blev etableret en række illegale radiosendere, men radioforbindelsen var dog kun et supplement. Af stor betydning var en telefonforbindelse, som Den danske militære Efterretningstjeneste fik etableret i 1945. Lederen af Post- og Telegrafvæsenets Kabelingeniørtjeneste, O. Ellekilde, kom til at spille en vigtig rolle i forløbet.¹³³

Der blev i 1944 etableret en trådløs telefonforbindelse mellem Sverige og Danmark, men den kunne ikke klare de mange informationer, der blev sendt af sted. Der blev fra den danske modstandsbevægelse i London udtrykt ønske om en kabelforbindelse over Sundet. Der var blevet trukket et nyt kabel mellem Charlottenlund og Barsebäck, og modstandsbevægelsen fik den tanke at koble sig på dette og dermed skabe en hemmelig forbindelse mellem Danmark og Sverige. Uden at man kender det nøjagtige hændelsesforløb, tyder kilderne på, at det var en af lederne af Den danske militære Efterretningstjeneste, Svend Schjødt-Eriksen, der tog kontakt med KTAS og lederen af Post- og Telegrafvæsenets Kabelingeniørtjeneste, O. Ellekilde. Ellekilde gav sit tilsagn om hjælp, hvis han kunne få garanti for, at de kredse, der stod bag anmodningen, havde den fornødne autoritet. Folketingsmand H.C. Hansen, der tillige var medlem af bestyrelsen i KTAS, mødte O. Ellekilde den 20. maj 1944 og gav ham den fornødne garanti.

Så gik arbejdet med at etablere senderen i gang. Den 19. juni foretog man et indgreb i kabelforbindelsen. Ellekilde brugte folk fra KTAS, fordi det var sjældent, at Post- og Telegrafvæsenets personale foretog arbejder i marken, og da kun når der var tale om fjernkabler. Indgrebet lykkedes og den 4. juli blev forbindelsen, som blev kaldt »Pilken«, for første gang afprøvet.

Der var i begyndelsen forbindelse mellem Danmark og Sverige gennem »Pilken« to gange om ugen, og mod krigens slutning øgedes antallet således, at der til sidst var kontakt flere gange om dagen. Forbindelsen kom til at spille en vigtig rolle i kommunikationen ikke mindst vedrørende hastende efterretningsstof, information om våbenimport og politisk underretning.

Successen med »Pilken« medførte et ønske om endnu en forbindelse, og i oktober 1944 gik Ellekilde i gang med det nye projekt. Denne gang gjaldt det kablet mellem Helsingør og Hålsingborg.

Ellekilde opsøgte postmester Gunnar i Helsingør, og denne accepterede, at der blev gået ind på kablet ved indføringen til postkontoret. Den nye forbindelse fik navnet »Lysteren« og den 22. november 1944 kunne den første samtale finde sted. Imidlertid var tyskerne i Helsingør ude efter lytteposter, og postmesterfamilien blev bekymret og besluttede at tage udstyret ned. I januar 1945 blev »Lysteren« atter etableret, men blev sjældent brugt.

Tyskerne opdagede aldrig hverken »Pilken« eller »Lysteren«.¹³⁴

Sabotage i censuren

I det stille foregik der illegalt arbejde fra det danske personales side i telefoncensuren. Personalet undgik systematisk at notere navne eller fordrejede dem, når folk var uforsigtige i telefonen. En tidligere medarbejder, Sera Goldstein (født Nygaard) har berettet, at personalet konsekvent forsøgte at glemme eller forvanske informationer, som kunne være til gavn for tyskerne.¹³⁵

Denne indsats var vanskelig, fordi der blandt personalet også var tyskvenlige elementer. En ung mand ved navn Arne Lützen-Hansen, der arbejdede i censuren, var samtidig organiseret i Modstandsbevægelsen. Gestapo havde mistanke til ham og lod ham skygge og arrestere. Arne Lützen-Hansen blev den 12. maj 1944 idømt dødsstraf. Tyskerne forsøgte at bruge dødsdommen mod Arne Lützen-Hansen og andre til at sikre sig ro fra Modstandsbevægelsen. Dette lykkedes ikke, og Arne Lützen-Hansen blev henrettet.¹³⁶

I december 1945 udsendte det engelske »Cabinet Standing Interdepartmental Committee on Censorship« en erklæring stilet til medarbejderne i det danske censur. I erklæringen hedder det bl.a.: »Censuren har spillet en uvurderlig rolle i arbejdet på at skjule vitale planer og forberedelser for fjenden, i afsløringen og undertrykkelsen af fjendtlig espionage, propaganda og ved andre undergrundsaktiviteter«.¹³⁷

Såvel i Post- og Telegrafvæsenets fagblade og officielle publikationer som i akterne i Post- og Telegrafvæsenets arkiv er der bemærkelsesværdigt stille omkring det illegale arbejde. Måske er det en indikation af, at der ikke var opsigtsvækkende meget at fortælle. Men det kan også skyldes en naturlig tilbageholdenhed. Beretningen om »Pilken« og »Lysteren« findes således hverken i Post- og Telegrafvæsenets egne publikationer eller arkiver. Vor viden skyldes en rapport, O. Ellekilde indsendte til Niels E. Holmblad i 1945 – men denne findes altså ikke i Post- og Telegrafvæsenets arkiv.¹³⁸

I Holstebro vilde de tyske Stryker kun overgive sig til en uniformeret Person og modte derfor op hos den lokale Postmester.

— Wir kapitulieren. Hr. Oberkreuzbandführer!

Den forbløffende historie om tyskerne i Holstebro, som kun ville overgive sig til en uniformeret person og som derfor måtte henvende sig på posthuset, gav anledning til denne helt nye titulatur til en postembedsmand.

Mange ansatte i Post- og Telegrafvæsenet deltog såvel før som efter befrielsen i forskellige opgaver i forbindelse med modstandsbevægelsens arbejde. I dagene lige efter befrielsen fortæller en note til ministeren for Offentlige Arbejder, at et stort antal medarbejdere var aktive deltagere i frihedsbevægelsens arbejde, herunder 21 mand fra Aalborg, 17 fra Esbjerg, ni fra Helsingør, 16 fra Fredericia o.s.v. Selv om noten stammer fra en tid, hvor frihedsbevægelsen ikke havde problemer med at skaffe aktive deltagere, fortæller den dog alligevel, at Post- og Telegrafvæsenets folk var med i modstandsbevægelsen på lige fod med den øvrige befolkning.¹³⁹

Befrielse og retsopgør

Ikke alle steder foregik befrielsen uden konfrontationer med tyske tropper. På Postgården i København var der slagsmål mellem det danske personale og tyske soldater natten mellem den 4. og 5. maj

1945. Der opstod endvidere rygter om, at tyskerne havde mineret gården i postbygningen i Købmagergade og udlagt sprængladninger bl.a. i forstærkerafdelingen på Rigstelefonkontoret. Tyskerne havde taget seks gidsler og truede med at skyde dem, hvis danskerne gik i aktion mod Postgården.¹⁴⁰

I protest mod tyskernes gidselsaktion forlod det danske personale Hovedtelegrafkontoret og Rigstelefonkontoret, og hele telefon- og telegraftrafikken gik i stå. Chefingeniør N.E. Holmblad kom til stede kl. 8.00 om morgenen den 5. maj for at få kommunikationslinierne åbnet. Det lykkedes efter samtale med en tysk forhandler, og samtidig indgik man en aftale om, at tre danske gidsler blandt telegrafpersonalet skulle byttes med tre frihedskæmpere. De danske forhandlere, telegrafkontrollør O.K. Andersen og telegrafinspektør P.F. Eriksen, fik efter samtale med en tysk underofficer bekræftelse på, at de tyske udlagte sprængladninger var ganske små og kun ville ødelægge tekniske installationer.

Hovedtelegrafstationen den 5. maj 1945 med flag og frihedskæmpere efter en urolig nat.

En gruppe fra P&T, der havde deltaget i modstandsbevægelsen. Fra venstre stående: O. Steensen, O.M.A. Harbild, H.C. Larsen, P.F. Eriksen og Th. Mouritzen. Siddende: O.J. Crillesen, J.S. Bruun-Wulff, Mary Nielsen og O.K. Andersen.

ner. På den baggrund gik det danske personale igen i arbejde omkring kl. 9.00 om morgenen.

Efter forhandling med den tyske kommandant for København, oberst Meppel, fik danskerne op på formiddagen tilladelse til at rykke ind i Postgården og overtage den.

De fleste andre steder foregik overtagelse af Post- og Telegrafvæsenets bygninger og lokaler stille og roligt. Men med befrielsen indledtes det indre opgør om Post- og Telegrafvæsenets rolle under krigen.

Efter besættelsen begyndte en række retssager ved den ekstraordinære tjenestemandsdømstol for at afklare, om danske tjenestemænd var gået for vidt i deres samarbejde med den tyske besættelsesmagt og dermed havde udvist unational optræden. Samtidig foregik der ved Den parlamentariske Kommission et forsøg på at afklare, hvilken rolle administrationen havde spillet i samarbejdet med tyskerne.

Det var uhyre vanskelige spørgsmål, fordi tiden under besættelsen havde skabt et samarbejde mellem danske myndigheder og den tyske besættelsesmagt, hvor grænserne var udefinerbare. Hvornår gik embedsmændene for langt i deres samarbejdsvilje? Det vidste de næppe selv.

I juni 1945 udsendte K.J. Jensen et cirkulære til de ansatte for at indsamle materiale om unationale elementer i Post- og Telegrafvæsenet.¹⁴¹ Imidlertid mente visse kredse i P&T, at dette cirkulære ikke ville have nogen effekt, fordi de ansatte ville være bange for at få problemer med deres chefer, som de jo skulle indberette. På den baggrund henvendte en af de aktive fra modstandsbevægelsen, postmester V. Gottlieb fra Nørrebro postkon-

Postmester V. Gottlieb, modstandsmand og efter befrielsen en hård kritiker af P&Ts ledelse og dens dispositioner under besættelsen.

tor, sig uden om postledelsen direkte til ministeren for Offentlige Arbejder og bad denne rense ud i Post- og Telegrafvæsenets ledelse. Dette memorandum til ministeren gav udtryk for, at det var den almindelige opfattelse blandt personalet, at Generaldirektoratets højeste embedsmænd ikke havde udvist den påkrævede nationale oprædten. Gottlieb nævnte en række eksempler på dette forhold, idet han understregede, at de ikke havde været egentlig tyskorienteret, men at de havde vist sig alt for tjenstvillige og imødekommende over for tyskerne. Gottlieb fremhævede, at ledelsen ved at påtage sig arbejdet med post-, telegraf- og telefoncensuren havde sparet tyskerne for ressourcerkrævende arbejde. Gottlieb betegnede det som statsværnemageri og skrev: »Poststyrelsen tvang danske posttjenestemænd til at arbejde som handels- og militærspioner for tyskerne.« Gottlieb berettede i sin skrivelse, hvorledes Danmark med sin tilslutning til Den europæiske Post- og Fjernmedeforening var det eneste land foruden de egentlige aksemagter, der deltog i det forberedende arbejde. De neutrale lande i Europa, Sverige, Schweiz og Portugal, ville ikke være medlemmer af tyskernes postunion. Danmark fulgte sin samarbejdspartner op med senere i 1943 at blive vært for den postkonference, der skulle føre Den europæiske Post- og Fjernmedeforenings beslutninger ud i livet.¹⁴²

Postledelsens krav til de ansatte, at de skulle gå med post i spærretiden, blev endvidere anført af Gottlieb som et bevis på postledelsens manglende nationale sindelag. Personalet følte sig, ifølge Gottlieb, svigtet af postledelsen, fordi ledelsen fremskaffede tyske passersedler, således at post kunne udbringes i spærretiden

under strejkerne. Endelig fremhævede Gottlieb, at postledelsen under folkestrejkerne intet havde gjort for at slutte op bag de ansattes krav om at deltage. Tværtimod havde ledelsen gjort alt for at fortsætte arbejdet, som om intet var hændt.

Blandt de kritikpunkter, Gottlieb vedlagde sin skrivelse, var de hårdeste anklager rettet mod kontorchef M. Gredsted, chefen for censuren. Ifølge disse anklager havde Gredsted under jødeaktionen den 1. oktober 1943 forbudt personalet at røre ved telefon- og telegrafapparaterne, således at jøderne ikke kunne advares mod aktionen. En anden anklage gik ud på, at ledelsen af udlandskontrollen havde krævet, at alle breve til flygtende jøder, politiske flygtninge og eftersøgte danskere skulle tilbageholdes. Personalet havde, ifølge klageren, opponeret mod denne beslutning, men ledelsen havde fastholdt beslutningen et stykke tid.

Der skete tilsyneladende ikke noget efter Gottliebs henvendelse, og Den parlamentariske Kommission arbejdede sig langsomt gennem papirdyngerne uden tegn på, at der ville blive rejst sigtelser.

I april 1947 rettede en gruppe medarbejdere ved Post- og Telegrafvæsenet i kredsens omkring Frit Danmark en anklage mod en række af de ledende embedsmænd.¹⁴³ De beskyldtes for at have vist overdreven tjenstvillighed og servilitet over for tyskernes ønsker ved intet at have foretaget sig for at protestere mod eller hindre tyske interesser, ved aldrig at have opfordret til at sabotere tyske interesser, ved at have haft selskabeligt samkvem med tyskerne, ved at have forfremmet tyskvenlige medarbejdere og endelig ved at have givet udtryk for tyskvenlige synspunkter.

Disse generelle anklager blev i anmeldelsen konkretiseret. Post- og Telegrafvæsenets ledelse havde tvunget danskere til at arbejde i brev-, telefon- og telegramcensuren, idet man havde truet medarbejdere med fyring, hvis de ikke accepterede opgaven. Ledelsen skulle endvidere have accepteret tyskernes krav om, at disse medarbejdere skulle præsentere arierattest for at blive ansat.

Lederen af postcensuren, postinspektør Petri Jensen, blev beskyldt for at have givet udtryk for tyskvenlige synspunkter. Også kontorchef Gredsted anklagedes med en række konkrete eksempler for at have været tyskvenlig.

Ledelsen anklagedes ligeledes for at have modarbejdet generalstrejken og for at have sendt medarbejderne ud i spærretiden, hvor den dog havde haft en god undskyldning for at holde dem væk fra gaderne.

Forfatterne til anklageskriftet lagde desuden stor vægt på tyskernes dannelse af Den europæiske Post- og Fjernmeldeforening. Den danske Post- og Telegrafledelse havde ikke blot, ifølge brev-

skrivernes anklage, været passive deltagere, men havde gennem ledende medarbejders festtaler under kongressen været med til at gøre unionen til en hyldestceremoni for naziledelsen. Anklageskriftet sluttede med ordene:

»Personalet i Post- og Telegrafvæsenet måtte nødvendigvis føle sig anledning til at skamme sig på deres etats vegne. Til de store kredse af personalet, der deltog i modstandsbevægelsen, kom styrelsen desuden i uhjælpeligt modsætningsforhold, idet dette personale ikke alene så sig svigtet, men tillige direkte modarbejdet af Generaldirektoratet. Det er derfor en udbredt opfattelse i etaten, at man ingen tillid kan have til en styrelse, der på det mest vitale punkt har svigtet på en så afgørende måde.«

En række af anklagepunkterne blev tilbagevist af generaldirektør K.J. Jensen i juni 1947. Han afviste bl.a., at han skulle have forlangt arierattest af de ansatte i postcensuren.

I slutningen af juni 1947 besluttede auditøren ved Den ekstraordinære Tjenestemandsdømstol, at ingen af Post- og Telegrafvæsenets ledere skulle tiltales. For M. Gredsteds vedkommende bortfaldt sagen, da han i mellemtiden var afgået ved døden.¹⁴⁴

Selv om der ikke blev rejst tiltale, følte K.J. Jensen sig ilde berørt af anklagerne og ønskede at lægge en redegørelse i sit arkiv, hvori han forklarede sig.¹⁴⁵ Dette apologetiske skrift er måske ikke egnet til at være en objektiv skildring af forholdene, men tjener som en god forklaring på K.J. Jensens opfattelse af sin politik i besættelsesårene. Hans mål var ifølge forsvarsskriftet rent danske, og han tog aldrig hensyn til, at tyskerne en overgang så ud til at ville vinde krigen. Vedrørende folkestrejken var det K.J. Jensens vurdering, at denne kun gik ud over danske interesser, og at der derfor ingen grund var til at støtte den. Tilslutningen til Den europæiske Post- og Fjernmeldeforening var, ifølge K.J. Jensen, en saglig, rigtig og forsvarlig beslutning. Der var dog »en ulyst« til at være med, så længe krigen varede, skrev K.J. Jensen.

Beslaglæggelsen af post var i modstrid med dansk postlov. Post- og Telegrafvæsenet samt Udenrigsministeriet havde i 1944 accepteret den tyske bekendtgørelse om beslaglæggelse. K.J. Jensen forklarede denne accept med, at ordningen med tyskerne var en fordel frem for direkte tysk beslaglæggelse af post på det enkelte posthus.

Hovedparten af de ledende medarbejdere i Post- og Telegrafvæsenet fortsatte i deres stillinger efter krigen. Deres samarbejds politik under besættelsen med tyskerne fik ingen konsekvenser. Derimod rejstes der tiltale mod en række andre ansatte for bl.a. unational optræden. I alt blev 53 medarbejdere tiltalt. Af disse

blev 31 afskediget, heraf to postmestre og 15 postbude.¹⁴⁶ Tallet var ikke opsigtsvækkende for en stor arbejdsplads, og svarer forholdsmæssigt til, hvad der var gældende for de øvrige offentlige institutioner.

Konklusion

Det er en næsten håbløs sag for historikerne at gøre op, hvor grænserne for national optræden gik under besættelsestiden. Retsopgøret efter krigen viste med al tydelighed, at det var så godt som umuligt juridisk at sætte disse grænser.

K.J. Jensen og hans ledende medarbejdere handlede ikke anderledes end de andre administrationschefer. K.J. Jensen havde fra starten af departementschefstyret argumenteret for at undgå konfrontation med tyskerne og fremme samarbejdet. Denne politik gik igen i hans administration af hans eget område. Imidlertid må det fremhæves, at hans fremstilling af Post- og Telegrafvæsenets tilslutning til Den europæiske Post- og Fjernmeldeforening ikke er korrekt. Ifølge K.J. Jensens redegørelse efter krigen var deltagelsen sket med ulyst, men af Post- og Telegrafvæsenets arkiv fremgår det, at Jensen anbefalede tilmelding til tyskernes forening på et tidspunkt, hvor sagen endnu ikke var afgjort på politisk plan.

K.J. Jensen synes at have været ledet af snævre faglige interesser i tiden under besættelsen. Det var således, han argumenterede i skrivelser til sin minister. Posten skulle ud. Politiske vurderinger syntes kun at have haft en plads i den udstrækning, han ønskede at undgå brud med tyskerne.

For mange ansatte i Post- og Telegrafvæsenet blev besættelsestiden svær. De var klemte mellem ledelsens ønske om at fortsætte arbejdet og deres eget ønske om at følge den øvrige befolkning i den stadig voksende modstand mod besættelsesmagten. Der var ikke nogen nem løsning på denne konflikt. Men de ansatte var ikke en homogen gruppe. Nogle var tjenestemænd og havde deres gode arbejde at miste. Andre var løst ansatte og risikerede mindre. Alle huskede de 1930'ernes arbejdsløshed og krise. Deres tilbøjelighed til at deltage i protestaktionerne i løbet af 1944 kunne måske være blevet animeret, hvis Post- og Telegrafvæsenets ledelse havde udvist en større forståelse for de politiske aspekter i krisesituationerne under strejkerne i 1944.

En vanskelig Post

Daarlig postal Samvittighed

Det kongelige Teaters Direktør, Hr. Norris, har det Uheld, at hans Post, der bestandig bliver sønsit efter ham, aldrig nogensinde kommer ham i Hænde.

Hvorfor teaterdirektørens rejseaktivitet forhindrede ham i nogensinde at få den eftersendte post, fremgår egentlig ikke, men det gav i alt fald Svikmøllen anledning til i 1929 at bringe dette herlige studie i rød.

Post- og Telegrafvæsenets udvikling i tal

Portoindtægter og brevforsendelser

Selv om Post- og Telegrafvæsenets teleaktiviteter spillede en stor rolle for etaten, var det dog stadig Posten, der var den vægtigste på indtægtssiden.

Post- og Telegrafvæsenets hovedindtægtskilder fremgår af Figur 11.¹ Gennem hele perioden fra 1927 til og med 1960 udgjorde portoen for breve, penge og pakker en langt større indkomst end de to andre kategorier. I en del af perioden var portoindtægten godt og vel tre gange større end telefonaafgiften og mere end ti gange større end telegramafgiften. Selv om telefonaafgiften særlig fra 1950'ernes midte var hastigt stigende, hvorved afstanden til portoen mindskedes, så var portoindtjeningen dog stadig dominerende.

Hvis man inddeler portoindtægterne i femårsperioder og beregner indtægten som procent af Post- og Telegrafvæsenets samlede indtægter fås den i tabel 7 viste fordeling.²

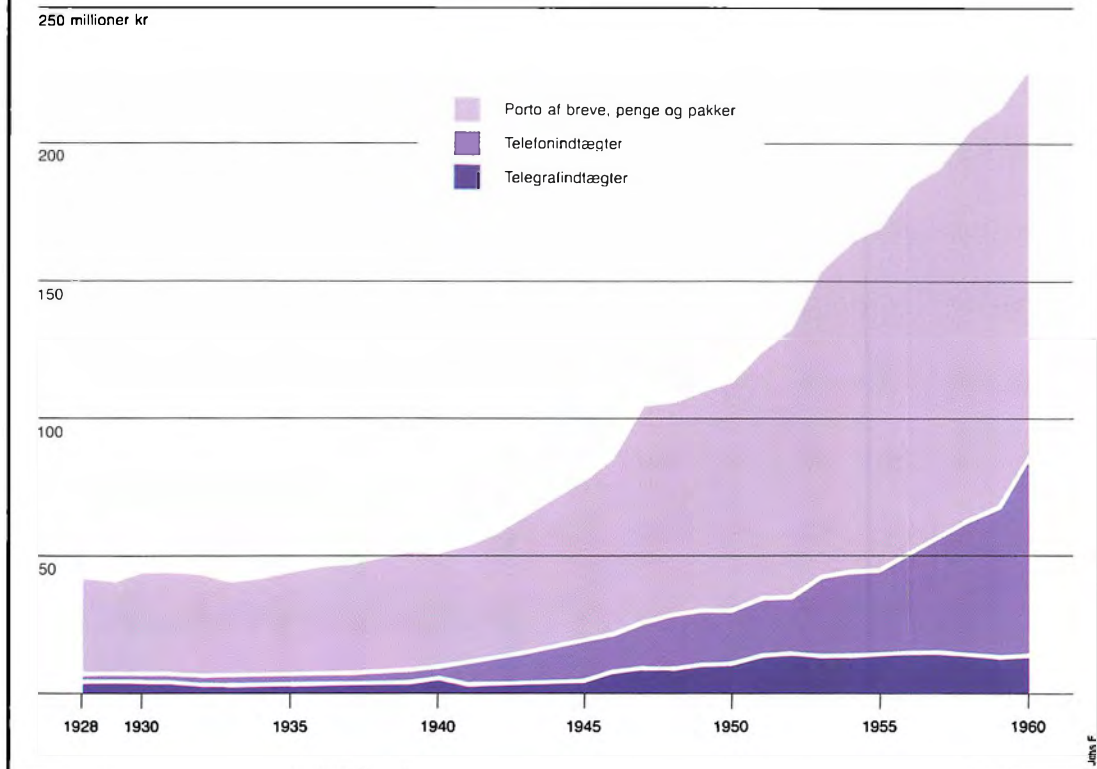
Tabel 7: Post- og Telegrafvæsenets portoindtægter 1927/28-1966/67 i % af de samlede indtægter

1927/28-1936/37	67,5
1937/38-1946/47	63,8
1947/48-1956/57	60,5
1957/58-1966/67	52,4

Det viser sig altså, at portoindtægterne, selv om de har været dominerende, alligevel relativt har vist en nedadgående tendens i Post- og Telegrafvæsenets samlede indtægtsbillede.

Indtægten fra porto kunne reguleres ved hjælp af portoforhøjelser og -nedsættelser, men da taksterne var et følsomt politisk emne, var det svært for Post- og Telegrafvæsenet at udvirke en

Vigtigste indtægtsposter

større indtjening gennem takstregulering, og ledelsen valgte da også kun sjældent at forsøge at udnytte denne mulighed.

Portoindtægterne var fordelt på en række forskellige kategorier, herunder salg af frimærker, hjemmefrankostempling, luftpostfrimærker, portomærker, kontorfrankostempling og postomdelte masseforsendelser. Af disse kategorier tegnede salget af frimærker sig for langt den største indtægt efterfulgt af hjemmefrankostempling.³

Portoens meget stabile niveau for perioden 1927 til 1960 kan aflæses af tallene i tabel 8 over almindelige brevforsendelsestakster. Til venstre ses de love og anordninger, der indebar portoforhøjelser. Lokalporto var en særlig porto inden for et lokalområde, og landsporto gjaldt for brevforsendelser til den ønskede del af landet. Tabellen viser kun et udvalg af takster.⁴

Figur 11. Kilde: Beretning om Virksomheden.

Tabel 8: Brevtakster (i ører) 1927-1960

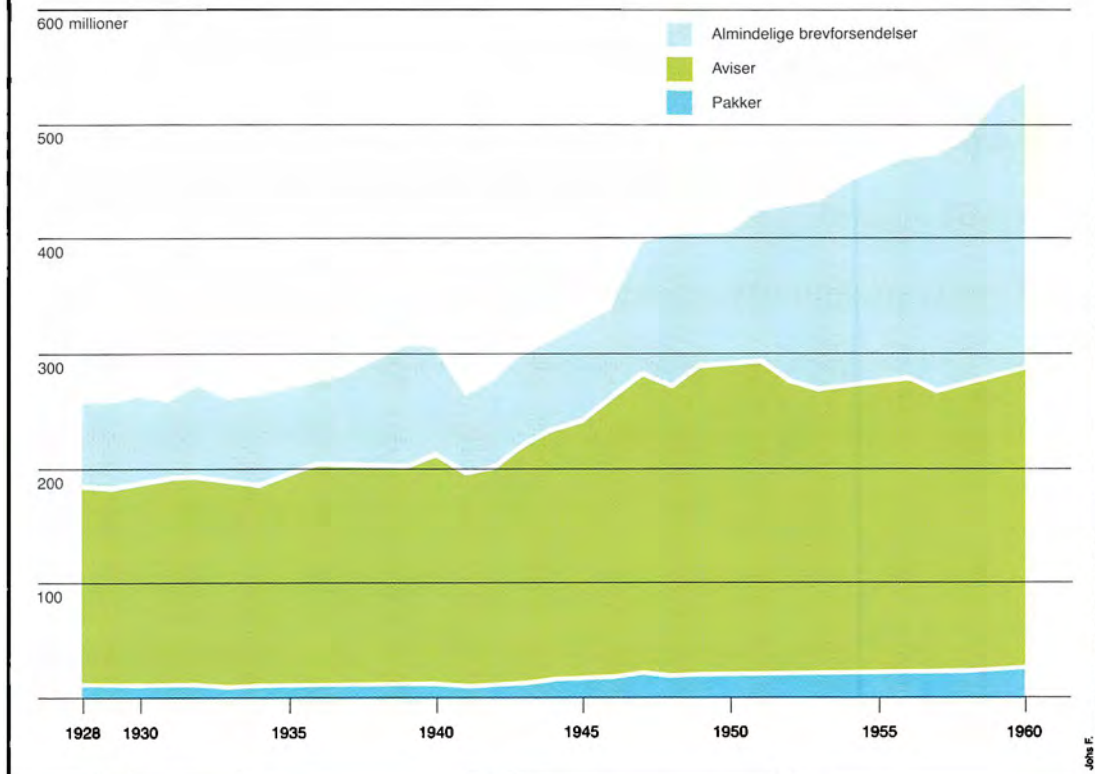
I krafttrædelses- dato og lovhjemmel	Lokalporto		Landsporto	Udland	20+
	-50 g.	50-250 g.	-50 g.	50-250 g.	
1.1.1927 (anord. af 13.11.1926)	10	15	15	25	25
1.7.1930 (anord. af 21.6.1930)	10	15	15	25	25
1.7.1940 (anordn. af 10.6.1940)	10	15	20	30	40
1.7.1946 (anordn. af 27.6.1946)	15	20	20	30	
1.6.1950 (anordn. af 16.5.1950 og 20.5.1950)	15	20	25	35	50
1.7.1952 (lov af 7.6. 1952 og anordn. af 18.6.1952)	20	25	30	40	60
1.5.1955 (anordn. af 20.4.1955 og bek. af 21.4 1955)	25	30	30	40	60
1.4.1957 (lov af 8.3.1957 og bek. af 12.3.1957)	ophævet		30	40	60

Hvad lå der bag tallene for portoindtægterne? Hvad bestod forsendingerne af? Som det fremgår af Figur 12 var hovedparten almindelige brevforsendelser, der hovedsagelig bestod af breve og brevkort. I finansåret 1927-28 var tallet ca. 260 millioner og i 1959-60 lidt over en halv milliard.⁵ Der var altså sket en fordobling af antallet af forsendinger. Årsagen til, at stigningen ikke var endnu større, må tilskrives telefonens voksende udbredelse.

Det samlede antal brevforsendelser steg støt gennem det meste af perioden. Stigningen kunne have sammenhæng med generelle politisk-økonomiske forhold og med portoændringer. Men også helt andre årsager kunne spille ind på postens mængde. Således betød folketingsvalget i 1929, at en betydelig mængde valgtrykssager udsendtes og dermed forhøjede statistikkens tal.⁶

Verdenskrisen forværredes i 1932, og det var sandsynligvis

Samlet antal postforsendelser

medvirkende til en nedgang på 4,2 %.⁷ Året efter var krisens værste effekt overvundet, og tallet viste nu en stigning på 1,1 %.⁸

Indtil 1940 havde man i 10 år klaret sig uden ændringer i de indenlandske posttakster for breve. Men i juli 1940 kom en generel stigning, der omfattede de fleste takster for brevforsendelser. Denne forhøjelse samt krigstilstanden i finansåret 1940-41 må være forklaringen på den meget markante nedgang i antallet af postforsendelser, der skete dette år, i alt 13,6 %.⁹

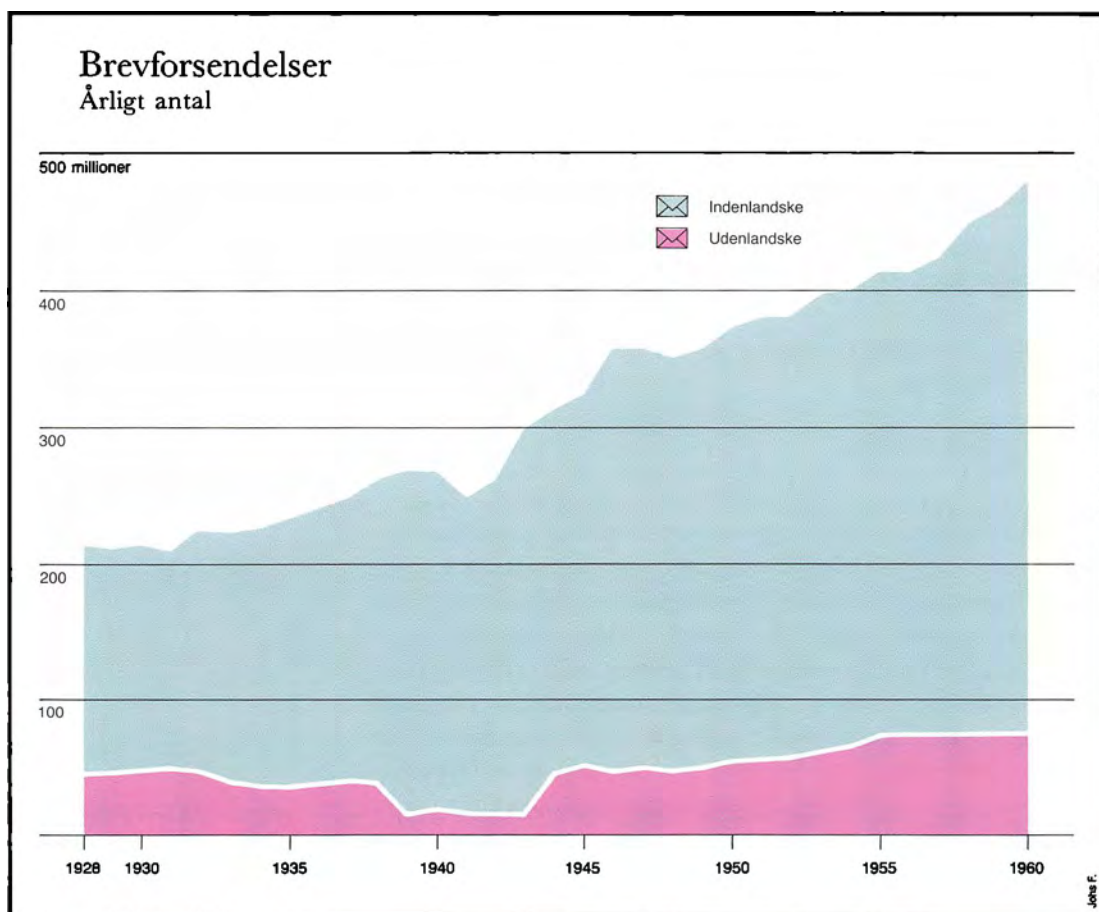
De følgende krigsår var der tale om en fremgang, som må tilskrives de offentlige myndigheders heftige aktivitet. Under den unormale situation fik brevforsendelser fra lokale prisudvalg vedrørende rationering, institutioner såsom Direktoratet for Vareforsyning og Prisdirektoratet samt korrespondancen mellem kommunale og statslige myndigheder et vældigt opsving.¹⁰

Figur 12. Kilde: Beretning om Virksomheden.

Figur 13. Kilde: Beretning om Virksomheden.

Også i befrielsesåret 1945-46 oplevede Danmark en meget kraftig opgang i almindelige brevforsendelser. Post- og Telegrafvæsenet pegede selv på en lang række faktorer, der indvirkede på tallet: Der var en tiltagende forretningsvirksomhed og energiske aktiviteter hos den offentlige administration, herunder stadig Varedirektoratet og Prisdirektoratet. Endvidere kunne man pege på det store antal militærindkaldelser, den omfattende administration af flygtningelejre for tyske flygtninge og det overbelastede telefonnet, der betød, at folk tyede til det gamle kommunikationsmiddel med pen, blæk og kuverter.¹¹

Tallene i Figur 12 for de almindelige brevforsendelser dækker over to forskellige brevtyper: De indenlandske og de udenlandske. I Figur 13 ses en grafisk fremstilling af den indenlandske- og udenlandske udvikling inden for brevpost. Graferne viser klart, at

den indenlandske brevforsendelse gennem hele perioden var langt større end den udenlandske. Krisen i begyndelsen af 1930'erne ramte den udenlandske relativt hårdere. De dårligere økonomiske forhold, der forårsagede mindre handel og færre turister, må have forårsaget et fald i antallet af forsendelser.

Aviser, ugeblade og pakker

Den anden store forsendelsegruppe bestod, som det fremgår af Figur 12, af aviser og ugeblade. I hovedsagen fulgte avisforsendelserne samme tendens som brevene, nemlig en nedgang omkring begyndelsen af 1930'erne og 1940-41. Nedgangen i 1940-41 skyldtes ikke alene besættelsen og isvinteren, men også en portoforhøjelse fra den 1. juli 1940 spillede ind.

I antal udgjorde pakkerne en langt mindre, men mere arbejdskrævende opgave. Antallet af pakker kom ud for de kendte fald i begyndelsen af 1930'erne og i besættelsesårene. Men bortset fra disse to brud på tendensen var antallet stort set støt stigende. Langt hovedparten af pakkerne, ca. 90 %, var indenlandsk post.¹² Den procentvise stigning i pakkeantallet er vist i tabel 9.¹³

Tabel 9: Væksten i pakkeantallet 1927/28-1961/62 i %

1927/28-1931/32	-9,8
1932/33-1936/37	7,5
1937/38-1941/42	55,5
1942/43-1946/47	16,3
1947/48-1951/52	8,4
1952/53-1956/57	15,1
1957/58-1961/62	19,0

Af stor betydning for pakkepostens befordring var en overenskomst med Statsbanerne af 1. oktober 1933, der forbedrede jernbanetransporten. På trods af besættelsestiden, der skabte uorden i pakkebesørgelsen, voksede antallet. Man kan se en forklaring i det forhold, at rutebiler, fragtmænd og den indenlandske skibsfart, der tidligere havde transporteret en del pakker, nu på grund af benzin- og oliemangel måtte indstille deres virksomhed. Når pakkebefordringen i 1947-48 viser en nedgang, er forklaringen sandsynligvis, at de private vogn- og fragtmænd atter kunne være med i konkurrencen.¹⁴

Telegrammer

Af Figur 11 fremgår, at telegramindtægten på intet tidspunkt var af større betydning for Post- og Telegrafvæsenets økonomi sammenlignet med porto- og telefonindtægten. Telegramindtægtens procentvis andel af Post- og Telegrafvæsenets samlede indtægt ses af tabel 10.¹⁵

Tabel 10: Telegrafindtægtens andel af Post- og Telegrafvæsenets samlede indtægt 1927/28-1966/67

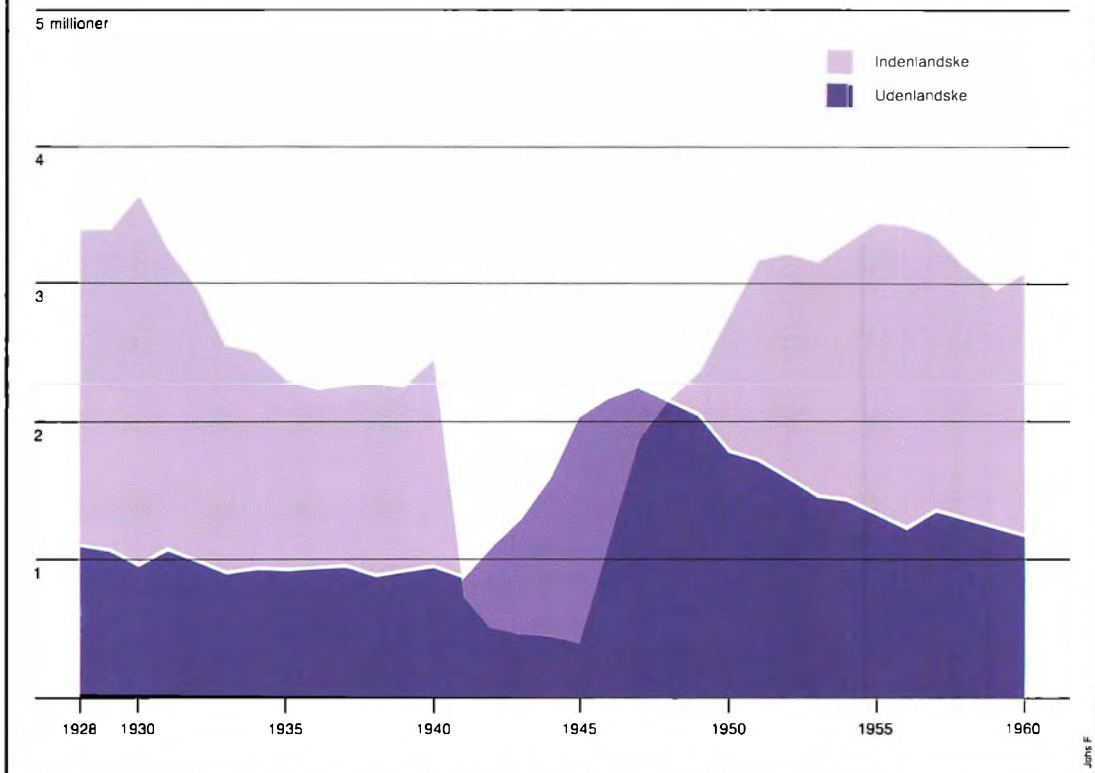
1927/28-1936/37	6,0
1937/38-1946/47	4,7
1947/48-1956/57	5,6
1957/58-1966/67	2,6

Af den samlede telegramindtægt udgjorde den indenlandske i gennemsnit ca. 1/3 og den udenlandske lidt over halvdelen, medens transitelegrammer, altså de tilfælde, hvor Danmark blot anvendtes som gennemgangsland, i gennemsnit udgjorde lidt over 10 %. De indenlandske telegramindtægter er gennem perioden vigende i takt med telefonens stigende betydning, bortset fra krigsårene.

I Figur 14 ses en grafisk fremstilling af telegrammernes antal. De indenlandske telegrammer voksede kraftigst i krigsårene, hvorefter antallet var støt faldende. Dette fald må delvis tilskrives udbygningen af telex- og telefonnettet.

Telegrammer

Årligt antal

Som for portointægten betød verdenskrisen fra slutningen af 1920'erne og indtil 1933 en nedgang for telegramindtægterne, men også nedsatte telefonafgifter i 1931 og den forbedrede luftpost kan have påvirket nedgangens størrelse. De enkelte års statistiske opgørelser kunne dog også svinge af forskellige andre årsager. Således kunne optællingstidspunktet variere og optællingspræmisserne ændres.

Ved besættelsen af Danmark faldt det samlede antal telegrammer og dermed indtægterne ved næste finansårs opgørelse, til et meget lavt niveau, idet trafikken blev godt og vel halveret i 1940-41. Besættelsen betød afbrydelse af telegrafforbindelsen med en række lande og forskellige restriktioner, således at antallet af udenlandske telegrammer faldt med ca. 60%.¹⁶ Men derefter gik det igen fremad, og man kunne som årsag pege på faktorer som de ekstraordinære forhold inden for forretningsverdenen og udvi-

Figur 14. Kilde: Beretning om Virksomheden.

delsen af den meteorologiske meldetjeneste. Efter Danmarks befrielse steg telegramtrafikken og dermed indtægterne stærkt, hvilket også i nogen grad hang sammen med en forhøjelse af bl.a. bytelegramtaksten i juli 1946.

I slutningen af perioden 1927-60 udtrykte generaldirektøren sin glæde over teleaktiviteternes hastige vækst og indtjening, men det var ikke en glæde uden en vis portion malurt. Han beklagede sig over telegraftjenestens dalende indtjeningsniveau og betegnede tjenesten som »noget i retning af en social forpligtelse«. ¹⁷

Telefonen

I modsætning til telegramindtægterne viste telefonindtægterne stærkt stigende tendens, som det fremgår af Figur 11. For hele perioden beløb telefonindtægterne sig til ca. fem gange så meget som telegrafindtægterne. Her spillede de indenlandske den absolutte hovedrolle med ca. 75 %.

Hvis man opgør telefonindtægten som procentdel af Post- og Telegrafvæsenets samlede indtægt viser den en stigende tendens i modsætning til, hvad der var tilfældet med portointægterne. ¹⁸

Tabel 11: Telefonindtægter som % af Post- og Telegrafvæsenets samlede indtægter 1927/28-1966/67

1927/28-1936/37	14,1
1937/38-1946/47	14,1
1947/48-1956/57	16,7
1957/58-1966/67	21,7

Indtægterne bestod dels af rigstelefonafgifter, dels af statstelefonindtægter. Indtægterne fra Statstelefonen opdelt i femårsperioder er vist i tabel 12. ¹⁹

Tabel 12: Statstelefonens indtægter (mill. kr.) 1927/28-1961/62

	Sønderjylland	Møn
1927/28-1931/32	2,7	–
1932/33-1936/37	2,8	–
1937/38-1941/42	3,8	–
1942/43-1946/47	8,3	0,4
1947/48-1951/52	13,9	0,6
1952/53-1956/57	21,8	1,1
1957/58-1961/62	40,8	2,3

Den meget ringe stigning i femårsperioden fra 1932/33-1936/37 må tilskrives verdenskrisen, som ramte Statstelefonen i Sønderjylland særlig hårdt.

I Figur 15 kan udviklingen inden for de indenlandske og udenlandske telefonindtægter følges hver for sig. Den indenlandske viser en stærkt stigende tendens med en accellererende stignings-takst. Der kan noteres den kendte nedgang omkring verdenskrisen i 1932 og for udlandstrafikkens vedkommende ligeledes en nedgang omkring verdenskrigen. Først fra 1946, da forholdet til udlandet atter var normaliseret, var indtægterne for udlandstrafikken mærkbart stigende.

De manuelle rigssamtaler var ikke af stor betydning i det samlede billede, men dog støt stigende perioden igennem. Statstelefonens manuelle mellembys- og lokalsamtaler vejede tungere, men faldt brat efter 1949, da automatiseringen for alvor satte igennem. Tilsvarende havde de automatiske, tællerdebeterede samtaler en voldsom vækst.²⁰

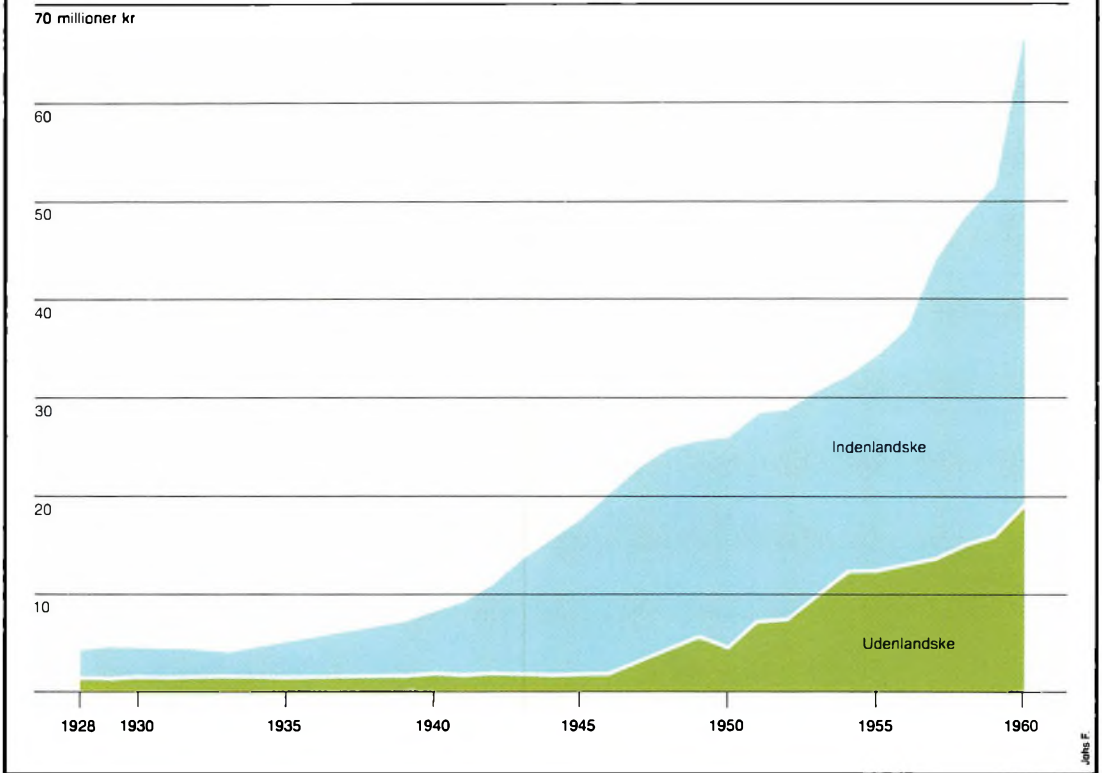
Samlet er telefonens gennembrud som det nye almene kommunikationsmiddel markant, og det lykkedes i vid udstrækning at udkonkurrere Telegrafens. Telefonens succes skal selvfølgelig ses i lyset af en lang række faktorer, såvel samfundsøkonomiske som tekniske og psykologiske, men det er værd at fremhæve, at dels blev taksterne nedsat flere gange i perioden, dels spillede minut-takseringen en rolle, idet forbrugerne nu selv fik hånd i hanke med deres udgifter.

For Rigestelefonnettets vedkommende kan man aflæse den hastige udvikling ved at se på telefonkredsløbene. Oprindeligt havde luftledninger klaret telefonforbindelserne, men efter 1950 spillede de kun en meget lille rolle og var i 1960 forsvundet. De ældre jordkabler, lavfrekvenskabler, tog hovedparten af forbindelserne, indtil automatiseringen satte igennem i midten af 1950'erne. På dette tidspunkt var det blevet teknisk muligt at erstatte lavfrekvenskablerne med bærefrekvenskabler og koaksialkabler. De nye bærefrekvenskabler overtog hurtigt markedet, og allerede omkring 1954-55 var de dominerende.

Situationen på søen svarede stort set til forholdene på landjorden. Lavfrekvenskablerne blev i begyndelsen af 1950'erne hastigt erstattet af koaksialkabler.

Ledelsen af Post- og Telegrafvæsenet var udmærket klar over Rigestelefonens betydning for etaten. Rigestelefonen havde en ti gange større stigning i antallet af samtaler end lokaltelefonen og udlandssamtalerne var steget syv gange stærkere end lokalsamtalerne.²¹ Stigningen var en konsekvens af de bedre tekniske forhold, der bl.a. medførte billigere takster set i relation til det gene-

Telefonindtægter

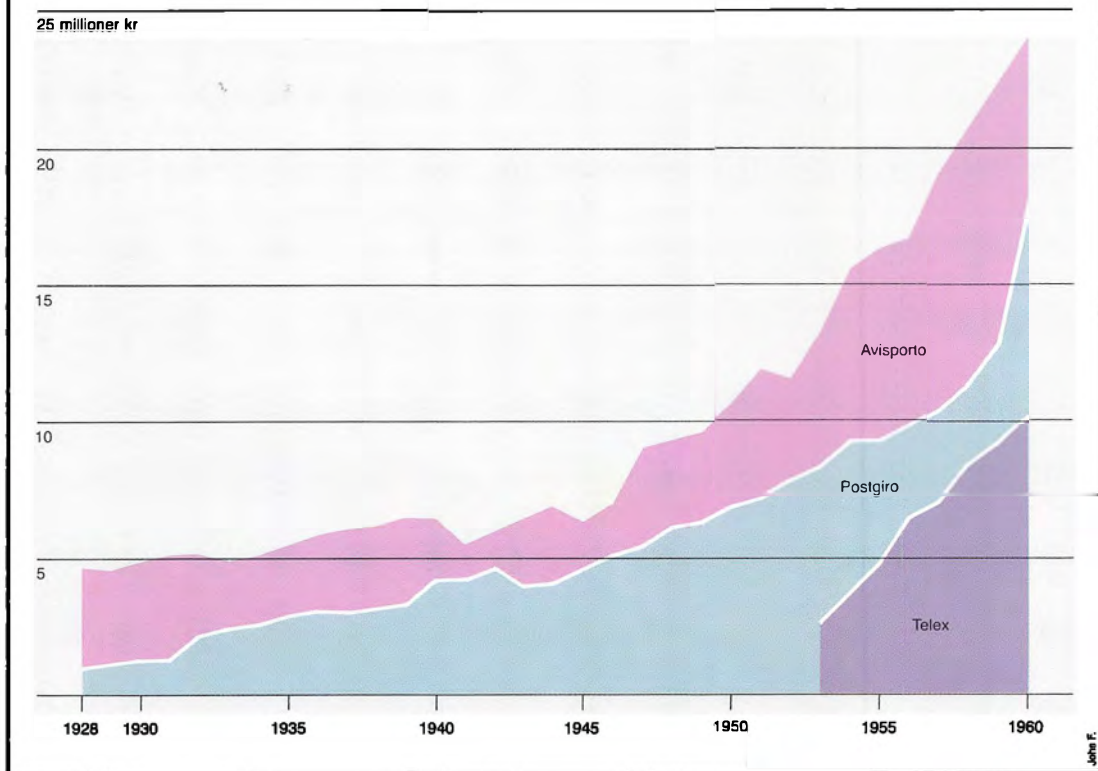
Figur 15. Kilde: Beretning om Virksomheden.

relt forhøjede prisniveau i landet. Faktisk var fremgangen så kraftig, at generaldirektøren var bange for, at Post- og Telegrafvæsenet ikke kunne klare presset.²²

Indtægter og udgifter

Figur 11 viste kun Post- og Telegrafvæsenets væsentligste indtægtsposter, medens Figur 16 viser en række af de mindre betydende. Indtægten fra postgiroen dækker over renter af fonds (obligationer og aktier), renter af lån til statsgaranterede lånefonds, indlån i banker og sparekasser samt renter af mellemregningen med poststyrelsen. For postgiroens vedkommende steg indtægten gennem hele perioden med undtagelse af 1943-44, hvor nedgangen dog skyldtes en ændring i statistikkens optællingsmetode.²³

Mindre indtægtsposter

Figur 16. Kilde: Beretning om Virksomheden.

Trods postgiroindtægternes bratte stigning i slutningen af 1950'erne, spillede avisporto en større rolle for Post- og Telegrafvæsenets indtægter, hvad der ses af figur 16 og tillige fremgår af tallene i tabel 13.²⁴

Tabel 13: Postgiroindtægter 1927/28-1961/62

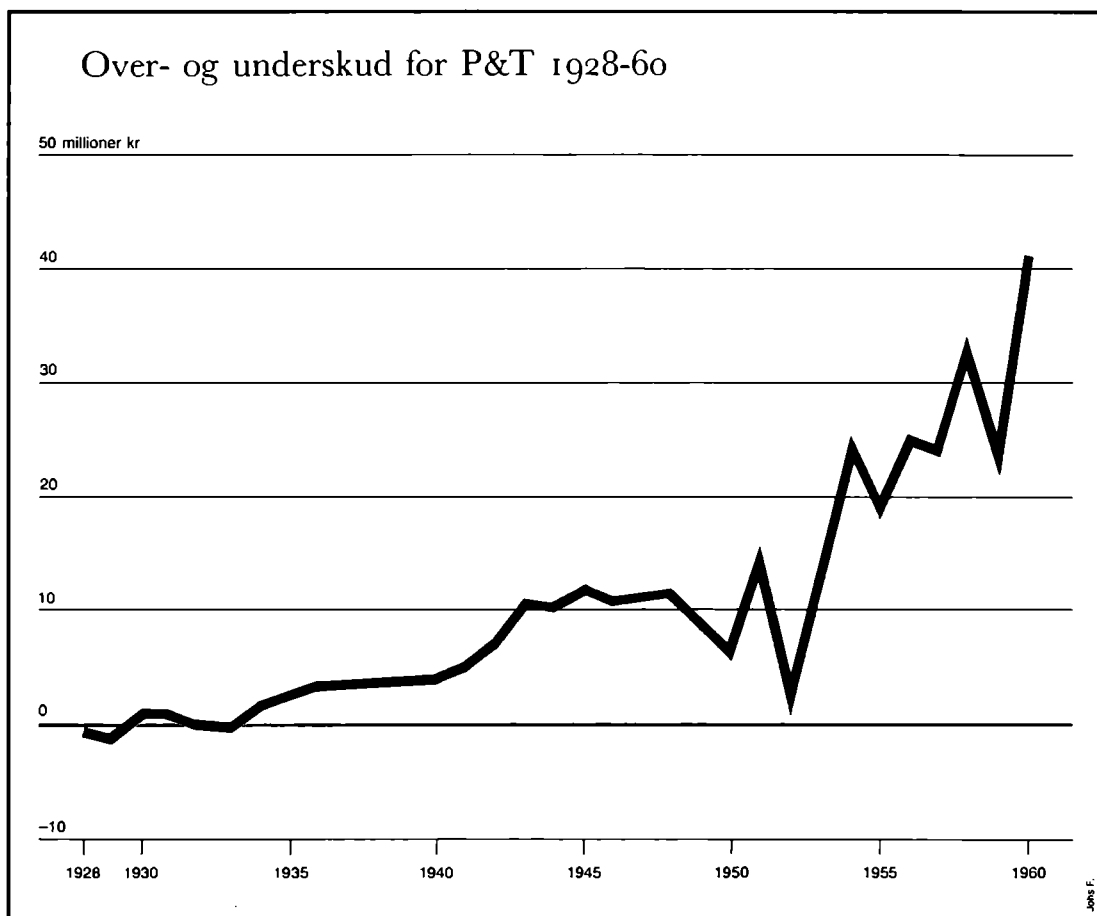
	Beløb pr. femår mill. kr.	Stigning i % pr. femår
1927/28-1931/32	24.579	1,3
1932/33-1936/37	27.411	11,5
1937/38-1941/42	30.651	11,8
1942/43-1946/47	35.670	16,4
1947/48-1951/52	52.887	48,3
1952/53-1956/57	78.772	48,9
1957/58-1961/62	111.226	41,2

I sommeren 1927 indførtes en speciel B-takst for udbringning af aviser. Det var resultatet af forhandlinger mellem Post- og Telegrafvæsenet og en række københavnske dagblade, der havde truet med selv at udbringe bladene. Taksten forblev uændret indtil 1946.²⁵

Nedgangen for avisforsendelserne omkring krigsårene kan bl.a. forklares med papirrationeringen, og grunden til nedgangen i 1947 var en typografstrejke, der bevirkede, at op imod 15-16 millioner aviser ikke blev udsendt.²⁶ Nedgangen i 1951-52 skyldes, at en række provinsblade valgte at gå over til privat udbringning, at der i disse år var et stigende salg fra bladhandlere, og endelig, at der i 1950 var blevet indført en portoforhøjelse.

Der var i 1920'erne og 1930'erne en hård kamp for at få Post- og Telegrafvæsenet til at give overskud. Figur 17 viser driftsindtægter og -udgifter. Fra 1927 til ca. 1940 var indtægterne og udgifterne

Figur 17. Kilde: Beretning om Virksomheden.

ne næsten lige store. Udgiftsgrafernes rolige stigning dækker over ganske voldsomme forskydninger inden for etatens forskellige tjenestegrene og også over radikale udsving inden for enkelte indtægtskilder, hvor f.eks. portoændringer kunne bevirke kraftige svingninger. Det samlede resultat fordelt på femårs perioder ses i tabel 14.²⁷

Tabel 14: Post- og Telegrafvæsenets overskud pr. femår 1927/28-1961/62 (mill. kr.)

1927/28-1931/32	-0,3
1932/33-1936/37	10,9
1937/38-1941/42	22,4
1942/43-1946/47	54,4
1947/48-1951/52	40,9
1952/53-1956/57	105,6
1957/58-1961/62	195,7

Fra 1952-53 skete der en vigtig ændring i forholdet mellem udgifter og indtægter, idet indtægterne afgørende steg stærkere end udgifterne, dog med visse spring. I 1952-53 var overskuddet på ca. 13 millioner kr., i 1955-56 på ca. 25,5 millioner kr. og i 1959-60 på ca. 41 millioner kr.²⁸

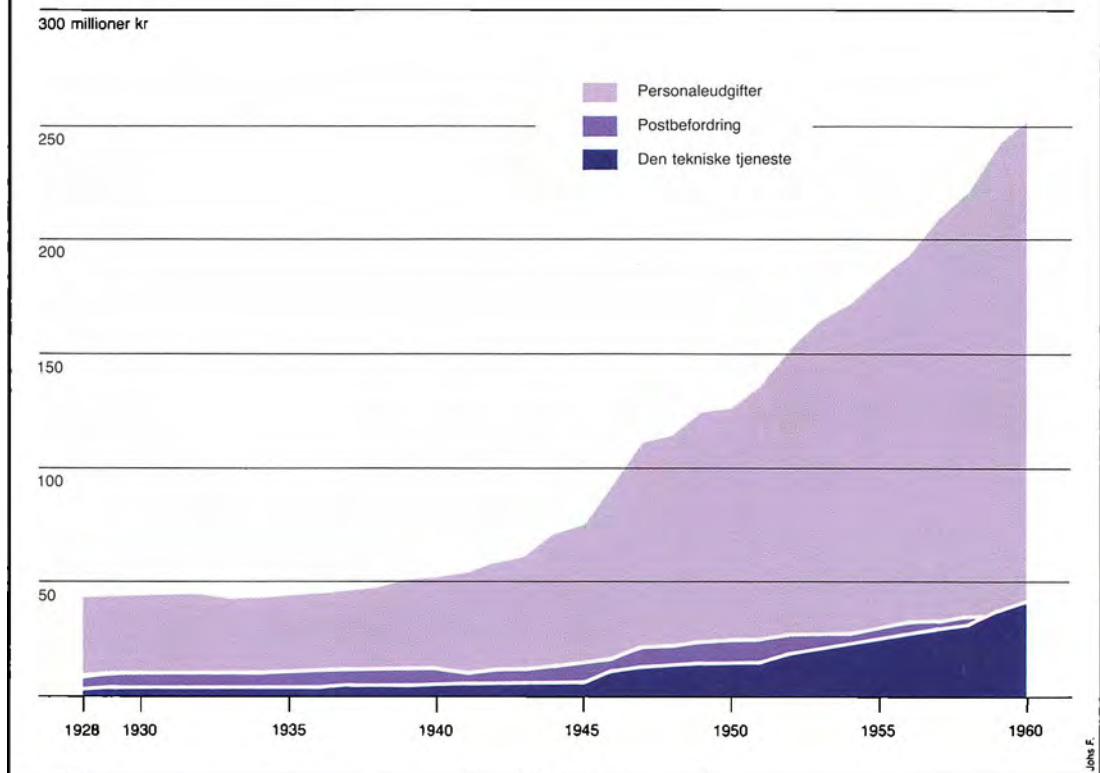
Personaleudgifter

Figur 18 viser Post- og Telegrafvæsenets væsentligste udgifter. Det fremgår heraf, at personaleudgifterne spillede den absolut dominerende rolle – for hele perioden ca. 60 %. Medens udgifterne til postbefordring og den tekniske tjeneste var relativt stabile, voksede lønudgifterne ganske voldsomt og sprang fra ca. 45 millioner kr. i begyndelsen af perioden til over 250 millioner kr. i slutningen. Der var altså tale om mere end en femdobling. Ikke mindst var udgifterne steget meget lige efter 2. verdenskrig, men også i 1950'erne voksede de – ligesom i det øvrige samfund – stærkt.

Det var ikke fordi årsagen var en mangedobling af personalet, for ganske vist gik antallet frem, men blot fra 12.066 i 1928 til 17.811 i 1960. Udgiftstigningen skyldtes fortrinsvis højere lønninger.

Generelt er det ikke muligt at vurdere de enkelte tjenestegrenes andel af overskuddet, fordi regnskabet ikke har de nødvendige specifikationer. Men for årene 1942/43, 1949/50 og 1960/61 blev

Vigtige udgiftsposter

Figur 18. Kilde: Beretning om Virksomheden.

der foretaget specielle rentabilitetsundersøgelser, som bl.a. viser tjenestegrenenes overskud og underskud. Tabel 15 viser personaleudgifternes procentvise fordeling på de enkelte tjenestegrene.²⁹

Tabel 15: Personaleudgifternes fordeling på tjenestegrene i udvalgte år

	1942/43	1949/50	1960/61
Posttjenesten	84,9	82,2	84,9
Telegraftjenesten	5,6	6,9	5,5
Rigstelefontjenesten	6,6	7,7	6,5
Statstelefontjenesten	1,9	1,6	1,0
Radiotjenesten	1,0	1,6	–
Telex-tjenesten	–	–	1,1
I alt	100,0	100,0	100,0

Opstillingen viser Posten som den absolut mest personalekrævende tjeneste i Post- og Telegrafvæsenet. Samtidig lykkedes det for Rigestelefontjenesten at nedbringe personaleudgifternes andel, som det fremgår af tabel 16.³⁰

Tabel 16: Personaleudgifternes procentvise andel af de samlede udgifter 1949/50 og 1960/61

	1949/50	1960/61
Posttjenesten	73,5	75,7
Telegraftjenesten	75,4	74,2
Rigestelefontjenesten	63,9	38,7
Statstelefontjenesten	38,1	20,8
Radiotjenesten	37,0	–
Telextjenesten	–	42,8

Rundskueoptog i Esbjerg den 4. september 1938. Uniformerede postbude fremfører P&Ts motto i spidsen for de blomstersmykkede biler. Andre billeder fra denne begivenhed viser postfolk udklædt i gamle uniformer som postryllere og med en diligence – også dengang var man sig sin århundredgamle historie bevidst, ikke mindst ved festlige lejligheder.

Hvis hver enkelt tjenestegrens udgifter og indtægter sammenholdes, fås det i tabel 17 viste resultat.³¹

Tabel 17: De enkelte tjenestegrenes overskud i udvalgte år, mill. kr.

	1942/43	1949/50	1960/61
Posttjenesten	6,3	-7,6	-13,4
Telegraftjenesten	-0,8	-0,4	-4,5
Rigstelefonen	5,9	13,6	59,5
Statstelefonen	0,1	-	0,2
Radiotjenesten	-0,5	-0,0	-

Det fremgår af tabellen, at det i høj grad var Rigstelefonen, der blev Post- og Telegrafvæsenets økonomiske drivkraft. Medens Postens underskud blev stadig større, voksede Rigstelefonens overskud markant. Men man må huske på, at for en statsinstitution som Post- og Telegrafvæsenet var det ikke blot overskud, der var væsentligt. Staten havde en række forpligtelser, som man måtte påtage sig i henhold til loven, selv om de ikke var overskudsgivende, som tilfældet var med en række færgerier og stats-telefonområder.

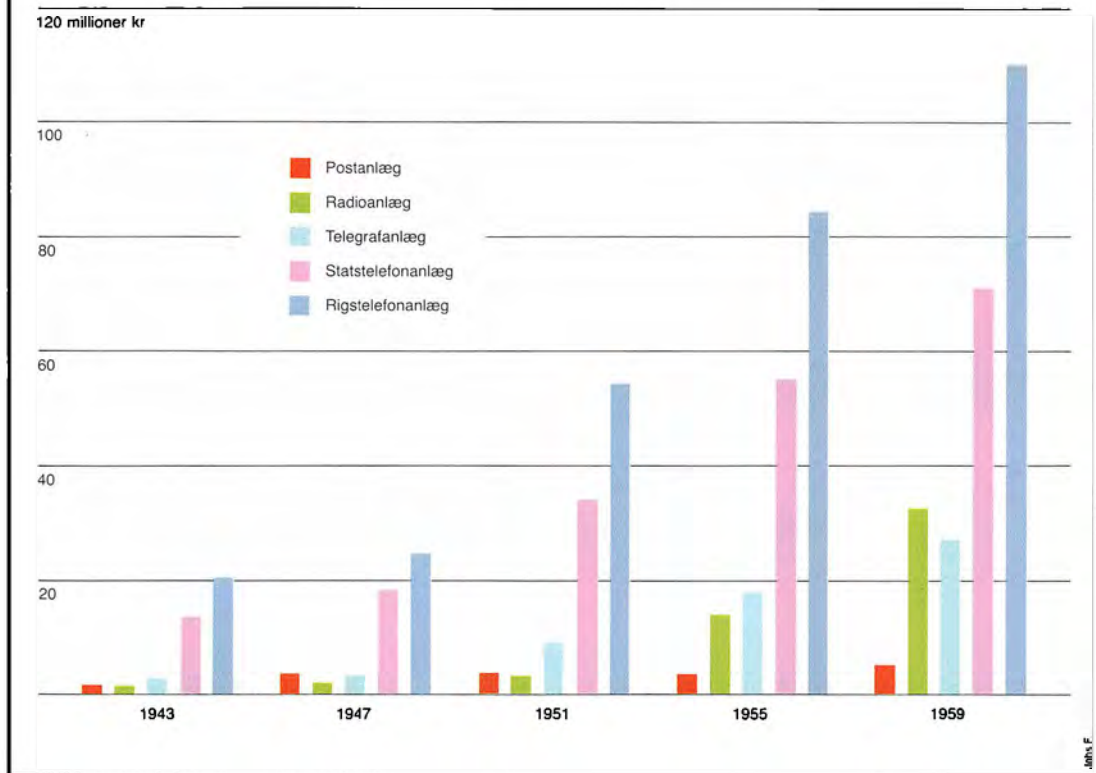
Posthuse, telegrafstationer og anlægskapital

Posthusenes antal var i 1927 1394 og i 1960 1641, og antallet af telegrafstationer voksede fra 959 til 1055 i samme periode. Posthusene var opdelt i postkontorer, postekspeditioner og brevsamlingssteder. Et postkontor kan defineres som et posthus, hvor man ud over de almindelige funktioner også varetager administrative opgaver såsom tilrettelæggelse af omdelingen og forvaltningen af personaleforhold. Et postkontor bestyres af en postmester, og inden for dennes embedsområde udarbejdes regnskab over indtægter og udgifter. Under disse postkontorer hører posthuse, som ikke selvstændigt udfører administrative opgaver. Disse posthuse hedder postekspeditioner eller brevsamlingssteder. En postekspedition har sit eget regnskab. Et brevsamlingssted er et posthus på landet, oprindeligt placeret på de landeveje, der blev benyttet til postbefordring mellem byerne. Medens antallet af postkontorer og postekspeditioner kun steg svagt fra 1927 til 1960, så voksede brevsamlingsstedernes antal fra 291 til 437 i 1957.³²

Telegrafstationer kan opdeles i rene telegrafkontorer, postkontorer med telegrafforretninger, telegrafekspeditioner og jernbanetelegrafekspeditioner. Ved sammenslutningen i 1927 blev der nedlagt 41 telegrafstationer, men til gengæld oprettedes der tele-

Anlægskapital

Udvalgte år

grafforretninger ved et antal postkontorer. Telegrafkontorerne var på linie med postkontorerne større enheder, der blev bestyret af en telegrafbestyrer med selvstændig administration og regnskabsafleggelse. I 1938 var der følgende sådanne telegrafkontorer: Lyngby Radio, Blåvand Radio, Radiotjenesten i Lufthavnen i Kastrup, Hovedtelegraf- og Statstelefonkontoret i København, telegrafkontorerne i Fredericia, Århus og Odense, Hoftelegrafkontoret og tre radiotelegrafkontorer. I 1947 blev der oprettet telegrafkontor i Aalborg og i 1953 et i Kolding.³³

Figur 19. Kilde: Beretning om Virksomheden.

Tabel 18: Antal telegrafstationer 1930-1954

	1930	1940	1950	1954
Telegrafkontorer	6	8	9	10
Postkontor med telegraf	173	253	259	260
Telegrafekspeditioner	356	369	362	353
Jernbanetelegrafeksp.	455	430	439	439

Post- og telegrafvæsenets væsentligste anlægsudgifter gik ikke til posthuse eller telegrafstationer. Figur 19 viser anlægskapitalen for 1943/44 til 1960/61, og det ses, at Rigestelefonen var mest kapitalkrævende. Også automatiseringen af Statstelefonen viser sig ved en kraftig stigning, medens telegraf- og postanlæg ikke synes af meget. Endelig tager anlægsudgifterne for radioanlæg et voldsomt opsving fra midten af 1950'erne.

Landpostbudet på Tunø i 1942.

Generelle konklusioner

Selv om alle typer forsendelser steg støt gennem hele perioden, så var stigningen for almindelige breve og pakker relativt beskeden. For perioden 1950-60 var der tale om 20-25 %, medens tryksager steg ca. 75 % og adresseløse forsendelser steg 200-250 %.³⁴ Almindelige breve med fuld porto, der i århundreder havde været så væsentlig en indtægtskilde, kom således til at spille en relativt mindre rolle – Danmark blev i mindre grad en nation af brevskrivere. Udviklingen var uheldig for P&Ts økonomi, fordi tryksagerne gav mindre portointægter.

Post- og Telegrafvæsenets overskud var stort set voksende gennem hele perioden. Figur 17 viser dette. Fra slutningen af 1940'erne var der tale om en stigning i overskuddet. Men disse flotte overskudstal, der dels skyldtes inflationen og dels indtjeningen på telesiden, dækkede dog i virkeligheden over en ændring i pensionsforholdene. Fra 1935 blev en del af pensionsbyrden lagt over på staten, idet den indgik på en særlig konto på finansloven. Post- og Telegrafvæsenet betalte som sin andel af pensionsydelsen 12 % af de pensionsgivende tjenestemandslønninger, men resten af udgiften påhvilede staten. Pensionsudgifterne var steget så kraftigt, at hvis Post- og Telegrafvæsenet selv skulle have betalt, havde der *ikke* været tale om overskud. I finansåret 1956-57 var statens udgifter til pensioner til tidligere ansatte i Post- og Telegrafvæsenet 46 millioner kr., hvoraf tjenestemændene og etaten selv betalte de otte.³⁵

I slutningen af 1950'erne kunne generaldirektør K.J. Jensen se tilbage på en embedsperiode, hvor han havde sparet ihærdigt og samtidig kraftigt øget overskuddet. Det store debateme blandt Post- og Telegrafvæsenets ledelse var ikke, hvorledes man skulle gøre overskuddet større, men hvorvidt man overhovedet skulle have et overskud. Der blev på et styrelsesmøde i 1960 i Generaldirektoratet argumenteret med, at Post- og Telegrafvæsenet skulle hvile i sig selv. At fremskaffe et overskud skulle man overlade til landets skattevæsen.³⁶ Det var nærmest et problem, hvordan man skulle få brugt pengene. Nogle ville sætte portotaksterne ned, andre ville øge byggeriet. Det var andre toner end i 1927, da sammenslutningen havde fundet sted og besparelser spillede hovedrollen.

Man besluttede sig i 1960 til ikke at investere i byggeri, bl.a. fordi det var så svært at skaffe arbejdskraft på grund af den voldsomme private aktivitet i denne sektor.

Da Gunnar Pedersen overtog posten som generaldirektør i 1960 kunne han konkludere, at hans forgænger havde efterladt

ham en overskudsforretning. Man regnede med ca. 56 millioner kr. i 1960, og alene teleindtægterne ville beløbe sig til 140 millioner kr i det kommende finansår.³⁷

Men Gunnar Pedersen kunne pege på en række områder, hvor Post- og Telegrafvæsenet ikke havde fulgt tilstrækkeligt med tiden. På post siden havde rationaliseringen og mekaniseringen været utilstrækkelig. Han pegede på landpostens motorisering, frimærkeautomater, elektronisk databehandling og mekaniseret postsortering som oplagte emner for nytænkning. Endelig fremhævede han kundeservicen, som et område, der burde opdyrkes. Og sandt nok, for bortset fra visse reklamefremstød, havde der reelt ikke været tale om nogen bevidst kundepolitik. Som en kontorchef formulerede det: »Kundekontakten er indskrænket til kontakt med de enkelte kunder, der besøger os for at klage«.³⁸

På den anden side var serviceniveauet i Danmark højt sammenlignet med mange andre lande. Postbudet kom dagligt i næsten alle danske hjem og langt den overvejende del af dagens post nåede frem til udbringning næste morgen. Landpostbudene var så at sige omrejsende postkontorer, der varetog alle postforretning-

Et af periodens nye tekniske hjælpemidler var denne fuldautomatiske adresseringsmaskine, anskaffet i 1951. Den var anbragt i Avispostkontoret i Centralpostbygningen i København, og kunne adressere ca. 10.000 blade i timen. Foruden lederen krævede den tre personer til betjeningen: en ilægger, en fratager og en kontorist til at holde styr på trykpladerne.

ger og dermed fritog landbefolkningen for rejser til det nærmeste postkontor.

Det afgørende for Gunnar Pedersen var imidlertid, at på trods af den umiddelbare gunstige situation så fremtiden mørk ud. Den voldsomme højkonjunktur gav også kraftige lønstigninger, og han så et kommende underskud i øjnene. Denne udvikling ville hurtigt tvinge ham til den rationalisering og mekanisering, som i mange år var undladt på postsiden.³⁹

Der var grund til at være foruroliget over udviklingen. I finansåret 1960/61 havde Post givet et underskud på ca. 13 millioner, og kun Teles indtægter sikrede overskuddet. Gunnar Pedersen frygtede, at underskuddet i det kommende år på grund af lønstigninger ville blive på 40 millioner kr. Takstforhøjelserne var en måde at sikre sig, og de ville da også komme, men det var en stakket frist.

For at kunne klare det moderne kommunikationssamfunds krav måtte P&T, ifølge Gunnar Pedersen, forbedre kundetjenesten. Brevbehandlingen skulle mekaniseres og automatiseres, således at breve mekanisk stemples og sorteredes. Takstpolitikken – særlig med hensyn til tryksager – skulle nyvurderes, idet taksterne var lagt an på få tryksager, der kun skulle give en lille ekstra indtjening. Men efterhånden udgjorde disse en fjerdedel af de samlede forsendelser og deres antal steg i 1960 tre-fire gange så hurtigt som brevenes. Postkontorerne var ofte nedslidte og trængte til modernisering og udvidelse. Postmængden, personalet og kundetallet steg, og postkontorerne havde brug for mere plads. Postmængden var således steget med 20 % fra 1950 til 1960. Endelig skulle der fremover sættes på at motorisere landposten.

Når Post- og Telegrafvæsenets leder så tilbage på teleaktiviteterne, var det med stor tilfredshed. Der var sket en accellererende teknisk udvikling, som P&T havde været i stand til at kanalisere ind i profitkabende baner. Danmark havde i internationale organisationer markeret sig som et forgangsland og som initiativtager på en række vigtige områder. Og endelig var det lykkedes at etablere et godt samarbejde med de private telefonselskaber på trods af års intens konkurrence.

På den anden side var der ikke sket store ting inden for postaktiviteterne. Ganske vist havde luftposten givet et vigtigt bidrag til befordringen, og jernbanetransporten havde også udviklet sig godt. Men nogen afgørende udvikling havde ikke fundet sted for Postens vedkommende. Hvorfor egentlig ikke? For også på dette område måtte der jo ligge mulighed for rationaliseringer, automatiseringer og dermed besparelser og øget indtjening.

Toldpostkontoret 1956, julepakker fra USA.

Der kan ikke gives nogen entydig forklaring. Ganske vist var tiden fra 1927 til midten af 1950'erne præget af kriser og krig. Det startede i 1929 med verdenskrisen, der afløstes af den 2. verdenskrig. Efter krigen gik der mange år, inden landets økonomi kom på fode igen. Men disse forhold havde jo ikke hindret en eksplosiv udvikling inden for teleaktiviteterne!

Uanset den manglende forklaring på den udeblevne udvikling for Postens vedkommende var det selvfølgelig med tilfredshed, at telepersonalet kunne se tilbage på tiden siden 1927. Mange teleansatte havde efter sammenslutningen været forbitrede på Postvæsenet, der så at sige oplugte den lille etat. Nu kunne de imidlertid med stolthed pege på, at det var teleaktiviteterne, der tjente pengene ind til den fælles etat. Den tidligere redaktør af tidsskriftet *Dansk Post- og Telegraftidende*, overkontrollør L. Falck Tjellesen skrev drillende i 1977: »Man kunne stille det spørgsmål... om sammenslutningen i længden ikke var lidt af en sovepude, der hindrede, at Postvæsenet gennem årene har ført den rigtige takstpolitik? ... Telegrafvæsenet blev jo efterhånden en høne, der lagde guldæg, der gennem mange år har dækket Postvæsenets underskud«. ⁴⁰ Og teledirektør Hans Laursen var ikke mindre drillende samme år, da han skrev: »Når vi således må konstatere, at Post og Tele hver for sig er store og sunde foretagender, kunne man spørge, om de ikke passende kunne skilles igen – særlig hvis

telesiden kunne slås sammen med telefonselskaberne?»⁴¹ Det kan godt være, at det var drilleri, men det var samtidig en indikation af, at der kunne blive tale om store administrative ændringer i den kommende tid.

Bortset fra den umiddelbare trussel fra lønstigningerne og nedgangen i portointtægterne, så Gunnar Pedersen en fremtid for sig, som lå sjernt fra C.I. Mondrups og K.J. Jensens embedsperioder: »Vi lever i en tid, hvor den tekniske udvikling bevirker, at erhvervslivet gennemgår en revolution, der på mange felter er mere indgribende end den første industrielle revolution efter dampmaskinens opfindelse. I de næste årtier vil De sikkert blive vidne til produktionsmidlernes næsten fuldstændige automatisering, og De vil også se, hvorledes langt den største del af kontorarbejdet vil blive lagt over fra menneskelig arbejdskraft til elektronregnemaskiner og andre tekniske hjælpemidler. Udviklingen kommer så sagte, at man ikke lægger ret meget mærke hertil – men den kommer alligevel«⁴² – Det var meget godt set.

Noter

Forkortelser:

Generaldirektoratets arkiv: GA

Post- og Telegrafvæsenets arkiv: PA

Rigsarkivet: RA

Beretning om Virksomheden: BV

Teleteknik: Tt

Sammenslutningen af post og tele

1. J.K. Ingeholm: Dansk Telegrafforening 1898-1929 s. 40 i Dansk Post- og Telegrafforening 50 år (red. L. Falck Tjellesen) 1949.
2. Samme s. 40.
3. Samme s. 33.
4. P.F. Eriksen: Teletjenestens organisation s. 397-398 i Bogen om post og tele (red. A. Morell Nielsen, Gert Hammerby og Jan Danielsen) 1974
5. Lønningskommissionens arbejde ledte frem til den skelsættende tjenestemandsløvs af den 12. september 1919, der regulerede de statsansattes løn, pensioner m.v.
6. Kommissionen angaaende Forening af Post-, Jernbane- og Telegraf tjeneste nedsat ved skrivelse fra ministeren for Offentlige Arbejder den 29. november 1919. Betænkning fra kommissionen afgivet 1921. Oplysninger om samarbejdet mellem etaterne findes i Beretning om Virksomheden (herefter BV) bd. 1. Udgivet af Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet.
7. Udvalget angaaende Besparelser i Telegrafvæsenets Drift nedsat ved skrivelse af den 11. januar 1921. Betænkning afgivet 1921.
8. Betænkning afgivet af Udvalget angaaende Besparelser i Telegrafvæsenets Drift s. 47.
9. J.K. Ingeholm: Dansk Telegrafforening 1898-1929 s. 33.
10. Lov nr. 43 af den 25. februar 1925 om Styrelsen af Statens Telegraf- og Telefonvæsen.
11. K.J. Jensen: Nogle Kommentarer til Post- og Telegrafvæsenets Driftsbudget gennem 25 Aar og den sidste Takstregulering i Aarborg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1941.
12. L. Falck Tjellesen: Postvæsenets og Telegrafvæsenets sammenslutning i 1927 i Aarborg for det danske Post- og Telegrafvæsen s. 37-40 1977. Samme holdning findes i M. Mathiassen: Dansk Telegrafforening i Det danske Post- og Telegrafvæsen (red. H. Hjorth-Nielsen) bd. 1 s. 368-369 1932. M. Mathiassen var aktiv fagforeningskvinde.
13. L. Falck Tjellesen: Postvæsenets og Telegrafvæsenets sammenslutning i 1927 s. 38.
14. Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 79de ordentlige Samling 1926-27 den 1. april 1927 spalte 4137.
15. BV bd. I s. 32.
16. »Politiken« den 4. marts 1927.
17. Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenets arkiv (herefter GA). Pakke nr. 1005. Skrivelse af den 25. januar 1927. RA.
18. »Politiken« den 4. marts 1927. Journalisten opgiver ingen kilde til sine oplysninger.
19. »Politiken« den 16. marts 1927.
20. »Dansk Telegraftidende« den 1. juni 1927. Jens Sunds beretning på landsmødet for Dansk Telegrafforening s. 259.
21. Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 79de ordentlige Samling 1926-27 den 23. marts 1927 spalte 3765-3769.
22. Rigsdagens arkiv. Postvæsen 2. Bilag til Aktstykker vedr. Styrelsen af Post- og Telegrafvæsenet. Folketingets Arkiv og Bibliotek.
23. Rigsdagstidende. Tillæg C. 79de ordentlige Samling 1926-27 den 6. maj 1927 spalte 5333-5344.
24. Ministeriet for Offentlige Arbejder. Almindelige sager nr. 98 1927. RA.
25. »København« den 10. juni 1927.
26. BV bd. I, s. 34.
27. J.K. Ingeholm, anf. arb. s. 41.
28. Rigsdagstidende. Forhandlinger i Folketinget 80de ordentlige Samling 1927-28, spalte 834-88
29. »Randers Amts Avis« den 15. oktober 1927.
30. BV bd. I, s. 43, se også L. Falck Tjellesen: Postvæsenets og Telegrafvæsenets sammenslutning i 1927.
31. J.K. Ingeholm, anf. arb. s. 41.
32. Dansk Postforbund: Vor Stands Historie 1933 s. 208.
33. BV bd. I, s. 34.
34. Generaldirektoratet Mondrup: Sammenslutningen af Post- og Telegrafvæsenet i Danmark i »Dansk Post og Telegraftidende« 1935.

35. L. Falck Tjellesen, anf. arb.
36. F.R. Duponts erindring fra 1970 er i Post- og Telegrafmuseet. En række af de erindringer og interviews, der gengives i dette bind, har moderniseret sprog og er i enkelte tilfælde redigeret fra forfatterens side.
37. M.A. Toftegaard Nielsens erindring fra 1974 er i Post- og Telegrafmuseet.
38. Detaljerede oplysninger om etatens administration findes i BV bd. I.
39. Brev af den 22. oktober 1927 pk. nr. 3586, PA, RA.
40. Samme.
41. Samme.
42. Samme.

Teleaktiviteter

1. BV bd. I, s. 17-18.
2. Beretning om Overtelegrafinspektoret 1939-1980. Udarbejdet af Overtelegrafinspektør P.F. Eriksen. Upubliceret redegørelse i Post- og Telegrafvæsenets arkiv.
3. Samme s. 3.
4. BV bd. I, s. 17.
5. P.F. Eriksen: Beretning om Overtelegrafinspektoret 1939-1980 s. 8-9.
6. Samme s. 11.
7. Sager vedrørende samarbejdet med Det Store Nordiske Telegraf-Selskab. E.e.6.k. og I.T.2. PA.
8. Gunnar Pedersen: Nyt kabelanlæg København-Rønne-Polen i Teleteknik (herefter Tt) s. 38 1958. Og P.M. Blaksteen: Koaksialkabelanlægget København-Rønne-Polen i Tt s. 122 1960.
9. Gunnar Pedersen, anf. arb.
10. A.C. Gottlieb: 100 Års Telegraf- og telefonteknik s. 19 i Telegraf 100 år (red. L. Falck Tjellesen) 1954.
11. E.V. Lous: Telegraf 1920-74 s. 324 i Bogen om post og tele.
12. Samme s. 326.
13. N.E. Holmblad: Den tekniske udvikling af telegraf og Rigstelefon i de sidste 50 år s. 46-48 i Tt 1954. G. Frank: Teletjenestens udvikling s. 163-165 i Tt 1963.
14. G. Frank, anf. arb. s. 163.
15. E.V. Lous, anf. arb. s. 330.
16. BV bd. III s. 514-515
17. E.V. Lous, anf. arb. s. 336.
18. A.C. Gottlieb, anf. arb. s. 22.
19. BV bd. I s. 359.
20. Povl Friis: Hovedtelegrafstationen i Aarborg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1951 s. 264-265.
21. Samme.
22. Samme.
23. P.F. Eriksen: De manuelle teletjenester ved et dobbeltjubilæum s. 49 i Aarborg for det danske Post- og

- Telegrafvæsen 1979. Generelt om udviklingen henvises desuden til Gunnar Pedersen: Televæsenets udvikling i Tt 1960.
24. P.F. Eriksen, anf. arb. s. 49.
25. N.E. Holmblad: Den tekniske udvikling af telegraf og Rigstelefon i de sidste 50 år s. 17-18 i Tt 1954.
26. P.F. Eriksen, anf. arb. s. 52-53.
27. Baggrunden for bygningen af telefonhuset ved Borups Allé i København i 1950'erne er beskrevet i en række artikler i Tt 1962. Heri henvises til følgende artikler:
P.F. Eriksen: Hidtidige anlæg i København for afvikling af rigs- og udlandstrafik.
C.J. Wendt: Hidtidige anlæg i København for afvikling af mellembystrafik.
K. Iversen Jensen og K.L. Larsen: Placering af det nye tele tekniske trafikcentrum for Københavns nummerområde i Borups Allé.
S.C. Nielsen og E. Dencker-Nielsen: Provisoriske rigs- og mellembysanlæg.
S.C. Nielsen og H. Søderberg: Ekspeditionspladser. Oplysningen om de 170 ekspeditionspladser er fra P.F. Eriksens, anf. arb. s. 92.
28. C.J. Wendt, anf. arb. s. 94.
29. K. Iversen Jensen og K.L. Larsens, anf. arb. s. 101.
30. P.F. Eriksen: De manuelle teletjenester ved et dobbeltjubilæum i Aarborg for det danske post- og telegrafvæsen 1979 s. 53.
31. Poul H. Sørensen: De gamle telefoncentraler i nordjyske distrikt 1981 s. 18.
32. Samme.
33. Samme. s. 38.
34. Poul H. Sørensen: De gamle telefoncentraler i østjyske distrikt 1981 s. 46.
35. Morten Klimer: Telefonen 100 år på Møn 1885-1985 1985 s. 9.
36. Samme s. 53.
37. Samme s. 61.
38. Dan Jørgensen: Udviklingen af Telefonanlæggene i Sønderjylland siden Genforeningen i Tt s. 56-62 1954. I arkivet for Tele Sønderjylland, som er Statstelefonen i Sønderjyllands efterfølger, er to upublicerede historiske redegørelser for Statstelefonens udvikling. Disse er Georg Zeuthen og Birgit Weitling: Den sønderjydske telefons historie 1924-1945 og P.S. Gandrup: Den sønderjydske telefons historie 1945-1985.
39. Georg Zeuthen og Birgit Weitling, anf. arb. (ingen paginering).
40. Samme.
41. Samme.
42. Samme.
44. Dan Jørgensen, anf. arb. s. 57.
45. G. Zeuthen og B. Weitling, anf. arb.

46. Samme.
47. Dan Jørgensen, anf. arb. s. 58-61.
48. Den anonyme telefonistindes beretning står i G. Zeuthen og B. Weitlings afhandling
49. Tinglevsagens akter er i Tele Sønderjyllands arkiv.
50. Skrivelse af den 28. september 1932. Tinglevsagen i Tele Sønderjyllands arkiv.
51. Steenstrups redegørelse af den 7. oktober 1932. Tinglevsagen i Tele Sønderjyllands arkiv.
52. Skrivelse af den 30. november 1932. Tinglevsagen i Tele Sønderjyllands arkiv.
53. Steenstrups redegørelse af den 12. december og telefonistindens brev af den 25. marts 1933. Begge i Tinglevsagen i Tele Sønderjyllands arkiv.
54. »Nationaltidende« den 9. april 1933.
55. »Vestkysten« den 12. april 1933, »Dagens Nyheder« den 13. april 1933, »Flensborg Avis« den 13. april 1933 og »Jyske Tidende« den 15. april 1933.
56. Tjenstligt forhør den 25. april 1933. Tinglevsagen i Tele Sønderjyllands arkiv.
57. Justitsministeriet 3. kontor jr. nr. 428 1933. RA.
58. Samme.
59. »Dansk Post- og Telegraf Tidende« den 27. september 1945.
60. G. Zeuthen og B. Weitling, anf. arb.
61. Samme.
62. Dan Jørgensen, anf. arb. s. 59-61.
63. En omfattende bog, der har benyttet primært kilde-materiale og som beskriver Post- og Telegrafvæsenets engagement i radiofonis teknik 1984.
Desuden er anvendt: Axel Breidahl og Knud Ree: Danmarks Radio. Den danske Statsradiofoni gennem 15 år bd. 1-2 1940.
C. Gerald og A. Hønsholdt: Dansk Radiofoni gennem 25 Aar. Almindelig dansk Lytterforenings Jubilæumsskrift 1922-1947.
Ernst Christiansen, Knud Ree og J. Rosenkjær: Statsradiofonien 1925-50 1950.
Gunnar Bramslev: Radioens Udvikling 1898-1933 1982
F.C. Wamberg: Den tekniske udvikling af Radio og Radiofoni i de sidste 50 År i Tt s. 62-92 1954.
64. Blåvand Radio er beskrevet i: Gunnar Bramslev: Den nye Kyststation ved Blåvand i Tekniske Meddelelser s. 26-38 1939
F.C. Wamberg, anf. arb.
K. Svenningsen: Kyststationer i Danmark i Tt s. 1-14 1956
Henning Poulsen: Blåvand Radio i 75 år 1989
65. H. Poulsen, anf. arb. s. 4-7.
66. Samme s. 10-15.
67. Samme s. 12.
68. Samme s. 15-18.
69. Samme s. 23-25.
70. Samme s. 26.
71. Samme s. 29-32.
72. A. Jessen Lunds erindring fra 1978 er i Post- og Telegrafmuseet.
73. F.C. Wamberg, anf. arb. s. 78.
74. Samme s. 79.
75. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 33-35.
76. Samme s. 35.
77. F.C. Wamberg, anf. arb. s. 79 og H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 40-41 og 57-59.
78. F.C. Wamberg: Udviklingen inden for den danske Radiofonis teknik igennem 15 Aar i Axel Breidahl og Knud Ree, anf. arb. bd. 2.
79. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 36-37.
80. Emil Holm: Erindringer og Tidsbilleder 1939.
Leif Ahm: En verden i lyd og billeder 1972.
Axel Breidahl: Kammersangeren i Axel Breidahl og Knud Ree, anf. arb. bd. 1.
81. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 59-60.
82. F.C. Wamberg: Udviklingen inden for den danske Radiofonis teknik i A. Breidahl og K. Ree, anf. arb. bd. 2 s. 128.
83. Knud Ree: Det nye Radiohus i A. Breidahl og K. Ree, anf. arb. bd. 2.
84. Om Stærkassens lydforhold se Fr. Heegaard: Udsendelsernes Teknik i A. Breidahl og K. Ree, anf. arb. bd. 2.
Historien om lydforholdene gengives tillige i Leif Ahm, anf. arb. s. 40
85. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 74-75.
86. Gunnar Bramslev, anf. arb. s. 141.
87. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 46.
88. Samme s. 47.
89. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 49-55.
Tage Heft: Et døgn i Stærkassen i A. Breidahl og K. Ree, anf. arb. bd. 1.
90. Fr. Heegaard, anf. arb.
91. Knud Ree, anf. arb. og Chr. Nøkkentved: Lydisolation og Akustik i A. Breidahl og K. Ree, anf. arb. bd. 2.
92. Betænkning ang. Statsradiofonibygningen. Afgivet af det af Ministeriet for Offentlige Arbejder under den 7. oktober 1933 nedsatte Udvalg 1934.
93. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 68 og 81-98.
94. J. With-Jensen: Nogle historiske Oplysninger om Statsradiofonis Byggegrund ved den gamle Ladegaard i Historiske Meddelelser om Staden København og dens Borgere, 1938
95. J. Boisen Schmidt: F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen 1965.
96. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 126.

97. Samme s. 126-127.
98. Gunnar Bramslev: Radiofonistationen i Skive i Tt s. 219-225 1951.
99. F.C. Wamberg: Den tekniske Udvikling af Radio og Radiofoni i de sidste 50 År i Tt s. 76 1954. K. Svenningsen: De senere års udvikling inden for luftfartsvæsenets radioanlæg i Tt s. 165-174 1961.
100. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 131.
101. Samme s. 186.
102. Poul Hammerich: En Danmarkskrønike 1945-72 bd. 2 s. 338.
103. Notat af den 11. marts 1959. M.H.22.E. PA, »Frederiksborg Amts Avis« den 15. juli 1958. Interview med Gunnar Pedersen.
104. »Politiken« den 13. august 1958.
105. Kammeradvokatens skrivelse af den 27. juni 1958 M.H.22.E. PA.
106. Mødereferat af den 3. juli 1958 M.H.22.E. PA.
107. Redegørelse til Radiorådet af den 4. august 1959 M.H.22.E. PA.
108. Kammeradvokatens skrivelse af den 13. oktober 1959 M.H.22.E. PA.
109. Mødereferat af møde i Udenrigsministeriet med bl.a. Max Sørensen af den 13. juli 1959. M.H.22.E. PA.
110. Samme, heri udkast til love.
111. Samme, heri referat af Radio Mercuris udsendelse af den 15. november 1960.
112. H.C. Jørgensen, anf. arb. s. 132-135.
113. Samme s. 139.
114. Gunnar Pedersen: Planer for Danmarks dækning med FM-radiofoni og fjernsyn i Tt s. 220-230 1954. N.E. Holmblad: Nye sendestationer for radiofoni og fjernsyn i Statsradiofoniens Aarbog 1952-1953.
115. Jørgen Hansen og I. Lønberg Nielsen: Fjernsynsstation København i Tt s. 197-204 1955. Børge Nielsen: Televisions- og telefonradiokæder i Danmark i Tt s. 113-116 1956.
116. Gunnar Pedersen: Televæsenets udvikling i Tt s. 8-9 1960.
117. Gunnar Bramslevs erindring er i Post- og Telegrafmuseet.
118. N.E. Holmblad: Den tekniske udvikling af telegraf og Riggstelefon i de sidste 50 år i Tt s. 14 1954.
119. Samme s. 14.
120. Samme s. 15.
121. De internationale teleorganisationer bliver omtalt i kapitlet Internationale post- og telegraforganisationer.
122. Fjernkabelanlæg er beskrevet i Post- og Telegrafvæsenets bog Post- og Telegrafvæsenets kabler 1926-1941 1941.
123. N.E. Holmblad, anf. arb. s. 24.
124. N.E. Holmblad: Koaksialkabelanlægget Danmark-Holland i Tt s. 5 1953. Gottlieb: 100 års telegraf- og telefonteknik i Telegrafan 100 år s. 25.
125. O. Ellekilde: Anlæggets udførelse i Tt s. 8 1953.
126. Samme s. 11-12.
127. E. Sander Hansen: Bygninger i Tt s. 77 1953.
128. Samme.
129. N.E. Holmblad: Den tekniske udvikling inden for Post- og Telegrafvæsenet og de koncessionerede telefonselskaber i årene 1943-1953 i Tt s. 164 1953.
130. R.V. Relsted og P.F. Eriksen: Overgangen fra manuel til automatisk afvikling af telefontrafikken i Danmark i Tt s. 139-153 1959.
131. H.E. Madsen: Udbygningen af koaksialkabelanlægget Danmark-Holland i Tt s. 134-136 1959.
132. N.E. Holmblad: Den tekniske udvikling... s. 32.
133. Samme s. 33.
134. P. Høgholt Madsen: Det nye bærefrekvensnet – dets udnyttelse og muligheder i Tt s. 122-131 1954.
135. P.E.B. Laursen: Fremtidens fjernledningsnet i Tt s. 70-76 1960.
136. O. Ellekilde: Kabelingenør-tjenesten og dens Arbejde i Aarborg for det danske post- og telegrafvæsen s. 259-269 1943.
137. Om kabelskibe se J.P. Olsen: Kabelskibe s. 295-302 i Bogen om post og tele. Se desuden P.M. Blaksteen og K.L. Larsen: Post- og Telegrafvæsenets nye kabelskib *K/S Peter Faber* i Tt s. 93-109 1961.
138. Samme.
139. Michael Moesgaard Andersen: Omstillingen er klar... Dansk telehistorie og det statslige tilsyns placering s. 28, 1986.
140. »Ekstra Bladet« den 2. september 1936.
141. »Aalborg Amts Tidende« den 22. september 1936.
142. »Politiken« den 5. og 6. oktober 1936.
143. »Kristeligt Dagblad« den 22. november 1936.
144. »Kristeligt Dagblad« den 2. december 1936.
145. Generaldirektør C.I. Mondrups indstilling fremgår ikke af betænkningen fra Telefonudvalget af den 21. januar 1937 (betænkning afgivet 21. december 1937), men af Post- og Telegrafvæsenets arkiv E.E.6.A. Heri er Post- og Telegrafvæsenets redegørelse til Ministeriet for Offentlige Arbejder af den 20. maj 1937, hvori Mondrup argumenterer for, at staten skal overtage de koncessionerede selskaber, og at det samlede post-, telegraf- og telefonvæsen skal ledes af en generaldirektør. Telefonselskaberne svarede skarpt igen på Mondrups redegørelse, og bl.a. KTAS betegnede redegørelsen som ganske »uegnet« som grundlag for Telefonudvalgets arbejde. KTAS' svar er i Post- og Telegrafvæsenets arkiv E.c.4.i. Post- og Telegrafvæsenets holdning kom meget klart til udtryk i en lang artikel af

- statstelefonbestyrer K.A. Lomholdt, der i »Dansk Post- og Telegraftidende« den 1. december 1936 argumenterede for statslig overtagelse af telefonvæsenet.
146. »Berlingske Tidende« den 6. januar 1937.
 147. »Demokraten« den 26. juni 1937.
 148. Betænkning afgivet den 21. december 1937 s. 16-17.
 149. »Aarhus Stiftstidende« den 31. januar 1938
 150. Skrivelse af den 24. juni 1947 fra Ministeriet for Offentlige Arbejder. E.e.4.i. PA.
 151. En redegørelse for sagsforløbet er i en skrivelse fra Ministeriet for Offentlige Arbejder af den 16. juni 1947 E.e.4.i. PA.
 152. Telefonilsynets mødereferat af den 12. august 1947. Telefonilsynets uregistrerede arkiv.
 153. Samme.
 154. Telefonilsynets mødereferat af den 2. oktober 1947. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 155. Det første Århus-udvalgs betænkning er i Telefonilsynets ureg. arkiv.
 156. Telefonilsynets mødereferat af den 2. oktober 1947. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 157. Post- og Telegrafvæsenets skrivelse til Ministeriet for Offentlige Arbejder af den 13. september 1947 E.e.6.a. PA.
 158. Telefonilsynets mødereferat af den 14. oktober 1947. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 159. Telefonilsynets mødereferat af den 23. oktober 1947. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 160. Telefonilsynets mødereferat af den 18. februar 1948. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 161. Samme.
 162. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 6. oktober 1948. A.V.2. PA.
 163. Det 2. Århus-udvalgs redegørelse af oktober 1949 er i Telefonilsynets ureg. arkiv.
 164. Telefonilsynets mødereferat af den 3. november 1949. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 165. Samme.
 166. Telefonilsynets mødereferat af den 2. februar 1950. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 167. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 6. oktober 1948 A.V.2. PA.
 168. Forløbet af »Konkordatet« er beskrevet i Telefonilsynets mødereferater 2. februar 1950 og 2. marts 1950 samt i Telefonilsynets Samarbejdsudvalgs mødereferat 11.-12. januar 1950. Alle referater er i Telefonilsynets ureg. arkiv.
 169. Telefonilsynets mødereferat af den 2. marts 1950. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 170. Telefonilsynets mødereferat af den 3. april 1952. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 171. Samme.
 172. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 2. maj 1952. A.V.2. PA.
 173. Udateret memorandum i Post- og Telegrafvæsenets arkiv E.e.4.i. PA.
 174. Telefonilsynets Samarbejdsudvalgs mødereferat af den 5. november 1953. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 175. Telefonilsynets mødereferat af den 3. december 1953. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 176. Telefonilsynets Samarbejdsudvalgs mødereferat af den 8. januar 1953 og 26. februar 1953. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 177. Telefonilsynets Samarbejdsudvalgs mødereferat af 24. september 1953. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 178. Telefonilsynets mødereferat af den 7. januar 1954. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 179. Telefonilsynets mødereferat af den 17. maj 1955. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 180. Telefonilsynets mødereferat af den 3. maj 1956. Sagen er også omtalt i Post- og Telegrafvæsenets arkiv E.E.6.A.3.
 181. Samme.
 182. Samme.
 183. Telefonilsynets mødereferat af 17 maj 1955. Telefonilsynets ureg. arkiv.
 184. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 8. oktober 1957. A.V.2. PA.
 185. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 31. maj 1960. A.V.2. PA.
 186. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 9. februar 1956. A.V.2. PA.
 187. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 31. maj 1960 A.V.2. PA.
 188. Samme.
 189. J. Oskar Nielsen: Telegraflaboratoriet og dets Virksomhed i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen s. 271-275 1943.
 190. Samme s. 272.
 191. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 31. maj 1960. A.V.2. PA.
 192. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet den 25. november 1960. A.V.2. PA.
 193. Generaldirektør Gunnar Pedersens foredrag den 18. februar 1962. H.n.50.a. PA.
 194. Samme.
 195. N.E. Holmblads levnedbeskrivelse er i Ordenskapitlet.
 196. Generaldirektør Gunnar Pedersens foredrag den 18. februar 1962. A.V.2. PA.

Posten skal ud

1. Povl Friis: Arbejdet i et overpostinspektorat i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1958 s. 241-250.
2. BV bd. I s. 16-17.
3. Povl Friis, anf. arb. s. 16-17.
4. Om færgerier se:
A. Morell Nielsen: Færgerier og Skibsruter i Nordisk Filatelistisk Tidsskrift 1982.
K. Garmer: Færgerier i Bogen om post og tele (red. A. Morell Nielsen m.fl.)
Henry Thuesen: Fanø-Esbjerg Færgeri i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1943.
5. Rapport af den 3. oktober 1944 i H.F.1. PA.
6. K. Garmer, anf. arb. s. 58-59.
7. A. Morell Nielsen, anf. arb. s. 126-127.
8. K. Garmer, anf. arb. s. 57.
9. Samme s. 58.
10. Samme s. 56-57.
11. A.R. Lütchen Lehn: Storebælt på nært hold – under 2. verdenskrig i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1970.
12. BV bd. III s. 532.
13. Samme.
14. Generelt om luftpost se:
R.B. Fixen: Luftpost i Bogen om post og tele Ib Eicher-Larsen og Holger Philipsen: Det lå i Luften 1970
Max Nørgaard: Danske Postflyvninger og Luftpostforbindelser 1911-1931 i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1944
15. R.B. Fixen, anf. arb. s. 225.
16. Postbefordring ad Luftvejen i »Posthornet« 1940 s. 226-242.
Sager vedr. natpostflyvning i H.AA.4.A. PA.
17. Søren Post: Flyvning med Post i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1931
18. Edwin Allgaier: Als Zeppeline noch Post beförderten i »Archiv für deutsche Postgeschichte« heft 1 1991.
19. Søren Post anf. arb.
20. Fortrolig skrivelse af den 26. august 1940 i XII.H. PA
21. BV bd. I s. 319-325.
22. Samme II s. 146-149.
23. Bogen om post og tele s. 226-227.
24. BV bd. III s. 544-545.
25. Danmark på vej ind i JET-alderen i »Posthornet« 1959.
26. Samme.
27. Generelt om jernbanepost se:
E.K. Nielsen: Jernbanepostvæsen i Bogen om post og tele.
- P. Knutzen: Samarbejdet mellem Statsbaner og Post- og Telegrafvæsenet i Danmark i Posthornet 1938.
- P. Slivsgaard: Jernbanepostvæsenet gennem 100 År i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1951.
28. Generelt om jernbanebureauernes udvikling er anvendt Svend Hovards: »Omstruktureringen af Bureau-tjenesten 1920-40«. Hovards upublicerede artikel bygger på arkivalier fra Generaldirektoratets hovedarkiv. Citat fra »Posthornet« den 2. august 1924.
29. Samme s. 4. Udvalgets arkiv er i Generaldirektoratets hovedarkiv pk. 3162 RA.
30. Samme s. 5
31. Brev af 30. juni 1932 til ministeren i Generaldirektoratets arkiv pk. 3193 RA.
32. P. Knutzen anf. arb.
33. Svend Hovard anf. arb. s. 8-9 Generaldirektoratets arkiv pk. 3163. RA.
34. Jeppe E. Tanggaards erindring fra 1984 er i Den gamle Bys posthistoriske Samlinger, Århus.
35. Tage Kalbys erindring er i Den gamle Bys posthistoriske Samlinger, Århus.
36. I.S. Nikolajsen: Posten kom frem – trods alt i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1946.
37. Jernbane Post Foreningen: Jernbane Post Foreningen 1975 s. 63-70.
38. »Politiken« den 2. april 1951.
39. »Dansk Post- og Telegraftidende« nr 5 og nr.6 1951.
40. Udateret notat i H.b.1 PA
41. Jernbane Post Foreningen: Jernbane Post Foreningen 1900-1975 1975 s. 61.
42. L. Jensen: Postvogne i fagforeningsbladet »P og T« marts 1960.
43. BV bd. II s. 122.
44. Samme s. 123.
45. Intern forretningsorden for cykelbude på omkarteringskontoret. Helsingørs postkontors arkiv (ureg.) Landsarkivet for Sjælland.
46. Preben Sylvests erindring er trykt i Dansk Postforbunds: Vi er samfundets bindeled, 1983 s. 17
47. BV bd. II s. 160
48. Ole Steen Jacobsen: Lyngby-Taarbæks Posthistorie 1991 s. 7.
49. Samme s. 35.
50. Samme s. 36.
51. A.M.K. Christensen: Fra Egnens Fortid – af Postvæsenets historie 1991 s. 22-24.
52. Samme s. 82.
53. Samme s. 85-86.
54. Samme s. 88.
55. Samme s. 90.

56. Generelt om det internationale samarbejde se:
Hans Heimbürger: Nordiskt samarbejde på telekommunikationsområdet under 50 år 1917-1967 1968
P.F. Eriksen: Det internationale Telesamarbejde i Tt 1968.
B.M. Andersen: Internationalt postalt samarbejde i Bogen om post og tele.
57. Hans Heimbürger, anf. arb. s. 74.
58. Samme s. 74-75.
59. Samme s. 75.
60. Samme s. 78-79.
61. Samme s. 79-83.
62. P.F. Eriksen, anf. arb. s. 148-151, Heimbürger, anf. arb. s. 27-29.
63. Heimbürger, anf. arb. s. 29.
64. P.F. Eriksen, anf. arb. 151-152.
65. Eriksen: Det internationale telesamarbejde i Bogen om post og tele s. 404.
20. Flemming Hasle: En posthistorie om en fødselsdags-gave i Posthistorisk Tidsskrift nr. 4 1989.
21. Generelt om uniformer se:
BV bd. I s. 151-154.
A. Morell Nielsen: Uniformer i Bogen om post og tele.
22. Styrelsesmøde af den 17. januar 1933 E.C.7. PA.
23. »Randers Dagblad« den 7. januar 1936.
24. BV bd. I s. 152.
25. Dansk Postforbund s. 73-75.
26. Samme
27. Sager vedr. postkasser i Post- og Telegrafmuseets arkiv.
28. BV bd. II s. 389-391.
29. Søren Sundorph og Jens J.K. Gregersen: Den danske Postgiros Historie 1920-1990 1990 s. 45.
30. Samme s. 33-36.
31. Samme s. 35-36.
32. Samme s. 38
33. Samme.
34. Samme s. 41-44.
35. Samme s. 49-50.

Posten og publikum

1. Jørgen Juel Ranten, Gunnar Lundegaard Nielsen og Helge Jensen: Frimærker, Folk og Filateli 1969 s. 49-56.
J. Schmidt-Andersen: The Postage Stamp of Denmark 1851-1951, 1951 s. 113-121.
2. Jørgen Juel Ranten m.fl., anf. arb. s. 68-72.
J. Schmidt-Andersen, anf. arb. s. 151-152.
3. Arkiv-sag vedr. Christian 10.-frimærket i Post- og Telegrafmuseets arkiv.
4. Samme.
5. Arkiv-sag vedr. H.H. Thieles Bogtrykkeri i Post- og Telegrafmuseets arkiv.
6. »De grafiske Fag« den 1. juli 1937.
7. F.E.3 A. PA.
8. Samme.
9. Sagen er i Post- og Telegrafmuseets frimærkeafdelings arkiv.
10. Skitsebog i Post- og Telegrafmuseets frimærkeafdelings arkiv.
11. Sagen er i Post- og Telegrafmuseets frimærkeafdelings arkiv.
12. »Hørsens Avis« den 12. december 1940.
13. Udateret notat i F.E.3.A. PA.
14. Skrivelse af den 8. juli 1941 F.E.3.A. PA.
15. Skrivelse af den 3. september 1941 i F.E.3.A. PA.
16. Sagen er i Post- og Telegrafmuseets frimærkeafdelings arkiv.
17. Samme.
18. Jørgen Juel Ranten m.fl., anf. arb. s. 120.
19. Sagen er i Post- og Telegrafmuseets frimærkeafdelings arkiv.
36. Gert Hammerby: Postgiro i 50 år 1970 s. 20-21 og Søren Sundorph, anf. arb. s. 51-52.
37. S. Sundorph, anf. arb. s. 54-56.
38. BV bd. II s. 105-109.
39. Gert Hammerby, anf. arb. s. 26-31 og S. Sundorph, anf. arb. s. 53-54.
40. S. Sundorph, anf. arb. s. 125-126.
41. Interview med den tidligere leder af Post- og Telegrafvæsenets byggetjeneste J.K. Andersen.
42. Ringsted post- og telegrafbygning C.M.1.A. PA. Heri kopi af Folketingsdebatten af den 21. oktober 1925.
43. Samme.
44. Notat i sagen vedrørende Nakskov i C.M.1.A. PA.
45. Skrivelse fra overpostinspektøren i 4. distrikt af den 15. oktober 1925 i sagen vedr. Hjallerup postkontor i C.M.1.A. PA.
46. Notat af C.I. Mondrup: »Vi benytter modellen fra et af de små posthuse f.eks. Tinglev« (udateret). Beslutningen bekræftes senere i et notat fra Mondrup af den 22. oktober 1926 i sagen om Hjallerup i C.M.1.A. PA.
47. »Sorø Amtstidende« af den 8. oktober 1930 i sagen om Slagelse postkontor i C.M.1.A. PA.
48. Beskrivelsen bygger på avisartikler i sagen om Slagelse i C.M.1.A. PA.
49. »Jyllandsposten« af den 2. november 1937.
50. »Skive Venstreblad« af den 3. februar 1955.
51. Sagen vedrørende Borre i C.M.1.A. PA.
52. Notat til Folketingets Finansudvalg af den 2. marts 1950 i sagen om Lemvig i C.M.1.A. PA.
53. Beskrivelsen bygger på sagen vedrørende Kastrup postkontor i C.M.1.A. PA.

54. Beskrivelsen bygger på sagen vedrørende Lyngby postkontor i C.M.t.A. PA.
55. A.C.T. Olesen: Montering af københavnske Postkontorer i Tt 1945.
56. Beskrivelsen om reklamen bygger på et notat udarbejdet i 1958 i s. 9 PA.
57. Samme s. 10.
58. Samme s. 11-12.
59. Samme s. 14-15.
60. Samme s. 15-16.
61. Sag vedrørende Kawa-banden G.D.40.A. PA.
62. Udskrift af dombogen for Frederiksberg Birks 1. afd. den 22. juni 1946 G.D.40.A. PA.
63. Overpostmesterens rapport af den 5. januar 1945 i G.D.40.A. PA.
64. Rapport fra postmesteren af den 26. april 1951. G.D.40.A. PA. I sagen findes tillige avisartikler, herunder »Horsens Avis« af den 17. marts 1952 og den 21. marts 1952, »Horsens Folkeblad« af den 1. marts 1952 og »Horsens Socialdemokrat« af den 1. april 1952.
65. »Roskilde Tidende« af den 5. marts 1948 og »Information« af den 5. marts 1948 i G.D.40.A. PA.
66. Rapport af overpostmesteren af den 21. august 1959 i G.D.40.A. PA.
15. F. Skotte Hansen: Dansk Postforening 1899-1929 i L. Falck Tjellesen: Dansk Post- og Telegrafforening 50 År s. 67-69.
16. L. Falck Tjellesen: Dansk Post- og Telegrafforening 1929-1949 s. 79-80.
17. Vor Stands Historie s. 214-220.
L. Falck Tjellesen: Dansk Post- og Telegrafforening 1929-1949 s. 78-79.
18. Vor Stands Historie s. 216-217.
19. Samme s. 219-220.
20. L. Falck Tjellesen: Dansk Post- og Telegrafforening 1929-1949 s. 78.
21. Dansk Postforbund: Dansk Postforbund s. 12.
22. Om splittelsen i Dansk Postforbund se:
Vor Stands Historie s. 221-224.
Dansk Postforbund s. 13-20.
R. J. Rasmussen: Københavns Postbudeforenings Historie gennem 33 Aar i H. Hjorth-Nielsen: Det Danske Post- og Telegrafvæsen bd 1 s. 410-412.
23. R. J. Rasmussen, anf. arb. s. 411.
24. Samme s. 412, og »Posthornet« den 1. april 1933.
25. »Posthornet« den 1. april 1933.
26. »Posthornet« den 1. august 1931.
27. »Socialdemokraten« den 10. august 1933.
28. »BT« den 16. november 1931.
29. »Posthornet« den 15. februar 1936 og den 1. august 1936.
30. Dansk Post- og Giroforening: Tættere sammen s. 18-21.
31. Peter H. Ringbæks erindring er trykt i Dansk Postforbunds: »Vi er Samfundets bindeled« 1983, s. 6.
32. U. Høj Jørgensens erindring fra 1974 er i Post- og Telegrafmuseet.
33. M. Jægers beretning er i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1980
34. Egon Jensens beretning er i »Vi er Samfundets bindeled« s. 17.
35. Sigvald Olsens erindring er fra Den gamle Bys posthistoriske Samlinger, Århus.
36. Landpostbudenes Centralforening: Landpostbudenes Centralforening 1902-1952 s. 115.
37. Samme s. 116.
38. Samme s. 124.
39. Samme.
40. Samme s. 125.
41. Samme s. 125-133.
42. Samme s. 142-143.
43. Samme s. 162-163.
44. Ludvig Henriksens erindring er trykt i »Vi er Samfundets bindeled« s. 11
45. Thorkild Jørgensens erindring er trykt i »Vi er Samfundets bindeled« s. 13.

Faglige forhold

1. Fagforeningernes etablering er beskrevet i Dansk Postforbunds: Vor Stands Historie. Dansk Postforbund 1908 - 16. august - 1933. 1933 s. 44-52 og jubilæumsskriftet Dansk Postforbunds: Dansk Postforbund 1908 - 16. august 1958. 1958 s. 5-9.
2. J.K. Ingeholm: Dansk Telegrafforening 1898-1929 s. 40-42 i Dansk Post- og Telegrafforening 50 År (red. L. Falck Tjellesen).
3. Dansk Postforbund: Vor Stands Historie s. 104-110.
4. Samme s. 117-120.
5. Samme s. 207-210.
6. J.K. Ingeholm: Dansk Telegrafforening 1898-1929 s. 40-41.
7. Vor Stands Historie s. 208
8. Samme.
9. Samme.
10. Samme.
11. J.K. Ingeholm, anf. arb. s. 42.
12. Dansk Post- og Giroforening: Tættere sammen 1989 s. 18
13. Samme s. 20.
14. L. Falck Tjellesen: Dansk Post- og Telegrafforening 1929-1949 i L. Falck Tjellesen: Dansk Post- og Telegrafforening 1929-1949 50 År s. 79.

46. Postarbejdernes Fagforening: Postarbejdernes historiebog 1988 s. 16.
47. Samme s. 19-20.
48. Samme s. 2-26.
49. Samme s. 34-36.
50. Samme s. 49-50.
51. Samme s. 42-43.
52. Titlen er taget fra den amerikanske forfatter Charles Bukowskis novellesamling af samme navn.
53. Albert Hansens erindring er trykt i Postarbejdernes Fagforenings: »Postarbejdernes historiebog« 1988 s. 27.
54. L. Falck Tjellesen: Dansk Post- og Telegrafforening 1929-1949 s. 81-82.
55. »Posthornet« den 15. marts 1932.
56. Dansk Postforbund s. 43-44 og L. Falck Tjellesen, anf. arb. s. 83-84
57. L. Falck Tjellesen anf. arb. s. 87-88.
58. Samme 90.
59. Samme s. 90-91.
60. Samme s. 91.
61. Samme s. 91.
62. Dansk Postforbund s. 51-54.
63. Samme s. 55-57.
64. Samme s. 56.
65. L. Falck Tjellesen, anf. arb. s. 95-98.
66. Samme s. 100-101 og Dansk Postforbund s. 62-72.
67. L. Falck Tjellesen, anf. arb. s. 100-101.
68. Dansk Postforbund s. 98-101.
69. Samme s. 100.
70. Samme s. 130-135.
71. Lønningskommissionens betænkninger udkom i 1958.
72. Lov 154 af den 7. juni 1958 om lønninger og pensioner m.v. til statens tjenestemænd og lov 5 af den 7. juni 1958 om normering og klassificering af statstjenestemandstillinger.
73. BV bd. III s. 314-316.
74. »BT« den 3. august 1934.
75. Skrivelse af den 28. september 1934.
76. »Socialdemokraten« den 31. oktober 1934.
77. Skrivelse af den 19. oktober 1934 B.a.5. PA.
78. Skrivelse af den 5. januar 1935 B.a.5. PA.
79. Skrivelse af den 8. marts 1935 B.a.5. PA.
80. Skrivelse af den 18. april 1935 B.a.5. PA.
81. Skrivelse af den 29. maj 1936 B.a.5. PA.
82. Landstingstidende 28. maj 1946 1. behandling af forslag til lov om Statens Tjenestemænd sp. 1459-1460.
83. Skrivelse af den 2. september 1946 B.a.5. PA.
84. Skrivelse af den 7. februar 1947 B.a.5. PA.
85. Finansministeriets skrivelse af den 20. januar 1948 B.a.5. PA.
86. Karen M. Frederiksens beretning fra 1984 er i Den gamle Bys posthistoriske Samlinger, Århus.
87. Anna Halds beretning er i Den gamle Bys posthistoriske Samlinger, Århus.
88. Skrivelse af den 6. august 1952 B.a.5. PA.
89. Generaldirektørens skrivelse (udat.) B.a.5. PA.
90. »Posthornet« august 1958.

Besættelse og retsopgør

1. M.O. Ræders beretning af 7. januar 1944 er i B.A.39.E. PA.
2. K.M. Schmidts beretning: »Aarhus telegrafkontor under den tyske besættelse 1940-45« er trykt i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1965.
3. A.R. Lütchen Lehns beretning: Storebælt på nært hold – under 2. verdenskrig er trykt i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1970.
4. Beretning til Folketinget afgivet af den af Folketinget under 8. januar nedsatte kommission i henhold til grundlovens paragraf 45 1949 (herefter BF). Aktstykker s. 27. Martin Gredsteds redegørelse af den 26. februar 1944.
5. C.I. Mondrup var en dygtig embedsmand, men i slutningen af sin embedsperiode mistede han til en vis grad holdet om sin etat. Ifølge trafikminister Gunnar Larsens dagbøger, havde C.I. Mondrup en vis hang til selskabelighed.
6. BF, heri Martin Gredsteds redegørelse af den 26. februar 1944.
7. Samme.
8. Henrik Stevnsborg: Politiet 1938-47. Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed 1992 s. 162-164.
9. Samme s. 164.
10. Samme.
11. BF bd. X. Kommissionens beretning s. 11-12.
12. BF bd. X. Aktstykker s. 30-32.
13. Foranstaltninger vedrørende verdenssituationen før og efter september 1939 E.c.6.k. PA.
14. Samme.
15. Hans Bonnesen: Hemmelig Dansk Radiotjeneste under 2. verdenskrig 1992 s. 29-30.
16. Samme.
17. Fremstillinger af forholdene er i XVIII.K.4. PA. Heri notat af den 13. april 1940: »Telegraf- og telefontjenesten under besættelsen« og en senere »Beretning til ministeren for Offentlige Arbejder vedrørende telegraf- og telefontjenesten under besættelsen«. Aftalerne mellem Post- og Telegrafvæsenet og besættelsesmagten er i generaldirektør K.J. Jensens privatarkiv.

18. H.C. Jørgensen: Statsradiofoniens teknik s. 57
19. Hans Bonnesen, anf. arb. s. 32
20. BF bd. X. Kommissionens beretning s. 12.
21. BF bd. X. Aktstykker s. 61 og Beretning af 13. april 1940 i XVIII. K. 4. PA.
22. BF bd. X. Aktstykker s. 66-67. Mødereferat af den 11. april 1940.
23. Mødereferat i XVIII. K. 4. PA.
24. BF bd. X. Aktstykker s. 68-69.
25. Samme.
26. Bo Bjerre Jakobsen og E. Menne Larsen: Danske Censurstempler 1914-18 og 1939-40. 1979 s. 12-13.
27. BF bd. X. Aktstykker s. 68.
28. BF bd. IV s. 414.
29. Samme.
30. BF bd. X. Aktstykker s. 68-72.
31. BF bd. XIII. s. 39ff.
32. Bo Bjerre Jakobsen og E. Menne Larsen, anf. arb. s. 16.
33. BF bd. X. Aktstykker 76-78.
34. Bo Bjerre Jakobsen og E. Menne Larsen, anf. arb. s. 17-18.
35. Samme s. 18.
36. Samme s. 21-22.
37. Samme s. 20.
38. Samme s. 21.
39. Samme s. 21.
40. Petri Jensen er omtalt i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1947.
41. Bo Bjerre Jakobsen og E. Menne Larsen, anf. arb. s. 22.
42. L. Thonboe: »Københavns Postvæsen under Verdenskrigen 1939-45« i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1945 s. 303.
43. BF bd. IV s. 442.
44. BF bd. X. Aktstykker s. 112-113 og BF bd. IV s. 470ff.
45. Bo Bjerre Jakobsen og E. Menne Larsen, anf. arb. s. 47-48.
46. Samme s. 47-48.
47. Thonboe, anf. arb. s. 292.
48. BV bd. I s. 313.
49. BV bd. I s. 313-314.
50. Thonboe, anf. arb. s. 295-296.
51. Samme.
52. Samme s. 297.
53. Samme s. 292-293.
54. Samme s. 300.
55. Samme s. 300-301.
56. Aftale af den 12. april 1940 er i generaldirektør K.J. Jensens privatarkiv. Den blev senere fulgt op i skrivelser af den 3. maj 1940 og 22. maj 1940.
57. N.E. Holmblad: Den tekniske udvikling af telegraf og Rigestelefon i de sidste 50 år i Tt 1954 s. 23.
58. Samme s. 23-25.
59. Samme s. 24.
60. Samme.
61. Hans Bonnesen, anf. arb. s. 41-44.
62. Samme s. 43.
63. Notits af 20. februar 1941 i E.E.6.k. PA.
64. Samme.
65. Samme.
66. 84.O.4d. Udenrigsministeriets arkiv RA.
67. 84.O.4h. Udenrigsministeriets arkiv RA.
68. Hans Bonnesen, anf. arb. s. 43-45.
69. Gunnar Larsens dagbøger den 3. april 1941 i Gunnar Larsens privatarkiv RA.
70. Samme den 19. april 1941.
71. Samme den 30. juni 1941.
72. Samme den 1. juli 1941.
73. BF bd. X. Aktstykker s. 116-118.
74. Gunnar Larsens dagbøger den 23. juni 1942.
75. Samme den 23. juni 1942.
76. Samme den 23. juni 1942.
77. Samme den 26. juni 1942.
78. Samme den 8. juli 1942.
79. Samme den 14. juli 1942.
80. Samme den 29. oktober 1942.
81. BF bd. X. Aktstykker s. 133-134.
82. BF bd. X. Aktstykker s. 132.
83. Gunnar Larsens dagbøger den 9. november 1942.
84. H.P. Michelsens beretning af den 7. januar 1944 i B.A.39.E. PA.
85. Mødereferat af den 29. august 1943 i Udenrigsministeriets arkiv 84.M.I.g. RA.
86. Samme.
87. Samme.
88. Samme. Redegørelse af den 6. december 1943 af J.A.B. Krog.
89. Samme.
90. Samme. Skrivelse (udat.).
91. Samme. Redegørelser af den 6. december 1943 og den 25. januar 1944.
92. Samme. Notits af den 10. marts 1944 og referat af møde i Udenrigsministeriet af den 18. april 1944.
93. Samme.
94. Samme. Hoffmeyers redegørelse af den 25. januar 1944.
95. Samme. Skrivelse af den 9. februar 1944.
96. Samme. Skrivelse fra Trafikministeren af den 28. februar 1944.
97. Samme. Skrivelse af F. Hvass af den 10. marts 1944.
98. Samme. Skrivelse fra N. Svenningsen af 9. maj 1944.
99. Samme.

100. Samme Departementschefsmøde den 19. maj 1944.
101. Jørgen Hæstrup: Til Landets bedste bd. 1. s. 454.
102. Samme bd. 1 s. 493.
103. Beretning afgivet den 9. juli 1944 i B.A.39.E. PA.
104. Samme. Beretning afgivet den 11. juli 1944.
105. Samme. Beretning afgivet den 27. juni 1944.
106. Samme. Beretning afgivet den 13. juli 1944.
107. Selv om klagen stammer fra dagene under generalstrejken tyder en fælles skrivelse fra personalet på Købmager postkontor af den 10. september 1944 på stor utilfredshed med Generaldirektoratets politik vedrørende passersedlerne, fordi de ingen sikkerhed gav. B.A.39.E. PA.
- 108 I generaldirektør K.J. Jensens privatarkiv findes en række klager vedrørende forholdene i Post- og Telegrafvæsenet. Citatet stammer fra organisationen Frit Danmarks Tjenestemandsgruppe af den 29. april 1947.
109. Samme. Klage indgået den 28. maj 1945.
110. Generaldirektør K.J. Jensens svar af den 25. juni 1947 er i Auditøren ved den ekstraordinære Tjenestemandsdomstol jr.nr. T 1128 RA
111. Proklamationen er i generaldirektør K.J. Jensens privatarkiv.
112. Beretning af den 19. september 1944 er i B.A.39.E. PA.
113. Samme. Beretning af den 22. september 1944.
114. Samme. Beretning af den 24. august 1944.
115. Samme. Beretning af den 19. september 1944.
116. Samme. Beretning af den 19. september 1944.
117. Samme. Beretning af den 18. september 1944.
118. Samme. Beretning af den 22. september 1944.
119. Samme. Beretning af den 22. september 1944.
120. Bo Bjerre Jakobsen og E. Menne Larsen, anf. arb. s. 23-24.
Notits af F. Hvass af den 30. september i Udenrigsministeriets arkiv 84.M.2a. RA.
121. Referat af departementschefsmøde den 2. maj 1944 i Udenrigsministeriets arkiv 84.M.13. RA.
122. Samme. Notits af den 27. september 1944.
123. BF bd. X. Aktstykker s. 93.
124. Dekret af den 20. september 1943 findes i afskrift i generaldirektør K.J. Jensens privatarkiv.
125. Notits af K.J. Jensen af den 28. januar 1944 i Udenrigsministeriets arkiv 84.M.11. RA.
126. Skrivelse af den 20. oktober 1944 fra K.J. Jensen til Udenrigsministeriet i Udenrigsministeriets arkiv 84.M.11. RA.
127. Indberetning af den 20. november 1944 fra Nørresundby postkontor til Post- og Telegrafvæsenet og brev fra Generaldirektoratet til Udenrigsministeriet i Udenrigsministeriets arkiv 84.M.11. RA.
128. Kim Jørstad: Postvæsenet i Odense 1624-1983, 1983 s. 92-94.
129. Morten Mortensen: Esbjerg Postkontor 100 år, 1989 s. 45-47.
130. Samme s. 46.
131. Samme s. 46.
132. Ole Steen Jacobsen: Lyngby-Taarbæk Posthistorie 1991 s. 38.
133. Hans Christian Bjerg: Ligaen. Den danske militære efterretningstjeneste 1940-1945 1985. bd. 2 s 80-84
134. Samme
135. Oplysning til forfatteren af Sera Goldstein
136. Sera Goldsteins arkiv
137. Sera Goldsteins arkiv
138. Hans Chr. Bjerg anf. arb. s. 295
139. Note af den 11. maj 1945 B.A.39.E. PA.
140. Beretning om besættelse af Post- og Telegrafbygningen er i original hos P.F. Eriksen.
141. Skrivelse af den 15. maj 1945 i generaldirektør K.J. Jensens privatarkiv.
142. V. Gottliebs skrivelse af den 11. juni 1945 er i K.J. Jensens privatarkiv.
143. Skrivelse af den 29. april 1947 er i K.J. Jensens privatarkiv.
144. Skrivelse af den 28. juni 1947 i Auditøren ved den ekstraordinære Tjenestemandsdomstol jr.nr. T 1128 RA.
145. Skrivelse af den 25. juni 1947 er i K.J. Jensens privatarkiv.
146. Ditlev Tamm: Retsopgøret efter besættelsen 1984 s. 580.

Post- og Telegrafvæsenets udvikling i tal

1. Beretning om Virksomheden (herefter BV) bd. III s. 512-513
Post- og Telegrafvæsenet udsendte årligt statistiske beretninger.
Disse årlige statistiske oversigter er samlet i Post- og Telegrafvæsenets værk: »Beretning om Virksomheden 1917-1967« bd. I-III. Foruden at indeholde en mængde statistiske oplysninger gives der i beretningen forklaringer på årsager til ændringer i Post- og Telegrafvæsenets virksomhed og resultater og definitioner af en række begreber.
2. Samme bd. II, s. 201.
3. Samme bd. II, s. 203.
4. Samme bd. III, s. 570-571.
5. Samme bd. III, s. 392-395.
6. Samme bd. III, s. 47.
7. Samme bd. III, s. 48.
8. Samme bd. III, s. 48.

9. Samme bd. III, s. 49.
10. Samme bd. III, s. 50.
11. Samme bd. III, s. 52.
12. Samme bd. III, s. 159.
13. Samme bd. III, s. 160.
14. Samme bd. III, s. 166.
15. Samme bd. III, s. 512-513.
16. Samme bd. III, s. 205-206.
17. Generaldirektør Gunnar Pedersens tale 19. februar 1962. Post- og Telegrafvæsenets arkiv H.n.50.a. PA.
18. Samme bd. III, s. 512.
19. Samme bd. II, s. 249.
20. Samme bd. III, s. 496-499.
21. Gunnar Pedersens foredrag 19. februar 1962. Post- og Telegrafvæsenets arkiv H.n.50.a. PA.
22. Samme.
23. BV bd. II, s. 93.
24. Samme bd. II, s. 231.
25. Samme bd. II, s. 233.
26. Samme bd. II, s. 234.
27. Samme bd. II, s. 197.
28. Post- og Telegrafvæsenet: Rentabilitetsundersøgelser 1949/50-1950/51 og 1960/61-1961/62 s. 35.
29. Samme s. 13 og 57.
30. Tabellen bygger på oplysninger fra rentabilitetsundersøgelserne.
31. Rentabilitetsundersøgelsen s. 12 og 56.
32. BV bd. III, s. 502.
33. Samme bd. II, s. 392.
34. Gunnar Pedersens tale 19. februar 1962 i Post- og Telegrafvæsenets arkiv H.n.50.a. PA
35. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet 8.oktober 1957. A.V.2. PA.
36. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet 31. maj 1960. A.V.2. PA.
37. Styrelsesmøde i Post- og Telegrafvæsenet 25. november 1960. A.V.2. PA.
38. Samme.
39. Samme.
40. L. Falck Tjellesen. Postvæsenets og telegrafvæsenets sammenslutning i 1927 i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1977.
41. Hans Laursen: Ved P og Ts guldbryllup i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1977
42. Generaldirektør Gunnar Pedersens foredrag 18. februar 1962. H.n.50.a. PA.

Kilde- og litteraturfortegnelse

Utrykte kilder

Rigsarkivet

Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet:

Generaldirektoratets journalsager:

- A.b.8.: Post- og Telegrafvæsenets anordning af 26.1. 1928.
A.f.4.: Forespørgsler fra Rigsdagen.
A.k.4.: Lov af 30.5.1927 om styrelsen af Post- og Telegrafvæsenet.
A.V.3.: Postmestermøder.
A.X.: Postkonferencer.
A.X.4.: Udvalg til behandling af forskellige spørgsmål vedr. forholdet mellem Postvæsenet, Telegrafvæsenet og Banerne.
B.a.5.: Kvinders ansættelse i Post- og Telegrafvæsenet.
B.a.57.d.: Sparekommissionen af 21.2.1921.
B.a.69.: Alm. sager ang. oprettelse og nedlæggelse af post- og telegrafkontorer.
D.i.1.: Entrepriseforordning mellem Post- og Telegrafvæsenet og Banerne.
D.p.: Overtelegrafbestyrerembedet.
E.a.3.: Overpostinspektorerens organisation.
E.a.4.: Overpostmesterembedet.
E.c.2.a.: Sager ang. sammenslutning af Postvæsenet og Telegrafvæsenet.
E.e.4.i.: Telefonsynet.
E.e.6.a.: Fællessager vedr. telefonselskaber og Telefonudvalget af 1937.
H.b.1.: Postbefordring med jernbaner.
H.n.1.: Landpostvæsenets organisering.
H.å.7.: Principssager vedr. luftpostbefordring under særlige forhold.
N.O.: Etatsmærker, rigsvåbenet og forholdet til Akademiet.

Ministeriet for Offentlige Arbejder:

Almindelige sager nr. 98 1927.

Justitsministeriet:

3. kontor jr. nr. 428 1933.

Udenrigsministeriet:

Sager vedr. telefon- og telegrafcensur:

84.O.4d, 84.O.4h., 84M.I.g., 84.M.2a., 84.M.11. og 84.M.13.

Auditøren ved den ekstraordinære Tjenestemandsdømstol:

Jr.nr. T 1128.

Privatarkiver:

Gunnar Larsens privatarkiv:

Dagbøger.

Folketingets Bibliotek og Arkiv

Udvalgsakter:

Postvæsen 2. Bilag til Aktstykker vedr. Styrelsen af Post- og Telegrafvæsenet.

Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet

Hovedarkivet:

- A.V.1. Møder i Ministeriet for Offentlige Arbejder.
A.V.2. Styrelsesmøder.
A.x.4. Diverse udvalg.
B.a.5. Alm. sager ang. kvinders ansættelse.
B.A.39.e. og XVIII.K.4. Sager vedr. besættelsestiden.
C.M.1.A. Byggesager.
D.A.1. Overteleinspektoratet.
E.a.1. Generaldirektoratets organisation.
E.a.11. Postgirokontorets organisation og virksomhed.
E.b.7. Postsparebanken.
E.c.7. Uniformssager.
E.e.2.a. Sager vedr. sammenslutningen af P og T.
E.e.6.a. Fællessager vedr. telefonen.
E.e.6.a.1. Oprettelse og nedlæggelse af centraler.
E.e.6.a.4. Rigestelefonen.
E.e.6.k. Foranstaltninger før og efter september 1939.
E.e.4.i. Telefonsager.
E.e.6.K. og I.T.2. Sager vedr. samarbejdet med Det Store Nordiske Telegraf-Selskab.
E.E.6.A. Telefonudvalget af 21. januar 1937.

F.e.1.a. Sager ang. frimærker.
F.e.1.u. Velgørenhedsmærker.
F.e.3.a. Sager vedr. efterligning af frimærker.
F.e.3.b. Sager vedr. frimærkefalsk.
F.d.48 Skilte.
G.a.5.VII.b.c. Lokaltelefon, Skagen.
G.D.40.a. Tyverisager.
G.f.4. Diverse sager vedr. reklamering.
H.b.1. Alm. sager vedr. postbefordring med jernbaner.
H.n.50.a. Foredrag.
H.AA.4.A. Natpostflyvning.
I.M.5.c. Forholdet Danmark-Tyskland.
K.2. Beslaglæggelse af post.
K.4. Kontrol og censur af tele.
M.a.1.f. Forholdet til den tyske værnemagt.
M.H.22.E. Sager vedr. illegale radiosendere.
N.o. Etatismærket, rigsvåbnet og forholdet til Akademiet.
O.a.25 Alm. sager ang. krisesager og krigssager.

K.J. Jensens privatarkiv:

Diverse sager vedr. besættelsestiden (ureg.).

Telefontilsynets arkiv (ureg.):

Telefontilsynets mødereferater.

Samarbejdsudvalgets mødereferater.

Århusudvalgets betænkning.

Post- og Telegrafmuseet:

Samling af erindringer.

Sag vedr. Christian 10.-frimærke.

Sag vedr. H.H. Thieles Bogtrykkeri.

Diverse sager vedr. skitser til frimærker.

Sag vedr. postkasser.

Tele Sønderjyllands arkiv:

Tinglev-sagen.

Ordenskapitlet:

N.E. Holmblads levnedbeskrivelse.

Den gamle Bys posthistoriske Samlinger:

Samling af erindringer.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm

Helsingørs postkontors arkiv (ureg.):

Reglement for budcykler.

Trykte kilder og litteratur

- Ahm, Leif: En verden i lyd og billeder, Kbh. 1972.
- Andersen, Michael Moesgaard: Omstillingen er klar ... Dansk telehistorie og det statslige tilsyns placering, Kbh. 1986.
- Archiv für deutsche Postgeschichte.
- Beretning til Folketinget afgivet af den af Folketinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission i henhold til grundlovens paragraf 45, 1949.
- Betænkning afgiven af Udvalget angaaende Besparelser i Postvæsenets Drift, 1921.
- Betænkning fra Kommissionen angaaende Forening af Post-, Jernbane- og Telegrafstjeneste, 1921.
- Betænkning afgiven af Udvalget angaaende Besparelser i Telegrafvæsenets Drift, 1921.
- Betænkning angående Statsradiofonibygningen. Afgivet af det af Ministeriet for Offentlige Arbejder under den 7. oktober 1933 nedsatte Udvalg, 1934.
- Bjerg, Hans Christian: Ligaen. Den danske militære efterretningstjeneste 1940-1945, Kbh. 1985.
- Blaksteen, P.M.: Koaksialanlægget København-Rønne-Polen i Teleteknik, 1960.
- Blaksteen, P.M. og K.L. Larsen: Post- og Telegrafvæsenets nye kabelskib K/S Peter Faber i Teleteknik 1961.
- Bonnesen, Hans: Hemmelig Dansk Radiojeneste under 2. Verdenskrig, 1992.
- Bramslev, Gunnar: Radiofonistationen i Skive i Teleteknik 1951.
- Bramslev, Gunnar: Radioens Udvikling 1898-1933, Kbh. 1982.
- Bramslev, Gunnar: Den nye Kyststation ved Blaavand i Tekniske Meddelelser 1939.
- Breidahl, A. og Knud Ree: Danmarks Radio. Den danske Statsradiofoni gennem 15 år bd. 1-2, Kbh. 1940.
- Christensen, A.M.K.: Fra Egnens Fortid – af Postvæsenets historie, 1991.
- Christiansen, E., Knud Ree og J. Rosenkjær: Statsradiofonien 1925-1950, Kbh. 1950.
- Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg. Kbh. 1979-1984.
- Dansk Postforbund: Dansk Postforbund 1908-1958, 1958.
- Dansk Postforbund: Vor Stands Historie, Kbh. 1933.
- Dansk Postforbund: Vi er samfundets bindeled, Kbh. 1983.
- Dansk Post- og Giroforening: Tættere sammen, 1989.
- Dansk Post- og Telegraftidende.
- Dansk Telegraftidende.
- Eicher-Larsen, I. og Holger Philipsen: Det lå i Luften, 1970.
- Ellekilde, O.: Anlæggets udførelse i Teleteknik 1953.
- Ellekilde, O.: Kabelingenør-tjenesten og dens Arbejde i Aarbo for det danske Post- og Telegrafvæsen 1943.
- Eriksen, P.F.: De manuelle telejenester ved et dobbeltjubileum i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1979.
- Eriksen, P.F.: Beretning om Overtelegrafinspektoret 1939-1980 (Upubliceret redegørelse i P&Ts hovedarkiv).
- Eriksen, P.F.: Hidtidige anlæg i København for afvikling af rigs- og udlandstrafik i Teleteknik 1962.
- Eriksen, P.F.: Det internationale Telesamarbejde i Teleteknik 1968.
- Friis, Povl: Hovedtelegrafstationen i Aarbo for det danske Post- og Telegrafvæsen 1951.
- Friis, Povl: Arbejdet i et Overpostinspektorat i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1958.
- Frank, G.: Telextjenestens udvikling i Teleteknik 1963.
- Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet: Post- og Telegrafvæsenets kabler 1926-1941, 1941.
- Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet: Beretning om Virksomheden 1916-1965 I-III, Kbh. 1965.
- Gerald, C. og A. Hønholdt: Dansk Radiofoni gennem 25 Aar. Almindelig dansk Lytterforenings Jubilæumsskrift 1922-1947, Kbh. 1947.
- Hammerby, Gert: Postgiro i 50 år, 1970.
- Hansen, Jørgen og I. Lønberg Nielsen: Fjernsynsstation København i Teleteknik 1955.
- Hansen, E. Sander: Bygninger i Teleteknik, 1953.
- Hasle, Flemming: En posthistorie om en fødselsdagsgave i Posthistorisk Tidsskrift 1989.
- Heimbürger, Hans: Nordiskt samarbete på telekommunikationsområdet under 50 år 1917-1967, 1968.
- Holm, Emil: Erindringer og Tidbilleder, Kbh. 1939.
- Holmblad, N.E.: Den tekniske udvikling af telegraf og Rigstelefon i de sidste 50 år i Teleteknik, 1954.
- Holmblad, N.E.: Koaksialkablet Danmark-Holland i Teleteknik 1953.
- Holmblad, N.E.: Den tekniske udvikling inden for Post- og Telegrafvæsenet og de koncessionerede telefonselskaber i årene 1943-1953 i Teleteknik, 1953.
- Hovard, Svend: Omstruktureringen af Bureautjenesten 1920-1940 (upubliceret artikel).
- Hæstrup, Jørgen: Til Landets bedste bd. 1-2, Kbh. 1966.
- Jacobsen, Ole Steen: Lyngby-Taarbæks Posthistorie, Lyngby 1991.
- Jakobsen, Bo Bjerre og E. Menne Larsen: Danske Censurstempler 1914-18 og 1939-40, 1979.
- Jensen, K. Iversen og Larsen, K.: Placering af det nye tele tekniske trafikcentrum for Københavns nummerområde i Borups Allé i Teleteknik, 1962.
- Jensen, K.J.: Nogle Kommentarer til Post- og Telegrafvæsenets Driftsbudget gennem 25 Aar og den sidste Takst-

- regulering i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen, 1941.
- Jensen, L.: Postvogne i "P og T" 1960.
- Jernbane Post Foreningen: Jernbane Post Foreningen, 1975.
- Jørgensen, Dan: Udviklingen af Telefonanlæggene i Sønderjylland siden Genforeningen i Teleteknik, 1954.
- Jørgensen, H.C.: Statsradiofoniens teknik, Kbh. 1984.
- Jørstad, Kim: Postvæsenet i Odense 1624-1983, 1983.
- Klimer, Morten: Telefonen i 100 år på Møn, 1985.
- Knutzen, P.: Samarbejdet mellem Statsbaner og Post- og Telegrafvæsenet i Danmark i Posthornet 1938.
- Kommissionen angaaende Forening af Post-, Jernbane- og Telegrafjeneste nedsat ved skrivelse fra Ministeren for Offentlige Arbejder den 29. november 1919.
- Landpostbudenes Centralforening: Landpostbudenes Centralforening 1902-1952, 1952.
- Landtøgstidende
- Laursen, Hans: Ved P og Ts guldbryllup i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1977.
- Laursen, P.E.B.: Fremtidens fjernledningsnet i Teleteknik 1960.
- Lehn, A.R. Lütchen: Storebælt på nært hold – under 2. verdenskrig i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1970.
- Madsen, H.E.: Udbygningen af koaksialkabelanlægget Danmark-Holland i Teleteknik 1959.
- Madsen, P. Høgholt: Det nye bærefrekvensnet – dets udnyttelse og muligheder i Teleteknik 1954.
- Mathiassen, M.: Dansk Telegrafforening i Det danske Post- og Telegrafvæsen (red. H. Hjorth-Nielsen) bd. 1, Kbh. 1932.
- Mondrup, C.I.: Sammenslutningen af Post- og Telegrafvæsenet i Danmark i Dansk Post- og Telegraftidende, 1935.
- Mortensen, Morten: Esbjerg Postkontor 100 år, 1989.
- Nielsen, Børge: Televisions- og telefonradiokæder i Danmark i Teleteknik 1956.
- Nielsen, Morell A. (ed.): Bogen om post og Tele, Kbh. 1974
- Nielsen, Morell A.: Færgerier og Skibsruter i Nordisk Filatelistisk Tidsskrift 1982.
- Nielsen, Oskar J.: Telegraflaboratoriet og dets Virksomhed i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1943.
- Nielsen, S.C. og E. Dencker-Nielsen: Provisoriske rigs- og mellembysanlæg i Teleteknik, 1962.
- Nielsen, S.C. og H. Søderberg: Ekspeditionspladser i Teleteknik 1962.
- Nikolajsen, I.S.: Posten kom frem – trods alt i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen 1946.
- Nørgaard, Max: Danske Postflyvninger og Luftpostforbindelser 1911-1931 i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1944.
- Olesen, A.C.T.: Montering af københavnske Postkontorer i Teleteknik 1945.
- Pedersen, Gunnar: Nyt Kabelanlæg København-Rønne-Polen i Teleteknik, 1958.
- Pedersen, Gunnar: Televæsenets udvikling i Teleteknik 1960.
- Pedersen, Gunnar: Planer for Danmarks dækning med FM-radiofoni og fjernsyn i Teleteknik 1954.
- Post, Søren: Flyvning med Post i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1931.
- Postarbejdernes Fagforening: Postarbejdernes historiebog, 1988.
- Posthornet, heri Postbefordring ad Luftvejen 1940.
- Poulsen, H.: Blåvand Radio i 75 år, 1989.
- Ranten, Jørgen Juel, Gunnar Lundegaard og Helge Jensen: Frimærker, Folk og Filateli, 1969.
- Rasmussen, R.J.: Københavns Postbudeforenings Historie gennem 33 Aar i H. Hjorth-Nielsen: Det danske Post- og Telegrafvæsen.
- Relsted, R.V. og P.F. Eriksen: Overgangen fra manuel til automatisk afvikling af telefontrafikken i Danmark i Teleteknik 1959.
- Rigsdagstidende
- Schmidt, J. Boisen: F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen, Kbh. 1965.
- Schmidt-Andersen, J.: The Postage Stamp of Denmark 1851-1951, 1951.
- Slivsgaard, P.: Jernbanepostvæsenet gennem 100 Aar i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1951.
- Stevnsborg, Henrik: Politiet 1938-1947. Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed, 1992.
- Svenningsen, K.: De senere års udvikling inden for luftfartsvæsenets radioanlæg i Teleteknik 1961.
- Svenningsen, K.: Kyststationer i Danmark i Teleteknik 1956.
- Sundorph, Søren og Jens J.K. Gregersen: Den danske Postgiros Historie 1920-1990, 1990.
- Sørensen, Poul H.: De gamle telefoncentraler i nordjyske distrikt, 1981.
- Sørensen, Poul H.: De gamle telefoncentraler i østjyske distrikt, 1981.
- Tamm, Ditlev: Retsopgøret efter besættelsen, 1984.
- Teleteknik
- Teletekniske Meddelelser
- Tjellesen, Falck L.: Dansk Post- og Telegrafforening 50 År, Kbh. 1949
- Tjellesen, Falck L.: Postvæsenets og Telegrafvæsenets sammenslutning i 1927 i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen, 1977.
- Tjellesen, Falck L. (ed.): Telegraften i 100 år, 1954.

Thonboe, L.: Københavns Postvæsen under Verdenskrigen 1939-45 i Årbog for det danske Post- og Telegrafvæsen, 1945.

Thuesen, Henry: Fanø-Esbjerg Færgeri i Aarboeg for det danske Post- og Telegrafvæsen 1943.

Udvalget angaaende Besparelser i Telegrafvæsenets Drift nedsat ved skrivelse af den 11. januar 1921, Kbh. 1921.

Wamberg, F.C.: Den tekniske Udvikling af Radio og Radiofoni i de sidste 50 År i Teleteknik 1954.

Wendt, C.J.: Hidtidige anlæg i København for afvikling af mellembys trafik i Teleteknik 1962.

Zeuthen, G. og Weitling B.: Den sønderjydske telefons historie 1924-1945 (upubliceret).

Billedfortegnelse

Hvor intet andet er anført, stammer illustrationen fra Post- og Telegrafmuseet.

- Side:
- 17-19. Det kongelige Bibliotek.
 - 21. Dansk Telegrafstidende 1927 s. 303.
 - 34. Post- og Telegrafmuseet, foto Flemming Frei.
 - 35-36. De tegnede horn stammer fra P&Ts Hovedarkiv.
 - 39. Portræt i Generaldirektoratet, foto Flemming Frei.
 - 52. Dansk Post- og Giroforening.
 - 56. Samme.
 - 57-59. P&Ts Hovedarkiv.
 - 77. Tele Sønderjyllands arkiv.
 - 85-90. Samme.
 - 94-95. Dansk Post- og Giroforening.
 - 113. Foto fra Det kongelige Bibliotek.
 - 128. Nederst: Tele Sønderjyllands Arkiv.
 - 140. Det kongelige Bibliotek.
 - 141. Dansk Post- og Giroforening.
 - 143-149. Det kongelige Bibliotek.
 - 155. Dansk Post- og Giroforening.
 - 162. Det kongelige Bibliotek.
 - 164-165. P&Ts Hovedarkiv.
 - 173. Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune.
 - 176. Byhistorisk Arkiv, Esbjerg.
 - 178-180. Dansk Post- og Giroforening.
 - 188. Nederst, samme.
 - 202. Nederst, samme.
 - 208. Nederst, privat.
 - 211. Privat.
 - 220. Privat.
 - 224-226. Post- og Telegrafmuseet, foto Flemming Frei.
 - 228. P&Ts Hovedarkiv.
 - 229-237. Post- og Telegrafmuseet, foto Flemming Frei.
 - 238-239. Post- og Telegrafmuseet, tildels foto Flemming Frei.
 - 240. Det kongelige Bibliotek.
 - 241. Post- og Telegrafmuseet, foto Flemming Frei.
 - 242. Dansk Filatelistisk Tidsskrift nr. 6, 1981.
 - 277. Tekniske Meddelelser 1945 X, s. 52.
 - 278-281. P&Ts Hovedarkiv.
 - 282. Polfoto.
 - 284. Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune.
 - 288. Dansk Postforbund.
 - 291. Samme.
 - 303. Dansk Post- og Giroforening.
 - 307. Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune.
 - 316. Dansk Postforbund.
 - 317-319. Dansk Post- og Giroforening.
 - 326. Det kongelige Bibliotek.
 - 335. P&Ts Hovedarkiv.
 - 338. Dansk Post- og Giroforening.
 - 346. Til venstre, Dansk Post- og Giroforening.
 - 347. Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune.
 - 349. P&Ts Hovedarkiv.
 - 356. Det kongelige Bibliotek.
 - 359. Portræt i Generaldirektoratet, foto Flemming Frei.
 - 375. Helsingør Postkontors arkiv, Landsarkivet for Sjælland.
 - 383. Det kongelige Bibliotek.
 - 384-386. Dansk Post- og Giroforening.
 - 390. Det kongelige Bibliotek.

Tabeller og Figurer

- Side:
- 50 Figur 1 Telegrafnettet i perioden 1940-60.
 - 54 Tabel 1 Telexnettets abonnenttal 1937/38-1960.
 - 60 Tabel 2 Telegramtrafik 1931-1957.
 - 117 Figur 2 Radiokædenettet i Danmark 1960.
 - 127 Figur 3 Fjernkabelnettet, Pupinkabler 1945.
 - 130 Figur 4 Bærefrekvensnettet i Danmark 1953.
 - 134 Figur 5 Kabelforbindelsen København-Rømø-Leeuwarden.
 - 157 Figur 6 Telefonselskabernes koncessionsområder i 1959.
 - 174 Figur 7 Færgestedernes indtægter og udgifter.
 - 184 Tabel 3 Udgift til luftpost.
 - 201 Tabel 4 Post- og Telegrafvæsenets motorisering 1923/24-1958/59.
 - 206 Tabel 5 Post- og Telegrafvæsenets transportudgifter 1926/27-1956/57.
 - 207 Figur 8 Udgifter til postbefordring.
 - 261 Tabel 6 Postgiroens udvikling 1927/28-1959/60.
 - 325 Figur 9 Personalet fordelt på mænd og kvinder.
 - 352 Figur 10 Tysketablerede fjernkabler 1946.
 - 391 Tabel 7 Post- og Telegrafvæsenets portoindtægter 1927/28-1966/67.
 - 392 Figur 11 Vigtigste indtægtsposter.
 - 393 Tabel 8 Brevtakster 1927-1960.
 - 394 Figur 12 Samlet antal postforsendelser.
 - 395 Figur 13 Brevforsendelser, indenlandske og udenlandske.
 - 396 Tabel 9 Væksten i pakkeantallet 1927/28-1961/62.
 - 397 Tabel 10 Telegrafindtægtens andel af P&Ts samlede indtægt 1927/28-1966/67.
 - 398 Figur 14 Telegrammer, indenlandske og udenlandske.
 - 399 Tabel 11 Telefonindtægter som % af P&Ts samlede indtægter 1927/28-1966/67.
 - 399 Tabel 12 Statstelefonens indtægter 1927/28-1961/62.
 - 401 Figur 15 Telefonindtægter, indenlandske og udenlandske.
 - 402 Figur 16 Mindre indtægtsposter.
 - 402 Tabel 13 Postgiroindtægter 1927/28-1961/62.
 - 403 Figur 17 Over- og inderskud for P&T 1928-60.
 - 404 Tabel 14 Post- og Telegrafvæsenets overskud pr. fem-år.
 - 405 Figur 18 Vigtige udgiftsposter.
 - 405 Tabel 15 Personaleudgifternes fordeling på tjenestegrene.
 - 406 Tabel 16 Personaleudgifternes procentvise andel af de samlede udgifter 1949/50 og 1960/61.
 - 407 Tabel 17 De enkelte tjenestegrenes overskud i udvalgte år.
 - 408 Figur 19 Anlægskapital, udvalgte år.
 - 409 Tabel 18 Antal telegrafstationer 1930-54.

Register

Kursiverede tal henviser til illustrationer og de dertil hørende billedtekster.

- Abrahamsen, A.J.C., overtelegrafbestyrer 42, 166
- Abrahamsen, P., overtelegrafinspektør 43, 44-45
- Abwehr 343
- Achren, Rejo, tegner 234
- Adresseringsmaskine 411
- Aflytning 366-367
- Aggersund 172
- Akademiet for de skønne Kunster 224, 232
- Alexandrine, dronning 234
- Almindelig dansk Telegrafforening 289
- Alnor, doktor, sygekasseformand 83
- Anden verdenskrig og besættelsen 86-89, 95, 109-110, 119, 317-318, 333-389
- Andersen, J.N.K., overpostinspektør 249, 166
- Andersen, K.B., folketingsmedlem 114
- Andersen, O.K., telegrafkontrollør 384, 385
- Anmelderduplex 64
- Anne Marie, prinsesse 235
- Andreasen, W., vagtmand 171
- Antonsen, Thorkild, modstandsmand 354
- Asta (motorbåd) 172
- Automatcentral 75, 90, 274, 275
- Automatisering 139-147, 155, 161
- Avispostkontoret 411
- Axelborg 102
- Balmer, J.N., postassistent 380
- Banepostkontoret 23
- Bang, Viggo, tegner 226, 229, 232-235, 239
- Befrielsen 383-385
- Bellahøjsender 110
- Berg, Hagbart, postekspedient 16, 17, 19, 22, 268
- Billedtelegrafi 54, 55
- Bilradiotjeneste 118
- Bjerg, Johs., billedhugger 264, 269, 270
- Blom, A., postmester 34, 35
- Blume, A., postgiroagitor 257
- Blåvand Radio 93, 94, 95, 118
- Bomholt, Julius, minister 116, 118
- Bomærke 34
- Bonnefous, Edouard, fransk minister 216
- Borre post- og telegrafbygning 270
- Borups Allé 69, 117
- Bramslev, Gunnar E.R., telegrafingeniør 118, 119
- Bramsnes, C.V., minister 315
- Brevforsendelser 394, 395
- Brevkasser 175, 253, 254, 346
- Brevtakster 393
- Brisson, Carl, sanger 115
- Britze, Johannes, gravør 224, 226, 234
- Brotystempler 242-243
- Bruun-Wulff, J.S., medlem af modstandsbevægelsen 385
- Brøns 70
- Buhl, V., minister 317-318, 356
- Bureauvogn 186, 188, 193, 197
- Bærefrekvens 90-91, 111, 131, 133, 136, 155
- Bærefrekvensnet 130
- Bådpost 170, 173
- Carstensen, O.F., overpostinspektør 166
- C.E.Krarup (kabelskib) 132, 137
- Censur 336-337, 363-365
- Centralpostbygningen 168, 322
- CEPT 216-218, 234
- CCIF 132, 218-219
- CCIR 219-220
- CCIT 132, 218-219
- CCITT 219
- Cheeta Mercur (skib) 112-113
- Christian 10. 140, 226-227, 229
- Christiansfeld 89, 90
- Christensen, N.C., postinspektør 166
- Christensen, Palle, repræsentant i Telefonilsynet 154
- Christiansen, Kay, overingeniør 105, 107-108, 162
- CO I 293, 319
- CO II 249, 293, 316-317, 319
- Composittelegrafi 51
- Creed-systemet 49
- Crillesen, O.J., medlem af modstandsbevægelsen 385
- Cykelbud 204, 250
- Dagligseriefrimærker 222-228
- Dagny (kutter) 94
- Dalsgaard, Aage, postassistent 380
- Dana (frimærkesamlerforening) 224
- Danmarks Radio 118
- Dansk Arbejdsmands Forbund 310-312
- Dansk Arbejdsgiverforening 319
- Danske Kvinders Erhvervsråd 323-324, 331
- Danske Kvinders Nationalråd 323-324, 326
- Danske Luftfartselskab, Det 179-181
- Danske militære Efterretningstjeneste, Den 381
- Danske Postassistenters Forening 289
- Dansk Kvindesamfund 331
- Dansk Postforening 289, 292
- Dansk Postforbund 26, 250, 252, 288, 289-290, 291, 293-298, 310-312, 318-321
- Dansk Post- og Giroforening 298
- Dansk Post- og Telegrafforening 26, 43, 249, 289, 292-294, 298, 316, 318-321, 321, 324
- Dansk Samling 345
- Dansk Telegrafforening 21-22, 26, 289, 291
- Dansk Telegrafforbund 290-291
- D-centraler (demiautomatiske) 68-69, 139
- Dige, E. departementschef 320

- Dommergaard, Svend, stationsbestyrer 71
- Dræbel, A., postmester 317, 318
- DSB 185-187, 196
- Dupont, F.R., postmester 27
- Ebbesen, Oscar, overpakmester 196
- Egholm 173
- Ekholt, Birger, gravør 234
- Ehlers, C.O., tegner 35, 240
- Eke (motorbåd) 173
- Ekspresbud 204
- Ekstrapostbude 310-311, 250
- Elevundervisning 303
- Ellekilde, O. (kabelingeniørtjenesten) 381-382
- Endeforstærkere 135
- Enhedstelefon 144-145, 158
- Eriksen, Holger, folketingsmedlem 141
- Eriksen, P.F., telegrafinspektør 384, 385
- Esbjerg 104, 178, 406
- Eskelund, kontorchef 336, 363
- Europæiske Post- og Fjernmedfor-ening, Den 358, 388-389
- Europæiske radiokonference, Den 214
- Ewert, Sven, gravør 226
- Faber, Peter, telegrafdirektør 14
- Fagforeninger 289-298
- Fanø (færge) 171, 176
- Festtelegram 58-59, 280, 349
- Fisker, N.P., minister 140, 143, 146
- Fjernkabelnet 127, 352
- Fjernskrivemaskinen 40, 49, 51, 48
- Fjernskrivertjenesten 51, 52, 53, 59
- Fjernsyn 114, 115, 116-118
- FM-radio 109-110
- Fogh, Ib (Radio Mercur) 114
- Foreningen af Kontorister og Telefo-nister ved Telegrafvæsenet 22, 292
- Foreningen af Provinstelegrafbude 291
- Foreningen for Hovedstadens For-skønnelse 254
- Forstærkerstationer 133, 135-136, 273, 274, 275-276
- Fredericia telegrafstation 15, 42, 46
- Frederik 9. 234
- Frederiksen, Karen Margrethe, overassistent 327-328
- Frekvensmodulation 109-110
- Friis-Skotte, J., minister 22, 84, 140, 141, 142, 143, 187, 297
- Frimærker 222-247
- Frimærkeskitser 238-240
- Frimærketrykning 271-272
- Frit Danmark 387
- Fællesrepræsentationen for Tele-grafvæsenets 1.-7. Lønningsklasse 290
- Fællesudvalget mellem Dansk Post-forbund og Dansk Post- og Tele-grafforening 319
- Færgegodsmærker 240
- Færgerier 171-175
- Færøerne 350, 351
- Generaldirektoratet 165-166
- Generalstrejke 368-379
- Generator 347, 348
- Gladsaksesender 116
- Gloerfelt-Tarp, Kirsten (Danske Kvinders Nationalråd) 323
- Goldstein, Sera (Det ministerielle Udvalg for Telegrafcensuren) 382
- Gottlieb, A.C., kontorchef 125
- Gottlieb, V., postmester 385, 386, 387
- Graf Zeppelin (luftskib) 180
- Gredsted, Martin, kontorchef 336, 340, 341, 363, 365, 387-388
- Grethe (færge) 171
- Grønland 351
- Gunnar, postmester 382
- Hadbjerg forstærkerstation 274
- Hald, Anna 328-330
- Halskov 397
- Halvautomatisk ekspedition 66-67
- Hansen, Albert, ekstrabud 312
- Hansen, A.V., postassistent 182
- Hansen, E.H., formand 292, 298
- Hansen, Georg, postmester 210
- Hansen, H.C., folketingsmedlem, minister 263, 381
- Hansen, H.E., postbud 284
- Harbild, O.M.A., medlem af mod-standsbevægelsen 385
- Hassing, K.F.K., postinspektør 166
- Haunsø, Kirsten 244-245
- Heegaard, Fr., telegrafingeniør 106, 107-108, 115
- H.H.Thieses Bogtrykkeri 223-226
- Helmuth, Osvald, skuespiller 94
- Hendriksen, Halfdan, minister 356-357
- Henriksen, Ludvig, landpostbud 308
- Herstedvester Radio 92, 101
- Hjallerup post- og telegrafbygning 267
- Hjernerum, G., ekstrakontorist 329
- Hjælpebud 251
- Hoffmeyer, H.P. (Udenrigsministe-riet) 364
- Holde, A., formand 318
- Hollbøll, Einar, postmester 241
- Holm, Emil, kammersanger 101, 107
- Holm, Frantz, tegner 233
- Holmblad, N.E., cheffingeniør 125, 145-146, 149, 152, 162, 219, 220, 355, 382, 384
- Holstebro 383
- Horns Rev (fyrskib) 93
- Hoskier, Finn, departementschef 141
- Hou forstærkerstation 273
- Hovedtelegrafstationen 40, 52, 53, 56, 384
- Hulegård, Gustav, overassistent 315
- Hvass, Frants (Udenrigsministe-riet) 379
- Hvidberg, Flemming, minister 116
- Høgenhaven, Kristine, stationsbe-styrer 71
- Høy, U., postmester 300-301
- IFRB 220
- Illegale sendere 354
- Illegalt arbejde 380-383
- Indtægter 392, 402
- Ingeholm, J.K., formand 17
- Ingrid, dronning 234-235
- Internationale Frekvens Registre-rings Råd, Det 220
- Internationale rådgivende Telefo-nkomité, Den 132, 218-219
- Internationale rådgivende Telegraf-komité, Den 132, 218-219
- Internationale Telegrafunion, Den 217-219

- Interurbancentraler 68
 Inventar 277
 Isaksen, H.P., montør 125
 Island 350, 351
 ITT 79
- Jacobsen, Bent, gravør 233-235
 Jacobsen, Holger, arkitekt 254
 Jakobsen, Thune, minister 345
 Jansen, Per, (Radio Mercur) 114
 Jensen, Axel P., kunstmaler 224, 268
 Jensen, Egon, postbud 302-305
 Jensen, F.E., direktør 107, 113
 Jensen, H.J., redaktør 72
 Jensen, Jens Kr., redaktør 72-74
 Jensen, J. Petri, postinspektør 345, 387
 Jensen, K.J., generaldirektør 45, 112, 114, 145-160, 215, 217, 302, 312, 317, 319, 321, 331, 340, 355-358, 359, 368, 374-375, 379, 385, 388-389, 410, 414
 Jensen, Lauritz, jernbanepostmester 286
 Jensen, M. Milter, overpostbud 380
 Jensen, Peder, formand 290, 291, 293-297, 315, 316, 317, 318
 Jensen, Petra Marie Thuren, stationsbestyrer 71
 Jensen, Taulow, telegrafbestyrer 244-245
 Jensen, Verner, postbud 380
 Jeppesen, Ellen, postekspeditør 210, 211
 Jeppesen, Sven Aage, »Posthustven« 285
 Jernbanepost 185-201
 Jernbanepostforening 290
 Jespersen, S.S., liniemontør 83-86, 316
 Jessen, Franz von, journalist 85
 Johansen, A., vagtmand 171
 Johansen, Poul E., tegner 240
 Julemærker 241
 Julepost 12, 23, 248, 313, 346, 413
 Jøger, M., postmester 301-302
 Jørgensen, Axel, tegner 229
 Jørgensen, Dan, distriktsingeniør 81
 Jørgensen, Jørgen, minister 356
 Jørgensen, P., kontorchef 329
 Jørgensen, Svend, telegrafbestyrer 36-37
 Jørgensen, Thorkild, postbud 309
- Kabelarbejde 73, 77, 122, 124, 125, 126, 128, 129
 Kabelmåler 128
 Kabelplov 124, 129
 Kabelrendemaskine 132
 Kabelskibe 136, 137
 Kabelstang 70, 74
 Kalby, Tage, overpakmester 192-194
 Kalundborg Radio 98, 99, 100, 110, 118
 Karavelfrimærke 222
 Kassetømmere 205, 250, 253, 254
 Kastrup Lufthavn 181, 183, 184
 Kastrup post- og telegrafbygning 271
 Kastrupsender 111
 Kawa-banden 283
 Kiørboe, V., generaldirektør 39
 Kjeldsen, Chresten, stationsbestyrer 71
 Kjeldsen, Theodor, stationsbestyrer 71
 Kjems, O.I., chef for postgirokontoret 31, 260
 Klint, Kaare, arkitekt 239
 KLM 181
 Knutzen, P., generaldirektør 300
 Koaksialkabler 131, 133, 155
 Kofoed, K.H., departementschef 141, 142-144, 145, 146-148, 292-295, 315, 317-318
 Kommission ang. Forening af Post-, Jernbane- og Telegraf-tjeneste 15
 Kommission for Post- og Telegraf-væsenets Fagprøver 306
 Koncessionsaftaler 139-149, 158
 Koncessionsområder 157
 Konfirmation 56
 Kongelige Akademi for de skønne Kunster, Det 37
 Konkordater 149-151, 155-156
 Konsultative Postale Studieråd, Det 215
 Kontorister 324
 Krarup, C.E., telegrafingeniør 123
 Krarupkabel 123
 Krarup, T.F., generaldirektør 17, 19, 23-24
 Krebs, direktør 179
 Kristensen, Ejler, landpostbud 212
 Kristensen, O.T.A., landpostbud 33
 Kristensen, Thorkild, minister 116
- Krog, J.A.B., kontorchef 31, 38, 340, 355, 356-357, 363
 Kvinder 323-324, 325, 326-331
 Københavns Lufthavn 181, 183, 184
 Københavns Postbudeforening 295, 296, 298, 310
 Københavns Radio 99
 Købmagergade Postkontor 364-365
 Kønsfordeling 325.
- Land, Frode, overpostmester 286
 Landpostbude 33, 251, 306, 307, 308-310, 409
 Landpostbudenes Centralforening 290, 306
 Landsforeningen til Kræftens Bekæmpelse 234
 Landsklub af ekstrabude i Provinsen 311
 Lange, Morten, foketingsmedlem 114
 Larsen, E.J., chauffør 283
 Larsen, Gunnar, minister 345, 355, 356, 357-358
 Larsen, H.A., postinspektør 166
 Larsen, H.C., medlem af modstandsbevægelsen 385
 Larsen, William, personalechef 315, 317
 Laursen, Hans Laursen, teledirektør 413
 Lehn-Petersen, Knud, arkitekt 267
 Lemvig post- og telegrafbygning 270
 Lind, A. bestyrer 96-98
 Lindberg, Kaj, minister 312
 Liniemester 252
 L.M.Ericsson 77, 91, 144
 Lodberg, kontrollør 86
 Lomholdt, kontorchef 152
 Lorentzen, H.G., formand 298
 Louise (færdig) 172
 Luftfartens radiotjeneste 111
 Luftpost 178, 179, 180, 181, 182-185, 240
 Luftpostfrimærke 240
 Lundberg, Robert, folketingsmedlem 25
 Lyager, Hans, overassistent 329
 Lykønskningstelegrammer 54-56, 58-59
 Lyngby 208, 209-210, 211, 272
 Lyngby Radio 53-54, 93, 97-98, 102, 111, 118, 120-121

- Lütchen, A.R., postmester 334-336
Lützen-Hansen, Arne, modstandsmand 382
Lønningskommissionen 293-294, 318, 320
Madsen-Mygdal, Th., statsminister 293, 315
Madsen, S.P., telegrafingeniør 159
Maja (færge) 173
Margrethe, prinsesse 235
Martha (motorbåd) 172
Maskinpasser 253
Meyer, telegrafdirektør 14, 16-17
Michelsen, H.P., fung. postmester 360-362
Ministerielle Udvalg for Telegrafcensuren, Det 336
Mitta (færge) 173
Mondrup, Christen I., generaldirektør 19-20, 23-26, 27, 28, 36, 38-39, 43-44, 140, 141, 215, 224-226, 249, 263, 267, 293, 321, 323-324, 336, 340, 354, 355, 414
Mors (færge) 172-173
Motorcykel 205, 347
Motorcykelbud 250
Mouritzen, Th., medlem af modstandsbevægelsen 385
Multiplekstelegrafi 51
Munch, P., minister 293, 336, 340, 342
Møller, Christmas (Det danske Råd i London) 345
Møller, Knud, tegner 232
Møller, Poul, folketingsmedlem 114
Møllerhøj, ingeniør 125
Møns telefon 72-76
Mørch, J.C., postmester 166
Nakskov post- og telegrafbygning 266
Neergaard, Niels, minister 15
Nellemann, Rasmus, tegner 234
Nielsen, Ellen, formand 292, 298
Nielsen, Emanuel, stationsbestyrer 71
Nielsen, Gudrun Marie, postekspeditør 210, 211
Nielsen, J. Oskar, professor 160
Nielsen, Jais, tegner 234
Nielsen, M.A. Toftgaard, jernbanepostmester 29, 30
Nielsen, Mary, medlem af modstandsbevægelsen 385
Nielsen, Niels, købmand 259-260
Nielsen, Primus, tegner 226, 233
Nielsen, Aage, formand 320
Nikolajsen, I.S., assistent 194-196
Nordby (færge) 171, 176, 177
Nordby 175
Nordiske Kabel- og Traadfabrikker 125
Nordiske Postforening, Den 221
Nordlien, generaldirektør 17
Norn, V., kgl. bygningsinspektør 271
Norvil, redaktør 227
Oddesundbroen 140
Oelsner, Waldemar, ingeniør 105
Olesen, Sigvald 305, 305-306
Olsen, Frejlif, redaktør 258
Olsen, O.S., postinspektør 166
Omkarteringspostkontoret 24
Oppenheuser, Johs., gravør 226
Ottosen, V.G., medhjælper 57
Over- og underskud 401-402, 403, 404, 410-414
Overmonter 252
Overpostbud 250
Overpostinspektoratet 167-168
Overtelegrafinspektoratet 43-45
Packness, E., kgl. bygningsinspektør 268, 270
Pakkepostkontoret 12, 332
Pakkesortering 199, 200
Pakmester 251
Pakmesterforeningen 290
Pakmesterformand 252
Partstelefon 80
Passertilladelse 375
Pedersen, E.H., postassistent 380
Pedersen, Gunnar, generaldirektør 112, 114, 121, 162-163, 219, 220, 355, 410-412, 414
Pedersen, H., telegrafmester 125
Pedersen, H.M.L., kontrollør 333
Pedersen, L., postinspektør 166, 168
Pedersen, Lauritz, overassistent 27
Pedersen, P., arkitekt 234
Pedersen, P.O., professor 119, 140, 141, 142, 162
Perronbude 252
Personaleudgifter 404-407
Peter Faber (kabelskib) 136-137
Petersen, Axel, formand for Telefonsynet 154-155
Petersen, Carl, minister 154, 155
Petersen, G. Biilmann, arkitekt 37
Petersen, S.A., distriktsingeniør 79
Petersen, Thorvald, overkontrollør 29
Philips 116
Porto 393
Portoindtægter 391-396
Portomærker 240
Postarbejdere 310-312
Postbanegården 199, 200
Postbefordringsudgifter 207
Postbiler 201, 202-203, 348
Postbud 250
Postbude m.fl., beretninger 299-314
Postekstraarbejdernes Fællesklub 310
Postforbundet 26
Postforsendelser 394, 395
Postfunktionærernes Fællesorganisation 289
Posthuse 265-273, 407
Postgiro 255-263
Postgirokontoret 256, 257, 259, 260, 275
Postinspektørmøde 166
Postkontor, det rullende 107, 108
Postkontorers indretning 276-277
Postkontoristforeningen 292
Postmestre 169
Post- og Telegrafkontoristforeningen 292
Posttrytter 264, 269
Posttrøvier 282, 283, 284, 285, 286-287
Postskilt 35
Postsparekasse 263
Postunion 357-358
Provisorier 350
Pupinkabler 78, 123-124, 126, 131, 135
Radio Mercur 112, 113, 114
Radio-Hjælpefond 293
Radiohuset Rosenørns Alle 107-108, 109
Radiokonference 214, 220
Radiokædenet 117
Radiokædetårn 116, 120
Radiospredningslov 118

- Radiotjenesten 93
 Rahikainen, P., tegner 234
 Rasmussen, R.J., formand 296
 Rasmussen, Willy, formand 311
 Rationeringsmærker 262-263
 Reersø Station 120
 Reklame 107, 164, 165, 278-279, 280-281, 349
 Retsopgøret 385-389
 Rigstelefonen 63-69
 Rigstelefonens oplysning 327
 Rigstelefonkontoret 62, 65, 66, 68
 Riishøj, Ingvar, landpostbud 212-213
 Ringbæk, Peter H., postbud 299
 Ringsted post- og telegrafbygning 266
 Rom, Bengt, informationschef 180
 Rundskueoptog 406
 Ræder, M.O., postmester 82, 333
 Røde Kors frimærker 234-235
 Rømø (færge) 171
 Rønne 122
 Rørpost 256

 Samariter 338
 Sammenslutningen af post og tele 13-37
 Samvirkende Fagforbund, De 297-298, 319
 Sandsække 332
 SAS 180, 185
 Satire 21, 27, 28, 35, 38, 113, 142, 240, 262, 286-287, 297, 313, 383, 390
 Scavenius, Erik, minister 356
 Schanne, Margrethe, danserinde 234
 Schjødt-Eriksen, Svend (Den militære Efterretningstjeneste) 381
 Schmidt, K.M., telegrafbestyrer 333-334, 376
 SD (Sicherheitsdienst) 343, 379
 Seidelin, Henning, tegner 235
 Siemens 76-77, 79, 136
 Skagen Radio 95, 97
 Skamlebæk Radio 53, 102, 103, 104, 118
 Skibsfører 252
 Skive post- og telegrafbygning 269
 Skivesender 110
 Skjoldborg, E.A.N., skibsfører 171
 Skrivestue 322

 Slagelse post- og telegrafkontor 44, 268
 Snorforstærkeranlæg 135
 Solistværelse 102
 Sorø Radio 98
 Sparekommissionen af 21. Februar 1921 16
 SS (Schutz-Staffel) 379
 Standard Electric 79, 81, 91, 100, 136, 144
 Standard Telephones and Cables 125
 Statsradiofonien 101, 105, 109, 118
 Statstelefoncentral 72
 Statstelefonen 71-91
 Stauning, Thorvald, statsminister 192, 293
 Steenbuch, C., formand for Telefon-tilsynet 149, 151, 153-154
 Steensen, O., medlem af modstandsbevægelsen 385
 Steenstrup, V., overpostinspektør 84, 166
 Stege 73, 74, 75
 Stempler 242-243, 244-245
 Stensballe, J., minister 13, 18, 19-23, 25-26, 167, 292
 Store Nordiske Telegraf-Selskab, Det 47
 Straksekspedition 66-68
 Styrmænd 253
 Stårekassen 105, 106, 107
 Støjsendere 110
 Submarine Cables Ltd 132
 Sund, Jens, formand 21, 26, 291-292
 Svendsen, Robert, flyver 178
 Svenningsen, K., telegrafingeniør 120
 Svenningsen, Nils, afdelingschef 340, 364-365
 Sylvest, Preben, cykelbud 205
 Særfrimærker 229-234
 Søkabler 131-135
 Sønderjylland (færge) 172
 Sønderjyllands telefon 76-91
 »Søren Post« 179
 Sørensen, Axel, minister 336, 340, 342
 Sørensen, Mariane, landpostbud 331
 Sørensen, Max, professor 114

 Talestudie 104
 Tanggaard, Jeppe Ebbesen, overpakmester 189-192
 Tango, Egisto, dirigent 102
 Teisen, N.P., overpostinspektør 166
 Teknikerforeningen 291
 Telefonaflytning 366-367
 Telefonapparat 80, 81
 Telefonhuset, Borups Allé 67
 Telefonindtægter 399-401
 Telefonkommissionen af 1917 139
 Telefonstatistik 401
 Telefontakster 281
 Telefontilsynet 139-149, 154-160
 Telefonudvalg af 1937 140
 Telegrafarbejder 252
 Telegrafbud 60
 Telegrafekspedition 57-61
 Telegrafforbundet 26
 Telegrafnettet 50
 Telegrafstationer 407-409
 Telegramindtægter 397-399
 Telegramstatistik 398
 Teleteknisk Forskningslaboratorium 159
 Telex 51-54
 Tjellesen, L.Falck, overkontrollør 413
 Thelander, Henry, tegner 234
 Therchilsen, J., arkitekt 224
 Thorvaldsen, Bertel, billedhugger 280
 Thy (færge) 172-173
 Tinglevsagen 83-86
 Toldpostkontoret 413
 Tonetelegrafi 51
 Tornby 208, 210, 211, 212-213
 Trojel, A.V., postinspektør 166
 Tryktelegraf 49, 49
 Tunø 170, 409
 Tønder automatcentral 275
 Tårnbysender 111

 Udgifter 405
 Udlandskontrollen (censur) 344
 Udvalget ang. Besparelser i Telegrafvæsenets Drift 16
 Udvalg til undersøgelse af ledningsudnyttelse og ekspeditionsformer 154
 Ulrichsen, H.F., folketingsmedlem. 23
 Undervisning 303

Undtagelsestilstand 360-363
Uniformer 248, 249, 250-253
Utzon-Frank, professor 229, 235,
238-240

Varming, K., kgl. bygningsinspek-
tør 266

Velgørehedsmærker 234-235, 236-
237

Verdenskrisen 314

Verdenspostforeningen 215, 221

Vitus Bering Komité 232

Vrist 72

Vyl (fyrskip) 93

Wamberg, F.C., telegrafingeniør
119-120

Westergaard, Anna (Danske Kvin-
ders Nationalråd) 323-325, 326

Wheatstone telegrafsystem 49, 56

Wilhelmsen, F.G.J., overpostmester
168

Willemann, G.S., postmester 196

Zeuner, E., telegrafmester 90

Zieler, Mogens, tegner 235

Århus rigscentral 64

Århus telegrafkontor 138

Århus-udvalget 148-149

Aarup, P.C., overpostinspektør 166

1927 Post og Telegraf = P&T

1929 Ministeriet Stauning-Munch

1932 Valutacentralen

1933 Kanslergadeforliget

1935 Stauning eller 'Kaos

1937 25års regeringsjubilæum

1937 Storstrømsbroen åbnes

1940 Besættelsen

1944 Folkestrejken

1945 Befrielsen

1947 Frederik 9

1949 Atlantpagten

1952 Nordisk Råd oprettes

1953 Ny grundlov

1956 Benzinkonflikt

1959 EFTA oprettes

1928 Radiostudie på Axelborg

1929 Isvinter med postflyvning

1930 Stærekassen indvies

1933 Frimærker i stålстик

1936 Første fjernskrivecentral

1937 Telefonudvalget

1939 Nyt bomærke for P&T

1941 Indflytning i Radiohuset

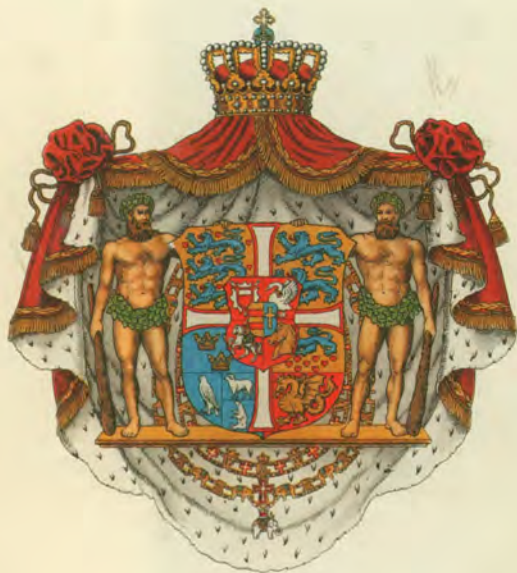
1947 Radiokonference Atlantic City

1948 Telextjenesten får sit navn

1950 P&T's aftale med telefonselskaberne

1958 Rigstelefonen til Borups Allé

1959 Frimærker i to farver

DEN DANSKE STATSTELEGRAF